

**T.C.
MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

**HATAY DEVLETİ CUMHURBAŞKANI TAYFUR SÖKMEN'İN
HATAY'IN BAĞIMSIZLIĞINDAKİ YERİ VE
SİYASİ FAALİYETLERİ
(1918-1974)**

DOKTORA TEZİ

**Hazırlayan
Yahya YILMAZ**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ**

Hatay-2018

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Bu belge ile tezde yer alan bilgilerin tamamının akademik kurallara ve etik ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Söz konusu kural ve ilkelerin gereği olarak tezde yararlandığım eserlerin tamamına uygun bir şekilde atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. 02/03/2018

Yahya YILMAZ

ÖNSÖZ

Bu araştırmayla, Tayfur Sökmen'in biyografisi üzerinden, Hatay'ın bağımsızlık süreci ve ana vatana katılımı, sonrasında ise Sökmen'in siyasi faaliyetleriyle dönemin politik ve fikri yapısı değerlendirilmeye çalışılmıştır. Tayfur Sökmen, Hatay mücadelesinin en önemli öncülerinden ve Hatay Devleti'nin ilk ve son Cumhurbaşkanıydı. TBMM'de V., VI., VII., VIII. ve IX. Dönem Milletvekili, 1968-1974 tarihleri arasında senatör olarak görev yapmış, önemli bir devlet adamıydı. Tayfur Sökmen'in, kendi siyasi dönemi hakkında yazılar yazmış olması, hem onun siyasi düşüncelerini ortaya koymak hem de dönemin siyasi yaşamını anlamak açısından önemlidir. Özellikle, siyasi kutuplaşmaları önlemek için verdiği uğraş ile siyasiler arasında uzlaşma zemini hazırlama çabaları kayda değerlidir.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, Tayfur Sökmen'in ailesi, eğitimi, bulunduğu görevler ve bazı kişisel özelliklerini kapsamaktadır. İkinci bölümde, Mondros Mütarekesi sonrası İskenderun Sancağı'nın durumu ve Tayfur Sökmen'in faaliyetleri ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, Tayfur Sökmen'in Hatay'ın bağımsızlığındaki yeri ve Hatay'ın ana vatana katılımı incelenmiş, dördüncü ve son bölümde ise, Tayfur Sökmen'in 1935-1974 yılları arası siyasi faaliyetleri ele alınarak, tez sonuç bölümüyle bitirilmiştir.

Bu çalışmayı yapmamda ve tezin ortaya çıkmasında emeği geçen herkese minnet ve şükran borcum vardır. Bu vesile ile Doktora programına Süleyman Demirel Üniversitesi'nde girmemde bana imkân veren Prof. Dr. Bayram Kodaman'a, sonrasında danışmanlığımı alıp beni yönlendiren Yrd. Doç. Dr. Kadir Kasalak'a, çalışmanın tıkandığı yerde, çalışmama devam etmem konusunda beni teşvik edip Mustafa Kemal Üniversitesi'ne geçişimde beni yönlendiren ve danışmanlığımı üstlenen, bana bu çalışmamı bitirmemde cesaret veren Prof. Dr. Ahmet Gündüz'e, tez izleme komitesinde yer alan Prof. Dr. Orhan Doğan'a, ayrı bir muhabbet duyduğum Yrd. Doç. Dr. Süleyman Hatipoğlu'na bitmeyen gönül borcum vardır. Bu çalışmanın gönüllü yardımcıları sevgili dostlarım Yrd. Doç. Dr. Olcay Özkaya Duman'a, Yrd. Doç. Dr. Özer Özbozdağlı'ya, Ümit Kaplan'a, Mustafa Kara'ya, Savaş Yıldır'a, Davut Bülbül'e ve Öğr. Gör. Cevher Yüksel'e yürek dolusu teşekkürlerimi sunuyorum.

Hayatımın şekillenmesinde ve yaşamı mutlu kılmamda, çalışmamın en zor zamanlarında bana her türlü desteğini esirgemeyen ve sabır gösteren eşim Gönül'e, beni çalışmamda rahatsız etmemek için oyunlarını bile erteleyen, bana o küçük yüreğiyle cesaret veren oğlum Alp Attila'ya, beni yetiştirip büyüten ve hiç bitmeyen minnetimle Rahmetli Babam Salih ve Annem Hadiye Yılmaz'a sonsuz minnet ve şükranlarımı sunuyorum. Ortaya çıkan bu çalışmanın, geçmişine sahip çıkan ve kahramanlarını tanımak isteyen nesillere yol göstererek, ecdatlarını vefayla anmalarına katkı sağlamasını ve bu konuda yapılacak çalışmalara yardımcı olmasını temenni ediyorum.

Yahya YILMAZ
İskenderun/2018

**HATAY DEVLETİ CUMHURBAŞKANI TAYFUR SÖKMEN'İN
HATAY'IN BAĞIMSIZLIĞINDAKİ YERİ VE SİYASİ FAALİYETLERİ
(1918-1974)**

Yahya YILMAZ

Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2018

Danışman: Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ

ÖZET

Tayfur Sökmen, Milli Mücadelede emeği geçen kahramanlardan ve Hatay mücadelesinin öncülerindedir. O, Hatay Cumhuriyeti'nin ilk ve tek Cumhurbaşkanı, TBMM'de Milletvekili ve Senatör olarak görev yapmış önemli bir devlet adamıdır.

Böyle bir devlet adamının siyasi faaliyetlerinin anlatıldığı bu çalışmamızda, birçok siyasi olaydan bahsedilmiştir. Bahsedilen bu siyasi olaylar içinde, Tayfur Sökmen'in yeri değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu değerlendirilmenin yapılabilmesi için de, Tayfur Sökmen'in aktif olduğu bütün olaylar titizlikle incelenmiştir.

Çalışmaya, Tayfur Sökmen'in aile hayatı anlatılarak başlanmış, devamında ise, Mondros Mütarekesi öncesi ve sonrası İskenderun-Antakya bölgesinin durumundan bahsedilmiştir. Hatay'ın ana vatana katılışına kadar olan süreç, Tayfur Sökmen'in faaliyetleri esas olmak üzere, Türkiye'nin bu süreçteki iç ve dış siyaseti ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Sonrasında ise, Tayfur Sökmen'in Türk siyasi hayatında milletvekilliği ve senatörlük döneminde mecliste yaptığı konuşmalar temel alınarak, siyasi düşüncelerini, siyasetin dışında kaldığı dönemde yazdığı köşe yazılarıyla destekleyerek yorumlamak ve fikir yapısını ortaya koymak temel amaç olmuştur.

ANAHTAR KELİMELER:

Tayfur Sökmen, Hatay Sorunu, Antakya, İskenderun Sancağı, Cumhuriyet Halk Partisi.

**HATAY STATE PRESIDENT TAYFUR SÖKMEN'S PLACE IN HATAY'S
INDEPENDENCE AND HIS POLITICAL ACTIVITIES**

(1918-1974)

Yahya YILMAZ

Mustafa Kemal University Institute of Social Sciences

Department of History, Ph. D. Dissertation, 2018

Supervisor: Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ

ABSTRACT

Tayfur Sökmen is one of the heroes of the National Struggle and also the pioneer of the Hatay fight. He is the first and only President of the Republic of Hatay, an important statesman who served as a member of the parliament and senator in the TGNA.

In this work, which describes the political activities of such a statesman, many political events have been mentioned. Within these mentioned political events, Tayfur Sökmen's place was aimed to be evaluated. In order to be able to make this assessment, all the facts that Tayfur Sökmen was active were examined carefully.

The study was started by telling Tayfur Sökmen's family life, and later on, the situation of Iskenderun-Antakya region before and after the Mondros Armistice Agreement was mentioned.

The process until Hatay's main patriotic engagement, Tayfur Sökmen's activities were taken as a basis and additionally Turkey's internal and external politics in this process were tried to be revealed. Subsequently, Tayfur Sökmen's speeches made in the parliament during his senatorship and membership of the parliament were taken as a basis, it was the main aim to interpret his political ideas with the help of the columns written by him during the period when he was out of politics and to reveal the structure of his ideas.

KEYWORDS

Tayfur Sökmen, Hatay Problem, Antakya, Iskenderun Sanjak, Cumhuriyet Halk Party.

İÇİNDEKİLER

ONAY.....	i
ETİK BEYANI.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	v
ABSTRACT AND KEYWORDS.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TAYFUR SÖKMEN'İN AİLESİ, EĞİTİMİ, BULUNDUĞU GÖREVLER VE BAZI KİŞİSEL ÖZELLİKLERİ

1.1. AİLESİ.....	8
1.2. EĞİTİMİ VE BULUNDUĞU GÖREVLER.....	10
1.3. TAYFUR SÖKMEN'İN BAZI KİŞİSEL ÖZELLİKLERİ.....	14
1.3.1. İnsani Tavr ve Davranışlar.....	15
1.3.2. İdealist ve Kararlılık.....	19
1.3.3. Cesaret ve Güvenirlilik.....	21
1.3.4. İleri Görüşlülük.....	22
1.3.5. Vatanperverlik.....	23
1.4. ÖLÜMÜ VE YANKILARI.....	26

İKİNCİ BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE'DE İSKENDERUN SANCAĞI VE TAYFUR SÖKMEN'İN FAALİYETLERİ

2.1. MONDROS MÜTAREKESİ SONRASI GELİŞMELER VE TAYFUR SÖKMEN'İN İSKENDERUN SANCAĞI'NDAKİ FAALİYETLERİ (1918-1935)	28
2.1.1. Mondros Mütarekesi'nin Bölgede Uygulanışı ve Mustafa Kemal Paşa'nın Tutumu.....	28

2.1.2. İskenderun'un İşgali ve Direnişin Başlaması.....	37
2.1.3. Erzurum ve Sivas Kongrelerinin İskenderun Sancağı İçin Önemi.....	43
2.1.4. Misak-ı Milli'nin İlanı ile İskenderun Sancağı'nın Durumu.....	46
2.1.5. Tayfur Sökmen'in Önderliğinde Silahlı Mücadelenin Yeniden Teşkilatlanması (1920-1921).....	50
2.1.6. Silahlı Mücadeleden Diplomasıye: 1921 Ankara Antlaşması.....	56
2.1.6.1. Ankara Antlaşması Öncesi Süreç ve Türk-Fransız Yakınlaşmasının Sebepleri.....	56
2.1.6.2. Tayfur Sökmen'in Ankara'ya Gidişi ve Temaları.....	60
2.1.6.3. 1921 Ankara Antlaşması ve İskenderun Sancağı'nın Durumu.....	63
2.1.6.4. Ankara Antlaşması Sonrası Yaşananlar.....	67
2.1.6.5. Tayfur Sökmen'in Adana'ya Yerleşmesi.....	69
2.2. LOZAN BARIŞ KONFERANSI VE TAYFUR SÖKMEN'İN SANCAK MÜCADELESİ.....	71
2.2.1. Lozan Barış Konferansı ve Görüşmelerde Sancak Tartışmaları.....	71
2.2.2. Lozan Görüşmelerinin Başlaması	72
2.2.3. Kurtarılişa Verilen Söz: Kırk Asırlık Türk Yurdu, Düşman Elinde Esir Kalamaz.....	73
2.2.4. Lozan Konferansı'nın İkinci Devresi ve Tayfur Sökmen'in Girişimleri....	75
2.2.5. Lozan Barış Antlaşması ve İskenderun Sancağı'nın Durumu	76
2.2.6. Tayfur Sökmen'in Zor Günleri: Rahatsızlığı ve Gaziantep'e Yerleşmesi...77	
2.2.7. Tayfur Sökmen'in Hasan Rıza Soyak ile Tanışması ve Ankara ile Doğrudan Temas Kurulması.....	78
2.2.8. 150'likler Olayı.....	80
2.2.9. Tayfur Sökmen'in İstanbul'a Yerleşmesi ve Faaliyetleri.....	81

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HATAY DEVLETİ'NİN KURULUŞ SÜRECİ VE TAYFUR SÖKMEN'İN FAALİYETLERİ (1935-1939)

3.1. SANCAK SORUNUNUN YENİDEN TÜRKİYE'NİN GÜNDEMİNE GELMESİ.....	83
3.1.1. 1930 Yılı Sonrası Türk-Fransız İlişkilerinin Sancağa Yansımaları	83
3.1.2. Fransa-Suriye Ön Antlaşması (9 Eylül 1936).....	85

3.1.3. Antlaşmaya Türkiye'nin Tavrı.....	86
3.1.4. Atatürk'ün Sancak Sorununa Müdahalesi ve Hatay İsminin Verilmesi	90
3.1.5. Suriye'de Seçimlerin Yapılması ve Sancak'taki Karışıklıklar.....	95
3.1.5.1. Sancak'ta Türklerin Seçimleri Boykot Kararı.....	95
3.1.5.2. Suriye Seçimleri ve Sancak'ta Olayların Tırmanması.....	96
3.1.6. Sancak Sorununun Milletler Cemiyetine Taşınması ve Uzlaşma.....	99
3.1.6.1. Sancak Sorununun Çözümüne Dair Tarafların Tezleri.....	99
3.1.6.2. Atatürk'ün Beklenmedik Hamlesi: Konya Gezisi.....	101
3.1.6.3. Milletler Cemiyeti'nde Uzlaşma ve Sancak'ın “Ayrı Bir Varlık” Olarak Kabulü (27 Ocak 1937).....	105
3.1.6.4. Türk-Fransız Antlaşmaları: Sancak Statü ve Anayasasının Kabulü	109
3.1.6.5. Sancak Statü ve Anayasası'nın Kabulünün Yansımaları.....	111
3.1.6.6. Sancak'ta Çıkan Olaylar ve Tayfur Sökmen'in Raporları.....	112
3.2. SANCAK'TA SEÇİM SÜRECİ.....	117
3.2.1. Seçimlerin Hazırlık Sürecinde Sancak Türklerinin Faaliyetleri ve Türkiye'nin Hatay Politikası.....	117
3.2.2. Fransa'nın Çıkardığı Zorluklar ve Türkiye'nin Tutumu.....	123
3.2.3. Türkiye'nin Seçim Nizamnamesine İtirazları.....	127
3.2.4. Seçim Çalışmalarının Yeniden Başlaması.....	128
3.2.4.1. Avrupa'daki siyasî Gelişmelerin Türk-Fransız İlişkilerine Etkisi.....	128
3.2.4.2. Seçmen Yazımı ve Olaylar.....	131
3.2.4.3. Atatürk'ün Adana-Mersin Gezisi.....	141
3.2.4.4. Sancak İdari Yapısındaki Değişiklikler: Abdurrahman Melek'in Vali Atanması ve Tayfur Sökmen'in Tutumu.....	143
3.2.4.5. Türk-Fransız Askerî Antlaşması (3 Temmuz 1938).....	154
3.2.4.6. Türk-Fransız Dostluk Antlaşması (4 Temmuz 1938).....	156
3.2.4.7. Türk-Fransız Antlaşmalarının Yansımaları.....	157
3.2.4.8. Seçimlerin Sonuçlanması.....	160
3.3. HATAY DEVLETİ'NİN KURULMASI.....	163
3.3.1. Hatay Devlet İdaresinin Belirlenmesi.....	163
3.3.1.1. Cumhurbaşkanlığına Tayfur Sökmen'in Aday Gösterilmesi	164
3.3.1.2. Tayfur Sökmen'in Hatay'a Gelişi ve Faaliyetleri.....	168
3.3.1.3. Milletvekili Adaylarının Belirlenmesi.....	169

3.3.2. Hatay Millet Meclisi'nin Toplanması, Cumhurbaşkanı Seçimi ve Hükümetin Kurulması.....	172
3.3.2.1. Tayfur Sökmen'in Cumhurbaşkanı Seçilmesi ve Yansımaları.....	172
3.3.2.2. Hatay Devleti Hükümeti'nin Kurulması.....	175
3.3.3. Tayfur Sökmen'in Cumhurbaşkanlığı Dönemi Faaliyetleri.....	177
3.3.3.1. Hatay'da Birlik ve Beraberliği Sağlama Çabaları.....	177
3.3.3.2. İnceleme Gezileri ve Sorunlara Çözüm Arayışları	186
3.3.3.3. Hatay Devlet Teşkilatının Düzenlenmesi ve Türkiye'nin Yardımları.....	190
3.3.4. Atatürk'ün Ölümünün Hatay Meclisindeki Yansımaları.....	195
3.4. HATAY'IN ANA VATANA KATILMASI.....	198
3.4.1. Ana Vatana Katılma Sürecindeki Gelişmeler.....	198
3.4.2. Türk-Fransız Antlaşması ve Ana Vatana Katılış (23 Haziran 1939).....	201

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TAYFUR SÖKMEN'İN SİYASİ FAALİYETLERİ (1935-1974)

4.1. MİLLETVEKİLLİĞİ DÖNEMİ (1935-1954).....	210
4.1.1. V. Dönem TBMM'deki Çalışmaları (1935-1939).....	210
4.1.1.1. Antalya Bağımsız Milletvekili Seçilme Süreci.....	210
4.1.1.2. Türkiye-Fransa Antlaşması Münasebetiyle TBMM'deki Konuşmaları.....	214
4.1.2. VI. Dönem TBMM'deki Çalışmaları (1939-1943).....	217
4.1.2.1. Hatay Vilayeti Kurulmasına Dair Kanun Münasebetiyle Sözleri...	220
4.1.3. VII. Dönem TBMM'deki Çalışmaları (1943-1946).....	222
4.1.3.1. Dönemin Özellikleri ve Milletvekili Seçilme Süreci.....	222
4.1.3.2. TBMM'de "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu" Tartışmaları ve Tayfur Sökmen'in Tavrı.....	223
4.1.4. VIII. Dönem TBMM'deki Çalışmaları (1946-1950).....	233
4.1.4.1. Seçim Kararının Alınması ve Seçimlerin Yapılması.....	233
4.1.4.2. VIII. Dönem Milletvekili Adaylığı ve Çalışmaları.....	235
4.1.5. IX. Dönem TBMM'deki Çalışmaları (1950-1954).....	235
4.1.5.1. Dönemin Özellikleri ve Tayfur Sökmen'in Adaylığı.....	235

4.1.5.2. Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkındaki Kanun	
Müzakereleri ve Tayfur Sökmen'in Tavrı.....	239
4.1.5.2.1. TBMM'deki Müzakereler.....	239
4.1.5.2.2. Kanun Tasarısının Müzakerelerinde Tayfur	
Sökmen'in Tavrı.....	254
4.1.5.3. 1954 Hariciye Vekâleti Bütçesinde Suriye Tartışmaları.....	260
4.2. AKTİF SİYASETTEN ÇEKİLMESİ VE CHP'DEN İSTİFA	
SÜRECİ (1954-1968).....	265
4.2.1. Tayfur Sökmen'in Partiler Arası Çekişmelere Bakışı ve Bu	
Çekişmeleri Önleme Çabaları.....	266
4.2.2. Atatürk'ün CHP'sini Arayış ve CHP'den Uzaklaşması.....	276
4.2.3. "Ortanın Solu" Söylemine Tayfur Sökmen'in Tepkisi ve Tenkiti.....	279
4.2.4. CHP'den İstifa.....	290
4.3. SENATÖRLÜK DÖNEMİ VE BU DÖNEMİN SİYASAL-SOSYAL	
OLAYLARI HAKKINDA DÜŞÜNCELERİ VE TUTUMU (1968-1974).....	296
4.3.1. Kontenjan Senatörü Olarak Atanması.....	296
4.3.2. Senatörlük Dönemi Konuşmalarında ve Yazılarında Bazı	
Konular Hakkında Düşünceleri ve Tutumu.....	299
4.3.2.1. İhtilaller Hakkında Düşünceleri.....	299
4.3.2.1.1. Cumhuriyetin İlk İhtilal Tecrübesi (1960).....	299
4.3.2.1.2. 12 Mart 1971 Muhtırası.....	302
4.3.2.2. Orduya Politikanın Sokulmasına Karşı Tutumu.....	308
4.3.2.3. Üniversitede Çıkan Olaylar ve Öğrenci Hareketlerine	
Karşı Tutumu.....	310
4.3.2.4. Sıkıyönetime Bakış Açısı.....	316
4.3.2.5. Amerika'ya Bakışı.....	320
4.3.2.6. Rusya Hakkında Düşünceleri.....	322
4.3.2.7. Suriye'nin Türkiye Siyaseti Üzerine Düşünceleri.....	325
4.3.2.8. Sağcılık, Solculuk ve Komünizm Hakkında Düşünceleri.....	329
4.3.2.9. Ekonomi Hakkında Düşünceleri.....	335
4.3.3. Tayfur Sökmen'in Siyasî Yaşamında Etkisi Olan Kişiler	
Hakkında Düşünceleri.....	337
4.3.3.1. Atatürk'e Yakınlığı.....	337
4.3.3.2. İsmet İnönü Hakkında Düşünceleri.....	341

4.4. TAYFUR SÖKMEN'İN YAZDIĞI YAZILAR İLE İLGİLİ

EĞERLENDİRME.....	348
SONUÇ.....	349
KAYNAKÇA.....	356
EKLER.....	375
EK-1: Tayfur Sökmen'in Hatay Milli Mücadelesine Ait Bir Fotoğrafı.....	376
EK-2: Tayfur Sökmen'in IX. Dönem Milletvekilliği ait bir fotoğraf	377
EK-3: Tayfur Sökmen'in Cumhuriyet Senatörlüğüne Seçildiği Zaman Verdiği Kısa Hal Tercümesi (7.6.1968).....	379
EK-4: Tayfur Sökmen'in IX. Dönem (1950-1954) Hal Tercümesi Kâğıdı Örneği.....	381
EK-5: Tayfur Sökmen'in Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'ya gönderdiği 22.8.1937 tarihli 379 numaralı rapor.....	382
EK-6: Tayfur Sökmen'in V. Dönem (1935-1939) Bağımsız Antalya Milletvekili Seçildiğine Dair Tutanak.....	384
EK-7: Tayfur Sökmen'in IX. Dönem (1950-1954) Hatay Milletvekili Seçildiğine Dair Tutanak.....	385
EK-8: Tayfur Sökmen'in Cumhuriyet Senatosuna Seçildiğine Dair Karar.....	386
EK-9: Tayfur Sökmen'in Kendi El Yazısıyla 28.9.1944 Yılında Mazeret İzni Almak İçin TBMM'ne Yazdığı Dilekçe.....	387
EK-10: Hatay Devlet Reisliğine Tayin Edilmiş Olan Antalya Eski Saylavı Tayfur Sökmen'in Vatandaşlık İşini Hakkında.....	388
EK-11: Hatay Devlet Reisliğine Tayin Edilmiş Olan Antalya Eski Saylavı Tayfur Sökmen'in Vatandaşlık İşini Hakkında Kararname.	389
EK-12: Hatay Millet Meclisi'nin Hatay Devleti Hükümetine 30.11.1938 Tarihli Verdiği Kanun Yapabilme Yetkisinin Kullanılmasına Dair Karar..	390
EK-13: Atatürk'ün Adana-Mersin Gezisi ile İlgili 25 Mayıs 1938 Tarihli Gazete Haberi.....	391
EK-14: İskenderun Sancağı'nın "Ayrı Bir Varlık" Olarak Kabulü ile Türkiye'deki Yansımalarını Gösteren Gazete Haberi.....	392
EK-15: Tayfur Sökmen'in 25 Ağustos 1938 tarihinde Hatay'a gelişi hakkında Gazete Haberi.....	393
EK-16: Tayfur Sökmen'in Hatay'a Gittiğine Dair Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'nın 26.8.1938 Tarihli Başvekil Celal Bayar'a Gönderdiği Rapor....	394

EK-17: Tayfur Sökmen'in Hatay'da Kalması Gerektiğine Dair Fevkalâde Murahhas Cevat Açıkalin'ın 26.8.1938 Tarihli Hariciye Vekâletine Gönderdiği Telgraf.....	395
EK-18: Tayfur Sökmen'in Hatay Devleti Cumhurbaşkanlığına Seçildiğine Dair Gazete Haberi.....	396
ÖZ GEÇMİŞ	397

KISALTMALAR LİSTESİ

AAMD	: Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi
a.e.	: Aynı Eser
a.y.	: Aynı Yer
AKDITYK	: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
AÜ	: Ankara Üniversitesi
AÜSBF	: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi
B.	: Bileşim
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.:	: Bakınız
ÇTTAD	: Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
C.	: Cilt
CSTD	: Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi
CS	: Cumhuriyet Senatosu
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
D.	: Dönem
Dv.	: Devre
DP	: Demokrat Parti
Ed.	: Editör
F.	: Fevkalâde
HTVD	: Harp Tarihi Vesikaları Dergisi
MAH	: Milli Emniyet Hizmetleri
MMZC	: Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
MMTD	: Millet Meclisi Tutanak Dergisi
MTTB	: Milli Türk Talebe Birliği
İ	: İçtima
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
S.	: Sayı
T.	: Toplantı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMMGCZ	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları

TBMMTD : Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi
TBMMZC : Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
t.y. : Basım tarihi yok
TMTF : Türkiye Milli Talebe Federasyonu
y.y. : Yayın Yeri Yok

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin yıkılışını hızlandıran süreç, 20. Yüzyılın ilk çeyreğindeki savaşlarla olmuştur. Bu savaşlar, önce Trablusgarp'ta başlamış, Balkanlarda devam etmiş fakat yenilgiler daha büyük yenilgilerin de önünü açmıştı. Osmanlı Devleti'nin varlığını koruma ve parçalanmayı önlemek için en kritik savaşı I. Dünya Savaşı olmuştu. Her tarafı sarmış emperyalist güçler, kendi aralarında paylaştıkları Osmanlı Devleti'ne son darbeyi vurmaya hazırlanıyorlardı.

Birinci Dünya Savaşı ile birlikte Güney bölgelerinin şekillendirilmesinde rol alacak ülkeler, en çok Osmanlı Devleti'nin mirasını paylaşmak isteyenler olacaktı. Bu ülkelerin başında da, İngiltere, Fransa ve Rusya geliyordu. Her ne kadar kendi aralarında tam bir fikir birliği olmasa da, hepsinin ortak yanı, Osmanlı Devleti'nden daha fazla menfaat elde etmektir. Her devletin kendince haklı dayanakları vardı. Bu duruma engel olabilecek çok fazla güç görünmüyordu. Kendi aralarında yaptıkları gizli anlaşmalar, bu paylaşımın ve savaş sonrası işgallerin zeminini hazırlıyordu.

Fransa kendi çıkarlarına uygun planı İngiltere ile gizli bir anlaşma yaparak ortaya koyacaktı. Fransa Ortadoğu planlarını Suriye üzerinden gerçekleştirme niyetindeydi. Bu niyeti, Fransız Suriyesi lideri Pierre-Etienne Flandin'in, 1915'te Senato'ya sunduğu Suriye ve Filistin konulu raporunda ortaya koyuyordu. Flandin, Suriye ile Filistin'in yüzyıllardır, Ortadoğu'nun Fransa'sını oluşturacak şekilde Fransa tarafından biçim verilmiş tek bir ülke olduğu iddiasındaydı. Bu iddiasını bin yıl öncesine, Suriye ve Filistin'de Haçlı Latin Krallıklarının kurulmasına kadar götürüyordu. Flandin, Fransa oradaki "*Tarihi misyonu*"nu sürdürmeli, diye yazıyordu. Flandin'e göre bu ülkenin potansiyel zenginliği çok büyük olduğundan, Fransa'nın oraya sahip olması tarihi ve coğrafi olduğu kadar ticari nedenlerle de çok önemliydi. Bu düşünceleri paylaşan bir diğer isim de Picot'tu.¹ Ona göre Fransa, Osmanlı Devleti'ni parçalayarak, Suriye ile Filistin'in kontrolünü ele almalıydı. Fakat Fransız Dışişleri Bakanlığı İç Suriye'yi denetlemenin Fransız kaynaklarını zora sokacağını biliyordu. Picot ile hükümetinin en çok istedikleri şey doğrudan Fransız

¹ "François Georges Picot, sömürgeci bir Fransız aileden geliyordu. Babası Fransız Afrika Komitesi'nin kurucusu, kardeşi ise Fransız Asyası Komitesi'nin saymanıydı. Fransa Başbakanlığındaki sömürgecilik yanlısı tarafın başarılı bir savunucusuydu ve Fransız Suriyesi fikrinin sadık yandaşıydı." David Fromkin, **Barışa Son Veren Barış, Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922**, (Çev., Mehmet Harmancı), Sabah Kitapları, İstanbul 1989, s. 182.

hâkimiyetini Akdeniz kıyılarına ve genişletilmiş bir Lübnan'a uygulamak, Suriye'nin geri kalanını kukla bir Arap hükümdarıyla denetim altına almaktı. Sonrasında da başarılılabirirse etki alanını doğuya, Musul'a kadar uzatmaktı.²

Aslında bu durum İngilizlerin planlarına uygun da sayılabilirdi. Zira Sykes³ Fransız etki alanınının Akdeniz kıyılarından doğuya, Rusların elinde olan bölgelere kadar uzanmasını istiyordu. Hatta İngiltere, Fransa'yı ateş hattına sürmek için, zengin petrol yatakları olan Musul üzerindeki iddialarından bile vazgeçebilirdi.⁴

Sonunda bu iki devlet Güney vilayetlerinin işgali konusundaki stratejilerini 26 Nisan 1916 tarihli gizli Sykes-Picot Antlaşması'nda belirlemişlerdi. Bu antlaşmaya göre; Fransa, Suriye kıyıları ve hinterlandından başka Çukurova, Sivas, Elazığ, Antep, Maraş ve Mardin'i alacak, Halep-Şam-Musul üçgeni ise Fransız nüfuz bölgesi içinde kalacaktı. İngiltere ise, Basra'dan Bağdat'a kadar tüm Mezopotamya'yı, Akka ve Hayfa limanlarını ele geçirecek, bunun dışındaki yerlerde nüfuz bölgesi kuracaktı.⁵

İngiltere ile Fransa'nın doğrudan yönetimleri altında kalan bölgeler ve Filistin'in dışında, Ortadoğu'da bir Arap devleti ya da devletler konfederasyonu oluşturulacak, bunlar sözde bağımsız, aslında İngiliz ve Fransız etki alanlarına bölünmüş olacaktı.⁶

İşte, Mondros Mütarekesi ile yukarıda bölüşülen bölgeler biraz değişiklikle işgal edilecekti. İngiltere, bu bölgelere yerleşebilmek için Ermeni ve Kürt ayrılıkçı unsurları Türklere karşı kullanarak o bölgelerdeki Türk egemenliğini etkisiz hale getirmeyi deneyecekti. Fransa ise, pamuk üretim merkezi olan Çukurova ve civar vilayetlerine (Urfa, Maraş, Antep, Antakya) yerleşebilmek için kısmen İngiliz askeri desteğini alıyor, Ermenilerin koruyucusu görünüp, bölgedeki Türk hâkimiyetini

² Fromkin, a.g.e., s. 182-183.

³ "Sir Mark Sykes (d. 16 Mart 1879; ö. 16 Şubat 1919, Paris); İngiliz yazar, diplomat, asker ve gezgin. Birinci Dünya Savaşı başladığında Ortadoğu uzmanı olarak Savaş Bakanı Lord Kitchener'in çevresine dahil oldu. Sykes, parlamentoda bölgeyi bilen çok az politikacılardan birisiydi. Kitchener onu De Bunsen Komitesi'ne atadı. Komite üyeleri arasında Osmanlı topraklarını gezmiş ve ilk elden bilgiye sahip tek kişiydi. Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarının akıbetiyle ilgili olarak, İngiltere'nin önündeki alternatifleri açıklayan Sykes oldu." https://tr.wikipedia.org/wiki/Mark_Sykes, (Erişim Tarihi: 10.2.2016).

⁴ Fromkin, a.g.e., s.184.

⁵ Fahir Armaoğlu, **20.yy.Siyasi Tarihi (1914-1980)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1994, s. 125-126; Yuluğ Tekin Kurat, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması**, Turhan Kitabevi, Ankara 1986, s. 20.

⁶ Fromkin, a.g.e., s.185; Ali Arslan, **İngilizlerin İskenderun'u İşgal Projesi ve Osmanlı Devletinin Aldığı Tedbirler (1914-1915)**, Hatay Folklor Araştırmaları Derneği Yayınları, Antakya 1997, s. 4.

zayıflatmak istiyordu. Bu iki devletin emelleri için kullandıkları Ermeniler ise, Güney vilayetlerindeki Türk nüfusunu azaltmak ve Kilikya Ermeni Devleti'ni kurmayı planlıyorlardı.⁷

Bu planların uygulanışı Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla gerçekleşecekti. Tüm bu paylaşımlardan ve işgalden İskenderun-Antakya bölgesi de nasibini alacak ve bölgede yaşayan Türk nüfusunu büyük ölçüde etkileyecekti. Nitekim Mondros Mütarekesi'nden önce Hicaz Emiri Faysal'ın başkanlığında kurulan Arap Hükümeti⁸ Antakya'da da karşılık bulmuş ve Antakya'daki bazı şahıslar Faysal hükümeti adına harekete geçmişlerdir.

Faysal Hükümeti'nden destek alan ve bu hareketin öncülüğünü yapan Türk zabiti Asım Bey'di. Fakat bu hareket Hatay'ın diğer kazalarında olduğu gibi Antakya'da da beklediği karşılığı bulamamıştı. Bu durumdan hoşnut olmayan Faysal Hükümeti'nin Antakya'daki temsilcileri Suriye'den gelen Arapları Amik ovasına hücum ettirmişlerdi. Köylere baskınlar düzenleyen bu Araplara karşılık, Amik Türk köyleri bir araya gelerek Araplara büyük kayıplar verdirerek, onları Amik'den çekilmek zorunda bırakmışlardı. Bütün bu karışıklıkların yaşandığı bir devrede de Mondros Mütarekesi imzalanıyordu.⁹ İmzalanan 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi sonrası işgaller yurdun her yerinde başlayacak ve bu işgallerde Osmanlı Devleti'nin sonunu hazırlayacaktı.

Çalışmamızın temel amacı da Osmanlı Devleti'nin işgali ile başlayan bu süreçte, Hatay bölgesindeki işgale karşı mücadelesi ile ön plana çıkan ve daha sonraki dönemlerde de Türkiye'nin Hatay sorununu çözmesinde en çok güvendiği isim olan Tayfur Sökmen'in siyasi faaliyetlerini ortaya koymaktır. Zira Tayfur Sökmen, Hatay sorununun Türkiye'nin lehine halledilmesinde ve Hatay'ın ana vatana katılmasında katkısı olan, hem bölgesel hem de ulusal anlamda en önemli isimlerin başında gelir. Onun Hatay mücadelesindeki katkılarının bilinmesi, hem Hatay'ın kurtuluşunun hem de Türkiye'nin izlediği dış politikanın farklı bir bakış açısıyla anlaşılması için önemlidir. Ayrıca Hatay'ın ana vatana katılmasından sonraki

⁷ Erdal İlter, "Millî Mücadele'de 'Doğu Lejyonu'nun Fransız İşgal Bölgesindeki Fonksiyonu", **A.Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 1(3), 1989, s.420.

⁸ Faysal Hükümetinin kurulmasıyla ilgili bkz.: Kadir Kasalak, "Irak'ta Manda Yönetiminin Kurulması ve Atatürk Dönemi Türkiye-İrak İlişkileri" **Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi**, (9), 2007; Şerife Yorulmaz, "Fransız Manda Yönetimi Döneminde İskenderun Sancağı (Hatay)'nın Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Durumuna İlişkin Bazı Kayıtlar (1918-1939)", **Atatürk Yolu**, 1998, 6/22.

⁹ Tayfur Sökmen, **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s. 20.

dönemlerde de Sökmen'in, Türk Siyasi hayatında 1946'dan sonra başlayan partiler arası çekişmeyi önleme çabaları, kendi partisi olan CHP'ye karşı 1960'lı yıllardan sonra yönettiği eleştiriler, yakın siyasi tarihimiz açısından önemlidir. Türk siyasi hayatında ön plana çıkmış isimlerin biyografilerinin çalışılması dönemin olaylarının daha iyi anlaşılması ve analizinin yapılması açısından katkı sağlayacaktır. Bunun yanında yeni nesillerin Hatay'ın esaretten istiklale kavuşmasındaki süreci iyi anlamaları, uğrunda yapılan fedakârlıkları bilmeleri, o topraklara sahip çıkmaları için bir zarurettir. Hatay'ın kurtuluşu ve ana vatana katılımı konusunda yapılmış çalışmalar olsa da, bunların çoğaltılması, o günün kahramanlarının bilinmesi, yaşananların daha iyi anlaşılması için gerekli olacaktır. Tayfur Sökmen ismi seçilirken, elde edilmeye çalışılan diğer bir fayda ise, yeni yetişen nesillerin onun ismini sadece, okul, köprü veya cadde isimlerinden tanınması değil, onun Hatay için yaptığı mücadeleyi bilmelerine ve Türk siyasi hayatına kazandırdıklarını öğrenmelerine katkı sağlayabilmek içindir.

Bu konuyu seçmemizde, Hatay mücadelesinin en önemli kahramanlarından birisi olan Tayfur Sökmen'in bütün yönleriyle incelendiği biyografi çalışmasının olmaması etkili olmuştur. Tayfur Sökmen hakkında tek akademik çalışma, Murat Işıkoğlu'nun 2004 yılında Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında yapmış olduğu "*Hatay Devleti Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen'in Hayatı*" isimli yüksek lisans çalışmasıdır. Yapılan bu çalışmada, Tayfur Sökmen'in Hatay'ın ana vatana katılmasına kadar ki faaliyetleri daha çok ele alınmış ve kullanılan arşiv kaynakları da sınırlı kalmıştır. Tezde genelde telif ve tetkik eserlere yer verilmiş, ilk elden kaynak olarak daha çok hatıratlardan ve gazetelerden yararlanılmıştır. Onun Milletvekilliği ve Senatörlük döneminde yaptığı konuşmalara ve dönemi ilgilendiren yazılarına pek yer verilmemiştir. Tayfur Sökmen'in Hatay mücadelesinin silahlı ve siyasi dönemlerdeki önderliği, Türkiye ve Antakya arasındaki irtibatı sağlaması, Atatürk'ün Hatay konusunda en çok güvendiği isim olması, onun Hatay Devleti kurulduğu zaman Cumhurbaşkanı yapılması, Hatay'ın ana vatana katılmasındaki etkisi, 1954 yılına kadar devam eden milletvekilliği, 1968-1974 yılları arası kontenjan senatörlüğü ve dönemi ilgilendiren yazıları dikkate alındığı zaman, Tayfur Sökmen hakkında kapsamlı bir çalışmanın olmaması bu çalışmamızın önemini arttırmıştır.

Tez dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, Tayfur Sökmen'in mensup olduğu Reyhanlı Aşireti'nden ve Amik ovasına yerleşmesinden bahsedilmiş, Sökmen'in doğumundan ölümüne kadarki yaşantısında bulunduğu görevler yazılmıştır. Ayrıca bu bölümde Sökmen'in bazı kişisel özellikleri ve fikri yapısı da işlenmiştir. Bu konu işlenirken Tayfur Sökmen'in "*Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*" isimli Hatay mücadele yıllarını anlattığı anı kitabından, yazdığı köşe yazılarından ve onun hakkında yazılanlardan yola çıkarak bazı kişisel özellikleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Tezin ikinci bölümünde, Mondros Mütarekesi sonrası İskenderun ve Antakya bölgesinde işgal girişimlerinde bulunan, İngiliz ve Fransızlara karşı Mustafa Kemal Paşa'nın tepkisi, Genelkurmay'a gönderdiği telgraflar üzerinden değerlendirilmiştir. İşgallerin başlamasıyla birlikte de, bölgede oluşan direniş güçleri ve bu güçlere önderlik eden Tayfur Sökmen'in faaliyetleri işlenmiştir. Milli Mücadelenin başlamasıyla birlikte yapılan Erzurum, Sivas Kongrelerinin ve ilan edilen Misak-ı Milli'nin bölge üzerindeki etkileri gösterilmeye çalışılmıştır. Misak-ı Millinin ilanıyla İskenderun Sancağı'nın sınırlar dışında kalması sonrası Tayfur Sökmen önderliğinde başlayan silahlı mücadele ön plana çıkarılmıştır. Bölgede bu silahlı mücadele devam ederken Fransızlarla yapılan Ankara Antlaşması ve sonrası değişen şartlar değerlendirilmiş ve silahlı mücadeleden diplomasiye giden yol çizilmeye çalışılmıştır. Lozan Antlaşması süreci ve Tayfur Sökmen'in Ankara'daki Hatay davasının anlatılması için girişimleri üzerinde durulmuş, Antlaşma sonrasında Tayfur Sökmen'in İstanbul'a yerleşmesi ve buradaki faaliyetleri incelenmiştir.

Tezin üçüncü bölümü ise, Hatay Devleti'nin kuruluş ve ana vatana katılım sürecini kapsamaktadır. Bu kapsam Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık verme girişimiyle birlikte, Hatay davasının yeniden 1936 yılında Türkiye'nin gündemine gelmesi ile başlatılmış, Atatürk'ün soruna müdahalesi ile devam ettirilmiştir. '*İskenderun Sancağı*' isminin '*Hatay*' olarak değiştirilmesiyle birlikte yeni bir dönemin başlangıcı ortaya koyulurken, Fransa'nın desteği ile Suriye'de yapılması planlanan seçimlerin, Hatay'da yarattığı karışıklıklar Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi kaynaklarına ağırlık verilerek anlatılmaya çalışılmıştır. Bu aşamadan sonra Türkiye'nin soruna ağırlığını koyması, Hatay için bağımsızlık istemesi, Fransa ile olan ilişkilerin gerilmesi, Hatay davasının Milletler Cemiyetine taşınması konuları bir bütünlük içinde verilmiştir. Milletler Cemiyeti'nde varılan uzlaşma ile Hatay

sorununa çözüm arayışları, Türkiye ile Fransa arasında yapılan antlaşmalar, Sancak'ın 'Ayrı bir varlık' görülmesi, Anayasası ve statüsünün kabul edilmesi işlenmiştir. Bu süreç yaşanırken, Hatay Erkinlik Cemiyeti fahri başkanı olan ve Antalya bağımsız milletvekilliğini yapan Tayfur Sökmen'in olaylar hakkında Türkiye'ye gönderdiği raporlar dikkatle değerlendirilmiştir. Tezin bu bölümünde ayrıca Sancak'ta yapılacak olan seçim süreci de ele alınmış, Türkiye-Fransa arasında yapılan ve Hatay'da yapılacak seçimleri hızlandıran antlaşmalar değerlendirilmiş ve Hatay Devleti Cumhurbaşkanlığına Tayfur Sökmen'in önerilme süreci anlatılmıştır. Bu dönem Tayfur Sökmen'in Hatay'da birlik ve beraberliği kurmak için gösterdiği yoğun faaliyetlerin zamanıdır. Sökmen'in bu çabaları ve Hatay gezileri, zamanın gazeteleri taranarak yaptığı konuşmalar yorumlanmıştır. Bu bölüm Hatay Devleti'nin ana vatana katılma süreci anlatılarak sonlandırılmıştır.

Tezin dördüncü ve son bölümünde ise, Tayfur Sökmen'in siyasi faaliyetleri (1935-1974) ele alınmıştır. Sökmen'in 1935 yılında başlayan milletvekilliği aralıksız 1954 yılına kadar devam etmiştir. Tayfur Sökmen'in siyasi hayata başlayışı V. Dönem Antalya bağımsız milletvekilliği ile olmuş, fakat bu durum kendi iradesi dışında Atatürk'ün direktifleriyle gerçekleşmiştir. Atatürk'ün Hatay sorununun çözümünde aktif görev verdiği Sökmen'in bu faaliyetleri anlatılmış, diğer (VI.-VII.-VIII.-IX.) Dönemlerdeki meclis faaliyetleri de yaptığı konuşmalar üzerinden değerlendirilmiştir. Bu konuşmalar Tayfur Sökmen'in hassasiyet gösterdiği konulardan seçilmiş, onun fikri yapısı ve olaylara yaklaşımı da analiz edilmeye çalışılmıştır. Bazı konuların TBMM'de görüşülmesinde sadece Tayfur Sökmen'in konuşmalarından hareketle değerlendirme yapılmamış, aynı zamanda o konu hakkında diğer milletvekillerinin konuşmaları da dikkate alınmıştır. Bunda ki amaçta diğer vekillere göre Tayfur Sökmen'in farklı bakış açısını gösterme çabası olmuştur. Özellikle '*Atatürk Aleyhine İşlenin Suçlar Hakkında Kanun*' müzakerelerine geniş yer verilerek, hem milletvekillerinin konuşmaları üzerinden dönemin Atatürk'e yaklaşımına dikkat çekilmiş, hem de Sökmen'in diğer milletvekillerinden farklı tavrı gösterilmeye çalışılmıştır.

Bölümün devamında Tayfur Sökmen'in 1954 yılında aktif siyasetten çekilmesi ve kendi deyimiyle bu dönemdeki partiler arası çekişmeyi önleme çabaları anlatılmıştır. Özellikle aktif siyasetin dışında kalan Sökmen'in, CHP'ye yönelik eleştirileri, partinin Atatürk değerlerinden uzaklaştığı iddiaları ve İnönü hakkında ki

değerlendirmeleri yazdığı köşe yazılarından aktarılmıştır. Sökmen 1960 sonrası Dünya gazetesinde yazdığı yazılar dönemin olaylarını kendi gözünden anlamamız ve düşüncelerini ortaya koymamız açısından bizim için önemli kaynak olmuştur. Sökmen'in o döneme ait yazıları Dünya gazetesi taranarak çıkartılmış, ulaşılamayan yazıları ise Murat Sökmenoğlu ve Vefa O. Semenderoğlu tarafından hazırlanan "*Doğumunun 100üncü yılında Eski Hatay Devleti İlk ve Son Cumhurreisi Tayfur Sökmen Diyor ki*" adlı eserinden faydalanılmış ve bu eserden yapılan alıntılar dipnotlarda "*Tayfur Sökmen Diyor ki...*" kısaltmasıyla kullanılmıştır. Sökmen'in yeniden aktif siyasete dönmesi Kontenjan Senatörlüğüne 1968 yılında atanması ile olacaktır. Onun senatör olarak yaptığı konuşmalar ve o dönemde yazdığı yazılar, dönemin siyasal ve sosyal olaylar karşısındaki tutumunu yorumlamamız açısından önemli olmuştur. Onun İhtilaller, orduya siyasetin sokulmaması, üniversitede çıkan olaylar ve öğrenci hareketleri hakkında düşünceleri, sıkıyönetime, ABD ve Rusya'ya, sağcılık, solculuk ve komünizme bakışı gibi birçok konu hakkındaki görüş ve düşünceleri değerlendirilmiş ve tez sonuç bölümü yazılarak bitirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TAYFUR SÖKMEN'İN AİLESİ, EĞİTİMİ, BULUNDUĞU GÖREVLER VE BAZI KİŞİSEL ÖZELLİKLERİ

1.1. AİLESİ

Tayfur Sökmen, Reyhanlı Aşireti reisi Mürselzade Mustafa Şevki Paşa'nın oğludur. 1892 senesinde Antep'te dünyaya gelmiştir. Annesi Paşa'nın ikinci eşi Şayan Hanımdır. Dedesi, Reyhanlı Aşireti Beyi Karamürselzade Ahmet Paşa'dır.¹⁰

Reyhanlı Aşireti¹¹, Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) zamanında küçük bir oba halinde iken, nüfusun artması ve Bayat Boyu'na mensup diğer birçok obanın katılması ile XVIII. yüzyılda Pehlivanlı¹² gibi büyük bir teşekkül haline gelmişti.¹³ Reyhanlı Aşireti, Halep'e bağlı Amik Ovası'nı¹⁴ kışlak, Kilis ve Azaz taraflarını da yaylak olarak kullanmakta idi. Aşiret bu dönem içerisinde birtakım olaylara karışmış, yaylaklarına giderken Maraş Beylerbeyisi İbrahim Paşa ile muharebeye girerek onu mağlup etmişlerdi. Bu çeşit olayların önüne geçilmesi ve geniş bir alana sahip Amik Ovası'na yerleştirilmeleri için teşebbüse geçilmiştir. Aşireti yerleşmeye zorlamak için de, her taraftan kuşatılarak baskı altında tutulmaları kararlaştırılmıştır. Bu baskıların sonunda, 1780 yılında Amik Ovası'na yerleşmek için müracaatta

¹⁰ Sökmen, a.g.e., s. 17; Haz.: Murat Sökmenoğlu-Vefa O. Semenderoğlu, **Doğumunun 100üncü Yılında Eski Hatay Devleti İlk ve Son Cumhurreisi Tayfur Sökmen Diyor ki**, V.O.S. Yayınları, İstanbul, t.y., s. 4.

¹¹ Reyhanlı Aşireti Cemaatları: Sarıcalar (Mursaloğlu Haydar Ağanın obasıdır), Tokallı (Tökelli), Kabaklı (Kabaklarca), Tonlu (Donlu), Kurallı (Kuranlı), Salalı, Okcular (Okculu), Karahmedli, Bahadırlı, Tokalı (Tökeli), Bkz.: Cevdet Türkay, **Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar**, İstanbul 1979, s. 635.

¹² Pehlivanlı Aşireti ile karşılaştırılmasına sebep, Pehlivanlı Aşiretinin Bayat boyunun en büyük obası oluşundandır. Yani Reyhanlı Aşireti'nin ulaştığı güç vurgulanmıştır. Bkz.: Faruk Sümer, **Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları**, İstanbul 1999, s. 245. Reyhanlı Aşireti'nin büyüklüğü konusunda, Seyyah Niebuhr 1766'da 2000 çadır derken, 1810'da Burckhardt 3000 haneden bahseder. Bkz.: Yusuf Halaçoğlu, **XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi**, Ankara 1991, s. 56; Sümer, a.g.e., s. 433.

¹³ Sümer, a.g.e., s. 246.

¹⁴ Amik Ovası, "Bir tarafı Halep köyleri, bir tarafı Belen ve Karamort-hanı dağı, bir tarafı Antakya köyleri, bir tarafı Çoban-oğlu ve Okcu İzzeddinli dağı ve bir tarafı Azaz ve Kilis köyleri" ile sınırlı geniş bir alanı kaplamaktadır. Halaçoğlu, a.g.e., s. 56.

buldukları görülmektedir. Bunun üzerine de mezkûr aşiret, ziraat ve evler yapmaları şartıyla Amik Ovası'na yerleştirilmiştir.¹⁵

Reyhanlı Aşireti'nin 1635'te boy beyi ve mütesellim olarak tayin edilen Mursal Koca'dan¹⁶ sonra babadan oğula geçen boy beyliği, 1831 yılında Mursaloğlu Ahmet Paşa'ya sonra da Tayfur Sökmen'in babası Mustafa Şevki Bey'e geçmiştir. Mustafa Şevki Bey diğer Aşiret Reisliği yapan Karamürsel Ağalar gibi devlet ve millet hizmetinde bulunmaktan büyük haz ve şeref duymuştur. Bunun en belirgin örneklerinden birisi, Devletin 1865 yılında Güney Anadolu'daki derebeylerini ortadan kaldırmak ve oymakları yerleştirmek için oluşturulan Fırka-i İslahiyye¹⁷, ye ilk katılan Aşiret reisi olmasıdır.¹⁸ Fırka-i İslahiyye'nin Gavur ve Kürd dağlarındaki görevinin sona ermesinden sonra Cevdet Paşa'nın girişimleriyle Reyhanlı Aşireti, Amik ovasındaki kışlağına yerleştirilmiştir.¹⁹ Bu yerleştirilmenin neticesi olarak, Amik ovasında bir kazanın kurulmasına lüzum görülmüş ve kurulan bu kazaya aşiretin isminden dolayı da "*Reyhaniye*" ismi verilmiştir.²⁰

Tayfur Sökmen'in babası Mustafa Şevki Bey, iki yıl Reyhaniye kazasında kaymakamlık yapmış, 1869 yılında ise Antep kaymakamlığına atanmıştı. Buradan Kilis'e kaymakam olan Mustafa Şevki Bey daha sonra yine 1869 tarihinde Antep kaymakamlığına atanmıştı. Bu görevinden sonra sırasıyla, Cebel-i Bereket, Urfa, Deyrizor mutasarrıflığı, sonra Rumeli Beylerbeyi rütbesi ile Musul'un Amara

¹⁵ Halaçoğlu, a.g.e., s. 56.

¹⁶ Mursal Koca'dan sonra gelen aşiret reisleri için Bkz.: Şemsettin Mursaloğlu, **Büyük Reyhanlı Türkmen Aşireti Tarihi**, İzmir 1984, s. 39-40.

¹⁷ **Fırka-i İslahiye** 1865-1866 yıllarında Çukurova, Cebel-i Bereket (Gavur Dağı) ve Kozan dağlarında devlet idaresini yeniden kurmak üzere oluşturulmuş askeri kuvvet. 19. yüzyılın başlarından itibaren giderek çoğalan "*denetim dışı*" alanları yeniden itaat altına almak ve Osmanlı ülkesinin geniş bir coğrafyasında göçebelikten yerleşik hayata geçişi sağlamak için öteden beri sürdürülen iskan faaliyetleri hız kazandı. Fırka-i İslahiye'nin kuruluş sebebi 1853-1856 Kırım Harbi'ne kadar dayanır. Kırım Harbi esnasında çekilen asker sıkıntısı nedeniyle Cebel-i Bereket ve Kozan Dağları bölgelerinden de asker istenmiş ancak bu bölgelerdeki aşiretlerin devlete olan muhalefetlerinden dolayı gerçekleşmemiştir. Bölgede yaşayan göçebeler vergi vermemeyi ve Osmanlı ordusunda askerlik yapmadıkları gibi bölgede bulunan aşiretler zaman zaman ana yolları tehdit etmekte ve Payas yolundan geçen Hac kervanlarından haraç almaktaydılar. Adı geçen bölgenin iskân ve islah edilebilmesi için İstanbul'da bir ordu hazırlanması düşünülmüş ve bunun nasıl yapılacağı hususunda konuyla ilgili devlet büyüklerinin görüşlerine başvurulmuştur. Sorunun çözümü için 1864 sonlarında Fırka-i İslahiye adı altında bir kuvvet oluşturulmasına karar verildi. Kurulan Fırkanın kumandanlığına Dördüncü Ordu Müşürü Derviş Paşa ve fevkalade memuriyet-i mahsusa sıfatıyla da Ahmet Cevdet Paşa tayin edildi. https://tr.wikipedia.org/wiki/F%C4%B1rka-i_Islahiye#cite_note-1. (Erişim Tarihi: 23.2.2015); Geniş bilgi için bkz.; Yusuf Halaçoğlu, **18. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi**, Ankara 1988.

¹⁸ Sökmen, a.g.e., s. 17.

¹⁹ Sümer, a.g.e., s. 247.

²⁰ Sökmen, a.g.e., s. 18; Cevdet Türkay, **Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar**, İstanbul 1979, s. 634-635.

mutasarrıflığı ve son olarak da Musul Valiliği yapmıştır. Mustafa Şevki Paşa bu görevde iken rahatsızlanmış ve bunun neticesi görevinden istifa ederek Antep'e yerleşmiştir. Mustafa Şevki Paşa iyileştikten sonra herhangi bir görev talebinde bulunmadan Hicaz'a gitmiştir. Hicaz'da evliyalardan dosyasından Eba-Yezid-i Bestami²¹ Hazretlerinin kabrinin Kırıkhan kazasındaki Darb-ı Sak²² kalesinde olduğunu öğrenir. Mustafa Şevki Paşa Hicaz'dan dönüşünde bu türbeyi bulup onarır, orada bir cami ve konak yaptırarak ibadete çekilir. Kendi kabrini de caminin girişine hazırlatır. Buraya ayrıca bir Rüştiye mektebi açtırır ve bu eserlerin devamını sağlamak için de bir vakıf kurar.²³

1909 senesi geldiğinde Kırıkhan'da Ermeni olayları çıkmış ve bu olayların çıkmasında ilgisi olmadığı halde Mustafa Şevki Paşa kışkırtıcılıkla suçlanmıştı. Bu suçlama onun uzun müddet gözaltında kalmasına yol açmıştı. Her ne kadar Mustafa Şevki Paşa Antakya'da Divan-ı Harp'te yargılanıp suçsuzluğu anlaşılrsa da, bu olaylardan fazlaca etkilenmesi ve neticesinde felç geçirmesi, ölümünde en önemli etkenlerden biri olmuştur. Paşa, 1911 yılında vefat etmiştir. Kendisinin hazırlattığı Eba-Yezid-i Bestami Cami'nin avlusundaki kabrine defnedilmiştir. Babasının ölümünden sonra Tayfur Sökmen ve ailesi Reyhaniye'deki çiftliğe dönmüştür.²⁴

1.2. EĞİTİMİ VE BULUNDUĞU GÖREVLER

Tayfur Sökmen'in çocukluğu babasının yaptırdığı Eba-Yezid-i Bestami ziyaretinde geçmiştir. Burası külliye haline getirilmiş ve eğitim verilen okullar açılmıştı. Sökmen, İlk ve Rüştiye eğitimini de buradaki okulda almıştır. Rüştiyeyi bitirdiği sırada 1909 da çıkan Ermeni olayları üzerine eğitimine ara vermek zorunda kalmış, tekrar resmi bir okula gitmeyerek hususi suretle eğitim almıştır.²⁵ Sökmen'in

²¹ Eba-Yezid-i Bestami hazretleri hakkında az ve çelişkili bilgiler vardır. Tam ismi Ebu Yezid Tayfur b. İsa b. Sürâşan'dır. İran'ın Horasan'a bağlı Bestam kentinde doğmuştur. Doğumu ve ölümü konusunda net bilgiler olmamasına rağmen, yaygın olarak doğum tarihi 777 (miladi) kabul görmüştür. Ölümü konusunda da net bir bilgi yoktur. Türbesinin İran'da olduğu sanılan Bayezid, Kırıkhan'da bir süreliğine ikamet ettiği sanılmakta, buna istinaden de burada bir makamının olduğu kabul görmektedir. Mehmet Tekin, **Bayezid-i Bestami**, Antakya 1994, s. 13, Mehmet Sılay, **Hatay Evliyalari**, Hatay Yayınları, İskenderun 1989, s. 33.

²² Darb-ı Sak Kalesi harabesi, başlangıç tarihi bilinmeyen bir zamanda Tayfuriye tarikatı (Bayezid'in müridleri tarafından oluşturulmuş) mensuplarınca tekke ve barınak olarak kullanılmıştır. Bu tekkenin varlığını 19.yüzyıla kadar sürdürdüğü bilinmektedir. Tekin, a.g.e., s. 85-86.

²³ Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 18; Tekin, a.g.e., s. 77, Mehmet Tekin, **Hatay Devlet Reisi Tayfur Sökmen**, Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, Antakya 2002, s. 29-31.

²⁴ Sökmen, a.g.e., s. 18-19, Tekin, a.g.e., s. 29-34.

²⁵ **TBMM Arşivi**, TBMM Cumhuriyet Senatosu Üyelerine Ait Özlük Dosyası, Sicil No: 314, Kütük Sıra No.:3/4, Hal Tercümesi, bkz.: Ek-3.

hususî eğitim dediği düzeyin ne olduğu konusunda bir netlik yoksa da, dokuzuncu dönem milletvekilliğinin hal tercümesinde tahsilini lise olarak bildirmiştir.²⁶

Bu dönem artık Osmanlı'nın yıkılış sürecini hızlandıran savaşların başlama tarihidir. Bu yıkılış sürecinde Tayfur Sökmen için 1912 Balkan Harbi, bir mücadelenin içinde kendini görme arzusunun ilk belirginleştiği savaştır. Sökmen, gönüllü olarak bu savaşa katılmak için İskenderun Askerlik şubesine başvurdu. Fakat birtakım eksikliklerinin olduğu söylenerek tamamlaması istendi. Eksiklikleri tamamladıktan sonra tekrar askerlik şubesine gelen Sökmen, savaşın bittiğini öğrendi.²⁷ Durum böyle olunca Sökmen, Reyhaniye'ye dönerek ziraatle uğraşmaya devam etmişti.²⁸

Osmanlı Devleti, Balkan Harbi'nin kaybedilmesiyle daha da zor duruma düşmüş ve asıl tehlikenin içinde kendini bulmuştur. I. Dünya Savaşı'nın çıkma sebebini, "*Gaflet veya hudutsuz ihtiras*" olarak gören Tayfur Sökmen, bu savaş başlamadan ağır bir hastalık geçirmiş ve askerliği tecil edilmişti. 1916 yılında ise, I. Dünya Savaşı'nda Kırıkhan-Hassa arasında askeri nakliyyeyi sağlayacak yolun yapımında görev aldı. Sökmen, bu görevinin müteahhitlik olduğunu ve bu hizmetinin askerliğine sayıldığını söyler. Bir süre sonrada Halep'te Kolordu Kumandanı Nihat Paşa'nın emrindeki istihbaratta görevlendirilmişti.²⁹ Sılay, kitabında "*Tayfur Sökmen esas kişiliğini I. Dünya Savaşı sırasında ve onu müteakip yıllarda tarihi görevler üstlendiğinde görüyoruz. Savaşların kaderini belirleyen istihbarat görevini 1914-1918 arası sürdürmüştür.*" diyerek, Tayfur Sökmen'in savaşta önemli bir rol oynadığını söyleyecektir.³⁰

²⁶ **TBMM Arşivi**, TBMM Üyelerine Mahsus Zat ve Sicil Dosyası, Dönem: IX, Sicil No:875, Defter No: 2-419, Zarf No.: 24, Hal Tercümesi Kağıdı Örneği, bkz.: Ek-4.

²⁷ Sökmen, a.g.e., s. 19. Tayfur Sökmen kitabında Balkan Harbine katılmadığını söylese de, Senato Üyesi seçildikten sonra verdiği Kısa Hal Tercümesi'nde: "*1912'de zuhur eden Balkan Harbine Atavik bir ilgi ile gönüllü olarak katıldım. Terhis edilince tekrar hususi tahsile başladım.*" diye yazar. **TBMM Arşivi**, TBMM Cumhuriyet Senatosu Üyelerine Ait Özlük Dosyası, Sicil No: 314, Kütük Sıra No.:3/4, Hal Tercümesi.

²⁸ Tayfur Sökmen, Balkan Harbinin kaybedilmesini, İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilaf Cemiyetinin birbirine düşmeleri neticesinde Politikanın orduya girmesine bağlamıştır. Buna örnek olarak, Şükrü Kanat Paşa ile arasındaki bir konuşmayı anlatırken Paşa'nın "*Balkan harbine genç bir subay olarak iştirak ettim. İttihakçı olduğum için, İhtilafçı olan kumandanın emrini siperde bile dinlemezdim. Bu tutum ve davranışlarımızdır ki, 15 günde harbi kaybetmemize sebep oldu.*" sözünü aktarır. Sökmen, a.g.e., s. 19. Partiler arası çekişmeler sonraki yıllarda Tayfur Sökmen'de hep rahatsızlık ve hassasiyet yaratmış, çoğu dönem memleket için en büyük problem olarak gördüğü bu durumu önlemek için yoğun mücadele vermiştir.

²⁹ **TBMM Arşivi**, TBMM Üyelerine Mahsus Zat ve Sicil Dosyası, Dönem: IX, Sicil No:875, Defter No: 2-419, Zarf No.: 24, Hal Tercümesi Kağıdı Örneği; Sökmen, a.g.e., s. 19.

³⁰ Mehmet Sılay, **Hatay Mücahitleri**, Hatay Yayınları, Antakya 1993, s. 85.

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda yenilmesiyle imzalanan Mondros Mütarekesi, yeni bir dönemin başlangıcını işaret ediyordu. Bu başlangıç ülkenin savunmasız bırakılarak işgali anlamına geliyordu. Artık tarihi fonksiyonunu kaybetmiş bir devletin işgalcileri İngiltere ve Fransa, aralarındaki gizli antlaşmanın³¹ gereğini yerine getirmeye başlayabiliyorlardı.

Tayfur Sökmen, Halep'te Kolordu Kumandanı Nihat Paşa'nın maiyetindeki istihbarat görevinden I. Dünya savaşının bitmesiyle ayrıldı. Zira ordu önce Filistin'den sonra da Şam'dan çekilmeye başlamıştı. Bu dönemde Tayfur Sökmen'in hayatında çok özel bir olay yaşandı. Tayfur Sökmen Halep'den ayrılmadan önce Vali Abdülhalik Renda Bey'i ziyaret için Baron Oteli'nden çıkarken, terasta genç bir yaverle (Yaver Bedri Bey) konuşan genç bir kumandan dikkatini çekti. Yavere dikkatini çeken bu genç kumandanın kim olduğunu sorar. Aldığı cevap "*Yıldırım Orduları Grup Kumandanı Mustafa Kemal Paşa*"dır. Sökmen, bu dönemden sonra hayatının bütün aşamalarında etki sahibi olacak Mustafa Kemal Paşa ile tek taraflı tanışmış oluyordu. Bu tanışma Sökmen'in bütün hayatı boyunca devam edecek Mustafa Kemal Paşa bağlılığının da başlangıcıydı. Sökmen, Halep'ten ayrılarak Ekim 1918'de Reyhaniye'ye geri döndü.³²

Mondros Mütarekesi sonrası işgale uğramış Osmanlı topraklarının savunmasında her duyarlı vatansever gibi Tayfur Sökmen'de, işgale karşı direnişin hem silahlı hem de siyasî mücadelesinde yerini alacaktır. Bu dönemden sonraki mücadelesi ve aldığı görevleri aşağıdaki konularda daha ayrıntılı inceleyeceğimiz için, sadece bulunduğu görevleri yazmakla yetineceğiz. Sökmen, Hatay Cumhurbaşkanlığından önceki bulunduğu görevleri, 26 Ekim 1964 yılında Emekli İşleri Müdürlüğü'ne verdiği dilekçede sıralamıştır.³³

³¹ I. Dünya Savaşı bitmeden İngiltere ve Fransa gizli olarak imzaladıkları Sykes-Picot Anlaşması ile Orta Doğu'yu paylaşmışlardı. Buna göre, Fransa, Suriye kıyıları ve hinterlandından başka Çukurova, Sivas, Elazığ, Antep, Maraş ve Mardin'i alıyor, Halep-Şam-Musul üçgeni ise Fransız nüfuz bölgesi içinde kalıyordu. İngiltere ise, Basra'dan Bağdat'a kadar tüm Mezopotamya'yı, Akka ve Hayfa limanlarını ele geçiriyor, bunun dışındaki yerlerde nüfuz bölgesi kuruyordu. Geniş bilgi için bkz.; Armaoğlu, a.g.e., s. 125-126.; Kurat, a.g.e., s. 20.

³² Sökmen, a.g.e., s. 19-20.

³³ Bu belge Tayfur Sökmen'in TBMM Arşivinden alınan; TBMM Üyelerine Mahsus Zat ve Sicil Dosyası, Dönem: IX, Sicil No:875, Defter No: 2-419, Zarf No.: 24, olan dosyadan çıkmıştır. Sökmen aldığı görevleri beyan eden dilekçesini Maliye Bakanlığı Yüksek Makamı (Emekli İşleri Müdürlüğü)'na 26 Ekim 1964 yılında vermiştir.

1920 yılında Maraş'ta teşekkül eden 2. Kolordu emrinde Kürtdağı ve çevresinde Kuva-yı Milliye Kumandanlığında bir yıldan fazla bir görev yapmıştı.³⁴ 1921 yılında Fransızlarla yapılan Ankara Anlaşması ile Hatay'da silahlı mücadelenin durmasıyla Sökmen, Antakya-İskenderun ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından Murahhas seçilerek, düşman işgali altındaki Hatay'ın haklarını savunmak üzere Türkiye nezdinde Olağanüstü Murahhaslık görevini, 23 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması'na kadar sürdürmüştü.³⁵ Bu zaman zarfında her ne kadar Ankara Antlaşması ile Hatay özel bir idareye kavuşsa da, Fransa bu antlaşmaya pek sadık kalmaz. Bu yüzden mücadele kaldığı yerden devam eder. Tayfur Sökmen'in Fransa'yı rahatsız eden mücadelesi onun gıyabında idama mahkûm edilmesine, çiftliğinin talan edilmesine ve evinin yakılmasına sebep olur.³⁶

23 Temmuz 1923 tarihinden 1 Haziran 1933 tarihine kadar, Adana'da ve İstanbul'da teşekkül etmiş, Antakya-İskenderun Muaveneti İçtimaiye Cemiyeti başkanlığı sıfatıyla, işgal altında bulunan Hatay'dan Türkiye'ye gelenlere çeşitli yardımları yapma görevinde bulunmuştu.³⁷ 1933 yılında İstanbul'a giden Tayfur Sökmen, 1935 Şubatında kendi deyimiyle; Hatay davasında daha yakından çalışabilmesi için Atatürk tarafından Antalya bağımsız milletvekili seçtirilmişti.³⁸ Artık Hatay davasında daha etkin bir şekilde çalışabilecektir. Kasım 1936 yılı TBMM açılış konuşması, Atatürk'ün Hatay davasını halletmek için harekete geçtiği tarih olacak, sonrasında da Hatay davası Milletler Cemiyetine taşınacaktı. Buradaki mücadele daha zorlu geçecek ve sonuçta Hatay'da bağımsız bir devlet kurulmasına karar verilecekti. Bu karar gereği 1938 yılı Ağustosunda Hatay Meclisi için milletvekili seçimleri yapılacak, Tayfur Sökmen ise meclisin oylarıyla 2 Eylül 1938 tarihinde Hatay Devleti Cumhurbaşkanlığı görevine gelecekti.³⁹

³⁴ Tayfur Sökmen, Temmuz 1927 yılında Antep'te karşılaştığı 2. Kolordu Kumandanı Selahattin Adil Paşa'dan Milli Mücadele de 2. Kolordu emrinde görev yaptığını dair bir belge imzalayıp vermişti. 5 Temmuz 1927 tarihli bu belgede; "337 tarihinde Maraş'ta bulunan 2. Kolordu Kumandanlığı emrinde bulunan Kürtdağı, Belan ve havalisinde mahiyeti efradı ile beraber Harekât-ı Milliye'ye fiilen hizmet etmiş olan Mürselzade Tayfur Bey'e işbu vesika verilmiştir." yazmaktadır. Sökmen, a.g.e., s. 85.

³⁵ **TBMM Arşivi**, TBMM Üyelerine Mahsus Zat ve Sicil Dosyası, Dönem: IX, Sicil No:875, Defter No: 2-419, Zarf No.: 24, 26 Ekim 1964 yılında Emekli İşleri Müdürlüğü'ne verdiği dilekçe.

³⁶ Sökmen, a.g.e., s. 66; **Tayfur Sökmen diyor ki...**, s. 8.

³⁷ **TBMM Arşivi**, TBMM Üyelerine Mahsus Zat ve Sicil Dosyası, Dönem: IX, Sicil No:875, Defter No: 2-419, Zarf No.: 24, 26 Ekim 1964 yılında Emekli İşleri Müdürlüğü'ne verdiği dilekçe.

³⁸ **TBMM Arşivi**, TBMM Cumhuriyet Senatosu Üyelerine Ait Özlük Dosyası, Sicil No: 314, Kütük Sıra No.:3/4, Hal Tercümesi.

³⁹ "Devlet Reisliğine T. Sökmen seçildi", **Cumhuriyet**, 3 Eylül 1938, s. 1; "Bugün Hatay Parlamentosu Toplandı Devlet Reisliğine Büyük Kahraman Hemşehrimiz Tayfur Sökmeni seçti",

Hatay Devleti'nin 23 Haziran 1939'da Türkiye'ye katılma kararından sonra Tayfur Sökmen, 1954 yılına kadar milletvekilliğine devam eder. 1954 seçimlerinde milletvekilliğine aday olmayarak ara verdiği siyasî hayatına, daha sonra 1968 yılında Cumhuriyet Senatosuna Kontenjan Senatörü olarak atanarak tekrar başlar.⁴⁰ Bu görevini de 1974 yılına kadar sürdürür.

Tayfur Sökmen, Mürselzade Kemal ve Kadri Bey'lerin hemşireleri Medine Hanım'la 1922 yılında evlenir.⁴¹ Bu evlilikten Sökmen'in Nimet, Bahir, Nedret, Sevda, Solmaz ve Murat adında 6 çocuğu dünyaya gelir. Çocukları Nimet ve Solmaz kendisi hayatta iken, eşi Medine Sökmen ise 1978 yılında vefat eder.⁴² Bu vefattan iki yıl sonra da, 3 Mart 1980 günü Tayfur Sökmen dünyaya gözlerini yumar ve eşinin yanına Zincirlikuyu mezarlığına defnedilir.⁴³

1.3. TAYFUR SÖKMEN'İN BAZI KİŞİSEL ÖZELLİKLERİ

Tayfur Sökmen'in bir bütün olarak anlatılabileceği bir özet yapılmak istense, herhalde Mehmet Sılay'ın "*Hatay Mücahitleri*" kitabındaki "*Bir mücahit Portresi Tayfur Sökmen*" başlığıyla anlattığı gibi olamazdı. Bu anlatım bizim kafamızdaki Tayfur Sökmen karakterini karşıladığı için aynen alınmasını uygun gördük.⁴⁴

"Zor zamanlar büyük insanların tarih sahnesine çıktığı zamanlardır. Zor ve sıkıntılı zamanlar, her türlü riski göze alan karakter abideleri, büyük ruhlar ve sorumlu aksiyon adamlarının ortaya çıkıp mazlum halka sahip oldukları zamanlardır.

Aslında makbul olan insanların orijinal, otantik ve aslına sadık kalarak tanıtılmalarıdır. Fakat bu bağlamda, özgeçmişi ve otobiyografisi Tayfur Sökmen'i anlatmaya yetmez. O sosyal yapısıyla önce bir halk kahramanıdır ve çok yönlü, çok boyutlu bir insandır.

O, yerel kültürel ortam içinde, fakat özel eğitimle yetişti. Yine babasının çevresinde yaşayan siyasi deneyimlerle olgunlaştı. Daha genç yaşında Büyük Reyhanlı Aşiretinin yöneticilerinden ve sözü dinlenir büyüklerinden oldu...

Fakat esas Tayfur Sökmen kişiliğini I. Dünya Savaşı sırasında ve onu müteakip yıllarda tarihi görevler üstlendiğinde görüyoruz. Savaşların kaderini belirleyen istihbarat görevini 1914-1918 arası sürdürmüştür. Tarihi fonksiyonuyla sanki birkaç değişik kimlik bir kişi üzerinde santralize olmuştur.

1- Başlangıçta Tayfur Sökmen Bey bir halk diplomatu mudur? Çünkü söylevleri, yazıları Hatay erginlik cemiyetiyle İskenderun ve Havalisi Müdafai Hukuk Cemiyeti'nin başkanı ve faal üyesidir.

Hatay, 2 Eylül 1938, s. 1, bkz.: Ek-18; "Antakya Bugün Hatay Tarihinin En Mutlu Gününü Yaşadı", **Yenigün**, 2 Eylül 1938, s. 1; **Tayfur Sökmen diyor ki...**, s. 19.

⁴⁰ **TBMM Arşivi**, TBMM Cumhuriyet Senatosu Üyelerine Ait Özlük Dosyası, Sicil No: 314, Kütük Sıra No.:3/4, Hal Tercümesi.

⁴¹ Sökmen, a.g.e., s. 66.

⁴² **Tayfur Sökmen diyor ki...**, s. 20.

⁴³ Tekin, **Hatay Devlet Reisi...** s. 184.

⁴⁴ Mehmet Sılay, **Hatay Mücahitleri...**, s. 85-86.

2- Bir çete komutanı mıdır? Bir gerilla reisi midir? Çünkü elinde martin, dağlarda, kayalarda sıcak savaş içindedir. Maiyetindeki akıncı birliğiyle Harim kuşatmasına, Murat Paşa ve Yeniköy muharebelerine katılmış ve çatışmaları bir kurmay subay gibi yönetmiştir...

3- Diğer bir boyut; Bağımsız Antalya Milletvekili ve Hatay Devleti Reisi Tayfur Sökmen, Ankara nezdinde en güvenilir, en bilinçli ve milli birliğin garantörlerinden...

İşte ülkeye ve halka hizmete vakfedilmiş, bir sürekli ibadet gibi yaşanmış, 90 yıllık dopdolu bir ömür...

Bu tanımlamayla bitmez-tükenmez enerji, şuur ve üç ayrı tarihi misyonuyla ortaya bir abide insan çıkıyor.

“Tayfur Sökmen’in bazı kişisel özellikleri” başlığının altını doldururken, onun anlattığı olayların bir kişide bulunan mevcut hangi özelliğinden kaynaklandığı yorumuyla başlıkları oluşturmaya çalıştık.

1.3.1. İnsani Tavrı ve Adil Olmak

Tayfur Sökmen, vicdani bir hisle, herkese karşı adil olmaya ve herkesin hakkını hak ettiği ölçüde vermeye çalışırdı. İnsanlar arasında fark gözetmez ve insanî değerlere büyük önem verirdi. İnsanlara karşı içi merhametle doluydu ve mertti. Düşmanı dahi olsa empati kurar onu anlamaya çalışırdı. Bu özelliğinin en belirgin örneklerini Hatay mücadelesinde yaşanan bazı olaylarda görmek mümkündür. 7 Ocak 1921 tarihinde Derküş civarında Fransızlara karşı yapılan hücumda bir Fransız çavuşu ile dört Cezayirli asker esir edilerek, ellerindeki silahlar alınarak karargâha götürülmüşlerdi. Bundan sonra durumu Sökmen şöyle anlatacaktır:⁴⁵

“Getirilen esirler önceleri korkmuşlarsa da, kendilerine insani muamele yapıldığını, hatta arada uğrayıp hatır ve ihtiyaçlarını sorarak gönüllerini aldığımdan rahatladılar. Müslüman Cezayirli askerlere yapılan iyi muamele aynen Fransız çavuşuna da yapılmakta idi.

Esirlerden alınan silahlar, özellikle hafif makinalı, çok işimize yaramıştı. Fransız çavuşunun hafif makinalı tüfeği, yapılan müsademedede arızalanınca, çavuşa tamir edilmesi söylenmiş, o da tamir etmek istemeyince dövmeye kalkışmış. Bunu arkadaşım Faruk Cengiz’den öğrenince kendi milletine karşı kullanılmasını arzu etmeyeceğini, çavuşu kendi yönünden haklı gördüğüm için, gidip arkadaşlara eziyet etmemelerini rica ettim. Hak verdiler ısrardan vaz geçtiler.”

Böyle bir savaş ortamında en çok ihtiyaç duyulan silahlardan birinin arızalanması ve onu tamir edebilecek düşman esirinin elinizde bulunması, herhalde insanın başka bir düşünce taşımadan, onu tamir ettirmek için her yolu mubah görmesinden geçer. Zira onun elinizde olması size düşman karşısında avantaj sağlayacaktır. Böyle bir ortamda Fransız çavuşun silahı tamir etmeyerek millete

⁴⁵ Sökmen, a.g.e., s. 40-41.

olan sadakatini göstermesi Tayfur Sökmen'i etkilemiş ve kendisinin de böyle bir durumda aynı şeyi yapabileceğini düşünmesi, esir Fransız çavuşunu kurtarmıştır. Bu çavuşun davranışını çoğu insanın kabul etmesi ve tahammül göstermesi beklenemez. Aynı şekilde savaş ortamında düşmana karşı üstün olunabilecek bir avantajı, bir insani tavırla geri çevirmek veya zorla yaptırmamak erdemli insanların gösterebileceği davranışlardandır. Bu duygular insanî ve vicdani bir duruştur. Bunlar Tayfur Sökmen'de üst düzeyde vardı. Tayfur Sökmen bu insani duruşunu Hatay mücadelenin en zor zamanlarında bile değiştirmemiştir.

Buna bir örnekte 1921 yılında Fransızların Kuseyr karargâhını basacakları haberi alındığı zaman, bu haberin doğruluk derecesini öğrenmek ve köylülerin maneviyatını yükseltmek için köyleri dolaşmaya çıktığı zaman yaşandı. Casusluk yapan biri Türk, diğeri Hıristiyan olan iki kişinin yakalanarak hapsedildiği haberi Tayfur Sökmen'e verilmişti. Kumandanlardan biri Hıristiyan olanın idam edilmesini söylemişti. Bunun üzerine Tayfur Sökmen: *“Kendi dindaşlarına faydalı olmak için çalışan Hıristiyan, kendi görüşüne göre mazur görülebilir; Lakin Türk olduğu halde kendi milletine ve dindaşlarına ihanet eden Türk casusunun mazur görülemeyeceğini asıl onun idam edilmesini söyledim.”* diyerek casus olup kendi aleyhlerine çalışan birisini bile tarafsız bir gözle anlayışla karşılayabilmiştir. Başlangıçta Sökmen'in dedikleri makul karşılanmış olsa da onun köyden ayrılmasında sonra Hıristiyan casus asılmıştı. Bunu Tayfur Sökmen öğrenince şöyle diyecektir:⁴⁶ *“Ertesi gün döndüğümde hislerine mağlup olarak Türk casusunun af edilip, Hıristiyanın asıldığını görünce çok üzüldüğümü, doğru yapmadıklarını söyledim.”* İnsaniyetini ve hislerini savaş ortamında bile kaybetmeyen Tayfur Sökmen bir casus için üzülecek kadarda vicdanidir.

Sökmen'in bu davranışlarını çoğaltmak mümkündür. Bir örnekte Ermeni birinin eser edilmesi hadisesinde görülür. Ermeniler Türklere karşı şiddet ve işkence yaparlarken, Türkler savaşın gereği dışında Ermenilere karşı bir olumsuzlukta bulunmamışlardır. Bunun en iyi örneklerinden biri de Tayfur Sökmen'in anlattıklarında bulunabilir. Tayfur Sökmen, Tof köyünde misafir kaldığı yerde, Yeniköy'deki üç gözcüden biri olan Dört Yol'lu Hocaoğlu Mehmet, Kırıkhan'dan Hamam'a arabası ile zahire götüren aslen Sason'lu olup, Kırıkhan'da oturan Açıkoğlu Avadis adında bir Ermeniye yakalayıp Tayfur Sökmen'e getirmişti.

⁴⁶ Sökmen, a.g.e., s. 44.

Gözcünün O Ermeni'yi öldürmeden getirmesinde, Tayfur Sökmen'in yakalanan herhangi bir kimsenin öldürülmemesi talimatını vermiş olması etkili olmuştur. Avadis Efendi, korkusundan aman dilemiş, onun korkusunu yenmesi için de Tayfur Sökmen; *"Gel korkma müsterih ol kılına dokunulmayacak ve ailene sağ salim kavuşacaksın. Bize zarar vermeyen her hangi bir kimseyi öldürmek âdetimiz değildir. Otur beraber yemek yiyelim"* demiş olmasına rağmen Avadis bu söylenenlere inanmamıştı. Sonra korka korka yemeğe oturdu. Yemek sonrası Tayfur Sökmen Avadis Efendi'nin hayatını kurtarmak için bir vesika yazdırdı. Vesikada: *"Gayemiz ulvi, maksadımız istihlası vatandır (Vatan kurtarmaktır) künyesi balada yazılı Sasonlu Açıkoğlu Avadis'e müdahale edilmemesi için, işbu vesika verilmiştir."* yazmaktadır.

Bütün bunlar Avadis Efendi'yi ikna etmemişti. Öldürüleceği korkusunu bir türlü üzerinden atamamıştı. Tayfur Sökmen, O'nu Kırıkhan şosesine kadar götürmek için Faruk Cengiz'i görevlendirmişti. Sağ salim Kırıkhan'a döndükten sonra Avadis Efendi'ye arkadaşları nasıl geri döndüğünü sormaları üzerine; *"Kendisini çetelerin yakaladığını, fakat kılına bile dokunmadan geri gönderdiklerini"* söylemişti. Kimse bu duruma inanmayınca Tayfur Sökmen'in verdiği vesikayı göstermiş ve öyle ikna edebilmişti. Bu yaşananlar ve Tayfur Sökmen'in yaklaşımı Hınçak cemiyeti mensubu Ermenileri memnun etmiş ve Türklere karşı sempati uyandırmıştır. Hatta sonraki zamanlarda Türklere bu yakınlığı duyan Ermeniler, Fransızlar hakkında öğrendiklerini aracılıkla Tayfur Sökmen'e bildirmeye başlamışlardı.⁴⁷ Böyle bir savaş ortamında esir edilen Avadis Efendi bile kendisine gösterilen muameleye inanmamış fakat Sökmen, büyük bir erdem ve insaniyetle milletine ve vatanına zarar vermeyen hiç kimseye dokunmayarak, onların güvenliğini de sağlamıştır.

Tayfur Sökmen, herkese karşı eşit ve adaletli olmaya çalışırdı. Bunun için haksız her kim olursa olsun, yaptığı için cezasını çekmesini isterdi. Bunun en iyi örneklerinden biri, kendi akrabalarından birisinin işlediği bir suçtan dolayı takındığı tavidir:⁴⁸

"Bir gün, Hınçak Cemiyetine mensup ve davamıza hizmet etmiş olan Papaz Nuri Kiyân Efendi, çarşıdan dönerken bir muzip delikanlı başına su döker. Papaz efendi haklı olarak üzülür. Bu olayı Hatay mebusu Avadis Efendi yanıma gelip naklettiği zaman çok üzüldüm. Adliye Vekilini davet ederek suçlunun kim olduğunu tespit ettirmelerini, kim olduğunu bilip bilmediklerini sorduğumda "Kayınbiraderiniz Kadir Bey'in oğlu Hakkı Mürseloğlu'dur" dedi. Bütününü üzülerek derhal yakalanıp gereken cezanın verilmesi ve Papaz efendiden de özür diletilmesi hususunu rica ettim."

⁴⁷ Sökmen, a.g.e., s. 50.

⁴⁸ Sökmen, a.g.e., s. 111-112.

Papaz efendi bu ilgiye memnun olmuş ve af dileyen gencin cezalandırılmamasını vekilden rica etmiş. Papaz efendinin ricası üzerine vekil, yakalanarak hapsedilen genci serbest bırakmıştı.”

Toplum içindeki adaleti, saygıyı ve hoşgörüyü yerleştirmeye çalışan Tayfur Sökmen, cemaat, ırk, inanış yönünden hiç kimseyi farklı görmez, kanun önünde herkesin eşitliğini savunurdu. Bunu fikri olarak taşır, davranışlarında da her zaman gösterirdi. Bu olayda da, bir Papaza yapılan bu davranışı, inancından dolayı yapılmış sayarak, çok üzölmüş, bunu yapanın akrabalarından olması üzüntüsünü daha da arttırmıştır. Suçu işleyenin kayınbiraderinin oğlu olması, Tayfur Sökmen’in tavrında hiçbir değişiklik yapmamış, gerekli cezanın uygulanmasını istemiştir.

Bu hassasiyeti bütün devlet yöneticilerinin göstermesi için sık sık uyarılarda bulunur ve bunu çok önemserdi. 25 Eylül 1938 günü Reyhanlı’ya yaptığı tetkik gezisinde de bu hassasiyetini göstermiş, nahiye müdürden, nahiyenin asayiş hakkında izahat istedikten sonra Sökmen, müdüre:⁴⁹ “...adaletin tevzi hususunda din, mezhep, milliyet ve sınıf farkı katiyen gözetilmemesini ve hiçbir istisna yapılmamasını kati surette emretmişti.”

Tayfur Sökmen herkese karşı eşit ve adaletli davranmayı bir erdemlilik olarak görmüş ve öyle de davranmıştır. Onun için mensup olduğu halkın her ferdi aynı değer ölçüsündeydi. Bu duruma en iyi örneklerden birisi Hatay Cumhurbaşkanı olarak aldığı bir kararda görmek mümkündür. Tayfur Sökmen, bu kararında “...kendilerine akrabalık ve mensubiyet iddiasıyla memurlar üzerinde müessir olmak isteyenlerin kanuna teslimlerini” istiyordu. Bu durumu köşesinde yorumlayan Reşad Mursaloğlu şöyle diyecektir: “Durup dururken böyle bir karar almak için muhakkak bir hadisenin buna lüzum hissettirmiş olması gerektir. Kim bilir hangi çürük düşünceli ve kuş beyinli birisi Devlet Reisine akrabalık veya mensubiyetten medet ummak gafletini gösterdi. Her halde Ekselansın karakterini bilmeyen bir zavallıdır...”⁵⁰ Tayfur Sökmen’i tanıyan herkesin onun halkı arasında bir ayrımı onaylamayacağını bilir ve ona göre davranır. Bu durum Tayfur Sökmen’in adaletini ve eşitlik anlayışını çok net ortaya koymaktadır.

Tayfur Sökmen her zaman şefkatli ve vefalı bir insandı. Kendisinden ziyade ülke ve millet menfaatleri için yapılan hiçbir şeyi unutmaz, duyarlılık gösterirdi. Bu

⁴⁹ “Devlet reisimiz Pazar günü Reyhaniye ve havalisinde bir tetkik gezisi yaptılar”, **Yeniğün**, 27 Eylül 1938, s. 3.

⁵⁰ “Reşad Mursaloğlu, Akrabalık ve memuriyet”, **Yeniğün**, 25 Şubat 1939, s. 1.

duyarlılığına ve şefkatine en iyi örneklerden birisi 14 Eylül 1938 günü Hatay Meclisine Hatay bayrağı çekilirken yaşanmıştı. Belediye topunu ateşlerken Şakir adında bir çalışan kazayla yaralanmış, hastaneye kaldırılarak tedavi altına alınmıştı. Bunu öğrenen Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen, kazazedeye özel kalemi Ali Altunlu'yu göndererek sağlık durumunu sordurmuş ve maddi yardımda da bulunarak şefkatini de göstermişti.⁵¹ Bu olay Tayfur Sökmen'in Devlet adamlığının yanında nasıl duyarlı ve şefkatli olduğunu da göstermesi açısından kayda değerdir.

Tayfur Sökmen Hatay Cumhurbaşkanlığı ve sonrasındaki siyasi hayatında vefalı bir insan olduğunu konuşmalarında ve yazdığı yazılarında fazlaca görmekteyiz. Bunlardan bir iki örnek vermekle yetineceğiz. Bunlardan birisi 1972 yılında Dışişleri Bakanlığı bütçesi görüşmelerinde Senato kürsüsünde yaptığı konuşmasında Tevfik Rüştü Aras'ı anarak başlamasıdır. Onun hizmetlerine karşılık minnet duygularını göstermiş ve şunları söylemiştir:⁵²

“Aziz Atatürk'ün dünyaca takdir edilen devri dilarasında Hariciye Vekâletini dirayetle 12 sene yürüten, bu arada memlekete faydalar sağlayan, muahedeler akdedip Hatay davasında da değerli hizmetler görmüş olan Hariciye Vekillerinden kıymetli dostum merhum Tevfik Büstü Aras'ı, bugün burada Hariciye Vekâletinin bütçesinin görüşülmesi münasebetiyle hürmetle anmayı vicdan borcu saymaktayım.”

Tayfur Sökmen asıl vefa örneğini Atatürk'e karşı göstermiştir. Onun sağlığında ve öldükten sonra ona karşı her zaman minnet ve vefa duygularını dile getirmişti. Bu dile getiriş hemen hemen bütün meclis konuşmalarında ve yazılarında vardır. Tayfur Sökmen'in Atatürk'e karşı yakınlığı ve yaklaşımı çalışmamızın dördüncü bölümünde işlenmiştir.

1.3.2. İdealist ve Kararlılık

Tayfur Sökmen'in, Hatay mücadelesi yıllarında yaşadıkları ve mücadelesi çoğu kimse tarafından boş ve beyhude bir mücadele olarak görülse de o, idealinden ve kararlılığından vazgeçmemiştir. Bu duruma örnek, Sökmen'in akrabalarıyla arasında geçen diyalogu gösterebiliriz.

Tayfur Sökmen, Mustafa Kemal'den Antakya-İskenderun ve Havalisinin Misak-ı Milli sınırları içinde olduğunu öğrendikten ve Maraş'taki ikinci kolordu ile temasa geçmesi emrini aldıktan sonra, bunun gereğini yapmış belli bir süre Maraş'ta

⁵¹ “Devlet Reisimizin yüksek şefkati” **Yenigün**, 15 Eylül 1938, s. 1.

⁵² **CSTD**, Cilt: 3, Bileşim: 32, Toplantı: 11, Tarih: 8.2.1972, s. 149.

bulunmuştu. Sonra Reyhaniye'ye dönmüştü. Burada Alhasoğlu Salman (Öcal) Efendi'ye yemeğe gitmişti. Burada amcazadesi ve eniştesi Arif Bey: “*Tayfur nerelerdeydin? Kaç zamandır gözükmiyordun*” sorusuna: “*Buralardaydım, malum mücadele ediyor ve uğraşıyoruz.*” cevabını vermişti. Buna karşılık Arif Bey: “*Hayır gözükmiyordun herhalde buralarda yoktun. Dikkat et çok gezen ayağında pis getirir, sonra başımıza iş açarsın*” sözüne Salman Efendi de: “*Arif Bey endişelenme Tayfur Bey yel biçiyor*” diyerek Sökmen'in boşuna caba gösterdiğini ima etmişti. Bu konuşma üzerinden 18 sene geçmiş ve Tayfur Sökmen Hatay Devleti Cumhurbaşkanı olmuştu. Ziyaretine gelen Salman Efendi Sökmen'in boynuna sarılarak, sevincinden ağlayarak; “*Sen yel biçmemiş, memlekete büyük hizmetler görmüşsün, aslında biz uyumuşuz*” diye iltifat etmişti.⁵³

Tayfur Sökmen bu mücadelenin içinde iken en yakınları bile onun boş bir caba içinde olduğunu düşünse de o hiçbir zaman zorluklardan yılmamış, kurtuluş için inandığından vazgeçmemişti. İdeali için birçok şeyini kaybetmiş olsa da sonunda unutulmaz bir kahraman olarak bu bölgede adını daimi yapmıştı.

Hatay mücadelesinde Fransızların en çok rahatsız oldukları ve kendileri için tehlikeli gördükleri kişilerin başında Sökmen geliyordu. Fransızların sürekli takibinde olan Tayfur Sökmen birçok zorluğa göğüs germişti. Onu yakalamak isteyen Fransızlar 1921 yılında çiftliğini yağmalamışlar ve bütün ürünleri almışlardı. Tayfur Sökmen bütün bunlara rağmen azminden ve kararlılığından vazgeçmemişti.⁵⁴

Tayfur Sökmen, Hatay Devleti Cumhurbaşkanı olduğu zaman, bütün enerjisini ülkenin yapılanmasına veriyor, bu idealin gerçekleşmesi için de bütün çabasını gösteriyordu. Cumhurbaşkanlığının ilk günlerinde, Fransız Komutanı Kolenel Kole, Hatay Devletinin kurulması münasebetiyle bir öğle yemeği tertip etmiş ve bütün devlet erkânını davet etmişti. Bütün davetliler gelmiş olmasına rağmen Tayfur Sökmen davete katılmamıştı. Kole yemekte söylediği nutukla Tayfur Sökmen için şunları söyleyecekti:⁵⁵

“Devlet Reisi Tayfur Sökmen'in aramızda olmamasına üzgünüm. Çünkü Tayfur Sökmen vazifelerinin bütün önemini idrak etmiş olarak, Devlet mekanizmasını tamamiyle tanzim etmeden hiçbir davete katılmamaya karar vermiştir. Kendisine, kabul ettiği ağır vazifede başarılı olması hususundaki temennilerimi arz etmek isterim ve bunu yaparken de hepimizle mutabık bulunduğum kanaatindeyim. Yine şahsi

⁵³ Sökmen, a.g.e., s. 37-38

⁵⁴ Sökmen, a.g.e., s. 38

⁵⁵ Mursalıoğlu, *Sancak, Devlet, Millet...*, s. 164.

kanaatimdik ki, bağlılığını ilan etmekten asla vazgeçmediği nizam ve hakkaniyet prensipleri onun başarısının garantileridir.”

Tayfur Sökmen'in önceliği yeni kurulan devletin mekanizmalarını işler duruma getirmektir. Bu idealin gerçekleşmesi ve işlenmesi, onun için her şeyden daha önemlidir. Kole, kararlılığını bildiği Tayfur Sökmen'in, düzen ve hakkaniyetten ayrılmadan bu işi başaracağına inanmaktadır.

1.3.3. Cesaret ve Güvenirlik

Tayfur Sökmen'in Fransızlarla olan mücadelesi hızlanınca, Fransızlar kardeşi İnyet Bey'i tutuklayıp Lazkiye civarındaki Arvat adasına göndermişlerdi. Tayfur Sökmen kardeşini kurtarmak için Fransızlarla temas kurmak üzere Amcazadesi Kadir Bey'i İskenderun'a General Gobo'nun yanına gönderdi. Yapılan görüşmeden sonra Kadir Bey Gobo'ya *“İnyet Bey Arvat adasından getirilip tahliye edildiği takdirde Mürselzade Tayfur Sökmen'i size getiririm”* demişti. Tayfur Sökmen bunu duyunca *“gidersem beni hapsederler, İnyet Bey'i de bırakmazlar.”* buna karşılık Kadir Bey *“askerlik şerefi üzerine söz verdi”* deyince Tayfur Sökmen İskenderun'a gitmeyi kabul etti.⁵⁶ Fransızlara karşı bu denli mücadele içinde olan birisinin bunu kabul etmesi ve verilen söze dayanması aslında Sökmen'in sevdikleri için yapabileceklerini ve insanlara olan güvenini göstermektedir.

General, Tayfur Sökmen'den mücadeleyi bırakmasını ve işleriyle meşgul olmasını istedi. Buna karşılıklı İnyet Bey'i bırakacağını söyledi. Tayfur Sökmen'de bu teklifin tam tersini önerdi. Önce İnyet Bey serbest kalacak sonra mücadele bırakılacaktı. Bunu kabul etmeyen General'e Tayfur Sökmen'de *“Başka şekilde yapamam”* cevabını verdi. Bunun üzerine General'in; *“İskenderun'da ve yanımda olduğunuzu unutmayın”* tehdidine karşılık *“...benim kefilim generalin şeref-i askeriyesi üzerine verdiği sözdür”* cevabını verdi. General ayağa kalkarak *“buyurun gidebilirsiniz”* dedi ve Tayfur Sökmen İskenderun'dan ayrıldı.⁵⁷

Elbette Tayfur Sökmen oraya giderken bazı şeyleri göze almıştır ama bunu yapabilmek herhalde insanlara olan güveni, cesareti ve sevdikleri için yapabilecekleriyle açıklanabilir. Tayfur Sökmen'in hayat hikâyesine bakıldı zaman zaten bu iki kavram için yaptığı fedakârlıklar görülecektir.

⁵⁶ Sökmen, a.g.e., s. 48.

⁵⁷ a.y.

Tayfur Sökmen'in güvenilirliği konusunda en önemli göstergeler herhalde Türkiye'nin Hatay sorununun halledilmesi konusunda ona verdiği sorumluluk ve görevlerdir. Hatay'ın silahlı mücadele döneminde de, siyasi döneminde de, Türkiye nazarında ön plana çıkan en önemli isim Sökmen'dir. Bu durumda ona duyulan güvenin bir göstergesidir. Sökmen'in bu mücadelede güvene dayalı aldığı görevler içinde öne çıkan iki önemli görevi vardır. Bunlardan birisi, onun Hatay mücadelesinde daha rahat hareket edebilmesini sağlamak için Antakya Bağımsız milletvekili yapılmasıdır. Bu yapıldıktan sonra da Hatay ile Türkiye'nin irtibatını sağlamak için kurulan Hatay Egemenlik Cemiyeti'ne fahri başkan olmuştur. Bu cemiyetin faaliyet merkezi Dört Yol'da kurulmuş ve Hatay'dan gelen haberleri Ankara'ya ulaştırmıştır. Sökmen, üstlendiği bu fahri başkanlıkla, Hatay'dan gelen haberleri raporlar halinde Ankara'ya iletmıştır.⁵⁸

Diğer önemli görevi ise, Hatay Devleti Cumhurbaşkanlığı'dır. Zira Devletin kurulmasından Türkiye'ye katılmasına kadar, Türkiye'nin her yönüyle güvenebileceği bir ismin başkanlık etmesi gerekiyordu. Onun için Tayfur Sökmen'in güvenilirliği konusunda en önemli gösterge herhalde onun Atatürk tarafından Hatay Cumhurbaşkanı olarak belirlenmesidir. Atatürk'e, Sökmen hakkında düşündükleri sorulduğu zaman; *"Bu arkadaş tecrübe edilmiş her bakımdan itimada layık, namuslu ve becerikli bir adamdır... Devlet Başkanlığı için en münasibi odur."*⁵⁹ sözleriyle, onun Türkiye ve kendisi için güvenilir, namuslu ve kabiliyetli bir insan olduğu net bir şekilde ortaya koyacaktır.

1.3.4. İleri Görüşlülük

Tayfur Sökmen'in ileri görüşlülüğünü anlatabilecek en önemli özelliği onun Hatay mücadelesidir. Kasım 1918 yılında işgale uğrayan bölgenin kurtuluşu için mücadeleye başlaması kurtuluşun kendinden gelmeyeceğini görmesiyle olmuştur. Hem silahlı hem de diplomatik kurtuluş mücadelesinde bu düşünceyle hareket etmiş ve Hatay'ın kurtuluşunda en büyük umutlardan birisi haline gelmiştir. Onun Mustafa Kemal Paşa'ya inanması ve kurtuluştaki ondan kendilerini yalnız bırakmayacağını öngörmesi de, bu mücadelenin ruhunu güçlendirmiştir.

⁵⁸ Sökmen, a.g.e., s. 96. Bu raporlar için bkz.: Ek- 14,15,16,17,18 ve 19.

⁵⁹ Sökmen, a.g.e., s. 107.

İleri görüşlülüğünü temellendiren bir başka olayda, Fransızlarla yapılan Ankara Antlaşması'nın uygulanışında yaşanacaktı. Ankara Antlaşması 20 Ekim 1921 yılında imzalandığı zaman, Hatay kurtarılamamış fakat bu bölge için Fransızlardan özel bir idare kurulacağına dair söz alınmıştı. Mustafa Kemal Paşa, Fransızlardan aldıkları bu sözü Tayfur Sökmen'e aktarmış olsa da o, Fransa'nın bu anlaşma maddelerini ve verdikleri sözleri yerine getirmeyeceğine inanıyordu. Hatta bunu Ankara'dan ayrılmadan önce Mustafa Kemal Paşa'yla yaptığı veda ziyaretinde açıkça ortaya koymuştu. Sökmen; *"Fransızlar, İskenderun Sancağı ve havalisi için, kabul ettikleri sözlü antlaşmayı göreceksiniz tatbik etmeyeceklerdir."*⁶⁰ diyerek ilerde sancakta yaşanabilecek zorlukları görebilmiştir. Hatta Ankara'dan ayrılırken Fevzi Paşa'nın Bouillon'a verdiği mektubu ona takdim ederken, Bouillon'un; *"İskenderun Sancağı için kabul edilen hususların uygulanacağını, memleketimize rahatlıkla gidebileceğimizi söyledi. Pek aklım kesmemekle beraber..."* diyecek güvensizliğini ortaya koyacaktır.⁶¹ Sökmen'in bu tavrının doğruluğu çok geçmeden görülecek ve Fransızlar verdikleri birçok sözü yerine getirmeyeceklerdir. İlerde yaşanabilecek olumsuzlukları gören Sökmen, Mustafa Kemal Paşa'nın; *"İnşallah ileride sizleri de kurtaracağız."*⁶² sözlerinede olan inancını hiçbir zaman kaybetmemiş ve mücadelesine devam etmiştir.

Sökmen'in 1946 yılında çok partili hayata geçilmesiyle başlayan partiler arası çekişmenin ülkeye vereceği zararları iyi tahlil etmesi ve bu olumsuzlukları önlemek için gösterdiği çabalarda onun ileri görüşlülüğünü ortaya koyar. Sökmen, kendi deyimiyle; *"1968 senesine kadar partiler arasında yıkıcı davranışları önlemek için dilimle ve kalemimle uğraştım"*⁶³ sözleri, geçen zaman içerisinde ülkenin bu durumdan içine düştüğü olumsuzlukları göstermesi açısından önemlidir.

1.3.5. Vatanperverlik

Tayfur Sökmen'in vatan ve millet sevgisi, Hatay mücadelesinde ve siyasi yaşamında en önemli temel taşı olmuştur. Yaptığı mücadeleyi ve gösterdiği fedakârlıkları bu sevgiden başka izah edecek bir şahsi menfaati olmamıştır. Onun

⁶⁰ Sökmen, a.g.e., s.63.

⁶¹ Sökmen, a.g.e., s.65.

⁶² Sökmen, a.g.e., s. 63; Ömer Osman Umar, "Hatay Meselesi ve Atatürk", **Askeri Tarih Bülteni**, (48), 2000, s. 75.

⁶³ **TBMM Arşivi**, TBMM Cumhuriyet Senatosu Üyelerine Ait Özlük Dosyası, Sicil No: 314, Kütük Sıra No.:3/4, Hal Tercümesi Kağıdı.

ülkesine ve milletine bağlılığını, vatanperverliğini onun hakkında söylenenlerden görmek mümkündür.

İsmen İnönü, Tayfur Sökmen'i Hatay Cumhurbaşkanı seçildiği zaman telgrafla tebrik etmiş ve telgrafın sonunda şu tabiri kullanmıştır; *"Pek muhterem Reis, Büyük vatanperver çok aziz Tayfurumuz Sökmen."*⁶⁴ İnönü'nün bu tabiri kullanması elbette nezaketten ziyade, onun yaptığı fedakârlıkların ve vatanına milletine duyduğu sevgisinin bilinmesindedir.

Tayfur Sökmen, 20 Ekim 1921 yılında Ankara Antlaşması sonrası Ankara'dan ayrılırken, Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Paşa'ya veda ziyareti yapmış ve ondan anlaşma şartlarını yerine getirmek üzere Adana'ya gitmiş olan Fransız delegesi Franklin-Bouillon'a verilmek üzere bir mektup almıştı. Bu mektup Tayfur Sökmen'in serbestçe memleketine gitmesi için gerekli yardımın yapılmasını içeriyordu. Fevzi Paşa Bouillon'a Tayfur Sökmen'i takdim ederken; *"...size namuslu, halis vatanperver bir genci, Karamürselzade Tayfur Sökmen'i takdim ediyorum..."* diyecektir.⁶⁵

Tayfur Sökmen'in vatanperverliğinin ve ona duyulan güvenin en önemli göstergelerinden birisi de, Atatürk'ün onu Hatay Cumhurbaşkanlığına uygun görmesidir. Hasan Rıza Soyak, Tayfur Sökmen'e onun Hatay Cumhurbaşkanı belirlenme sürecini bir hatıra olsun diye 15 Kasım 1951 tarihinde gönderdiği bir mektupla anlatmıştır. O dönemde, Hatay Cumhurbaşkanlığı için Sökmen'e teklif götürüldüğü zaman kendisinin böyle bir tecrübesi olmadığından Atatürk'ün kendisini affetmesini Soyak'a bildirmişti. Soyak bu durumu Atatürk'e aktarırken, odaya giren Başvekil Celal Bayar'la Hariciye Vekili Dr. Tevfik Rüştü Aras'a, *"Siz ne dersiniz diye"* sorunca Bayar, *"Zatâliniz ne düşünüyorsunuz?"* sorusuna Atatürk; *"Mesele mühim ve müsteceldir. Vaziyet yeni tecrübelerle mütehammil değildir. Bu arkadaş tecrübe edilmiş her bakımdan itimada layik, namuslu ve becerikli bir adamdır. Öteden beri bu yolda çalışmış ve başarılı hizmetlerde bulunmuştur. Binaenaleyh Devlet Başkanlığı için en münasibi odur, bunu bir vazife olarak kabul etmelidir."*⁶⁶ diyerek, Tayfur Sökmen'e olan güvenini ve vatanperverliğini ortaya koymuştur.

⁶⁴ Sökmen, a.g.e., s. 111.

⁶⁵ Sökmen, a.g.e., s. 64.

⁶⁶ Sökmen, a.g.e., s. 107; Mursaloğlu, **Hatay'a ve Atatürk'e Adanan Bir Hayat...** s. 264.

Bir başka örnek ise, Hatay Devleti'nin idari heyeti listesinin belirlenmesi aşamasında görülür. Bu listelerde isimler yazılırken, onlar hakkında kısa bilgilerde yer alıyordu. Emniyet Umum Müdürü Şükrü Sökmensüer'in İçişlerine verdiği, Devlet ve Hükümet Erkânı olarak adaylıkları tespit raporunun başında, Tayfur Sökmen ismi vardır ve ondan şu şekilde bahsedilir: “*Milli Mücadele ve Hatay mücadelelerinde fevkal'ade hizmeti masbuk bir şahsiyettir... Türkiye'de Antalya Saylavıdır. İyi evsafa malik fedakâr, vatanperver bir şahsiyettir.*”⁶⁷ Zaten Hatay Devleti için görev yapacaklardan istenen temel özellik anavatana bağlılıkları ve vatanperver olmalarıdır.

Tayfur Sökmen, Cumhurbaşkanlığı döneminin ilk günlerinde hiç durmadan Hatay'ın çeşitli yerlerini ziyaret ediyor ve halkın sorunlarını tetkik ediyordu. 18 Eylül 1938 günü de Amik Ovası'na bir tetkik için gitmişti. Günlerden Pazar olmasına rağmen çalışmalarına hiç ara vermeden devam ediyordu. Bunu haber yapan gazete haberin sonunda şunları yazıyordu:

*“Devlet reisimiz Pazar günlerini de memleketin hayrine, selametine, hasru tahsis ederek yorulmak bilmez bir enerji ile memleketin dertleriyle pek esaslı ve pek yakın bir surette alakadar olmaları, kendilerinin memlekete ve halka karşı duydukları sevginin en bariz bir delilidir. Halkımız bu alakaya minnet hisleriyle mukabele etmektedir.”*⁶⁸

TBMM'de IX. dönem görüşmelerinde Hatay ile ilgili bir tartışmada, Dışişleri Bakanı olan Fuat Köprülü'nün “...kimse kimseden fazla vatanperver değildir” sözlerine karşılık Tayfur Sökmen şunları söyleyecektir: “*Kabul ederim. Vatanperverlikte hiç kimseden aşağı kalmadığım gibi hiç kimseden yukarı da değilim.*”⁶⁹ sözleriyle tavrını net bir şekilde ortaya koyacaktır.

Sökmen, ülkesinin ve devletinin faydasına olabilecek her şeyi partiler üstü görür siyasî yaklaşımlarda bulunmazdı. Particilik yapmazdı. Aralık 1945'de Demokrat Parti kuruldu ve Türkiye çok partili döneme geçmiş oldu. Bu partinin kurulması üzerine bir telgrafla Celal Bayar'ı kutlayan Tayfur Sökmen, CHP'liler tarafından yadırganmıştı.⁷⁰ Zira böyle bir davranışı CHP'liler bir ayrılış, DP'liler ise

⁶⁷ BCA, Belge no: (030.10.224.512.40), 10 Ağustos 1938, Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'nın Başvekil Celal Bayar'a gönderdiği, Hatay Hükümet ve Meclisinde vazife ve yer alacak şahsiyetlerin raporu; s. 19.

⁶⁸ “Amik çiftçisi ezeli dertten kurtuluyor”, **Yenigün**, 20 Eylül 1938, s. 1-3.

⁶⁹ **TBMMTD**, Dönem: IX, Cilt: 28, İçtima: 4, Tarih: 24.II.1951, s. 798.

⁷⁰ Mursaloğlu, **Sancak, Devlet, Millet...**, s.462.

kendilerine katılış işareti olarak gördüler.⁷¹ Fakat Tayfur Sökmen, her iki bakışın dışında, şunun farkında olarak böyle bir davranışta bulunmuştu. Avrupa'ya tüberküloz tedavisi için gittiği dönemlerde (1923-1945), çok partili düzenin ülke kalkınmasında ve ilerlemesindeki etkisini gözlemlemiş birisi olarak ve samimiyetle ülkeye katkı sağlayabileceği düşüncesiyle böyle bir kutlama telgrafi çekmişti. Bu örnekte aslında Tayfur Sökmen'in siyaseti ve politikayı bir çekişme değil, ülke kalkınmasına bir araç olarak gördüğünün en önemli göstergelerinden birisidir.

1.4. ÖLÜMÜ VE YANKILARI

Tayfur Sökmen, 3 Mart 1980 Pazartesi günü geçirdiği bir kalp krizi sonucu 88 yaşında İstanbul'da vefat etmişti. Tayfur Sökmen'in ölüm haberini, "*Hatay eski Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen İstanbul'da öldü*"⁷² başlığıyla Cumhuriyet gazetesi duyururken, Milliyet gazetesi ise, "*Tayfur Sökmen İstanbul'da vefat etti*" başlığı altında, onun kısa biyografisine yer verecektir.⁷³

Hayatının en büyük mücadelesini verdiği Hatay'da ise ölümü, 2 gün sonra 5 Mart 1980 tarihli Hatay'ın yerel gazetesi olan Atayolu gazetesinde "*Tayfur Sökmen vefat etti*" haberiyle duyuruluyordu. Haberde şöyle deniyordu.⁷⁴

"Derin üzüntüyle öğrendiğimize göre, Hatay tarihine mal olmuş tarihi bir sima olan Hatay Devleti Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen, İstanbul'da vefat etmiş bulunmaktadır. Hatay'ın kurtuluş savaşında müstesna bir yeri olan ve 40 Asırlık Türk Yurdunun anavatana katılması amacıyla büyük uğraşlar veren merhumun vefat haberi Hatay'da büyük üzüntü yaratmıştır. Hatay davasını baştan sona yaşamış canlı tarihlerden biri olan merhuma Tanrı'dan rahmet, mağfiret Sökmen ailesine, akraba ve yakınlarıyla tüm Hataylılara başsağlığı dileriz."

Uzun bir mücadelenin içinden geçen Tayfur Sökmen'in ölümünün ardından, cenazesinin Hatay'a götürülüp götürülmemesi konusunda ailesi tereddüt yaşamış olsa da, sonrasında İstanbul'da defnedilmesine karar verilmişti.⁷⁵ Bu tereddüdün sebebi ise, son otuz yılın en çetin kış şartlarının yaşanmasından dolayı, Hatay'a

⁷¹ CHP'lilerin böyle bir düşünceye sahip olmalarının daha sonralarda da sebepleri vardır. Örneğin 20 Mart 1947 yılında Hatay'a gelen Celal Bayar'a karşı Tayfur Sökmen'in ve ailesinin yakınlık göstermesi bunlardan birisidir. Diğer bir sebepte, Sökmen'in yeğeni Reşat Mursaloğlu'nun Celal Bayar tarafından DP'yi Hatay'da teşkilatlandırmak için görevlendirmesi, CHP azası ve İskenderun Belediye Başkanı Abdullah Mursaloğlu'nun partiden istifa etmesi gösterilebilir. Zaten o dönem içerisinde toprak reformu nedeniyle DP'ye katılanların artması, Sökmen'in de toprak reformuna karşı eleştirileri bu düşünceleri çoğaltmıştır. Volkan Payaşı, **Sancak'tan Vilayet'e Hatay (1921-1960)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2017, s. 95'den naklen, **BCA**, 490.01.0.0. Yer no: 442.1828.1.60.

⁷² "Hatay eski Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen İstanbul'da öldü", **Cumhuriyet**, 4 Mart 1980, s. 1.

⁷³ "Tayfur Sökmen İstanbul'da vefat etti", **Milliyet**, 4 Mart 1980, s. 10.

⁷⁴ "Tayfur Sökmen vefat etti", **Atayolu**, 5 Mart 1980, s. 1.

⁷⁵ "Hatay eski Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen İstanbul'da öldü", **Cumhuriyet**, 4 Mart 1980, s. 1.

cenazesinin götürülememesidir.⁷⁶ Tayfur Sökmen'in cenazesi 6 Mart 1980 Çarşamba günü Şişli Camiinde kılınan cenaze namazının ardından yapılan askeri törenden sonra, Zincirlikuyu mezarlığında toprağa verilmişti.⁷⁷

Hatay'ın yerel gazetesi Atayolu'nun Sökmen'in vefat haberini 5 Mart 1980 tarihinde birinci sayfadan duyururken, aynı sayfada Beşir ismiyle paylaşılan bir yazıda Sökmen'e ait bir anı paylaşılır. Anı şöyledir:⁷⁸

“1939'larda ne bir savaş korkusu vardı artık onların, ne de kişinin içine burku veren bir ayrılık, bir ölüm. Artık bizim Hatay, bizim. Bu nedenle mutluluk şarkıları, kahramanlık marşları çalınıyordu her yerde. Ve her gün bir şölen vardı Harbiye'deki 'Hatay Cumhurbaşkanlığı' sarayında. Hani bugün Defne oteli. İşte böyle bir şölen sırasında Hatay Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen yakın arkadaşı Selim Çelenk'le koyu bir sohbete girer. Geride kalan günlerin anıları tazelenirken, birde Cumhurbaşkanı Sökmen, Selim Bey'e, haftıktan bir sesle: 'Yahu Selim Bey, Alahaşkına çıkar illerini şu çebinden, bir Cumhurbaşkanıyla konuştuğunu hatırla be Selimciğim' diye takılır... Ona ebedi yolculuğunda iyi uykular Tanrı'dan rahmet dilerim.”

“İşte ülkeye ve halka hizmete vakfedilmiş, bir sürekli ibadet gibi yaşanmış, 88 yıllık dopdolu bir ömür...”⁷⁹ tarihe malolmuştu.

⁷⁶ Mursaloğlu, **Hatay'a ve Atatürk'e Adanan Bir Hayat...**s. 465.

⁷⁷ “Tayfur Sökmen Toprağa Verildi”, **Cumhuriyet**, 7 Mart 1980, s. 1,9.

⁷⁸ “Tayfur Sökmen'in ardından”, **Atayolu**, 5 Mart 1980, s. 1.

⁷⁹ Mehmet Sılay, **Hatay Mücahitleri...**, s. 86.

İKİNCİ BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELEDE İSKENDERUN SANCAĞI VE TAYFUR SÖKMEN'İN FAALİYETLERİ

2.1. MONDROS MÜTAREKESİ SONRASI GELİŞMELER VE TAYFUR SÖKMEN'İN İSKENDERUN SANCAĞI'NDAKİ FAALİYETLERİ (1918-1935)

2.1.1. Mondros Mütarekesi'nin Bölgede Uygulanışı ve Mustafa Kemal Paşa'nın Tutumu

Osmanlı Devleti, savaştan yenilgiyle çıkmış, bir umut yapılacak anlaşmaya dayanarak ayakta kalmanın çarelerini aramaya başlamıştı. Bu çare hiç de beklendiği gibi olmayacaktı.

Mütareke görüşmeleri 27 Ekim 1918 tarihinde Yunanistan'ın Limni Adası'nın Mondros limanı açıklarındaki İngiliz Agamemnon kruvazöründe başladı. Osmanlı heyetinin başkanlığında Bahriye Nazırı Rauf (Orbay) Bey, İngiliz heyetinin başında ise Amiral Calthorp vardı. Önerilen mütareke koşullarının okunmasıyla heyetlerin görüşmeleri başlamıştı. Osmanlı delegeleri belgeyi tümüyle görmedikleri için yirmi dört maddenin toplam etkisini hemen anlayamadılar. Osmanlı heyeti daha sonraları bu maddelerin bazılarını itiraz etmiş olsalar da değiştirmek mümkün olmamıştır. Bu durum karşısında anlaşmaktan başka çare göremeyen Rauf (Orbay) Bey, mütarekeyi 30 Ekim'de imzalamak zorunda kaldı. Antlaşma Osmanlı Devleti'nin bir teslimiyet belgesiydi. Zira antlaşma İtilaf devletlerine güvenliklerini tehdit eden bir durum karşısında işgal hakkı veriyordu. Durum bu kadar vahim bir şekilde ortadayken, Rauf (Orbay) Bey ve heyeti İstanbul'a dönünce imzalanan mütarekenin bir teslimiyet olmadığını ileri sürerek, antlaşma koşullarını olduğundan daha yumuşak göstermeye çalışmışlardı.⁸⁰ Böyle yaparak daha sonraki düş kırıklığı ve huzursuzluk tohumlarını ekmiş oldular.⁸¹

⁸⁰ Rauf (Orbay) Bey hatıralarında mütarekenin imzalanması sırasında meydana gelen gelişmeleri uzun uzun anlatmaktadır. O esnada İngiliz ve Fransız heyetlerinin kendilerine taahhüt ettiklerinin daha

Mondros Mütarekesi, I. Dünya Savaşı'nda son bir hamle ile ayağa kalkmaya çalışan Osmanlı Devleti'nin direncinin tamamen kırıldığı anlaşma oldu. Öyle ki, yıllardır Anadolu üzerinde hesap yapan emperyalizmin doyumsuz güçleri, galibiyetin mükâfatını geciktirmeden almak istiyordu. Yapılması gereken aslında çok önceden planlanmış, iş tatbik etmeye kalmıştı. Parsellenmiş Osmanlı toprakları yeni sahiplerini bekliyordu. Bu bekleyiş uzun sürmedi. Ülke toprakları yer yer işgal edilmeye başladı ve İskenderun-Antakya bölgesi de çok geçmeden işgal edilen topraklar arasına katıldı.

Mondros Mütarekesi 30 Ekim 1918 yılında imza edildiği vakit maddelerinde⁸² doğrudan işgali içeren maddenin olmayışı biraz umut vericiydi. Ancak çok geçmeden anlaşıldı ki yapılan bu mütareke müttefiklerin kendi aralarındaki gizli antlaşmaların bir an önce uygulanması için zemin hazırlayacaktı. Bölge üzerinde emellerini bildiğimiz İngiltere ve Fransa daha savaş bitmeden kendi aralarında yaptıkları gizli antlaşmalarla kâğıt üzerinde zaten bölgeyi bölüşmüşlerdi. Antlaşma maddelerinin tamamen yoruma açık olması ve belirsiz coğrafi terimler ülkenin tamamını tehdit altına sokuyordu.

Bu tehdidin ve Mondros Mütarekesi'nin yoruma açık maddelerinin doğuracağı sonuçların farkında olanların başında Mustafa Kemal Paşa geliyordu. Antlaşma gereği Türkiye'de bulunan Almanların ayrılmaları gerektiğinden, 30 Ekim 1918 tarihinde Ahmet İzzet Paşa, Yıldırım Orduları Grup Komutanı Liman Von Sanders'e bir telgraf çekerek görevini Mustafa Kemal Paşa'ya devrederek İstanbul'a gelmesini istedi. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa'yı Adana'ya çağıran Limon Von Sanders görevi 31 Ekim 1918'de Mustafa Kemal Paşa'ya bıraktı, görevi devraldığını da Mustafa Kemal Paşa Genelkurmay'a bildirdi.⁸³ Aynı günkü

sonra tam tersi olarak karşılıklarına çıkmasını da "*Ne yazık ki, bu fikir ve kanaatlerinizde yanılmıştık*" diyecektir. Bu anlaşmanın kabulünde İngilizlerin sözlerine Rauf Bey'in itimat etmesinin ve başka çıkış yolunun da olmamasının etkisi büyüktür. Bkz.: Rauf Orbay, **Cehennem Değirmeni, Siyasi Hatıralarım 1**, Emre Yayınları, İstanbul, (t.y.), s. 101-141.

⁸¹ Fromkin, a.g.e., s. 370.

⁸² Mondros Mütarekesi'nin tam metni için bkz.: İsmail Soysal, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, 1.Cilt (1920-1945), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000, s. 12-14. (Not: Kullandığımız kitabın 3. Baskının içindekiler bölümündeki sayfa numaralarıyla, metindeki sayfa numaraları birbirinden farklı olduğundan, çalışmada metindeki sayfa numaraları dikkate alınmıştır.)

⁸³ Mustafa Onar, **Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları I**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995, Belge no:3, s. 1; **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (HTVD)**, sayı 27, belge 690/C, 31 Ekim 1918; (Telgraflar için Mustafa Onar'ın eserini seçmemizdeki sebep, belgelerin günümüz Türkçesine uyarlanmış ve daha anlaşılır olmasıdır. Okuyucuya kolaylık sağlayacağı düşüncesindeyiz.

yazışmada antlaşmanın imzalandığına ilişkin emri alan Mustafa Kemal Paşa, bu emirleri 2. ve 7. Ordu Komutanlıklarına tebliğ etti. Ordulara gönderilen bu emirde ayrıca, 7. Ordunun bulunduğu yerin egemenliğini sağlamasını ve keşif kollarının düşmanla çarpışmadan kaçınmasını, ayrıca Reyhanlı ve Harim'deki görevlilerin ve İskenderun'un güney kıyısındaki gözetleme postalarının kesinlikle yerlerinde kalmalarını istedi.⁸⁴

Genelkurmay'dan antlaşmanın içeriğinden bahseden telgrafı aldıktan sonra Mustafa Kemal Paşa, ilgili yerlere bunu ilettili ve Genelkurmay'dan antlaşmanın koşulları konusunda yazılı bir buyruk beklediğini bildirdi.⁸⁵ Bu bekleyişin en büyük sebeplerinden birisi ise, yaklaşan tehlikenin farkında olarak gidişatın bir asker terhisine varacağı endişesi idi. Bu endişesini Genelkurmay'a ileten Mustafa Kemal Paşa, böyle bir durum olursa terhisin sınırlı tutulmasını, terhis edileceklerin iâşesinin karşılanmasını, ulaşım imkânlarının sınırlı olduğundan terhis süresinin uzun tutulmasını, terhis işlerinin yapıldığı haberlerinin yayılmamasını, eğer yayılırsa askerler arasında disiplinsizliğe ve firarlara sebep olacağını, bu tedbirler alınmaz ise birçok salgınlar, açlıklar, düzensizlikler yaşanacağını, bunun da ülke ve orduya büyük zararlar vereceğini söylemişti.⁸⁶

Mustafa Kemal Paşa'nın, Yıldırım Grubu Komutanlığı kontrolü⁸⁷ dışındaki bölgeler için de ortaya koyduğu bu öneriler, aslında ülkenin ve ordunun içinde bulunduğu tehlikenin ağırlığını tespit ediyordu. Bu tehlikenin antlaşma koşullarını tam bilmemekten kaynaklı olduğu düşünülse de, koşulların bildirilmesinden sonra da belirsizlikler artarak devam etmişti.

Mütareke koşullarını sürekli olarak Genelkurmay'dan talep eden Mustafa Kemal Paşa'ya emir 3 Kasım 1918 tarihinde geldi. Bu emre göre, bildirilen koşulların uygulanması için her ordunun üzerine düşen işleri acele ile yapması isteniyordu. Fakat Mustafa Kemal Paşa'ya göre bu koşulların uygulanabilmesi için,

Telgrafların orijinal metni için bkz.; **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, IV**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1991 ve aynı eserin 2006 baskısı).

⁸⁴ Onar, a.g.e., Belge no: 4, s.2; **HTVD**, sayı 27, belge 69, 31 Ekim 1918.

⁸⁵ Onar, a.g.e., Belge no: 5, s.2; **HTVD**, sayı 27, belge 700, 31 Ekim 1918.

⁸⁶ Onar, a.g.e., Belge no: 9, s.4-5; **HTVD**, sayı 27, belge 707, 2 Kasım 1918.

⁸⁷ Yıldırım Ordular Grubunun hakimiyet alanı, Kışlaçayı güneyi Küçükavare, Reyhanlı, Dirbalut, Basut, Ukbiye, Dircemal, Telrifat, Defterdar, Ahterin istasyonu genel çizgisindedir. Bu çizginin ilerisinde kimi yerlerde keşif kolları da bulunmaktadır. Onar, a.g.e., Belge no: 10, s. 5; **HTVD**, sayı 27, belge 708, 2 Kasım 1918; "Bu telgrafta yer almayan 'Antakya, Soğanek, Akibe' 3 Kasım 1918 tarihli telgrafta yer almıştır.", Onar, a.g.e., Belge no: 19, s. 13; **HTVD**, sayı 28, belge 720, 3 Kasım 1918.

pek genel olan maddelerin açıklanması gerekiyordu. Genelkurmay'dan kapsamının açıklanmasını istediği maddelerden biri mütarekenin 10. maddesi idi.⁸⁸ Mustafa Kemal Paşa 3 Kasım 1918 tarihli telgrafında bu maddede geçen “*Toros tünellerinin*” hangileri olduğunu soruyor ve bu işgal bölgesindeki demiryolları işletmelerinin bu işgalin içinde olup olmadığını, buraya kaç asker sevk edeceklerini ve bu askerlerin nereden geleceklerini öğrenmeye çalışıyordu.⁸⁹

Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay'dan gelecek cevabı beklemeden, adım adım yaklaşan bu işgal karşısında yapabilecekleri sınırlı olsa da, önlem alabilmek için Grup Komutanlıklarına telgrafla şu uyarıları yapar: “...*Yerel olarak alınacak kararlar için, Anlaşıklar'la görüşme zorunda kalacak ast düzeydeki komutanlar, nedenli kararlılıkla çevreyi görerek görüşmeyi yürütürlerse o koşulların ağırlığı bir ölçüde azalır.*” Bu uyarılarla görüşmeler için hazırlık yapılmasını isteyen Mustafa Kemal Paşa, eğer görüşmeler iyi yürütülmezse, koşulların içinden çıkılmaz bir duruma gireceğinin altını çizerek, yapılacak hazırlıklarda dikkate alınacaklardan birisi olarak gördüğü, Suriye sınırını da belirler: “*Suriye sınırı, Suriye ilinin kuzey sınırı sayılmalıdır. Bu sınır Lazkiye kuzeyinden, Hanşeyhun güneyinden geçerek doğuya doğru uzanır.*” devamında, bölgedeki dayanılacak halkı da işaret eder: “*İskenderun, Antakya, Cebelseman, Katma, Kilis dolaylarının Türklerin yurdu olduğu ve Halep halkının dörtte üçünün Arapça konuşur Türk olduğu bellekte tutulmalı ve her durumda bu ilkeye dayanılmalıdır.*” Aynı telgrafta, “...*Karaya bir işgal birliği çıkartılmaması sürekli göz önünde tutulmalıdır.*” sözüyle, böyle bir durumda savunma gerekliliğini belirterek, bu savunmanın askeri altyapısını da: “*Terhis edilmeyecek en genç erinden, ...iyi subaylar komutasında iyi birlikler kurulmasına çalışılmalı ve şimdiden görevleri konusunda açık direktifler verilmelidir.*” sözleriyle oluşturmaya çalışır.⁹⁰

⁸⁸ Mondros Mütarekesi'nde 10. Madde şöyledir: “*Toros tünellerinin Müttefikler tarafından işgali.*” Erim, a.g.e., s. 521; Soysal, a.g.e., s. 13.

⁸⁹ *Toros tünelleri denilen en son açılan iki tüneldir. İşgal edilecek yalnız bunlar mıdır? İşgalin içeriği o bölümdaki demiryolunun işletilmesini de kapsamakta mıdır? Yoksa koruma düzenlenmesiyle mi kalacaktır? Bütünü ayrı grup oluşturan Amanos tünelleri bu kapsamda mıdır? Toros tünellerini tutacak birliklerinin sayısı nedir ve nereden gelecektir?*

Suriye sınırını, Suriye ilimizin kuzey sınırı saymakla birlikte bu konuda başkaca bir görüş ve karar varsa bildirilmesi gerekir... (Kilikya) dolaylarının (Adana)ilinin önemli bir bölümünü kapsadığı biliniyorsa da sınırı bilinmemektedir. Bunun açıklanması gerekir.” Onar, a.g.e., Belge no: 16, s. 9-10; **HTVD**, sayı 27, belge 714, 3 Kasım 1918.

⁹⁰ Onar, a.g.e., Belge no: 17, s. 11; **HTVD**, sayı 28, belge 715, 3 Kasım 1918.

Yukarıdaki emirleri ve alınması gereken tedbirleri birliklerine gönderen Mustafa Kemal Paşa, sadece bölgesel bir savunmanın veya direnişin hesabından ziyade, bütün Anadolu'nun savunmasını düşünüyordu. Zira güneyden gelebilecek bir işgal Adana üzerinden Toroslara, Toroslardan Anadolu'nun kalbine gideceğinden emindi. Bu eminliği, galip devletlerin bitmek tükenmek bilmeyen sahip olma arzularından kaynaklıydı. Böyle bir arzu içindeki devletler, hiç kuşku yok ki, mütarekenin Osmanlı için bütün belirsiz maddelerini, menfaatleri için kullanacaklardı.

Bu eminliği ve öngörülerini Mustafa Kemal Paşa'nın duyduğu endişeleri artırıyor ve daha çok hassaslaştırıyordu. Mütarekenin koşullarına dair Genelkurmay'dan istediği açıklamaları her komutanın aynı hassasiyette istediğini söylemek zordur. Bunun sebebini ise, Mustafa Kemal Paşa'nın diğer komutanlardan farklı bir bakış açısına sahip olmasında ve olayları farklı yorumlamasında aramak gerekir. Anadolu'nun işgalini kabul etmeyişi elbette çoğu komutanda mevcuttu, fakat bu kabul etmeyişi önlemek için gösterilen çabayı görmek mümkün değildi. Zaten böyle bir farklı yaklaşım olmasaydı herhalde Milli Mücadele, Mustafa Kemal Paşa'yı kahraman yapmaz, bu endişelerin peşinden koşan başka bir ismi öne çıkarırdı.

Endişelerin gerçeğe döndüğü ilk bölge İskenderun'dur. Bölge fiili işgalle karşı karşıyaydı. Çok geçmeden önce İngilizler, daha sonra Fransız birlikleri İskenderun'a girdiler. İlk işgal girişimi İngilizler tarafından karaya asker çıkartmak isteğiyle oldu. Bu durumu Mustafa Kemal Paşa tahmin etmiş olacak ki, 41. Tümen Komutanlığına 3 Kasım 1918 tarihinde gönderdiği emirde, mütarekenin ikinci maddesine⁹¹ uyulmasını, fakat bu maddenin gereği yapılırken, galip devletlerin karaya asker çıkarma haklarının olmadığını bilinmesini istiyordu.⁹² Bu emrin gönderildiği gün yaşanan olay Mustafa Kemal Paşa'nın bu uyarıyı yapmasına sebep olmuştu. Mustafa Kemal Paşa'nın 3 Kasım 1918 tarihli Yıldırım Orduları Grup Komutanı olarak Genelkurmay'a yazdığı raporda bahsettiği olay, Fransa'nın karaya asker çıkartma talebiydi. Zira o gün, bir Fransız torpido muhribi İskenderun limanına gelerek Mevki Komutanı Liman Başkanına, Anlaşma koşullarının ikinci maddesi gereğince torpilleri tarayacağından, yerlerinin gösterilmesini ve torpiller tarandıktan

⁹¹ 2. Madde Mondros Mütarekesi'nde şöyle geçmektedir: “*Türk sularındaki tüm mayın tarlalarının, torpido kovanlarının ve öteki engellerin yerlerinin gösterilmesi ve bunların taranması ya da kaldırılması için, istemde bulunulunca, yardım edilmesi*”, Soysal, a.g.e., s. 12; Erim, a.g.e., s. 520.

⁹² Onar, a.g.e., Belge no: 18, s. 12; HTVD, sayı 28, belge 716, 3 Kasım 1918.

sonra İskenderun'a bir askeri birlik çıkartma talebinde bulunmuştu. Bu talep mütarekede karaya asker çıkarma ile ilgili bir açıklığın olmadığından dolayı izin verilmemiş ve görüşme görevlileri geldikleri gemi ile dönüp gitmişlerdi.⁹³

Diğer taraftan İngilizler de İskenderun'a asker çıkartma girişimlerinde bulunuyor ve bu işgal etme girişimleri arttıkça Mustafa Kemal Paşa'da buna önlem almaya çalışıyordu. İskenderun'un bir oldubitti ile işgalinde askeri birliklerin İngilizlere teslim olma ihtimaline karşılık, onların daha güvenli bir yere gitmeleri için talimat verdi. Bir diğer talimat ise işgal durumunda silahla karşılık verilmesiydi. Bu emirden Genelkurmay'ı bilgilendirmek için 5 Kasım 1918'de bir telgraf gönderdi. Bu telgrafta, 20 nci Kolordu'nun, bir gece yürüyüşü ile ve İngilizlere sezdirmeden İslahiye'ye çekilmesini ve 20. Kolordu'nun hareketi sona erinceye dek İskenderun'da İngilizlerin karaya çıkmasının, ateşle önlenmesini bildirdiğini yazıyordu.⁹⁴

Gelişen olayları dikkatle takip eden Mustafa Kemal Paşa, olasılıklar için Genelkurmay'dan bilgi almaya çalışıyordu. Genelkurmay'dan gelişmelere göre istediği cevaplar belki onların bile düşünmediği sorulardı. Cevabı olmayan, olsa da işgali engelleyemeyen bu sorular, Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'un teslimiyetinin boyutunu öğrenmesi açısından da önem taşıyordu. Bu sorulardan biri de şuydu: *"Toros tünelleri işgal kuvvetlerinin sayısı İngiliz Komutanlığınca bildirilir buyruluyor. Bu kuvvet, örneğin bütün Anadolu'yu buyruğuna geçirecek güçte olursa, izin verilecek midir?"*⁹⁵ Bu soru aslında Mustafa Kemal Paşa'nın Torosların işgalinden sonra Anadolu'nun işgalinin gerçekleşeceği endişesinin bir yansımasıydı. Sanki Genelkurmay'dan Anadolu işgal edilirse ne yapabileceklerini anlamaya çalışıyordu. Belki de bu sorular, Mustafa Kemal Paşa'nın kafasında bu mücadelenin İstanbul'un dışında yapılması gerektiğini, onların teslimiyetinin tescillendiğini netleştiriyordu.

Sorulacak sorular ve alınacak cevaplar çoğaldıkça, belirsizlikler de artıyordu. Böylece işgalciler için işgalin alanı genişliyor ve Osmanlı'nın teslimiyeti hızlanıyordu. Bu belirsizliklerden bir diğeri de, mütarekenin 16. maddesinde⁹⁶ geçen

⁹³ Onar, a.g.e., Belge no: 19, s. 12-13; **HTVD**, sayı 28, belge 720, 3 Kasım 1918.

⁹⁴ Onar, a.g.e., Belge no: 27, s. 17; **HTVD**, sayı 28, belge 725, 5 Kasım 1918.

⁹⁵ Onar, a.g.e., Belge no: 28, s. 17; **HTVD**, sayı 28, belge 736, 5 Kasım 1918.

⁹⁶ 16. Madde Mondros Mütarekesi'nde şöyle geçmektedir: *"Hicaz'da, Asir'de, Yemen'de, Suriye'de ve Irak'da tüm garnizonların en yakın Müttefik komutanına teslim olmaları ve 5. Maddede öngörülen*

“Kilikya” denen bölgenin sınırlarıyla ilgiliydi. Mustafa Kemal Paşa, “Kilikya” sınırının Osmanlı hükümetinin kabul ettiği ile İngilizlerin haritalarında gösterdiklerinin farklı olduğuna dikkat çekiyordu. İngilizlerin İskenderun’u işgale çalışmalarını da kendi haritalarına göre hareket etmelerine bağlıyordu.⁹⁷

Bu sorulara Genelkurmay’dan verilen cevapların hiçbiri Mustafa Kemal Paşa’nın endişelerini gidermiyordu. Her verilen cevabın oyalayıcı olduğu düşüncesi, Mustafa Kemal Paşa için İstanbul’un çaresizliğini gösteriyordu. Bu çaresizlik işgalcilerin her dediğini yapmakla devam ederse, Mustafa Kemal Paşa’ya göre: “...Anlaşma koşulları arasında kötü anlayış ve kavrayışı giderici önlemler alınmadıkça, orduları terhis edecek ve İngilizlerin her dediğine boyun eğecek olursak İngilizlerin ihtirasatının önüne geçmeye imkân kalmayacaktır.”⁹⁸

Nitekim de öyle olmuş ve İngilizlerin her isteğine boyun eğilmesi, teslimiyeti getirmişti. Bundan da ilk nasıplenen İskenderun olacaktı. İngilizler, İskenderun’u işgal için, “Halep dolaylarındaki ordularını beslemek için İskenderun’dan yararlanmak” bahanesini ortaya attılar. Mustafa Kemal Paşa bu durumun asıl maksadının ne olduğunu Genelkurmay’a 6 Kasım 1918 tarihli telgrafla şöyle ifade edecekti: “...Amaç, Halep’teki İngiliz ordusunu beslemek olmayıp İskenderun’u işgal ...ve yedinci ordunun geri çekiliş yolunu kesmek...”tir. Telgrafın devamında da ise Mustafa Kemal Paşa, bu işgali önlemek için gerekirse mahiyetindeki birlik komutanlarına: “İskenderun’a her ne kılıf ve gerekçe ile asker çıkaracak İngilizlere ateşle karşı konulması ve Yedinci Ordu’ya, şimdi bulunulan yerde oldukça zayıf bir ileri karakol birliği bırakarak büyük çoğunluğun Katma-İslahiye doğrultusunda yürüyerek Kilikya sınırına geçirilmesi” emrini verdi. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, İngilizlerin istekleri yerine getirilecekse; bu doğrultuda verilecek emirlerin hiçbirini yerine getirmeyeceğini ifade ederek Genelkurmay’dan: “...Bu buyrukları uygulamaya yaratılışım el vermediğinden, ...komutayı hemen bırakmak üzere yerime atayacağınız kişiye buyruğun ivedilikle bildirilmesini özellikle dilerim.” diyerek yerine başka birinin atanmasını rica etti.⁹⁹

düzenin korunması için gerekenler dışında, tüm Birliklerin Kilikya’dan çekilmesi.”, Soysal, a.g.e., s. 13; Erim, a.g.e., s. 522.

⁹⁷ Onar, a.g.e., Belge no: 28, s. 17, HTVD, sayı 28, belge 736, 5 Kasım 1918.

⁹⁸ a.y.

⁹⁹ Onar, a.g.e., Belge no: 31, s. 20; HTVD, sayı 29, belge 743, 6 Kasım 1918; Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2006, “İskenderun’un İngilizler Tarafından İşgali Halinde”, 6.11.1918, s. 19.

Paşa'nın bu çabaları ve uyarıları Genelkurmay'dan destek görmezken, güneydeki ordu kuruluşlarının yeniden düzenlenmesi ile ilgili istekleri de reddedildi. Aynı reddediş bu kez Mustafa Kemal Paşa tarafından yapıldı. O da Sadrazam İzzet Paşa'nın 6 Kasım 1918 de gönderdiği telgrafta yapılmasını emrettiği isteklerini kabul etmedi. Bu emirler arasında Yıldırım Orduları Grubu'nun ve İkinci Ordu Karargâhının başka bir karargâha bağlanması vardı. Mustafa Kemal Paşa bu duruma karşı çıkararak: *“3.11.1918 günlü dileğim üzerine Yıldırım Grubu adı altında örgüt uygulamasına izin verilmediğinden Bakanlık görüşlerine uygun örgütün kurulması için komutasının uygun bulunacak kişiye verilmesini dilerim”*¹⁰⁰ diyerek aynı günde iki telgrafta da ayrılma isteğini dile getirmişti.

Mustafa Kemal Paşa'nın bu ayrılma isteğini dile getirmesinin asıl sebebi, kendisinin olaylara bakışıyla, Genelkurmay'ın farklı duruşuydu. Mustafa Kemal Paşa işgallere karşı gelinmesi ve direnilmesi düşüncesinde iken buna karşılık İstanbul, işgalcilere karşı hoşgörülü olmanın Barış Konferansında Osmanlı'nın lehine bazı çıkarlar sağlanabileceğini düşünüyordu.

Nitekim Mustafa Kemal Paşa ile şiddetli bir telgraf tartışmasına giren Ahmet İzzet Paşa, gelişmelerden endişe duyarak, olası bir problemi önlemek için, 7 Kasım 1918'de Adana'da bulunan Yıldırım Orduları Grubu Karargâhı ile VII. Orduyu lağvetti. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, 10 Kasım 1918'de emrindeki birlikleri II. Ordu Komutanı Nihat (Anılmış) Paşa'ya bırakarak aynı akşam tirenle İstanbul'a yola çıktı.¹⁰¹ Osmanlı Hükümeti'nin enerjisi tükenmiş ve sadece durumu idare etmekten ibaret bir siyasetle her yaptığı hamlede Mondros Mütarekesi şartlarını ihlal etmemeye çalışıyordu. Hükümet, artık İskenderun limanına hâkim olmak isteyen İngiltere daha fazla direnç gösteremedi.

İngilizler, Mustafa Kemal Paşa'nın düşüncelerini teyit eden, İskenderun'un teslimi hakkındaki isteklerini nihayet bildirdiler. İngilizler ve Fransızlar, Rauf (Orbay) Bey'in imzaladığı Mondros Mütarekesi şartlarını ihlal etmeye başlamışlardı. Ahmet İzzet Paşa, 8 Kasım 1918'de, Mustafa Kemal Paşa'ya: *“Şehri teslim teklifine hak ve salahiyetleri yoksa da, İskenderun şehri için Mütareke*

¹⁰⁰ HTVD, sayı 29, belge 746, 6 Kasım 1918, Onar, a.g.e., Belge no: 32, s. 21-22; Zekeriya Türkmen, “Mustafa Kemal Paşa ve Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı”, AAMD, 16(47), Temmuz 2000, s. 409.

¹⁰¹ Zekeriya Türkmen, “30 Ekim 1918 Tarihli Mondros Ateşkes Antlaşmasına Göre Türk Ordusunun Kuruluş ve Kadrosuna Bir Bakış”, OTAM, 2000, (11) s. 623-6624; Türkmen, “Mustafa Kemal Paşa ve Yıldırım Orduları...”, s. 410.

feshedilemeyeceğinden, müracaat halinde şehrin tahliye (boşaltılması) ve teslim edilmesini” emretti. O da bu emir üzerine, 8 Kasım 1918’de İskenderun’un boşaltılmasıyla ilgili, Sadrazam Ahmet İzzet Paşa’dan aldığı emri, 15 ve 20. Kolordularla, 41.Tümen ve Adana vilayetine tebliğ etti.¹⁰²

Mustafa Kemal Paşa’nın bütün çabalarına ve karşı çıkmasına rağmen, İskenderun’un teslimine ister istemez uymak zorunda kaldı. Bu teslimin doğurabileceği sonuçları da Ahmet İzzet Paşa’ya, 8 Kasım 1918 tarihli telgrafıyla bildirdi. Mustafa Kemal Paşa’ya göre, Mondros Mütarekesi hiçbir şekilde Osmanlı Devleti’nin korunmasını ve geleceğini sağlayıcı nitelikte değildi. Anlaşmanın açık olmayan maddeleri ise netleştirilmeliydi. Ona göre, eğer bu güne kadar İngilizlerin isteklerine karşı takınılan tavır devam ettirilirse, bugün Payas (Yakacık)-Kilis çizgisine kadar olan yeri isteyen İngilizlerin, yarın Toroslara kadar olan Kilikya (Adana Mersin) bölgesini ve daha ileride de Konya-İzmir doğrultusunun işgali önerisinin birbirini takip edeceği söyler. Hatta Mustafa Kemal Paşa bundan da daha karamsar bir tablo çizerek, İngilizlerin bu gidişle orduyu idare etmek ve Osmanlı yönetimini belirlemek teklifinin bile uzak olmadığını belirtir. Mustafa Kemal Paşa tespitlerini Ahmet İzzet Paşa’yla paylaşırken devletin güçsüzlüğünün ölçüsünü bildiğini söylese de, devletin buna rağmen yapmak zorunda olduğu özverinin ölçüsünü saptamak ve sınırlamak gerektiğinin altını çizer.¹⁰³

Mustafa Kemal Paşa İngilizlerin niyetlerinin farkında olarak bazı uygulamalara karşı çıksa da yapabilecekleri sınırlıdır. Onun için Ahmet İzzet Paşa’nın 8 Kasım 1918 tarihli İskenderun’un İngilizlere teslimini emreden buyruğuna uymak zorunda kalacaktır. Böylece Mustafa Kemal Paşa’nın İstanbul nezdinde yaptığı bütün girişimler İskenderun’un İngilizlere teslimini önleyemedi. 9 Kasım 1918 tarihinde İskenderun, İngilizlerin on-on beş kişilik birliğince işgal edildi.¹⁰⁴ İskenderun’un teslimi ile ilgili bir protokol yapıldı. Bu protokolün içeriğini 10 Kasım 1918 tarihinde Mustafa Kemal Paşa Genelkurmay’a bildirdi. Protokole göre, İskenderun ve çevresi 9 Kasım 1918 tarihinde Osmanlı ordusundan alınacak ve bütün birlikler Sarıseki’nin kuzeyine geçecekti. Ayrıca, 10 Kasım 1918 tarihinden başlayarak güney ve doğu Amanos Dağları ile batı ve kuzeyde İskenderun Körfezi

¹⁰² Cemal Kemal, “Mustafa Kemal’in Mondros Mütarekesi’ne Tepkisi”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 2010, 12(46), s. 383.

¹⁰³ Onar, a.g.e., Belge no:39, s. 27; **Atatürk’ün Tamim, Telgraf...** “Mondros Mütarekesinin Tatbik Tarzı”, 8.11.1918, s.21.

¹⁰⁴ Onar, a.g.e., Belge no: 42, s. 29; **HTVD**, sayı 29, belge 754, 9 Kasım 1918.

Payas'a kadar uzanan yerlerdeki Osmanlı birlikleri buraları boşaltacak, İskenderun bölgesinde kalmış askeri gereçlerle, polis, ilçe ve liman memurları yerlerinde kalacaklardı.¹⁰⁵

2.1.2. İskenderun'un İşgali ve Direnişin Başlaması

Mondros Mütarekesi'nin hemen ardından başlayan ve dayanağını 7. maddeden alan işgaller, önce Kasım ayında İskenderun'da başladı. Türk Ordusunun bölgeden çekilmesiyle birlikte Aralık ayında Dörtyol, Mersin-Tarsus ve Adana sonra da Torosların işgaline kadar uzandı. 1919 yılına gelindiğinde bütün Çukurova, Fransız işgali altına girdi.¹⁰⁶

İskenderun çevresinde bulunan 41. Fırkanın Genelkurmay'dan aldığı emirle çekilmesinden sonra, 9 Kasım 1918'de İngiliz birlikleri İskenderun'a girdi, çok durmadan çekildiler. 10 Kasım 1918 günü de Fransızlar İskenderun'a asker çıkardı.¹⁰⁷ Fransız torpido komutanı bir emirle polis, bekçi ve 9 jandarmadan ibaret Türk güvenlik görevlilerinin derhal İskenderun'u terk etmelerini bildirdi. Böyle bir uygulamayı kimse içine sindiremiyordu. Dörtyol'a gitmiş olan Kaymakam ve Liman komutanı bu duruma tepki göstermek için tekrar İskenderun'a döndüler. Fakat Fransız komutan tarafından tutuklandılar. Dayak, hakaret ve eziyete tabi tutuldular. Sonra da onları yaralı ve bitkin halde birer sıksa-çıplak merkep sırtında İskenderun sokaklarında halka ibreti âlem için dolaştırdılar. Bu Milli varlığımıza karşı yapılan sembolik bir hakaretti.¹⁰⁸ Bu öncü sayılabilecek ilk Fransız işgal kuvvetlerinin arkası 14 Kasım'da gelecekti. Artık İskenderun limanının kontrolünü eline alan Fransızlar sürekli buradan asker çıkarıp, Adana ve Halep dolaylarına sevk edeceklerdi.¹⁰⁹

İşgal sonrası Fransızların ilk icraatlarından biri, İskenderun sokaklarına Fransız kumandanın imzasıyla şu beyannamelerin asılmasıydı; *"İskenderun-Halep şosesi İtilaf Devletlerinin işgali altına alınmıştır. Fakat buradaki Osmanlı mülki idaresi kemakân devam edecektir."* Kumandan aynı zamanda İskenderun

¹⁰⁵ Onar, a.g.e., Belge no: 45, s. 30-31; HTVD, sayı 29, belge 758, 10 Kasım 1918.

¹⁰⁶ Erol Seyfeli, "Milli Mücadele'de Hatay (Silahlı Mücadele Devri) 1918-1923", **A.Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1988, s. 71; Geniş bilgi için bkz.: Süleyman Hatipoğlu, **Orta Toros Geçitleri'nde Türk-Fransız Mücadelesi (1915-1921)**, Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, Antakya 1999.

¹⁰⁷ Süleyman Hatipoğlu, **Milli Mücadele ve Anavatana Katılım Sürecinde Hatay**, Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, Ankara 2012, s. 13.

¹⁰⁸ Mehmet Sılay, **Hatay Mücahitleri...**, s. 88.

¹⁰⁹ Hatipoğlu, **Milli Mücadele ve...** s. 13.

kaymakamına da bunu resmen tebliğ etmişti.¹¹⁰ Mustafa Kemal Paşa'nın İskenderun'un işgali karşısında gösterdiği tepkiyi Tayfur Sökmen anlatırken:¹¹¹

“Filistin'den, Halep'e, Halep'ten, Antep yolu ile Adana'ya gelen Mustafa Kemal Paşa, anlaşmanın tersine İskenderun Sancağının, (Hatay'ın) işgalini öğrenince Suriye'de bulunan müttefik orduları kumandanı Mareşal Allenby'e protesto telgrafi çektiği gibi, Harbiye nezaretine de yazmıştır. Bu suretle, (HATAY) davasına aziz Atatürk, daha o tarihte el koymuştur.”

diyerek, davanın başlangıcını o güne dayandırır.

Tayfur Sökmen'i umutlandıran bu el koyuş uzun zaman alacak, zira vatanın içinde bulunduğu zorluklar ve işgali düşünüldüğünde Hatay konusunu halletmek o kadar da kolay olmayacaktı. Öncelik üzerinde direnilecek vatan toprağını elde tutabilmekteydi. Durum bu olsa da, ülkenin içinde bulunduğu umutsuzluğu Tayfur Sökmen gibi umuda dönüştürmeye çalışan vatanseverler, düzenli düzensiz direnişin ilk adımlarını Hatay'da atacaklardı. Bu durum işgal sonrası denetimi sağlamaya çalışan Fransa'nın işini zorlaştıracaktı.

Fransa bu zorluğu aşabilmek için, işgal sonrası Albay De Piepape aracılığıyla işgal yönetiminde görev alacaklara yönelik hazırlanan talimatnamede yerel halka *“Daha sonra geniş bir özerklikten yararlanacakları duygusunun verilmesi”*ni istiyordu. Bu istek gelebilecek tepkileri hafifletmek içindi. Fransa işgal yönetimini de belirliyordu. Buna göre İskenderun'da belediye başkanlığı ve kaymakamlığa bir Hıristiyan olan Jozef Makzume, Antakya'da kaymakamlığa Yahya Zade Adalı Hacı Mehmet Efendi atandı.¹¹² Antakya'da yapılan bu görevlendirme Fransa'nın Arap eşraf üzerinde menfaat çatışmaları yaratarak kontrollerini kolaylaştırmak amacıyla ve bunda da kısmi olarak başarılı olmuşlardı. Fransızlar bu atamaları eşrafın tepkilerine ve kendilerine sağladıkları menfaatlere göre sürekli değiştirerek, eşraf arasındaki dengeyi de rekabeti de buna göre ayarladılar.

¹¹⁰ Abdurrahman Melek, **Hatay Nasıl Kurtuldu**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1966, s. 2.

¹¹¹ Sökmen, a.g.e., s. 20-21; Tayfur Sökmen, “Atatürk, Hatay'ı nasıl aldı?”, **Kemalizm**, 6(64), 1967, s. 16; **Tayfur Sökmen Diyor ki...** “Atatürk, Hatay'ı nasıl aldı?”, s. 52-53.

¹¹² Serhan Ada, **Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005, s. 29; Nuri Aydın Konuralp kitabında Adalı Hacı Mehmet Efendi'den bahsederken şöyle der: *“Arapçı eşraf içinde en çok Fransızlara sadakat gösteren bu zat idi. ...servet sahibi olmak istiyordu. İşte bu zatın Fransızlara karşı sadakati bundan ötürü idi. Fransızlar da bu zatı el altında bulundurarak diğer Arapçıların hareketlerini günü gününe haber almak ihtiyacında idiler. Bunu da ancak Adalı Hacı Mehmet Efendi vasıtasıyla yapabilirlerdi. O, herkesin sakalına göre tarak vermenin ustası idi.”* Bkz.: Nuri Aydın Konuralp, **Hatay, Kurtuluş ve Kurtuluş Mücadelesi Tarihi**, (Yay. Haz., Abdurrahman Konuralp), Hatay Postası Yayınevi, İskenderun 1970, s. 15. Anlaşıyor ki, Adalı Hacı Mehmet tiplemesi, Fransız işgal politikasının da karşılığıydı.

Fransa işgal bölgelerini kontrol edebilmek ve halk içinde dengeleri kendi lehine çevirebilmek için değişik yöntemler denerken, Türk tarafında da artık Fransız işgaline ve Arap çete hareketlerine karşı ilk fiili duruş başladı. Bu karşı duruşun en önemli sebeplerden birisi de, Türklere savaş öncesi olaylardan dolayı kin duyan Ermenilerden kurulu bir lejyonun Fransız işgal güçlerinin içinde bulunmasıydı. Nitekim işgalin hemen sonrasında ilk silahlı direniş, tehcir sırasında Ermenilerin yerleştirildikleri bölgelerden biri olan Dörtöl'da gerçekteşti.¹¹³

Fransızların, Dörtöl'ü 11 Aralık 1918 tarihinde işgal etmesiyle birlikte Ermeniler, Türkleri yıldırım amacıyla, Fransız kuvvetlerinin de yardımıyla, Türk kasaba ve köylerinde zulüm ve işkence yapmaya başladılar. Fransız ve Ermeni zulüm ve işkencelerini İngiliz işgal kumandanına şikâyetle bulunan, Özerli köyü muhtarı Şih Musazade Mehmet Ağa ile üye Abdülkadir, Ağazade Yusuf Ağa elleri bağlı olarak Fransız komutanının kapısı önünde süngülenerek şehit edilmişlerdi.¹¹⁴ Fransız-Ermeni işbirliği neticesi olarak ortaya çıkan bu olaylar, daha sonraları artarak devam edecekti. Bunun sonucu olarak yöre halkı, Fransız ve Ermenilerle amansız bir çarpışmanın içine girecektir.¹¹⁵

Bu olaylar ve Ermenilerin taşkınlıkları karşısında ilk silahlı direniş Dörtöl'da gerçekteşti. Ermenilerin taşkınlıkları sonrası, Dörtöl ve çevre köylerden gelenler, Payas yakınlarında Özerli'de toplanarak 19 Aralık 1918'de Fransız birliğine bir baskın düzenlediler. Bu baskını Dörtöl-Hassa hattında başka çatışmalar izledi. Bu olayların yaşandığı sırada Antakya'da da direniş için teşkilatlanma başladı.¹¹⁶

¹¹³ “Birinci Dünya Savaşı sırasında Dörtöl'dan Suriye'ye çok sayıda Ermeni göç ettirilmişti. Savaşın Osmanlı Devleti'nin mağlubiyeti ile sonuçlanmasından hemen sonra, Fransızlar bu göç ettirilmiş Ermenileri yeniden Dörtöl'a yerleştirdiler. Kısa bir müddet sonra Dörtöl'daki Ermenilerin nüfusu 12.000 kişiyi aşmıştı.” Süleyman Hatipoğlu, “Fransız İşgali Sırasında Çukurova'da Ermeni Mezalimi (1918-1922)-II”, **Türk Yurdu**, 1988, s. 40; Ada, a.g.e., s. 29-30; geniş bilgi için bkz.: Kadir Arslan, **Milli Mücadelede İlk Kurşun ve Dörtöl**, Dörtöl Belediyesi Yayını, İskenderun 2008, Mehmet Tekin, **Milli Mücadele'nin İlk Kurşunu ve Dörtöllü Kara Hasan Paşa**, Antakya 1986; Kemal Çelik, “Milli Mücadelede İlk Kurşun ve Dörtöl'un Düşman İşgalinden Kurtuluşu”, **AAMD** 14(41), Temmuz 1988, s. 477-486; Süleyman Hatipoğlu, “Milli Mücadele'de Dörtöl ve İlk Kurşun”, **Sosyal Bilimlerde Araştırma**, 1(5), Mart 1992; Erol Seyfeli, “Milli Mücadele'nin İlk Kurşunu”, **AAMD**, 12(34), Temmuz 1996, Ankara 1996, s. 397-405, “Fransız İşgalinden Sonra Antakya ve Civarına Ermenilerin Yerleştirilmesine Yönelik Faaliyetler”, **Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi**, Yıl:5 Sayı:9 Şubat 2007; Ahmet Halaçoğlu ve Mustafa Öztürk, **Hatay'ın Anavatan'a Katılmasında Dörtöl'un Yeri ve Önemi, 1938 Suriye Olayları ve Halil İbrahim Efendi'nin Faaliyetleri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995.

¹¹⁴ Ömer Osman Umar, “Hatay ve Çevresinde Ermeniler'in Faaliyetleri” **Türk Dünyası Araştırmaları**, (146), 2003, s. 13.

¹¹⁵ Süleyman Hatipoğlu, **Filistin Cephesi'nden Adana'ya Mustafa Kemal Paşa**, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2009, s.96; Hatipoğlu, “Fransız İşgali Sırasında...a.g.m., s. 40.

¹¹⁶ Ada, a.g.e., s. 30.

Ermeniler Türklere karşı şiddet uygulayıp işkence yaparlarken, Türkler savaşın gereği dışında Ermenilere karşı bir olumsuzlukta bulunmamışlardı. Bunun en iyi örneklerinden biri de Tayfur Sökmen'in anlattıklarında bulunabilir. Mayıs 1921 tarihinde, Tof Köyünde bulunan Tayfur Sökmen'e, Yeniköy'deki üç gözcüden biri olan Dörtyol'lu Hocoğlu Mehmet, Kırıkhan'dan Hamam'a arabası ile zahire götüren aslen Sason'lu olup, Kırıkhan'da oturan Açıkoğlu Avadis adında bir Ermeniye yakalayarak getirmişlerdi. Gözcünün o Ermeniye öldürmeden getirmesinde, Tayfur Sökmen'in yakalanan herhangi bir kimsenin öldürülmemesi talimatını vermiş olması etkili olmuştu. Avadis Efendi korkusundan aman dilemiş, onun korkusunu yenmesi için de Tayfur Sökmen, *"Gel korkma müsterih ol kılına dokunulmayacak ve ailene sağ salim kavuşacaksın. Bize zarar vermeyen her hangi bir kimseyi öldürmek âdetimiz değildir. Otur beraber yemek yiyelim"* demiş olmasına rağmen bir türlü bu söylenenlere inanmıyordu. Sonra korka korka yemeğe oturdu. Yemek sonrası Tayfur Sökmen Avadis Efendi'nin hayatını kurtarabilmek için bir vesika yazdırdı. Vesikada; *"Gayemiz ulvi, maksadımız istihlası vatandır (Vatan kurtarmaktır) künyesi balada yazılı Sasonlu Açıkoğlu Avadis'e müdahale edilmemesi için, işbu vesika verilmiştir."* yazmaktadır.¹¹⁷

Bütün bunlar Avadis Efendi'yi ikna etmemişti. Öldürüleceği korkusunu bir türlü üzerinden atamamıştı. Tayfur Sökmen, onu Kırıkhan şosesine kadar götürmek için Faruk Cengiz'i görevlendirmişti. Sağ salim Kırıkhan'a döndükten sonra Avadis Efendi'ye arkadaşları nasıl geri döndüğünü sormalarına karşılık, *"...Kendisini çetelerin yakaladığını, fakat kılına bile dokunmadan geri gönderdiklerini"* söylemişti. Kimse bu duruma inanmayınca yanındaki vesikayı göstermiş ve öyle ikna edebilmişti. Bu yaşananlar ve Tayfur Sökmen'in yaklaşımı Hınçak Cemiyeti mensubu Ermenileri memnun etmiş ve Türklere karşı sempati uyandırmıştı. Hatta sonraki zamanlarda Türklere bu yakınlığı duyan Ermeniler, Fransızlar hakkında öğrendiklerini aracılarla Tayfur Sökmen'e bildirmeye başlamışlardı.¹¹⁸

Artık işgale karşı Dörtyol'da başlayan direniş Antakya'yı da sarmış, orada da teşkilatlanma başlamıştı. Antakya'daki teşkilatlanmanın ilk öncülerinden birisi de Tayfur Sökmen olmuştu. Tayfur Bey, Fransız idaresini kabul etmeyip, ilk fırsatta diğer akraba ve aşiret ileri gelenlerini bir araya getirerek mücadeleye başladı. Bu bir

¹¹⁷ Sökmen, a.g.e., s. 50.

¹¹⁸ a.y.

araya gelişi Hatay davasının başlangıcı olarak kabul eden Tayfur Sökmen, kendi akraba ve aşiretlerinin birleşmesini diğer aile ve aşiretlerinde bir araya gelmelerine öncü olduğunu, bu durumda İskenderun-Antakya bölgesinde de mücadele ruhunu doğurduğunu söyler. Hatta Tayfur Bey, Reyhaniye'deki kendi akrabaları ve aşiretleri arasındaki bu birlik ve beraberliğin “*Hatay*” davasında Arapçuların dışında bütün İskenderun-Antakya bölgesi ve havalisini birleştirdiğinin de altını çizer.¹¹⁹ Bu teşkilatlanmanın ilk karşılığı da Harim baskını olmuştur. Harim'in özel bir durumu vardı. Zira Fransızlar işgal sonrası Reyhaniye kazasını Arapların yerleşmiş olduğu Harim'e naklettirmişlerdi. Aslında öncesinde de Kaza merkezi Harim'den Reyhaniye'ye taşınmıştı. Nuri Aydın Konuralp, bu nakli şöyle anlatmaktadır:¹²⁰

“Arap hükümeti ilan edildikten sonra Antakya'da Arapçılar tarafından Türklerin çiftlikleri yağma edilmişti... Amik ovasında da başka bir felaket vardı: Türk ordularının Suriye ve Halep'i tahliye etmeleri üzerine, Halep valisi giderayak kaza merkezini Harim'den Reyhanlıya nakletmişti. Halep'in son Osmanlı valisi bulunan Abdulhalik Renda o zaman böyle düşünmüştü. Çünkü Harim ve muhuti tamamen Araptı. Türk memurlar Araplardan tazyik görüyorlardı. Bu suretle bütün memur ve jandarmalar hep Reyhanlıya gelmişlerdi. Halep valisi Türk ordusunun Halep'ten çekilmesine rağmen Reyhanlıdaki memur ve jandarmaları yerlerinde bırakmıştı.”

Artık roller değişmeye başlamıştı. Harim'den kaza merkezi Reyhanlı'ya taşınması nasıl Türklerin işine gelmişse, şimdi de Reyhanlı'dan kaza merkezinin Harim'e taşınması işgalci Fransızların işine geliyordu. Zira Türk nüfusun yoğun olduğu bir kaza merkezinde Fransız işgal idaresi rahat değildi. Bu taşınma her ne kadar Türk ahaliyi rahatsız etse de bir o kadar Fransızların işine geliyordu.

Harim kasabası dağlık ve korunaklı bir bölgede bulunuyordu. Bunun yanında silahlanmış olan Amik Türklerine de Fransızlar güvenmiyorlardı. Zaten Türklerden kendilerine yardım edebilecek birilerini de bulmaları mümkün değildi. Hem de Kürt dağının Amiklilerin kontrolü altında olması ayrıca bir tehditti. Fransızlar için Türklere düşman olan Harim'de yuvalanmak daha emniyetli idi. Tüm bu şartlar Harim kasabasının Fransızlar için siyasî ve idari merkez yapılması için yeterli sebepti.¹²¹

Bu durum Reyhaniye Türk halkını iki bakımdan zor duruma sokmuştu. Birincisi, artık haberleşmenin Arapça yapılması idi. İkincisi ise, Arap Politikacıların kışkırttığı Arapların, Filistin ve Suriye'de Türk ordularına ve Türk idaresine karşı

¹¹⁹ Sökmen, a.g.e., s. 22.

¹²⁰ Konuralp, a.g.e., s. 19.

¹²¹ Konuralp, a.g.e., s. 36.

giriştikleri düşmanca davranışlar idi. Bu durumun düzeltilmesi için Tayfur Sökmen, Mürselzade İhsan ve İnyet Bey'ler İskenderun'da bulunan işgal kumandanı Binbaşı Capti Celi'ye ricada bulunmuşlarsa da, o bu durumun hallinin Hatay işgal kumandanının onayıyla olabileceğini söyledi. Bunun üzerine 2 Nisan 1919 günü Tayfur Sökmen ve İhsan Bey Harim'e gittiler. Harim işgal komutanı teğmen Colonel Sezar'la görüştüler. Görüşmede kazanın tekrar Reyhaniye'ye naklini rica etmişlerse de aşağılayıcı ve hakaret dolu sözlerle karşılaştılar.¹²² Bu durum şunu açıkça ortaya koymuştu ki, Fransızlar Reyhanlılar için bir çözüm üretmeyecekti. Tek çıkar yol kendi güçlerine dayanarak ayakta kalmaya çalışmaktı.

İşgal karargâhından ayrılan Tayfur Sökmen, akrabaları ve Reyhanlı'nın ileri gelenleri ile Kodağı'ya köyünde bir araya geldiler.¹²³ Harim'de karşılaşılan hadise ve genel durum hakkında uzun bir görüşme yapıldı. Bu görüşme sonunda, Fransız idaresinin kabul edilmeyeceği, fakat mücadeleye karar verilmiş olmasına rağmen sığınacak ve yardım görecektir bir imkân bulana kadar da harekete geçilmemesi kararı alınmıştı.¹²⁴ Bu yardımın kendiliğinden gelmeyeceği kesindi. Bir çıkar yol bulunmalıydı. O çıkar yolu Tayfur Sökmen İngiliz işgalindeki Antep'te arayacaktı. Antep'e Mürselzade İnyet Bey ile birlikte giden Tayfur Sökmen, burada mutasarrıf Ahmet Bey, Dai Ahmet Ağa ve diğer eşrafla konuşarak hem onlara kendi planlarını anlatmış hem de yardım istemişti. Fakat beklenen karşılık bulunamadı. Bunun üzerine Tayfur Sökmen ve beraberindeki heyet Reyhaniye'ye geri döndü.¹²⁵

¹²² Colonel Sezar'ın hakarete varan sözleri ve yaşanan olay için bkz.; Tarık Mümtaz, "Hatay Mücadelesinin Bir Tarihçesi", **Hatay Albümü**, Ticari Birlik Gazetesi Yayını, İstanbul 1942, s. 21-22; Sökmen; a.g.e., s. 22-24.

¹²³ Tayfur Sökmen, bu toplantıya katılanların isimlerini tek tek yazmış ve o toplantıyı şöyle anlatmıştır; "*Biraderim İnyet Bey'le Kodağı'ya köyünde ikamet eden yeğenimiz Mürselzade Haydar Bey'in evinde bizleri bekleyen, halazadelerimiz Mürselzade Abdurrahman, Abdullah, Sururi Bey'lerle amcabeyzadelerimiz Mürselzade Arif, Ahmet, İzzet Bey'lerle buluştuk. Hep beraber Reyhaniye'de bizleri bekleyen halazadelerim, Bahadrlı Mehmet, Hacı Hasan, Nuri ve Gümlü Mahmut Bey'lerle, Bahadır Osman, Halil, Süleyman, Hacı Veliş Ağa'larla, birleşerek Amcazadem Mürselzade Kadir ve Kemal Bey'lerin Çathüyük köyündeki konağına giderek oraya gelen amcazademiz Çirkinzade Ökkeş Ağa, Süleyman Ağa'nın torunu Küçük Ağa, Arif Ağanın torunları Ahmet, Mustafa Ağa'lar, Şih Ömer Ağa, Duman Ağanın oğlu Reşit Duman Ağa ve Karabeyzade Teyfik Bey, Durmuşoğlu, Veli Ağa'lar, Behzat Ağalar, Küçükzade Mamo Ağa, Akpınar Ali Ağa, Sarı Ağa, Paşa Ağa, Garbizadeler, Kızılkayalar, Şih Hasan Ağa, Ali Ağa Genç, Ahmet Ağa Genç, Alhas Salman Efendi ve isimlerini hatırlıyamadığım bir çok kişi...*", bkz.: Sökmen a.g.e., s. 24.

¹²⁴ Sökmen; a.g.e., s. 22-24.

¹²⁵ Sökmen; a.g.e., s. 24.

Bütün bu çabalara rağmen destek ve yardım bulamayan Hatay'daki direnişçiler¹²⁶ çok geçmeden 1920 yılının ilkbaharında Harim Kalesindeki Fransız güçlerine saldırdılar. Baskın niteliğindeki bu ilk saldırıdan sonuç alınamadı ve Fransızların üstün ateşi karşısında birkaç kişi yaralanarak geri çekilmek zorunda kaldılar.¹²⁷ Saldırı başarısız olsa da, Fransızlara karşı bu ilk hareket, onları endişelendirmeye yetmişti. Zira Fransızlar şunu anladılar ki, bölgeye yerleşmeleri sandıkları kadar kolay olmayacaktı. Tayfur Sökmen ve arkadaşları daha sonra birleşmek için ayrıldılar.

2.1.3. Erzurum ve Sivas Kongrelerinin İskenderun Sancağı İçin Önemi

Ülkenin işgal durumu ve bu işgal karşısında çıkar yol arayışları devam ederken, 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa Milli Kuvvetleri birleştirmek için Anadolu'ya gelmişti. Bölgedeki kurtuluş çabaları umutsuz gibi görünse de, ana vatanın kurtulması için yapılan Erzurum ve Sivas Kongreleri bölge için umut olmuştu. Erzurum ve Sivas Kongrelerinin toplanması ve alınan kararlar yeni bir dönemin başlangıcını işaret ediyordu. Zira Tayfur Sökmen bu dönemden bahsederken şöyle diyecektir: *“Erzurum, Sivas kongrelerinin yapılması ve nihayet Ankara'da Kuvay-i Milliye hükümeti, bizim gibi işgale uğrayıp ta ümitsiz ve karanlıklar içerisinde çırpınanlara büyük ümit ve cesaret vermişti.”*¹²⁸

Tayfur Sökmen'e bu ümit ve cesareti veren, Sivas Kongresi'nin 11 Eylül'de yayınlanan *“Umumi Kongre Beyannamesi”* nin birinci maddesi olduğu söylenebilir. Zira birinci madde, Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı tarihte Osmanlı sınırları içinde kalan bütün halkın Osmanlı toplumundan ayrılmaz bir bütün olduğunu ve bölünme kabul etmediğini ortaya koyuyordu. Ayrıca, İskenderun Sancağını ve havalisini de bu sınırlar içinde görüyordu. Aynı beyannamenin altıncı maddesin de İslam çoğunluğunun olduğu yerlerin parçalanamayacağını ve buradaki Müslüman halkın tarihi haklarına saygı gösterilmesini istiyordu. Bu hüküm de İskenderun Sancağı'nın ayrılık kabul etmeyeceğini netleştiriyor ve bölgenin direniş gücünü arttırıyordu.¹²⁹ Sonuçta bölgenin işgali Mondros'un imza tarihinden sonra olduğu için

¹²⁶ Tayfur Bey, Mürselzade Ahmet Bey, Kürtdağı ve Gavur Dağı çeteleri Maho ve arkadaşları, Amik'ten Faruk Cengiz, Mehmet Şahin ve arkadaşları. Tayfur Sökmen; a.g.e., s. 25.

¹²⁷ Sökmen; a.g.e., s. 25; Hulki Öcal, **Hatay Savaşı**, Desen Matbaası, Ankara 1953, s. 35.

¹²⁸ Sökmen, a.g.e., s. 25.

¹²⁹ 1. Madde: *“Yüce Osmanlı Devletiyle İtilaf devletleri arasında resmi olarak kabul edilmiş mütarekenamenin 30 Ekim 1918 tarihindeki sınırlarımız içinde kalan ve her noktasına güçlü İslam çoğunluğu yerleşmiş bulunan Osmanlı ülkesi kesimleri, birbirinden ve Osmanlı topluluğundan*

Kongre, İskenderun Sancağı ve havalisinin de milli sınırlar içinde kaldığını kabul edilmiş oluyordu.

Aynı zamanda bu beyannamenin en önemli taraflarından birisi de, silahlı milli teşkilat kurulması için bazı direktifleri ihtiva ediyor olmasıydı. Düşmanla mücadele içinde olan bölgelerde sabit ve seyyar silahlı kuvvetlerin nasıl teşkil ve idare edileceği, nasıl silahlandırılacağı, giydirileceği gibi hususlar açıklanıyordu. Ayrıca milli teşkilatla ordu arasındaki irtibatın Heyet-i Temsiliye tarafından sağlanacağı bildiriliyordu.¹³⁰

Yukarıdaki maddeler dahil, diğer hükümler değerlendirildiği zaman Sivas Kongresi'nin, Milli Mücadele hareketi için bir dönüm noktası olduğu görülecektir. Kongre Türk milli birliğini sağlamada dayanak noktası olmuştu. Milli cemiyetlerin birleştirilmesi ve Heyet-i Temsiliye yeni Türk devletinin müjdecisi olmuştu. Milli Mücadele hareketini yürütenler seslerini bu kongre ile daha etkili biçimde duyurabilmişlerdi. Ayrıca bu kongre, Damat Ferit hükümetinin düşmesine yol açarken, yeni seçimlere gidilerek "*Misak-ı Milli*" kararının alınmasını sağlayacak Meclis-i Mebusan'ın açılması sonucunu da getirecekti.¹³¹

Kısaca, Anadolu'da işgallere karşı oluşan direniş, Erzurum ve Sivas Kongreleriyle daha teşkilatlı bir duruma gelmişti. Bu durum İngiltere ve Fransa'yı çoktan endişelendirmeye başlamıştı. Mustafa Kemal Paşa hedefi çoktan belirlemiş "*Ulus egemenliğine dayanan, tam bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak*"¹³² için

ayrılması mümkün olmayan ve hiçbir sebeple, bölünme kabul etmez bir bütün oluşturur. Sözü edilen ülkelerde yaşayan bütün İslam unsurları birbirlerine karşılıklı saygı ve fedakârlık duygularıyla dolu sosyal ve kanuni haklarıyla çevre şartlarına bütünüyle saygılı öz kardeşler."

6. Madde: "*İtilaf devletlerince mütareke metninin onaylandığı 30 Ekim 1918 tarihindeki sınırlarımız içinde kalıp büyük İslam çoğunluğunun yerleşmiş olduğu ve hürriyeti ve medeniyet üstünlüğü Müslümanlara ait bulunan mülk birliğimizin parçalanması görüşünden bütünüyle vazgeçilmek suretiyle bu topraklar üzerindeki tarihimiz, ırkımız ve dinimiz ve coğrafi haklarımıza saygı gösterilmesini ve buna aykırı girişimlerin hükümsüz bırakılmasını ve bu suretle hak ve adalete dayanan bir karar alınmasını bekleriz.*" TBMM, **Milli Egemenlik Belgeleri, Havza Genelgesi, Amasya Tamimi, Erzurum Kongresi Beyannamesi, Sivas Kongresi Beyannamesi, Misak-ı Milli Beyannamesi**, (Der. Sefer Yazıcı), TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, Ankara 2015, s. 28-30; Maddelerin Osmanlıca metinleri için bkz.: TBMM, **Anadolu ve Rumeli'de Gerçekleştirilen Ulusal ve Yerel Kongreler ve Kongre Kentleri Bibliyografyası**, Cilt: 1 Ulusal (Kongreler), T.B.M.M. Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 1993, s. 48; Ayrıca bkz.: Uluğ İğdemir, **Sivas Kongresi Tutanakları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

¹³⁰ **Nutuk Söylev Vesikalar/Belgeler**, "Müdafaai Hukuk Cemiyeti Örgüt Tüzüğüne Ektir", C.III, Belge 188, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s. 1653-1657.

¹³¹ Kadir Kasalak, "Sivas Kongresi Öncesinde Manda ve Himayenin Türk Basınında Tartışılması ve Komutanlar Arasında Yazışmalar" **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 3(10), 1992, s. 211.

¹³² **Nutuk Söylev 1919-1920**, "Benim Kararım", C.I., Türk Tarih Kurumu, Ankara 1989, s. 19.

bütün ulusal güçleri harekete geçirmişti. Bu durum karşısında, İstanbul Hükümeti ile barış için görüşmeler yapmakta olan İngiltere ve Fransa, Anadolu'da başlayan ve kendilerine karşı silahla direnen ve ulusal egemenliğe dayalı bağımsızlığı hedefleyen yeni hareketi dikkate almak zorunda kalacaktı.¹³³

Bu dikkate alışı bir diğer sebebi de, Mustafa Kemal Paşa'nın Suriye ve Irak'daki Araplar üzerinde etkisini artırmasıydı. Mondros Mütarekesi sonrası İngiltere ve Fransa, Osmanlı egemenliğinde yaşayan Arapların bağımsız milli hükümetler kurmalarına izin verdiklerini açıkladı. Arapları umutlandıran bu açıklamadan sonra, 18 Ocak 1919 tarihinde toplanan Paris Barış Konferansı'nda, İtilaf Devletleri Arapların isteklerini dikkate almadılar. Bunun üzerine Suriye ve Irak'taki Araplar İngiltere ve Fransa aleyhine tavır almaya başladılar.¹³⁴

Böylece Araplar, İngiliz ve Fransızlardan uzaklaşarak, yönlerini Anadolu'ya çevirmiş ve Türklerle anlaşmaya çalışmışlardı. Mustafa Kemal Paşa bu durumu 24 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisinde yapmış olduğu konuşmasında değerlendirirken, İngiliz ve Fransızların vaatlerine aldanan Arapların durumun tersine dönmesiyle birlikte, Türkiye ile anlaşma zemini aradıklarını söyler. Ona göre bir kısım Müslümanlar kendi bağımsızlıklarını isteseler de bir kısmı da halife ve padişaha bağlı kalmak istediklerinden sözeder.¹³⁵ Özellikle Suriyeli bazı kesimlerde böyle bir istek mevcut idi. Bu durum hem Faysal Hükümetinin hem de Fransızların dikkatinden kaçmamıştı. Hatta Emir Faysal'ın özel temsilcisi Mustafa Kemal Paşa ile irtibata geçmiş ve bu isteklerini dile getirmişti. Bu durumun sebebinin Mustafa Kemal Paşa, Suriyelilerin herhangi bir yabancı devletle münasebetin kendileri için esaret olacağını anlamalarına bağlar ve Arapların birleşme taleplerini reddeder. Her ne kadar bu talep reddedilse de Mustafa Kemal Paşa, Suriye ve Irak'ın öncelikle sömürgeci güçlere karşı bağımsızlıklarını kazanmalarını desteklediğini, bunun sonrasında ise iki ülkeyle federatif ya da konfederatif bir bağlantı kurulabileceğini söyler. Emir Faysal'ın böyle bir teklifle gelmesini ise, halkın isteğinin yoğunluğuna ve Faysal'ın da bu istek karşısında kendi emellerinin sarsıldığını anlamasıyla açıklar. Faysal için mecburi bir yaklaşımdır. Faysal'ın *“Bizim yaşamak için paramız yok ve haricin tazyikatına mukavemet edecek vesaitimiz yoktur. Türkiye bunu temin ederse*

¹³³ Ada, a.g.e., s. 30.

¹³⁴ Ömer Osman Umar, “Milli Mücadele Dönemi Atatürk'ün Ortadoğu Politikası”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 20(1), 2010, s. 446.

¹³⁵ **TBMMGCZ**, Devre: 1, Cilt: 1, İçtima: 1 Tarih: 24 Nisan 1336 (1920), s. 2.

biz Fransızları memleketlerimizden koğabiliriz” sözlerini Mustafa Kemal Paşa samimi bulmaz ve siyasî yaklaşım olarak görür. *“Onun için yapılan siyasî müracaatta biz de siyasî cevap verdik”* der. Gerçek irtibatın hükümet şeklinde değil, fakat Suriyelilerle olduğunu belirterek, bunun da faydasını güney cephesi incelenirse görülebileceğini söyler.¹³⁶

Bu talepler reddedilmiş olsa da, Mustafa Kemal Paşa’ya göre Türklerin, Suriye’de etkili olduklarının fiilen kanıtlanabilmesi ile sağlanabilecek siyasal çıkarlar büyük olacaktı. Bundan beklenen fayda ise, Fransızları Suriye’de uğraştırarak, iki cephe arasında bırakmak ve Fransız işgalindeki bölgelerde rahatça düşmana karşı mücadele verebilmektir. Sonuçta bu siyasetin etkisi görülmüş, Suriye’de Fransızlara karşı devam eden Arap mücadelesi neticesinde Fransızlar, Güney Anadolu bölgemizde işgal ettikleri bölgelere yeterince asker gönderememişlerdi.¹³⁷ 1919 yılı sonlarında, İngiltere ve Fransa’nın planlarının istedikleri gibi gitmemesinde Mustafa Kemal Paşa’nın önemli bir rolü vardı. Bu durum karşısında, her geçen gün endişelenen Fransızlar, bir an önce çözüm bulmaya çalışıyorlardı. Anadolu hareketinin bu kadar güç kazanması, Arap dünyası üzerinde etkisini artırması bu endişenin yersiz olmadığını gösteriyordu.

2.1.4. Misak-ı Milli’nin İlanı ile İskenderun Sancağı’nın Durumu

Misak-ı Milli ile Milli mücadelenin hedefi ortaya konmuş, milli ve bölünmez Türk vatanının sınırları çizilmiştir. Bu sınırların belirlenmesinde ölçü olarak Mondros Mütarekesi’nin imzalandığı 30 Ekim tarihinde Türk ordusunun sahip olduğu sınırlar kabul edilmişti.

Misak-ı Milli’nin esasları, Ocak 1920’de Ankara’ya gelen Heyet-i Temsiliye milletvekilleri ile Mustafa Kemal Paşa’nın yaptığı görüşmelerin somut bir sonucu olarak kaleme alınmıştı. Mustafa Kemal Paşa, Misak-ı Milli’yi milletin istek ve maksadını, kısa bir program dahilinde toplu bir tarzda ifade edilmesi olarak görür.¹³⁸

Mustafa Kemal Paşa, Ankara’ya geldikten bir gün sonra 28 Aralık 1919’da, şehrin ileri gelenlerine yaptığı konuşmada, Milli Mücadele’de nasıl bir yol haritası izleyeceğini ortaya koydu. Benimsenmesi ve sağlanması gereken sınırları da çizerek,

¹³⁶ TBMMGCZ, Devre: 1, Cilt: 1, İçtima: 1 Tarih: 24 Nisan 1336 (1920), s. 2-3.

¹³⁷ Bilge Yavuz, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri (Fransız Arşiv Belgeleri Açısından) 1919-1922**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994, s. 52.

¹³⁸ Nutuk... “Misak-ı Milli hazırlanıyor”, C.I., s. 482.

bu sınırlardan hiçbir taviz verilmeyeceğini belirtti. Buna göre Mondros Mütarekesi'nin imza edildiği tarihteki, Türk ordusunun kontrolü altında bulunan yerleri, sınır olarak kabul etti. Bu sınırı “*İskenderun Körfezi güneyinden, Antakya’da Halep ile Katma istasyonu arasında Cerablus Köprüsü güneyinde Fırat ırmağına kavuşur. Oradan Deyrizor’a iner; sonra doğuyu uzatılarak Musul, Kerkük, Süleymaniye’yi içerir*” şeklinde ifade etti.¹³⁹

Temsil Heyeti'nin ve Mustafa Kemal Paşa'nın, 12 Ocak 1920 tarihinde açılan Osmanlı Mebusan Meclisi'nden umutları vardı. Zira Osmanlı Mebusan Meclisi'ne giden milletvekilleri ile Ankara'da yapılan görüşmelerde, Mecliste izlenecek yol belirlendi. Fakat Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta anlattığı gibi, milletvekilleri arasında huzursuzluk ve tutarsızlık görünüyordu. Bu duruma bağlı olarak, Ankara toplantılarında yapılması gerekenlere tam uyulmadığı görüldü.¹⁴⁰ Buna rağmen, Misak-ı Milli'nin görüşülmesine gelindiğinde mecliste bir toparlanma oldu. Nihayetinde komisyondaki görüşmelerden sonra Misak-ı Milli, Osmanlı Mebusan Meclisi tarafından 28 Ocak 1920 tarihinde gizli bir toplantıda kabul edildi.¹⁴¹

Misak-ı Milli'nin kabulü ile Osmanlı Meclis-i Mebusanı üyeleri barışa kavuşmak için bazı koşullar ileri sürer. Bu koşulların başında, Birinci Dünya Savaşı sonrası imzalanan mütareke ile çizilen sınırlar içinde bir bütün olan vatandaşların oturduğu yerlerin hiçbir biçimde bölünemez hükmü gelir. Diğer koşullara baktığımızda ise, Osmanlı Saltanatının ve Halifeliğin merkezi İstanbul'un güvenlik içinde bulunması koşulu ile Boğazların açılabilceğini, Mondros Mütarekesi imzalandığı tarihte işgal edilen bölgeler ve Osmanlı Devletindeki Arapların çoğunlukta olduğu yerlerde de halkoyuna başvurulması gerektiğini, bağımsızlığımızı sınırlayacak siyasal, ekonomik hiçbir antlaşma kabul edilemeyeceğini ve bu koşullar kabul edilmezse barış yapılamayacağını ortaya koyuyordu.¹⁴² Böylece Osmanlı Mebusan Meclisi, kurtarılacak vatan sınırlarını belirlemiştir. Fakat bu sınırların netliği konusunda tereddütler vardı. Bu tereddütün temel sebebi de, Mondros

¹³⁹ **Nutuk...** “Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Ankara’ya İlk Onur Verişlerinde Bura İleri Gelenlerine Verdikleri Söylevin Örneğidir”, C.III., Belge 220, s. 1735.

¹⁴⁰ **Nutuk...** “Misak-ı Milli Hazırlanıyor”, C.I., s. 483.

¹⁴¹ **Mebusan Meclisi Zabıt Ceridesi**, Devre:4, Cilt: 1, İctima: 1 Tarih: 17 Şubat 1336 (1920), s. 143-146, Misak-ı Milli metni için bkz. Soysal, a.g.e., s. 15-16; TBMM, **Milli Egemenlik Belgeleri...**s. 32-37.

¹⁴² Ahmet Mumcu, “Misak-ı Milli ve Anayasamız”, **AAMD**, 1985, 1(3), s. 822.

Mütarekesi'nin imzalandığı zaman hangi bölgenin işgal altında olduğu hangi bölgenin olmadığı noktasındaydı.

Mustafa Kemal Paşa, TBMM'de Fransa ile yapılacak itilafnamenin görüşmeleri sırasında sınır konusundaki tartışmaları netleştirmek ihtiyacı duymuştu. Mecliste yaptığı konuşmada, en çok düşünülecek ve tetkik edilecek meselenin sınır meselesi olduğuna vurgu yapar. Sınırlar düşünülürken önce “*Misak-ı Milli'ye mutabık mıdır?*” bunun tetkik edilmesi gerektiğini söyler. Bu uygunluğun ölçüsünü de Misak-ı Milli'nin sınırla alakalı birinci maddesine dayandırır.¹⁴³ Netice de bir sınır anlaşmasının ve çizgisinin olmadığını “*Hattı mütareke nedir, var mıdır böyle bir hat? Yoktur*”¹⁴⁴ sözleriyle açıklar.

Görüleceği gibi, “*Hattı mütareke*” var mıdır, yok mudur tartışmalarına yine Mustafa Kemal Paşa verdiği cevapla, böyle bir hat çizgisinin olmadığını ortaya koyar. Bu durumu daha da detaylandırmak için, Harbiye Nazırı İzzet Paşa'ya böyle bir hattın varlığını sorduğunda: “*Binaenaleyh çizilmiş, tespit olunmuş, kâğıda geçmiş hiçbir mütareke hududu yoktur.*” cevabını aldığını aktarır. Sonrasında ise Mustafa Kemal Paşa kafasındaki sınırı; “*... hakim bulunduğumuz hat bizim hududumuzdur. Bu noktayı nazardan, İskenderun üzerinden Şarka doğru uzanan yerlerde benim kuvvetlerimin süngüsünün hakim olduğu hattı ben pekâlâ bilirim.*” sözleriyle ifade eder.¹⁴⁵

Mustafa Kemal Paşa konuşmasına devam ederken, Mersin Milletvekili İsmail Safa Bey: “*İskenderun mıntıkasında kesif bir Türk var mıdır? Bizim hududu millimiz olacaktır.*” sorusuna karşılık Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği cevap: “*Bu hudud Misak-ı Millimize münafî değildir. Misaki Millimizde muayyen ve müsbet bir hat yoktur.*” olmuştur. Bu da bize şunu gösteriyor ki, Misak-ı Milli'nin belirlediği sınırlar her ne kadar tespit edilmemiş olsa da, bu sınırları belirleyecek olanı yine Mustafa Kemal Paşa konuşmasının devamında ortaya koyarak şöyle diyecektir:

¹⁴³ Bu madde şöyledir: “*Osmanlı Devletinin, özellikle Arap çoğunluğunun yerleşmiş olduğu, 30 Ekim 1918 günü Silah Bırakışımı(Mondros Mütarekesi) yapıldığı sırada, düşman Ordularının işgali altında kalan kesimlerinin (o sırada Hatay ve Musul bölgesi Türk egemenliği altında idi) geleceğinin, halklarının serbestçe açıklayacakları oy uyarınca belirlenmesi gerekir; sözkonusu Silah Bırakışımı çizgisi içinde, din, soy ve amaç birliği bakımlarından birbirine bağlı olan, karşılıklı saygı ve özveri duyguları besleyen soy ve toplum ilişkileri ile çevrelerinin koşullarına saygılı Osmanlı-İslam çoğunluğunun yerleşmiş bulunduğu kesimlerin tümü, ister bir eylem, ister bir hükümle olsun, hiçbir nedenle, birbirinden ayırlamayacak bir bütündür.*”. Soysal, a.g.e., s. 15-16.

¹⁴⁴ TBMMGCZ, Devre: 1, Cilt: 2, İçtima: 2, Tarih: 16 Ekim 1337 (1921), s. 354.

¹⁴⁵ a.y.

“Kuvvet ve kudretimizde tesbit edeceğimiz hat hattı hudud olacaktır.” Mustafa Kemal Paşa hat çizgisini kafasında belirlemiş, bu hattın kesinliğini de kuvvet ve kudrete dayandırmıştı.¹⁴⁶

İskenderun Sancağı'nın durumu konusunda ise Mustafa Kemal Paşa aynı konuşmasında, Mütareke'nin imzalandığı zaman İskenderun'da Türk kuvvetlerinin olduğunu, İngiliz ve Fransızların bu kuvvetleri oradan çıkartmak istediklerini, bu durumda gerçekleşmesi ile çoğunluğu Türk olan bu bölgenin Misak-ı Milli'ye uygun olmamasına rağmen terkedilmek zorunda bırakıldığını söyler. Mustafa Kemal Paşa yaptığı bu tespite rağmen, bu bölgenin Misak-ı Milli'ye dahil olup olmadığı konusunda net bir tavır takınmaktan çekinir.¹⁴⁷ Bunun sebebi, o dönemde Fransa ile yapılan görüşmelerin etkisi olarak düşünülebilir. Ama gerçekte Mustafa Kemal Paşa'nın kafasındaki düşünce hiçbir zaman bu bölgeyi Misak-ı Milli'nin dışında bırakmak olmadı. Zira bu düşünceyi İskenderun-Antakya bölgesi direnişçilerinin, “Biz Misak-ı Milli sınırlarına dahil miyiz, değil miyiz?” sorularına buldukları yanıtta görmek mümkündür.

Erzurum ve Sivas Kongrelerinden sonra Anadolu hareketinin daha teşkilatlı bir şekilde işgallere karşı durması, İskenderun-Antakya bölgesindeki direnişe de yansdı. Tayfur Sökmen, akrabaları ve aşiret ağaları ile sık sık toplanıp durum değerlendirmesi yapsalar da, halledemedikleri en önemli sorunlardan biri İskenderun-Antakya bölgesinin Misak-ı Milli sınırlarına dahil olup olmadığı konusuydu. Zira Sancak'ta Fransızlara karşı mücadele sürerken, Tayfur Sökmen'in tabiriyle, bazı münafıkların “Sancak Misak-ı Milli'ye dahil değildir” propagandaları yapmaları haklı olarak bazı mücahitleri tereddüde düşürüyor ve madem Misak-ı Milli'nin dışındayız, o halde mücadeleye mana yoktur fikri yayılmaya başlıyordu.¹⁴⁸

Bu durumun netleştirilmesi için Tayfur Sökmen Antep'teki Müdafai Hukuk Cemiyeti yöneticileri ile görüşmek üzere akrabaları tarafından vazifelendirildi. Tayfur Sökmen, 1920 Mayıs sonunda Antep'e hareket etti. Burada görüştüğü yöneticiler durumdan haberdar olmadıklarını beyanla, eğer isterlerse bu durumu telgrafla Ankara'ya sorabileceklerini söylerler. Bunun üzerine Tayfur Sökmen, 29 Mayıs 1920'de Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf çekerek durumu sorar fakat bir

¹⁴⁶ TBMMGCZ, Devre: 1, Cilt: 2, İçtima: 2, Tarih: 16 Ekim 1337 (1921), s. 355.

¹⁴⁷ a.y.

¹⁴⁸ Tayfur Sökmen diyor ki... “Aziz Atatürk ve Türk Hatay”, s. 55.

cevap alamaz. 31 Mayıs'ta tekrar bir telgraf daha çekmiş ve telgrafında: “...Çevremiz, Kuvay-i Milliye'nin kudretli ve koruyucu kanadının gölgesi dışında görülüp ona sahip çıkılmayacaksa, ...Osmanlı Bayraklarının bulunduğu mahalle hicrete amadeyiz.” demişti. Cevap, Mustafa Kemal Paşa adına Miralay Recep Bey'den geldi. Cevapta, İskenderun-Antakya bölgesinin Misak-ı Milli hudutları içinde olduğunu, Maraş'ta bulunan İkinci Kolordu ile temas edilmesi gerektiğini bildirdi. Tayfur Sökmen bu cevabı aldıktan sonra Reyhaniye'ye dönerek, durumu akraba ve arkadaşlarına anlattı. Bu durum karşısında, mücadele içinde olanların maneviyatları daha da yükseldi.¹⁴⁹

Misak-ı Milli dahilinde sayılan İskenderun Sancağı artık daha umutlu bir mücadelenin içine girmişti. Bu umut silahlı mücadelenin büyük bir hız kazanmasına da sebep olmuştu.

2.1.5. Tayfur Sökmen'in Önderliğinde Silahlı Mücadelenin Yeniden Teşkilatlanması (1920-1921)

İskenderun Sancağı'nda silahlı mücadelenin tekrar başlaması, yeni bir dönemin de başlangıcı niteliğindedir. Zira Sancak silahlı mücadelesinde iki dönem göze çarpar. Bunlardan ilki Mondros Mütarekesi'nden 1920 yazına kadar olan dönemdir. Bu dönemde Türkler, Araplar ve Fransızlar vardı. Fransızlar bu bölgede hâkimiyet sağlama peşindeyken, Araplar da bir devlet kurup kendi varlıklarını ortaya koymaya çalışmaktaydı. Türkler ise, yenilgiyle çıkılan savaşın ağırlığıyla, yeniden dirilişin suskunluğunu yaşıyordu. Fakat Anadolu'da yanan bağımsızlık ateşi İskenderun-Antakya bölgesini de içine almış ve mücadele gücü artmıştı. İkinci silahlı mücadele dönemi diyebileceğimiz 1920'nin ikinci yarısı, Türk-Fransız mücadelesine sahne olacaktı. Bu dönem, silahlı mücadelenin şuurlu, inançlı, birlik ve beraberlik içerisinde yönetildiği, onurlu dönemdir. Bölgedekilerin Türklük için Mustafa Kemal Paşa'dan direktif bekledikleri dönemdir. Bu dönemde Amikliler ve Amikli Beyleri ile önderleri Tayfur Sökmen'in, tüm bölgedeki Türkleri tek bir amaçta birleştirdiğine, istiklale kavuşma idealini bayraklaştırdığına şahit oluyoruz. Artık bu dönemde, dağınık direniş güçlerinin, tüm bölgenin bağımsızlığı için güçbirliği iyice pekişecektir. Bu dönemin dönüm noktasını ise, Fransa'nın 23 Temmuz 1920'de

¹⁴⁹ Sökmen; a.g.e., s. 32-35.; Konuralp, a.g.e., s. 62-63; **Tayfur Sökmen diyor ki...** “Aziz Atatürk Anadolu Harekatına Başlamadan Evvel Hatayla Neden ve Nasıl Alakalanmışlardır.”, s. 49; **Tayfur Sökmen diyor ki...** “Aziz Atatürk ve Türk Hatay”, s. 54-56.

Halep'e girmesi ve Faysal Arap Hükümeti'ni ortadan kaldırmasıdır. Bu dönem Tayfur Sökmen'in önderlik dönemidir.¹⁵⁰

Bölgede durum bu iken, Vatan sınırlarını belirleyen Misak-ı Milli kabul edilmiş, kurtarılacak vatan toprağı belli olmuştu. Bu vatan toprağı içerisinde İskenderun Sancağı'nda vardı. Artık işgalci güçlere karşı daha dirayetli ve güçlü bir şekilde karşı durmak gerekliydi. Bunun yolu da silahlı mücadeleden geçiyordu. Nitekim Tayfur Sökmen, Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı emir karşısında heyecanlanmıştı. Emir, Maraş'ta teşekkül eden İkinci Kolordu Kumandanlığı ile temas edilmesini söylüyordu. Bu Sökmen'in Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı ilk emirdi. Bu emir esaretin zincirlerini kıracak ve bölge Türklüğünü harekete geçirecek en büyük adımdı. Bir an önce harekete geçmek isteyen Tayfur Sökmen, akraba ve arkadaşlarına “*Maraş'ta İkinci Kolordu Kumandanları ile temasa geçip, mücadeleye karar verdiğimizizi ve nasıl hareket etmemiz lazım geldiği hakkında direktif almak için gidilmesini*” teklif etti. Kabul gören bu teklifle Maraş'a hareket edildi.¹⁵¹

Maraş yolculuğu esnasında Tayfur Sökmen birçok kişi ile temas kurarak, Milli Mücadeleye hizmet yolunda karşılıklı fikir alışverişinde bulundu. Maraş'a vardığında Kuva-yı Milliye teşkilatı ve İkinci Kolordu erkânı ile tanıştı. İkinci Kolordu komutanı Selahattin Adil Paşa¹⁵², Mustafa Kemal Paşa ile kurulan temastan ve aldığı talimattan bahsetti. Mevcut durum hakkında bilgi veren Tayfur Sökmen, “*Merak etmeyin, yakında takviye için birkaç arkadaş göndereceğim.*” diyen Selahattin Adil Bey, Fransızlarla yapılacak mücadele için de kuvvet ve

¹⁵⁰ Seyfeli, a.g.t., s. 224.

¹⁵¹ Sökmen; a.g.e., s. 35.

¹⁵² “*Selahattin Adil Paşa, 1902 yılında Kurmay Yüzbaşı oldu. 1905 yılında Şam'daki 5. Ordu'ya, ardından Selanik'teki 3. Ordu'ya atandı. 31 Mart İsyanı sırasında Hareket Ordusu'nda görev yaptı. Trablusgarp ve Balkan savaşlarına katıldı. I. Dünya Savaşı'nda Çanakkale ve Doğu cephelelerinde bulundu. Anafartalar Grup Komutanı Mustafa Kemal'in emrinde 12. Tümen komutanlığını üstlendi. 1920 yılında Fransız işgal bölgesinde Kuva-yı Milliye'yi yapılandırmak ve Fransız yayılmasını önlemek üzere Adana Cephesi komutanlığına atandı. 1921 yılında Batı Cephesi'nde 2. Kolordu Komutanı olarak Sakarya Meydan Muharebesi'ne katıldı ve Paşa oldu. Daha sonra Milli Savunma Bakanlığı Müsteşarlığı görevine getirildi. TBMM tarafından İstanbul Komutanlığı görevine getirildi. Savaşın sona Kırımı şeritli İstiklâl Madalyası ile taltif edildi. 23 Eylül 1923 tarihinde Mirliya rütbesindeyken kendi isteğiyle emekliye ayrıldı. TBMM IX. Dönem Ankara milletvekili seçildi. TBMM İktisat Komisyonu Başkanlığı yaptı. 7 Temmuz 1953 tarihinde milletvekilliğinden istifa etti. 26 Şubat 1961 tarihinde İstanbul'da vefat etti.*” T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, **Türk İstiklâl Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri**, Ankara, 1972, s. 117.

mühimmat vaadinde bulundu. Bu durumdan memnun kalan Tayfur Sökmen teşekkür ederek Reyhaniye'ye döndü.¹⁵³

Bu mücadelede kuvvet ve mühimmat sözü Maraş'tan alınmış olsa da bilinen bir gerçek vardı ki, yerel halkın mücadeleye dahil edilememesi bu mühimmatın varlığını boşa çıkaracaktı. Halkın daha etkin ve teşkilatlı bir şekilde mücadeleye dahil edilmesi gerekiyordu. Bu da bir an önce Kuva-yı Milliye'nin aktif hale getirilmesiyle mümkündü.

Maraş'tan döndükten kısa bir süre sonra Selahattin Adil Paşa sözünü yerine getirerek, Binbaşı Kadir, Yüzbaşı Şahin ve Teğmen Talat Beylerle az bir kuvvet gönderdi.¹⁵⁴ Bu belki bir nebze Fransızlarla olan mücadelede katkı sağlayabilirdi fakat yeterli değildi. Daha fazla kuvvete ihtiyaç vardı. Kuvvetin temini ve Kuva-yı Milliye'nin aktif hale getirilmesi için bir heyet oluşturuldu. Bu heyet, Tayfur Bey, İnyet Bey, Kadri Bey, Dede Bey zade Hakkı, Nuri Aydın ve Cemil Beyler'den oluşuyordu. Heyetin ilk icraatları, halkı Kuva-yı Milliye'ye katılmaya çağırmak ve Kuva-yı Milliye karargâhını Eşmişek Yaylasına taşımak oldu. Heyet, Kırıkhan, Belen ve İskenderun çevresindeki köylere mektuplar göndererek halkı Kuva-yı Milliye'ye davet ediyordu. Bu davet bölge halkı tarafından kabul görerek katılımlar artmış, fakat yeni bir sorun ortaya çıkmıştı. Oda bu kadar kuvvetin sevk ve idaresinin nasıl sağlanacağıydı. Bu sorunun çözümü için ilk akla gelen tecrübeli bir komutan bulmaktı. Heyet bu ismin önceden Osmanlı Ordusunda Yüzbaşı olan Antakyalı Asım Bey¹⁵⁵ olabileceği konusunda görüş birliğine vardı. Asım Bey'i Kuva-yı Milli'ye davet etmek için İnyet Bey, Süleyman ve Dedebey Zade Hakkı beyler gittiler. Asım Bey ile görüşen heyet onu Kuva-yı Milliye'ye katılması konusunda ikna edemedi. Asım Bey'in katılmama gerekçesi; *"Maraş'ta kurulan ikinci muntika kumandalığı da bizim gibi başıbozuk bir teşkilattır. Ben vakti henüz erken buluyorum. Zamanı*

¹⁵³ Sökmen; a.g.e., s. 37, Ahmet Faik Türkmen, **Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi**, C. 4, Tan Matbaası, İstanbul 1937, s.995-997.

¹⁵⁴ Sökmen; a.g.e., s. 38.

¹⁵⁵ Abdurrahman Melek hatıralarında Asım Bey hakkında şunları söyler: *"1919 Nisan'ında İstanbul'dan Antakya'ya geldim. Durumu anarşi içinde buldum. Osmanlı ordusundan emekli yüzbaşı Asım'ın idare ettiği çetecilik faaliyette... Asım, karargâhını Antakya şehrine 10 km. uzakta bir Türk köyü olan Narlıca'da kurmuş, Kral Faysal namına yapmakta olduğu çeteciliği intizamsız şekilde oradan idare ediyordu. Faysal ile Asım arasındaki irtibatı, başta Suphi Bereket olmak üzere, vaktiyle Antakya'da teşekkül etmiş olan Arap Komitesinin idare ettiği söyleniyordu"* Melek, a.g.e., s. 3.

gelince oraya iltihakı düşüneceğim” şeklinde oldu. Bu teklifi kabul etmeyen Asım Bey’in yerine Kadri Bey toplanan kuvvetlere komuta edecekti.¹⁵⁶

Bu gelişmeler olurken Fransızlar ile çarpışmalar da devam ediyordu. Bu çarpışmalardan biri, Eylül 1920 Atık’te Apışkaya mevkinde olmuştu. Kuva-yı Milliye kumandanı Binbaşı Kadir Bey’in de içinde bulunduğu birlikler Fransızların üstün kuvveti karşısında fazla tutunamadılar. Geri çekilen kuvvetler Boklukaya mevkinde Hassa’dan gelen kuvvetlerle birleşerek takipteki Fransızlara yeniden direnmeye başladılar. Bu defa arazinin sarp ve kayalık, kuvvetlerin de eşit olması nedeniyle yenilgiye uğrayan Fransızlar birçok kayıp vererek çekilmek zorunda kaldılar. 1920 yılının Eylül ayındaki bu yenilgiden sonra Fransızlar olayın sorumlusu olarak gördükleri birçok kişiyi tutukladılar. Bunların çoğunluğu da Tayfur Sökmen’in akrabalarıydı. Tayfur Sökmen’in de yakalanması için Reyhaniye’deki çiftliğini bastılar, fakat bulamayınca çiftliği yağma ettiler.¹⁵⁷ Tayfur Sökmen bu olaya çok üzülse de, onun idealist yapısı bu davadan onu vazgeçirmemiştir.

Tayfur Sökmen daha sonra Kuseyr (Altınözü)’e hareketle Büyükburç köyüne geldi. Burada, Tayfur Sökmen ve arkadaşları Fransızlara karşı yapılabileceklerini müzakere ederek, bir idare heyeti oluşturular. Buradaki kuvvetlere yeni katılımlar da oluyordu. Bu katılımlarla Tayfur Sökmen’in emrinde yüz kişilik bir süvari birliği oldu. Fransızlara karşı daha güçlü bir duruma gelinmeye başlandı ve bunun da ilk karşılığı Derküş civarında alındı. 7 Ocak 1921’de Fransızlarla girilen çarpışmada, bir Fransız Çavuş ve üç Cezayirli asker esir edildi. Bu bölgede Fransızları daha müşkül duruma düşürmenin bir yolu da ikmal yollarını vurmaktı. Fransızların en yoğun kullandıkları İskenderun-Halep-Antep yoluydu. Bu yolların sürekli Tayfur Sökmen kuvvetleri tarafından kesilmesi, Fransızların ikmallerini Beyrut ve Lazkiye üzerinden yapmaya zorlamıştı. Artık Tayfur Sökmen, Amik Ovası’nın önemli bir gücü durumuna gelmişti. İkinci Kolorduyla da bağlantısı devam eden Tayfur Sökmen, buradaki olayları Kolorduya rapor ederek, elde ettiği ganimetleri de Maraş’a gönderiyordu.¹⁵⁸

Tayfur Sökmen de dahil olmak üzere Fransızlara karşı en büyük direnci gösteren Mursaloğlu ailesinden büyük rahatsızlık duyan Fransızlar, daha önce

¹⁵⁶ Konuralp, a.g.e., s. 64-65.

¹⁵⁷ Sökmen, a.g.e., s. 39.

¹⁵⁸ Konuralp, a.g.e., s. 75, Sökmen; a.g.e., s. 40.

tutuklayarak İskenderun'a gönderdikleri İnyet ve Süruri Beyleri oradan Lazkiye'nin karşısındaki Arvat Adasına sürgün ettiler. Bununla da yetinmeyen Fransızlar daha önceleri Belen Kaymakamlığı görevinden ayrılarak milli kuvvetlere katılan İhsan Mursal Bey'i de gıyaben idama mahkûm ederek, büyük kuvvetlerle Amik köylerini yakarak yağma etmişlerdi.¹⁵⁹

Bu arada Fransızların Kuseyr karargâhına bir baskın yapacağı istihbaratı alınmış ve bu doğrulanmıştı. Bunun üzerine hazırlık yapmak ve silah temin etmek için Tayfur Sökmen, yanına aldığı kuvvetleriyle 1921 yılının başında Maraş'a hareket etti. Kilis'in Kuva-yı Milliye karargâhına geldikleri zaman İkinci Kolordu Kumandanı Selahattin Adil Paşa'nın Antep cephesinde olduğunu öğrenince yönünü oraya çevirdi. Burada Selahattin Adil Paşa ile görüşen Tayfur Sökmen, durumu anlattı ve yardım talebinde bulundu. Bunun üzerine Selahattin Adil Paşa, bir harekâta teşebbüs etmek üzere olduklarını, eğer başarılı olunursa bir atlı piyade taburu, makineli tüfek ve top verebileceğini söyleyerek, Tayfur Sökmen'in de harekâta katılmasını istedi. Yapılacak harekât, Fransızların Çobanbey Tren İstasyonuna gelen harp malzemelerini Antep'e ulaşmasını engellemek ve nakliye kolunu müsadere etmektir. Ocak 1921 tarihinde İkizkuyu mevkinde Fransızlarla girilen mücadelede, Fransızların silah üstünlüğü netice alınmasını engellemiş ve başarısız olunmuştu. Bir olumsuz haber de Kuseyr'den geldi. 12 Ocak 1921 tarihinde Fransızlar Kuseyr Karargâhını basmış, karargâhı dağıtarak birçok kişiyi de esir almışlardı. Bu haber üzerine Selahattin Adil Paşa, Tayfur Sökmen'e oraya giderek durumu yerinde görmesini ve kendisine bir rapor göndermesini istedi. Bunun üzerine Tayfur Sökmen Reyhaniye'ye hareket etti.¹⁶⁰

Bu durum büyük bir moral bozukluğuna sebep oldu. Dağılan Kuva-yı Milliye'yi yeniden toparlamak gerekiyordu. Bu arada Tayfur Sökmen, Fransızların elinde olan kardeşi İnyet Bey'i kurtarma çabasıındaydı. Bunun mümkün olabilmesi için Amcazadesi Kadir Bey'le yaptığı görüşmede, Fransızlarla temas kurulması konusunda görüş birliğine vardılar. Zira Tayfur Sökmen'in Fransızlarla olan mücadelesi hızlanınca, Fransızlar kardeşi İnyet Bey'i tutuklayıp Lazkiye civarındaki Arvat Adası'na göndermişlerdi. Temas için Kadir Bey İskenderun'a gitti ve General Gobo ile görüştü. Yapılan görüşmeden sonra Kadir Bey Gobo'ya "*İnyet Bey Arvat*

¹⁵⁹ Türkmen, a.g.e., s. 1003; Konuralp, a.g.e., s. 90.

¹⁶⁰ Sökmen, a.g.e., s. 46-47.

adasından getirilip tahliye edildiği takdirde Mürselzade Tayfur Bey'i size getiririm” demişti. Tayfur Sökmen bunu duyunca “Gidersem beni hapsederler, İnyet Bey'i de bırakmazlar.” demesi üzerine Kadir Bey “Askerlik şerefi üzerine söz verdi” deyince Tayfur Sökmen İskenderun'a gitmeyi kabul etti.

General, Tayfur Sökmen'den mücadeleyi bırakmasını ve işleriyle meşgul olmasını istedi. Buna karşılıklı İnyet Bey'i bırakacağını söyledi. Tayfur Sökmen de bu teklifin tam tersini önerdi. Önce İnyet Bey serbest kalacak sonra mücadele bırakılacaktı. Bunu kabul etmeyen General'e Tayfur Sökmen de *“Başka şekilde yapamam”* cevabını verdi. Bunun üzerine General'in: *“İskenderun'da ve yanımda olduğunuzu unutmayın”* tehdidine karşılık, *“....Benim kefilim generalin şerefi askeriyesi üzerine verdiği sözdür”* cevabını verdi. General ayağa kalkarak *“Buyurun gidebilirsiniz”* dedi ve Tayfur Sökmen İskenderun'dan bir sonuç alamadan ayrıldı.¹⁶¹

Kuseyr Karargâhının 12 Ocak 1921'de baskın yemesi ve oradaki Kuva-yı Milliye güçlerinin dağılması Fransızlar için önemliydi. Zira bütün çabalarına rağmen bir yıldır elde edemedikleri Kuseyr'e hakim olmuşlardı. Şimdi bu durumdan kurtulmak için bir yol bulunmalıydı. Bu yol da yine Maraş'tan İkinci Kolordu Komutanlığından geçiyordu. 25 Ocak 1921 tarihinde Maraş'a giden Tayfur Sökmen, Selahattin Adil Paşa'dan, bölge için şimdilik bir yardım yapamayacağı haberini alınca, Cengin Karargâhına döndü. Burada Tayfur Sökmen boş durmamış 1921 Nisan başlarında Kürtdağı'nda topladığı kuvvetleri teşkilatlandırıp harekete hazır hale getirmişti. Bu arada Kuzey Suriye ve İskenderun-Antakya bölgesinde esaslı bir harekât fikri İkinci Kolordu tarafından kesinlik kazandı. Bölgede yürütülen mücadelenin daha etkin bir şekilde yapılabilmesi için İkinci Kolordu Komutanlığı bölgeyi Kuzey ve Güney Bölge Komutanlığına ayırdı. *“Kuzey Bölge Komutanlığı”* adıyla kurulan komutanlığa Tayfur Sökmen'i tayin etti. Faaliyet alanı olarak, Kürtdağı, Hassa, Amik ve Belen'i belirledi. *“Güney Bölge Komutanlığı”* görevi ise Yüzbaşı Özdemir Bey'e verildi.¹⁶² Onun faaliyet alanı ise; Kuseyr, Kefertharim, Cisri Sugur ve Halep'e kadar uzanan sahalardı.¹⁶³

Maraş'tan ayrılıp Kürtdağı'na hareket eden Tayfur Sökmen, aldığı bu sorumlulukla görev bölgesine vardıktan sonra karargâh kurmadan seyyar hareket

¹⁶¹ Sökmen, a.g.e., s. 48.

¹⁶² Özdemir Bey'in faaliyetleri için bkz.; Güney Nur, **Özdemir Bey'in Hatay ve Musul Harekatı**, Hatay Folklor Araştırmaları Derneği, Antakya 2008.

¹⁶³ Seyfeli, a.g.t., s. 307.

etmeye başladı ve her geçen gün daha da güçlendi. Bu güçlenmenin ilk karşılığı Yeniköy’de Haziran 1921’de Fransızlarla yaşanan çatışmada görüldü. Tayfur Sökmen’e gelen bir haberde Fransızların Hamam’daki kuvvetleri ile bir baskın yapacakları bildiriliyordu. Bunun üzerine mahiyetindeki kuvvetleri mevziye sokan Tayfur Sökmen, Hamam’dan gelen bir müfrezenin hücumu geçmesiyle çatışma başladı. Çatışma esnasında olumsuzluklar yaşanmış ise de, Tayfur Sökmen’in üstün gayretleriyle Fransızlar hayli kayıp vererek çekilmek zorunda kaldılar. Fransızlar bu durumun karşılığını vermek ve buradaki direnişi kırmak için baskı ve şiddeti arttırdılar. Bu olumsuz durum karşısında Tayfur Sökmen ise, bu baskılardan kurtulmak için çoğu akraba ve arkadaşlarıyla Maraş’a geçici bir süre de olsa yerleşmek zorunda kaldılar.¹⁶⁴

Tayfur Sökmen iki-üç hafta Maraş’ta kaldıktan sonra tekrar görev yerine dönse de, sonrasında gelişen olaylar yeni bir dönemin habercisiydi. Zira İkinci Kolordu Komutanlığından aldığı emirle şöyle deniyordu; *“Kolordu Sakarya Muharebesine iştirak etmek üzere hareket edecektir. Fransızlarla geçici bir ateşkes yapılmış olduğundan Fransızlara karşı yapmakta olduğumuz harekâtı durdurduk. Siz de Maraş’a avdet ediniz.”* Bunun üzerine Tayfur Sökmen ve Kuva-yı Milliye kuvvetleri Maraş’a hareket ettiler. Özdemir Bey de kendi mıntikasından gelmişti. İkinci bir emre kadar Maraş’ta beklemeye başladılar.¹⁶⁵ Bu bekleme silahların bırakılmasına kadar devam edecek ve yeni bir dönemi başlatacaktı. Mücadele bölgeden Ankara’ya taşınacak ve diplomatik olacaktı.

2.1.6. Silahlı Mücadele’den Diplomasiye: 1921 Ankara Antlaşması

2.1.6.1. Ankara Antlaşması Öncesi Süreç ve Türk-Fransız Yakınlaşmasının Sebepleri

İskenderun Sancağı’nın Fransızlar tarafından işgal edilmeye başlanması ve bu işgaller karşısında bölgedeki kararlı direniş, Fransızlar açısından bölgeye hakim olmanın hiç de kolay olmayacağını sinyallerini veriyordu. 1919 yılında bölgede yaşananlar, 1920’li yılların başında Fransa’nın Milli Mücadele güçleriyle ilk resmi yakınlaşmanın da başlangıcı olacaktı.

¹⁶⁴ Türkmen, a.g.e., s. 1025, Sökmen, a.g.e., s. 52-53.

¹⁶⁵ Sökmen, a.g.e., s. 55-56.

Milli Mücadele'yi Fransa'nın ilk dikkate alışı ve ilk ciddi teması, Mustafa Kemal Paşa ile Aralık 1919'da Sivas'ta görüşen F.C. Picot vasıtasıyla olmuştu. Picot'un, Paris Konferansı'na katılmak için hareket ettiği bir zamanda, bu görüşmeyi gerçekleştirmiş olması, bölgedeki durumun Fransa'nın istediği gibi gitmediğinin bir göstergesiydi. Picot'un, Suriye ve Ermenistan Fransız Fevkalade komiseri olarak görev yapıyor olması ve bölgeyi iyi tanınması görüşmeyi daha da önemli kılıyordu. Bu özel görüşmede, Mustafa Kemal Paşa, Kilikya, Urfa, Maraş, Ayıntab'ın Mondros Mütarekesi'ne aykırı olarak işgal edilmesini ve buralarda Ermenilerin yaptığı zulümleri protesto etti. Bu haksız işgallerin önlenmesi için bütün maddi ve manevi gücünü kullanacağını söyledi. Mustafa Kemal Paşa'nın bu söylediklerine karşılık Picot, hareketinden önce Ermeni askeri birliklerinin yeni işgal olunan bölgelerden çekilmesini emrettiğini, ayrıca Adana'da kendilerine sağlanacak ekonomik menfaatler karşılığında, Kilikya, Urfa, Maraş bölgeleriyle beraber Kilikya'nın da boşaltılabileceğini, hatta bu durumun gizli kalması şartıyla, Paris Konferansı'nda diğer devletlerin işgallerini kaldırmalarına çalışacaklarını da taahhüt etti.¹⁶⁶

Anlaşılabileceği üzere, bazı bölgelerin boşaltılması karşılığında Picot, net bir şekilde ekonomik menfaat temini istemişti. Bu da şunu gösteriyordu ki, Fransa ekonomik istekleri karşılanırsa bir anlaşma zemini oluşturulabilirdi. Mustafa Kemal Paşa bu istek karşısında, “...Bizim için bir Kilikya bir de Türkiye meselesi gibi iki mesele yoktur. Bir mesele vardır. O da Türkiye meselesidir. Binaenaleyh bizim halline çalıştığımız mesele budur.” cevabını verecekti. Mustafa Kemal Paşa, “Halline çalıştıkları meselenin vatanın tamamını ve bu vatanda yaşayan milletimizin istiklalini temin etmektir” diyerek, Fransızlarla ancak bu nokta-i nazardan anlaşabileceklerini bildirdi.¹⁶⁷

Fransa'nın bir galip devlet olarak bu kadar kısa süre içerisinde bir anlaşma zemini hazırlama çabası ilginç gibi görünse de, aslında gelişen olaylar Fransa'nın aleyhine işledi. Suriye ve Kilikya konusunda izlediği siyaset, askeri olarak onu zor duruma soktu. Bunun yanında İngiltere'nin Ortadoğu politikası da Fransız menfaatleriyle çatışmaya başlamıştı.

¹⁶⁶ **Atatürk'ün Tamim, Telgraf...**“Adana, Urfa, Maraşta Savaşın Durdurulması İçin Fransız Komiseri ile Yapılan Anlaşma”, 1.12.1919, s. 141.

¹⁶⁷ **TBMMGCZ**, Devre: 1, Cilt: 1, İçtima: 1 Tarih: 24 Nisan 1336 (1920), s. 5-6.

Fransa bölgedeki zor durumunu düzeltmek için çaba gösterse de, olaylar hiç de onun istediği gibi gitmedi. Ekim 1919'da Picot'un yerine Suriye ve Kilikya Yüksek Komiseri olarak atanan General Gouraud, bölgede düzeni sağlamaya çalışsa da, Suriye'deki politikasını benimsemeyen Araplar da Fransızlara karşı topyekün bir silahlanma içine girdi. Kuzeyde ise Kuva-yı Milliye güçleri her geçen gün daha düzenli ve teşkilatlı bir şekilde Fransız işgal güçlerini sıkıştırmaktaydı. Bu arada Şubat 1920'de Fransa Maraş'tan çekilmiş, General Gouraud da orduyu bir türlü istenilen sayıya ve güce ulaştıramamıştı. Bölgede bunlar olurken Fransız kamuoyunda da Anadolu Hareketine karşı bir sempati oluştu. Bu sempati ve bölgede gelişen olaylar General Gouraud'u Türkiye ile uzlaşmadan yana bir tavır içine soktu. Bunun somut adımı da, yardımcısı Robert de Caix'i Mayıs 1920'de Ankara'ya ateşkes imzalamak üzere göndermesiyle oldu. 20 gün sürecek ateşkes 30 Mayıs 1920'de imza edildi. Fransa bu ateşkesle Faysal'a karşı direncini yükseltmeye uğraşırken, Türkiye ise Batı Cephesine kuvvet biriktirmeye çalışıyordu. İki devlet arasında küçük adımlar olarak görülen bu uzlaşmalar zamanla sorunların çözümünde önemli aşamalar olacaktı.¹⁶⁸

Fransa, Ankara ile bu temasları kurarken, İstanbul da, İtilaf Devletleri ile Sevr Barış Antlaşması'nı 20 Ağustos 1920'de imzaladı. İmzalanan bu antlaşmayla İskenderun-Antakya bölgesi, Suriye sınırı dahilinde kalıyordu. Buna göre çizilen sınır şöyleydi: *“Akdeniz kıyısında, aşağı yukarı, Karataş burnundan başlayarak Osmaniye, Bahçe, Gaziantep, Birecik, Urfa, Mardin ve Nusaybin'i epey güneyde ve Suriye topraklarında bırakan bir sınır.”*¹⁶⁹ Bu durum bölgenin Fransa'nın kontrolüne verildiği anlamına geliyordu. Zira antlaşmanın 97. maddesi bunu öngörüyordu. Madde de: *“Bağıtlı Yüksek Taraflar, kendi başlarına yaşayacak duruma gelinceye kadar, bir mandataire'in öğütleri ve yardımı yönetimlerine yön vermek koşuluyla... Suriye ile Mezopotamya'nın bağımsız Devlet olarak geçici tanınmaları konusunda karara varmışlardır.”*¹⁷⁰ diyerek çizilen sınırı manda idaresine dahil ediyordu.

¹⁶⁸ Ada, a.g.e., s. 39.

¹⁶⁹ **Nutuk...** “Mondros Ateşkes Anlaşmasından sonra Türkiye'ye yapılan dört barış önerisinin karşılaştırılması”, C. II., s. 1003.

¹⁷⁰ “Sevr Barış Antlaşmasınının 27. Maddesi sınırları belirliyor, 97. Maddesi de manda idaresinin gerekçesini ortaya koyuyordu.” “Müttefik ve Ortak Devletlerle Türkiye Arasında 10 Ağustos 1920'de Sevres'de İmzalanan Barış Andlaşması”, http://sam.baskent.edu.tr/belge/Sevr_TR.pdf, s. 12-29, (Erişim Tarihi: 20.01.2016).

İstanbul ile imzalanan antlaşmaya rağmen Fransa, Ankara ile teması kesmemiş, zaten Sevr de uygulanamamıştı. Bu durumun önemli bir sebebi olarak Fransa-İngiltere arasındaki görüş ayrılığı gösterilse de, diğer önemli bir sebep Ankara'nın etkin diplomatik girişimleri idi.¹⁷¹ Gelişen olaylar ve elde edilen başarılar Milli Mücadelecilerin ellerini güçlendiriyordu. Zira Sevr sonrası, Ermenilerin yenilgiye uğratılması, Çerkez Ethem ayaklanmasının bastırılması ve I. İnönü Savaşı'nın kazanılması BMM'nin itibarını iyice arttırdı. Bu durum Sevr'i yeniden gözden geçirmeyi gerektirecek kadar İtilaf Devletleri'ni endişelendirdi.

Milli Mücadele'de elde edilen başarılar İtilaf Devletleri'ni Sevr'i yumuşatma çabasına sokmuş ve bunun için Londra'da bir konferans toplanmasına karar vermişlerdi. Bu konferansa çağrılan Osmanlı Devleti'nin oluşturacağı heyette, Ankara'dan da temsilcilerin yer almasını istediler. Ama bu durum Ankara tarafından reddedildi. Ankara, konferansa ancak özel olarak çağrılırsa katılacağını bildirdi. Böyle de oldu. Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in başkanlığında bir heyet hazırlandı ve konferansa katıldı. Konferans 27 Şubat-12 Mart 1921 tarihleri arasında yapıldı ve olumlu bir sonuç alınmadı.¹⁷² Buna rağmen Ankara'nın konferansa çağrılması, hem Fransızlarla hem de İngilizlerle temas kurmasını sağlamıştı.¹⁷³

Bekir Sami Bey ve heyetinin konferansta yer alması Ankara Hükümeti'nin Müttefikler tarafından, dolaylı da olsa tanınması anlamına geliyordu. Ankara'nın hedefi konferansta tümüyle reddettiği Sevr'i müttefiklerin isteği üzerine gözden geçirmek değil, Misak-ı Milli'yi İtilaf Devletlerine anlatmaktı.¹⁷⁴ Bekir Sami Bey, konferansın bitimine yakın Fransa ile bir anlaşma yapmış olsa da, Ankara bu anlaşmayı reddetti. Bu reddediş, anlaşma metnindeki Mustafa Kemal Paşa'nın tam bağımsızlık anlayışına ters düşen ve tavizler içeren noktaları.¹⁷⁵ Bu durumu

¹⁷¹ Ada, a.g.e., s. 41.

¹⁷² **Nutuk...** "Londra Konferansına Katılmamız", C. II., s. 771.

¹⁷³ Yusuf Hikmet Bayur, **Birinci Genel Savaşın Sonra Yapılan Barış ve Anlaşmalarımız**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1965, s. 152.

¹⁷⁴ Ada, a.g.e., s. 42.

¹⁷⁵ Bekir Sami Bey'in bu tavizkar tutumu, tam bağımsızlığı kazanmanın mümkün olmadığına, ancak ayakta kalabilmenin mutlak bir devlete dayanmaktan geçtiğine olan inancındandı. Zira Bekir Sami Bey Milli Mücadelenin başlangıcında da bir mandater devlet bulunması gerektiğini savunarak, Mandater devlet olması için ABD'ye mektup yazarak ilk başvuruyu yapmıştı. 25 Temmuz 1919'da ABD'ye gönderdiği mektubunda: "...Memleketin beş mandaterliğe bölünmesinin kesin olduğunu, milletin beş mandaterlik değil bir mandaterin elinde bulunmak şartıyla milli varlığını korumaya çalışmasını; tam bağımsızlığın korunmasını isteyenlerin boş bir hayal peşinde koştuklarını; memleketin rüşdünü kanıtlayana değin geçici bir süre için yabancı bir hükümetin mandaterliğini kurtuluş çaresi olarak gördüğünü; kendisi ve arkadaşlarının Amerikan mandası taraftarı olduğunu ve Amerikalıların bunu en iyi şekilde tatbik edeceklerine inandığını, Hilafet hakları ve saltanatın

Mustafa Kemal Paşa şu sözlerle anlatacaktı: *“Bizim Misak-ı Milli muhteviyatıyla taban taban zıttı. Bizim kan dökerek müdafii olduğumuz davayı asliyemizi bütün bütün ihlal eden şaraiti ihtiva ediyordu. O itilafname bizim reddettiğimiz Sevr ahidnamesini kabul ediyordu.”*¹⁷⁶

Mustafa Kemal Paşa, Bekir Sami Bey’in kendi kanaatini kullanarak, İngiltere, Fransa ve İtalya ile yapmış olduğu sözleşmeleri ve bu sözleşmelerin niçin kabul edilmediğini geniş bir şekilde Nutuk’ta anlatır.¹⁷⁷ Bu sözleşmelerin içerisinde Fransa ile yapılanın genel hükümleri dışında asıl önemli tarafı İskenderun Sancağı’nı ilgilendiren yanıydı. Sözleşme, *“Fransız Hükümeti’nin İskenderun bölgesinde özel bir idari rejim kurmasını ve Türk ırkından gelen nüfusa kültürünü geliştirme ve Arapça ve Fransızcanın yanısıra resmi niteliğe sahip olacak Türk dilini kullanma konusunda her türlü kolaylığı göstermesini”* öngörüyordu. Bu durum İskenderun Sancağı’nı Fransa’ya bıraksa da, Sancak sorununun tarihsel gelişimi açısından belirleyici özellik taşıyordu. Bunun yanında, iki ülke meclisleri bu anlaşmayı onaylamamış ise de, daha sonra yapılacak barış anlaşmasının bir adımı oluyor, daha önce Müttefikler arasındaki çekişmeyi kopma noktasına getiriyordu.¹⁷⁸

Sonuçta şunu görmekteyiz ki, Londra Konferansı ve yapılan fakat kabul görmeyen sözleşmeler, Müttefiklerin Ankara’yı muhatap olarak kabul etmek zorunda kaldıklarının bir göstergesiydi. Bu muhatap alış daha sonra kendisini 1921 Ankara Antlaşması’nın imza edilmesinde gösterecekti.

2.1.6.2. Tayfur Sökmen’in Ankara’ya Gidişi ve Temasları

Fransa ile Ankara arasındaki yakınlaşma ve antlaşmaya dair beklentiler, bölgedeki silahlı mücadeleyi durdurmuştu. Ankara’dan gelecek haberler, hareket alanının niteliğini de belirleyecekti. Bunun için beklemede kalan Tayfur Sökmen ve arkadaşları yeni bir durumun değerlendirmesinde idiler. O durum da, bir müddet

Osmanlı hanedanında kalması; dışarıda edilme hakkımızın eskisi gibi devam etmesi koşuluyla Amerikan mandaterliğini istemekle endişe edecek bir durum olmadığını...Ancak Wilson’un teklifin hükümetten değil, millettten gelmesini beklediğini” belirtmekteydi. Oğuz AYTEPE, “Milli Mücadele’de Manda Sorunu ve Mustafa Kemal’in Yaklaşımı, **A.Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 6(24), 1999, s. 479.

¹⁷⁶ **TBMMGCZ**, Devre: 1, Cilt: 2, İçtima: 2, Tarih: 16 Ekim 1337 (1921), s. 351.

¹⁷⁷ **Nutuk...** “Londra Konferansından dönen Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey’in imzaladığı sözleşmeler”, C.II., s. 787.

¹⁷⁸ Ada, a.g.e., s. 43-44; Adil Dağıstan ve Adnan Sofuoğlu, “Sancak’ta Fransız “Mandat” Yönetimi ve Türkiye”, **AAMD**, 2004, 20(60), s. 694.

önce hazırlanan mebusluk mazbatalarıyla seçilen mebusların Ankara'ya hareketiydi. Seçilen mebuslardan Türkmenzade Ahmet Ağa, Sadık Efendi ve Emin Arifi Bey Ankara'ya gitmek istemediler. Mürselzade İhsan ve Abdurrahman Bey'ler mazbatayı alarak 1921'in Eylül ortalarında Ankara'ya hareket ettiler.¹⁷⁹

Bu arada Ankara'dan Ramazanoğlu Niyazi Bey'in Türkmenzade Ahmet Ağa vasıtasıyla gönderdiği mektupla alınan haber, bölgenin de kaderini etkileyecekti. Mektupta, Sakarya Savaşı'nın başarıyla sonuçlandığını, Fransızların, eski bakanlarından Franklin-Bouillon'u, ateşkesi antlaşma ile sona erdirmek için Ankara'ya gönderdiğini yazıyordu. Bu durum bölge için yeni bir başlangıçtı. Bu başlangıçta Fransızlarla yapılacak olası bir antlaşmada, İskenderun-Antakya bölgesinin durumunu anlatmak için Tayfur Sökmen ve arkadaşları, Maraş'tan Ankara'ya Eylül 1921'de yola çıktılar.¹⁸⁰

Franklin-Bouillon'un aslında Ankara'ya ilk gelişi 9 Haziran 1921 tarihinde olmuştu. Hiçbir resmi görev üslenmediğini belirten Bouillon, Mustafa Kemal Paşa ile iki hafta süren görüşmeler yaptı. Bu görüşmelerde Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey'le Fevzi Paşa da bulundu. Mustafa Kemal Paşa görüşmelere temel olacak noktanın belirlenmesi gerektiğini söyleyerek, bunun Misak-ı Milli'nin kapsamı olduğu ilkesini ortaya koydu. Fakat Bouillon, böyle bir belgeden haberdar olmadıklarını, Bekir Sami Bey'in de bundan bahsetmediğini söyledi. Bunun okunup anlaşılmasından sonra görüşmelere devam etmenin daha doğru olacağından bahsetti. Görüşmelere belli bir zaman ara verildi. Geçen zamanda Misak-ı Milli ile ilgili bütün maddeler okundu ve tartışıldı. 21 Haziran'da Mustafa Kemal Paşa, Bouillon'a yeni bir antlaşma taslağı önerisinde bulundu. Mustafa Kemal Paşa önerilen taslağın ve temel prensiplerin özünü şu sözlerle ifade ediyordu: *"Tam bağımsızlık, bizim bugün üzerimize aldığımız görevin özüdür. Bu görev, bütün ulusa ve tarihe karşı yüklenilmiştir.... Tam bağımsızlık demek, elbette siyasa, maliye, iktisat, adalet, kültür... gibi her alanda tam bağımsızlık ve tam özgürlük demektir."* Mustafa Kemal Paşa'ya göre saydığı alanların herhangi birinin bağımsızlığından yoksun olmak, bütün bağımsızlıklardan yoksun olmak anlamına geliyordu. Onun için yeni antlaşma taslağının temelini *"Tam bağımsızlık"* anlayışını koyuyor ve bunun temin edilmediği

¹⁷⁹ Sökmen, a.g.e., s. 57.

¹⁸⁰ Sökmen, a.g.e., s. 57-58.

yerde anlaşmanın mümkün olamayacağını altını çiziyordu.¹⁸¹ Bu görüşmeler sonunda Mustafa Kemal Paşa'ya göre, Franklin-Bouillon ile düşüncelerde, duygularda ve tutumlarda birbirlerini anladıklarını, fakat Fransa Hükümetiyle yapılacak kesin anlaşma için biraz daha zamana ihtiyaç olduğunu söylüyordu.¹⁸²

Mustafa Kemal Paşa'nın yeni önerileri karşısında Fransız Hükümeti'nin görüşünü almak isteyen Franklin-Bouillon, Ankara'dan haberleşmenin güç olduğunu, Mersin ve Suriye'den daha kolay olacağını öne sürerek Temmuz 1921 başlarında Adana üzerinden Beyrut'a geçti. Bouillon'un Paris'ten önce Beyrut'a gitmesinin nedeni ise Beyrut'ta bulunan Yüksek Komiser Gouraud ile görüşmek olabilir. Zira Ortadoğu ve Anadolu'yu yakından tanıyan Gouraud, hükümet ve parlamentonun istediği şekilde bir barışın Ankara Hükümeti ile yapılarak tarihsel Türk-Fransız dostluğunun gerçekleştirilmesinden yanadır. Temmuz sonuna doğru Bouillon Adana'ya dönerek ve burada, daha Ankara'dan ayrılmadan önce Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine önerdiği 21 Haziran tarihli yeni anlaşma taslağına karşı Paris'in hazırladığı karşı önerileri Ankara'ya iletme üzere Münir Bey'e verecek. Bu arada Kütahya-Eskişehir Savaşları (10-24 Temmuz 1921) devam ettiği için Bouillon'nun verdiği bu anlaşma taslağına karşılık kesin bir cevap verilemedi. Bunun üzerine de Bouillon ağustos başında Paris'e dönerek Ankara Antlaşması'na temel teşkil edecek olan son anlaşma taslağına Fransa Başbakanı Aristide Briand'la görüşerek ortaya koyacaktı.¹⁸³

Yukarıda bahsedilen görüşmelerde Franklin-Bouillon, Ankara'ya hiçbir resmi görev üslenmeden gelmiş, yapılan görüşmelerin de gayri resmi ve kişisel olduğunu özellikle vurgulamıştı.¹⁸⁴ Fakat Ankara'nın düşüncelerini öğrenmek ve bir taslak oluşturmak için önemli bir süreç olmuştu. Franklin-Bouillon, bu görüşmelere resmiyet kazandırmak için, imza yetkisi almak için Paris'e dönmeden, "*Türklerin Yunanlılara karşı kazanacakları yeni zaferler ve İngilizlerin yeni önerileri durumumuzu zayıflatır*" diyor ve acele edilmesini istiyordu. Nitekim bu görüşünde haklı olduğu zaman içinde ortaya çıkacaktı.¹⁸⁵

¹⁸¹ **Nutuk...** "Fransa Hükümetiyle yapılan görüşmeler ve Ankara Anlaşması", C.II., s. 834-835.

¹⁸² a.y.

¹⁸³ Bige Yavuz, "1921 Tarihli Türk-Fransız Anlaşması'nın Hazırlık Aşamaları", **AAMD**, 8/23, Mart 1992, s. 286-288; **TBMMGCZ**, Devre: 1, Cilt: 2, İçtima: 2 Tarih: 13 Ekim 1337 (1921), s. 311.

¹⁸⁴ **TBMMGCZ**, Devre: 1, Cilt: 2, İçtima: 2 Tarih: 13 Ekim 1337 (1921), s. 311.

¹⁸⁵ Ada, a.g.e., s. 48.

Nihai anlaşma öncesi Ankara’da bunlar yaşanırken, Tayfur Sökmen ve arkadaşları Ankara’ya gelip Taşhan Oteline yerleştiler. Burada kalan Mürselzade İhsan ve Abdurrahman Bey’le görüşerek onların da henüz Meclis’e gitmediklerini öğrendiler. Tayfur Sökmen burada daha önce gıyaben tanıştığı Ramazanoğlu Niyazi Bey’le İskenderun ve havalisinin durumu hakkında uzun uzun konuştular. Sonraki günlerde Meclis’e giden Tayfur Sökmen ve arkadaşları, her gördükleri ve tanıştıkları milletvekillerinden, Fransızlarla yapılan görüşmelere İskenderun Sancağı ve havalisi davasının da dahil edilmesi ricasında bulundular.¹⁸⁶ Bu sırada Mareşal Fevzi (Çakmak) ile de tanışma fırsatı bulan Tayfur Sökmen, İskenderun Sancağı ve Havalisinin durumunu uzun uzun ona da anlattıktan sonra, ondan “*Alakadar olurum*” sözünü aldı. Tayfur Sökmen anlaşmanın imzalanacağı güne kadar Meclis’te görüşmelerine devam ederek, durumu merakla takip etti.¹⁸⁷

2.1.6.3. 1921 Ankara Antlaşması ve İskenderun Sancağı’nın Durumu

Yukarıda da anlatılmaya çalışıldığı gibi aslında bir bütün olarak olaylara bakıldığı zaman, Fransa ile Ankara’yı kalıcı bir antlaşmaya götüren pek çok sebep vardı. Hem Fransız tarafı hem de Türkler, böyle bir antlaşma ile neler elde edeceklerinin farkındaydılar. Bouillon, Ankara’daki görüşmelere ara verilince, 1921 Haziran başında Paris’e gitmiş, tekrar görüşmeler için Ankara’ya Sakarya Zaferinden sonraya gelmişti. Sakarya Zaferi, Kurtuluş Savaşında iç ve dış dengelerin değişmesi konusunda önemli bir dönüm noktası olmuştu. Denilebilir ki, Fransız Hükümeti’nin Ankara Hükümeti ile barış görüşmelerinin tekrar başlaması ve hızlandırılmasında önemli bir etkendi.¹⁸⁸ Bunun üzerine Franklin-Bouillon tekrar Ankara’ya gelerek 24 Haziran’da görüşmelere yeniden başladı.¹⁸⁹

Franklin-Bouillon, Ankara’ya gelirken elinde yeni bir anlaşma taslağı vardı. Bununla birlikte, Başbakan Briand tarafından doğrudan Mustafa Kemal Paşa’ya hitaben yazılan yetki mektubunu da beraberinde getiriyordu. Ancak, müttefikleri Fransa’nın gayri resmi bir eda vermeye çalışmasına rağmen, Ankara’daki görüşmelerden haberdar olmuşlardı. Ankara’daki anlaşmaya nihai sonucu verecek

¹⁸⁶ Sökmen, a.g.e., s. 59-60.

¹⁸⁷ Sökmen, a.g.e., s. 60.

¹⁸⁸ Yavuz, a.g.m., s. 288.

¹⁸⁹ Turgut Özakman, **1981-1938 Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Kronolojisi**, Bilgi Yayınevi, Ankara 2008, s. 130.

görüşmeler bir hayli zor geçti.¹⁹⁰ Bütün bu görüşmelerin sonunda Franklin-Bouilan adıyla da anılan Ankara Antlaşması 20 Ekim 1921 yılında imza edildi.¹⁹¹ Varılan bu anlaşma İskenderun Sancağı için sonraki dönemlerde gelişecek olaylar açısından ve Hatay'ın ana vatana katılım sürecinde önemli bir mihenk taşıdır. Bu kadar öneme haiz olan anlaşmanın, bölgeyi ilgilendiren maddeleri üzerinde durmak ve tahlil etmek yerinde olacaktır.¹⁹²

Antlaşmanın birinci maddesi genel olmakla birlikte bölgeyi de ilgilendiriyordu. Bu madde aslında tarafların en çok ihtiyaç duyduğu savaş halinin sonlandırılmasını öngörüyordu. Bu sonlandırmadan ordular, sivil makamlar ve ahali derhal haberdar edilecekti.¹⁹³ Bu durum bir anlamda bölgedeki silahlı mücadelenin de bittiğini gösteriyordu. Tayfur Sökmen, bu anlaşmanın uygulanması konusunda tereddüt edip Fransızlara güvenmiyordu. Bu güvensizliğin haklılığı ilerleyen zamanda Fransızların anlaşmanın öngördüğü birçok hususu uygulamadıkları zaman ortaya çıkacaktı. Bu durumdan rahatsız olan Tayfur Sökmen de dahil birçok kişi mücadeleye başladıkları zaman büyük baskı görecekler ve farklı şehirlere yerleşmek zorunda kalacaklardı.¹⁹⁴

İkinci maddeye göre, taraflar savaş tutsakları ile hapiste bulunan Türk veya Fransız herkesi serbest bırakılacaklardı. Üçüncü madde de ise, en geç iki ay içerisinde sekizinci maddede belirtilen hattın Fransız kuvvetleri güneyine, Türk kuvvetleri ise kuzeyine çekilecek deniyordu. Bu maddede zikredilen sınır çizgi sekizinci maddede saptanmış ve belirlenmişti.¹⁹⁵

Ayrıntılı bir şekilde çizilen Türkiye-Suriye sınırı İskenderun Sancağı için büyük bir hayal kırıklığı idi. Zira bu bölge Misak-ı Milli sınırları içinde olduğu halde bu maddeyle dışarda bırakılmıştı. Bu durum Türkiye'nin gücü nispetinde bir zaruretti

¹⁹⁰ Maddelerin BMM'de görüşülmesi ve tartışmaları için bkz.; **TBMMGCZ**, 4,12,13,16,18 Ekim 1921'de yapılan görüşmeler. Ayrıca Anlaşma sürecinde yapılan müzakereler hakkında bkz.; Yusuf Kemal Tengirşenk, **Vatan Hizmetinde**, Kültür Bakanlığı, Ankara 1981, s.232-239; Bige Yavuz, "1921 Tarihli Türk-Fransız Anlaşması'nın Hazırlık Aşamaları", **AAMD**, 1992, 8(23), s. 273-308; Mustafa Budak, "Ankara İtilafnamesi Sürecinde Suriye Sınırı Üzerindeki Tartışmalar", **AAMD**, 2000, 13(38), s. 243-271

¹⁹¹ Ada, a.g.e., s. 50; **İskenderon-Antakya Meselesi**, (y.y), Ankara 1936, s. 1.

¹⁹² Anlaşma Metninin Türkçe ve Fransızca metni için bkz.; **Düster**, Üçüncü Tertip, C. 2, İstanbul 1929, s. 152-171; Soysal, a.g.e., s. 48-63; **İskenderon-Antakya Meselesi**, Ankara 1936, s. 1-4; **BCA**, Belge no: (030.10.224.510.12) 402/456, 4 Temmuz 1938; "20 Teşrinievvel 1921 tarihli Ankara İtilafnamesi."

¹⁹³ **Düster**, Üçüncü Tertip, C. 2, İstanbul 1929, s. 152.

¹⁹⁴ Sökmen, a.g.e., s. 66.

¹⁹⁵ **Düster**, Üçüncü Tertip, C. 2, İstanbul 1929, s. 153.

ve o günkü şartlarda elde edilecek kazançlar bakımından uygun görülmüştü. Bunu Mustafa Kemal Paşa'nın Tayfur Sökmen'le olan görüşmesinde de görmek mümkündür. Bu görüşmede Mustafa Kemal Paşa'nın söyledikleri aslında durumu bütün açıklığı ile ortaya koymaktaydı.

Tayfur Sökmen, Antlaşma sonrası Mustafa Kemal Paşa'ya minnet ve şükranlarını arz etmek için görüşme talebinde bulundu ve 2 Kasım 1921'de bu talebi kabul edildi. Mecliste yapılan görüşmede Mustafa Kemal Paşa, yapılan anlaşmanın hangi şartlar içinde yapıldığını anlattıktan sonra, Avrupa'nın güçlü devletlerinden birisi olan Fransa ile yapılan anlaşmanın neticesi, Adana, Mersin, Osmaniye, Kilis, Antep'in tahliye edileceğini ve bu tahliye sırasında Fransa'nın Türkiye'ye savaş malzemelerini bırakacaklarını anlatır. Ama asıl önemli olanın ise, Mersin limanının da iade edileceği olduğunun altını çizer. Söz İskenderun Sancağı'na gelince bu konuda da Mustafa Kemal Paşa, bu bölgenin kurtuluşu için büyük çaba gösterdiklerini fakat şimdilik bunda muvaffak olamadıklarını, ama yine de Sancak'ta özel bir idare kurulacağını sözünü aldıklarını aktarır. Son söz olarak ta *“İnşallah ileride sizleri de kurtaracağız. Şimdi memleketinize giderek çalışırsınız. Bir işiniz olur veya müşkülâtla karşılaşırsanız arkadaşlara müracaat edersiniz.”*¹⁹⁶ sözleriyle, Misak-ı Milli sınırları dışında kalmanın hayal kırıklığını yaşayan Tayfur Sökmen ve arkadaşlarına ümit vermişti.

Mustafa Kemal Paşa'nın Sancak için *“Hususi bir idare”* dediği de anlaşmanın yedinci maddesiydi. Bu madde ile İskenderun bölgesi için özel bir idare tesis olunarak, bu bölgedeki Türk ırkından olanlara, kültürlerinin gelişmesi için her türlü kolaylık sağlanacaktı. Türk dili de bölgede resmi bir mahiyete sahip olacaktı.¹⁹⁷

Mustafa Kemal Paşa bu maddenin içeriğini değiştirmek için çaba harcamış olsa da muvaffak olamamıştı. Bu çabayı maddenin müzakeresi esnasında Franklin-Bouillon'la olan konuşmasında görmek mümkündür. Bu konuşma onun İskenderun ve Antakya için yapmak istediklerini çok net ortaya koymaktaydı. O gün yapmak istedikleri, dönemin şartlarında gerçekleşmemiş olsa da Mustafa Kemal Paşa'nın kafasında hep vardı. Bölgenin ana vatana katılma süreci incelendiğinde Mustafa

¹⁹⁶ Sökmen, a.g.e., s. 63; Ömer Osman Umar, “Hatay Meselesi ve Atatürk”, **Askeri Tarih Bülteni**, (48), 2000, s. 75.

¹⁹⁷ **BCA**, Belge no: (030.10.224.510.12) 402/456, 4 Temmuz 1938; “20 Teşrinievvel 1921 tarihli Ankara İtilafnamesi”; **Düstur**, Üçüncü Tertip, C. 2, İstanbul 1929, s. 154; **İskenderon-Antakya Meselesi**, Ankara 1936, s. 1.

Kemal Paşa o gün yapamadıklarını zamana yayarak yapmış ve büyük bir diplomatik zafer kazanmıştı. Bu zaferin ipuçları o konuşmada saklıydı.¹⁹⁸

Antlaşmanın beşinci maddesi ise, anlaşmada adı geçen arazilerin tarafların boşaltılması ile işgalin hemen ardından genel af ilan edilmesiyle ilgilidir.¹⁹⁹ Tayfur Sökmen, Dışişleri Bakanlığında Fransızlarla İskenderun Sancağı meselesi müzakere edilirken, bir madde olarak genel affın ilanının anlaşmaya konmasını rica etmişti. Tayfur Sökmen'in endişesi, eğer yapılacak olan genel af anlaşmaya konmaz ise; Fransızlar geri döneceklere zorluklar çıkartacak, ama böyle bir madde konya vatanına dönmek isteyenler gönül rahatlığı ile tehlike yaşamadan dönebileceklerdi. Tayfur Sökmen'in çabası bunu sağlamaya yetmedi. Son bir umut Yusuf Kemal Bey'le bu durumu konuşan Tayfur Sökmen, genel affın anlaşmaya konup konmadığını sorması üzerine, aldığı cevap "*Maalesef konmadı*" oldu. Bu durum Tayfur Sökmen'i ziyadesiyle üzmüştü, Yusuf Kemal Bey'e bunun üzerine verdiği cevapla "*Davaya başlarken herşeyi hesap etmiştik, amma Hükümetimizin davamızla ehemmiyetle alakadar olmayacağını düşünmemiştik. Bu affı umuminin muahedeye konması bizim için hayati bir davadır. Hem yarın bu hususta sizin de başınız ağrır.*" diyerek oradan ayrılır. Bir gün sonra Yusuf Kemal Bey tekrar Tayfur Sökmen'i görmek ister. Ona; "*Siz gittikten sonra yukarı çıkıp Franklin-Bouillon'a ısrar ettim. Affı umumi işi Muahedeye değil amma Umumi Protokol'e kondu, gözünüz aydın*" der. Tayfur Sökmen gayri resmi olan bu protokol kısmından pek tatmin olmaz. Teşekkür ederek oradan ayrılır.²⁰⁰ Protokolde genel af kapsamına girmeyen İskenderun ve Antakya mıntıkasının aftan yararlanabilmeleri için gerekli önlemlerin alınması konusunu hükümetine tavsiye edeceğini Bouillon beyan etmişti.²⁰¹

Ankara Antlaşmasının, İskenderun Sancağı'nı ilgilendiren maddelerine bakıldığı zaman, bölge halkının beklentilerini vermediği görülür. Fakat genel olarak bakıldığında bu anlaşma Türkiye'ye çok şey kazandırmıştı. Dönem değerlendirildiği zaman, Ankara Hükümeti'nin ilk kez Batılı bir devlet tarafından tanınması açısından

¹⁹⁸ **TBMMGCZ**, Devre: 1, Cilt: 2, İçtima: 2, Tarih: 18 Ekim 1337 (1921), s. 364.

¹⁹⁹ **Düster**, Üçüncü Tertip, C. 2, İstanbul 1929, s. 153.

²⁰⁰ Sökmen, a.g.e., s. 62.

²⁰¹ **Düster**, Üçüncü Tertip, C. 2, İstanbul 1929, s. 161.

önemli bir diplomatik başarıdır. O dönemi değerlendiren Bulgar Gazetelerinden Utro bunun analizini şöyle yapacaktır:²⁰²

“Fransa ‘Kemalizm’ hareketinin Anadolu’daki kuvvetini hissederek etmez, Türkiye’ye karşı dostane bir hattı hareket takib etmeğe başladı. Daha (1920) senesinde ‘Sevres’ Muahedesinin imzalanmasının akabinde Fransa, Yunanistan ile İngiltereyi İzmir’deki sergüzeşterinde yalnız bırakarak, Mustafa Kemal’le anlaşma yolunu tuttu. Bundan az sonra Fransız Murahhası ‘Franklen Buyyon’ nun Türk nasyonalistleri ile aktettiği bir Muahede mucibince, Fransa Anadolu Hükümetini resmen tanıdı.”

Fransa’nın müttefiklerden ayrı Ankara ile anlaşma imzalaması, müttefiklerin aralarındaki mevcut ayrılıkları daha da derinleştirdi. Ayrıca Misak-ı Milli’nin bu anlaşma ile Fransa tarafından kabul edildiğinin de bir kanıtıdır. Bu anlaşmanın Türkiye açısından bir diğer önemli sonucu da, doğu sınır sorunlarından sonra güneydeki sınır sorunlarının da diplomatik yollarla çözüme kavuşmasıydı. Bu çözüm de buradaki güçleri batıya kaydırmasına imkan vermişti.²⁰³ Diğer yandan, bu anlaşma ile Fransa da önemli kazançlar sağlamıştır. Zira Fransa, Doğu’da barışı sağlayarak bir yandan kamuoyundan gelen baskıları azaltmış, diğer yandan da bölgedeki İngiliz politikasından bağımsız hareket etmeye başlamıştı. Bu durum, Kuzey Afrika İslam devletlerinin ve tüm İslam dünyasının da sempatisini kazanmasına sebep olmuştu. Ayrıca, Suriye’de de gücünü pekiştirmiş ve İslam ülkelerini İtilaf Devletleri’ne karşı araç olarak kullanan ve bölgede giderek etkinlik kazanan Moskova’nın da yayılcı politikasına engel olmuştu. Ekonomik açıdan ise Fransa, bir yandan savaşın ekonomisine getirdiği ağır yükten kurtulacak, diğer yandan ise bölgedeki tarihsel ekonomik çıkarlarını da koruyabilecekti.²⁰⁴

2.1.6.4. Ankara Antlaşması Sonrası Yaşananlar

Ankara Antlaşması sonunda İskenderun Sancağı’nın Misak-ı Milli’nin dışında kalmasının üzüntüsünü yaşanırken, bölge yeni bir başlangıcın arifesindedir. Artık silahlı mücadele ile işgalden kurtulma çabasının yerini, siyaset ve kültürel bir kurtuluş mücadelesi alacaktı. Tayfur Sökmen, buruk bir şekilde Ankara’dan ayrılırken 2 Kasım 1921 tarihinde Mustafa Kemal Paşa’ya bir veda ziyaretinde bulunmuş ve onun söyledikleriyle bölgenin gelecekte sorunlarının çözülebileceği

²⁰² **BCA**, Belge no: (030.10.224.511.5), 12 Temmuz 1938; “Harici Matbuat Bülteni”, Bulgar Matbuatı, Sofya, Utro-7.7.1938, “İngiltere ve Fransa yakın Şarkta”, s. 6.

²⁰³ Yavuz, a.g.m., s. 292.

²⁰⁴ Bige Sükan Yavuz, “Kurtuluş Savaşı Dönemi Türk-Fransız İlişkileri Açısından Pierre Loti”, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/tr.80373/bilge-yavuz.html>, (Erişim Tarihi: 28.01.2016).

konusunda umutlanmıştı. Bu umut, Fransızlara olan güvensizliği nedeniyle zaman zaman karamsarlığa dönüyordu. Ona göre Fransızlar anlaşmaya sadık kalmayacak ve anlaşma maddelerini uygulamayacaklardı. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın desteği, Tayfur Sökmen'in Ankara'dan üzgün fakat umutlu bir şekilde ayrılarak yeni bir mücadelenin içine girmesini sağlayacaktır.²⁰⁵

Ankara'dan ayrılırken Tayfur Sökmen, 3 Kasım 1921 günü Milli Müdafaa Vekâletine giderek Maraş'tan getirdiği silahları teslim etti. Daha sonra Fevzi (Çakmak) Paşa'yla da vedalaşmak üzere ziyaretine gitti. Fevzi Paşa, kendisine Adana'da anlaşma şartlarını yerine getirmek için bulunan Franklin-Bouillon'a verilmek üzere 6 Kasım 1921 tarihli bir mektup verdi. Bu mektup Tayfur Sökmen'in Franklin-Bouillon ile tanışmasına vesile olmuştu. Mektupta, Tayfur Sökmen'in memleketine dönüşünde güçlük çıkarılmaması rica ediliyordu. Buna benzer bir vesika da Milli Müdafaa Vekili Refet (Bele) tarafından verildi (12 Kasım 1921). Bu vesika da Tayfur Sökmen'e memleketine dönüşünde kendisine ve yanındaki silahlara müdahale edilmemesini içeriyordu.²⁰⁶

Ankara'dan aldığı bu belgelerle 1921 yılının sonunda Adana'ya gelen Tayfur Sökmen, Franklin-Bouillon ile temasa geçerek, Fevzi Paşa'nın mektubunu verdi. Bouillon, *“İskenderun Sancağı için kabul edilen hususların uygulanacağını, memleketine rahatlıkla gidebileceğini”* söyleyerek Tayfur Sökmen'i uğurladı. Ama bu yaşananlar Tayfur Sökmen'in aklına hiç yatmıyordu, Fransızlara karşı hep bir şüphe duyuyordu. Sonra Reyhaniye'ye döndü. Orada akraba ve dostlarıyla gelinen son durumu konuştular. Onlar da Fransızlara karşı güvensizliklerini ortaya koydular, bu şüpheler ancak zamanla görülebilirdi. Onun için yapılacak şeyin hadiselerin gelişmesini takip etmek ve beklemek olduğuna hemfikir oldular. Bu geçecek zamanda Tayfur Sökmen, uzun zamandır uğraşmadığı kendi işleriyle meşgul olmaya başladı. Bu meşguliyetin içerisine bir de evliliği dahil eden Tayfur Sökmen, 1922 yılında Medine Hanım'la evlendi.²⁰⁷

Zaman ilerledikçe Tayfur Sökmen'in Fransızlara olan güvensizliğinin haklılığı ortaya çıkmaya başlamıştı. Zira Ankara Antlaşmasının gereğince Adana,

²⁰⁵ Sökmen, a.g.e., s. 63.

²⁰⁶ Bu vesikaların tam metni için bkz.: Sökmen, a.g.e., s. 63-65, Tayfur Sökmen elindeki vesikaların orijinallerinin büyük bir kısmını Türk Tarih Kurumu'na devretmiştir. Bu belgelerin çoğu da adı geçen kitapta kullanılmıştır.

²⁰⁷ Sökmen, a.g.e., s. 65-66.

Mersin, Tarsus, Kilis ve Gaziantep tahliye edilerek Türkiye'ye iade edildiği halde İskenderun Sancağı için Fransızlar vaatlerini yerine getirmediler. Tayfur Sökmen, bunun üzerine ilgili makamlara birkaç kez başvuruda bulunduysa da anlaşmanın Sancak'la ilgili maddelerinden kesin olarak söz ettirmedikleri gibi, özel idareyi bile uygulamadılar. Bu durum karşısında yeniden mücadeleye başlayan Tayfur Sökmen, arkadaşlarıyla birleşerek Amik ovasından ayrıldı.²⁰⁸

Tayfur Sökmen'in yeniden mücadeleye başlamasından rahatsız olan Fransızlar, 1922 yılı başlarında köyünü ve evini basarak yağma ettiler. Ele geçiremedikleri Tayfur Sökmen için, “*Çok tehlikelidir görüldüğü yerde vurulsun*” şeklinde vur emri çıkartarak, onu ölüm cezasına çarptırdılar.²⁰⁹ Bununla da yetinmeyip kendisiyle ilişki kuran ve haberleşenlerin de bir kısmını yakalayıp hapsedtiler. Bu baskılar üzerine Tayfur Sökmen Reyhanlı'ya gidişinden 7-8 ay sonra Adana'ya yerleşmek zorunda kaldı. Onun gibi birçok kişi İskenderun Sancağı ve havalisiyle, Fransız idaresini hoş görmeyenler ve tedirgin olanlar Adana ve Mersin'e yerleşmeye başladı.²¹⁰

2.1.6.5. Tayfur Sökmen'in Adana'ya Yerleşmesi

1922 yılı yazında Adana'ya yerleşmek zorunda kalan Tayfur Sökmen, buraya yerleşmesinde Sancak'taki Fransız baskısının artması, zulümlerin çoğalması ve kendisi hakkında tutuklama kararının çıkarılması doğrudan etkili olmuştu. Tayfur Sökmen kendisi gibi bu şartlardan Adana ve Mersin'e yerleşmek zorunda kalan Sancaklı Türklerle bir araya gelerek siyasî bir mücadelenin içine girmişlerdi. Bu siyasî mücadelenin başlangıcı olarak, kurulan; “*İskenderun ve Havalisi Müdafai-Hukuk Cemiyeti*” gösterilebilir. Bu cemiyet Adana'nın kapalı çarşısında manifaturacılık yapan Antakyalı Affan Efendi'nin mağazasında Tayfur Sökmen, Sami Azmi Ezer, Rasim Yurtman, Nuri Aydın, İdris Antaki ve Nusret Bey'lerin katılımıyla gayri resmi kurulmuştu. Başkanlığa da Sami Azmi Bey seçildi. Daha sonra cemiyet 30 Mayıs 1923 yılında resmîyet kazandı ve “*Antakya, İskenderun Yurdu Cemiyeti*” ismini aldı. Yeni başkanı da Tayfur Sökmen oldu.²¹¹ Cemiyetin kurulma amacı; Ankara Hükümeti'nin dikkatini İskenderun Sancağı sorunu üzerine

²⁰⁸ Sökmen, a.g.e., s. 66.

²⁰⁹ Zafer Sarı, **Hatay'ın Manevi Mimarları**, Kültür Ofset Basımevi, Antakya 1993, s. 21; Sılay, **Hatay Mücahitleri...**,s. 90; Sökmen, a.g.e., s. 66.

²¹⁰ Sökmen, a.g.e., s. 66.

²¹¹ Sökmen, a.g.e., s. 66-74; Konuralp, a.g.e., s. 139; Tarık Mümtaz, **Hatay Albümü...**, s. 25.

çekmek, bölgeden Adana'ya göç edenlere gerekli yardımı yapmak ve iskânlarını sağlamak, bölge halkının Türkiye'ye bağlılığını kuvvetlendirmektir.²¹²

Cemiyetin en önemli faaliyetlerinden biri, 15 Mart 1923 günü Adana'ya gelen Mustafa Kemal Paşa'ya Sancak Türkleri'nin seslerini duyurmak için yaptıkları karşılama törenidir.²¹³ Cemiyetin faaliyetleri uzun sürmeyecektir. Özellikle Tayfur Sökmen'in Kasım 1924 yılında tüberküloz tedavisi için Viyana'ya gitmek zorunda kalması ve cemiyet üyeleri arasındaki anlaşmazlıklardan dolayı cemiyet faaliyetlerine geçici olarak ara verecektir. 1926 yılında İstanbul'a dönem Tayfur Sökmen bu durumu öğrenince çok üzülecektir.²¹⁴

Adana'daki bu siyasî çabalar devam ederken Anadolu'da umudu artıran gelişmeler oluyordu. Yunanlılara karşı 4 Eylül 1921'de Sakarya'da kazanılan zafer, Yunanistan'ı müttefiklerin yapacağı arabuluculuğu kabule zorlamıştı. Nitekim 22-26 Mart 1922'de Paris'te toplanan Müttefik dışişleri bakanları Atina, İstanbul ve Ankara'ya bir nota göndererek mütareke önerdiler. Yunanistan bu öneriyi kabul etmiş, Ankara ise Nisan 1922'de öneriyi ilke olarak kabul etmekle birlikte, Yunanistan'ın olası bir savaş hazırlığını önlemek üzere, Yunan güçlerinin Anadolu'yu derhal boşaltmasını şart koşmuştu. Bu koşul karşısında Müttefikler, Yunan saldırılarına zaman kazandırabilmek amacıyla, Ankara'nın talebine kesin bir cevap vermediler. 1922 yılı Mart-Temmuz ayları boyunca İngiliz ve Türk Dışişleri bakanları arasındaki görüşmeler bir sonuç vermedi. Son bir hamle olarak, Paris'te buluşan, İngiltere, Fransa ve İtalya dışişleri bakanları, iki tarafı da memnun etmeyen bir barış önerisi hazırladılar. Taraflar uzlaşamayınca çatışma kaçınılmaz hale geldi. Bu çatışma da 26 Ağustos 1922'de Türk ordusunun harekâtıyla başladı. Yunan ordusu dört günde dağıldı ve Türk ordusu İzmir'e girdi. Bu Anadolu'da 4 yıl süren savaşın sona ermesiydi.²¹⁵ Anadolu'daki bu Türk zaferleri sadece Rumları hezimeteye uğratmamıştı, aynı zamanda İngilizlerin hesaplarını da altüst etmiş, İngiltere'nin Şark siyaseti de ağır bir bozguna uğramıştı.²¹⁶

²¹² Konuralp, a.g.e., s. 139.

²¹³ Cemiyetin bu faaliyeti çalışmamızın "*Kurtarılişa Verilen Söz: Kırk Asırlık Türk Yurdu, Düşman Elinde Esir Kalamaz*" başlığı altında incelenmiştir. Bkz.: s. 73.

²¹⁴ Sökmen, a.g.e., s. 82; Mehmet Tekin, "Devlet Kuran Cemiyet: Antakya İskenderun ve Havalisi Türkleri Yardım Birliği Yahut "Hatay Erkinlik Cemiyeti", *Güneyde Kültür*, 1994, 6(67), s. 2.

²¹⁵ Ada, a.g.e., s. 54.

²¹⁶ **BCA**, Belge No: (030.10.224.511.5), 12 Temmuz 1938; "Harici Matbuat Bülteni", Bulgar Matbuatı, Sofya, Utro 7.7.1938, "İngiltere ve Fransa Yakın Şarkda", s. 7.

2.2. LOZAN BARIŞ KONFERANSI VE TAYFUR SÖKMEN'İN SANCAK MÜCADELESİ

2.2.1. Lozan Barış Konferansı ve Görüşmelerde Sancak Tartışmaları

Milli Mücadele'nin savaş dönemi, imzalanan Mudanya Mütarekesi ile son buluyor, nihai barış için Lozan görüşmeleri başlıyordu. Konferansa gönderilecek heyet belirlenirken, bu heyetin başına kimin geleceği konusunda Mustafa Kemal Paşa'nın kafasında İsmet Paşa vardı. Zira İsmet Paşa'nın Mudanya Konferansı'ndaki yönetim başarısı Mustafa Kemal Paşa için karar vermede önemli bir ölçü idi. Nitekim Lozan için İsmet Paşa'yı yeterli bulan Mustafa Kemal Paşa, Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey'den görevinden çekilmesini ve yerine İsmet Paşa'nın seçilmesine aracı olmasını rica etti. Bu talep kabul gördükten sonra Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'ya bir oldubitti biçiminde, Dışişleri Bakanı olacağını, ondan sonra da barış konferansına Delegeler Kurulu Başkanı olarak gideceğini söyledi. Bu durumu İsmet Paşa buyruk sayarak kabul etti. Böylece 28 Ekim 1922'de, İtilaf Devletleri'nin yaptığı barış teklifini kabul eden Ankara Hükümeti'nin Lozan'a göndereceği Heyet ve başkanı belli oluyordu.²¹⁷

Bu arada Dışişleri Bakanlığı Baş Müşaviri Mersin Mebusu Niyazi Ramazanoğlu, Tayfur Sökmen ve arkadaşlarına bir telgraf göndererek, Lozan'a gönderilecek heyet nezdinde girişimlerde bulunmaları için bir heyet oluşturarak Ankara'ya göndermelerini tavsiye ediyordu. Bunun üzerine oluşturulan heyet Ocak 1923'de Ankara'ya gitti. Heyette İskenderun'dan Tayfur Sökmen, Antakya'dan Rasim Yurtman ve Sami Azmi (Ezer) bulunuyordu.²¹⁸ İlk temaslar Mersin Mebusu Ramazanoğlu Niyazi Bey, Tunalı Hilmi, Antep mebusu Kılıç Ali ve Yasin Bey, Siverek mebusu Kadir Bey'lerle oldu. Sonra Büyük Millet Meclisi'ne götürülen heyet, mebuslar tarafından “*Güney Türkmenistan Hatay'dan gelen delegelerin kabulü ile, kendilerine 'Hoş geldiniz' denmesi*” diye imza ettikleri önerge Meclis Başkanına sunulduktan sonra okundu ve kabul edildi. Meclisin oturuma ara vermesiyle heyet, Mustafa Kemal Paşa ile görüşme fırsatı buldu. Paşa, heyeti

²¹⁷ **Nutuk...** “İsmet Paşa'nın Dışişleri Bakanlığına ve Delegeler Kurulu Başkanlığına seçilmesi”, C. II., a.g.e., s. 909-911; İsmet Paşa başkanlığındaki Delegeler Kurulunda ki diğer iki isim de, Trabzon Mebusu Hasan Bey ve Sinop Mebusu Rıza Nur Bey'dir. **Nutuk...** “Lozan Barış Konferansı”, C. II., a.g.e., s. 935.

²¹⁸ Sökmen, a.g.e., s. 68; Melek, a.g.e., s. 9; **Tayfur Sökmen Diyor ki...**, “Kazım Özalp Paşa”, s. 70.

dinledikten sonra onları İsmet Paşa ile tanıştırdı. Onlara “*Paşa Lozan’a gidiyor dava ve dertlerinizi kendisine de anlatın*” diyerek ayrıldı. İsmet Paşa’ya da dertlerini anlatan heyet, “*Müsterih olun, davanız, davamızdır*” karşılığını aldılar.²¹⁹

2.2.2. Lozan Görüşmelerinin Başlaması

Lozan’da 21 Kasım 1922’de başlayan görüşmeleri Mustafa Kemal Paşa, Nutuk’ta anlatırken, konferansın başlamasıyla görüşmelerin hararetli ve tartışmalı geçtiğini söylüyordu. Türk haklarını tanıyan olumlu bir sonuç görülüyordu. Çünkü Lozan Barış masasında söz konusu edilen sorunlar, bugünün meselesi olmayıp, yüzyıllık hesaplardı. Bu denli eski, bu denli karışık, bu denli bulaşık hesapların içinden çıkmak elbette pek kolay olmayacaktı.²²⁰

Lozan görüşmelerinde güney sınırı ele alındı ise de, daha çok Türkiye-Irak sınırı yoğunlukla tartışmalara neden oluyordu. Zira Türkiye ile İngiltere arasında Musul üzerinde hala anlaşma sağlanmamıştı.²²¹

Türkiye-Suriye sınırının Konferansta hiç konuşulmamış olmasını, Fransız delegesi, M. Bompard, Komisyonda girilen tartışma konusunun, Türkiye’nin Asya’daki güney sınırını saptamak olduğunu hatırlattı. Bu bakımdan, Türkiye ile Suriye arasındaki sınırdan söz etmenin hiçbir Temsilci Heyetinin aklına gelmediğini belirtmenin kendisi için bir ödev olduğunu söyledi. Gerçekten bu sınır, tartışma konusu değildir; çünkü bu sınır, bir Fransız-Türk Antlaşmasıyla kesin olarak çizilmiş bulunmaktadır. Konferans, bu antlaşma ile uğraşacak değildir. Konferans, ancak bu antlaşmanın var olduğunu görerek, bunu tutanağında belirtebilir.²²² Anlaşılacağı gibi Bompard, anlaşmanın konferans tutanaklarına geçirilmesi teklifi ile Fransa-Türkiye arasında yapılmış olan Ankara Antlaşmasını “*Özel anlaşma*” niteliğinden kurtarıp anlaşmaya uluslararası bir boyut kazandırmak istemişti.²²³

²¹⁹ Sökmen, a.g.e., s. 68; **Tayfur Sökmen Diyor ki...**, “Kazım Özalp Paşa”, s. 70.

²²⁰ **Nutuk...** “Lozan Barış Konferansı”, C. II., s. 935.

²²¹ Bu tartışmalar için bkz.; **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, çev. Seha L. Meray, C.I, I.takım, İstanbul 2001, s. 342-366.

²²² **Lozan Barış Konferansı...**, C.I, 1.takım, s. 365.

²²³ Konferansta Lord Curzon, İsmet Paşa’nın “*Türk Hükümeti herhangi bir ülke üzerinde verilmiş olan mandat’ı dikkate almamaktadır*” sözüne karşılık, “*Suriye ile Türkiye arasındaki sınır, belli bir zamanda, Fransız Hükümetinin bir temsilcisiyle Ankara Hükümeti arasında yapılan özel bir anlaşmayla saptanmıştır. Bu, mandat altında bir ülkenin kesin olarak tanınması değil midir*” sözüyle bu anlaşmayı “*Özel anlaşma*” olarak niteleyecektir. Bkz.; **Lozan Barış Konferansı...**, C.I, 1.takım, s. 370.

Lozan Konferansı devam ederken, TBMM’de de Konferans ve Sancak’ın alacağı statü ile ilgili görüşmeler, tartışmalar sürüyordu.²²⁴ Mecliste bunlar olurken, Sancak Türklerinde ve Tayfur Sökmen’de ise, Lozan’da davalarının esaslı bir şekilde ele alınmadığı düşüncesi hâkimdi. Bu da Sancak Türklerini umutsuzluğa sevk ediyordu. Bu durum karşısında Tayfur Sökmen, İskenderun ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına, Lozan Heyeti Başkanlığına, 23 Ocak 1923 tarihli bir telgraf çekmişti. Telgrafta, “*İskenderun ve Havalisinin büyük çoğunluğu Türk olan halkın arzu ve isteklerine uygun kararlar alınacağı temennisini beslemekteyiz*”²²⁵ diyerek, beklentilerini dile getirdi.

Lozan görüşmeleri 4 Şubat 1923 tarihinde kesildi. Bu durumu değerlendiren Mustafa Kemal Paşa, “...*Verilen barış tasarısı, anlam ve öz bakımından bağımsızlığımızı zedeleyen koşulları içeriyordu. Özellikle adalet, maliye ve iktisat işleriyle ilgili maddeler çok ağırdı. Bunun için, kesin olarak bu tasarıyı kabul etmemek zorundaydık.*”²²⁶ diyecektir. Sonuçta, Lozan Konferansının birinci devresinde Sancağı ilgilendiren Suriye ile sınırlar konusunda kayda değer bir tartışma olmamıştı. Yalnız Konferansın ilk devresinin sonuna doğru verilen bir anlaşma tasarısı vardı. Bu tasarının 3. maddesinin içeriği şöyleydi: “*Akdeniz’den İran sınırına kadar, Türkiye’nin sınırı aşağıdaki gibi saptanmıştır.1.Suriye ile; 20 Ekim 1921 tarihli Türk-Fransız Andlaşmasının 8 nci maddesiyle saptanmış olan sınır.*”²²⁷ Sancak Türkleri, Ankara Antlaşması’nın kendilerini ana vatanın dışında bıraktığının farkında olarak, bunun Lozan görüşmelerinde tekrarlanmasından umutsuzluğa düşmüşlerdi.

2.2.3. Kurtarılsa Verilen Söz: Kırk Asırlık Türk Yurdu, Düşman Elinde Esir Kalamaz

Lozan görüşmelerinin kesildiği sırada, yeniden Sancak’a umut verecek ve mücadelenin içine çekecek bir gelişme oldu. Adana mebusu Zamir Bey’den, Tayfur Sökmen’e 12 Mart 1923 tarihli gelen telgrafta, Mustafa Kemal Paşa’nın Adana’ya geleceği ve gerekli hazırlıkların yapılması yazıyordu.²²⁸ Umut Adana’ya geliyordu.

²²⁴ Mustafa Budak, “TBMM Gizli Celse Zabıtlarına Göre Lozan Konferansı ve İskenderun Sancağı”, **İlmi Araştırmalar Dergisi**, 1996, (2), s. 39.

²²⁵ Telgrafın tam metni için bkz.; Sökmen, a.g.e., s. 69.

²²⁶ **Nutuk...** “Lozan Konferansı görüşmeleri kesildi”, C.II., s. 959.

²²⁷ **Lozan Barış Konferansı...**, C.I, 2.takım, s. 55; Soysal, a.g.e., s. 95

²²⁸ Telgraf metni için bkz.: Sökmen, a.g.e., s. 69.

Tayfur Sökmen ve arkadaşları törene katılacaklar için hazırlık yaptılar. 15 Mart 1923 günü Adana'ya gelen Mustafa Kemal Paşa'nın dikkatini davalarına çekmek için önceden hazırladıkları programı uyguladılar. İki yüz kadar Antakyalı ve İskenderunlu, Mustafa Kemal Paşa'yı siyah bayraklarla karşıladılar. Bu sırada karalar giymiş dört hanım Gazi'nin önüne çıkarak ellerindeki “*Gazi baba bizi de kurtar*” yazılı pankartla yolunu kestiler. Bu sırada, Antakyalı Affan Efendi'nin kızı Ayşe Fıtnat Hanım, Sancak'ın durumunu içli bir hitabeyle anlatan ve bütün halkı etkileyen nutku okudu. Bu nutuktan tüm halk gibi etkilenen Mustafa Kemal Paşa yüksek bir sesle; “*Kırk asırlık Türk yurdu, düşman elinde esir kalamaz*” diyerek, Sancak için tarihi sözü söylemişti. Bu tablo törende bulunan herkesi duygulandırmış ve ağlatmıştı.²²⁹ Sancak Türklerinin, sesini duyurma çabası sonuç vermiş,²³⁰ seslerini Ayşe Fıtnat Hanım vasıtasıyla önce Mustafa Kemal Paşa'ya, sonra da onun aracılığı ile bütün dünyaya duyurmuş oldular.²³¹

Mustafa Kemal Paşa'nın bu sözü, Sancak için gelecekteki gelişmeleri haber veren ilk işaretler arasında sayılabilir. Aslında Ankara Sancak'tan gelen talepleri doğrudan desteklemese bile, Fransa'ya karşı diplomatik baskı oluşturmak üzere bunlardan yararlanıyordu.²³² Ama Ankara, o günün genel sorunları ve siyaseti içinde, Sancak sorununun farkında olsa da, önceliği olan hayati konular çözüm beklemekteydi. Sancak Türkleri bu kritik zamanda, kendilerinin de gündemde tutulması için, Mustafa Kemal Paşa'nın Adana gezisi sonrası faaliyetlerini hızlandırmışlardı.

²²⁹ Sökmen, a.g.e., s. 70; Melek, a.g.e., s. 9; Mehmet Tekin, **Hatay Tarihi**, Antakya Gazeteciler Cemiyeti, Antakya 1993, s. 124; Selim Çelenk, **Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesi Anıları**, Haz. Günay Çelenk, Antakya Gazeteciler Cemiyeti Yayını, Antakya 1997, s. 28; Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s. 528; Melek, a.g.e., s. 9.

²³⁰ Bu sesin duyulduğuna en iyi örneklerden biri, yıllar sonra Le Moment-Bükreş gazetesinin 12.12.1937 tarihli nüshasında karşımıza çıkar. Gazete Atatürk'ün bu konuşmasını Hatay davasının ortaya koyduğu tarih olarak görür ve der ki: “*Hatay mes'elesi, Türkler tarafından, Türkiye cumhuriyeti tarafından en büyük ehemmiyeti haiz bir milli dava telakki edilmektedir. Atatürk bu davayı, 15 sene evvel, matem içinde bulunan Hataylı genç kızlara hitab ettiği zaman ortaya koydu.*” **BCA**, Belge no: (030.10.222.501.25), 18 İlkkanun1937, Hatay Hakkında Ecnebi Matbuatının Neşriyatı, Romen Basını, Le Moment-Bükreş, 12.12.1937. s. 2.

²³¹ Süleyman Hatipoğlu, “Atatürk, Ayşe Fıtnat ve Hatay”, **Güney Rüzgarı Dergisi**, 1997, (3), s. 30.

²³² Ada, a.g.e., s. 61.

2.2.4. Lozan Konferansı'nın İkinci Devresi ve Tayfur Sökmen'in Girişimleri

Lozan Konferansının ikinci devresi 23 Nisan 1923'te yeniden açılmış ve bir gün sonra Suriye sınırı gündeme gelmişti. Görüşmenin tarafları olan Fransız Temsilci General Pelle “20 Ekim 1921 tarihli Türk-Fransız Antlaşmasının 8 nci maddesiyle saptanmış olan sınır” ibaresinin kabulüyle sorunun çözüleceğini düşünürken, İsmet Paşa, buna “Bütün ekleriyle birlikte tüm olarak yürürlükte kalan” kelimelerinin eklenmesini teklif etmişti. Anlaşılacağı üzere, Fransızlar 8 nci maddeye atıfta bulunurken, Türk tarafı anlaşmanın tamamını onaylatmak düşüncesindedir. İki taraf kendi haklılıklarını kabul için gerekçeleri ortaya koymaya çalışmış ve tartışmalar 26 Haziran 1923'e kadar devam etmişti.²³³

Lozan'da bu tartışmalar devam ederken, Tayfur Sökmen, Lozan Heyeti Murahhasa Başkanlığından gelişmeler konusunda bir haber alamayınca, 16 Mayıs 1923 tarihinde Lozan Heyeti ikinci başkanı Dr. Rıza Nur Bey'e ve Ankara'da Sancak davasıyla ilgilenmesi için, Milli Eğitim Bakanı İsmail Sefa Bey'e, İskenderun ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Murahhaslığı imzasıyla mektup gönderdi. Gönderdiği mektuplarda, Fransızların baskı ve zulümlerinden, uygulamadıkları 7. maddeden bahseden Tayfur Sökmen, Lozan'da bu durum çözüme kavuşturulmazsa, yurdunun müdafaası için çırpınan yüzbinlerce Sancak Türkünün elim bir vaziyete düşeceğini ve bundan ana vatanın da etkileneceğini anlattı.²³⁴

Sancak'ta bu endişeli bekleyiş devam ederken, 26 Haziran 1923 günü Lozan görüşmelerinde Türkiye-Suriye sınır sorunu tekrar gündeme geldi ve ortak bir karara bağlandı. Buna göre, Türk Temsilci Heyeti 3 ncü maddede değişiklik yapılarak, 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşmasıyla eklerinin doğrulanması isteğinden vazgeçti. Buna karşılık da Fransız Hükümetinin Türk Temsilci Heyetine bir mektup göndererek²³⁵ ve bildiride bulunarak, Barış Antlaşmasının yürürlüğe konulmasından sonra, Ankara Antlaşması'nın ve eklerinin eskiden olduğu gibi, aynı şartlar içinde

²³³ Bu tartışmalar için bkz.: **Lozan Barış Konferansı...**, C.I, 2.takım, s. 8-10.

²³⁴ Mektupların tam metni için bkz.; Sökmen, a.g.e., s. 70-72.

²³⁵ Mektup metni için bkz.; **BCA**, Belge no: (030.10.224.510.12) 402/456, 04 Temmuz 1938, “Lozan Sulh Muahedenamesine merbut olarak teati edilen mektuplar”, s. 4; **İskenderon-Antakya Meselesi**, “Lozan Sulh Muahedenamesine merbut olarak teati edilen mektuplar:”, Ankara 1936, s. 5; Soysal, a.g.e., s. 245-246.

yürürlükte kalacağını ve bu anlaşma ile aynı değer ve güçte olacağını doğrulaması kararlaştırıldı.²³⁶ Nihayet Lozan Barış Antlaşması 24 Temmuz 1923'te imzalandı.²³⁷

2.2.5. Lozan Barış Antlaşması ve İskenderun Sancağı'nın Durumu

Lozan Antlaşmasıyla Türkiye'nin yeni sınırları belirlenirken, Antlaşmanın 3. maddesi ise, Türkiye-Suriye sınırını çiziyordu. Bu maddeye göre; "20 Ekim 1921 tarihli Türk-Fransız Antlaşmasınının 8 nci maddesiyle saptanmış olan sınır"²³⁸ eski haliyle muhafaza ediliyordu. Bu durum Sancak Türkleri için tam bir umutsuzluk olacaktı.

İsmet Paşa'nın yurda dönmesiyle birlikte, *Antakya, İskenderun Yurdu Cemiyeti*²³⁹ Tayfur Sökmen'i Sancak için bir karar alınıp alınmadığını ve bundan sonraki hareketlerin nasıl olması gerektiğini görüşmek üzere Ankara'ya göndermeye karar verdi. Bunun üzerine Tayfur Sökmen Ankara'ya gitmek üzere 9 Ağustos 1923'te hareket etti. Ankara'da ilk görüştüğü isim Fevzi (Çakmak) oldu. Sancak'ın sorunlarından bahseden Tayfur Sökmen, daha sonra 16 Ağustos 1923 tarihli bir dilekçeyi mecliste birçok milletvekiline ulaştırdı. Tayfur Sökmen bu dilekçeyle, 1921 Ankara Antlaşmasınının mevcut haliyle Lozan Antlaşmasında teyit edilmesinin, Sancak Türkleri üzerinde nasıl bir hayal kırıklığı yarattığını ve gelecek konusundaki kaygılarını ortaya koyuyordu.²⁴⁰

Olayların aldığı bu vaziyet karşısında artık ne yapılabilirdi. Tayfur Sökmen, Konferansta bir şey yapılamadığına göre bundan sonraki durum için neler yapılabileceğini anlamak ve bu hususu sormak için İsmet Paşa'ya bir dilekçe yazarak görüşme talep etti ve talebi kabul edildi. Görüşmede İsmet Paşa, mevcut durumda bir

²³⁶ **Lozan Barış Konferansı...**, C. I, 2.takım, s. 176.

²³⁷ Lozan Barış Antlaşması'nın tam metni için bkz.: **Düstur**, Üçüncü Tertip, C. 2, İstanbul 1931; **Düstur**, Üçüncü Tertip, C. 5, İstanbul 1931; **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, çev. Seha L. Meray, C.II., 2.takım, İstanbul 2001; İsmail Soysal, a.g.e., s. 73-252.

"Konferans tutanaklarının resmi metni Fransızcadır. İngiliz Hükümeti, Konferansın ilk dönemine ilişkin tutanakların İngilizce çevirisini 1923 de yayınlamıştır. Konferans tutanakları, Türkçeye, bir kurulca çevrilmiş ve 1924 de yayınlanmıştır." **Lozan Barış Konferansı...**, C.I., Kitap I., İstanbul 2001, s. 15; Soysal, a.g.e., s. 75-252.

²³⁸ **Düstur**, Üçüncü Tertip, C. 2, İstanbul 1931, s.20; **Lozan Barış Konferansı...**, C. II, 2.takım, s. 3; Soysal, a.g.e., s. 95; **BCA**, Belge No: (030.10.224.510.12) 402/456, 04 Temmuz 1938, "Lozan Sulh Muahedenamesi", s. 4.

²³⁹ Daha önce bahsedildiği gibi, İskenderun ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti gayriresmi kurulmuştu. 30 Mayıs 1923 yılında cemiyete resmiyet kazandırılarak, adı "*Antakya, İskenderun Yurdu Cemiyeti*" olmuştu. Bkz.: Sökmen, a.g.e., s. 73; Mehmet Tekin, "İskenderun Yurdu Cemiyeti", **Güney Kültür**, 1(6), Ağustos 1989, s. 3.

²⁴⁰ Sökmen, a.g.e., s. 77. Dilekçenin Osmanlıca metni için bkz.: Sökmen, a.g.e., Belge 19.

şey yapılamayacağını, dilekçenin kapsamı ile meşgul olunacağını söyleyerek, Adana ve Sancakta bulunan cemiyetin eskisi gibi göreve devam etmelerini tavsiye etti. Bunun üzerine Tayfur Sökmen teşekkür ederek ayrıldı, Adana'ya döndü ve durumu arkadaşlarına anlattı.²⁴¹ Denilebilir ki, gelişen bu süreç, Lozan'la birlikte Sancak Türk-Fransız ilişkileri bakımından yeni ve “Barışçı” bir aşamaya gelmiş oluyordu.²⁴²

2.2.6. Tayfur Sökmen'in Zor Günleri: Rahatsızlığı ve Gaziantep'e Yerleşmesi

Tayfur Sökmen'in Sancak mücadelesi onu yorgun düşürmüş ve hastalanmıştı. Tüberküloz hastalığına yakalanan Sökmen'in Türkiye'deki tedavisi yeterli olmadı. Doktorlar tedavinin yurtdışında yapılmasını tavsiye edince, Tayfur Sökmen, Avrupa'nın gözde tedavi merkezi Viyana'ya gitmeye karar verdi. Bunun için para tedarik eden Tayfur Sökmen'in asıl düşündüğü, her ne kadar Adana'da ailesine yardımcı olacak arkadaşları bulunsa da, gidişinden sonra eşi Medine Hanım ve çocuğunun²⁴³ durumu idi. Sökmen'in düşüncesi onları Reyhaniye'ye göndermekti. Fakat Fransızların kendisini teslim almak için onları esir edecekleri kaygısını taşıyordu. Bu duruma çözüm arayan Tayfur Sökmen, meseleyi Adana Valisi Hilmi (Ural) Bey'e danıştı. Vali durumun halli için Medine Hanım'a, “*Tayfur Sökmen'den boşanmıştır*” diye bir pasaport düzenlenerek, Reyhaniye'ye salimen gönderilmelerini Sökmen'e teklif etti. Sökmen, bu teklifi uygun görerek tatbik etti ve ailesini Reyhaniye'ye ailesinin yanına gönderdi. Fransızlar bir müddet Medine Hanım'ı kontrol altında tutmuşlarsa da, bir müddet sonra bu tertibe inanarak ailesini rahat bıraktılar.²⁴⁴

Ailesinin güvenliğini sağlayan Tayfur Sökmen, Kasım 1924 yılında önce Ankara'ya, oradan da tedavi için Viyana'ya gitti. Viyana'da ona yardım etmesi için, Ankara'dan Hikmet (Bayur) Bey'in, Viyana sefirine yazdığı mektubu verdi. İlgi ve alaka gören Tayfur Sökmen, burada uzun süren bir tedavi gördü. Tedavisi 1926 yılında bittikten sonra, İstanbul'a geldi ve bir müddet de burada tedavisine devam edildi. Tedavi devam ederken aklı hep Sancak'ın vaziyetindeydi. Sancak'la ilgili

²⁴¹ Sökmen, a.g.e., s. 81.

²⁴² Ada, a.g.e., s. 65.

²⁴³ Çocuğu, Mustafa Kemal Paşa'nın Adana'ya geldiği sırada doğan Kemal Tahir'di. Sökmen, a.g.e., s. 70.

²⁴⁴ Sökmen, a.g.e., s. 81.

aldığı haberler onu daha da üzmüştü. Zira Adana'dan ayrıldıktan sonra, Adana'daki arkadaşlarının aralarındaki bir takım anlaşmazlıklar Antakya, İskenderun Yurdu Cemiyeti'nin faaliyetlerini durdurmuştu. Bu üzüntüsüne bir de Sancak'tan aldığı haber eklenince, üzüntüsü bir kat daha artmıştı. Sancak mücadelesinin başından beri birlikte olan ve Tayfur Sökmen'in yanından ayrılmayan, davaya büyük hizmet vermiş Faruk Cengiz ile Hamit (Öcal) Efendi ve arkadaşları bir yanlışlık eseri şehit edilmişti.²⁴⁵

Nihayet tedavisi biten Tayfur Sökmen Ankara'ya dönerek, yaşadığı bu süreçte yakın ilgisini gördüğü Hikmet (Bayur) Bey'e teşekkür etti. Bu arada, 1926 baharında Hikmet (Bayur) Bey'in yakın ilgisi ve Dışişleri Bakanlığının gayretleri neticesinde, Fransızlar Tayfur Sökmen'in İskenderun Sancağı'na dönmesini kabul etti. Ankara'dan ayrılmadan önce Hariciye Vekili Tefik Rüştü (Aras) Bey'e de uğramış, ondan Halep Konsolosu Ali Saip Bey'e verilmek üzere, kendisine gerekli kolaylığın sağlanmasını rica eden bir mektup aldı. Ankara'dan ayrılan Tayfur Sökmen, o zamanlar İskenderun Sancağı hududu olan Payas'a geldi. Buradan Fransızların kontrolünde bir gün İskenderun'da tutulduktan sonra, Halep'e götürüldü. Halep'te Konsolos Ali Saip Bey'le görüşen Tayfur Sökmen, durumunu anlatıp, mektubu takdim etti. Ali Saip Bey'in alaka ve çabalarıyla usulen kurulan harp divanında, daha evvel verilmiş idam hükmü ertelenerek, serbest bırakıldı.²⁴⁶ Bu serbestlikle Tayfur Sökmen, Reyhaniye'ye ailesinin yanına döndü. Burada bir yıl kadar kaldıktan sonra 1927 yılında Gaziantep'e yerleşti.²⁴⁷

2.2.7. Tayfur Sökmen'in Hasan Rıza Soyak ile Tanışması ve Ankara ile Doğrudan Temas Kurulması

1927 yılında ailesiyle birlikte Antep'e yerleşen Tayfur Sökmen, 1929 yılına kadar yazları Antep'te, kışları ise Dört Yol'da oturmaya devam etti. Sancak meselesi ile meşguliyeti sürdü. Dört Yol'da kaldığı sürece Sancak meseleleriyle ilgili birçok kişiyle temasa geçiyor, ileride de devam edecek dostluklar kuruyordu. Tayfur Sökmen, Dört Yol'a gelen her devlet adamıyla tanışmasında ve temasında, sözü

²⁴⁵ Bu duruma sebep olan olay için bkz.: Sökmen, a.g.e., s. 82-83.

²⁴⁶ Tayfur Sökmen'e 1922 yılında Fransızlar tarafından idam hükmünün verilmesinin sebebi, Sökmen'in 1921 Ankara Anlaşmasının hükümlerini Fransızların yerine getirmediği gerekçesiyle Amik'te giriştiği mücadelenin Fransızları rahatsız etmesiydi. Fransızlar, Sökmen'in çiftlik evini basmışlar, Sökmen'i yakalayamayınca onu ölüm cezasına çarptırmışlardı. Bkz.: Sarı, a.g.e., s. 21; Silay, **Hatay Mücahitleri...**s. 90; Sökmen, a.g.e., s. 66.

²⁴⁷ Sökmen, a.g.e., s. 84.

Sancak'ın durumuna getiriyor ve Ankara'nın ilgisini temin için çaba gösteriyordu. Sancak Türklerinin zor durumundan bahseden Tayfur Sökmen'in bu çabaları ne yazık ki gerekli yardımı ve ilgiyi görmüyordu.²⁴⁸

1928 yılına gelindiğinde, Tayfur Sökmen'in tanıştığı kişiler arasında, Sancak davasını Ankara'ya taşıyacak ve daha iyi bilinmesini sağlayacak önemli bir isim olacaktı. Bu isim o dönem, Mustafa Kemal Paşa'nın özel kalem müdürlüğünü yapan, Hasan Rıza Soyak'tı.²⁴⁹ Hasan Rıza Bey, Atatürk'ün portakal bahçeleri ile Karabasamak Çiftliği'ni gözden geçirmek için Dört Yol'a geldiği bir sırada, Toprakkale istasyonunda, İlçenin Cumhuriyet Halk Partisi başkanı İkizzade Hüseyin Efendi tarafından karşılanır. Yanında Tayfur Sökmen'de vardır. Hasan Rıza Soyak bu tanışmayı anılarında anlatırken, Tayfur Sökmen'i zayıf, uzunca boylu, esmer olarak tasvir eder. Hüseyin Efendi'nin "*İskenderunlu Tayfur Sökmen*" diye kendisine tanıttığını yazan Soyak, Sökmen'i daha önce görmediğini ama Birinci Dünya Savaşı'ndan, Milli Mücadele yıllarından, Fransızlarla yaptığı silahlı mücadeleden ve Suriye içlerine yaptığı akınlardan dolayı ismini çokça duyduğunu anlatır.²⁵⁰

Tayfur Sökmen, bu tanışmadan sonra, Hasan Rıza Soyak'ın ilgisini görünce, Sancak meselesini uzun uzun anlattı. Özellikle sorunun bu denli büyük olmasında, Sancak idaresinin kötü ve insafsız uygulamalarından bahsetti. Bu idare altındaki Sancak Türklerinin maddi ve manevi büyük ıstıraplar içinde kıvrandıklarını, fakat bir gün bu durumdan mutlaka kurtulacaklarına olan inancını ortaya koydu. O kurtuluş gününe kadar, kendilerine mümkün olan yardımların ihmal edilmemesinin lüzumunu dile getirdi.²⁵¹ Tayfur Sökmen, bu görüşme sonrası çok bir beklenti içinde değildi. Zira daha önceki Sancak'ın durumunu anlattığı devlet adamlarından bir netice alamamıştı. Hasan Rıza Soyak, konuşmanın sonunda olumlu veya olumsuz bir şey söylemedi. Ama hiç beklemediği bir şekilde olaylar onu umutlandırmaya başladı. Hasan Rıza Soyak, Ankara'ya döndükten sonra, Sancak'la ilgili dinlediklerini

²⁴⁸ Tayfur Sökmen, "Hasan Rıza Soyak'la Dostluk ve Münasebetlerimiz", **Hatay'ın Sesi Aylık Dergi**, Aralık 1970, Yıl: 2, (17), s. 4; Sökmen, a.g.e., s. 85.

²⁴⁹ "Hasan Rıza Soyak, 1888'de Üsküp'te doğdu. Ankara'daki görev yılları 1922 yılında TBMM'de kâtip olarak başladı. Mustafa Kemal Cumhurbaşkanı seçildikten sonra, 1924 yılında kendisini mutemet olarak Çankaya Köşkü'ne aldı. 1927 yılında özel kalem müdürü, 1932 yılında genel sekreter vekili, 1934 yılında genel sekreter oldu ve bu görevi Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümüne kadar sürdürdü. V. Dönem Burdur milletvekilliği yaptı. 1970 yılında İstanbul'da hayatını kaybetti.", https://tr.wikipedia.org/wiki/Hasan_R%C4%B1za_Soyak, (Erişim Tarihi: 10.02.2016).

²⁵⁰ Soyak, a.g.e., s. 529.

²⁵¹ Sökmen, "Hasan Rıza Soyak'la Dostluk ve Münasebetlerimiz", s. 4; Soyak, a.g.e., s. 529; Sökmen, a.g.e., s. 86; **Tayfur Sökmen diyor ki...** "Hasan Rıza Soyak'la dostluk ve münasebetimiz", s. 48.

Mustafa Kemal Paşa'ya anlattı. Bölgeye karşı sürekli alakadar olan Paşa, anlatılanları üzüntüyle dinledikten sonra, Hasan Rıza Soyak'ı Sancak'a ait işlerle hususi suretle, fakat devamlı olarak meşgul olmaya memur etti. Ayrıca yardım konusunda da, icap ettiği zaman, hükümet adamları nezdinde, kendi adına da teşebbüs ve ricalarda bulunmasına izin verdi. Bu durum Sancak ve Tayfur Sökmen'in kaderinde yeni bir başlangıç olacaktı.²⁵²

Mustafa Kemal Paşa'dan bu talimatları alan Hasan Rıza Soyak, Tayfur Sökmen'e bir mektup göndererek ondan, Sancak sorunu hakkında bilgi ve belge istedi. Bu ilgiden ziyadesiyle memnun olan Tayfur Sökmen, derhal istenen bilgi ve belgeleri Ankara'ya gönderdi.²⁵³ Bu Sancak'ın kurtuluşu için yeni bir başlangıçtı. Bu itibarla da Hasan Rıza Soyak'ın yeri Hataylılar için başka bir anlam ifade edecekti.²⁵⁴

2.2.8. 150'likler Olayı

Tayfur Sökmen'in Sancak davası için mücadelesi devam ederken, bu durum Fransızları fazlasıyla rahatsız ediyordu. Bu rahatsızlık Fransızların, Tayfur Sökmen'in idam mahkûmiyetinin ertelenmesini kaldırmasına ve yeniden mahkûm edilmesine sebep olacaktı. Bunu yeterli görmeyen Fransa, o sıralarda 22 Haziran 1929 tarihinde Türkiye-Suriye sınır görüşmeleri için Beyrut'a giden Osmaniye Valisi Ali Galip Bey'den bir talepte bulunacaktı. Bu talep aslında Ali Galip Bey'in talebine karşılık istenmişti. Ali Galip Bey, Türkiye tarafından "*Vatan haini*" olarak ilan edilen, ülkeden kaçmış veya sınır dışı edilmiş 150 kişilik listeden İskenderun'da bulunanların en aşağı 70 km. Suriye sınırının içerisine gitmelerini istemesine karşılık Fransa da, Tayfur Sökmen'in Dörtyol'dan uzaklaştırılmasını istiyordu. Bu teklif Ali Galip Bey tarafından kabul edilince, Tayfur Sökmen'e Beyrut'tan hususi bir mektup yazarak, 150'liklerin²⁵⁵ içeriye nakline karşılık, kendisinin resmi bir tebliğ yapılmadan Adana'ya gitmesinin uygun olacağı yazılıyordu. Bu durum karşısında

²⁵² Sökmen, a.g.e., s. 86; Soyak, a.g.e., s. 529.

²⁵³ Sökmen, a.g.e., s. 86.

²⁵⁴ Yıllar sonra Tayfur Sökmen, Hasan Rıza Soyak'tan bahsederken, "...42 sene evvel Dörtyol'da tanıdığım bir alicenap ve feragatkar insan maddi hiçbir karşılık beklemeden sırf vatanperverane duygu ve düşünce ile Hatay'ın milli politik davasıyla ilk andan sonuna kadar müteveziane meşgul olmayı milli bir vazife saymış, Hataylıların acı ve karanlık günlerinde dertlerini paylaşmış, kaderlerine iştirak edip, değerli hizmetler götürmüştür. Bu itibarladır ki, merhum Hasan Rıza Soyak her Hataylının kalbinde sonsuz hürmet ve muhabbet kazanmıştır." Sökmen, "Hasan Rıza Soyak'la Dostluk ve Münasebetlerimiz"... s. 5; **Tayfur Sökmen diyor ki...** "Hasan Rıza Soyak'la dostluk ve münasebetimiz", s. 48.

²⁵⁵ 150'likler konusu için bkz.: Cemal Kutay, **150'likler Faciası**, Tarih Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 1995; İlhami Soysal, **150'likler**, Gür Yayınları, İstanbul, 1985.

Tayfur Sökmen 1929 yılı sonunda yeniden Adana'ya yerleşmek zorunda kaldı. 1932 yılına kadar kaldığı Adana'da yine Sancak davasıyla ilgileniyor, hemşerilerinin gereken işleri için de bazen Ankara'ya gidiyordu. Bu durum iki yıl devam etti.²⁵⁶

2.2.9. Tayfur Sökmen'in İstanbul'a Yerleşmesi ve Faaliyetleri

Sancak mücadelesinde Fransa, Tayfur Sökmen'i her zaman kendi menfaatlerine ters görmüştü. Tayfur Sökmen'i, Dört Yol'dan Adana'ya sürükleyen sebep, 1932 yılının sonunda onu İstanbul'a gönderiyordu. Sökmen, İstanbul'da Bahariye'de Çanakkale sokağında bir ev tutarak yerleşti. İlk yaptığı işlerden biri, daha önce Adana'da açılıp kapanan ve sonra İstanbul'da 1929 yılında yeniden kurulan, *'İskenderun ve Havalisi Müdafai-i Hukuk Cemiyeti'*ne²⁵⁷ giderek arkadaşlarını ve hemşerilerini ziyaret etmek oldu. Onlarla uzun uzun konuşan Tayfur Sökmen, onlardan Cemiyetin başkanlığını yapması teklifini alınca, *"...Kongreyi bekleyelim, Kongrede seçilirsem olur"* yanıtını verdi. Aradan çok geçmeden, 1933 başında yapılan kongreyle bu cemiyetin başkanlığına seçildi.²⁵⁸

Tayfur Sökmen, Cemiyet başkanlığını yürütmeye devam ederken, Sancak için yapabileceklerinden de geri durmuyor, Sancağa yararlı olabilecek her fırsatı kullanıyordu. Bu fırsatlardan biride Sancak'taki Türk çocuklarına ana vatanda eğitim yaptırma fırsatıydı. Önceleri Adana'dan tanıştığı Doktor Reşit Bey, Maarif Vekili olmuştu. Telgrafla onu tebrik eden Tayfur Sökmen, bir müddet sonra İstanbul'da karşılaştıklarında Reşit Bey, Türkiye dışındaki Türk çocukların okutulması için Maarif Vekilliği'nin bütçesine bir miktar para koyulduğunu, bu parayla Kıbrıs ve Rodos'tan onar çocuk alacaklarını, eğer isterlerse bu yerlere İskenderun ve çevresini de dahil edebileceklerini söylemişti. Bunun üzerine Sökmen, İskenderun ve çevresindeki köylerde zeki ve enerji dolu çocukların olduğunu fakat imkânları olmadığı için okuyup memlekete faydalı olamadıklarını aktararak, bu çocukları maddi gücü olmayanlardan seçeceğini bildirmişti.²⁵⁹

²⁵⁶ Sökmen, a.g.e., s. 86; Mehmet Mursaloğlu, **Sancak, Devlet, Millet, Hatay "Belgelerin Işığında Gün Gün Hatay'ın Kurtuluş Savaşı, Devletleşme ve Anavatana Katılma Süreci"**, Color Ofset, İskenderun 2012, s. 55.

²⁵⁷ Cemiyet hakkında bkz.: Mehmet Tekin, "Devlet Kuran Cemiyet...", **Güneyde Kültür**, 1994, 6(67), s. 2-11.

²⁵⁸ Sökmen, a.g.e., s. 88.

²⁵⁹ Sökmen, a.g.e., s. 89-90.

Tayfur Sökmen, vakit geçirmeden durumu Cemiyetteki arkadaşlarına ve akabinde Antakya'daki Cemiyete yazdı. Beş on gün sonra Antakya'dan 6, Reyhaniye, Kırıkhan, Belen ve İskenderun'dan da birer çocuk alınarak toplamda 10 çocuk gönderdiler. Çocuklar gelmişti ama tam bu sırada da Doktor Reşit Bey istifa etmişti. Onun yerine gelen Refik Saydam Bey'le görüşen Sökmen, durumu anlatarak çocukların okullara yerleştirilmesi talebinde bulundu. Ama bu talebi reddedildi.²⁶⁰ Bu reddedilişi Hasan Rıza Soyak hatıralarında anlatırken şöyle diyecektir:²⁶¹

“Temas ettiğimiz hükümet adamları arasında, (Sancak'la olan)...bu alaka yüzünden Fransızlarla aramızın açılacağını vehmettiklerinden, yahut esasen lüzum ve faydasına inanmadıklarından dolayı yardım hususunda tereddüt gösterenlere rastladığımızı, burada açıklamadan geçemeyeceğim. Bu gibilerin başında, o zamanki Sıhhiye Vekili rahmetli Dr. Refik Saydam geliyordu. Tıp tahsili için İstanbul'a getirttiğimiz Hataylı talebenin, vekâlet emrindeki yurtlara, parasız olarak kabul edilmesine kendisini ikna etmek için günlerce dil döküp, hatta münakaşa ettiğimi hatırlıyorum.”

Hasan Rıza Soyak ile Dr. Refik Saydam'ın öğrencilerin kabulüyle alakalı bu durumdan Tayfur Sökmen kitabında bahsetmez. Öğrencilerin kabul edilmeyişinden ziyadesiyle üzülen Sökmen, durumu Dolmabahçe'de bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya arz etti. Mustafa Kemal Paşa; *“Yakında Hikmet (Bayur) Bey Maarif Vekili olacak o vakit çocukları alır”* yanıtını verdi. Öyle de oldu, birkaç gün sonra Hikmet Bayur Maarif Vekili seçilince, çocuklar okullara yerleştirildi ve okumaya başladılar. Daha sonraki birkaç yıl içinde de, Maarif Vekâleti ve Halk Partisi adına Sancak'tan çocuklar getirilip okutulmaya devam edildi.²⁶²

²⁶⁰ a.e., s. 90.

²⁶¹ Soyak, a.g.e., s. 530.

²⁶² Sökmen, a.g.e., s. 89-90.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HATAY DEVLETİ'NİN KURULUŞ SÜRECİ VE TAYFUR SÖKMEN'İN FAALİYETLERİ (1935-1939)

3.1. SANCAK SORUNUNUN YENİDEN TÜRKİYE'NİN GÜNDEMİNE GELMESİ

3.1.1. 1930 Yılı Sonrası Türk-Fransız İlişkilerinin Sancak'taki Yansımaları

Sancak meselesi 1936 yılından sonra dünyanın değişen şartları ve Türkiye'nin içinde bulunduğu durum itibariyle değişmeye başlamıştı. Bu tarihe kadar Türkiye'nin kuruluş süreci ve devamında daha hayati meseleler, Sancak Meselesinin çözümüne imkân vermemişti. Bu her ne kadar sorunun varlığının unutulduğu anlamına gelmese de, meselenin halli için sorun ön plana çıkartılmamıştı. Sorunun ön plana çıkması, Atatürk'ün iç ve dış sorunların halledildiği ve Avrupa'daki siyasal yapının, sorunun çözümüne uygun duruma geldiği kanaatini taşımaya başlamasıyla canlandırılacaktı.

1930'lu yıllardaki gelişmeler birçok ülkeyi etkilemiş, yeni bir dünya savaşının başlama ihtimali belirmişti. Bu durum Fransa'yı Suriyelilerle anlaşmaya ittiği gibi, Türkiye'nin de İskenderun Sancağı konusunda Fransa ile zorlu bir sürece girmesine neden olmuştu.²⁶³ Bu dönemde Türkiye-Suriye sınırının tespiti meselesi, Türkiye ile Fransa arasında karşılıklı ithamlara ve iddialara sebep olmuştu. Sınırın kesin çizilmesi için karma bir komisyonun kurulması hususu 1921 Ankara Antlaşması'nda yer almasına rağmen, ancak Eylül 1925'de kurulabilmişti. Nihayet, 30 Mayıs 1926 tarihinde iki ülke arasındaki ilişkileri düzenleyen “*Dostluk ve İyi Komşuluk İlişkileri Sözleşmesi*”²⁶⁴ imzalandı. Bu sözleşmede, Türkiye-Suriye sınır meselesi ile birlikte Türkiye-Fransa arasındaki genel ilişkiler de ele alınmıştı. 1926

²⁶³ Şerife Yorulmaz, “Fransız Manda Yönetimi Döneminde İskenderun Sancağı (Hatay)’nın Sosya-Ekonomik ve Siyasal Durumuna İlişkin Bazı Kayıtlar (1918-1939)”, *Atatürk Yolu*, Kasım 1998, 6(22), s. 233.

²⁶⁴ Anlaşmanın metni için bkz.; Soysal, a.g.e., s. 289-291.

Sözleşmesi, Türkiye-Suriye sınırının kesin olarak belirlenmesi sürecini başlatacaktı.²⁶⁵

Sonrasında, 1926 yılında belirlenmiş güzergâhı ve ayrıntılarına ilişkin esaslar ancak 1930 yılında tamamlanabilmişti. Bunun tamamlanmasıyla Türkiye ile Fransa arasında bir “*Dostluk, Uzlaştırma ve Hakemlik Antlaşması*” 3 Şubat 1930 günü Paris’te imzalandı.²⁶⁶ Bu dönemde Avrupa’da ortaya çıkan İtalyan ve Alman tehlikesinin yarattığı durum Türkiye ile Batılı devletler arasındaki ilişkileri birbirine daha çok yaklaştırdı. 1932 yılında Milletler Cemiyetine giren Türkiye, uluslararası siyasette daha etkin bir hale geldi. Fransız meclisinde de Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ne girmesi ile ilgili olumlu tartışmalar yapılmıştı. Fransız milletvekillerinden Henry Torrès, Gaston Bergery ve Jean Ibarnegaray isimli şahıslar Türkiye’nin cemiyete kabulünü en sıcak dostane duygular içinde kutladılar. Türkiye gibi bir ülkenin her konuda cemiyete faydası olacağına inandıklarını Fransız Meclisi’nde dile getirdiler. Bu görüşler Fransız Meclisi’nde kabul gördüğü için bir anlamda Fransa’nın da resmi görüşü olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda Fransız Parlamentosu da, Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ne girmesi üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisini tebrik ettiğine dair bir yazıyı göndermişti.²⁶⁷

İki ülke arasındaki bu olumlu hava daha sonra da devam edecekti. Fransa’nın Türkiye’yi kendisine yakın tutmak istemesinin temelinde Hitler’in 1933’te iktidara gelmesinin etkisi varsa da, İtalya’nın Habeşistan’a saldırması üzerine Türkiye’nin, İngiltere ve Fransa ile birlikte Milletler Cemiyeti’nin yaptırımlarına katılması da bir diğer olumlu etken olmuştur. Bu olumlu durum içinde İngiltere ve Fransa’nın desteğini alan Türkiye, uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde Boğazlarda kesin hâkimiyetini sağlayan Montreux Boğazlar Sözleşmesi’ni²⁶⁸ ilgili devletlere kabul

²⁶⁵ Erdal İlter, “Fransa’nın Suriye’yi İşgaline Dair Yayınlanmış Bir Risale”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu**, 1996, 5(17), s. 62.

²⁶⁶ “*Anlaşma, iki Devletin ilişkilerinin özelliği ve karmaşık niteliği nedeniyle hem dostluk ve tarafsızlık, hem de uyumsuzlukların barışçı yoldan çözümüne ilişkin hükümleri içermektedir.*” Anlaşmanın metni için bkz.; Soysal, a.g.e., s. 387-398.

²⁶⁷ Şayan Ulsan, “Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ne (Cemiyet-i Akvam) Girişi, -Öncesi ve Sonrası”, http://web.deu.edu.tr/ataturkilkeleri/ai/uploaded_files/file/yeni%20dergi%2016-17/sayan%20ulusan%202.pdf; s. 246, (Erişim Tarihi: 01.4.2016).

²⁶⁸ Montreux Boğazlar Sözleşmesi için bkz.: İsmail Soysal, a.g.e., s. 501-526; Seha L. Meray ve Osman Olcay, **Montreux Boğazlar Konferansı Tutanaklar Belgeler**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi, Ankara 1976; Hüseyin Tosun, “Möntrö Boğazlar Sözleşmesi (Boğazlar Sorununda Son Aşama)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 1994, 4(13), s. 87-112.

ettirdi.²⁶⁹ Bu meselenin de çözüme kavuşturulmuş olması, Türkiye'nin Lozan'dan kalan sorunlarını büyük ölçüde çözdüğünü, uluslararası ilişkilerde de sözü geçer bir duruma geldiğini gösteriyordu.

Atatürk, Boğazlar sorununun çözülmesinden sonra, Avrupa'daki gelişmeleri de göz önüne alarak, özellikle Hitler'in Avrupa'da yarattığı gerginlikten de yararlanarak, Sancak meselesinin çözümünün zamanı geldiğine inanmıştı. Sorunun hallolması için, Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık vermeye hazırlandığı bir dönemde, Sancak sorununu iç ve dış kamuoyunda planlı bir şekilde gündeme getirmeye başlamıştı. Nitekim Montreux Boğazlar Konferansı'nın bitmesini müteakiben, Sözleşmesinin imza günü 20 Temmuz 1936 'da Türkiye'ye dönen Afet İnan; "*Artık başka bir meselemiz kalmadı*" sözüne karşılık Atatürk; "*Şimdi Antakya, İskenderun, yani Sancak meselemiz var*" diyecektir.²⁷⁰

3.1.2. Fransa-Suriye Ön Antlaşması (9 Eylül 1936)

1930'ların başından itibaren Suriye'de ve Sancak'ta yaşanan gelişmeler, Fransa'nın manda yönetimini sona erdirerek Suriye'ye bağımsızlık tanıma yönündeki eğilimi, İskenderun Sancağı'nın statüsünü²⁷¹ yeniden tartışmaya açıyor ve Sancak için yeni bir dönemi başlatıyordu. Suriye'nin 1933 yılından beri beklentisi, Fransa'nın söz verdiği bağımsızlık anlaşmasını imzalamasıydı. Bunun gecikmesi ortamı sürekli geriyordu. 1936 yılına gelindiğinde ise olaylar iyice artmıştı. Suriyeli milliyetçilerin gösterileri, Şam'da başlayıp kısa sürede Halep, Hama ve Humus'a sıçradı.²⁷² Bu süreçte Sancak'ın Suriye'nin ayrılmaz bir parçası olduğunu savunan ve

²⁶⁹ Yusuf Sarıncay, Halit Pehlivanlı ve Hüsamettin Yıldırım, **Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1939)**, Avrasya-Bir Vakfı ASAM Yayınları, Ankara 2001, s. 46.

²⁷⁰ a.e., s. 47.

²⁷¹ Sancak'ta Manda yönetimi şöyle idi: "*Sancak'ta Manda yönetimini temsilen Fransız bir yüksek komiser görev yapmaktaydı. Bu yüksek komiser tarafından oluşturulan büroya bağlı olarak İskenderun'da 1, Hatay'da 1 ve Kırıkhan'da 1 görevli çalışmaktaydı. Ayrıca, Suriye Manda yönetimi adına Sancak bölgesinde seçimle gelen ve merkezi yönetimin izin vermesiyle görev yapan bir yönetici, bölgesel işlere bakmaktaydı. Sancak bölgesi yönetsel bakımdan üç kazaya bölünmüş ve her kaza merkeze karşı sorumlu olan bir kaymakam tarafından yönetilmekteydi.*" Hakan Birsal ve Olcay Özkaya Duman, "Fransa'nın Suriye Mandater Yönetimi Müfettişlerinden Pierre Bazantay Gözüyle Yakındoğu'da Bir Milliyetçi Çatışma Alanı: İskenderun Sancağı (1934-1939)", **Turkish Studies**, 8(9), 2013, s.802.

²⁷² Ada, a.g.e., s. 105.

şiddete başvuran Vataniler adlı cemiyete en büyük desteklerden biri de özellikle maddi anlamda Mısır hükümetinden geliyordu.²⁷³

Fransız mandasından kurtulmak için harekete geçmiş olan Suriyeli milliyetçiler, Fransız hükümetini zor duruma sokmuş ve nihayet Fransa'yı Suriye'deki partilerin temsilcilerini Paris'e çağırıp müzakerelere girişmek zorunda bırakmıştı.²⁷⁴ Öte yandan, Fransa'da Sosyalist "Halk Cephesi" Hükümeti iktidara gelmiş ve yapılan müzakereler sonunda 9 Eylül 1936'da Suriye temsilcileriyle bir Dostluk ve İttifak Antlaşması parafe edilmişti. Bunu da Mandater Devlet olarak, Milletler Cemiyeti Konseyinde 26 Eylül'de açıkladı. Suriye Parlamentosunda 20 Aralık 1936'da oybirliği ile onaylanan bu anlaşma ile Fransa, Suriye'ye üç yıl içinde bağımsızlık tanımayı ve Suriye üzerindeki tüm haklarını Suriye Hükümetine devretmeyi kabul etmişti. Bir ittifak içinde ortak dış politika takip edilmesini de öngören bu Antlaşma, Suriye Milletler Cemiyeti'ne üye olunca yürürlüğe girecek, böylece Fransa'nın mandası da sona erecekti.²⁷⁵

3.1.3. Antlaşmaya Türkiye'nin Tavrı

Fransa ile Suriye'nin imzaladığı 9 Eylül 1936 tarihli Dostluk ve İttifak Antlaşması, İskenderun Sancağı'nda ve Antakya bölgesinde yaşayan Türklerin durumu konusunda Türkiye'de endişe uyandırdı.²⁷⁶ Antlaşma imzalanmış olmasına rağmen Türk tarafı anlaşmanın mahiyeti konusunda bilgi sahibi değildi. Sadece söylentiden ibaret olan bilgilere sahipti. Zira Hasan Rıza Soyak'ta: "*Anlaşmanın şartları ve bilhassa yeni devletin hudutları hakkında hiçbir açıklamada bulunulmuyor... Fakat sızan hususi haberlerden, muahdede İskenderun sancağının da Suriye'nin sınırları içinde gösterildiği...*"²⁷⁷ diyerek bu durumu teyit ediyordu. Bu duyular Sancak için endişeleri daha da arttırıyordu. Antlaşmanın içeriği tam olarak bilinmemekle birlikte,²⁷⁸ başlangıçta, Türkiye'de ölçülü bir sessizlikle

²⁷³ BCA, Belge no: (030.10.222.500.14), 27.4.1936, "İskenderun duyukları hakkında", Dâhiliye Bakanı Şükrü Kaya'nın imzasını taşıyan belge, Yüksek Başvekalet yazılmış ve yazıda "Mısır hükümetinin de vatanilere 30.000 Mısır lirası iane verdiği haber alınmıştır." denmekteydi.

²⁷⁴ Soyak, a.g.e., s. 530.

²⁷⁵ Soysal, a.g.e., s. 540.

²⁷⁶ **Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl, Montreux ve Savaş Öncesi Yılları (1935-1939)**, TC Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, Ankara 1973, s. 159.

²⁷⁷ Soyak, a.g.e., s. 530.

²⁷⁸ Milletler Cemiyetinin toplantısına Türk Heyetinin başında gidecek olan Dışişleri Bakanı Dr. Teyfik Rüşü Aras Cenevre'ye hareket etmeden önce Fransız-Suriye muahedesi hakkında sorulan soruya; "*Bu muahede hakkında müzakere cereyan ettiğini biliyordum. Muahedenin parafe edildiğini*

karşılandı. Bu sessizliği Antlaşmayı imzalayan taraflardan bir açıklama beklentisine bağlayabiliriz. Türkiye'nin Antlaşmayı imzalayan taraflarla ilk teması, Suriye heyetinin Paris dönüşü İstanbul'a uğramalarıyla oldu. Türkiye'nin beklediği görüşme fırsatı doğdu. Ama görüşmelerden Türkiye'nin beklediği sonuç çıkmazken, Sancak konusunda da somut bir açıklama yapılmadı.²⁷⁹

Kayda değer sayılabilecek açıklama, Antlaşmayı imzalayan Suriye Manda yönetimi başkanı Haşimül Etasi'nin 24 Eylül 1936 tarihinde gazetelere verdiği demeçte saklıydı. Etasi demecinde, Sancak için yaptıkları anlaşmanın Fransa ile dostluk ve beraberlik anlaşması olduğunu, eğer savaş çıkarsa birbirlerine yardımcı olacaklarını, Fransa'nın Suriye ve Sancak'taki bütün haklarını da iki yıl içinde Suriye Hükümetine devredeceğini söylüyordu.²⁸⁰ Bu demeçten de anlaşılacağı üzere Suriye, Türkiye'nin Sancak için yapmaya çalıştığı müstakil olma politikasına karşılık, Fransa'nın devredeceği bütün hakları almakla, Sancak idaresini kendi bünyesinde tutma niyetindeydi. Sancak konusunda Fransa ve Suriye'nin tutumu, Sancak meselesini Türkiye'nin en önemli gündemi haline getirdi ve hem devlet adamları hem de basın bu konuyu sürekli sıcak tutmaya başladı.

Haşimül Etasi'nin demecini yayınlayan Cumhuriyet gazetesinin manşetinde; *"Kabul Edemeyiz! Suriye Murahhasının sözlerine cevap"* başlıklı yazıda, Suriye için bile kabul edilmeyen Manda rejiminin, Sancak için kabul edilemeyeceğini, İskenderun ve çevresi için istenenin, Fransa ile yapılan anlaşmanın aynen uygulanması olduğunu, eğer bu yapılamazsa *"İskenderun ve havalisinin istiklalini ilan etmek daha kestirme bir yoldur."*²⁸¹ denmiş ve Atasi'nin demecine tepki gösterilerek, çözümün Sancak'a istiklal verilmesinden geçtiği vurgulanmıştı.

Bir diğer gazete Ulus'ta ise, demecin yayınlandığı gün Kemal Ünal köşesinde, Sancak için söylenenlerin uygulanması durumunda, Antakya ve İskenderun'un Suriye yönetimi altına girerek bir azınlık durumuna düşeceğini, bu durumu ise İskenderun ve Antakya halkının kabul etmeyeceğini yazarak tepkisini

ajanslardan öğrendim. Metni hakkında sarıh malumatımız yoktur." diyerek anlaşmanın içeriğini bilmediğini ortaya koyacaktır. "Dış Bakanımız gitti", **Ulus**, 12 Eylül 1936, s. 3.

²⁷⁹ Ada, a.g.e., s. 110.

²⁸⁰ "Paristen gelen Suriye heyeti reisinin sözleri", **Cumhuriyet**, 24 Eylül 1936, s. 7; "Suriye delegasyonu reisinin söyledikleri", **Ulus**, 24 Eylül 1936, s.5.

²⁸¹ "Kabul Edemeyiz! Suriye Murahhasının sözlerine cevap", **Cumhuriyet**, 24 Eylül 1936; Bu tarz eleştiriler 25 Eylül 1936 günü gazetede de devam etmiştir.

gösterir.²⁸² Aynı tepkiyi Falih Rıfki Atay'ın 25 Eylül tarihli yazısında da görmek mümkündür. “*Suriye ve Sancak*” başlıklı yazısında:²⁸³

“...Cereyanından asla haberdar olmadığımız Suriye müzakereleri sırasında, 250 binlik bir Türk kesafetinin teahhüd altında bulunan hürriyet haklarının unutulmuş olmasını, süratle telafi edilecek bir zühul eseri olarak kabul etmemek güç olur. Muhterem murahhasların sözleri arasındaki “Türk ekalliyeti” tabiri ise hiç yerinde değildir: Sancak Türklüğü, bir itilafnamenin, hududlarını ayrıca tayin etmiş olduğu bir muntakanın büyük ekseriyetidir. Münakaşa olunan mesele Suriye muntakası için de bir akalliyet davası değil, ayrı bir muntakanın halk ekseriyetine hukuk vermek davasıdır. Sancaklılar da Suriyeliler gibi talilerine hakim olmalıdırlar.”

diyerek, Sancak Türklerinin azınlık olarak görülmelerine tepki gösterdiği gibi, çözümün Sancak’a istiklal vermekten geçtiğini söylemekteydi. Bu düşünce sadece Falih Rıfki’ya ait değildi. Genel olarak “*Sancağa istiklal verilmesi*”, Türkiye’nin ortak düşüncesi haline gelecek ve çözüm siyasetini de teşkil edecekti.

Türk basınında ve kamuoyunda Sancak’a istiklal verilmesi istenirken, aynı isteği Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras’da, Cenevre’de Milletler Cemiyeti Konseyi toplantısında dile getirecekti. Fransa’nın Suriye ile imzaladığı 9 Eylül 1936 tarihli Dostluk ve İttifak Muahdesisiyle bu memlekete bağımsızlık vereceğinin Fransız delegesi tarafından Milletler Cemiyeti Konseyi’nin 26 Eylül 1936 tarihli toplantısında bildirilmişti. Bunun üzerine Türk delegesi Tevfik Rüştü Aras söz alarak, “*Türkiye’nin de Suriye’nin bağımsızlığını istediğini*” söyleyerek, “*Büyük çoğunluğu Türklerden oluşan İskenderun ve Antakya bölgesine de Fransız Hükümetinin kendi işlerini kendilerinin görmelerine imkân verecek bir muameleden yararlandırması*” dileğinde bulunmuştu.²⁸⁴ Aras’ın yaptığı bu konuşma ile Sancak meselesinin yeni safhası açılmıştı.

Aras’ın bu konuşmasına cevaben, Fransız Dışişleri Müsteşarı Vienot, 1921 İtilafnamesini mandater devlet sıfatıyla imzaladıklarını, 1922 tarihli manda sözleşmesinin Fransa’nın Suriye ve Lübnan’ı bağımsızlığa götürmek ve her hangi bir bölünmeden korumak görevlerini tespit ettiğini, Fransa’nın manda sözleşmesinin dışına çıkmayacağını, Sancak’ın Suriye devleti dahilinde özerkliği esaslarını 1921

²⁸² Kemal Ünal, “Suriye’deki Türkler Ekalliyet Değildir”, *Ulus*, 24 Eylül 1936, s. 1.

²⁸³ Falih Rıfki Atay, “Suriye ve Sancak”, *Ulus*, 25 Eylül 1936, s. 1.

²⁸⁴ **Türkiye Dış Politikasında...**s. 159; **İskenderon-Antakya Meselesi**, “Akvam Cemiyeti Konseyinin 93 üncü toplantısı zabıtlarından”, Ankara 1936, s. 9; “İskenderunun istiklal hakkı tanınmalıdır”, *Cumhuriyet*, 29 Eylül 1936, s. 5.

İtilafi çerçevesinde müzakereye hazır olmakla birlikte mandaya muhalif harekette bulunmayacağını belirtti.²⁸⁵

Bu cevaplar Sancak'ın durumunu netleştirmedeği gibi yapılan anlaşmada da İskenderun Sancağı hakkında hiçbir hüküm yoktu. Buna rağmen, iki tarafın da ortak söylediği, Fransa'nın Suriye'den çekilirken, Sancak üzerindeki yetkilerini Suriye'ye devredecek olması idi. Türk Hükümeti bu durumu kabul etmedi. Konu, 1936 Eylül ayında Cenevre'de yapılan Milletler Cemiyeti Konseyinin toplantısında Fransa ile görüşülmüşse de bir ilerleme sağlanamadı. Bunun üzerine Türkiye, 10 Ekim 1936 tarihinde Paris büyükelçisi Suad Davas vasıtasıyla Fransa'ya bir nota verdi.²⁸⁶ Fransa Hükümetine verilen notada²⁸⁷ Fransa'ya, Suriyelilerle imzalanmış ve Lübnanlılarla imzalanmakta olunan anlaşmalara benzer bir anlaşmanın İskenderun ve Antakya bölgesi temsilcileriyle de yapması teklif ediliyordu.²⁸⁸

Fransa Hükümeti notanın cevabını 10 Kasım 1936'da verdi. Cevapta, Sancak'a bağımsızlığın verilmesi, Suriye'nin parçalanması demektir ki, böyle bir ihtimale karşı ise mandater devlet, Suriye devletini kesinlikle korumakla mükellef olduğunu bildirdi.²⁸⁹ Fransa'nın bu notasına Türkiye, 17 Kasım 1936 tarihinde cevap verdi. Cevabında; dünya savaşından sonraki süreç ve bu süreçte İskenderun ve Antakya'nın durumu anlatıldı. İskenderun ve Antakya'nın istiklali, Suriye'nin parçalanması anlamına gelmediğini bildirdi. Son olarak Türkiye net bir şekilde Fransa'ya, birçok fedakârlıkla şimdiye kadar elde edilmiş haklardan vazgeçilmeyeceğini ve bu hakların şu veya bu sebeple değiştirilmesini kabul etmeyeceğini söyledi.²⁹⁰ Karşılıklı verilen bu notalar Sancak meselesinin halli için bir ilerleme sağlamadı. Zaten büyük bir baskı altında olan Sancak Türkleri, her ne kadar umutsuzluğa kapılmasalar da, çözümün gecikmesi onları ziyadesiyle üzüyordu.

²⁸⁵ **Montreux ve Savaş Öncesi Yılları...**, s. 159.

²⁸⁶ Armaoğlu, a.g.e., s. 348; **Montreux ve Savaş Öncesi Yılları...**, s. 161-162; **İskenderon-Antakya Meselesi...**, s. 17.

²⁸⁷ Notanın tam metni için bkz.: **BCA**, Belge No: (030.10.224.510.12), 402/456, 4 Temmuz 1938, "10/X/1936 tarihinde Paris Büyük Elçimiz Bay Suad Davas Vasıtasile Fransa Hariciye Nezaretine tevdi edilen nota.", s. 17.

²⁸⁸ Nota için bkz.; **Montreux ve Savaş Öncesi Yılları...**, s. 162; **Ayn Tarihi**, Aralık 1936, Sayı 36, s. 92-94.

²⁸⁹ **Montreux ve Savaş Öncesi Yılları...**, s. 164; **Ayn Tarihi**, Aralık 1936, Sayı 36, s. 94-97; Armaoğlu, a.g.e., s. 348, "Antakya Meselesi Milletler Cemiyetine mi veriliyor? Notaların tam metni", **Cumhuriyet**, 25 İkinciteşrin (Kasım) 1936, s. 1.

²⁹⁰ **TBMMZC**, Devre: V, Cilt:13, İçtima: 2, Tarih: 27.XI.1936, s. 71-72. Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras, bu oturumda İskenderun ve Antakya meselesinin ne aşamada olduğunu uzun uzun anlatmış, Türkiye ve Fransa arasında verilen notalardan bahsetmiştir. Ayrıca söz alan milletvekilleri İskenderun ve Antakya meselesi hakkında düşüncelerini ortaya koymuşlardır.

Bu durumun farkında olan Atatürk, Sancak Türklerinin maneviyatlarını yükseltmek için, 28 Kasım 1936 tarihli bir mektubu Hasan Rıza Soyak'a Dörtyol'da bulunan Tayfur Sökmen'e gönderilmek üzere yazdırır. Mektupta Soyak, Sökmen'in Sancak hakkında Ankara'ya verdiği bilgilerin öneminden bahsederek, davanın iyi yolda olduğunu, herkesin rahat olmasını ve Sancak'ta baskı altında olan halkın daha rahat ettirilmesi için yardımların da arttırılacağını yazıyordu.²⁹¹

3.1.4. Atatürk'ün Sancak Sorununa Müdahalesi ve Hatay İsminin Verilmesi

Fransa'nın Suriye ile yaptığı antlaşma, Suriye'ye bağımsızlık verip, Sancak'ın Suriye'ye bağlanma olasılığını arttırmıştı. Bu gerçekleşmeden Sancak meselesinin halledilmesinin vakti gelmişti. Bunun farkında olan Atatürk, Sancak sorunuyla daha aktif ve alakadar olmaya başladı.

Eylül ayının son günlerinde yapılacak olan Milletler Cemiyeti'nin toplantısına Cenevre'ye gitmeye hazırlanan Türk heyetinde bulunan Hasan Rıza Soyak, hareketinden önce 11 Eylül 1936 tarihinde Atatürk'le bir görüşme yapmış ve Sancak'ın durumunu konuşmuşlardı. Atatürk, Soyak'a Fransa-Suriye Antlaşmasından sonra Sancak konusundaki düşüncelerini sorduğunda; *"...Fransa'nın Sancağı artık hakiki sahiplerine terk edip gitme zamanı geldiğini... Türk İskenderun, Antakya ve dolayları halkının da hasıl olan son durumda otomatik olarak istiklale kavuşması tabii ve mantık icabı olduğunu"* söylemişti. Atatürk, Soyak'ı onaylayarak; *"Evet öyledir; orada, garantimiz altında müstakil bir Türk Devleti kurulmalıdır, bunu temin edeceğiz çocuk."*²⁹² diyerek, Sancak meselesinin halli için yaptığı planın ipuçlarını vermiştir.

Daha sonra Atatürk, bu sorunu Meclis gündemine de getirecek, Sancak konusunun Türkiye için ne ifade ettiğini, 1 Kasım 1936 tarihli Meclis açılış konuşmasında; *"...Milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük bir mesele, hakiki sahibi öz Türk olan 'İskenderon – Antakya' ve havalisinin mukadderatıdır. Bunun üzerinde, ciddiyet ve katiyetle durmaya mecburuz"* sözleriyle bu meselenin ne kadar önemli olduğunu altını çizerek, Fransa ile Türkiye'nin arasındaki tek ve büyük meselenin bu olduğunu söyler. Sözlerinin devamında ise; *Bu işin hakikatini*

²⁹¹ Mehmet Mursaloğlu, **Hatay'a ve Atatürk'e Adanan Bir Hayat, Tayfur Sökmen-Hatay Devlet Reisi**, Bizim Gezen Yayınları, İstanbul 2017, s. 27.

²⁹² Soyak, a.g.e., s. 532.

bilenler ve hakkı sevenler, alakamızın şiddetini ve samimiyetini iyi anlarlar ve tabii görürler...”²⁹³ sözleriyle Sancak konusunun Türkiye için önemini vurgulamış, Fransa ve dünya kamuoyuna bu önemli mesajı vermiştir. Tayfur Sökmen bu konuşmayı, “...*Meclis açılış nutkunda aziz Atatürk, ‘bundan böyle Fransızlarla aramızda senelerdir sürüp giden davanın neticelenmesinin zamanı gelmiştir’, buyurdular.*”²⁹⁴ diyerek, Atatürk’ün kararlılığından duyduğu heyecanı ortaya koyacaktı.

Atatürk’ün bu konuşmadan hemen sonra Sancak için yaptığı hamlelere bakıldığında, Tayfur Sökmen’in dediği gibi Atatürk’ün bu meseleyi halletmek için hiç zaman kaybetmediği görülecekti. Atatürk’ün bu konuşması Türkiye’de olduğu kadar İskenderun ve Antakya kamuoyunda da büyük tesir yapmıştı. Bu tesiri bildiren 16 Kasım 1936 tarihli MAH (Milli Emniyet Hizmetleri) raporuna bakıldığı zaman şunlar yazılıdır: “...*Atatürk’ün senelik nutkunun Sancak’ı alakadar eden parçasıyla fotoğrafı, kartpostal şeklinde tanzim edilerek 5000 adet basılmış ve dağıtılmıştır. Bir çokları bu kartpostalları büyüterek altın yaldızlı çerçevelerle evlerine asmışlardır.*” Bu konuşma aynı zamanda ümitsiz bir bekleyiş içinde olan Sancak Türklerine yeni bir umut ışığı da olmuştur. Nitekim 19 Kasım tarihli MAH raporunda Sancak Türklerinin ruh hali şöyle anlatılacaktır: “*Beyanat Sancak mukadderatının Türkler lehine halledileceğine dair şüphesi olanları yola getirmiş ve Türkleri birleştirmiştir. Sancak Türkleri kurtuluşun muhakkak olduğuna sarsılmaz bir iman ile inanmış bulunuyorlar.*” Bu konuşma Türkler ve Müslümanlar üzerinde olumlu bir tesir yaptığı gibi Ermeni ve Hıristiyanlar üzerinde de olumlu etki yapmıştı. Buna karşılık, “*Taşnaklar Fransızların sözünden çıkmayacaklarını ve mukadderatlarını Fransızlara bağlamış olduklarını söyleyeceklerdir.*”²⁹⁵

²⁹³ **BCA**, Belge No: (030.10.224.510.12), 402/456, 4.7.1938, “Reisicümhurumuz Kemal Atatürk’ün 1 Teşrinisani 1936 da Kamutayın beşinci devresinin ikinci senesini açarken söylediği nutuklar”; **TBMMZC**, Devre: V, Cilt:13, İçtima: 2, Tarih: 1.XI.1936, s. 4-7; **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III**, Atatürk Araştırma Merkezi Divan Yayıncılık, Ankara 2006, s. 404; **TBMM, Tarihe Düşülen Notlar 1, Yasama Yılı Açılışlarında Cumhurbaşkanlarının Konuşmaları-1, (1 Mart 1924-14 Aralık 1987)**, (Ed.: Hasan Yılmaz), Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Aralık 2011, s. 58, **İskenderon-Antakya Meselesi...**, s. 20.

²⁹⁴ Sökmen, a.g.e., s. 95.

²⁹⁵ Hamit Pehlivanlı, “Atatürk Dönemi Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatı İstihbarat Raporlarında Hatay Meselesi”, **AAMD**, 14(40), Mart 1998, s. 184.

Atatürk 1 Kasım 1936'da Mecliste yaptığı konuşmanın bir gün sonrasında Tayfur Sökmen'i çağırttı. Tayfur Sökmen kitabında bu olaydan şöyle bahsedecekti.²⁹⁶

“...Gittim. ‘Bizleri ihya ettiniz ulu önder’ dediğimde ‘Sökmen bugünden itibaren davaya resmen el kondu. Antakya-İskenderun ve havalisinin ismi bundan böyle Hatay’dır, cemiyetinizin adını ‘Hatay Egemenlik Cemiyeti’ olarak değiştirin ve faaliyetinizi bu isim altında yürütün, Cemiyet merkezi yine İstanbul’da kalmak üzere, Mersin, Dört Yol, Hassa, Kilis’te şube açın; Fakat denizden, karadan hatta dağdan Hatay’a gidip gelinmesi daha kolay olacağı için faaliyet merkeziniz Dört Yol şubeniz olsun. Bu şube açıldığı zaman Antakya’daki Cemiyetin adı da değişerek Hatay Egemenlik Cemiyeti adını alsın’ buyurdular ve ‘Gazanız mübarek olsun, Allah utandırmasın ve muvaffak etsin’ diye ilave ettiler. Teşekkür ederek huzurlarından şevkle ayrıldım.”

Atatürk’ün bu sözleri, Hatay’da egemenliğin ele alınacağı kurtuluş mücadelesinin başladığına işaret etti. Bu yapılırken Hatay’daki birliği ve beraberliği de sağlamak gerekiyordu. Bu birliğin sağlanması ve tarihi temellere dayandırılması için de, kamuoyu yaratılmaya çalışılıyordu. Hatay isminin konmasından sonra, bu ismin tarihi kökenleri hakkında da birçok yazı yazılmıştı. Bu konuda en çarpıcı tarih tezlerinden birisini Siirt Milletvekili İsmail Müştak Mayakon ortaya koymuştur. Mayakon, Antakya, İskenderun ve havalisinde yaşayan Türkler’in bu bölgenin kırk asırlık sahipleri olduğunu, Hatay Türkleri’nin Orta Asya ve Altaylar’dan geldiğini fakat bunların bir kısmının Çin’in kuzeyine yerleştiklerini ve bu bölgenin tarih kitaplarında isminin de “*Hatay*” olduğunu ifade eder. Hatay isminin tarihi temellerini ortaya koyduktan sonra ise, Hatay Türkleri’nin bütün Anadolu’ya yayıldığı gibi Antakya, İskenderun ve havalisine de yerleştiğini öne sürer. Mayakon tezini güçlendirmek için de, “*Hatay, Hata, Ata, Eti*” isimlerin aynı kökten geldiğini ve hepsinin aynı manayı ifade eden Türk kelimeleri olduğunu yazar. Sonuç olarak Mayakon, Antakya, İskenderun ve çevresinin isminin coğrafya adının Hatay olduğunu, burada yaşayan Türlerin ise Türk atalarının temsilcisi olan ‘Hata’lardır, Atalardır’ yazarak, burada kurulacak bağımsız Türk varlığında alması gereken isimleri sıralar; “*Hatay = o havalinin adı; Hatalar = Hatayda yaşayan Türklerin adı; Hatay Devleti = Hatayda teessüs edecek Türk varlığının adı.*”²⁹⁷ Yayınlanan bu yazılarla birlikte Türk kamuoyunda bir hassasiyet yaratmak ve soruna sahip çıkma içgüdüğü vardır.

²⁹⁶ Sökmen, a.g.e., s. 95.

²⁹⁷ İsmail Müştak Mayakon, “Tarihten Bir Yaprak, Bir Türk Camiasının Adı”, **Cumhuriyet**, 10 Birinciteşrin (Ekim) 1936, s. 1.

Sancak ismini değiştiren Atatürk, bir emirle de “*İskenderun ve Antakya Muavenet-i İçtimaiye Cemiyeti'nin*” ismini “*Hatay Egemenlik Cemiyeti*” olarak değiştirdi.²⁹⁸ Görülüyor ki, Hatay ismiyle yeni bir başlangıç yapan Atatürk, cemiyet isminin yanına kazanılmaya çalışılan “*Egemenliği*” de ekleterek bu bölgenin kaderine yön vermiştir. Kurtuluş yöntemi olarak diplomasi ön plana çıkarılsa da, tek çözüm olarak görülmemekte idi. Dört Yol’un Cemiyet merkezi seçilmesi, gerektiğinde irtibatın dağdan sağlanması düşüncesi, kurtuluş için her yöntemin deneneceğinin bir işaretiydi. Ayrıca bu cemiyetin şubelerinin her yerde açılacak olması da, içte yapılacak teşkilatlanmanın somut bir göstergesi idi. Atatürk’ün emriyle kurulmuş olan ve Hatay mücadelesinin yönlendirilmesinde etkin rol oynayacak “*Hatay Egemenlik Cemiyeti*”, yönetimini oluşturarak, şubelerini kurdu ve faaliyete başladı.²⁹⁹

Tayfur Sökmen, Cemiyetin faaliyet merkezi olan Dört Yol ile Antakya’daki şube arasında irtibatı sağlamak konusunda zorluk çekeceğini düşünerek, bu durumu Atatürk’e arz etmek ve istihbaratı yapacak sorumlu bir kişiye seçmelerini istemek için Hasan Rıza Soyak’a görüşme isteğini iletmiş ve bir gün sonra Dolmabahçe Sarayında yapılacak olan toplantıya çağrılmıştı. Toplantıda³⁰⁰ Tayfur Sökmen’e bu işi yapabilecek kişi olarak “*Siz kimi düşünüyörsünüz?*” sorusuna verdiği isimler politik olabilir düşüncesiyle kabul görmedi. Verdiği isimlerin kabul görmemesi üzerine Tayfur Sökmen, “*O zaman kim olacak*” deyince, Dâhiliye Vekili ve Hatay Egemenlik Cemiyeti Umumi Reisi Şükrü Kaya “*Siz varsınız, siz yaparsınız*” dedi. Görevi kabulde tereddüt eden Tayfur Sökmen, Hasan Rıza Soyak’ın “*Atatürk bu vazifeyi sizin yapmanızı emretti*” sözüyle görevi tereddütsüz kabul etti.³⁰¹ Böylece Hatay Egemenlik Cemiyeti’nin Türkiye ile Hatay teşkilatları arasındaki haberleşmeyi kurmak üzere Tayfur Sökmen Fahri Başkan olarak görevlendirildi.³⁰²

²⁹⁸ Sökmen, a.g.e., s. 95.

²⁹⁹ Atatürk’ün emriyle kurulan Cemiyetin Genel Başkanlığına İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Genel Sekreterliğine Emniyet Umum Müdürü Şükrü Sökmenşüer ve fahri başkanlığına da Tayfur Sökmen getirildi. Kısa sürede şubeleri açılmaya başlayan Cemiyetin, 12 Aralıkta Hatay Şubesi açılarak başkanlığına İhsan Mursaloğlu, 17 Aralık’ta açılan Dört Yol Şubesinin başkanlığına Abdurrahman Melek getirildi. Sonrasında da 26 Aralıkta Mersin Şubesi ve Kilis Şubeleri açıldı. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Tekin, “Devlet Kuran Cemiyet...”, s. 5-7; Sökmen, a.g.e., s. 96-98.

³⁰⁰ “*Toplantıda bulunanlar, Dâhiliye Vekili ve Hatay Egemenlik Cemiyeti Umumi Reisi Şükrü Kaya, Milli Müdafaa Vekili Kazım Özalp, Hariciye Vekâleti Kâtibi Umumisi Numan Menemencioğlu, MAH Teşkilat (Milli Emniyet) başkanı Şükrü Ali, Riyaset-i Cumhur Umumi Kâtibi Hasan Rıza Soyak vardı.*” Sökmen, a.g.e., s. 96.

³⁰¹ Sökmen, a.g.e., s. 96.

³⁰² Halaçoğlu ve Öztürk, a.g.e., s. 6-7.

Atatürk, Tayfur Sökmen'e, Dört Yol'daki bu şubede "*Hatay'ın Fransa'dan isteklerini öne süren*" bir konuşma yaptı. Fransızlar, Tayfur Sökmen'i Atatürk'e "*Hududumuzda bir meb'usunuz halkı aleyhimize kışkırtacak şekilde bir konuşma yapmıştır. Bu dostluğa aykırıdır*" diye şikâyetle bulundular. Atatürk, "*O meb'usumuz müstakildir. Anayasamız, müstakil mebuslara istediği yerde istediği şekilde konuşma hakkı vermektedir. Bu itibarla o meb'usa müdahale edemeyiz.*" diye cevap verdi.³⁰³ Atatürk'ün bu diplomasi diliyle Fransızlara yön vermesi, daha önce hesaplanmış ve tasarlanmış bir hamleydi. Zira Tayfur Sökmen bile, 1935'te Atatürk'ün isteği ile milletvekili seçtirilirken, Antalya'dan ve bağımsız vekil seçtirilmesine bir anlam verememişti.³⁰⁴ Onun anlamı şimdi anlaşılacaktı.

Hatay sorununun Türkiye lehine çözümü için, Hatay'da birlik ve beraberliğin sağlanması adına, bu dönemin bir diğer önemli hamlesi de, Hatay'da yaşayan Alevilerin "*Eti Türkü*" olduğu tezinin ortaya konmasıdır. Zira Sancak'ta Fransızlar ve Suriyeliler kendi menfaatleri doğrultusunda Aleviler üzerinde hesaplar yapıyorlardı. Fransızlar, Alevilere; "*Siz ne Türk, ne Arap ve ne de Müslümansınız, sizler Ehli salip bakayası olduğunuzdan Türkler ve Araplar sizlere fena muamele yapmaktadır*" propagandası yapmaktadırlar. Buna karşılık Suriyeliler de; "*Siz Arap ve Müslümansınız, Fransızlara inanmayın*" diyerek Alevileri kazanmaya çalışıyorlardı. Antakya'daki Hatay Egemenlik Cemiyeti bu durumdan Tayfur Sökmen'i haberdar ederek, ondan Fransız ve Arapların tahriklerini çürütmek için, bir vesika bulup bulamayacağını soruyorlardı. Sökmen, Atatürk'e bilgi vermek ve talimat almak için Dolmabahçe'ye ziyaretine gitti. Durumu Atatürk'e anlatan Sökmen, ondan Kilisli tarihçi Necip Asım Bey'le temasa geçip hakikatin ortaya çıkarılmasını emretti. Bunun üzerine Necip Asım Bey'le görüşen Sökmen, onun tarihi bazı gerçekleri ortaya koyarak Alevilerin Eti Türkleri olduklarına dair sözlerini Atatürk'e aktarmıştı. Atatürk'te bu duyduklarının üzerine "*Aleviler Arap değildir. Eti Türkleridir*" sözleriyle, Hatay'da Alevilere sahip çıkmaya devam etmiştir.³⁰⁵ Atatürk'ün Fransız propagandasına karşılık, politik ve tarihsel yaklaşımı, Fransızların Aleviler üzerindeki bölücü politikasını boşa çıkartmıştır. Atatürk'ün Alevilere karşı bu yaklaşımını diğer devlet adamları da devam ettirmiştir. Örneğin 10 Mart 1937 tarihinde Adana'da bir konuşma yapan Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya,

³⁰³ Tahsin Ünal, **Türk Siyasi Tarihi 1700-1958**, Emel Yayınları, Ankara 1977, s. 575-576.

³⁰⁴ Milletvekilliği seçilme süreci için bkz.: Sökmen, a.g.e., s. 91.

³⁰⁵ Sökmen, a.g.e., s. 97-98.

Alevilerin öz Türk olduklarını söyleyerek, Cumhuriyet Halk Partisi'nin altı okunun anlamını açıklamış ve bu ilkelerin bu tür ayrımlara izin vermediğini belirtmiştir.³⁰⁶

3.1.5. Suriye'de Seçimlerin Yapılması ve Sancak'taki Karışıklıklar

3.1.5.1. Sancak'ta Türklerin Seçimleri Boykot Kararı

Fransa-Suriye arasında 9 Eylül 1936 tarihinde imzalanan Dostluk ve İttifak Antlaşması Suriye Meclisinde onaylandıktan sonra seçimlerin 14 Kasım 1936 tarihinde yapılmasına karar verildi. Türkiye, seçimlerin yapılacağını, 23 Eylül 1936 günü Paris'ten Suriye'ye dönüşünde İstanbul'a uğrayan Suriye Manda Yönetimi Başkanı Haşimül Atasi'nin gazetelere verdiği demeçten ve İsmet İnönü'yle heyetin görüşmelerinden sonra öğrenmişti.³⁰⁷ Atasi beyanatında yapılan anlaşmanın içeriğine çok fazla değinmese de, "*Suriye demokrasi usulüyle idare edilecektir. İlk işimiz Mebusan meclisini açmak olacaktır.*"³⁰⁸ sözleriyle yapılacak seçimi işaret etmişti.

Atatürk'ün Suriye heyetiyle görüşmesinden sonra Sancak'ta seçim yapılacağı kesinleşince, Atatürk ve İsmet İnönü Tayfur Sökmen'i arattı. Ankara'da İsmet İnönü ile görüşme fırsatı bulan Tayfur Sökmen, İnönü'nün Paris'ten gelen heyetle konuşulanları anlattıktan sonra: "*Fransızlarla anlaşarak Suriye'de umumi seçim yapacaklarmış, sizinkilere haber ver onlar da bu seçime katılsınlar*" deyince Tayfur Sökmen: "*...Seçime katılmamız lazım, çünkü; bir defa Fransızlar bizim seçimi kazanmamıza imkân vermezler, şayet bu şartlar altında kazansak bile 160 kişide 3-5 kişiye dahi söz hakkı vermezler. Bu itibarla seçime girmemiz bence lüzumsuz olur.*" dediğinde, İnönü birde toplantıda hazır bulunan Selim Çelenk Bey'in görüşlerini sordu. O'da Tayfur Sökmen'i destekler nitelikte görüş beyan edince, ortak karar, "*Seçime iştirakle bir fayda temin edilemez*" yönünde oldu ve İsmet İnönü de seçime girmeme fikrini kabul etti.³⁰⁹ Seçime katılmama kararı Hatay Türklerine duyuruldu.

³⁰⁶ Esin Tüylü Turan, "Ulus ve Cumhuriyet Gazetelerine Göre Hatay Sorunu ve Hatay'ın Anavatana Bağlanması", *Vakanüvis*, Yıl: 2 No: 1, Mart 2017, s. 298.

³⁰⁷ Şükrü Kaya'da Milletler Cemiyetinde 2 Ekim 1936 tarihli konuşmasında, "*...yakında uygulanacağı bildirilen ve esas itibarıyla sevindirici olan ıslahat haberi üzerinde durmaklığım ve Türk milletinin, esaslarını bilmediği bu ıslahatın, hemen kendi yakınında bulunan kesif ve kütleli Türk unsurunun halati menfaatlerini icabeden ehemmiyetle dirpiş edip etmediği hususundaki endişelerine tercüman olmaklığım belki de lazımdır.*" diyerek Türkiye'nin de bu esasları bilinmeyen anlaşmadan duyduğu kaygıyı dile getirmiştir." *BCA*, Belge No: (030.10.224.510.12), 402/456, 4.7.1938, "B. Şükrü Kaya'nın Milletler Cemiyeti Asamblesinin 17 inci toplantısının, 2 İlkteşrin 1936 tarihli içtimasında irad ettiği nutuktan." s. 12.

³⁰⁸ "Suriye delegasyonu reisinin söyledikleri", *Ulus*, 24 Eylül 1936, s. 5.

³⁰⁹ Sökmen, a.g.e., s. 94.

Hatay'da da, halkı bütünleştirmek ve teşkilatlandırmak için Abdülgani Türkmen Bey başkanlığında Hatay Halk Partisi kuruldu. Kaza ve nahiyelerde de Halkevleri açılarak seçimlere katılmama yönündeki çalışmalar hızlandırıldı. Böylece Sancak sorununun halli için Türkiye'de en üst düzeyde başlatılan hazırlık ve teşkilatlanma, Hatay'da da yaygınlaştırılarak topyekün mücadele için yerel hazırlıklar da tamamlanmıştı.³¹⁰

3.1.5.2. Suriye Seçimleri ve Sancak'ta Olayların Tırmanması

Yaklaşan seçimlerle Hatay'daki gelişmeler karşısında Fransa endişe duymaya başladı. Seçim dolayısıyla çıkabilecek herhangi bir karışıklığı önlemek için zabıta, asker ve jandarma ile takviye edilerek her tarafa devriyeler çıkarıldı. Nihayet Suriye'de olduğu gibi 14 Kasım 1936 tarihinde Hatay'da da iki dereceli olarak yapılacak seçimlere başlandı. Fransa seçimlere katılımın artırılması için tedbirler almıştı. Bu tedbirler içinde, sınır dışı etme, tutuklama ve benzeri baskılar vardı. Fransa'nın yanında halkın seçime katılımını sağlamak için Vatanilerin baskıları ve jandarmannın köylere kadar cebir ve şiddeti de ekleniyordu. Fakat bütün bu baskı ve zorlamalara rağmen alınan karar doğrultusunda Hatay'daki seçimlere katılım oldukça düşük seviyede kaldı.³¹¹

Hatay'da bu gelişmeler olurken, Türkiye de olayları yakından takip ediyordu. Ulusal gazeteler Hatay'da olan bu karışıklıkları sütunlarına taşıyor ve Türk kamuoyuna duyuruyordu. Nitekim Cumhuriyet gazetesi 15 Kasım'da, "*Antakyada vaziyet nazik bir safhada*" başlığını attıktan sonra; "*Türk halkı dipçikle intihaba iştirak ittirmek isteniyor*" devamında ise "*Halebden takviye kuvvetleri getirerek halkı cebren intihab yerlerine sürüklüyorlar. Birçok Türkler hapis ve nefyedildiler. Bir kısım halk Türkiyeye ilticaya hazırlanıyor. Kanlı hadiseler çıkması muhtemeldir.*"³¹² haberleriyle durumun hassasiyetini ortaya koyuyordu. Aynı gazete bir gün sonra, "*Antakyada Halka İşgence Yapılıyor*" manşeti ile çıkıyor ve "*Köylere gönderilen müsellaah jandarmalar halkın elini, kolunu bağlayarak ve dayak atarak*

³¹⁰ Melek, a.g.e., s. 25; Ada, a.g.e., s. 117.

³¹¹ Adil Dağistan, Adnan Sofuoğlu, **İşgalden Katılma Hatay, Atatürk'ün Dış Politika Zaferi**, Phoenix Yayınevi, Ankara 2008, s. 51.

³¹² "Antakyada vaziyet nazik bir safhada", **Cumhuriyet**, 15 İkinciteşrin (Kasım) 1936.

intihab sandıklarının başına getiriyorlar. Zulümden kaçmak isteyenleri jandarmalar öldürüyor.” haberlerini yayınlıyordu.³¹³

İsmail Müştak Mayakon, “*Açık Konuşalım...*” başlıklı yazısında, “*Antakya ve İskenderun halkının yalnız yüzde onu, o da cebir ve tazyik altında intihaba iştirak edip üst tarafı Suriye ile hiçbir alakaları olmadığını bağıra bağıra söylediği halde bir gün Şam meclisinde Hataylı üç beş meb’us görmemiz ihtimalden uzak değildir...*” derken, seçilecek mebusların varlığını işaret ediyordu. Fakat bu seçilmiş olanların netice üzerinde hiçbir etkisi olmayacağını ve devamında hiçbir hukuki vaziyet ihdas edemez diyerek seçilen mebusların Hatay halkını temsil etmeyeceğini yazıyordu.³¹⁴

Seçimlere katılımın artırılması için Fransa’nın aldığı bütün sert önlemlere karşılık, Hatay’da birinci derece seçimlere katılım düşük olmuştur. Bunda Hatay’da bulunan Ermeni, Yahudi, Çerkez ve Alevilerin de seçime katılımlarının az olmasının az da olsa etkisi görülebilir.³¹⁵ Birinci derece seçimlerin ardından, 30 Kasım 1936 günü yapılacak olan ikinci derece seçimlere kadar Hatay’daki olaylar devam etti. Bu gergin ortamda ikinci derece seçimler yapılsa da, seçimlerin ardından olaylar artmıştı. Seçimler sonunda, Milli Blok’un gösterdiği ve Hatay’da tepki toplamış olan adaylar milletvekili seçilmişti.³¹⁶ Nitekim Hatay’ın seçim sonuçlarında, İskenderun’dan bir Alevi, Kırıkhan’dan bir Türk, Antakya’dan iki Türk, bir Alevi ve Ermeni Ortodoks Suriye Meclisine mebus seçilmişti.³¹⁷

Seçimlerin hemen sonrasında Hatay’da yapılan zulmü protesto etmek için bütün dükkânlar kapatıldı.³¹⁸ Bir gün sonrası 2 Aralık 1936’da ise Antakya’da gösteriler düzenlenerek, seçilen mebuslar protesto edildi. Bu gösteriler sırasında seçimlere katılarak Suriye Meclisine milletvekili seçilen Adalı Mehmet ve Kuseyri Mustafa’nın evlerinin önünden geçerken açılan ateş sonucunda iki kişi yaralandı. Bir gün sonra aynı yerde gösteriler tekrar yapıldı. Bunun üzerine Fransız askerlerinin

³¹³ “Antakyada Halka işkence yapılıyor”, **Cumhuriyet**, 16 İkinciteşrin (Kasım) 1936, s. 1.

³¹⁴ İsmail Müştak Mayakon, “Açık Konuşalım...”, **Cumhuriyet**, 22 İkinciteşrin (Kasım) 1936, s. 1.

³¹⁵ İsmail Müştak Mayakon, “Açık Konuşalım...”, başlıklı köşe yazısında “*Ermeniler ve Alevilerden sonra Çerkesler de intihabata iştirak etmiyerek*” Türklere destek verdiklerini yazıyordu. **Cumhuriyet**, 16 İkinciteşrin (Kasım) 1936; Yunus Nadi’de “Hatay Davası Münasebetiyle Türk Mucizesi” başlıklı yazısında “*Aleviler, Çerkezler, Ermeniler bütün makus teşvik ve tazyiklara rağmen hep bu haklı Türk davasına muzaheret ettiler.*” diyecektir. **Cumhuriyet**, 25 İkinciteşrin (Kasım) 1936.

³¹⁶ Ada, a.g.e., s. 119.

³¹⁷ Dağıstan-Sofuoğlu, a.g.e., s. 52; Seçimle ilgili sandıklardan çıkan seçmen sayıları için bkz.: Pehlivanlı, a.g.m., s. 174.

³¹⁸ “Sancaktaki zulmü protesto için her taraf kapandı”, **Cumhuriyet**, 1 Birincikanun (Aralık) 1936, s. 1.

halka açtığı ateş sonucu iki kişi öldü, on altı kişi de yaralandı. Bunun üzerine Antakya’da sıkıyönetim ilan edilerek birçok Türk tutuklandı. Bu olaylar devam ederken Türkiye’deki inkılapları takip ederek şapka giyen Türklere de Suriye Vatani Partisi mensupları baskı ve şiddetlerini daha da arttırdı.³¹⁹

Cumhuriyet gazetesinde 4 Aralık 1936 tarihinde atılan: “*Biz sulhu sevdiğimiz kadar silah oyunlarından da hoşlanırsınız*”³²⁰ başlığı bir köşe yazısının başlığı olmaktan ziyade, bir milletin, soydaşlarını kurtarmak için son çare ne ise onu yapabileceğinin ortaya koyuluş şekliydi. Türk kamuoyunda artık Hatay davasının sonuçlanması diplomasi ile mümkün olmazsa askeri yöntemlerin bile kullanılabilmesi eğilimleri artmaya başlamıştı. Zaman zaman Meclisteki konuşmalarda da bu durum dile getirilmişti.³²¹

Sancak olaylarının endişe verici duruma gelmesi Türkiye’nin çözüm konusundaki bakış açısını da değiştirmişti. Zira olayları yerinde incelemek ve bilgi vermek için görevlendirilen Beyrut Başkonsolosu Feridun Cemal Erkin, gözlemlerini bir rapor haline getirmişti. Rapor edilen bilgiler, Atatürk tarafından okunduğu zaman Türkiye’nin Sancak siyasetinde de değişimler olacaktı. Atatürk; “*Biz şimdiye kadar Sancak’ta genişletilmiş özerkliğe doğru gidiyorduk. Bundan sonra Feridun’un dediği gibi özerkliğe değil düpedüz ilhaka gideceğiz*”³²² diyerek, Sancak için yeni stratejinin de ne olacağını ortaya koymuştu.

³¹⁹ Dağıstan, Sofuoğlu, a.g.e., s. 52; Ayrıca yapılan baskı, şiddet için bkz.: Yusuf Sarımay, “Atatürk’ün Hatay Politikası-1 (1936-1938)”, **AAMD**, (12)34, Mart 1996, s. 7; Çelenk, a.g.e., s. 71; Pehlivanlı-Sarımay-Yıldırım, a.g.e., s. 63-64; Haktan Bırsel, Olcay Özkaya Duman, “Le Sandjak Est Turc (Sancak Türktür) Broşüründe İskenderun Sancağı Sorunsalı”, **A.Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, (49), 2012, s.354-355; “Antakya’da Türkleri Öldürmeye Başladılar”, **Cumhuriyet**, 3 Birincikanun (Aralık) 1936, s. 1.

³²⁰ İsmail Müştak Mayakon, “Biz sulhu sevdiğimiz kadar silah oyunlarından da hoşlanırsınız” **Cumhuriyet**, 4 Birincikanun (Aralık) 1936, s. 1.

³²¹ 27 Kasım 1936 tarihinde Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras TBMM’de İskenderun ve Antakya hakkında verdiği beyanattan sonra söz alan milletvekilleri, Refik İnce (Manisa), Hakkı Kılıç (Kocaeli), Remzi Güres (Gaziantep), Rasih Kaplan (Antalya), Berc Türker (Afyonkarahisar), Aka Gündüz (Ankara), İbrahim Mete (Seyhan) ve Yusuf Kemal Tengirşenk (Sinop) gibi bazı milletvekilleri Hatay davasının halli için Hatay’ın bağımsız ve Anavatana iltihak olması gerektiğini söylerken, bu çözüm diplomasiyle olmazsa askeri de olabileceği görüşü yaygınlaşmıştı. Bu söyleme en uygun herhalde Kocaeli Milletvekili Hakkı Kılıç’ın söyledikleri gösterilebilir; “*Eğer bu meseleyi beyaz kitaba halletmeyeceklerse bir kırmızı kitap çıkartmak için Türk milleti onlara istedikleri kadar kırmızı mürekkep verebilir.*” **TBMMZC**, Devre: 5, Cilt: 13, İçtima: 2, Tarih: 27.XI.1936, s. 71-79.

³²² Seçimle ilgili yaşanan olaylar ve rapor için bkz.; Feridun Cemal Erkin, **Dış İşlerinde 34 Yıl Anılar, Yorumlar**, C.1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1980, s. 85-104.

3.1.6. Sancak Sorununun Milletler Cemiyetine Taşınması ve Uzlaşma

9 Eylül 1936 tarihinde Fransa'nın Suriye ile imzaladığı Dostluk ve İttifak Muahedesi ile Suriye'ye bağımsızlık vereceği ihtimalinin doğmasıyla birlikte Türkiye bu duruma tepki göstermiş, Hatay'a müstakil bir idare verilmesini talep etmişti. Fransa bu talebe olumsuz cevap vermiş, Türklerin boykot etmesine rağmen Hatay'da seçimler yapılmıştı. Yapılan seçimlerin ardından artan olaylar, Türkiye-Fransa arasında karşılıklı notaların verilmesi, Hatay sorununu daha da karmaşık bir hale getiriyordu. Hatta Türkiye'de soruna barışçıl bir çözüm bulunamaması halinde askeri çözüm yollarının denenebileceği konusunda eğilimler artıyordu. O sırada, Fransa Dışişleri Bakanı Delbos, Büyükelçi Davaz'ın verdiği 17 Kasım tarihli notasına cevaben, Türkiye'nin taleplerinde ısrar etmesi halinde sorunun Milletler Cemiyetine götürülmesini önerdi. Davaz da bu öneriye karşılık, 4 Aralık 1936'da verdiği cevapta Hükümeti'nin Hatay sorununun Milletler Cemiyetine götürülmesini kabul ettiğini bildirdi.³²³ Böylece Hatay sorununa çözüm Milletler Cemiyeti'nde aranacaktı. Hatay sorununa çözüm olacak Milletler Cemiyetindeki görüşmeler başlıca üç safhada gerçekleşti:

Birinci safha; 27 Ocak 1937 tarihli Konsey toplantısında anlaşarak kabul edilen Sandler raporu ile biten safha. İkinci safha; Sandler raporuna dayanarak Konseyce tayin olunan Uzmanlar Komitesinin hazırladıkları ve Konseyin 27 Mayıs 1937 tarihli toplantısında onaylanan Statü ve Anayasa safhası. Üçüncü Safha; Milletler Cemiyeti Konsey Başkanı tarafından seçilmiş olan ilk Seçim Komisyonunun Anayasa ve Statü'ye aykırı olarak hazırladıkları ilk seçim düzenlemesinin, 14 Mart 1938 tarihinde bir komite tarafından yeniden düzenlenmesi ile biten safha.³²⁴

3.1.6.1. Sancak Sorununun Çözümüne Dair Tarafların Tezleri

Sancak sorununun Milletler Cemiyeti'ne taşınmasından sonra, görüşmeler 14-16 Aralık 1936 tarihleri arasında yapıldı. Bu görüşmelerin yapılmasına esas olan mesele, Türkiye'nin 10 Aralık 1936 tarihinde verdiği bir tebliğle, Sancak'daki olayların ve gelişmelerin 14 Aralık 1936'da yapılacak Milletler Cemiyeti Konseyi'nde soruşturulmasını istemesiydi. Meseleyi ele alan Konsey, uyuşmazlığın

³²³ Ada, a.g.e., s. 120.

³²⁴ BCA, Belge no: (030.10.224.510.12) 402/456, 4.7.1938, "Cemiyeti Akvam Mukarreratı", s. 3.

çözümü için bir rapor hazırlamak üzere, meclisteki İsveç temsilcisi Sandler'i görevlendirdi. Ayrıca üç kişilik bir gözlemci grubunu Sancak'a göndermeyi kararlaştırarak, Fransa ile Türkiye arasında görüşmelerin sürdürülmesini tavsiye etti.³²⁵

Konseyin tavsiyesi uyarınca Paris'te taraflar görüşmelere devam etti. Görüşmelerde Türkiye heyeti³²⁶ meselenin halli için şu teklifte bulundu: Hatay'ın tamamen bağımsız bir devlet haline getirilmesi,³²⁷ Suriye, Lübnan ve Hatay'dan oluşan bir konfederasyonun kurulması, konfederasyonun, Dış işlerinde serbest, gümrük ve para birliğine sahip olması, ayrıca Hatay'ın askerden arındırılması ve İskenderun limanının bir kısmının Türkiye'ye kiralanması ve demiryollarının kombine edilmesi.³²⁸ Fransa Hükümeti mandater Devlet sıfatıyla bu teklifleri kabul edemeyeceğini bildirirse de görüşmeleri sürdürdü. Hatta Sancak için kabul edemeyecekleri, “Bağımsızlık” yerine daha esnek bir deyim aramaya başlamış ve Başbakan Blum'un bunu bulacağını vadedilmişti. Nitekim bulunan deyim “*Entité distincte*” yani “*Ayrı bir varlık*” olmuştu.³²⁹ Fransa'nın Sancak'ın bağımsızlığı yerine özerkliğin en ileri şekliyle savunmaya devam etmesi ve Sancak'ın mevcut durumunu koruma yoluna gitmesi görüşmelerin 23 Aralık 1936 tarihinde kesilmesine sebep oldu.³³⁰

Paris'te görüşmeler kesilirken, Milletler Cemiyeti'nin kararıyla kurulan 3 kişilik gözlemci heyeti de 31 Aralık 1936'da Hatay'a vardı. Heyetin Hatay ziyareti süresince, kendi haklılıklarını ortaya koyabilmek için, başta Türkler ve Araplar olmak üzere, tüm cemaat ve gruplar gözlemcileri etkilemek amaçlı gösteriler

³²⁵ **BCA**, Belge no: (030.10.222.501.4) 402/24, 27.1.1937, “Cenevre'den Dr. Aras imzalı telgraf tercümesidir”, s. 1.; İsmail Soysal, “Hatay Sorunu ve Türk-Fransız Siyasal İlişkileri (1936/1939)” **Belleten**, 49(193), Ankara, Nisan 1985, s. 87; **Montreux ve Savaş Öncesi Yılları...**, s. 168.

³²⁶ Türkiye heyeti: Dr. Tevfik Rüştü Aras başkanlığında Hariciye Vekâleti Umumi Kâtibi Numan Menemcioglu, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak, Milletler Cemiyetinin daimi üyesi Necmeddin Sadak'tan oluşuyordu. Müşavirler olarak da, Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer ve aynı zamanda Hatay'ı temsilen de Abdurrahman Melek vardı. Soyak, a.g.e., s. 547; Melek, a.g.e., s. 35-36.

³²⁷ “*Hatay'a bağımsızlık istemek Atatürk'ün soruna çözüm olarak ortaya koyduğu stratejilerden ilkiydi. Zira Hatay'ın Suriye'den bağımsızlığının kazandırılarak uzaklaştırılması, stratejinin ikinci aşaması olan, Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını devreye sokacaktı. Atatürk'ün bu iki aşamalı stratejisinde toprak talebi bulunmaz, çünkü Hatay Sorununu toprak isteyerek çözmenin zorluğunu bilir.*” Adil Dağıstan, “Arşiv Belgeleri Işığında Hatay İçin Verilen Mücadele ve Atatürk”, **Kara Harp Okulu Bilim Dergisi**, 1995, 5(1), s. 156; Süleyman Hatipoğlu, “Atatürk ve Hatay'ın Anavatana Katılması”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, 1996, (102), s. 23.

³²⁸ **BCA**, Belge no: (030.10.222.501.4) 402/24, 27.1.1937, “Cenevre'den Dr. Aras imzalı telgraf tercümesidir” s. 1; Soyak, a.g.e., s. 559.

³²⁹ Soysal, **Hatay Sorunu ve...**, s.87.

³³⁰ Soyak, a.g.e., s. 559-560.

düzenlediler.³³¹ Suriye tarafı ise, Paris'te yapılan ikili görüşmelerde bulunmadığından, seçimler sonrası yeni kurulan hükümet, Paris'e bir heyet göndererek, Hatay'ın Suriye'den ayrılmamasını sağlamak üzere Fransa'yı ikna etmeye çalıştı.³³²

Görüşmelerin kesilmesi tarafların kamuoylarında ve basınlarında farklı değerlendirilmişti. Cumhuriyet Gazetesi, Fransa'da çıkan L'EreNouvele gazetesinin Louis Brasse imzalı makalenin başlığını okuyucusuna taşıyordu. Makalenin başlığı: “İskenderun işi Türk dostluğunu bozmağa değmez”di.³³³ Makalenin devamında ise, görüşmelere ara verilmesinin iki tarafında rahat rahat düşünmesiyle çözüme yaklaşılabileceği değerlendirilmesi yapılıyordu. Fransa basınından bu örnekler verilirken, aynı sayfada Yunus Nadi ise yazısına; “Hakkımızdan olduğu kadar kuvvetimizden de tamamile eminiz!” başlığını atacaktı.³³⁴ Fransız kamuoyu bu meselenin hallinin Fransa'nın menfaatine olacağını ve bunun için biraz zamana ihtiyaç olduğunu düşünürken, Türk kamuoyu da meselenin hallinin biran önce ve Hatay'ın haklarından geri adım atmadan olması gerektiği üzerinde durmaktaydı.

3.1.6.2. Atatürk'ün Beklenmedik Hamlesi: Konya Gezisi

Ocak 1937 başında Hatay ile ilgili yeni bir gelişme yoktu. 5 Ocak günü Ankara'ya gelen Fransız Büyükelçisinin de yeni bir teklif getirmemesi, Hatay'a ait müzakerelerin son safhasında Mösyö Blum'un yeni bir şekil vaadinde bulunduğu da habersizmiş gibi davranması durumun bir çözümsüzlüğe gittiğinin işaretiydi. Elçi bu durumu hükümetine soracağını, üç güne kadar bu hususta bir cevap verebileceğini söyledi. Bu durum aynı gün parti grubu toplantısında da görüşüldü. Dışişleri Bakanı Aras Hatay'a ait müzakerelerin son safhasını izah

³³¹ Tarık Mümtaz'ın 11 Ocak 1937'de Antakya'da yapılan mitinglerle ilgili yazısında, Arapların yaptığı gösteriyi “...derme çatma ve şuradan buradan devşirme bir nümayiş”, olduğunu yazarken diğer tarafta Antakya Türklerinin yaptığı gösteriyi “buna karşılık yirmi dört saat içinde altmış bin kişilik bir arslan sürüsile gümrah bir cevap veren Antakya Türkleri, bu medeni nümayişlerle büyük milletlerin nadir şahit oldukları büyük ana baba günlerinden birini yaşatmış oluyorlar.” diyerek, “Tam on bin dişi arslan, yeleleri kabaran tam elli bin erkek arslanın önüne düştü, bağırnı fırtınaya, gözünü tipiye vererek Milletler Cemiyetinin kulağına tam beş saat ‘hak!’ diye haykırdı, ‘hürriyet’ diye bağırdı” sözleriyle her iki tarafın gözlemciler üzerinde bırakmaya çalıştığı etkiyi ortaya koymuştur. **Hatay Albümü**, Tarık Mümtaz, “Aslan Sürüleri Şehre İndiler!”, İstanbul 1942, s. 32.

³³² Ada, a.g.e., s. 124-125.

³³³ “Fransa gazeteleri ağız değiştirmeye başladı”, **Cumhuriyet**, 24 Birincikanun (Kasım) 1936, s. 1.

³³⁴ Yunus Nadi, “Hakkımızdan olduğu kadar kuvvetimizden de tamamile eminiz!”, **Cumhuriyet**, 24 Birincikanun (Kasım) 1936, s. 1.

etmişti. Bu izahattan anlaşılın, meselenin sonraki aşamasının nasıl bir hal alacağını tahmin etmek mümkün değildi.³³⁵

Tahmini mümkün olmayan bu hal karşısında en çok endişe duyan ve sabırsızlananlardan birisi de Atatürk'tü. Bu dönem hükümetin de Hatay konusunda ki tavrını yetersiz buluyor,³³⁶ bir hamle yapılması gerektiğine inanıyordu. O dönemi İnönü şöyle anlatacaktır:³³⁷

“1936 senesi ve 1937 başı, olayların gittikçe birikerek yorgunluk ve gerginliğin artmış olması devridir. Atatürk ile aramızda münakaşa çıkmıştır. Bunların büyüğü Hatay meselesinde oldu. Hatay meselesinde, Hatay'da Türklerin içinde bulunduğu hayatın tahammülsüzlüğü ve Fransızların, Suriyelilerin Hatay meselesinde gösterdikleri olumsuz siyaset Atatürk'ü daima meşgul ediyordu. Fakat bir anda patlama şeklinde günün acil meselesi oldu. ...Hatay'da vaziyetin devamı artık mümkün olamayacağı kanaati yayılıyordu ve akşama sabaha bir büyük hareket olacaktı gibi bir hava yayılmıştı.”

Artık fiili bir şey yapılması gerektiği düşüncesini destekleyen bir diğer olayda da İstanbul'da bulunan Atatürk ile Ankara'da Genelkurmay'da toplantı halinde olan Mareşal Fevzi Çakmak, Başvekil İsmet İnönü ve Milli Müdafaa Vekili arasında 5 Ocak 1937'de yapılan telefon konuşmasıdır.³³⁸ Bu konuşmalar, Atatürk ile İnönü

³³⁵ Soyak, a.g.e., s. 573; “Fransanın takip ettiği usul tenkid olundu”, **Cumhuriyet**, 6 İkincikanun (Ocak) 1937, s. 1.

³³⁶ “Atatürk ile İnönü devletin kurulma sürecinde ve sonrasında belli konularda anlaşmazlıklar ve tartışmalar doğal olarak yaşamışlardır. Bu sorunlardan biride dış politika da, Hatay meselesinde görülmektedir. Hatay sorununun giderilmesi konusunda takip edilecek dış politika önemli bir anlaşmazlıktı. Atatürk o günkü koşullara baktığında uluslararası ilişkileri ve politikayı değerlendirdiğinde Hatay'ın Türkiye'ye dahil edilebileceğini düşünüyordu. Atatürk'ün bu katılabilir düşüncesinin karşısında İnönü, biraz daha temkinli davranıyor, ılımlı bir politika izlenmesi gerektiği, hatta bu politikada ileri bir adım atmaksızın sorunun görüşmeler yoluyla, uzun bir sürece yayılarak çözülmesinden yanaydı. Bu sebepten dolayı Atatürk'ün hükümeti eleştirdiği biliniyordu. Zaman geçtikçe anlaşmazlıklarda artmış ve Eylül 1937 tarihinde Atatürk tarafından başbakanlık ve CHP Genel Başkan Vekilliği görevlerinden alınmış ve yerine Celâl Bayar atanmıştı. Atatürk'ün vefatına kadar da İnönü Hatay sorunun çözümünde olmayacaktır.” Mete Tuncay ve diğerleri, **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980**, İstanbul 1997; s. 116.

³³⁷ İsmet İnönü, **Hatıralar**, Bilgi Yayınevi, Ankara 2006, s. 540.

³³⁸ Kısaca bu telefon konuşması şöyle geçer:

“Karşılıklı selamlaşmadan sonra

Atatürk: *Bugünkü mülakat neticesinden zannedersen memnun olmamışlardır. (Milletler Cemiyeti görüşmeleri)*

İnönü: *Tahmin buyurdukları gibi netice tamamen menfidir.*

Atatürk: *Zaman kazanmak ve bize zaman kaybettirmek istediklerini görüyorum.*

İnönü: *Cemiyet-i Akvam kararına kadar bizi oyalamak, Cemiyet-i Akvam'dan kendilerine müsait bir karar almak niyetindedirler.*

Atatürk: *Bu kararın aleyhimize çıkmasına mani olmak lazımdır. Bunun için gün kaybetmeden fiili tedbirlerin tatbikine geçilmeli ve bunu Cemiyet-i Akvam görmelidir, mütalaasındayım.*

...

İnönü: *...Cenevre'de son menfi neticeleri aldıktan sonra meseleyi açık bırakmak daha munasip olacağına karar verirsek, askeri tedbirlerimizi o zaman hazfetmek bizi daha müşkil vaziyete koyar. Böyle bir halden endişe ediyorum. İlk günde derpiş ettiğimiz vechlile, diplomatik sahada nihayetine kadar uğraşıp meseleyi açık bırakmak ihtimali fiili tedbirlerde acele etmemekliğimizi icap ettirir*

arasındaki soruna yaklaşımlarının farkını ortaya koymaktaydı. Atatürk'ün kafasındaki fiili hamleye karşılık, İnönü fiili bir durum için acele etmeme düşüncesindedir. Bu düşüncesine rağmen Atatürk'ün her an bir hamle yapabileceği endişelerini de sürekli taşımaktadır.

İnönü'nün istemeyerek beklediği bu hamle çok geçmeden Atatürk'ten gelecekti. Tam da Hatay meselenin alacağı yön konusunda tıkanıklık devam ederken, İnönü'nün “*Akşamdan sabaha*” beklediği hareket Atatürk'ten geldi. 5/6 Ocak 1937 gecesi ani bir kararla, askeri birlikleri denetlemek üzere trenle İstanbul'dan Konya'ya hareket etti. Bir gün sonra 6 Ocak 1937'de, “*Atatürk bu sabah Konyaya gitti*” manşetinin altında, “*Başvekil ve Mareşal Fevzi de Ankara'dan hareket ediyor...*” haberiyle gazeteler çıkıyordu. Manşetin devamında ise, “*Kendimizi korumaktan aciz değiliz*”³³⁹ alt başlığı yer alıyordu. Bir askeri güç gösterisine dönen Atatürk'ün bu gezisi, Yunus Nadi'nin kaleme aldığı “*Fransız Dostluğuna hala kıymet veriyoruz*” yazısı³⁴⁰ Fransa'yı tehdit eder niteliktedir. Nadi yazısında, Türkiye'nin yirmi dört saatte Hatay'ı işgal edebileceğini, hatta Suriye'nin bile kısa sürede bu işgale dahil edilebileceğini fakat bunun Fransa'ya bir savaş ilanı olacağını, bunu da Türkiye'nin her ne kadar istemese de, bir mecburiyet olursa da bunu yapabileceğinden emin olarak bütün dünyayı karşısına alabileceğini yazar. Yazısının devamında ise Fransa'nın bu uyarıları dikkate almaması neticesi doğabilecek sonuçlardan da Fransa'nın sorumlu olduğunu belirtir.³⁴¹

Atatürk'ün İstanbul'dan hareket etmesiyle, Ankara'dan da devlet erkânı hareket etmiş ve nihayetinde Atatürk'le Eskişehir'de trende görüşmüşlerdi. Atatürk, Tevfik Rüştü Aras'tan Avrupa ve Sancak sorunu hakkında izahat aldıktan sonra, İnönü ve Mareşal Fevzi Çakmak'ın da düşüncelerini sordu. Hepsinin ortak görüşü, Dünya'nın içinde bulunduğu bu karışıklıkta bir savaşın göze alınamayacağıydı.

zannındayım...” Yaşar Demir, “Hatay'da Siyasi Çekişmeler ve Türkiye'nin Politikası (1936-1938)”, <http://www.historystudies.net/dergi/tar2015128b9af.pdf>, s. 55, (Erişim Tarihi: 10.01.2016).

³³⁹ “Atatürk bu sabah Konyaya gitti”, **Cumhuriyet**, 6 İncikanun (Ocak) 1937, s. 1

³⁴⁰ Hasan Rıza Soyak, Yunus Nadi'nin –ki bu seyahatte Atatürk'e refakat edenlerden biridir- 6 Ocak 1937 tarihli Cumhuriyet gazetesindeki, “Fransız Dostluğuna hala kıymet veriyoruz” yazısını Atatürk tarafından dikte ettirilerek yazdırıldığını söyler. Soyak; a.g.e., s. 574.

³⁴¹ Yunus Nadi, “Fransız Dostluğuna hala kıymet veriyoruz” **Cumhuriyet**, 6 İncikanun (Ocak) 1937, s. 1; Soyak; a.g.e., s. 574.

Atatürk bu görüşmeden sonra, hükümetin bir bildiri yayınlarak, kendisini askeri bir operasyondan vazgeçirdiğini kamuoyuna duyurmasını istedi.³⁴²

Atatürk Konya ve sonrasında Ulukışla'ya gittikten sonra oradaki birlikleri denetleyerek, İstanbul'a geri döndü. Atatürk'ün gezisi, Türkiye'nin, Sancak sorununun halli için Ankara'da var olan iki farklı görüşü de su yüzüne çıkarttığı söylenebilir; Bir tarafta Atatürk, Hasan Rıza Soyak, İçişleri Bakanı Hasan Kaya'nın paylaştığı *"Hatay'ın ana vatana en kısa sürede ve her ne pahasına olursa olsun katılması"* yolundaki görüşü, diğer tarafta ise, Başbakan İnönü ve Dışişleri Bakanı Dr. Aras'ın, *"Hatay'ın çözümü için uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde mücadele edilmesini, statükoyu sarsacak bir çatışma çıkarmamaya dikkat gösterilmesi"*ni savunan görüş. Ancak uygulamaya bakıldığında, bu iki farklı görüşün, değişen durumlarda Türkiye'ye hareket özgürlüğü sağlayan, aynı görüşün iki ayrı bileşeni olarak dikkati çeker.³⁴³

Atatürk'ün bir askeri harekâtın başlangıcı gibi görülebilecek yurt seyahati, Fransa'ya bir gözdağı vermek gibi yorumlansa da; Soyak, Atatürk'e *"Eğer, hakkı teslim etmemekte (Fransa) ısrar eder ve silaha sarılmaktan başka çare kalmazsa ne yaparız?"* sorusuna verdiği cevapla, Hatay konusundaki kararlılığını ortaya koyuyordu.³⁴⁴

"...Dava benim şahsi davamdır ve icap ederse yine şahsen halletmem gerekir.İşi silahlı bir hareketle halletmek zorunda kalırsak, ...derhal Devlet Reisliğinden, hatta mebusluktan istifa edeceğim, serbest bir Türk vatandaşı olarak bu işte çalışan arkadaşlarla beraber Hatay topraklarına geçeceğim. ...oradaki mücahitlerle ve Anavatandan kaçıp bize katılacağından şüphe etmediğim kuvvetlerle meseleyi yerinde ve içten halletmeye çalışacağım..."

Aynı kararlılığı Konya gezisi dönüşü trende sorulan soruya verdiği cevapta da görmek mümkündür. *"Olur ya Paşam... Fransa da dediğinde dönmeyebilirdi. O vakit ne yapacaktınız?"* sorusuna: *"...Bakın size haber vereyim, benim Türkiye'yi Fransa ile harbe sokmaya hakkım yok. Eğer bu neticeyi almasaydım hem devlet reisliğinden, hem milletvekilliğinden çekilecektim. Hatay için hazırladığımız Kuvay-ı Milliye'nin başına geçecektim. Cumhuriyet hükümeti bana karşı asker yollayacaktı. Onlar da bana katılacaktı."*³⁴⁵ cevabını verecekti. Neticede, Atatürk'ün bu gezisi ve

³⁴² Soyak; a.g.e., s. 576.

³⁴³ Ada, a.g.e., s. 125-126.

³⁴⁴ Soyak, a.g.e., s. 577.

³⁴⁵ Falih Rıfkı Atay, *Atatürkçülük Nedir?*, Ak Yayınları, İstanbul 1966, s. 46.

Fransa'nın Avrupa'daki siyasî gelişmelerden kaynaklı bir savaş tehlikesiyle karşı karşıya olması, Türk-Fransız ilişkilerinde yeni bir uzlaşma döneminin başlamasını sağlamıştı.

3.1.6.3. Milletler Cemiyeti'nde Uzlaşma ve Sancak'ın 'Ayrı Bir Varlık' Olarak Kabulü (27 Ocak 1937)

Türkiye'de iç siyaset Sancak meselesine yoğunlaştığı bir dönemde, Fransa için de aynı şeyleri söylemek mümkündür. Atatürk'ün hiç beklenmedik ve şaşkınlık yaratan son yurt gezisinden sonra, Fransa Hatay konusunda Türkiye'nin hassasiyetine biraz daha yaklaşmıştı.

Bu arada Türkiye'nin Fransa'ya Hatay Meselesi için teklif ettiği Konfederasyonun ayrıntılarını, Fransız Başbakanı Blum'un isteği üzerine, 14 maddelik bir nota şeklinde hazırlanarak, Büyükelçi Suat Davaz vasıtasıyla Fransa hükümetine 11 Ocak 1937'de verildi.³⁴⁶ Blum, kendisine sunulan dosyaları ve son Türkiye teklifine ait notayı inceledikten sonra cevabi mektubunu 19 Ocak'ta gönderdi. Mektubun içeriğinde net olmayan ifadeler olsa da, Türkiye'nin önerdiği üçlü (Hatay, Suriye, Lübnan) konfederasyon teklifini kabul etmemekle beraber yine de önceki gelişmeler dikkate alındığı zaman sorunun çözümü için uzlaşmaya doğru bir temayül belirlediğini gösteriyordu. Zira Blum, sancağın şimdiden ayrı bir "*Entité distincte*" olarak ele alınması lüzumundan, Milletler Cemiyeti'nin vereceği kararı peşin olarak kabul ettiğinden ve bu çok dikenli meseleyi iki memleket arasında daha dostane bir yaklaşma unsuru yapmak hususundaki kaygısından bahsederek, kendi karşı tekliflerini de yapıyordu.³⁴⁷

Fransa Başbakanı Blum'un yaptığı bu teklifin Türkiye tarafından pek kabul gördüğü söylenemez. Türkiye resmi bir açıklamayla bu memnuniyetsizliğini dile getirmemiş ise de, Atatürk bu tekliflere karşı düşüncelerini 22 Ocak 1937'de Kurun gazetesinde Asım Us'a dikte ettirdiği makalelerle ortaya koymuştu.³⁴⁸ Bu

³⁴⁶ Bu notanın maddeleri için bkz.; "M. Blum Cevabını verdi", **Cumhuriyet**, 20 İkincikanun (Ocak) 1937, s. 6; Soyak, a.g.e., s. 584.

³⁴⁷ **BCA**, Belge no: (030.10.222.501.4) 402/24, 27.1.1937, "Cenevre'den Dr. Aras imzalı telgraf tercümesidir" s. 2; "M. Blum Cevabını verdi", **Cumhuriyet**, 20 İkincikanun (Ocak) 1937, s. 6; Soyak, a.g.e., s. 584.

³⁴⁸ Asım Us kitabında olayı şöyle anlatır; "*Dolmabahçe sarayına çağrılmamda önemli bir sebep varmış. ...Atatürk o gün Hatay meselesi hakkında makale yazmak kararını vermiş. Sofraya oturup da Atatürk'ün maksadını anlayınca böyle hayırlı bir hizmete Vakıf'ı -Vakıf gazetesi o sırada "Kanun" adı ile çıkıyordu- tavsiye etmesinden dolayı teşekkür ettim. Yazı kağıtlarını hazırladım. Kalemime elime aldım. Atatürk kendine mahsus olan suratlı ifadesi ile söyledi. Ben olduğu gibi söylediklerini not*

makaleler³⁴⁹ irdelendiği zaman, Atatürk'ün Hatay meselesindeki yanlış ve haksız hareketlerinden dolayı Fransız devlet adamlarını şiddetli bir şekilde eleştirdiği görülür. Aynı zamanda İsmet İnönü Hükümetine karşı da bu meseleden dolayı biraz serzeniş vardır.³⁵⁰

Her ne kadar Atatürk, Blum'un bu mektubunu yeterli görmese de, soruna çözüm konusunda geçmişe göre daha ümit vericiydi. Bu arada Cenevre'deki Türk-Fransız görüşmeleri de 20 Ocak 1937'de başladı. Bu görüşmeleri Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras başkanlığında bir heyet yürüttü. En çok üzerinde durulan konu, Blum'un mektubunda da sözünü ettiği geçici rejimdi. Uzlaşma 23 Ocak'ta gerçekleşti ve Sancak statüsü üzerinde ilke anlaşmasına varıldı. Varılan anlaşmanın ana noktalarını, Milletler Cemiyeti raportörü Sandler, 27 Ocak 1937 tarihinde açıkladı ve Konsey tarafından oy birliği ile kabul edildi.³⁵¹ Bu rapor, Hatay'ın gelecekteki statüsünün esas prensiplerini ortaya koyuyordu. Bu prensiplere bakıldığı zaman en önemli sayılabilecek Sancak'ın "*Ayrı bir varlık*" olarak nitelendirmesiydi. "*Sancak farklı bir varlık teşkil eder (entitédistincte) dahili işlerinde tam bir istiklale sahiptir.*" deniyordu. Sancak'ta resmi dilin Türkçe olarak kabul edilmesi de önemli idi. Ayrıca Sancak statü ve anayasası da konseyin karar vermesi ile hemen yürürlüğe girecekti.³⁵²

aldım. Makale bittikten sonra altına kendi imzama koyarak ertesi gün çıkacak Vakit'ta neşretmek için emrini aldım. ...Beş gün ...Asım Us imzası ile fakat Atatürk tarafından not itirilmiş birer başmakale çıktı." Makalelerin tamamı için bkz.; Asım Us, **Gördüklerim Duyduklarım Duygularım, Meşrutiyet ve Cumhuriyet Devirlerine Ait Hatıralar ve Tetkikler**, Vakit Matbaası, İstanbul 1964, s. 150-161; **Kurun**, 22-27 Ocak 1937 tarihli nüshaları.

³⁴⁹ Makaleler; "Fransa'nın dostlarına hitap ediyoruz, Günü Biten İntizar, Zavallı Fransa, Türkiye Cumhuriyeti Şeref ve Haysiyetini, Menfatini Korumanın Yolunu Bilir, Hükümete Hitap Ediyoruz", Nuri Akbayar, Orhan Koloğlu, **Gazeteci Bir Aile Us'lar**, Kozan Ofset Matbaası, Ankara 1996, s. 10.

³⁵⁰ Us, a.g.e., s. 153.

³⁵¹ Ada, a.g.e., s. 127; Soyak, a.g.e., s. 590; Soysal, a.g.e., s. 542.

³⁵² *Raportör, konsey tarafından karar halinde tasdik edilen raporunda; evvela meselenin o tarihe kadar geçirdiği safhaları hikâye ettikten sonra varılan anlaşmanın esaslarını şöyle sıralamakta idi:*

1- Sancak farklı bir varlık teşkil eder (entitédistincte)dahili işlerinde tam bir istiklale sahiptir. Aşağıda 3 numarada yazılı ahkâm mahfuz kalmak kaydile harici işleri Suriye devleti tarafından idare edilir. Sancak ve Suriye aynı gümrük ve parayı kullanır.

2- Sancakda Türk lisanı resmi bir lisandır ve 10 uncu fıkrada derpiş edilen usule tevfikan diğer bir lisan kullanılmasının şartlarını ve karakterini konsey tayin edecektir.

3- Bu Devletin hâkimiyetine ve istiklaline her hangi bir suretle hâlel getirecek mahiyette, Suriye devleti tarafından akdedilmiş, milletlerarası hiçbir anlaşma ve keza aynı tesirleri haiz hiçbir milletlerarası karar, Milletler Cemiyeti'nin önceden ve kesin bir muvafakati olmaksızın sancakta tatbik edilemez.

4-Hususi Ajanlar, Suriye'nin salahiyetine bırakılmış işler için her iki taraf icra makamları arasında lüzumlu irtibatı temin edeceklerdir. Aynı işler için sancak ve Suriye teşrii meclisleri bir parlamentolar arası irtibatı kurmak ve bunun şartlarını tayin etmek ihtiyarını haiz olacaklardır.

Cenevre’de varılan uzlaşma ve Hatay’ın “*Ayrı bir varlık*” olarak kabul edilmesi, hem Türkiye’de hem de Hatay’da sevinçle karşılanmıştı. Fakat Suriye için aynı şey geçerli değildi. Gazeteler 27 Ocak 1937’de, “*Sancak davamız muvaffakiyetle neticelendi*”, “*Ankara’da memnuniyet*”;³⁵³ “*Sancak Davamız Muvaffak Olmuştur*”³⁵⁴ başlıklarıyla bu durumu kamuoyuna duyuruyordu. Bir gün sonra, “*Büyük Şefin hükümeti tebrikleri*”³⁵⁵ başlığıyla Atatürk’ün İsmet İnönü’ye çektiği telgraftan alıntı yaparak, “*Türk Cumhuriyeti Hükümetinin bu siyaset kavrayışının dünyada sulh ve huzur isteyen bütün dünya milletlerince takdirle karşılanacağına şüphe yoktur*” tebrik ve teşekkür telgrafını yayımlayacak ve sonrasında da İsmet İnönü’nün Atatürk’e cevaben gönderdiği telgrafa yer verecekti.³⁵⁶ Tayfur Sökmen de Antakya’daki cemiyete Cenevre’de varılan

5-Milletler Cemiyeti Konseyi; sancağın statü ve anayasasına riayeti sağlamaya matuf kontrolünü, aşağıdaki şartlar dahilinde icra eder:

a) Mahallinde, kendisinin tayin edeceği Fransız tabiyetini haiz, bir delege bulunduracaktır.

b) Bu delege, statü veya anayasa hükümlerince aykırı icrai veya teşrii her kararı, azami dört ay müddetle geriye bıraktırmak salahiyetini haiz olacaktır. Delege, meseleyi derhal son kararı verecek olan konseye arz etmeye mecbur bulunacaktır.

c) Türk ve Fransız hükümetleri de, konseyin alacağı kararlara riayeti temin için kendilerine yapacağı tavsiyelerin muktezasını ifa etmeye amade olduklarını beyan ederler.

6-Sancağın ordusu yoktur, orada hiçbir askeri hizmet ihdas olunamaz ve hiçbir askeri tahkimat yapılamaz. Yalnız mevcudu (...) kişiyi geçmeyecek olan Mahalli Polis Kuvvetleri teşkil olunabilir. Bu polis kuvvetlerine lazım olan silahlardan başka, hiçbir silah sancağa sokulamaz ve orada bulundurulamaz. Teknik hususlar sonradan yapılacak bir anlaşma ile tayin olunacaktır.

7- Bir Türk-Fransız Muahedesi aktolunacaktır, bu muahedede Türkiye ve Fransa’nın sancağın mülki tamamiyetini ne şekillerde temin ettiklerini tespit eden hükümler yer alacaktır. İşbu teminat, iki taraf arasında yapılacak istişare sonunda tatbik edilecektir. Türkiye, Suriye ve Fransa arasında da bir anlaşma yapılacaktır ve bunun mevzuu Türkiye-Suriye hududunun masuniyetini temin etmek ve Türkiye-Suriye ülkeleri üzerinde diğer memleket rejim ve emniyeti aleyhine yöneltmiş her türlü teşkilat ve faaliyeti yasak etmek olacaktır.

8-Sancağın statüsü; İskenderun limanının Türkiye’nin bu limanı transit ihtiyacı için en geniş mikyasta kullanmasına müsaade etmek maksadı ile kendisine tanınacak hak ve menfaatleri tasrih edecek olan bir maddeyi ihtiva edecektir.

9-Statü ve anayasa, konsey bu hususta karar verir vermez yürürlüğe girecektir.

10- Konseyin karar ve tavsiyeleri üçte iki ekseriyetle itihaz olunacaktır. İki tarafın reyleri bu ekseriyet hesabına dahil değildir.” Soyak, a.g.e., s. 591-592; **BCA**, Belge no: (030.10.222.501.4) 402/24, 27.1.1937, “Cenevre’den Dr. Aras imzalı telgraf tercümesidir”, s. 4.; **BCA**, Belge no: (030.10.224.510.12) 402/456, 4.7.1938, “Cemiyeti Akvam Mukarreratı”, s. 3-4; Tam metin için bkz.: **Ayın Tarihi**, Şubat 1937, Sayı 38, s. 95-97; **Montreux ve Savaş Öncesi Yılları...**, s. 169-170; “Kararın Metni”, **Cumhuriyet**, 28 İkincikanun (Ocak) 1937, s.9.

³⁵³ “Sancak Davamız Muvaffakiyetle Neticelendi”, **Cumhuriyet**, 27 İkincikanun 1937, s.1.

³⁵⁴ “Sancak Davamız Muvaffak Olmuştur”, **Ulus**, 27 Sonkanun 1937, s. 1.

³⁵⁵ “Büyük Şefin Hükümeti Tebrikleri”, **Cumhuriyet**, 28 İkincikanun (Ocak) 1937, s.1.

³⁵⁶ Bu telgrafların tam metni için bkz.; **BCA**, Belge no: (030.10.222.501.5) 402/25, 28.1.1937, “Atatürk’ün Telgrafı”, “İsmet İnönü’nün Cevabı”, s.2-3; **Atatürk’ün Tamim...**, “Hatayın Bağımsızlığı Dolayısıyla Başbakan İsmet İnönüye Çekilen telgraf”, 27.1.1937, s.657-658; “İsmet İnönü’nün Büyük Şefe cevabı”, **Cumhuriyet**, 28 İkincikanun (Ocak) 1937, s.1; “Hatay davasının konseyden çıkması dolayısıyla Atatürk’le İsmet İnönü arasında tarihi birer vesika kıymetinde telgraflar teati edildi.”, **Ulus**, 28 Sonkanun (Ocak) 1937, s.1; Soyak, a.g.e., s. 593.

anlaşmayı bir telgrafla bildirmiş ve Yenigün³⁵⁷ gazetesinde de yayınlamıştı. Gazetede “*Hataylılara müjde! Türk tezi Cenevrede tamamen kabul edildi.*” Başlığıyla bu anlaşmayı Hataylılara duyurdu.³⁵⁸

Gazetelerdeki bu sevinçli haberlerden sonra, 28 Ocak 1937’de İçişleri Bakanlığı tarafından bütün şehirlere ve müfettişlere gönderilen bir talimatla, 31 Ocak tarihinde yurdun her tarafında Hatay için başarı mitingleri yapılması, bunlara resmi bir mahiyet verilmemesi için Cumhuriyet Halk Partisi, Halkevleri ve belediyeler tarafından tertip edilmesi istenmişti. Aynı gün Hatay’da da miting yapılması için Dört Yol ve Kilis kaymakamlıkları vasıtası ile Hatay’a talimat verilmiş ve miting için Fransız temsilcisinin izninin alınması istenmişti. Türkiye ve Hatay’da mitingler büyük bir coşkuyla ve planlı, kontrollü bir şekilde yapılmış, mitingler sonunda Atatürk’e, İnönü’ye, Dışişleri Bakanlığına, CHP’ye, Hatay Egemenlik Cemiyeti’ne, ülkenin her tarafından Hatay için gösterdikleri başarıdan dolayı tebrik telgrafları çekilmişti. Devlet mitingler yoluyla Türk kamuoyunu kontrollü bir şekilde yönlendirerek bu sevinci bütün halka mal etmişti.³⁵⁹ Mitingler verilen bu talimatlar etrafında yapılmış ve büyük katılımlar olmuştu. Gazeteler, “*Yurd Hatay Zaferini Kutladı*” manşeti ile “*Dün yapılan mitinglere 3 milyon vatandaş iştirak etti*” başlığını atıyor ve “*Bütün millet yekpare bir kütle halinde Büyük Şefe minnet ve şükranlarını sundu*” yazıyordu.³⁶⁰

Türkiye’de Cenevre’de alınan kararlara karşı sevinç gösterileri yapılırken Suriye’de tepkiler vardı. Suriye, tepkisini Fransız Dışişleri Bakanlığına ve Milletler Cemiyeti’ne yolladığı protesto mesajlarıyla gösterdi. Suriye Başbakanı Cemil Mardam, “*Suriye’nin meşru ve hayati haklarını çiğneyen anlaşmanın, Suriye’de ve Arap ulusu nezdinde istenmeyen sonuçlar doğurabileceği*”ni söyleyerek alınan kararı

³⁵⁷ “Yenigün, Antakya’nın yerel bir gazetesidir. Yenigün, Yeni Mecmuanın devamı niteliğinde bir gazete olarak çıkarılmıştır. 16 Eylül 1930 ilk sayısı yayınlanmıştır. Yenigün önce haftalık, sonra haftada iki gün ve 8.10.1931 den itibaren günlük yayınlanır. Hatay’da Türklüğün yegâne sesi olarak da değerlendirilen Yenigün gazetesi özellikle kamuoyunda dikkat çekmiş ve mücadele sürecine bu anlamda fayda sağlamıştır. Türkiye’deki gelişmeleri Ulus, Milliyet, Tan Gazetelerinden haberler alarak, Hatay halkını aydınlatmıştır.” Olcay Özkaya Duman, “İşgal’den İltihak’a Hatay’da Entelektüel Bir Kadro Hareketi, “Yenigün Gazetesi ve Yenigüncüler”, **Tarih Okulu Dergisi (TOD)**, Aralık 2013, Yıl 6, (13), s. 413; Mehmet Tekin, **Hatay Basımında Atatürk (1928-1930)**, Türk Kütüphaneciler Derneği Hatay Şubesi Yayınları, Antakya 1985, s. 5; Öcal, a.g.e., s. 114-115; Mümtaz, a.g.e., s. 40.

³⁵⁸ Sökmen, a.g.e., s. 99. Gazete başlığı için bkz.: a.e., Ek. Belge 25.

³⁵⁹ Pehlivanlı-Sarımay-Yıldırım, a.g.e., s. 79-80.

³⁶⁰ “Dün yapılan mitinglere 3 milyon vatandaş iştirak etti”, “Bütün millet yekpare bir kütle halinde Büyük Şefe minnet ve şükranlarını sundu”, **Cumhuriyet**, 1 Şubat 1937, s. 1, bkz.: Ek-14.

protesto ediyordu.³⁶¹ Gazeteler Suriye'nin tepkisi ile ilgili Havas Ajansına dayanarak verdiği haberlerde, birçok şehirde gösterilerin yapıldığını, Şam, Halep, Humus, Hama ve Dirzor'da çarşıların kapatıldığını yazıyordu. Antakya'da da Suriyeli Araplar protesto amaçlı dükkânlarını kapattıklarını, güvenlikleri için Halep ve Şam'daki Türk konsolosluklarının da muhafaza altına alındığını haberlerine taşıyordu.³⁶² Fransızların da kışkırtmasıyla özellikle Fransız üniforması giyen Taşnak çeteleri tarafından, Türkler alenen saldırıya uğruyor, istihbarat dairesine götürülüyor ve hapsediliyorlardı. Polise yapılan şikâyetlerde dikkate alınmıyordu.³⁶³ Fransız gazeteler ise varılan uzlaşmayı memnuniyet verici görüyorlardı.³⁶⁴

3.1.6.4. Türk-Fransız Antlaşmaları: Sancak Statü ve Anayasasının Kabulü

Milletler Cemiyeti Konseyi 20 Şubat 1937 günü yaptığı toplantıda, Sandler'in önerisi dahilinde Sancak Statü ve Anayasasını hazırlamak üzere bir Uzmanlar Komitesi kurulmasını kararlaştırdı. 25 Şubat'ta kurulan bu 5 kişilik Komite, gözlemcilerle birlikte çalışmak üzere Sancak'a gitti. Çalışmalarını tamamlayan Komite Sandler'in ortaya koyduğu ilkelere göre Statü, Anayasa ve Sancak'ın sınırlarını gösteren belgeyi hazırladı. Sandler bu belgeyi 29 Mayıs 1937 tarihinde bir karar tasarısıyla birlikte Konsey'e sundu. Konsey onu oy birliği ile kabul edince Sancak "*Ayrı Varlığı*" hukuksal bakımdan kurulmuş oldu.³⁶⁵ Aynı gün, 27 Ocak 1937 günlü Sandler raporunda öngörülmüş olan, Sancak'ın toprak bütünlüğünün bir Türk-Fransız Antlaşması ile güvence altına alınması Antlaşması imzalandı.³⁶⁶

Buna göre Sancak sınırları, o günkü yönetsel çevresine göre tanımlandığından sınırın ötesinde, Türklerin çoğunlukta olduğu Bayır, Bucak ve Hazne Kasabalarını dışarda bırakmıştı. Komitede Menemencioğlu buna itiraz etmiş, hiç değilse Bayır'ın Sancak'a katılmasında direnmiş, ancak kabul ettirememişti.

³⁶¹ Ada, a.g.e., s. 130.

³⁶² "Antakya'da Tezahürat", **Cumhuriyet**, 28 İkincikanun (Ocak) 1937, s. 1, "Suriye Mahfilleri ve Sancak", **Ulus**, 28 Sonkanun (Ocak) 1937, s. 1.

³⁶³ "Sancakta Vaziyet", **Akşam**, 23 Mart 1937, s. 1-4.

³⁶⁴ "Neticeyi Alkışlayan Fransız Gazeteleri", **Cumhuriyet**, 29 İkincikanun (Ocak) 1937, s. 1; "Türkiye Fransız Dostluğu", **Yenigün**, 1 Şubat 1937; s.1; "Fransız Gazeteleri ve Sancak", **Ulus**, 27 Sonkanun (Ocak) 1937, s. 1.

³⁶⁵ Soysal, a.g.e., s. 543.

³⁶⁶ **Düster**, Üçüncü Tertip, C.18, Ankara 1937, s. 1436; Soysal, a.g.e., s. 543; **Montreux ve Savaş Öncesi Yılları...**, s. 172-173; **TBMMZC**, Devre V, Cilt 19, İçtima: 2, Tarih: 14.VI.1937, (S: Sayısı 272), s. 4-9.

Sancak'ın Statüsü³⁶⁷, Sandler Raporunu ayrıntılı bir şekilde ele almaktaydı. Sancak'ta resmi dil konusunda ise, Türkçe yanında Arapça da resmi dil kabul edilmişti.³⁶⁸

Sancak Anayasasına gelince, bu bağımsız bir Devletin Anayasasının olması gereken bütün hükümleri içermektedir. Ama unutulmaması gereken bu Anayasa o Devletin Meclisi tarafından değil, bağımsız bir kurul tarafından oluşturulmuştur.³⁶⁹ Anayasa, üç temel bölümden oluşmuştur. Bunlar, Genel Hükümler, Yetkilerin Düzeni ve Temel Haklar'dır. Anayasaya göre, yasama gücü çeşitli topluluklara göre hazırlanacak iki aşamalı bir seçim yolu ile 40 üyeden oluşan Meclis tarafından kullanılacaktır. Seçim sonucu ne olursa olsun, en az 8 Türk, 6 Alevi, 2 Arap, 2 Ermeni ve 1 Rum-Ortodoks milletvekili seçilecektir. Sancak Devleti böylece kurulurken, yüzölçümü 4.805 km² ve Fransız istatistiklerine göre, 219 bin olan nüfusunun % 39,7'si Türk, % 28'i Alevi, % 11'i Ermeni, % 10'u Sünni Arap, % 9'u Rum-Ortodoks, % 3'ü de Kürt, Çerkez, Yahudi, İsmaili ve Arnavut kökenli idi. Sancak Statü ve Anayasası 29 Kasım 1937 günü yürürlüğe girecektir.³⁷⁰

Bu durumda yeni Hatay rejimi üç aşamada gerçekleşecekti. İlk aşama, 29 Kasım 1937'den, ilk seçimlere kadar geçici Fransız mandası altında bir geçiş dönemi olacaktır. İkinci aşama, 15 Nisan 1938'de başlayacak, bir anlamda geçiş dönemi olacaktır. Seçilen meclis devlet başkanını belirleyecek, milli hükümetin kuruluşu için gerekli mekanizmayı harekete geçirecekti. Fakat Fransız mandater rejiminin etkisi devam edecekti. Yani milli hükümetin tesisine rağmen istiklale sahip olmayacaktı. Üçüncü aşama da ise; Suriye ve Lübnan mandasının Fransa tarafından ulusal hükümetlere terkini hedef alan anlaşmalar yürürlüğe girip, anlaşmalarda öngörülen iki yıllık süre geçtikten sonra Suriye ve Lübnan ile birlikte Hatay da tam bağımsızlığa kavuşacaktı.³⁷¹ Türkiye, Hatay rejiminin bir an önce uygulanması için çaba gösterirken, Suriye ve Fransa'nın aynı niyette olduğu söylenemezdi.

³⁶⁷ Sancak Statü ve Anayasasının tam metni için bkz.: Soysal, a.g.e., s. 556-576; **BCA**, Belge no: (030.10.224.510.9) 402/453, 3.7.1938, Sandjak D'alexandrette; "Statut du Sandjak", s. 13-19, "Loi fondamentale du Sandjak" s. 20-23.

³⁶⁸ Soysal, a.g.e., s. 545; Pehlivanlı-Sarınay-Yıldırım, a.g.e., s. 81.

³⁶⁹ **BCA**, Belge no: (030.10.224.510.12) 402/456, 4.7.1938, "Cemiyeti Akvam Mukarreratı", s. 3.

³⁷⁰ Soysal, a.g.e., s. 544.

³⁷¹ **Montreux ve Savaş Öncesi Yılları...**, s. 170-171; **BCA**, Belge no: (030.10.222.501.25), 18 İkkânun 1937, Hatay Hakkında Ecnebi Matbuatının Neşriyatı, Romen Basını, Le Moment-Bükreş, 12.12.1937, "Sancağın İstiklali", s. 1-2

3.1.6.5. Sancak Statü ve Anayasası'nın Kabulünün Yansımaları

*“Hatay ve Hataylı kardeşlerimiz bir devrin başlangıcında bulunuyor.”*³⁷² sözleriyle Tayfur Sökmen, Hatay için yapılan anlaşmalar, Hatay’ın statüsü ve anayasasına kavuşması ile gelinen noktanın, Hatay ve Hataylılar için ne kadar önemli olduğunu vurguluyordu. Hatay’ın Yenigün gazetesi, daha anlaşma imza altına alınmadan, Komitenin müzakereleri bitirdiğini, metinler ve Komite raporları üzerinde uzlaşmaya varıldığını haber yapıyordu. Gazete, Suriye hükümetinin resmi gazetesi olan Elkabes’in de manşetini sayfalarına taşıyor, *“Suriye’nin İskenderun Faciası”, “Bu anlaşmanın Suriye tarafından kabul edilemeyeceğini”* yazıyordu.³⁷³

Gazeteler bunu yazarken 3 Haziran 1937’de Suriye Parlamentosu bu anlaşmaları bir bildiri ile protesto etmiş, *“Sancak’ın Suriye topraklarının bir parçası”* olduğunu açıklamıştı. Çok geçmeden, Fransızlara karşı Suriye’de yer yer gösteri ve ayaklanmalar görüldü.³⁷⁴ Yenigün 22 Mayıs sayısında, Halep gazetelerinden alıntı yaparak anlaşmanın, *“Sancak Anlaşması Antakya Arapları tarafından iyi karşılanmamış!!!”, “Bir Halep gazetesi, Arapların, Sancağı müdafaası için kanlarını dökmeğe (!) hazır olduklarını yazıyor!...”* haberiyle Halep gazetelerinin kışkırtmalarını verecek, ama aslının böyle olmadığını da haberin devamında yazacaktı: *“Halbuki, Cenevre anlaşması Halepte gayet tabii görülmüş ve soğuk kanlılıkla karşılanmıştır.”*³⁷⁵

Aslında Suriye hükümetinin anlaşmaya duyduğu tepkiyi bu örnekte de olduğu gibi Suriye’nin bütününe yaymak doğru olmayacaktır. Buna bir örnekte Trablus-Şam halkının, iki temsilci göndererek Beyrut Başkonsolosluğuna *“Hatay zaferinden dolayı”* duydukları memnuniyetlerini anlatan mektup ile bin kadar imzalı mazbata vermeleridir. Bu mazbata zafer sevincinin Trablus-Şam’da da aynı sevinçle karşılandığının bir göstergesi olarak sunulmuştur. Heyet Suriye hükümetinin baskısına maruz kalmamak için imzalarının ilan edilmemesini rica ederek konsolosluktan ayrılmışlardır.³⁷⁶ Suriyelilerin psikolojisi, 1936 Fransa-Suriye Dostluk ve İttifak anlaşması sonrası Sancak Türklerinin durumuna dönmüştü. Sancak

³⁷² TBMMZC, Devre V, Cilt:19, İçtima: 2, Tarih: 14.VI.1937, s. 307.

³⁷³ “Anlaşma Şamda nasıl karşılandı?”, **Yenigün**, 20 Mayıs 1937, s. 1.

³⁷⁴ Soysal, **Hatay Sorunu ve...**, s. 89.

³⁷⁵ “Sancak Anlaşması” **Yenigün**, 22 Mayıs 1937, s. 1.

³⁷⁶ **BCA**, Belge no: (030.10.222.501.15), 402/35, 28.6.1937, Trablus-Şam halkının tebrikleri, s. 1.

Türkleri de Suriye'ye bağımsızlık verilmesini kabul edilemez buluyor ve hallini gerekirse kan dökmekte görüyorlardı.

Suriye Hükümeti tarafında anlaşmalara karşı tepki duyulurken, Sancak'ta büyük bir sevinç yaratmış, Türkiye'de ise durum biraz daha sakin karşılanmıştı. Bu sakinlik muhtemeldir ki beklenen gelişmelerin tezahür etmesinden ileri geliyordu. Artık bu anlaşmalarla elde edilenlerin uygulamaya geçirilmesi gerekiyordu.

3.1.6.6. Sancak'ta Çıkan Olaylar ve Tayfur Sökmen'in Raporları³⁷⁷

Fransa-Türkiye Antlaşmaları sonrası Hatay'da Fransızlar ve Araplar kışkırtıcı davranışlarda bulunmuşlar, Haziran, Temmuz ve Ağustos 1937 aylarında olaylar çıkmış ve çarpışmalar olmuştu.³⁷⁸ Atina'da çıkan Katimerini gazetesi 14 Haziran 1937 tarihli nüshasında Berlin'den aldığı bir habere yer vererek, Atatürk'ün Anadolu seyahatinin ansızın yarıda bırakılmasını hayret verici bir gelişme olarak görmüştür. Bunun sebebini de anlaşmadan memnun kalmadıklarını göstermek için Suriyelilerin yapmaya başladıkları taşkınlıklara ve Hatay'dan gelen endişeli haberlere bağlayacaktır.³⁷⁹

Bu olayları Tayfur Sökmen Dörtyol'dan³⁸⁰ İçişleri Bakanlığına rapor etmişti. Tayfur Sökmen, 15 Ağustos 1937 tarihli raporunda,³⁸¹ Türkiye'nin, Alevilerle olan ilişkilerini temkinli yürütmekle birlikte, Fransa'nın Alevileri Türkiye aleyhine kışkırtmasına da mani olmaya çalıştığını görmekteyiz. Zira Fransızların Hatay'daki hadiselerin çıkmasında Şeyh Marufun oğlu Abdullah'ı hadiselerin suçlusu gösterirken, Dörtyol'a gelen Abdullah gerekli şekilde ağırlanarak Türkiye'nin

³⁷⁷ Bu başlık altında incelediğimiz Tayfur Sökmen'in Ankara'ya gönderdiği raporların önemli görülenleri aynen verilmiştir. Bunun yapılmasındaki temel amaç, bu raporlara göre hem seçim sürecinde Hatay'ın durumunu ortaya daha net koyabilmek hem de Tayfur Sökmen'in üstlendiği kritik görevin önemini vurgulamak olmuştur. Bu raporların daha önceki çalışmalarda kullanılmamış olması, bu alandaki eksiklikliğin giderilmesine katkı sağlayacağı ve bir bütün halinde verilmesiyle araştırmacılara da yardımcı olabileceği düşünülmüştür.

³⁷⁸ **Montreux ve Savaş Öncesi Yılları...**, s. 175.

³⁷⁹ **BCA**, Belge no: (030.10.1.3.17), 19.6.1937, Atina'da çıkan Katimerini gazetesinin 14.6.957 tarihli nüshası, s. 2.

³⁸⁰ Atatürk'ün direktifiyle kurulan "*Hatay Egemenlik Cemiyeti*", Hatay ile Ankara'nın irtibatını kuracaktı. Bunun yapılabilmesi için de Cemiyetin merkezi olarak Dörtyol uygun görülmüş ve iki tarafın bilgi akışını da sağlamak için Tayfur Sökmen görevlendirilmişti. Sökmen, a.g.e., s. 96.

³⁸¹ **BCA**, Belge no: (030.10.222.501.16), 15.8.1937, Tayfur Sökmen'in Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'ya raporu, no: 331, s. 1.

Alevileri kazanma çabası devam etmiştir. Bu arada olaylar devam ediyor ve çıkan olaylarda da 32 Türk'ün yaralandığını Tayfur Sökmen rapor ediyordu:³⁸²

1) Fransızların bir çok mesai sarfederek elde edemedikleri Şeyh Marufun oğlu Abdullah'ı son hadiselerin müsebbibi diye göstermek istediklerinden şiddetle aramakta idiler. 5 gündür muhtelif evlerde saklanan Abdullah bu gün Garson Kamil ve Garaj sahibi Hamed'le Dörtüola gelebilmişlerdir. İcabeden şekilde ağırlanacaktır.

2) Şimdiye kadar öğrenilebilen yaralı Türklerin sayısı 32 dir. İsimleri ayrıca sunulacaktır.

Bu raporun devamında Sökmen, Dörtüol'a gelenlerin Hatay'daki olaylar hakkında söylediklerini rapora ekliyor ve Ankara'ya bildiriyordu:³⁸³

“3) Bu gelen arkadaşların Yedek azadan getirdikleri rapor: Memlekette heyecan son haddine varmıştır. Halkı teskine azami derecede çalışılmaktadır. Türklerin hasmı canı olan mensup vekili Dümenk tarafından vaki davete giden hey'et bütün iddalarını delailiyle anlatmış, Dümenk (istediklerinin yerine getirilmesi mümkün olamayacağını söylemiş, ciheti askeriye 29 Teşrinisanide ele alacağı idareyi şimdiden yani 11.8.937 Çarşamba gününden itibaren ele almıştır.) cevabında bulunmuştur ve (Dükkânların açılıp her kesin iş ve gücüyle meşğul olmasını ve asayişin iadesine çalışmakta olduğunu) söylemiş.

4) Muhalif Alevi bir şoförün dögülmesini bahane ederek Tabakhaneye civar Usabeci Aleviler oraya hücum ederek bir Ermeni ve üç Türkü çifte ile yaralamışlardır. Hükümete vaki olan müracaat da dinlenmemiştir.”

Dükkânların kapalı olduğundan bahseden Sökmen, Abdülgani Türkmen'e ait olan Sabuhiye köyünün askerler tarafından basıldığını ve silahlara el konulduğunu belirtir. Fransızların caddelere ağır makineli tüfekler yerleştirdiğini, fakat bunların sadece Türk mahallelerinde olduğunu bildirir:³⁸⁴

“5) Dükkânlar kapalıdır. Abdülgani Türkmene ait olan Sabuhiye köyü askerler tarafından basılmış, iki çifte ile bir tabanca tutmuşlardır. Ayın onbirinde askeri tedbirler biraz gevşer gibi olmuşsa da on ikide yeniden şiddet verilmiş ve caddelere ağır makineli tüfenk yerleştirilmiştir. Bu icraat yalnız Türk mahallerine hasredilmektedir. Mevkuflardan Miski Abdurrahman ve diğer bir mahpus kefaletle tahliye edilmişlerdir. Bu gün yeniden tevkifata başlamışlardır. Mevkufların listesi bildirilecektir. Şehre gelen ikiyol kesilmiştir. Dağ yolu ile şehre gelen 15 kadar köylüye asker kurşun sıkarak, yolundan çevirerek mahfuzen Kışla'ya götürülmüş ve hapsedilmişlerdir. Hariçla muvasalatımız kalmamıştır. Kuseyrdeki Arap çetesi Reisi Sadık İsanın oğlu Mustafa'yı hükümet şehre celbetmiş isede serbest bırakmış ve gene köylere çıkarak faaliyetine başlamıştır. Dükkânların açılıp açılmaması hakkındaki yüksek emirlerinize intizar ediyoruz.”

³⁸² **BCA**, Belge no: (030.10.222.501.16), 15.8.1937, Tayfur Sökmen'in Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'ya raporu, no: 331, s. 2; Yaşar Demir, “Hatay'da Siyasi Çekişmeler...”, a.g.m., s.64'den naklen, **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A4-18-e, D74-1, F 20-48, 14 Ağustos 1937 tarihli, Antalya sayılvı Tayfur Sökmen'in Şükrü Kaya'ya raporu.

³⁸³ a.y.

³⁸⁴ a.y.

Raporun sonunda Tayfur Sökmen, “*Dükkânların açılıp açılmaması hakkındaki yüksek emirlerinize intizar ediyoruz.*” demesi, Türkiye’nin Antakya’daki etkisini ve organizasyonunu ortaya koymaktadır. Zira dükkânların açılması için Sökmen, İçişlerinden talimat beklemektedir.

Bu talimatın gelmesiyle birlikte de Tayfur Sökmen, çarşının açılması için Abdulgani Türkmen aracılığıyla esnafa haber verileceğini, 21 Temmuz 1937 tarihli raporunun sonuna ekleyecektir. Bu durum Türkiye’nin Hatay’daki etkisini de göstermesi açısından önemlidir. Zira Fransızların ısrarla dükkânların açılmasını istemelerinin sebebi de kontrolün kendilerinde olduğunu gösterme çabası idi. Rapor bu durumu ortaya koyması açısından önemlidir.³⁸⁵

“*Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya’ya*

1) Evvelki gün buradan gelen halk mümessillerinden Velid Müniür, Selim Çelenk, Doktor Sıtkı’yı Fransızlar celbederek dükkânların açılması için ısrarda bulunurlar. Arkadaşlar verdikleri cevapta: yapılan tecavüz ve mezalimin (noksan) Usebecilerin³⁸⁶ cezalandırılması lüzumunu söylerler. Fransızların verdiği cevapta: bu karışık vaziyetin devamı Cenevre anlaşması için hazır olduğunu, karışıklığın devamı ise Lazkiye ve Cebeli Dürzüde olduğu gibi Sancakta’da intihap yapılmasına imkân bırakmayacağını ve bundan dolayı askerinin müdahalesiyle işi önlemeye çalıştıklarını söylemişlerdir. Arkadaşların verdikleri cevap: Biz Cenevre anlaşmasını alkışlayarak kabul ettik. Suriye hükümeti bu anlaşmayı kendisine zararlı telakki ederek bir taraftan Şamdan Sancağa komitacılar sevk ettiler ve bir taraftan Sancaktaki zabıt ve memurlarını gayri Türk unsuru tehdit ve tahrik ederek aleyhimize harekâta geçtiler. Sancakta karışıklıklar ihdas ettiler. Bu vaziyeti Cenevre anlaşmasının tabii bir neticesi ve aksülameli gibi göstermek istediler. Biz bu hareketleri memleketimiz için bir tehlike teşkil edeceğini bildiğimiz için bütün tecavüzlere tahrikâta imkânı müsait olabileceği kadar sabır ve sükûnet gösterdik, neticede yine tecavüze uğradık ve son hadiseyi çıkartanlar ceza görmedi. Siz de bizi suçlu telakki ederek bir çok Türkleri tevkif ettiniz, buna mümasil bir çok muhavereden sonra Fransızların yanından arkadaşlar ayrılıyorlar.

2) Antakya’da vaziyet sabıka veçhiledir. Abdülgani Türkmen ve diğer üç arkadaşı Antakya’ya hareket edecektir. Dünkü telakki ettiğim emriniz mucibince Abdülgani Türkmen yarın çarşıların açılması için arkadaşlara tebliğatta bulunacak yeni alınacak malûmat ayrıca arz edilecektir.

3) Dâhiliye vekâletine ve Seyhan vilayetine arz edilmiştir.

Antalya Saylavı Tayfur Sökmen”

³⁸⁵ **BCA**, Belge no: (030.10.222.501.16), 21.8.1937, Tayfur Sökmen’in Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya’ya raporu, no: 369, s. 1-2.

³⁸⁶ Hatay’da Türk alehtarlığı yapan, Sancağın Suriye’ye ait olduğunu iddia eden ve bunu gerçekleştirmek için baskı, dövme ve şiddete başvuran Cemiyetler kurulmuştu. Bu cemiyetler Suriye’nin teşvikinden ve Fransızların işledikleri suçlara karşılık hoşgörü göstermesinden kuvvet alıyorlardı. Bu cemiyetlerden en aktif olanı Usbetülarabül kavmî (Arap milliyetçiliği mücahitleri), diğer adıyla Usebeciler’di. Bunlar Ağustos 1937’de birçok cemiyeti kendi etraflarında birleştireceklerdir. “Müttehî cepheciler”, **Yeniğün**, 4 Ağustos 1937, s. 1; Konuralp, a.g.e., s. 152; Melek, a.g.e., s. 40.

Bir sonraki rapor da aynı gün Ankara'ya gönderilmiştir. 21 Ağustos 1937 tarihli raporunda Tayfur Sökmen, Fransa'nın mani olmaya çalışmasına rağmen Alevilerle birleşilmeye çalışıldığını, Alevilerin Türk mahallelerine rahatça girip, iyi karşılanarak gönderildiklerini bildirerek, Hatay'daki gelişen olayları rapor edecektir:³⁸⁷

“Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'ya

1) 19 Ağustos 1937 perşembe günü saat 15 e kadar olan hadisatı gösterir rapordur:

2) Bu dakikaya kadar şehir kapalıdır. Gece ve gündüz esaslı bir hadise kaydedilmemiştir. Bu gün Usebeciler yollardaki tecavüzlerini daha ziyade tevsi ederek Çekmece köyünden geçmekte olan Dağ yolunu da kesmişlerdir. Bunlara hükümet ve inzibat hiç müdahale etmemekte (noksan) tarafından geçmeğe muvaffak olan Babara köylü Osman Sipahi, Orkal Etem çavuş vaki olan hali ifade etmişlerdir. Bu beyanat üzerine yapılan tahkikat ihbarın sıhhatini tahakkuk ettirdiğinden hadise mümessiller hey'eti katibi umumisi Vedi tarafından muvassal bir mektupla Deleğeye bildirilmiştir. Mektup sureti posta ile takdim edilmiştir. Babara köyü ve havalisindeki Aleviler Türkler ile birleşmek niyetinde olduğu halde hükümet malûm siyaseti takip ile birleştirmeye mani olmakta, bizler ise mümkün olduğu kadar birleşmeğe çalışmaktayız.

3) Bu gün Harbiyeden bir miktar Alevi halkı şehre ve Türk mahallelerine serbest olarak girmişlerdir. Gördükleri Türklere (biz Harbiyeliyiz) diyerek muhabbetlerini izhar ettiklerinden Türkler tarafından da hüsnü muamele gördüklerinden şehirdeki işlerini görüp mahallelerine avdet etmişlerdir.

4) Kuseyr nahiyesi ile irtibat kesildiği için verilen fena haberler tahkik edilememiştir.

5) Güya şehri muhafaza etmekte olan inzibat askerleri lüzum gördükleri Türkler lehinde bir zabıt varakasıyla (4 No.lu karar hilafına hareket ediyor) diyerek mazmun sıfatıyla mahkemeye sevk ve derhal tevkif edilmektedirler. Mevkuflar Hasan oğlu Kör Sabit, Halef oğlu Şevket Hasan, Genç hoca Mehmet, Maymuncuk oğlu Şükrü, Kilisli Kör Bekir, bunlardan maada bazı köylerde mevkuf varsa da isimleri halen anlaşılmamıştır.

6) Burada mevcut Türk jandarmaları her türlü tazyik ve hakarete maruz bırakılmaktadırlar. Maksat Türklere mümkün olduğu kadar yardım ettikleri için tazyikle bunları kaçırmak ve ya istifa ettirmek için olduğu anlaşılmiştir. Jandarmalar takviye edilmektedir.

7) İki gün evvel Suphi Bereket, sabık Mutasarrıf İbrahim ve Antakya kaymakamı ve daha birkaç şahıs Bedirge köyünde Bekir ağa Barakatin yanında içtima etmiş oldukları yazılmıştır. Bekir Bereket eskiden beri bizimkilerle beraber protesto imza etmiş ve eylem Halkevinin öz azasındandır. Bu itibarla yukardaki içtima haberi muhtacı tetkik olduğundan vaziyetin tahkiki ile acilen bildirilmesini Abdülgani Türkmenden rica ettim. Alınacak malûmat ayrıca arz edilecektir.

8) Dâhiliye Vekâletine ve Seyhan valiliğine arz edilmiştir.

Antalya Saylavı Tayfur Sökmen”

Tayfur Sökmen'in, Şükrü Kaya'ya gönderdiği bir gün sonraki 22 Ağustos 1937 tarihli rapor ise, her ne kadar önceki günlere göre Hatay'da olayların

³⁸⁷ BCA, Belge No: (030.10.222.501.16), 15.8.1937, Tayfur Sökmen'in Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'ya raporu, no:370, s. 1-2.

sakinleştğini söylese de, raporun tamamına bakıldığı zaman bir gün için hiç de azımsanmayacak kadar olay vardır. Rapor şöyledir:³⁸⁸

“21.08.937 tarih ve saat 20 de alınan rapordur:

1) Şehir kapalı vaziyetini temadi ettirmektedir. Evvelki günlere nisbetle sükünat başlamıştır.

2) 20.08.937 günü akşamı Halep konsolosu Faik Antakya'ya gelmiş ve yollardaki askeri tahşidatı bizzat görmüştür. Hey'eti temsiliyeden Vedi Münürün riyasetinde bir hey'et görüşmek üzere gönderilüp hadise etrafıca anlatılmıştır. Alınan cevapta: Antakya'ya konsolos gelinceye kadar kendisinin vekalet edeceğini, hadiseler hakkında mensup vekiliyle görüştüğünde bu işin müsebbiplerinin Araplar olduğunu, selahiyeti vasi olduğundan bundan böyle vaki olacak tecavüz ve hareketleri kendisine bildirmemizi emir buyurmuşlardır.

3) Harbiyeden Antakya'ya gelmekte olan vardır. Oğlu Tevfik Affan civarında Usabecilere mensup eşhas tarafından döğülüp ağır surette hançerle cerhedilmiş ve Köprü cephesinde Hacı Hasan Misiri döğülmüş, Hammal Ali Derviş cerholunmuştur. Bu hadisenin biri asker diğeri Usabeciler tarafından yapılmıştır.

4) Kaymakam, Malmüdürü, Belediye Reisi Hacı İbrahim ve sair Memurin belediyede toplandıktan sonra Süveydiye nahiyesine gitmişlerdir. Bu gün sabahleyin Affan cihetinde silah atılmıştır. Etraf nahiyelerden vukuat havadisi alınamamıştır. Fransızlar tarafından Kuseydiye gönderilen Sadık Hacı İsa oğlu Antakya'ya tekrar celbedilmiştir.

5) Muhtacı muavenet fukaraya un tevzi edilmiş ve bu meyanda Alevi ve Ermeni 20 kadar aileye de muavenet olunmuştur.

6) Yaralılarından bir kısmının fotoğrafsi elde edilmiştir. Posta ile takdim edilecektir.

7) Hey'eti mümessileden Abdulgani ve rüfekası Antakya'ya vasil olmuşlardır.

8) Son alınan malumata göre Fatkiye Köyü haricindeki Arap köylülerin muavenetile orada bulunan Türk taraflarına hücum vaki olmuş ve Rayu arasında silah ateşi yapılmıştır.

9) Harbiye mektebinin son sınıf talebesinden olup Antakya'da me'zun bulunan Ömer Halil isimindeki talebenin halen vücudundan çok istifade edildiğinden Teşrinisani sonuna kadar izin temini rica edilmektedir. Delaleti devletiniz müsterhamdır.

10) Dün arzedildiği gibi Abdulgani Türkmen yetiştikten sonra dükkanları açtırarak buna dair yarın alınacak malumat da ayrıca arzedilecektir.

11) Seyhan Vilayetine ve Dâhiliye Vekaletine arzedilmiştir.

Antalya Saylavı Tayfur Sökmen”

Tayfur Sökmen'in raporlarından da anlaşılacağı üzere, Hatay'da seçim sürecinde çıkan olaylara Fransa mani olamamış ve Türkiye buna karşılık önlemler almaya başlamıştır.

³⁸⁸ BCA, Belge no: (030.10.222.501.16), 22.8.1937, Tayfur Sökmen'in Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'ya raporu, no:379, s. 5-6, bkz.: Ek-5.

3.2. SANCAK'TA SEÇİM SÜRECİ

3.2.1. Seçimlerin Hazırlık Sürecinde Sancak Türklerinin Faaliyetleri ve Türkiye'nin Hatay Politikası

Türkiye, Hatay meselesinin çözümü için diplomatik hamleler yaparken, Hatay Türkleri de teşkilatlanmayı paralel yürütmüş, halkın bütünleşmesini ve teşkilatlanmasını temin için daha önce faaliyet gösteren “*Hatay Egemenlik Cemiyeti*” ve “*Sancak Halkı İdare Cemiyeti*”nin yanında 1934 yılında gayri resmi kurulmuş olan Hatay Halk Partisi'ne resmiyet kazandırmışlardı.³⁸⁹ Parti başkanlığına Abdulgani Türkmen gelmiş, 8 Ağustos 1937 günü yapılan parti temsil heyeti toplantısında da, Parti beyannamesi ve nizamnamesi hazırlanmıştı. Parti kuruluşu için 9 Ağustos'ta Antakya Kaymakamlığına başvuru yapılmıştı. Beyannamede Partinin idare merkezi Antakya olup, İskenderun, Kırıkhan, Belen ve Reyhaniye'de birer şubesi bulunacaktı. Parti amacını, Cenevre anlaşması ile Sancak'a verilmiş olan Statü ve Anayasanın çerçevesinde Sancağın saadetine, refahına, siyasal ve sosyal gelişmesine çalışmak ve Sancak kardeşliğinin kuvvetlendirilmesini sağlamak olarak açıklıyordu. Ayrıca Hatay Halk Partisi olarak da yapılacak seçimlere iştirak edeceklerini beyan ediyorlardı.³⁹⁰ Parti, Sancak sınırları içinde Halk Partisi adıyla, Sancak sınırları dışında ise “*Hatay Erkinlik Cemiyeti*” adıyla anılacaktır. Bu teşkilatın kazalarda ve nahiyelerde de güçlenmesi için Halkevleri açılmıştır. Bu tarihten sonra Türkiye ile ilgili tüm resmi ilişkileri bu parti yöneticileri yürütecektir.³⁹¹

Türkiye, Hatay'ın kurtuluşu ve bağımsızlığı için uzun süreli bir politika takip etmiş, yerel halkın eğilimlerini lehine çevirmek için de ne gerekiyorsa yapmaya çalışmıştır. Bu duruma en iyi örnek, Tayfur Sökmen'in 22 Ağustos 1937 tarihli Şükrü Kaya'ya gönderdiği rapor gösterilebilir.³⁹²

Dâhiliye vekili Şükrü Kaya'ya

1) Selahattin Baki, Hasan Cebbare gibi eşhasın iğfallerine kapılan aşiretle birlikte menfi hareketlerde bulunmakta olan Abacılı Türk Aşiretinden Yobaz Hacı Ali o zamanlarda o tarafa gönderdiğim Abdurrahman Mursel ile biraderim İhtan tavsiye ve tenbihim veçhile kendileriyle temasa geçmişler ve Abacılıların fikir ve

³⁸⁹ Pehlivanlı-Sarınay-Yıldırım, a.g.e., s. 88.

³⁹⁰ “Parti beyanname ve nizamnamesini verdi”, **Yenigün**, 11 Ağustos 1937, s. 1.

³⁹¹ Pehlivanlı-Sarınay-Yıldırım, a.g.e., s. 87.

³⁹² **BCA**, Belge no: (030.10.222.501.16), 22.8.1937, Tayfur Sökmen'in Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'ya raporu, no:378, s. 1.

hareketlerinde haylı salah görüldüğünü, dün gelen Abdurrahman Murselin ifadesinden ve aldığım müteaddit raporlardan öğrendim. Tam müsbet neticenin elde edilmesi için faaliyetlerine devam etmelerini tavsiye ederek Abdurrahman Murseli geri göndereceğim. Pek az zamanda onların da büyük camiaya dahil olarak milli vazifelerini ifaya başlayacaklarını kuvvetle ümit ediyorum.

2) O civarda bize muhalefet eden yalnız Cilanlı köyü kalmıştır. Bunlar has Türklendir. Kürt Mehmet hocanın annesi bu köydendir. O itibarla maalesef bu köy hocanın zehirli sözlerine kapılmışlar, işgal olmuşlardır. Şimdiye kadar tarafımızdan yapılan temaslar bir faide temin etmemiştir. Bu kerre gerek Kürt Mehmet hoca ile gerekse köylü ile temas etmek üzere Hataya İnyet Murseli göndereceğim. Vaktiyle bu köyün idare ve iktisadi işleriyle çok alakadar olduğu için onlar üzerinde müessir olacağını kuvvetle ummaktayım.

Rapor incelendiği zaman, Hatay'da birlik ve beraberliğin tesisi o kadar da kolay olmuyordu. Her ne kadar cemaatler arasında zamanla bir ayrılma ve kopuş olmuş ise de, bazı yerlerde bu ayrılma Türkler arasında da görülebiliyordu. Yani aynı cemaatten olunması bile yetmiyordu. Bazen dini hassasiyetler, ırki hassasiyetlerden daha güçlü duruyordu. Raporda da görüldüğü gibi Cilanlı Köyü Türklere muhalif kalan köylerden biriydi. Burada dikkate değer şey, bu köyün tamamının Türk olmasına rağmen, Kürt Mehmet Hoca lakaplı bir hocanın tahriklerine kapılıp kandırıldığı söylenen köyün, bütün gayret ve temaslara rağmen de bu durumun düzeltilememesidir.

Raporun devamında Tayfur Sökmen, Halkevlerinin durumunu ve faaliyetlerini anlatacaktır.³⁹³

“3) İskenderun Halkevini Abdurrahman Mursel deruhte etmektedir. Mumaileyhin Başkanlığı İskenderunun muhtelif unsuru üzerinde iyi bir tesir husule getirmiştir. Yakında bu muhtelif unsurlar arasında muhtelit bir kongre akdedilerek Sancağın refah ve emniyet işleri görüşülüp konuşulacaktır. Abdurrahman Mursel muhtelif anasır rüesasını davet etmiş ve onlardan muvafık cevap almıştır. Bu kongre yakında kuvveden file çıkacaktır.

4) Kırıkhan ve Antakya müstesna olmak üzere İskenderun, Bilan ve Reyhaniye gibi Sancağın diğer şehirlerinde ki Halkevleri bütün hararetiyle faaliyetlerine devam etmektedirler. Kırıkhan Halkevi pek yakında faaliyete başlayacaktır.

5) Reyhaniye mıntıkasındaki Arapların bize karşı olan temayülleri gündün güne artmakta ve bizimle beraber hareket edüp Fransızlara aldanmıyacıklarını beyan etmektedirler. O havalideki Türkler Araplarla hoş geçinerek fikir ve gaye birliğine ve bu husustaki telkinata gergi vermektedirler.

6) Kırıkhan'ın düzme mebusu Mahmut, Kırıkhan kaymakamı Selahattin ile birleşerek icrayı melanete devam ediyorlarsa da bunlarla azami mücadelede bulunarak melanetlerinin tahdidine çalışmaktadır.

7) Hükümetimizin gösterdiği alaka enerji ve kudreti tahammüliyesini arttırmaktadır. Bu vaziyet karşısında Hatayın umumi durumu Antakya'da Usebeciler dahil olmak üzere anbean lehimize inkişaf etmektedir.

³⁹³ BCA, Belge no: (030.10.222.501.16), 22.8.1937, Tayfur Sökmen'in Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'ya raporu, no:378, s. 2-3.

8) *Esasen Kırıkhan halkından olan istihbarat tercümanı Agop Tercan Abdurrahman Mursele yakınlık göstermiş olduğunu, Abdurrahman Mursel ifade etmiştir. Bunun üzerine kendisine Agop tercanla teması arttırmasını ve lehimize çalışmasını temin etmesini tekiden tenbih ettim.*

9) *İskenderunda aleyhimize neşriyat yapan Elliva Arap gazetesine karşı yazı yazmak üzere Halep'te Vahdet gazetesinin sahibi Nuri Genç gazetesini İskenderunda çıkarmak istediğini Abdurrahman Mursele söylemiştir. Maddi ufak bir muavenetle bu gazeteyi İskenderunda çıkarmak ve lehimize yazı yazdırmak çok muvafık olacağından müsaade buyrulursa hemen işe başlattıracağım.³⁹⁴*

10) *Antakya'daki Halk mümessilleri aleyhinde ötedenberi çok şikayet vardır. Bu defa da hiç yoktan firar ederek halkı kendi başlarına bırakmış olmaları, Halkın ve Halkevlerinin teessür ve işbirarını mucip olduğundan halk tarafından hey'eti mümessilenin tadili halledilmiştir. Lakin öyle bir zamanda buna mahal olmadığını, tesanütle çalışmalarını bildirdim. Yüksek iradenize intizarla derin saygılarımı sunarım.*

11) *Riyaseti Cumhur Katibi Umumisi Hasan Rıza Soyak'a ve Dahiliye vekaletine arz edilmiştir.*

Antalya Saylavı Tayfur Sökmen''

Raporda, İskenderun Halkevini Abdurrahman Mursel'in üslendiğini, oradaki cemaatler üzerinde iyi bir etki yarattığını ve buradaki karışıklıkların yakında Türkler lehine değişeceğini yazıldığı görülür. Sökmen, Kırıkhan ve Antakya haricindeki İskenderun, Belen ve Reyhaniye'deki ve diğer bölgelerdeki halkevlerinin faaliyetlerine devam ettiğini, Kırıkhan Halkevi'nin de yakında faaliyete başlayacağını bildirir. Sökmen, Reyhaniye'deki durumu da anlatırken, buradaki Arapların Türkler ile olan işbirliğinin her geçen gün arttığını ve Arapların artık Fransızlara aldanmayıp Türklerle hareket edeceklerini beyan ettiklerinin altını çizer. Bu raporda görülüyor ki, Hatay'da teşkilatlanan Halk Partisi ve Halkevlerinin, Türkiye hükümetinden aldığı destekle Hatay'daki durumu Türklerin lehine çevirmeye başlamıştır.³⁹⁵

Sökmen, raporun devamında, İskenderun'da çıkan Elliva Arap gazetesinin Türkler aleyhine yaptığı neşriyata karşılık, yazı yazmak üzere Halep'te çıkan Vahdet gazetesinin sahibi Nuri Genç'in gazetesini İskenderun'da çıkarmak istediğini, maddi

³⁹⁴ Vahdet gazetesinin sahibi Nuri Genç'in İskenderun'da gazetesini çıkarmak istemesinin önemli bir sebebi de, Sancak Anayasası'nın Milletler Cemiyeti tarafından 29 Mayıs 1937 tarihinde kabul edilmesinden sonra Suriye Araplarının hücumuna uğramasıydı. Bu rapordan kısa bir süre sonra "Vahdet" gazetesi İskenderun'da yayınlanmaya başlamıştır. Daha sonraları bu gazete kapanmış, onun yerine 18 Mayıs 1938 tarihinde "Hatay" adı altında yeni bir gazete eski harflerle çıkmıştır. Payaslı, a.g.e., s. 382'den naklen, **BCA**, 490.01.0.0, Yer no: 1385.598.1.

³⁹⁵ Tayfur Sökmen, Halkevlerinin Hatay'daki çalışmalarını ayrıntılı bir şekilde raporunda anlatmış, İskenderun, Belen ve Reyhaniye Halkevlerinin çalışmalarını överken, Antakya ve Kırıkhan'ı bunların dışında bırakarak, orada ki olumsuzlukları yazmıştır. Ayrıntılar için bkz.: **BCA**, Belge no: (030.10.222.501.16), 22.8.1937, Tayfur Sökmen'in Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'ya raporu, , no: 378, s. 2.

yardımla İskenderun'da çıkartılıp lehte yazı yazdırmanın isabetli olacağını söyleyerek izin istedi.³⁹⁶ Aslında Sancak'ta yayın yoluyla halkı Türkiye lehine yönlendirme çabası içerisinde olan en önemli yayın organı, Yenigün gazetesi idi. Bunun için de Arapça nüshalarla yayın yapmaya başlamıştı. Yenigün gazetesinin Arapça nüshası, El Yevm-ül Cedid'tir. Gazete, Yenigün adı ile Arapça tercümesi El Yevm-ül Cedid olarak çıkarılmıştır. Gazetenin çıkış tarihi Kasım 1937'dir. Bu tarih dikkate alındığı zaman önemli bir gereklilik üzerine çıkarılmış olduğu anlaşılmaktadır. Arapça yayınlanan El Uruba gazetesinin, Hatay bağımsızlığı, Türk kültürü ve varlığı üzerine başlatmış olduğu aleyhte mücadeleye karşı aynı dilde cevap verdiği görülmektedir. Böylece, Hatay basınında Yenigün gazetesi ile bu tür muhalif yayın faaliyetlerine karşı mücadeleye girildiği söylenebilir. Özellikle Sancak dışında, Arapçanın yoğun olarak kullanıldığı bölgelerde, Hatay bağımsızlığı konusu, bu mücadelenin ve direnişin haklı gerekçeleri, Türk varlığı ve kültürü hakkında Halka yaşananların anlatılması ve bu konuda toplumsal bilincin oluşturulması için önemli bir eksikliği gidermek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda gazete sadece Sancak merkezinde değil, bütün köylere de gönderilmiştir. Bu durumun halk üzerinde büyük etki yarattığı daha sonraki dönemde anlaşılacaktır.³⁹⁷

Sancak Türkleri bu dönemde kendi mücadelelerini verirken, Türkiye'de bu mücadeleyi destekliyordu. Zira Sancak seçimleri yaklaşıyor ve çözüm için zaman daralıyordu. Türkiye, 29 Mayıs düzenlemelerinde öngörülen seçimleri dikkate alarak, 1937 yazında Sancak'la ekonomik ve siyasal bağlarını güçlendirmek üzere harekete geçti. Sancak ürünlerinden alınan gümrük vergileri kaldırılarak, Sancak'ta açılan Türk bankalarının şubeleri aracılığıyla, tüccar ve çiftçiye kredi verilmeye başlandı. Türkiye hem genel olarak tüm Sancak halkı bakımından, hem de seçimler üzerinde etkin rol oynayacak Alevilerin gözünde önemli bir çekim merkezi olmaya çalışıyordu.³⁹⁸

Türkiye'nin diğer bir hamlesi de diplomatik alanda oldu. Türkiye, İskenderun ve Antakya'ya konsolos atamak isteğini Temmuz 1937'de Fransa'ya bildirdi. Fransız Dışişleri önce bu talebi Sancak'ın rejiminin kurulmasına kadar bekletme düşüncesinde olsa da, daha sonra Türkiye'nin talebini kabul etti. Böylece

³⁹⁶ **BCA**, Belge no: (030.10.222.501.16), 22.8.1937, Tayfur Sökmen'in Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'ya raporu, 378, s. 3.

³⁹⁷ Duman, a.g.m., s. 413'den naklen, **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A4 18-c, D 74-1, f 26-68

³⁹⁸ Ada, a.g.e., s. 141.

Türkiye'nin Antakya Başkonsolosu Firuz Kesim, İskenderun Başkonsolosu ise Necati Menemencioğlu Ekim ayında Hatay'a vardılar.³⁹⁹

Konsoloslukların açılmasıyla birlikte, daha önceleri Hatay Egemenlik Cemiyeti Dört Yol Şubesi aracılığıyla yapılan Ankara ile sancak arasındaki iletişim, artık konsolosluklar üzerinden yapılacaktı. Bu arada Ankara bir İcra Komitesi⁴⁰⁰ (Faal Heyet) oluşturarak Sancak'a gönderdi. Bu komitenin önemli iki görevi vardı. Birincisi, Türkler dışındaki cemaatlerin ikna edilerek, seçmen yazımı sırasında Türk cemaatine kaydolmalarının sağlanması, ikincisi de, Sancak'ta seçmen yazılmak üzere Türkiye'den gönderilenlerin yerleştirilmesiydi.⁴⁰¹

Türkiye, 1938 yılı başından itibaren Hatay doğumlularını Sancak'a göndererek, hem seçimlerde çoğunluğu sağlamak, hem de kurulacak Hatay Devleti'nde görevlendirmek amacındaydı.⁴⁰² Bu amacın gerçekleştirilmesi için de "*Hatay'a gitmekte olan ve Hatay'da bulunan Türkiye'den gitmiş memurların çalışma talimatı*" adı altında yapmaları gerekenleri ortaya koymuştu. Bu talimata bakıldığı zaman, buraya gönderilen memurların en önemli görevlerinin, Hatay'da yapılacak seçimlerin kazanılması için çaba göstermeleri olduğu anlaşılır. Buraya giden memurlardan ilk istenen şey '*Hatay Erkinlik Cemiyeti*'ni ziyaret etmeleri ve Hatay vatandaşlığı için müracaatta bulunmalarıydı. Eğer bu müracaatta herhangi bir sorun yaşanırsa da bunun belgeleriyle Cemiyete bildirilmesi isteniyordu. Burada ki vazifelerinin de, Hatay'daki Türkleri tek cephe halinde hareket edecek hale getirmek ve diğer cemaatleri de Türklerin lehine kazanmaya çalışmaktı. Bu maddelerin bazıları şöyleydi:⁴⁰³

³⁹⁹ Ada, a.g.e., s. 141; Tayfur Bey'in İçişleri Bakanlığına gönderdiği raporda, 20 Ağustos 1937 akşamı Halep konsolosu Faik'in Antakya'ya geldiğini, yeni konsolos atanıncaya kadar da kendinin vekâlet edeceğini, gelişen olayların kendisine bildirilmesini istediğini yazmıştır. Türkiye Hatay'daki olayların hassasiyetinin farkında olarak bölge üzerindeki olaylara konsolosluk aracılığıyla vakıf olmaya çalışmıştır. **BCA**, Belge no: (030.10.222.501.16), 22.8.1937, Tayfur Sökmen'in Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'ya raporu, no: 379, s. 5.

⁴⁰⁰ İcra Komitesinin azalarını, Tayfur Sökmen Ankara'da Egemenlik Kurumu'na şu şahıslar olarak bildirmişti. Abdurrahman Melek, Rasim Yurtman, Abdullah Mürsel, İnyet Mürsel, Vedi Karabay, Dr. Vedi Bilgin. Bu komisyonun başkanlığına da Abdurrahman Melek getirilmişti. Melek, a.g.e., s. 39.

⁴⁰¹ Ada, a.g.e., s. 152.

⁴⁰² Pehlivanlı-Sarınay-Yıldırım, a.g.e., s. 91; Abdurrahman Melek Antakya'ya gönderilen bu memurlardan şu şekilde bahseder: "*Sokaklarda kabile kabile işsiz insanlar dolaşmakta idi. Bunlar intihapta rey vermek için gönderilmiş Hatay doğumlu kimselerdi. Polisler ve jandarmalar hariçten gelenlerle, şehirde dolaşanlarda silah arıyorlardı.*" Melek, a.g.e., s. 40.

⁴⁰³ Pehlivanlı, Sarınay, Yıldırım, a.g.e., s. 92'den naklen, "**Hatay'a gitmekte olan ve Hatayda bulunan Türkiye'den gitmiş memurların çalışma talimatı**", Ankara 1937, s. 7.

“ Hatay’a giden Hataylı Memurlar:

-...Hatay’a giden her memurun ilk işi Hatay Erkinlik Cemiyeti faal hey’etini ziyarettir.

-Hatay’a giden her memur kat’iyyen vakit geçirmeksizin Hatay vatandaşlığına geçmek üzere tescil muamelesi için müracaat eder.

-Tescil muamelesinde en ufak müşkilata maruz kaldıkları takdirde... müşkülata maruz kaldığını derhal Erkinlik Cemiyeti Faal Hey’eti Başkanlığına bir raporla bildirir ve mümkün olduğu kadar bu müşkilatın vesikalarını veya şahitlerini de cemiyete verir.

-Hatay’a giden her memurun ana vazifesi Hatay’daki Türkleri mütemediyen bir tek cephe halinde hareket edecek surette telkin ve tenvidir. Ayrıca Hatay’daki diğer unsurları Türkler lehine kazanmakta o kadar mühim vazifedir.

-Hatay’lı memurlar Hatay’da yapılacak ilk işin önümüzdeki intihabı kazanmak olduğunu tamamen bilmiş olacaktırlar. İntihabı kazanmanın ilk sırrı da Türk’ün tek cephesini daima kuvvetlendirmek ve bu cepheye diğer anasırdan mümkün olduğu kadar çok fazla taraftar bulmaktır.”

Bu talimatlardan da anlaşılacağı gibi, burada temel hedef, seçimlerin kazanılması için önce Türkleri bir cephede toplamak ve diğer cemaatleri de bu cepheye yönlendirmektir. Bu suretle Hatay’a, ne kadar Hatay doğumlu memur gönderildiği net olmasa da, 22 Şubat 1938 tarihli kararnamede Milli Müdafaa Vekilliğinin teklifi üzerine Hatay’a gönderilen memurlara,⁴⁰⁴ 7 Nisan 1938 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla eklenen 252 memurun iki sene kadar izinli sayılması karara bağlanmıştı.⁴⁰⁵ Daha sonraları bu gönderilen memurlara ilaveler yapılmış, bazı memurlarda listeden çıkarılmıştı.⁴⁰⁶

Bu rakamlar yabancı gazetelerde daha abartılı verilmişti. Bu gazetelerden birisi de, Paris’te çıkan “Haraç” adlı Ermeni gazetesiydi. Burada “Türk Tehlikesi” başlıklı yazıda, Türkiye’nin Hatay statüsününün 12. maddesine dayanarak, seçime katılmak için dışarda bulunan yedi-sekiz bin Hataylıyı, hile ve manevralarla Sancak’a sokmak niyetinde olduğunu, yalnız bir ay içinde gelenlerin sayısının üç bini bulduğunu, bu gelenlerin aileleriyle birlikte otuz beş bine ulaşacağını yazmaktaydı. Gazete ayrıca gelenlerin Türk adı altında Kilikya Alevileri olduğunu ve bunların zorla gönderildiklerini söyleyerek, Türkiye Hükümetinin bunlara günde on

⁴⁰⁴ BCA, Belge no: (030.18.01.02.82.14.10) 2/8229, 22.2.1938, Kararname.

⁴⁰⁵ BCA, Belge no: (030.18.01.02.82.26.13) 2/8472, 7.4.1938, Kararname; Pehlivanlı-Sarınay-Yıldırım, a.g.e., s. 92.

⁴⁰⁶ BCA, Belge no: (030.18.01.02.85.119.15) 2/10341, 13.Nisan.1938, 2/8472 sayılı Kararnameye ek.

beş frank verdiğini, Türkiye'nin Sancak propagandası için ise altı milyon lira ayırdığını yazmakta ve bu durumun büyük bir tehlike olduğuna işaret etmekteydi.⁴⁰⁷

Hatay'ı ilgilendiren bir önemli gelişme de Türkiye'de hükümet değişikliğinin olmasıydı. 25 Ekim 1937 tarihinde İnönü, Atatürk'ün ricasıyla istifa etmiş, yerine Celal Bayar gelmişti. Bu değişikliğin en büyük sebeplerinden biri Hatay siyasetindeki görüş ayrılıkları olsa da, buna iç ve dış siyasetteki anlaşmazlık konuları da eklenince değişim kaçınılmaz olmuştu.⁴⁰⁸ Değişen kabinede Tefik Rüştü Aras Dışişleri Bakanlığını korumuştur. Bu değişim dış politikada bir farklılaşma anlamı taşıyorsa da, özellikle Hatay meselesinin bir an önce çözülmesini isteyen Atatürk'ün 1937 sonrası daha etkin olacağını gösteriyordu.⁴⁰⁹ Bu durum şunu gösteriyordu ki, İnönü'nün Sancak sorununa, sürecin normal seyriyle çözüm bulma çabalarına karşılık Atatürk, daha radikal çözüm bulma isteği etkin olmaya başlıyordu. Atatürk'ün *"Bu meseleyi halledeceğiz. Bu namus meselesidir. Bunun için en büyük tehlikeyi bile göze aldım"*⁴¹⁰ sözü tamda bu radikalliğinin karşılığıdır. Atatürk'ün bu tutumu, Sancak sorununa her ne pahasına olursa olsun çözüm bulma çabasındaki Tayfur Sökmen'le uyumaktadır.

Sancak'ta ve Türkiye'de bu gelişmeler olurken, Avrupa siyasetinde ve uluslararası ilişkilerde de önemli değişimler ve çatışmalar yaşanmıştı. Avrupa'daki bu siyasî ve askeri gelişmeleri iyi değerlendiren Türkiye, akılcı politikalarla Sancak meselesinin çözümünde avantaj sağlamıştır.

3.2.2. Fransa'nın Çıkardığı Zorluklar ve Türkiye'nin Tutumu

Seçim öncesi Hatay'da çıkan olayların en büyük tahrikçisi Fransa idi. Fransa Türklere karşı diğer cemaatleri kışkırtma yoluna gidiyordu. Bu arada Fransa, Milletler Cemiyeti Konseyinin kararına göre Hatay'daki yeni rejimi 29 Kasım

⁴⁰⁷ BCA, Belge no: (030.10.223.502.18), 21.2.1938, Hatay Hakkında Ecnebi Matbuatının Neşriyatı, Ermeni Basını, Haraç, Paris-25.01.1938 tarihli "Türk tehlikesi" yazısı, s. 1-2; Pehlivanlı-Sarınay-Yıldırım, a.g.e., s. 93.

⁴⁰⁸ İsmen İnönü'nün ayrılışı konumuz itibarıyla Hatay siyasetinde ki görüş ayrılıklarına dayandırılrsa da, bunun yanında Atatürk'ün Celal Bayar'ı tercih etmesinde, dış siyasetten çok ekonomik politikaların daha etkin olduğu söylenebilir. Ayrıntılar için bkz.: Mete Tuncay-Cemil Koçak ve diğerleri, **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980**, İstanbul 1997; s. 116-118; İsmet İnönü anılarında ayrılığının ayrıntılarını anlattıktan sonra: *"...temel sebep, ...bendeki yorgunluk ve uzun müddet beraber çalışmaktan mizaçlarımız arasında vakit vakit hasıl olan tartışmaların, çekişmelerin verdiği netice"*ler olduğunu söyleyecektir. Ayrıntılar için bkz.: İnönü, a.g.e., s. 540-548.

⁴⁰⁹ Ada, a.g.e., s. 142; Soyak, a.g.e., s. 605; Ayrıntılar için ayrıca bkz.: Cemil Koçak, **Millî Şef Dönemi (1938-1945)**, c.1, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 28-97.

⁴¹⁰ Bilal N. Şimşir, "Atatürk'ün Yabancı Devlet Adamlarıyla Görüşmeleri, Yedi Belge (1930-1937)" **Bellekten**, Ocak 1981, 44 (177), s. 206.

1937’de uygulanmaya koyması gerekirken yeni rejimi de ilan etmedi. Aslında Türkiye bu rejimin yürürlüğe konulacağından emindi. Bu eminlik Atatürk’ün 1 Kasım 1937 TBMM’nin açılış konuşmasında görülmekteydi. “*Büyük bir Milli davamız*” diye Hatay konusuna giren Atatürk, konuşmasında: “*Yeni Hatay rejiminin meriyete girmesine, kısa bir zaman kaldı. Bu rejimi, kendilerile en dostane bir zihniyetle emek birliği yapmış olduğumuz Fransızların, iyi niyetle ve amaçlanan gayeyi temin edebilecek şekilde tatbik başlayacaklarına şüphe edilmemelidir.*”⁴¹¹ diyerek hem güvenini hem de beklentisini ortaya koymuştu.

Fransa’ya duyulan bu güven ve beklenti, zaman geçtikçe sorunların büyümesiyle Türkiye’yi rahatsız etmeye başlamıştı. Bu duruma Sancak’taki olaylar da eklenince, Türkiye durumu Fransa Hükümeti nezdinde protesto etti. Ankara’da Fransa Büyükelçiliğine verilen 2 Aralık 1937 tarihli bir nota ile “*1926 Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması*”nı feshetti.⁴¹² Bu fesih için Fransız basını farklı bir yorum yapacak ve Türkiye’nin asıl niyetinin, Fransa’yı yeni şartlara uyumlu bir anlaşma yapmak için müzakerelere zorlamak olduğunu yazacaktı.⁴¹³ Diğer bir Fransız gazetesine göre ise, 1535’den beri devam eden Fransa-Türkiye dostluğu, Fransa-Suriye anlaşmasının gelmesiyle bozuldu ve sancak meselesi çıktı. Bu durum da Paris ile Ankara ilişkilerini gerginleştirdi. Bu gerginlik yeni hadiseleri de doğurabilir.⁴¹⁴

Türkiye bu gerginlik ve yeni olaylar karşısında verdiği nota ile de yetinmeyerek, durumun hassasiyetinden dolayı fiili tedbirler almak yoluna gidecektir. Bu tedbirler için, Atatürk başkanlığında 14 Aralık 1937 tarihinde toplanan bakanlar kurulu, Güney sınırında alınacak askeri tedbirleri görüşerek, ilgili bir kararnameyi kabul etti.⁴¹⁵

⁴¹¹ TBMMZC, Devre: 5, Cilt:20, İçtima: 3, Tarih: 1.XI.1937, s. 8.

⁴¹² Montreux ve Savaş Öncesi Yılları... s. 175-176.

⁴¹³ BCA, Belge no: (030.10.222.501.24), 16 İlkanun 1937, Hatay Hakkında Ecnebi Matbuatının Neşriyatı, Fransız Basını, La Depeche de Toulouse, Tuluz-8.12.1937, “Türkiye-Suriye muahedesinin Türkiye tarafından feshi”, s. 2.

⁴¹⁴ BCA, Belge no: (030.10.222.501.22), 11 İlkanun 1937, Hatay Hakkında Ecnebi Matbuatının Neşriyatı, Fransız Basını, La République, Paris, 4.12.1937, “Suriye muahedesini Türkiye ile aramızın bozmak istidadını göstermektedir”, s. 1.

⁴¹⁵ Bu kararname ile:

“1- 7.Tümen ve 39. Dağ Tugayı birlikleri mevcutlarının (hayvanlar hariç olarak) 17 inci tümen gibi yüksek hareket kadrosuna çıkarılması,

2- Bu kadronun şimdiden tatbiki için hemen acemi er alınmasına ve bu maksat için lazım olan 500.000 liralık tahsisatın önümüzdeki Mart 1938 zarfında Milli Müdafaa bütçesindeki tahsisattan sarf olunması ve bu hususta icap eden tertibatın Milli Müdafaa ve Maliye vekilliklerince alınması onanmıştır.” BCA, Belge no: (030.13.01.02.81.102.2), 402/5, 14 Aralık 1937, Kararname.

Hareketli günlerin yaşandığı bu zamanda, Paris'ten Suriye'ye dönen Suriye Başbakanı Cemil Mardam önce İstanbul'a oradan da Ankara'ya gelmişti. 21 Aralık 1937 tarihinde Atatürk tarafından kabul edilen Mardam, bu kabulden duyduğu memnuniyeti dile getirerek, İstiklal mücadelesinde Türkiye'yi örnek aldıklarını, iki memleket arasında yerleşmiş olan dostluğun, geçici anlaşmazlıkları gidereceğinden emin olduğunu söylemişti.⁴¹⁶

Aynı dostluk mesajını Atatürk de konuşmasında vurgular ve bütün İslam âlemiyle birlikte, Suriye milleti ve devletinin de tamamen bağımsız olmasını istediğini söyler. Bu durumu Fransızlar kabul etmeseler bile, bir gün buna mecbur olacaklarını da özellikle belirtir. Atatürk, bu sözleri nasıl kendileri büyük bir cesaretle söylüyorsa, Suriye'nin haklarını savunanların da aynı cesareti göstermelerini ister. Fransa bu bağımsızlığı kabul ederse lehine bir iş yapmış olacağını söyleyerek, Fransa'nın başında zaten yeterince problemi olduğunu, onun için yapmaları gerekenin Türkiye'nin dostu olduklarını söylediklerinden, Türkiye'nin dostu Suriye'nin de bağımsızlığını vermelerinin doğru olacağını altını çizer. Ama böyle davranmazlarsa da sonucun aleyhlerine olacağını söyleyerek Fransa'ya ciddi bir uyarı yapar; “...çok temenni ederim ki Fransa Hükümeti bunu takdir etsin. O kadar... Fransızlar akıllarını başlarına alsınlar. Benim için diplomasi meçhuldür. Benim için realite vardır... Benim makul olarak söylediğim şey olmalıdır.”⁴¹⁷

Atatürk, Mardam'a hitap eder fakat mesajları Fransa'ya gönderir. Bu söylem tarzı sözlerinin devamında da görülecektir. Atatürk çok nettir, bu netliğinde ve bu diplomasi dilini sert kullanmasında, Avrupa'da gelişen olaylar ve Fransa'nın içinde bulunduğu zor durum etkilidir. Fakat bütün bunların yanında, en büyük payda, Atatürk'ün artık Hatay meselesini halletme isteğidir.

Fransa'ya verilen çok net mesajlardan sonra Atatürk, sözü Hatay meselesine getirerek, özellikle Fransızların ortaya attığı Aleviler Türk değildir tezine karşılık düşüncelerini de ortaya koyar:⁴¹⁸

“Fransızlar, Hatayda, Alevilik meselesini ortaya attılar. Aleviler Türktür. Bilmem Ekselans Başvekil ne düşünüyorlar... Onlar eski Türklerdir... En nihayet lisan, Arapça, Türkçe ve saire, bir ırkın mümeyyiz vasfı değildir. Kendilerine

⁴¹⁶ Şimşir, a.g.m., s. 202; Mehmet Tekin, **Hatay İşgal Yılları ve Bağımsız Hatay Devleti Kronolojisi (1918-1939)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2010, s. 327; Pehlivanlı-Sarınay-Yıldırım, a.g.e., s. 86.

⁴¹⁷ Şimşir, a.g.m., s. 205.

⁴¹⁸ a.y.

saracağım. Acaba bütün Suriyeliler hangi ırktandır? Arapca konuşmalarına rağmen. Belki aynı ırktanız. Tabii. Ben bu nokta üzerinde durmıyacağım. Fakat garptan bir millet gelecek, bunu tayin edecek. Bu benim hoşuma gitmiyor. Çok kıymetli dostlarımız Fransızlara ben açıkça söylediğim gibi siz de, açıkça söyleyebilirsiniz: bu işte onları hakem tayin etmiyeceğim. Bizi karşı karşıya bıraksınlar. Biz anlaşırız... Fransızlar bir şey yapamazlar... Ben bunu müspet olarak söylüyorum ve icabında da bilfiil gösterecek vaziyetteyim. Fransızlar eğer şüphe ediyorlarsa bunu tecrübe edebilirler. Yapamam! Hepimiz Müslümanız. Yemin ederim ki Fransız hükümeti aklını başına toplasın. Namusum üzerine söylüyorum bırakmam. Kendileri bilirler. ”

Atatürk, Fransa'nın Alevileri kışkırtarak Hatay'da çıkartmaya çalıştığı karışıklıkların farkında olarak, Alevilerin Türk olduğunu söyleyerek sahiplenmiştir. Suriye'nin de Fransa'nın niyetlerinin farkında olmasını isteyen Atatürk, Fransa'yı devre dışı bırakacak düşüncelerini büyük bir açıklıkla ortaya koyacaktır. Sözlerinde, Suriye'nin bağımsız bir İslam Devleti olmasını isteyen Atatürk, Suriyelilerin Türkiye ile dost olmaları veya olmamalarını kendilerinin bileceğini söylese de, Fransa'nın böyle bir dostluğu istemediğinin altını çizer. Fransa'nın niyetinin Suriye'yi kısıktırak eline almak olduğunu, bunun olması ya da olmamasının Suriye'nin enerjisine bağlı olduğunu söyler. Atatürk konuşmasına Fransa üzerinden Suriye'yi savunmaya devam eder ve sözlerine şöyle devam eder:⁴¹⁹

“Fransızlar Suriyelileri adam yapmak istiyorlarmış. Fakat evvela kendileri adam olsunlar... Biz Türkler sizleri seven dostlarınız... Hatay nedir? Küçük bir şey. Ben, onu bize verin demiyorum. Bu mesele benim için bir namus meselesidir. Biz orayı muharebe ile kaybetmedik. Bize verin demiyorum. İhtiyacımız yoktur. Mesele benim için bir namus meselesidir... Bu meseleyi halledeceğiz... Bunun için en büyük tehlikeleri bile göze aldım... Bunu yapacağım. Fransızlara veremem... ben ve hükümetim, sizin tam istiklalinizi istiyoruz. Eğer Fransızlar mani olursa Fransızlara da söyleyecek sözlerimiz vardır. Onu da tekeffül ediyorum. Suriyelilerin ordusu yoktur. Fakat bizim ordumuz kafî. Söz veriyorum: icab ederse girerim ve sonra yine çıkarım. Temenni ederim ki buna mecbur olmiyalım...”

Atatürk, Hatay'ı istemediğini tekrarlarsa da, bunun bir namus meselesi olduğunu da söyler. Konuşmasını “Dost olduğumuz için samimi ve açık konuştum.” diyerek tamamlar. Atatürk'ün Mardam'a yaptığı bu görüşme ve verdiği mesajlar, Sancak'ta yapılması planlanan seçimler öncesi Türkiye'nin Fransa'ya ve Suriye'ye karşı tutumunu da net bir şekilde ortaya koymuştur. Bu sorun artık biran önce halledilmeliydi. Zira sorunun halledilmediği her an, Hatay'da cemaatler arasında bir çatışmaya dönüşebilirdi.

Zaten Hatay'da cemaatler arasında çatışmaların çakabileceğine dair endişeler imzalanan anlaşmalardan sonra artmıştı. Bu endişeyi duyanlardan birisi de Manisa milletvekili Hikmet Bayur'du. Bayur, 17 Haziran 1937'de Antlaşmaların mecliste

⁴¹⁹ Şimşir, a.g.m., s. 206-207.

müzakeresi yapılırken yaptığı konuşmada, anlaşmaların başlıca iki sorunu olduğundan bahsederek, bunun en önemlisinin, Hatay halkının bir bütün olarak seçimlere gitmeyeceğini, cemaatlere ayrılarak gidecek olması endişesidir. Zira böyle bir sistemin cemaatler arasına nifak sokacağını ve halkın bir arada yaşama iradesinin zayıflayacağını söylemişti. Bu durumun düzeltilmesi için Milletler Cemiyetine müracaat edilmesini istemişti.⁴²⁰

Hatay'da cemaatler arasındaki bu çatışma ortamı herkesi tedirgin ettiği gibi Tayfur Sökmen'i de endişelendiriyordu. Bu endişeleri taşıyan Tayfur Sökmen Mecliste yaptığı konuşmada, birlik ve beraberlik mesajları vererek, Hatay'da yaşayan herkesin kardeş olduğunu, din ve mezhep ayrılığı ile bunun ölçülemeyeceğini, ayrılığın olduğu yerde yıkım olacağını, bütün Hataylıların aynı kökten geldiğini, Atatürk'ün dediği gibi dört bin beş yüz sene önceki atalarının Etiler⁴²¹ olduğunu vurgular.⁴²² Şu gerçeğin herkes farkındadır ki, Hatay'da bir bütünlük sağlanmazsa, yakında başlayacak olan seçim sürecinde cemaatler arasında büyük problemler çıkabilirdi. Fransa'nın da aslında istediği buydu. Sancak'ta Türkiye'nin gayretleriyle bir araya getirilen cemaatleri tekrar bölmek. Bunu da kısmi olarak başardığı görülmektedir. Hatay'dan Ankara'ya gönderilen bir raporda bu durumdan bahsedilirken, Fransızların her türlü yola başvurarak, büyük gayretlerle bir araya getirilmiş ve Türklerin lehine hareket etmeye başlayanların Fransa'nın etkisiyle aleyhe döndüklerini ve Fransızların son zamanlarda Türklere ve Türk taraftarlarına karşı yaptıkları tazyiklerin tahammül edilemez duruma geldiğini yazar.⁴²³ Türkiye bu durumun artık sürdürülemeyeceğinin farkında olarak 1938 yılı başında yeni önlemler alma yoluna gidecektir.

3.2.3. Türkiye'nin Seçim Nizamnamesine İtirazları

Milletler Cemiyeti Meclisi kararı gereğince kurulan Seçim Komisyonu, 20 Ekim 1937'de Sancak'a gelerek seçim düzenlemesi hazırlıklarına başladı.

Bu heyetin Hatay'da yapmış olduğu seçim çalışmalarından Türkiye hiç de memnun kalmamıştı. Zira bu heyet tamamen Fransızların yönlendirmesiyle hareket

⁴²⁰ TBMMZC, Devre V, Cilt 19, İçtima: 2, Tarih: 14.VI.1937, s. 303-304.

⁴²¹ Tayfur Sökmen, Atatürk'ün "*Aleviler Arap değildir, Eti Türkleridir.*" tezine dayanarak "*Ecdadımız Etiler*" demektedir. Ayrıntıları için bkz.: Sökmen, a.g.e., s. 98-99.

⁴²² TBMMZC, Devre V, Cilt 19, İçtima: 2, Tarih: 14.VI.1937, s. 308.

⁴²³ BCA, Belge no: (030.10.225.515.4), 29.12.1937, Hatay'da Türklere ve Türk taraftarlarına Fransızlar tarafından yapılan tazyik arttığına dair, s. 2.

etmiş, Türklerle ilişkilerin zayıf olmasına rağmen, diğer cemaatlerle sıkı ve kuvvetli ilişkiler kurmuştu. Türkiye'nin özellikle istemediği, herkesin kendi cemaatinde oy vereceği ve başka cemaat içinde oy veremeyeceği kuralı, tamamen Fransızların telkiniydi. Yine, heyetin seçim bölgelerinin kaza olması için ısrarı, Türkleri zayıflatmak amacı taşıyordu. Bunun yanında Fransız delegesi de artık Türklerin aleyhine açıkça çalışmaktaydı. Tüm bunlara bir de, Türklerin nüfusa kayıtlarını zorlaştırıp diğer unsurların kayıtlarını kolaylaştırmaları, Sancak dışından birçok Ermeni, Alevi ve Arap getirip nüfusa kaydetmeleri, bu yolla seçimleri kazanıp Fransız nüfuz ve hâkimiyetini temin etmek istemeleri eklenince Türkiye'nin tepkisini çekmiş ve heyetin hazırladığı bu nizamnameye Türkiye itiraz etmişti.⁴²⁴ Bu itiraz Fransız basınında da yer almış ve bu itirazların yersiz olduğu ileri sürülmüştü.⁴²⁵

Türkiye itiraz gerekçelerini de Milletler Cemiyetine verdiği notalarla ortaya koydu. 15 ve 24 Aralık 1937 tarihlerini taşıyan notalarda Türkiye bu düzenlemenin yeniden yapılmasını istedi.⁴²⁶ Zira Türkiye, nizamnameyi, kendi görüşleri alınmadığı için bir emrivaki gibi görmüştü.

Fransa bu seçim sistemiyle cemaatleri kullanarak Türklerin karşısına bir blok olarak çıkarmayı planlıyordu. Zaten Fransa, her fırsatta cemaatler arası bir çatışma yaratarak düzenini devam ettirebileceğini düşünüyordu. Özellikle Alevileri, Türkler aleyhinde kışkırtmaya çalışıyor ve onların Türk olmadıklarını, aksine onların ayrı bir cemaat oldukları propagandasını yapıyordu. Buna mukabil Türkiye, karşı propaganda ile Hatay'da yaşayanların Türk olduğunu her fırsatta söylüyordu.

3.2.4. Seçim Çalışmalarının Yeniden Başlaması

3.2.4.1. Avrupa'daki Siyasî Gelişmelerin Türk-Fransız İlişkilerine Etkisi

1938 yılında Avrupa, yeni bir çatışma ortamına girecek ve uluslararası ilişkilerde yeni dönemler yaşanacaktı. Almanya ve İtalya'nın Avrupa'daki saldırgan yaklaşımları, Türkiye'yi stratejik olarak da önemli bir konuma getiriyordu.

⁴²⁴ Sofuoğlu-Dağıstan, a.g.e., s. 78'den naklen, **Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi**, Arşiv IV-18-C.D:74-1.F:23-49-50-51.

⁴²⁵ **BCA**, Belge no: (030.10.223.502.5) 402/52, 5 Sonkanun 1938, Hatay Hakkında Ecnebi Matbuatının Neşriyatı, Fransız Basını, Le Temps, Paris-29.12.1937 tarihli "Sancakta intihabat" yazısı.

⁴²⁶ Teyfik Rüştü Aras imzalı, Milletler Cemiyetine gönderilen notaların metni için bkz.: **Montreux ve Savaş Öncesi Yılları...**, s. 176-177; **Aydın Tarihi**, Şubat 1938, Sayı 50, s. 60-65.

Özellikle İngiltere, Almanya'nın doğuya doğru yönelme (Drang nach Osten) politikasının yeniden canlanmasına engel olmak, İngiliz nüfuzunun Doğu Akdeniz'de güçlenmesini sağlamak için, Türk dostluğunun ne kadar önemli olduğunun farkındaydı. Fransa ise bu düşünceden uzak, Almanya'nın Balkanlarda ve yakın doğuda genişleme politikasından vazgeçtiğini düşünüyordu. Fakat Almanya'nın Balkanlar üzerinde nüfuzunu artırma politikaları İngiltere'yi rahatsız ediyordu. Bu rahatsızlığını gidermek için İngiltere, elindeki imkânlarla, maddi ve siyasî fedakârlıklarla, Almanya'nın Doğu yolunu kapatmaya yönelmişti. Bu durum karşısında İngiltere, Fransa ile Türkiye arasındaki sorunların çözümünü çok önemli görüyor ve bu iki devleti yakınlaştırmaya çalışıyordu. Zira bu çabasını da Cenevre'de Türkiye-Fransa görüşmelerinde arabuluculuk yaparak göstermişti. İngiltere'nin bu arabuluculuk ve Fransa Hükümetine karşı telkinleri etkili olmuş, Sancak sorununun çözümüne katkı sağlamıştı. Fransa'da şunun farkındaydı ki, Sancak'a karşılık, Trablus ve Lübnan limanını elinde tutarak daha fazla fayda sağlayacaktı. Onun içindir ki, Fransa, İtalya ve Almanya politikalarına karşılık, İngiltere'nin de yönlendirmesiyle Sancak sorununun çözümü konusunda biraz daha dikkatli ve çözüme dönük siyasetleri ön plana çıkarmaya başlamıştı.⁴²⁷

Fransa'nın çözüme dönük yaklaşımında Avrupa'daki durum etkili olsa da, diğer bir etkiyi, Türkiye'nin Sancak'a yönelik uyguladığı politikalar da görmek gerekir. Türkiye artık Sancak sorununu gündeminden çıkartmak, bir an önce çözüm bulmak çabasındaydı. Çözülmesi gereken en yakın sorun, Türkiye'nin aleyhine olan seçim nizamnamesinin değiştirilmesiydi. Mevcut hazırlanan nizamnameye Türkiye itiraz etmiş ve itirazını haklı bulan Milletler Cemiyeti, 27 Ocak 1938'de toplanarak yeniden görüşme kararı almıştı. Bu toplantıda Türkiye'nin seçim nizamnamesine olan itiraz sebeplerini anlatmak için, Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras 24 Ocak 1938 günü Cenevre'ye gitti. Bu görüşme öncesi Aras, ilk teması Fransız Dışişleri Bakanı Delbos ile yaptı. Bu görüşmede ülkeler seçimlerde Türklerin çoğunluğunu sağlamak üzere seçim nizamnamesinde değişiklik yapılması konusunda ilke olarak anlaşılard.⁴²⁸

Artık çözüm için umutlar daha da artmıştı. Bu sürecin hızlanması için yeni bir hamleyi 10 Mart 1938 tarihinde Türkiye yaptı. Fransa'ya Sancak Sorununu çözmek

⁴²⁷ BCA, Belge no: (030.10.224.509.28) 402/441, 30 Haziran 1938, İsviçre Basını, Neue Zürcher Zeitung, İsviçre-24.6.1938, "Sancak Meselesi", s. 1-3.

⁴²⁸ Soyak, a.g.e., s. 609; Ada, a.g.e., s. 155.

için bir öneri paketi sundu. Bu paketin kabulüne Fransa'yı zorlamak için de Türkiye, Fransa'nın kendinden beklediği güvencelerin, ancak Sancak'la ilgili talepleri karşılanırsa vereceğini de açıkça ortaya koydu.⁴²⁹ Bu talepler çoğunlukla Fransa tarafından kabul gördü ve Dışişleri Genel Sekreteri Menemencioglu ile Fransa Dışişleri Bakanı Siyasî Müsteşarı arasında 10 Mart 1938 tarihinde gizli bir "*Gentlemen Agreement*"⁴³⁰ anlaşması imzalandı. Türkiye ile Fransa karşılıklı olarak birbirlerine güvence verdikleri bu belge; "*Türkiye'nin, Sancağı bir arazi meselesi addetmiyeceği beyanına mukabil, Fransa'nın Hatay Türklerine Hatay Meclisinde 22 sandalye temin etmeği teahhüd etmesini mütezammın ahkâmı ihtiva etmektedir.*"⁴³¹ Özellikle Fransa'nın Hatay Meclisinde çoğunluk anlamına gelen 22 sandalyeyi Türkiye'ye taahhüt etmesi önemlidir. Bu durum Hatay'ın Türkiye'ye bağlanmasının yolunu açacak en önemli aşama olacaktır. Yani seçim başlamadan kazanılmış bir meclis çoğunluğunun garantisi olmuştur.⁴³²

Bu anlaşmanın maddeleri değerlendirilirse Türkiye Sancak konusunda Fransızlardan istediğini almış gibidir. Anlaşmanın birinci maddesi ile Türkiye, Sancak meselesini bir arazi davasının olmadığını kabul ederek, Fransa'nın bu konudaki isteklerine cevap vermiştir. Zira Fransa bu hükmü birinci maddeye koyarak sonraki maddeleri bu maddenin kabul edilmesi şartına bağlamıştır. İkinci maddede "*Sancak meclisinde Halk partisine mensup Türk mebusların adedi 22 olacaktır.*" hükmü vardır. Fransızlar bu yirmi iki sayısına ulaşılmasına yardımcı olmaktan ziyade kendi kuvvetleriyle temin edeceklerini belirtmişlerdi. Üçüncü madde de ise, seçim için cemaat temsilcilerinden Türk cemaatini temsil edeceklerin Halk Partisi tarafından seçilmesi karara bağlanmıştı. Dördüncü maddede, Adli teşkilatın Anayasa gereğince oluşturulacağı hükme bağlanmıştı. Fakat daha sonra Fransızlar Anayasa'ya aykırı olarak geneli Fransız hakimlerden oluşan bir adli teşkilat yapmışlardı. Fakat her ne kadar bu madde böyle olsa da Sancak'ın istiklaline yetecek kadar hüküm bu anlaşma ile elde edilmiştir.⁴³³

⁴²⁹ Ada, a.g.e., s.158.

⁴³⁰ Gentlemen Agreement (Centilmenlik Anlaşması): "*İki ya da daha fazla taraf arasındaki gayri resmi ve yasal olarak bağlayıcı olmayan bir anlaşmadır. Yazılıp sözlü ya da karşılıklı yarar sağlayan görgü kurallarıyla sözsüz anlaşmanın bir parçası olarak anlaşılabilir de, genellikle sözlüdür.*" https://en.wikipedia.org/wiki/Gentlemen%27s_agreement, (Erişim Tarihi: 01.02.2016)

⁴³¹ BCA, Belge no: (030.10.224.510.12), 4 Temmuz 1938, Gentlemen Agreement, s. 6.

⁴³² BCA, Belge no: (030.10.223.505.7), 19 Mayıs 1938, Gentlemen Agreement'in Hatay'a teallük eden maddeleri.

⁴³³ a.y.

Bu anlaşma ile Türkiye'nin eli güçlenmiş, Sancak'ın istiklaline bir adım daha yaklaşmıştır. Özellikle Türkiye, ilk seçim komisyonunun tarafı davranıp Türkiye aleyhindeki uygulamalarının bir daha yaşanmaması için bu anlaşma Türkiye için önemli olmuştur. Yaşanabilecek zorluklara önceden bir önlem alınmış gibi de yorumlanabilir.

Bu arada, Ankara'daki Fransız Askerî Ataşesi Alb. Courson, Savunma Bakanı Daldier'e 28 Mart 1938'de yolladığı raporunda, Sancak işinin iki yıldır Türkiye ile ilişkileri bozduğunu, bu sorun Türkiye'yi tatmin edici biçimde çözülmedikçe, genel bir savaşta Türklerden dostluk beklenemeyeceğini belirterek: *"Fransa, aslında küçük bir konu olan Sancak'ı bırakırsa, bu davranış Türkiye'nin coğrafya konumu ve askeri gücü ile bize göstereceği destekle ödenmiş olmaz mı?"* diye yazmıştı.⁴³⁴

3.2.4.2. Seçmen Yazımı ve Olaylar

Türkiye'nin seçim nizamnamesine itirazı üzerine 31 Ocak 1938 tarihinde toplanan Milletler Cemiyeti, Türkiye'nin itiraz noktalarını haklı bularak verdiği kararla, İsveç temsilcisinin başkanlığında İngiltere, Belçika, Türkiye ve Fransa temsilcilerinden oluşan bir komiteye nizamnamede gereken düzeltmelerin yapılması görevini vermiş ve komite 7 Mart 1938'de Cenevre'de toplanarak gerekli düzenlemeleri yapmıştı.⁴³⁵

Yeni nizamnamede Türkiye'nin önemli saydığı ve itiraz ettiği noktalarda yeni düzenlemeler yapılıyor ve seçmenlerin yalnız kendi ifadeleri ile istedikleri cemaat listesine kaydedilmeleri sağlanıyordu. Artık, her cemaat temsilcisini bizzat ve serbestçe seçebiliyor, seçim sırasında yanlış beyanda bulunanlara verilecek cezalar çok ağır görüldüğünden, yanlış beyanlarda bulunmak meselesi ortadan kaldırıldığı gibi, cezaları da daha medeni bir duruma getiriyordu. Birde seçimlerle ilgili suçların mahalli mahkemelerde değil, üç kişilik tarafsız bir mahkeme tarafından görülmesi kararlaştırılıyordu.⁴³⁶

Yeni nizamnamenin kabulü ile artık Türkiye'nin istediği gibi bir seçim yürütülebilirdi. Komisyon kararı ile seçimler 15 Nisan 1938 tarihinde başlayacaktı.

⁴³⁴ Soysal, **Hatay Sorunu ve...** s. 94.

⁴³⁵ **BCA**, Belge no: (030.10.224.510.12), 4 Temmuz 1938, Üçüncü Safha: İlk İntihab Nizamnamesi, s.5; **Montreux ve Savaş Öncesi Yılları...**, s. 181-182.

⁴³⁶ Soyak, a.g.e., s. 609-610.

Cenevre’de olumlu bir hava içinde bütün kararlar ve tedbirler alınırken, Hatay’ın idaresinde düzenlemelerin uygulanabileceğine dair bir sinyal yoktu.

Fransa ile varılan anlaşmaya ve seçim nizamnamenin düzeltilmiş olmasına rağmen Fransızlara karşı bir güvensizlik vardı. Bu güvensizliği duyanların başında da Tayfur Sökmen geliyordu. Tayfur Sökmen’in 1921 Ankara Antlaşması sonrası, anlaşmanın uygulanmayacağına, Fransızların verdikleri sözü tutmayacaklarına dair endişeleri bir kez daha görülmüyordu. O gün endişelerinde yanılmamıştı. Yine aynı endişelerin hissedilmesinde haklı sebepleri vardı.

Tayfur Sökmen, 5 Nisan 1938 tarihinde Şükrü Kaya’ya gönderdiği Hatay’ın durumuyla ilgili raporda, Fransız istihbaratının Türkiye aleyhtarlarına yaptığı propagandayı şöyle anlatacaktır: *“Hiç birşeyden korkmayın, dövün, vurun ve hatta adam bile öldürürseniz beş günden fazla hapsolmassınız. Köydeki arkadaşlarınıza böyle söyleyin.”* Türkiye aleyhtarı olanlara Fransız istihbaratının verdiği bu cesaret, seçim öncesi böyle bir başlangıcın Hatay’da çıkacak olayların şiddetini de gösteriyordu. Aynı istihbaratın halka tebligat yapılması için söyledikleri şöyleydi: *“Kuseyr’de Türk taraftarı olanlara şiddet yapılsın, gerek şimdi ve gerekse intihapta her kim Fransızlara muhalefet ederse malı yağma edilecek ve kendisi imha olunacaktır.”* Fransızlar bu söylediklerini icraata da dökme niyetinde idiler. Zira Fransız istihbaratı Vatani mensuplarına iletmek üzere 25 tabanca vermişlerdi. Ayrıca halka yapılan propagandada, seçimleri Türklerin asla kazanamayacağını, Fransız askerlerinin hiçbir şekilde Hatay’dan çekilmeyeceğini, Türkiye Hükümeti her ne kadar sınırdaki asker bulundursa da, Fransızların dostu olan Rusların müdahalesinden korkarak Hatay’ı işgal girişiminde bulunmasına imkân olmadığını söylemekteydiler. Artık Vataniler köy köy dolaşarak, halkı tehdit ve zorlamayla kendi listelerine yazdırma yoluna gideceklerdir.⁴³⁷

Tayfur Sökmen raporun sonunda Fransızlara olan güvensizliğini ortaya koyarak, şöyle yazacaktır: *“Yirmi gün evvel Cenevre’de hasıl olan Türk-Fransız dostluğunun hala Hatay’a yetişmemesi, zulüm ve itisafın devam etmesi Fransızların bu kerre de hüsnü niyetle hareket etmeyeceklerini göstermektedir.”*⁴³⁸ Tayfur Sökmen’in söylediği gibi Cenevre’nin havası Hatay’da hissedilmiyordu. Mahalli

⁴³⁷ BCA, Belge no: (030.10.223.503.17), 8.4.1938, Tayfur Sökmen’in Şükrü Kaya’ya 5.4.1938 tarihli olayların raporu, s. 1-2.

⁴³⁸ BCA, Belge no: (030.10.223.503.17), 5.4.1938, Tayfur Sökmen’in Şükrü Kaya’ya raporu, s. 4.

idareler tavırlarını hiç değiştirmemişlerdi. Yine Türkler üzerinde baskılar kuruluyor, köyler basılıyor, Hatay'a gelen Türkler nüfusa kaydedilmiyor ve sınır dışına çıkarılmaları için bahaneler aranıyordu. Bu arada kararlaştırıldığı gibi seçim hazırlıklarına 15 Nisan 1938'de başlanamamış, ancak 3 Mayıs 1915 tarihinde seçimlerin ilk etabı olan seçmenlerin kayıtlarının yapılması işine başlanabilmişti. Kurulan kayıt büroları, "*Kontrol Heyeti*"nin himayesinde idi. Brolara müracaat edenlerin önce nüfus teskereleri görülüyor, sonra kendilerine hangi camiaya mensup oldukları soruluyor ve verdikleri cevaplara göre kayıtları yapılarak ellerine her camia için ayrı renkte hazırlanmış olan seçim kartları veriliyordu.⁴³⁹

Ancak bu nizamnameye ve Türkiye-Fransa arasındaki anlaşmaya rağmen, Sancak'ta seçmen yazımları beklendiğinden çok daha zor geçti. Nizamnamedeki; "*Seçmenlerin yalnız kendi ifadeleri ile istedikleri cemaat listesine kaydedilmeleri*" düzenlemesiyle Türklerin çoğunluğu ele geçirmesinden çekinen cemaatlerle manda yöneticilerinin yaptığı işbirliği sonucu, Türklerle diğer cemaatler arasında bir tür plebisit havası yaratıyordu.⁴⁴⁰

Hatta bazı Müslümanların, milliyeti bir tarafa bırakarak Sünni Müslüman adı altında ayrı bir camia yaratmak istiyorlardı. Türkiye'nin bu tehlikeyi görerek seçim nizamnamesinde değişikliği kabul ettirmiş olmasına rağmen, bunun uygulanması manda memurları tarafından tehditlerle⁴⁴¹ nlenmeye çalışılıyordu. İskenderun'da 2 Mayıs 1938 tarihinde yaşanan olay bunun en somut rneklerindendi. Heyeti İşlamiye imzasını taşıyan "*Ey Müslümanlar*" başlığı ile bir beyanname dağıtılarak, halkı seçimlere Sünni Müslüman olarak kayıt olmaları için zorluyordu.⁴⁴² Bu beyannameler Antakya ve Kuseyr'de de yeşil renkte dağıtılıyordu.⁴⁴³

Müslümanları bile cemaatlere ayırarak seçim nizamnamesini tanımayan manda memurları, baskı ve tehditlerini Aleviler üzerinde yoğunlaştırıyorlardı.

⁴³⁹ Soyak, a.g.e., s. 611.

⁴⁴⁰ Ada, a.g.e., s. 161.

⁴⁴¹ Gelişen olaylara bakıldığı zaman bu tehditleri yapan ve olayları çıkaranların çoğunluğu Suriye'den getirilen katil, suçlu ve mahkumlardı. Kayıtlarda, "*Antakya'da (seçim) kayıt işleri başladığı zaman Lazikiye'den getirilecek sabıkalılar ile takviye edilecek olan partizanların (Vatanilerin) karışıklık çıkarmak için şimdiden hazırlıklara başladığı bildiriliyordu.*" **BCA**, Belge no: (030.10.223.505.10), 20.05.1938, Intihabatın başladığı günden itibaren Hatay'da yapılmakta olan tazyık ve tehditlere ait hulasa, s. 7.

⁴⁴² **BCA**, Belge no: (030.10.223.504.6), 3.5.1938, Hatay günlük Raporu; s. 1, **BCA**, Belge no: (030.10.223.505.10), 20.05.1938, Intihabatın başladığı günden itibaren Hatay'da yapılmakta olan tazyık ve tehditlere ait hulasa, s. 2.

⁴⁴³ **BCA**, Belge no: (030.10.223.505.42), 22.5.1938, Antakya Baş Konsolosu Celal Karasapan'ın raporu, s. 1.

Atatürk, özellikle bu baskıyı Alevilerin üzerinden kaldırmak, onların yanında olmak ve desteklerini almak için, tarihi gerçeklere de dayanarak Alevilere Eti Türkleri diyordu. Bazı gerçeklerin farkında olan çoğu Alevi de, Türklerden yana tavır alıyordu. Bu durumun seçmen yazımında Türklere büyük avantaj sağlayacağını farkında olan manda idarecileri, Eti Türklerini, Alevi Müslüman diye başlı başına bir cemaat gibi göstermeye çalışıyorlardı.

Eti Türklerinin gün geçtikçe Türklerle işbirliği yapmaya başlamaları, bu durumu gören Vataniciler ve Usebeciler⁴⁴⁴ üzerinde şaşkınlık yaratmıştı.⁴⁴⁵ Bu işbirliğini bozmak için her türlü yola başvuracaklar, Aleviler üzerindeki tehdidi arttırarak gözlerini korkutmaya çalışacaklardır. Ama gün geçtikçe korkutma fiili müdahaleye dönmüş, darp etmeye, yaralamaya kadar varmıştı. Bunun örnekleri 3 Mayıs 1938 tarihli Ankara'ya gönderilen raporlara yansiyacaktır. Raporla, 1.5.938 de Harbiye nahiyesinin Alevi ileri gelenlerinden şeyh Mahmud'un mahkemeye giderken hükümet caddesinde muhaliflerin hücumuna uğrayarak hançerle arkasından vurulduğu, olayın geçtiği yerde beş altı jandarma olduğu halde saldırganların hiç birisinin yakalanmadığı yazıyordu. Aynı gün Eti Türklerine bir başka saldırı da, Karamut nahiyesinden gidenlerin üzerine Vatani mensuplarının saldırmasıyla olmuştu. Bu saldırıda ağır yaralanmalar olmuş, bunu yapanlardan dört kişinin yakalandığını halde bunlar hakkında hiçbir işlem yapılmadan serbest bırakıldığı bildiriyordu. Yine Vatani mensuplarının Antakya'nın dört ayak kahvesinde oturan Türklerle, parti mensuplarından Yusuf ve Hadi adlı kişilere saldırmak kastiyle sekiz-on silahlı gönderildiği ve bunların da Türkler üzerine ateş açtıkları, bu ateş sırasında da Yusuf'un bir mavzer kurşunu ile yaralandığını rapor ediliyordu. Bu saldırıda da diğerlerinde olduğu gibi bu yaralama olayını gerçekleştirenler görüldüğü halde hiçbir tutuklama yapılmamıştı.⁴⁴⁶

⁴⁴⁴ Hatay'da Türk alehtarlığı yapan, Sancağın Suriye'ye ait olduğunu iddia eden ve bunu gerçekleştirmek için baskı, dövme ve şiddete başvuran Cemiyetler kurulmuştu. Bu cemiyetler Suriye'nin teşvikinden ve Fransızların işledikleri suçlara karşılık hoşgörü göstermesinden kuvvet alıyorlardı. Bu cemiyetlerden en aktif olanı Vataniciler ve Usbetülarabül kavmi (Arap milliyetçiliği mücahitleri), diğer adıyla Usebeciler'di. Bunlar Ağustos 1937'de birçok cemiyeti kendi etraflarında birleştireceklerdir. "Müttehit cepheciler", **Yenigün**, 4 Ağustos 1937, s. 1; Konuralp, a.g.e., s. 152; Melek, a.g.e., s. 40.

⁴⁴⁵ **BCA**, Belge no: (030.10.223.504.10), 3.5.1938, Parti umumi başkanlığından alınan 219 sayılı rapor, s. 1.

⁴⁴⁶ **BCA**, Belge no: (030.10.223.505.10), 20.05.1938, Intihabatın başladığı günden itibaren Hatay'da yapılmakta olan tazyık ve tehditlere ait hulasa, s. 1; **BCA**, Belge no: (030.10.223.504.10), 3.5.1938, Parti umumi başkanlığından alınan 219 sayılı rapor, s.1-2.

Bunun üzerine gerginlik artmış, Türkler sokaklara çıkmış, fakat parti tarafından teskin edilmişlerdi. Bu durum komisyon heyetine anlatılmış, bu olaylara mahalli otoritenin müdahale etmediğini, bu şartlar altında yapılacak seçimlerinde sağlıklı olmayacağını bildirilmişlerdi. Bunun üzerine heyet bir gün sonraya daha ayrıntılı konuları konuşmak için Türk tarafını görüşmeye çağırmıştı.⁴⁴⁷

Bu olaylar o kadar artmıştı ki, artık Aleviler kendilerini koruyamaz duruma gelmişti. İskenderun'da Fransız ve onların desteklediği Vatanilerin tehdit ve baskılarına dayanamayan birçok Alevi halkevine müracaat ederek, şapka giydiklerinden dolayı hayatlarının tehlikede olduklarını söyleyerek korunmalarını talep ediyorlardı.⁴⁴⁸ O dönemde şapka giymek bir bağlılığı gösteriyordu. “...Şapka adeta olmanın Türk (Türk olmanın) alemt-ı farikası halini almıştır.”⁴⁴⁹ Bunun yanında “Şapka yeniliklerin sembolü Kemalist Türklerin alameti demektir.”⁴⁵⁰ Türkiye yanlısı Türkler, şapka giyerek Türkiye'ye bağlı olduklarını göstermek isterken, inkılap karşıtı Suriye yanlısı grupta bu duruma tepki göstermekteydi. Böylelikle toplum şapkalılar ve fesliler diye ikiye bölünmüştü.⁴⁵¹

Bu arada Fransız istihbaratı yanlarına çektikleri Vatanileri silahlandırmaya başlamıştı. Bu milisler Fransız istihbaratından aldıkları güçle İskenderun'da Eti Türklerini yakalayıp ölümle tehdit ettikleri, hatta geceleri ev ev dolaşarak gözlerini korkuttukları bilgileri gelmekteydi. Bu yüzden halk ve bilhassa Eti Türkleri korku ve endişe içindeydi.⁴⁵²

Bu endişeler fiili yaşanan olaylarla daha da içinden çıkılmaz bir hal alıyordu. 4.5.1938 tarihli yaşanan bir olayda, Eti Türkünün şapkasının alınarak yırtıldığı bildiriliyor ve çıkan olaylarda birçok kişinin Vataniciler tarafından silahla yaralandığını, askerlerin de Türkleri dipçikle dövdüğü raporda yazıyordu. Ayrıca,

⁴⁴⁷ BCA, Belge no: (030.10.223.504.10) 3.5.1938, “ Parti umumi başkanlığından alınan 219 sayılı rapor”, s. 2.

⁴⁴⁸ BCA, Belge no: (030.10.223.505.10), 20.05.1938, Intihabatın başladığı günden itibaren Hatay'da yapılmakta olan tazyık ve tehditlere ait hulasa, s. 5.

⁴⁴⁹ Remzi Siliöz, “Bir Halk Nüktesi”, **Yenigün**, 29 Mart 1944, Sa., 3589, s.2,

⁴⁵⁰ A. Faik Türkmen, “Şapka Meselemiz ve Halkımız”, **Yenigün**, 28 Temmuz 1938, s. 1.

⁴⁵¹ Volkan Payaslı ve Olcay Özkaya Duman, “Şapka (İnkılabı) ve Din Üzerinden Verilen Hatay Bağımsızlık Mücadelesi – Vedi Münir Karabay ve Risalesi: Şapka Giymek Haram Değil?”, **Tarihin Peşinde, Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2013, (9), s.310.

⁴⁵² BCA, Belge no: (030.10.223.505.10), 20.05.1938, Intihabatın başladığı günden itibaren Hatay'da yapılmakta olan tazyık ve tehditlere ait hulasa, s. 5.

Türkiye karşıtı olup fes takanların korunacağı, şapkalıların ise hapsedileceği şeklinde propaganda yapıyordu.⁴⁵³

Alevilerin yıldırılmasına dair hareketler, her geçen gün farklı bir boyutta ortaya çıkıyor, Türk yazılmak isteyen Alevilere karşı baskılar artıyordu. Örneğin; İskenderun'da Şeyh Selim Hayyat gibi ileri gelen Türk taraftarlarının evlerinden çıkamadıkları, bazı kişilerin üzerine ateş edildiği, Abacılar ve Aktepe gibi Türk bölgelerinde oturan Alevilerin oy vermelerini engellemek için zorla götürüldükleri, bu bölgedeki Türklerin de oy vermemeleri için birçok hileye başvurdukları haberleri alınıyordu. Bu olaylardan bir diğeri 5 Mayıs 1938 günü 14 kişi ile birlikte Antakya'dan Karaağaç'a giden Mehmet Ali Zerka ve arkadaşlarının Türk listesine yazılmış olan on Alevi'yi öldürmek maksadıyla aradıkları haberi diğer Aleviler üzerinde büyük etki yaptığını İskenderun Halkevi bildirmekteydi.⁴⁵⁴

Sonuçta meydana gelen bütün bu olayların amacı, Türk taraftarı olan Eti Türkleri üzerinde seçim arifesinde tehditle bir baskı kurmak ve maneviyatlarını yıkmaktı. Bu durum her ne kadar komisyona söylenmiş ise de bir netice alınamamıştı.⁴⁵⁵ Milletler Cemiyeti Komisyonuna bir heyet gönderen, Hatay Halk Partisi, Vatanilerin ve Usebecilerin yaptıkları baskı ve tehditleri anlatmışlar, komisyon üyeleri anlatılanları alaka ile dinlemişlerdi.⁴⁵⁶

Alevilerin üzerindeki bu baskı ve tehditler, Arap olup Türk listesine yazılacaklar üzerinde de kuruluyordu. Bu durum halkı endişeye düşürüyordu. 3 Mayıs 1938 tarihli olay buna en iyi örneklerden biriydi: *"İskenderun'da Mülazim Cemil; uzun çarşıda... şahıslara 'Arap olduğunuz halde Türk yazılırsanız sizi öldürürüz' diye tehdit etmiştir. Diğer manda memurları da bu kabil tehditlerle durup dinlenmeden halk üzerinde müessir olmaktadır."*⁴⁵⁷

Bu tehdit ve yıldırımlar Hatay'ın her yerinde görülüyordu. Mesela, Kırıkhan'da seçimlerin Türkler lehine döndüğünün anlaşılması ile seçimlere

⁴⁵³ BCA, Belge no: (030.10.223.505.10), 20.05.1938, İntihabatın başladığı günden itibaren Hatay'da yapılmakta olan tazyık ve tehditlere ait hulasa, s. 3-4.

⁴⁵⁴ BCA, Belge no: (030.10.223.505.10), 20.05.1938, İntihabatın başladığı günden itibaren Hatay'da yapılmakta olan tazyık ve tehditlere ait hulasa, s. 7.

⁴⁵⁵ BCA, Belge no: (030.10.223.504.10), 3.5.1938, Parti umumi başkanlığından alınan 219 sayılı rapor, s. 2.

⁴⁵⁶ BCA, Belge no: (030.10.223.505.10), 20.05.1938, İntihabatın başladığı günden itibaren Hatay'da yapılmakta olan tazyık ve tehditlere ait hulasa, s. 1.

⁴⁵⁷ BCA, Belge no: (030.10.223.505.10), 20.05.1938, İntihabatın başladığı günden itibaren Hatay'da yapılmakta olan tazyık ve tehditlere ait hulasa, s. 3.

müdahale edilmiş, seçim şubelerinin etrafında Vataniler silahlı dolaşarak halka gözdağı vermeye başlamışlardı. Bununla da yetinmeyen Vataniler, havaya ateş ederek tehdidi daha ileriye taşımışlar ve gelen jandarmalarda bu duruma müdahale etmedikleri gibi onlarda Türkleri tehdit edip, evlerini aramaya başladıkları bildirilmekteydi. Kırıkhan istihbarat zabitanın sözle “*Türke rey verenlerin yiyeceği tekme yi sonra görürsünüz*” tehdidinin ve yapılan saldırıların Milletler Cemiyeti delegeleri tarafından da görüldüğü, Kırıkhan Halkevi tarafından bildirilmişti.⁴⁵⁸

Reyhaniye’de de durum çok farklı değildi. Burada da tehditler ve tahrikler devam ediyordu: “*7.5.1938 günü Zeki Arsuzi⁴⁵⁹ Reyhaniye İttihadı Anasır kulübünde verdiği bir nutukda hedefe ulaşmaktan menetmek isteyenlerin kanlarını akıtmak lazım geldiği yolunda alenen tahrik yollu sözler söylediği halde hükümetin bu harekate tamamile lakayıt kaldığı Reyhaniye Halk evi başkanlığından bildirilmiştir.*”⁴⁶⁰

Aktepe’de ise, Kırıkhan’dan getirilip Türk listesine yazılmak isteyen Kürtler, Kürt mümessil tarafından başka listeye kaydedilmişti. Fakat bir gün sonra Suriye’den gelen Kürtlerin yazılmasına Türk mümessillerin itiraz etmelerine karşılık, taraftarları silahlar atmaya başlayarak kayıtlarını temin etmeye çalışmışlardı. Olayları gören Kırıkhan istihbarat zabiti ve jandarma kumandanı ses çıkarmadığı gibi, Türklerle taraftarlarını tehdit etmiş ve evlerini aramaya başlamışlardı.⁴⁶¹ Bu arada Reyhaniye’de bir Kürt kulübünün açılmasına izin verilmiş,⁴⁶² “*Eyyübi Kürtleri İslah*

⁴⁵⁸ **BCA**, Belge no: (030.10.223.505.10), 20.05.1938, İntihabatın başladığı günden itibaren Hatay’da yapılmakta olan tazyık ve tehditlere ait hulasa, s. 5; Belgede: “*5.5.1938 de Kırıkhan istihbarat zabiti Porsel, Kırıkhan kaymakamı Zahit, Jandarma kumandanı ve Kırıkhan Polis komseri Sabri Helvani, Sulh hakimi Sadık Mardini birlikte olarak Türkler lehine tecelli etmekte olan intihabata müdahalede bulunarak müntehipleri tehdiye başladıkları anlaşılmıştır.*” yazmaktadır.

⁴⁵⁹ “*Zeki el-Arsuzi (1899-1968), Suriyeli filozof, filolog, toplumbilimci, tarihçi ve Arap milliyetçisi. Onun fikirleri Baasçılık hareketinin gelişiminde önemli bir rol oynadı. Yaşamı boyunca birkaç kitap yayımladı. Genius of Arabic in its Tongue (1943) bunlardan en önemlisi idi. Arsuzi, Paris Üniversitesi’nde felsefe eğitimi gördü ve orada milliyetçilik düşünceleriyle ilgilenmeye başladı. 1930 yılında Suriye’ye döndü ve 1933 yılında orada Milliyetçi Hareket Birliği’nin (LNA) üyesi oldu. 1938 yılında parti çalışmaları sırasında yaşadığı hayal kırıklığının ardından Şam’a taşındı ve ertesi yıl Milliyetçi Hareket Birliği’ni bıraktı. Arsuzi Şam’da iken sıklıkla Avrupa tarihi, milliyetçilik ve felsefe gibi konular hakkında tartışan, çoğunluğunu ortaokul öğrencilerinin oluşturduğu bir grup kurdu ve onları yönetti. LNA’dan ayrılışından kısa bir süre sonra Arap Milliyetçi Partisi’ni kurdu.*” https://tr.wikipedia.org/wiki/Zeki_el-Arsuzi, (Erişim Tarih: 5.5.2016).

⁴⁶⁰ **BCA**, Belge no: (030.10.223.505.10) “İntihabatın başladığı günden itibaren Hatay’da yapılmakta olan tazyık ve tehditlere ait hulasa”, 20.05.1938, s. 7.

⁴⁶¹ **BCA**, Belge no: (030.10.223.505.10), 20.05.1938, İntihabatın başladığı günden itibaren Hatay’da yapılmakta olan tazyık ve tehditlere ait hulasa, s. 5

⁴⁶² **BCA**, Belge no: (030.10.223.504.52), 16.5.1938, Antakya Başkonsolosundan Hatay haberleri hakkında, s.1.

Cemiyeti” adıyla da faaliyete başlamıştı.⁴⁶³ Bu kulübün mensupları da Türkiye aleyhtarı Hoybun Komitesi’ne bağlı olarak hareket etmekteydi.⁴⁶⁴

Görülüyor ki, Fransızlar Türkiye’nin aleyhtarı olan unsurlara karşı destek veriyor ve güçlendiriyordu. Bunun bir örneği de, Suriye’de bulunan Taşnak ve Hınçak Ermenilerinin birleştirilmesidir. Hatay’a getirilen Ermeni propagandacılar, Fransız himayesinde Alevi ve Ermenilerden oluşan bir hükümet kurulacağını, bunun için bütün Ermenilerin gerekli fedakârlığı yapmalarını ve Ermenilerin Hatay’a gelmesi çağrısını yapıyordu.⁴⁶⁵ Türkiye’deki Ermeniler de Hatay’a geçiyor buradan Beyrut’taki Ermenilerle bağlantı kurarak teşkilatlanıyorlardı.⁴⁶⁶ Çerkezlerin de Türklerden ayrılarak Çerkez birliği kurmaları için propaganda yaptıkları dışardan Hatay’a getirilmiş Çerkezler vardı.⁴⁶⁷

Seçim için bu tehdit ve tahriklerin yanında, Araplarla Türklerin düşmanlığını artırmak ve devam ettirmek için de çaba gösteriliyordu. Zira Suriye’de, Camal Paşa’nın astığı Arapların yıl dönümü olarak tespit ettikleri 6 Mayıs gününün, Hatay’da anılmasının Hasan Cabbare tarafından emredilmesi ile okullar tatil edilmişti. Bundaki asıl maksat, Türklere karşı Arapların düşmanlığını artırmak olduğu anlaşılmıştı.⁴⁶⁸

Hatay’da yaşanan bu olayların önüne geçilemiyordu. Türkiye’nin bir şeyler yapması ve Fransızların da yapılacaklara destek olması gerekiyordu. Tam da bu sırada, 1 Mayıs’ta, Ankara’yı ziyaret eden Hatay Fransız Delegatesi Garo (Garreau), 5

⁴⁶³ **BCA**, Belge no: (030.10.223.505.31), 22.6.1938, 22 Mayıs 938 Hatay Akşam raporudur, Hatay haberleri hakkında, s.1.

⁴⁶⁴ Hoybun Cemiyeti, 5 Ekim 1927 yılında Lübnan’da kurulmuştu. Cemiyet Fransızların kontrolünde ve Ermenilerin desteği ile faaliyete başlamıştır. İlk kongresinde Cemiyet amacını, Türk Kürdistanının bağımsızlığını temin olarak ortaya koymuştu. Ama hiçbir millet ve devlete karşı aleyhtar ve saldırgan bir durum almamayı da kararlaştırmıştı. Bu noktada Cemiyet, İran, Irak ve Suriye’deki Arap halkına ve onların himayecileri İngiliz ve Fransızlara karşı dostane bir tutum takınmayı ve Ermenilerle dostluk kurarak ortak düşman olarak gördükleri Türkiye’ye karşı işbirliği yapmayı temel prensip olarak kabul etmişlerdi. Ermenilerle olan bu işbirliği 21 Haziran 1928 yılında Hoybuncularla Taşnak Ermenileri arasında yapılan ittifaklarda resmileşmişti. Bu ittifakla iki grup hedef olarak, Türkiye’yi zayıf düşürmek ve bölmek amacıyla birleşmişlerdi. Yusuf Sarınoy, “Hoybun Cemiyeti ve Türkiye’ye Karşı Faaliyetleri”, **AAMD**, C. XIV, S. 40, , Mart 1998, s. 214-217; Sofuoğlu-Dağıstan, a.g.e., s. 81.

⁴⁶⁵ **BCA**, Belge no: (030.10.223.505.31), 22.6.1938, 22 Mayıs 938 Hatay Akşam raporudur, Hatay haberleri hakkında, s.1.

⁴⁶⁶ Ermenilerin faaliyetlerine dair bilgi bu raporda verilmiştir: **BCA**, Belge no: (030.10.223.504.10), 3.5.1938, Parti umumi başkanlığından alınan 219 sayılı rapor, s. 3.

⁴⁶⁷ **BCA**, Belge no: (030.10.223.504.6), 3.5.1938, Hatay günlük Raporu, s. 3.

⁴⁶⁸ **BCA**, Belge no: (030.10.223.505.10) 20.05.1938, “İntihabatın başladığı günden itibaren Hatay’da yapılmakta olan tazyık ve tehditlere ait hulasa”, s. 6.

Mayıs'a kadar Ankara'da kalacak ve Türk yetkililerle görüşmeler yapacaktı.⁴⁶⁹ Yapılan görüşmelerde, 10 Mart'ta Türkiye ile Fransa'nın uzlaştığı konuların uygulanabilmesi için yapılması gerekenler kararlaştırılmıştı. Bu kararların içinde, Alevilerin Türk listesine yazılmasına mahalli hükümetin zorluk çıkarmayacağı, hatta Manda idaresinin buna yardımcı olabileceği, bunun yanında Türk aleyhtarlığı yapan bazı yöneticilerin değiştirilebileceği,⁴⁷⁰ zorbalık ve fesatlık yapan Partizan⁴⁷¹ adıyla anılan silahlı teşkilatın kaldırılabilmesi, genel bir af çıkartılacağı ve seçim süresince de Mr. Garo'nun Antakya Başkonsolosu aracılığı ile Menemencioğlu ile bir iletişim kuracağı kararlaştırılmıştı.⁴⁷² Ankara'dan ayrılmadan önce de Garo, gazetecilere bir beyanat vererek "*Hatay'da Cenevre Anlaşmasını harfiyen ve katiyen tatbik edeceğiz.*"⁴⁷³ diyecektir.

Ama ilerleyen günlerde durum hiç de Delegenin söylediği gibi olmayacaktır. Zira tehditler ve baskılar devam edecek ve çoğu yerde Türk propagandasının tamamen durmasına sebep olacaktı. Usebeciler ile Vataniler tehdit ve propagandalarına serbestçe devam ettiklerinden, çoğu Türk taraftarı seçmenler başka cemaatlere kayıyor, özellikle Eti Türkleri de Alevi yazılmaya başlıyordu.⁴⁷⁴

⁴⁶⁹ "B. Garo bu görüşmeleri; Dâhiliye vekili ve Parti Genel Sekreteri Şükrü Kaya, Hariciye Vekili Doktor Rüştü Aras ve Hariciye Genel Sekreteri Numan Rıfat Menemencioğlu ile yapacaktır." "Sayın Başkonsolosun Hataylılara Müjdesi", **Yenigün**, 7 Mayıs 1938, s. 1; "Görüşmelerin sonunda 5 Mayıs'ta Hatay Fransız Delege B. Garo şerefine Hariciye Sekreteri B. Numan Rıfat Menemencioğlu tarafından Marmara köşkünde parlak bir ziyafet verilmiştir. Ziyafette Dâhiliye ve hariciye erkânı ile Hatay Türk Başkonsolosu B. Celal Teyfik Karasapan ve Antakya Saylavı B. Tayfur Sökmen'de hazır bulunmakta idiler." "Bay Menemencioğlu Delege Garo şerefine Ankarada parlak bir ziyafet verdi", **Yenigün**, 5 Mayıs 1938, s. 3.

⁴⁷⁰ "Bu yöneticiler içinde Maliye Müdürü Cebbare ile Kâtibi Umumi Alaettin, Antakya kaymakamı Salahattin, Maliye müfettişi Fuat ve Belediye Reisi Etem Civelek vardı." **BCA**, Belge no: (030.10.223.505.7), 19.5.1938, Mr. Garo ile Ankara'da görüşülen ve kararlaştırılan esaslı noktalar, s. 1; Bu yöneticilerin görevden alınacağı haberi Hatay'da duyulunca büyük sevinçle karşılanmış, Yenigün "*Hataydaki tahrikatçı memurlar kamilen değişecek*" manşetini atıyor ve alt başlığında, "*Halkımızın çok sevineceği değişiklikler oldu bitti gibidir*" haberini yayınlıyordu. **Yenigün**, 7 Mayıs 1938, s. 1. Bu tarihten sonra "Yenigün" kapatılacak, yerine "Atayolu" çıkacaktır. 14 Haziranda da Yenigün tekrar yayın hayatına devam edecektir." Tekin, **Hatay İşgal Yılları...**, s. 341.

⁴⁷¹ "Sancak'ta yeni rejim uygulanmaya başlayınca güvenlik teşkilatında da değişiklik yapılmış, milislerde tasfiyeye gidilmişti. Çok geçmeden sancak idaresi bunun yerini almak ve hükmet kuvvetlerinin yetmediği yer ve hallerde jandarma yerine kullanılmak üzere "Partizan" adında silahlı bir milis teşkilatı kurdu. Sancak vatandaşları arasından seçilmiş ve genellikle Türk aleyhtarları kişilerden oluşan bu teşkilatın resmi bir sıfatı olmadığı gibi, hiçbir sorumluluğu da yoktu. Bunlar mavzer ve dumdum kurşunu taşıyor, istedikleri yerde olay çıkarıyor, halk tarafından şikâyet edilip suçlu bulunsalar bile 3-4 gün sonra salıveriliyorlardı." Tekin, **Hatay İşgal Yılları...** s. 330.

⁴⁷² **BCA**, Belge no: (030.10.223.505.7), 19.5.1938, Mr. Garo ile Ankara'da görüşülen ve kararlaştırılan esaslı noktalar, s. 1-2.

⁴⁷³ "Delegenin Ankarada beyanati", **Yenigün**, 6 Mayıs 1938, s. 1.

⁴⁷⁴ **BCA**, Belge no: (030.10.223.505.10), 20.05.1938, Intihabatın başladığı günden itibaren Hatay'da yapılmakta olan tazyık ve tehditlere ait hulasa, s. 5.

Bu durum Türkiye için hiç de iyi olmayan sonuçlar doğurabilirdi. Türkiye, liste yazımlarının istediği gibi gitmemesini, Alevilerin korkutulması ve caydırılmasına bağlıyor ve tedbir almak istiyordu. Bu konuda Fransızlardan beklentiler vardı. Özellikle Centlement Agreement hükümlerinin uygulanmasını istiyordu. Bu talepleri Antakya Baş Konsolosu Celal Karasapan, Hatay Fransa Delegesi Mösyö Garo aktarmıştı. Zaten 1-5 Mayıs Ankara görüşmelerinde bu anlaşma hükümlerinin nasıl uygulanacağı konusunda bir karar alınmıştı. Garo, alınan bu kararlara pek de uymamış, suçu Paris'e ve Fransız Hükümetine atmıştı. Garo, Paris'in kendisine verdiği talimatlara uymaya çalıştığını söyleyerek, onların Hatay konusunda yanıldıklarını söylemekte idi. Paris'e göre Türkler Alevilerin yüzde seksenini kazanabileceklerini düşünse de, kendisinin aynı fikirde olmadığını, Alevilerin her bölgedeki değişkenliğinden bahsederek, bunun mümkün olmayacağını söylüyordu. Durumun buna müsait olmadığını ve kendisinin de ne yapacağını bilmediğini aktarmaktaydı. Her ne kadar Garo bunları söylese de, devamında, Antakya'da seçimlerin Türkler için kötüye gitmeye başlaması durumunda seçimi durduracağını söyleyerek, kendi görüşüne göre de çözüm önerisini ortaya koyar: *"Şahsi bir fikir olarak şunu söylerim: o zaman yapılacak iş iki Hükümetin doğrudan temasa gelerek Türk ve Fransız azadan mürekkebe idari bir Komisyon teşkil etmesi ve Türkiye'nin arzu ettiği ekseriyetin bu suretle temin olunmasıdır. Başka çare göremiyorum."* Garo'nun bu sözlerini Karasapan, farklı bir yönden görecekti. Ona göre zaten Fransa'nın yapmak istediği de buydu. Zira Fransızlar bir komisyonun dünyaya Hatay'da Türkler çoğunlukta olduğunun söylenmesini istemiyordu. Bunun için de, ilk darbeyi İskenderun'da vurduğunu böylece doğrudan anlaşma bahanesiyle zaman kazanmaya çalıştığını söylemektedir. Son olarak da Karasapan, bu işin artık diplomatik ve politik yönden çözülmesinin çok da mümkün olmadığı görüşünü belirtecektir.⁴⁷⁵ Ona göre olayların asıl suçlusu Fransa idi ve hiçbir iyi niyet taşımıyorlardı. Aldıkları önlemler de göstermelik ve geçiciydi. Hatta kontrol heyeti de tarafsızlığını kaybetmeye başlamıştı.⁴⁷⁶

Alınan bu kararlara rağmen, zaman ilerledikçe Türkiye lehine istenen sonuç alınamıyordu. Bu duruma etki eden en büyük sebepler ise, Türk cemaati listesine

⁴⁷⁵ BCA, Belge no: (030.10.223.504.46), 14.5.1938, Antakya Baş Konsolosu Celal Karasapan'ın raporu, s. 2-4.

⁴⁷⁶ BCA, Belge no: (030.10.223.504.52) 16.5.1938, "Antakya Başkonsolosundan Hatay haberleri hakkında" s. 1-2.

kaydolmak istemeyen, Halk partisine muhalif olan Türklerdi. Bunlar ayrı bir cemaat olarak “Sünni Müslüman” adıyla yeni bir listede yer almak istiyorlardı. Fakat 29 Mayıs 1937 düzenlemesinde sayılan cemaatler arasında “Sünni Müslümanlar” diye bir ayırım yapılmadığı için, Komisyon bu seçmenleri, “Diğer Cemaatler”⁴⁷⁷ adı altında yeni bir listeye yazmaktaydı. Bir de buna Alevilerin Türk listelerine yazılmamaları konusunda gördükleri baskı da eklenince, liste Türkiye’nin aleyhine dönüyordu. 16 Mayıs’a kadar yazılan listelerde, Türkler ancak %49 olabilmişlerdi. Bu durum Türkiye-Fransa arasındaki Mart 1938’de kararlaştırılan %55’lik çoğunluğun sağlanması hedefinden uzaktı. Bu koşullarda, Antakya Başkonsolosu Denli’nin önerdiği gibi, yazımların tek bitmediği Antakya’da, yerel makamların da desteğiyle, Alevilerin ikna edilerek Türklerin listelerine yazılmalarını sağlamaktı. Bu ihtimal de uzak görüldüğünden, ortaklaşa alınan kararlar, yazım sonuçlarının geçici olarak gizli tutulmasına karar verildi. De Martel, Türklerin, “*Bu durumu bahane ederek aşırı çözümlere başvurmalarını önlemek*” üzerine acilen tedbir alınmasını da istedi.⁴⁷⁸

3.2.4.3. Atatürk’ün Adana-Mersin Gezisi

Hatay’da yaşanan bu olaylar Türkiye’de büyük tepkiyle karşılanıyor, TBMM’de, basında olaylar kınanıyor ve sert yazılar yazılıyordu.

Hatay üzerinde Türkiye’nin aleyhine Fransızların desteğiyle oluşturulan bu olumsuz propagandalara bir de Atatürk’ün hasta olduğu haberleri ekleniyor ve Hatay’daki Türklerin maneviyatı zayıflatılıyordu. Bu durumdan en çok endişe duyan Atatürk’tü. Hastalığının duyulmasının, Hatay sorununda Türkiye’yi zor duruma düşüreceğinin farkındaydı. Bunun içindir ki, çok zaman yabancı doktorların gelmesini istememiştir. Celal Bayar’ın yabancı doktor getirme isteğini reddeden Atatürk, Celal Bayar’a: “*Çocuğum! Benim hasta olduğumu Avrupa iştirse iyi akis vermez; senin işin zorlaşır... Bunu yapma!*” sözleriyle Hatay ve milleti için sağlığını hiçe saymıştır.⁴⁷⁹

⁴⁷⁷ Sayım listesinde ki cemaatler, 1-Türk Cemaati, 2- Alevi Cemaati, 3- Arap Cemaati, 4-Ermeni Cemaati, 5- Rum Ortodoks Cemaati, 6- Diğer Cemaatler. Sayım listeleri günlük olarak Ankara’ya rapor edilirdi. **BCA**, Belge no: (030.10.223.505.57) 25.5.1938, “Tayfur Sökmen’in 25.5.938 Hatay sabah raporu.”, s. 1-4.

⁴⁷⁸ Ada, a.g.e., s. 165-166.

⁴⁷⁹ Utkan Kocatürk, “Celal Bayar’la Bir Konuşma”, **AAMD**, 1986, 2(5), s. 353.

Atatürk, “*Bu mesele benim için namus meselesidir. Bu meseleyi halledeceğiz. Bunun için en büyük tehlikeyi bile göze aldım.*”⁴⁸⁰ derken, bu tehlikenin onun hayatından eksilteceği günleri hiç umursamamıştı. Atatürk bu yaklaşımıyla Hatay konusundaki kararlılığını bir kez daha gösteriyordu. Bir yıl önce de (5 Ocak 1937) Hatay konusunda sıkışıklığın yaşandığı, Türkiye’nin beklediği gelişmeler olmadığı anda, Atatürk Konya’ya oradan da Ulukışla’ya geçerek askeri birlikleri denetlemiş, Fransa’ya diplomasinin tıkanıdığı yerde çözüm noktasını göstermeye çalışmıştı.

Şimdi bu askeri denetlemeyi Mersin’de, Adana’da yapacaktı. Trenle 19 Mayıs’ta İstanbul’dan ayrılan Atatürk, Mersin’e geldi. Halkın büyük bir coşkuyla karşıladığı Atatürk sağlığının bozuk olmasına rağmen, Mersin ve Adana’daki askeri birlikleri denetledi.⁴⁸¹ Mersin’de dört saat süren geçit resmini ayakta izleyen Atatürk, vermek istediği mesajı da vermişti. Zira o sıralar Suriye basını Atatürk’ün ölüm döşeginde yattığını ve Hatay davasının da suya düşeceğini ilan ediyordu. Bu olumsuz haberler Hatay Türklerini de endişelendiriyordu. Atatürk, bu endişeleri gidermek için olacak, geçiş resmini ayakta izleyen fotoğrafının bir gün sonraki Hatay’da çıkacak olan Atayolu gazetesinde yayınlanmasını ister. Öyle de olur, fotoğraflar Atayolu’nun 25 Mayıs 1938 tarihli nüshasında, “*Atatürk’ten Hataylıları Selâm!*”, “*Büyük Şefin Mersinde tetkikatı*” manşetleriyle ve “*Büyük Şef Mersinde Kahraman Kumandanlarla beraber*” alt başlığı ile yayınlandı.⁴⁸²

Geziden sonra İstanbul’a gelen Atatürk, Soyak’a şunları söyleyecektir: “*...Benim artık Hatay’da, hatta Paris’te iş başında bulunan Fransız adamlarına katiyen itimadım kalmadı; meseleyi daha ziyade sürüncemede bırakmak doğru olmayacaktır: ne yapmak lazım gelirse bir an evvel yapılmalı, emniyet altına alınmalıdır. Hükümete de bunu tavsiye ettim.*”⁴⁸³ Fransızları endişelendiren Atatürk’ün bu hamlesinin arkasından, Başvekil Celal Bayar, Atatürk’ün “*...Ne yapılmak lazım gelirse bir an evvel yapılmalı*” talimatına, sınırda bulunan 30.000 kişilik askeri kuvveti, “*Hatay hududu üzerinde derhal harekete ihzar edilmesini... bu kuvvetin hasıl olacak yeni vaziyetle üzerine takviye edilmesi*” talimatıyla cevap

⁴⁸⁰ Şimşir, a.g.m., s. 206.

⁴⁸¹ “Büyük Şef dün akşam Mersine hareket ettiler”, **Atayolu**, 20 Mayıs 1938, s. 1; “Atatürk dün Mersini şereflendirdiler”, **Akşam**, 21 Mayıs 1938, s. 1; “Ulu Önder dün Mersini şereflendirdiler”, **Cumhuriyet**, 21 Mayıs 1938, s. 1; “Atatürk Mersinde”, **Ulus**, 21 Mayıs 1938, s. 1; Soyak, a.g.e. s. 613; Soysal, a.g.e., s. 95; Çelenk, a.g.e., s. 96-97.

⁴⁸² Çelenk, a.g.e., s. 96-97; “Büyük Şefin mersinde tetkikatı”, “Büyük Şef Mersinde Kumandanlarla beraber”, **Atayolu**, 25 Mayıs 1938, s. 1. Gazete manşeti için bkz.: Ek-13.

⁴⁸³ Soyak, a.g.e., s. 614.

veriyordu.⁴⁸⁴ Bu durum Fransa'yı daha da endişelendiriyordu. Bu endişeye, Avrupa'daki siyasî karışıklıklar da eklenince, Fransa, Türkiye'nin Hatay sorununu çözme konusundaki kararlılığına kayıtsız kalamadı.

Türkiye'nin askeri müdahale tehdidini doğru algılayan Fransa, 10 Mart 1938 Antlaşması'nın gereklerini yerine getirmek üzere harekete geçti. Türkiye ile Fransa, Milletler Cemiyetine başvurarak, “*Diğer Cemaatler*” listesine yazılmak isteyen seçmenlerin, ait oldukları cemaatin adını Latin, Marini, Musevi, Melkit, Dürzi, Çerkez ve İsmaili olarak ayrıca belirtmelerini, aksi takdirde “*Diğer Cemaatler*” listesine kayıtlarının yapılmamasını talep ettiler. Öte yandan, Milletler Cemiyeti Meclisi de, seçim tarihinin değiştirilmeyip 15 Temmuz 1938 olarak kalmasını benimsedi.⁴⁸⁵

3.2.4.4. Sancak İdari Yapısındaki Değişiklikler: Abdurrahman Melek'in Vali Atanması ve Tayfur Sökmen'in Tutumu

Fransa Hatay Delegatesi Garo, Mayıs başında Ankara'ya gelmiş, Hükümet yetkilileriyle görüşmüş ve 10 Mart 1937'de Fransa ile Türkiye'nin uzlaştıkları konuların uygulanabilmesi için, yapılması gerekenleri kararlaştırmışlardı. Kararlaştırılan konular içinde en dikkat çekici olanı ise, Hatay İdari yapısındaki değişikliklerdi. Bu kararlaştırılan değişikliklerle içinde, Sancak Hükümeti Maliye Müdürü Cebbare⁴⁸⁶ ile Umumi Kâtip Alaettin, Antakya Kaymakamı Salahattin, Maliye müfettişi Fuat gibi zorbaların memuriyetlerine son verilecek ve özellikle Türkler aleyhine çalışan birkaç Nahiye Müdürü de değiştirilecekti. Antakya Belediyesi dağıtılacak ve yeni Belediye Meclisi Hatay Halk Partisi'ne mensup beş Türk, bir Alevi, bir Ermeni ve bir Rum'dan oluşturulacaktı. Belediye Başkanı olan Etem Civelek aynı zamanda İttihadi Vatani başkanı olduğu için bu üyelikten istifa ederek, Belediye Başkanlığı'na devam edecek veya ayrılacaktı. Maliye Müdürlüğüne ve Dâhiliye Müdürlük vekâletine Türklerden Hacı Etem getirilecekti. Antakya kaymakamlığına yine Türk bir isim atanacaktı. Görevden alınacak Nahiye

⁴⁸⁴ BCA, Belge no: (030.10.223.507.11), 31 Mayıs 1938, Celal Bayar'ın talimatı, s. 1.

⁴⁸⁵ Ada, a.g.e., s. 168.

⁴⁸⁶ Cebbare'nin uzaklaştırılması ile ilgili ayrıca bkz.: BCA, Belge no: (030.10.223.504.43), 15 Mayıs 1938, Karasapan'ın Hariciyeye raporu, s. 1-3.

müdürlerinin yerine getirilecekler ise, Türk Başkonsolosunun uygun gördüğü isimlerden seçilecekti.⁴⁸⁷

Türkiye bu idari değişikliklerle Hatay'daki gücünü arttırmayı ve istediği sonucu elde etmeyi hesaplıyordu. Böylece Türkiye'yi Hatay'da etkin bir duruma getirecek ve Türkiye aleyhine gelişen olayları kontrol edebilecekti.

Beklenen bu idari değişiklik, 13 Mayıs 1937 tarihinde Antakya Kaymakamı Selahattin Kuseyri'ye, Sancak Katib-i Umumisi Alaettin, Sancak maliye müdürü Hasan Cebbare'ye üçer aylık mecburi izin verilerek yapıldı. Daha sonra Hasan Cebbare Milletler Cemiyeti Komisyonunun talebi üzerine Hatay sınırları dışına çıkarıldı. Selahattin Kuseyri'nin yerine Antakya Belediye Reisi Hacı Ethem Civelek Antakya kaymakamlığına vekâleten atandı.⁴⁸⁸ Bu yapılan değişiklikler de Türkiye'nin lehine olabilecek etkin bir çözüm getirmede. Zira Türkiye'nin görevden uzaklaştırılmasını en çok istediği Hasan Cebbare dahi, görevden uzaklaştırıldıktan sonra, daha rahat hareket etmeye başlamış, köyleri dolaşarak Türk taraftarlarını kararlarından vazgeçirmeye devam etmiştir.⁴⁸⁹

Sadece sorun Hasan Cebbare'de değildi. Türkiye, güneyden giren Alevilerin, Lazkiye Muhafızı İhsan Cabiri'nin telkinleriyle başka cemaatlere yazılmalarından da rahatsız oluyor ve bu durumu Fransa'ya bildirip, önlenmesini istiyordu. Fransa, "Gereğini yapacağını" söyleyerek, Yüksek Komiser'den hızla gerekenin yapılmasını istiyordu. Fransızlar şunun farkındalardı, eğer seçimlerde istenen sonuç Türkler lehine olmazsa, işler çıkmaza girecek ve Türkiye soruna diplomasinin dışına çözüm arayacaktı.⁴⁹⁰

Fransa bu durumları dikkate alarak, Türkiye'nin en çok itiraz ettiği seçim yazım koşullarını yeniden düzenlemek için 3 Haziran'da yazım işlemlerine altı

⁴⁸⁷ BCA, Belge no: (030.10.223.505.7), 19.5.1938, Mr. Garo ile Ankara'da görüşülen ve kararlaştırılan esaslı noktalar, s. 1-2.

⁴⁸⁸ Tekin, **Hatay İşgal Yılları...** s. 342; "Değişiklikler resmen tahakkuk etti", **Atayolu**, 14 Mayıs 1938; s.1. "Antakya'da Yenigün gazetesi 7 Mayıs 1938 günkü sayısında Hatay'da genel af ilan edilip, Kaymakam ve Nahiye Müdürlerinin görevden alınacağı haberi üzerine kapatılmıştı. Yerine Atayolu gazetesi çıkarılmaya başlanmıştı." BCA, Belge no: (030.10.223.505.10) 20.05.1938, Intihabatın başladığı günden itibaren Hatay'da yapılmakta olan tazyik ve tehditlere ait hulasa, s. 6.

"19 Mayıs 1938 de Yenigün gazetesile El urube gazetesinin tekrar intişarlarına müsaade edildiği parti umumi başkanlığından bildirilmekte ve halen çıkmakta olan Atayolu gazetesi ile neşriyata devam edilerek Yenigün'ün ihtiyat olarak bulundurulacağı ilave olunmaktadır." BCA, Belge no: (030.10.223.505.31) 22.6.1938, 22 Mayıs 938 Hatay Akşam raporudur, Hatay haberleri hakkında, s.1.

⁴⁸⁹ BCA, Belge no: (030.10.223.504.46) 14.5.1938, Antakya Baş Konsolosu Celal Karasapan'ın raporu, s. 2-4.

⁴⁹⁰ Ada, a.g.e., s. 169.

günlüğüne ara verildi. Bu aranın verilmesi öncesi ve sonrası yine Hatay'da olaylar devam etmişti. Antakya Baş Konsolosu Celal Karasapan, olaylar konusunda Fransız delegesini uyarıyordu: *“İntihap muvakkaten tatil edilmiş olmasına rağmen tethişcilerin kamaıssabık köy köy dolaşarak Türk listesine yazılmağa devam edenlerin katledileceklerini ve evlerini yağma eyliyeceklerini söylemek suretiyle tehditlerinde devam etmekte oldukları bildirilmektedir.”*⁴⁹¹

Bu uyarı her ne kadar Hatay manda idaresine yapılsa da idarenin, Türk karşıtı bütün unsurlara gösterdiği müsamaha ve onları himaye etmesi devam ediyordu. Aynı suça verilen cezaların farklılığı bunun en büyük göstergesiydi. Antakya'da silahla dolaşarak halkı tehdit eden iki Ermeni, 1 Haziran 1938 günü Türk zabıtlar tarafından tutuklanmış, üzerlerinde yapılan aramada iki mavzer ve iki tabanca bulunmuştu. Manda idaresine teslim edilen bu iki kişi yirmi dört saat geçmeden silahları ile birlikte serbest bırakılmışlardı. Buna karşılık, üzerinde tek tabanca ile tutuklanan Türk askeri Divan-ı Harp'e sevk edilmişti. Bu durum manda idaresinin Türklere karşı tavrını ve Türk karşıtlığı yapanlara müsamahasını göstermesi açısından önemli bir delildir.⁴⁹²

Fransa, Türkiye'nin rahatsızlığının farkında olarak yeni düzenlemeler yapma yoluna gidecektir. Bu düzenlemeler, yerel polis ve jandarma yönetiminin, Halk Partisi'ne mensup bir Valiye (İçişleri Müdürü) bırakılması, ancak Sancak'ta sıkıyönetim ilanı halinde bu yetkinin Fransız askeri birliklerine geçmesiydi. Türkiye'nin tepkilerini bu düzenlemelerin yatıştıracağı umudunda olan Fransa, Türkiye'nin olası bir askeri müdahalesi için de İngiltere ile temas kuruyordu. Bu arada istenilen uygulamaları yapmadığı gerekçesiyle Delege Garreau görevinden alındı, yerine Yarbay Collet atandı. Sancak'ta da sıkıyönetim ilan edildi. Tüm mandater yetkiler Fransız askeri makamlarına devredildi. Sancak Valiliği'ne de Hatay Halk Partisi ile Egemenlik Cemiyeti'nin önde gelen isimlerinden Abdurrahman Melek getirildi.⁴⁹³

Fransızlar, Doktor Abdurrahman Melek'e Sancak Valiliğini teklif ettikleri zaman, Hatay Egemenlik Cemiyeti Antakya başkanı Abdulgani Türkmen, Melek'i yanına davet ederek, Fransızların idaresinde bir vazife görmesinin münasip

⁴⁹¹ BCA, Belge no: (030.10.223.507.17), 2.6.1938, Hatay haberleri hakkında, s. 1.

⁴⁹² a.y.

⁴⁹³ Melek, a.g.e., s. 49; Sökmen, a.g.e., s. 13; Ada, a.g.e., s. 170; Sofuoğlu-Dağıstan, a.g.e., s. 84; Pehlivanlı-Sarınay-Yıldırım, a.g.e., s. 97; Soyak, a.g.e., s. 614.

olmayacağı için, valiliği kabul etmemesini söylese de Melek, vali olmak için ısrar eder. Bunun üzerine Abdulgani Türkmen cemiyetteki diğer arkadaşlarıyla görüşükten sonra Tayfur Sökmen'e "*Doktor Abdurrahman Melek'i Fransızlar vali yapmak istiyor. Bizler kabul etmemesini rica ettiğimiz halde dinlemeyip, kabulde ısrar ediyor. Bu hususa ne diyorsunuz?*" diye bir mektup yollar. Sökmen de, mektuba hiçbir ilave yapmadan aynen Hatay Egemenlik Cemiyeti umumi reisi, Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'ya gönderir.⁴⁹⁴

Tayfur Sökmen, Abdulgani Türkmen'in mektubunu olduğu gibi gönderirken fikir beyan etmemiş ise de, o da Türkmen'in görüşlerine katılacak ve Melek'in bu teklifi kabul etmesine anlam veremeyecektir. Sökmen'e göre hiç bir sebep yokken partiden ve Cemiyetten ayrılan Melek'in bunu kabul etmesi doğru değildir. Sökmen şunları söyleyecektir: "*Bila sebep parti ve cemiyetten ayrılan bir adam nasıl olurda Fransızların teklif ettiği vazifeyi parti namına cemiyet namına hatta Türklük namına kabul ettim ve ediyorum der.*"⁴⁹⁵

Şükrü Kaya da, Sökmen ve Türkmen'in görüşlerini destekler nitelikte bir cevap gönderir. Şükrü Kaya, Tayfur Sökmen'e gönderdiği cevapta: "*Değil Doktor Abdurrahman Melek'in, her hangi bir Türk'ün Fransız idaresinde vazife kabul etmemesi lazımdır.*" diyordu. Şükrü Kaya'dan gelen bu talimatı Tayfur Sökmen, Hatay Egemenlik Cemiyeti'nin Antakya Merkezine hususi kurye ile gönderir. Cemiyet, Şükrü Kaya'nın gönderdiği bu direktifi Melek'e tebliğ eder. Melek, Başkonsolos Celal Karasapan'la görüşerek, direktifi dinlemeyip, Hatay Valiliğini kabul eder ve 5 Haziran 1938'de göreve başlar.⁴⁹⁶

Tayfur Sökmen, Abdurrahman Melek'in görevi kabul etmesine karşıdır. Bu karşı oluşunu ve asıl kabullenemediği şeyleri anlatırken, Abdurrahman Melek'in altı ay önce hiçbir olay yokken Fransızlardan korktuğundan Hatay'a gitmediğinden bahsederek, "*...gittikten sonra korkusundan duramayip vazifesini terk ederek firar eden tekrar zabıta marifetile gönderilen ve gittikten sonra da hala Fransızlardan korkarak bir vazife ile meşgul olamayan doktor arkadaşları öldürülürken, envai*

⁴⁹⁴ Sökmen, a.g.e., s. 101.

⁴⁹⁵ BCA, Belge no: (030.10.223.508.1), 7.6.1938, Tayfur Sökmen'in Hariciye Vekâleti Umumi Kâtibi Menemencioğlu'na Açık Tel, s. 1.

⁴⁹⁶ Sökmen, a.g.e., s. 102.

*zulüm yapıyorken düşmanın teklif ettiği vazifeye başkonsolosu siper ederek kabul etmesine aklım ermiyor..” diyecektir.*⁴⁹⁷

Dr. Abdurrahman Melek, Hatay Valiliğini kabul ettikten sonra, Tayfur Sökmen’in aktardığına göre, Hariciye Vekâleti Umumi Kâtibi Numan Menemencioğlu’na, Şükrü Kaya Bey’in direktifinden bahsetmeksizin, “*Vali olmama Sökmen mani olmak istiyor*” diye bildirir. Bunun üzenine Numan Bey de, Başvekil Celal Bayar’a “*Abdurrahman Melek’in vali olması lehimize olduğu halde Tayfur Sökmen mani oluyor*” diye şikâyetle bulunur. Bayar’ın isteğiyle Sökmen, Ankara’ya çağrılır. Ankara’ya vardığında Celal Bayar İstanbul’a gitmek üzeredir. Tayfur Sökmen, Celal Bayar’la görüşebilmek için aynı trene binme talebinde bulunur, talebi olumlu karşılanınca, görüşme trende yapılır. Celal Bayar: “*Sökmen nasıl olur da hissine mağlup olarak Doktor Abdurrahman Melek’in vali olmasına mani olursun. Bu tayin bize fayda sağlayacakmış*” deyince, Tayfur Sökmen, neden davet edildiğini anlar. Sökmen cevap olarak: “*Antakya’daki Hatay Egemenlik Cemiyeti Başkanı Abdülgani Türkmen Bey de, Doktor Abdurrahman Bey’in vali olmaması hakkındaki tahrirâtı, olduğu gibi Şükrü Kaya Bey’e gönderdiğini, ondan aldığı şifrede: Değil Doktor Abdurrahman Bey, her hangi bir Türk’ün Fransız idaresinde vazife almaması lazımdır.*” dediğini, onu da aynen Antakya’daki Cemiyete gönderdiğini ve Melek’in vali olma şeklini anlattı. Gerçeği öğrenen Başvekil, “*Biliyorum Sökmen, siz milli davada da hissinize mağlup olamazsınız, ikaz ve izaha teşekkür ederim*” dediler. Şükrü Kaya da Başvekil ile olayların gelişiminin Tayfur Sökmen’in anlattığı gibi olduğunu söyler ve Sökmen’i doğrular. Fakat bütün bu konuşmalara rağmen, Hariciye Vekâleti Umumi Kâtibi Numan Menemencioğlu’nun onaylamasıyla Abdurrahman Melek İskenderun Sancağı Valiliğine devam eder.⁴⁹⁸

Dr. Abdurrahman Melek’in Vali olması, çoğu Sancak mücadelesinin içinde olanların tepkisini çekmiş ve sorun yaratmıştı. Sancak mücadelesinde bu valilikten sonra ikilik olduğu söyleniyordu. Bunun üzerine Hariciye Vekâleti Umumi Kâtibi Menemencioğlu bu durumu Tayfur Sökmen’e sorma ihtiyacı duyar. Sökmen bu

⁴⁹⁷ BCA, Belge no: (030.10.223.508.1), 7.6.1938, Tayfur Sökmen’in Hariciye Vekâleti Umumi Kâtibi Menemencioğlu’na Açık Tel, s. 2.

⁴⁹⁸ Sökmen, a.g.e., s.102-103.

sorulara çektiği bir telgrafla cevap verir. Sökmen verdiği cevapta şunları söyleyecektir:⁴⁹⁹

“Dün akşam Payasta aldığım emirlerinizde Türkler arasında ikilik olması ihtimalini işaret buyurmuş idiniz. Hatay Türkleri arasında haddi zatında ikilik yoktur. Yalnız Parti ve Cemiyet işlerle ne suretle meşgul ve alakadar olmalarını gösteren musarrah emir ve talimatlarınız haricine çıkan Baş-Konsolosların hareketleri ikilik olduğu hissini doğuruyor. Hatay Türkleri ana vatana ve Cumhuriyet Hükümetine o kadar bağlıdır ki Fransızlar tarafında teklif edilen vazifeyi kabul eden Doktor Abdurrahmana nefret ederken halk Baş-Konsolosun doktor vazifeyi benim emrimle kabul etti demesi üzerine tebrike gitmişlerdir. Zaten doktor da Fransızlar da Başkonsolosun beyanatından mülhem olarak Hükümetin gösterdiği lüzum üzerine getirilmiş işasında bulunmaktalar. Hatta Başkonsolos doktor Alberunuda getirse halk ancak hörmet eder netekim 19 sene Türklüğe hakaret edenleri de ana vatan af etti diyerek selamlıyorlar. Doktoru arkadaşım olarak zatı alinize takdim ettiğimi tahattur buyurursunuz zatı alinizin de içinde bulunduğu Hatay Büyük komitesinin verdiği emir ve talimatlara hörmet ve riayet etmesi için vaki olan ısrarın üzerine doktor partiden cemiyetten ayrıldı. (eksik) parti ve cemiyet büyük Atatürk'ün ve Hükümetindir.

Zaten içi dışı bir ve mert olmayan insanlarla karşılaşmam böyle şeyler için ve bir de emir ve talimatlarınızın vaktinde ve bila noksan tatbik edilmesi için vaki olan ısrarımdan ileri geliyor. Cemiyet vasıtasile partiye tebliğ buyurduğunuz emir ve talimatnameleri bir gün sonra aksi tebliğ edilince halk meselenin inceliğini anlayacağı için cemiyet fena vaziyete düşüyor. Fena vaziyete düşen cemiyetin ne güçlülükle iş görebileceğini takdir buyurursunuz emre talimata hürmet ve riayet edilmediği zaman da malumat verecem güçlük çekiyorum, arzetaam şahaiyat çıkarılıyor. Bu müşkil vaziyet karşısında nasıl hareket edeceğim cidden bilemiyorum. Bu vesile ile saygılar arzelyerim”

Menemencioğlu'nun “Hatay Türkleri arasında ikilik mi var?” sorusunda ortaya çıkan şudur ki, ikiliğin Hatay Türkleri arasında değil ama cemiyet ve partinin bazı durumlarda Vali Dr. Melek'le ve cemiyetin emirlerinin dışına çıkan Başkonsolosun hareketlerinde olduğunu söylenebilir. Bu ikiliğin, daha sonraki olaylara da yansıtacağı görülecektir.

Hatay seçimlerinin en nazik dönemindeki bu problemler, her kesimde rahatsızlık uyandırıyor ve halledilmesi için de gayret sarf ediliyordu. Durumun hassasiyetinden dolayı Tayfur Sökmen, Emniyet Umum Müdürü Şükrü Sökmensüer ile Hatay'da gelişen bu olayların görüşülmesi esnasında, Temsilciler Heyeti'nin (Parti Yönetim Kurulu) Dört Yol'a çağırılması ve bir değerlendirilme yapılması kararlaştırılmıştı. Bunun üzerine Sökmen, Heyeti 19 Haziran 1938 tarihinde toplanılması için Dört Yol'a davet etmişti. Görüşmelerin başlangıcında: “Vali'nin Fransızlara alet olduğu, partiyi yıkmak için bazı hareketlerde bulunduğu” konusu

⁴⁹⁹ BCA, Belge no: (030.10.223.508.1), 7.6.1938, Tayfur Sökmen'in Hariciye Vekâleti Umumi Kâtibi Menemencioğlu'na Açık Tel, s. 1-2.

gündeme geldi. Tayfur Sökmen, “*Şahsiyetle uğraşılmaması*” gerektiğini söyleyerek, olayın daha geneli üzerinde konuşulmasını istemiştir. Heyet üyelerinin böyle bir yorumda bulunmalarındaki asıl gösterge, Vali Melek’in General Asım Gündüz onuruna vereceği ziyafete Temsilciler Heyeti’nin davet edilmemesidir. Bu durumu Abdulgani Türkmen anlatırken, birçok Hristiyan Rum, Alevi ve muhalifleri davet eden Vali Dr. Abdurrahman Melek’in Temsilciler Heyeti’ni çağırmadığını, bu durumda Heyeti üzdüğünü söyler. Türkmen, her ne kadar akşam yakın bir saatte Temsilciler Heyeti’ne davetiye yazılmış ise de, davetiyede firak ve smokin giyilmesi şartı konulmuş olduğundan da, ilk davet edilmediklerinden sonra da frak smokinleri olmadığından Heyet’in haliyle gitmek istemediğini, azalar gitmek istemeyince de reislerin de gitmemeye Dörtyol’a gelmezden evvel karar verdiklerini aktarır.⁵⁰⁰

Bu durum heyet için rahatsızlık uyandırmış, ama daha büyük rahatsızlık da, Başkonsolos Karasapan’ın gerçeği bildiği halde, heyetin davete gitmemesini, Valiye karşı bir tavır gibi merkeze bildirmesiydi. Tayfur Sökmen, Karasapan’ın bu davranışına, “...*Valinin yanında yer alarak, heyetin davaya zarar veren hareketlerini merkeze malumat veren mümessiller hey’etine cephe aldığı göstermektedir.*” yorumunu yapacaktır. Bu konunun görüşülmesinden sonra Tayfur Sökmen, durumu Emniyet Umum Müdürü Şükrü Sökmensüer’e bildirecek ve Karasapan’ın resmi ve hususi uyarılmasına rağmen partinin ve cemiyetin şahsiyeti ile uğraştığını, eğer böyle devam ederse, davanın büyük zarar göreceğini söyleyerek, buna bir son verilmesini isteyecektir.⁵⁰¹

Tayfur Sökmen, daha sonra Başkonsolos Karasapan ve Vali Dr. Abdurrahman Melek’in yaptıklarının seçim sürecine zarar verdiğini ve Fransızların etkisinde kaldıklarını 21.6.1938 tarihli Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya’ya gönderdiği bir maruzatta dile getirecektir ve Kaya’nın görüşünü soracaktır. Tayfur Sökmen bu maruzatında onu en çok rahatsız eden durumlardan bahsedecektir. Sökmen’in rahatsız olduğu, yıllardır bir oy için çalışılmış olmasının, yanlış beyanat ve çalışmalarla kaybedilme korkusudur. Buna örnek olarak Melek’in “*Devlet Fransızlarla anlaşmıştır, 22 meb’us alınacak Aleviler üzerinde fazla meşgul olmağa lüzum yoktur.*” sözleridir. Diğer bir rahatsızlık ise Başkonsolosun Collet’e aldanmaması gerektiği konusunda resmi ve hususi olarak defalarca uyarılmasına

⁵⁰⁰ Belge için bkz.: **Tayfur Sökmen diyor ki...** “Tayfur Sökmen’in Emniyet Umum Müdürü Şükrü Sökmensüer’e gönderdiği cevap”, 23.6.1938, s. 30-31.

⁵⁰¹ **Tayfur Sökmen diyor ki...**, s. 31.

rağmen, Kuseyr Arapları ile temasa gidecek heyetin hareketinden önce Collet'e haber vermesi, endişe verici olarak görülür ve Kuseyr Araplarının da elden gideceği endişesini doğurur. Tayfur Sökmen, Hatay için bu kadar güçlü olunan bir zamanda; *“Türk ordusu hudutta, Türk generalleri Hatay'da başta Büyük Atatürk olduğu halde bütün Türk milleti arkada müzahir iken ne yazık Hatay'da intihap aleyhimize cereyan etmektedir.”* diyecek ve bu durumun, Fransız oyununa gelen, *“haris, zayıf ve kör şahıslar yüzünden boşa çıkmaktadır.”* sözleriyle Karasapan'ı ve Melek'i kastedecektir. Çözüm olarak da Sökmen, *“Fransızların yaptıkları bu hale karşı intihap bitmeden bu hal protesto makamında bütün Türk memurları istifa etse acaba muvafık olmaz mı?”* sorusunu soracaktır.⁵⁰²

Tayfur Sökmen'in, Şükrü Kaya'ya Antakya Temsilciler Heyeti⁵⁰³ toplantısından sonra yazdığı yukarıda açıklanan maruzatının biraz daha ayrıntılı halini, Emniyet Umum Müdürü Şükrü Sökmensüer'e rapor edecektir. Bu rapor ayrıntılı olması ve seçmen yazımlarında yaşananların daha ayrıntılı bilinmesi açısından kayda değerdir. Tayfur Sökmen, bu raporun altında bütün Temsilciler Heyeti'nin imzası olduğunu söyleyerek, buradaki aktarılan sorunların ortak bir kararla yazıldığını söyleme ihtiyacı duyacaktır.

Sökmen raporunun başında, özellikle Fransız ve Suriyeli memurların Türkler aleyhine yaptıkları çalışmaların ve özellikle Aleviler üzerindeki baskılarının sonuç verdiği ve onları Türkler aleyhine teşkilatlandırıldıklarından bahseder. Buna sebep olanın da, yeni idarenin (Vali atamasının) yapılmış olmasına rağmen bu memurların görevden alınmamasına bağlar. Sökmen raporun devamında Alevilerin nasıl bir baskı ve tehdide maruz kaldıklarını verdiği örneklerle ortaya koyar. Sökmen, seçmen listelerine kayıtların başladığı gün Türklere oy veren iki Alevi'nin seçim gününün akşamında evlerinde öldürülmeleri ve yine Türklerin hesabına çalışan Beyzade Bay Ahmet ve yetmiş yaşındaki annesinin kurşunla öldürülmeleri ve Cebeli Musa'dan gönderilen Ermeni Çetelerinin Süveydiye'de Türklere taraftar olan Alevi'leri açıktan açığa ölümle tehdit etmeleri, Alevilerin maneviyatlarını bozduğunu yazar. Sonrasında Sökmen, değişmiş olan idareye rağmen -ki burada Dr.

⁵⁰² Belge için bkz.: **Tayfur Sökmen diyor ki...**“Tayfur Sökmen'in Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'ya maruzatı.” s. 32-33.

⁵⁰³ Bu toplantıya Antakya'dan gelen Temsilciler Heyeti adına katılanlar: *“Parti Umumi Reisi Abdülgani Türkmen, Sekreter Vedi Münür, faal azadan Fevzi Şemseddin, azadan Samih Azmi, Azadan İneyet Mürsel, azadan Abdullah Mürsel.”* **BCA**, Belge no: (030.10.223.508.34) 21.6.1938, Tayfur Sökmen'in Emniyet Umum Müdürü Şükrü Sökmensüer'e toplantı raporu, s. 1.

Abdurrahman Melek'in Vali olmasını kastederek- Süveydiye'de Türk listesine kayıt edilen Alevilere karşı taşkınlık yapılması ve bu sırada saldırganların Hükümet konağına taş ve kurşun attıkları ve Nahiye Hükümet konağının camlarını kırdıkları halde saldırganların yakalanmaması ve cezalandırılmaması gibi sebeplerin Türklere taraftar olmak isteyen Alevilerin cesaretini kırdığını belirtir. Aleviler kaybedildiği gibi Türklere taraftar olan Arapların kaybedilmesi ihtimalinin de olmasının seçimlerde Türklerin çoğunluğunu tehlikeye düşürecek uyarısını yapar.⁵⁰⁴

Sökmen, raporun devamında, Türklerin çoğunluğu kaybetmesine sebebiyet veren durumlardan bahsedecektir. Ona göre bu durumların birçok sebebi vardır. Fakat asıl sebeplerin başında, Türk nüfusunun Sancak'ta çoğunluğu oluşturmalarına rağmen, bunların birçoğunun seçim komisyonunun çıkardığı zorluklar ve mahkemelerin yaptığı bazı düzenlemelerle kayıt dışı bırakılması, özellikle Kırıkhan kazasına bağlı Aktepe'de kaydedilmemesi ve buna karşılık Fransızların dışarıdan getirdikleri Arap ve Ermenilerin Sancak vatandaşı sıfatı ile kaydedilmesi sonucu diğer cemaatlerinin sayısının artmasıdır. Sökmen, bu artışa örnekte Ermenilerin daha önce sayımlara göre sayılarının iki katına çıkmasını göstererek, bunun dışarıdan getirilen nüfusla ve yapılan suistimallerle olduğunu söyler. Tayfur Sökmen raporunun devamında ise seçimlerin Türklerin aleyhine dönmesinde ki bir diğer sebebi de, Fransızların baskı, korkutma ve usulsüzlüklerine bağlar. Bu olumsuzluklara rağmen Sökmen şunu söylemektedir. Bu baskı ve korkutmalara rağmen, Vali'ye Kaymakamları, Nahiye müdürlerini, Polis, Jandarma şeflerini ve diğer memurları görevden alma ve tayin etme yetkisi verilmiştir. Valinin elinde bu kadar yetki varken bazı yerlerdeki olayların önlenememesi anlaşılır bir şey değildir. Sökmen, ayrıca Alevilerin Türklerin lehine hareket etmemelerini Süveydiye⁵⁰⁵ örneğini vererek açıklar. Sökmen'in aktardığına göre, burada Vali'nin "*Türklerle Fransızlar arasında Mebusluk adedi teayyün etmiş ve bu bapta itilaf da hasıl olmuş idi. Alevi'ler üzerinde fazla uğraşmağa lüzum olmadığını*" söylemesiyle Aleviler Türklerden uzaklaşmışlar, bunun önlenmesi için partinin ve Aleviler üzerinde etkisi

⁵⁰⁴ **BCA**, Belge no: (030.10.223.508.34) 21.6.1938, Tayfur Sökmen'in Emniyet Umum Müdürü Şükrü Sökmenşür'e toplantı raporu." s. 2.

⁵⁰⁵ Süveydiye'de büroların kapatılması, Alevilerin kışkırtılması ve Arapların Türk seçmeni olarak yazdırılmasıyla ilgili bkz.: **BCA**, Belge no: (030.10.223.508.13), 18.7.1938, Süveydiye seçim bürosunun kapanmasına ve olaylara dair rapor, s.1-2.

olan Şeyh Marif Efendi'nin bütün uğraşmalarına rağmen de durum tersine dönmemiştir.⁵⁰⁶

Tayfur Sökmen'in bu raporları üzerine Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, Emniyet Umum Müdürü Şükrü Sökmensüer'i durumu tespit etmesi ve gerekli telkinlerde bulunması için görevlendirdi. Bunun üzerine Sökmensüer, 1 Temmuz'da Adana'ya gelmiş ve Hatay Halk Partisi yetkililerini Adana'ya davet etmişti. 2 Temmuz 1938'de Adana'ya gelen, Hatay Halk Partisi Genel Başkanı Abdulgani Türkmen ve diğer heyetle tek tek ve toplu olarak görüşmüştü. Görüşmelerde Şükrü Kaya'dan aldığı talimatlarla gerekli telkinlerde bulunan Sökmensüer görüşmeler sonunda, Hatay'daki Başkonsolos, Vali Abdurrahman Melek ve Halk Partisi üyeleri arasında ilişkilerin normal olmadığına karar vermişti. Sökmensüer'in değerlendirmesine göre manzara şu idi.⁵⁰⁷

“Başkonsolos, Abdürrahman Melek bir taraf; parti diğer taraftır. Collet ise fevkalade kurnazca bir şekilde bu muhtelif Türk ileri gelenlerinin arasını açmağa çalışmaktadır. Bilhassa Vali ile parti arsının daima gergin kalması Collet için mühim bir hedeftir. Collet, aynı zamanda partiyi tefessüh ettirmek politikasını sinsice takip etmektedir. Abdürrahman Melek de; halk partisi erkanından bir kısmını hizmet vermek veya vaatlerde bulunmak suretile kendi tarafına celbetmek ve otonomiste bir politikaya hizmet edecek bir parti kurmak için çok esaslı ve gizli bir surette çalışmaktadır. Bu tarzı hareket Collet'in de Halk partisini yıkma siyasetine uygun düşmektedir.

En son olarak İskenderun Halk Partisi Reisi Kemal'e Naftia Reislîği vazîfesi verilerek suretiye partiden uzaklaştırılmıştır. Hükümet münhalatına vali Abdürrahman Melek, Belediye Reisi Vedi Münir Karabay, Kaymakam Süreyya Halef'in Adamları getirilmekte ve bu suretle Abdürrahman Melek kendi etrafında kuvvetli bir gurup vücuda getirmeğe çalışmaktadır. Baş Konsolosun ise nazım rolünü oynamadığı ve Collet'e çok itimat ettiği anlaşılmaktadır. Collet'nin Usbetülamelülkavmi ve İttihadı Anasır Cemiyetlerini fesh ettikten sonra Halk partisini de fesh için vesileler aradığını şüphesiz görmekte beraber böyle bir politika takip etmesini de tabii görüyorum. Bu takdirde kendi politikalarında da uygun düşen otonomiste Abdurrahman Melek'le uyum sağlamak kolaylaşmış olacak ve Türklerin haklarını ledelhace müdafaa edecek veya Türkleri daima vahdet halinde tutacak Halk Partisi teşkilatından kurtulmuş olacaktır.”

Sökmensüer raporun devamında, Collet'in Hatay üzerine oynadığı oyunlarına karşı alınması gereken tedbirleri de ortaya koymuştu. Özellikle Konsolosların Parti talimatnamesine uymaları, Partinin iç işlerine karışmamaları, bu işin şimdiye kadar olduğu gibi Dörtüol vasıtasıyla yürütülmesini istemekte ve Konsolosların bu hususta kati bir şekilde uyarılmasını yazmaktadır. Sökmensüer'in bu raporu Hatay'daki görüş

⁵⁰⁶ BCA, Belge no: (030.10.223.508.34), 21.6.1938, Tayfur Sökmen'in Emniyet Umum Müdürü Şükrü Sökmensüer'e toplantı raporu, s. 2.

⁵⁰⁷ BCA, Belge no: (030.10.224.510.17), 5.7.1938, Sökmensüer'in Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'ya raporu, s. 1-3.

ayrılıklarını ve Tayfur Sökmen'in daha önceki raporlarında yazdığı endişeleri destekler nitelikteydi. Bu raporla, Tayfur Sökmen'in, Vali Abdurrahman Melek ve Başkonsolos Karasapan'ın yaptıkları seçim sürecine zarar veriyor şikâyetleri Sökmenşür tarafından da teyit edilerek Şükrü Kaya'ya bildirilmişti.⁵⁰⁸

Bu sorunlar ortada iken bir de Fransızların uygulamaları, seçimlerin Türkiye aleyhinde devam etmesine sebep oluyordu. Türkiye'nin Fransa ile mutabakata vardığı, 10 Mart 1938 tarihli Gentlemen Agreement'e rağmen Hatay'daki Fransız Delegatesinin, oradaki Türk çoğunluğunu azaltmaya yönelik faaliyetlerde bulunması ve Bağımsız Komisyonun da buna duyarsız kalması, Türkiye'nin bu iki otoriteye karşı güvenini tamamen azaltmıştı. Bunun üzerine Türkiye, seçimlerin sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için asayişini sağlayamayan Fransız Hükümeti ve Milletler Cemiyeti nezdinde durumu 17 Haziranda protesto etti.⁵⁰⁹ Arkasından 22 Haziran'da milletler Cemiyeti Genel Sekreterliği'ne bir nota vererek, Milletler Cemiyeti seçim komisyonu ile her türlü ilişkisini kestiğini bildirdi. Fransa, Avrupa'da giderek daha tehlikeli hale gelen durumu dikkate alarak, Türkiye ile dostluğu geliştirmek için, 23 Haziran'da Milletler Cemiyeti'ne Türkiye'nin benzeri bir başvuruda bulunması üzerine zaten çalışamaz duruma gelmiş olan seçim Komisyonu 29 Haziran 1938'de Sancak'ı terk etti.⁵¹⁰ Bu şu anlama geliyordu ki, Hatay sorunu artık, Türkiye ile Fransa arasındaki görüşmelerle halledilecekti.

⁵⁰⁸ Dr. Abdurrahman Melek, kendisi hakkındaki bu suçlamaları kabul etmez ve bunun asıl sebebini farklı anlatır. Kitabında Vali olması ve buna karşılık parti ve Dörtöl (Dörtöl derken Melek, Tayfur Sökmen'i kasteder) ile yaşanan sorunu şöyle anlatacaktır: *"Vali olarak işe başlamam, bizim parti muhitinde, nasılsa Dörtöl'da Erginlik Cemiyeti'nin verdiği şüphe ve telkin ile, birtakım tenkitleri mucip oldu; o derecede ki, parti ve Dörtöl 'Doktor, kimseye sormaksızın yalnız kendi reyini ile Fransızların hizmetini kabul etmiştir' yollu propagandalara kadar gitti. Ankara'dan, Hatay Bürosu Reisi sıfatıyla Numan Menemencioğlu'ndan gelen imalı ve manidar telgraf dahi propogandacıları iskat edememişti. Nihayet 'Valiyi tanyacaksınız' mealindeki sarıh emirler karşısında susmak mecburiyetinde kaldılar. Üç gün süren bu karışıklığa maalesef birkaç kişinin şahsi ihtirasları sebebiyet vermişti. Partideki genç elemanları fırsat düştükçe memuriyetlere tayin etmem de ayrıca dedikodular yarattı. Yeni Belediye reisi, yeni Maliye müdürü gibi kıymetli Türk gençlerinin resmi vazifeler alması, partide ve Dörtöl'da 'Vali partinin kıymetli uzuvlarını memuriyetlere almakla partiyi inhilal ettirmek istiyor' tarzında şikâyetlere mucip oldu. Ankara'dan 'Valiyi takviye etmelisiniz' mealinde cevap gelince susmuşlar, bu defa aleyhimde sinsi bir çalışma başlamıştı..."* Melek, a.g.e., s. 50-51.

⁵⁰⁹ **BCA**, Belge no: (030.10.224.510.12) 402/456, 4.7.1938, "Etat-Major Anlaşmaları; Hatay'a askerimizin girmesine mütedair Protokol, s. 6.

⁵¹⁰ **Türkiye Dış Politikasında...** s. 182, Sofuoğlu-Dağıstan, a.g.e., s.84, Soysal, **Hatay Sorunu ve...**s. 95.

3.2.4.5. Türk-Fransız Askeri Antlaşması (3 Temmuz 1938)

Hatay'da yönetim değişikliği (Vali) gerçekleştirilirken, Türkiye de olası karışıklıkları önlemek için, 1937 Aralık ayındaki askeri mutabakata dayanarak, Hatay'a asker sokma isteğini Fransa'ya resmen iletmişti. Fransız Dışişleri Bakanı Bonnet, Türkiye ile daha önce yapılan anlaşmalar göz önüne alındığı zaman, Türkiye'nin talebine olumsuz cevap vermenin mümkün olmadığını Beyrut'taki Fransız yetkililerine bildirdi. Böylece, Türk askerlerinin Sancak topraklarına girmesinin önünde herhangi bir engel kalmamış oldu.⁵¹¹ İş imzalanacak bir askeri anlaşmaya kalmıştı. Bu gelişmeler üzerine, iki ülkenin seçtikleri kurmay heyetleri, Antakya'da buluşarak 14 Haziran 1938'de temaslara başladılar.

Türk Heyetinin⁵¹² başında, Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Asım Gündüz vardı. Heyet, 12 Haziran'da büyük sevinç gösterileri arasında Antakya'ya geldi. Heyete siyasî ve hukuki meselelerde yardım etmek üzere Dışişleri Bakanlığı Birinci Daire Başkanı Cevat Açıkalın da delege olarak katıldı. Fransız heyetine Doğu Orduları Komutanı Orgeneral Hutzinger başkanlık ediyordu.⁵¹³

Bu anlaşmanın taslağı 17-18 Aralık 1937 tarihinde Ankara'da Genelkurmaylar görüşmelerinde kararlaştırılmıştı. Bu görüşmeler sonunda varılan uzlaşma, "*Sancak'la ilgili Türk-Fransız Genelkurmayları Arasında Genel Antlaşma*" başlığını taşıyordu. Bu taslaktan anlaşılacağı üzere Türkiye ile Fransa yeni rejime geçişte Sancak'ta yaşanan sıkıntılara 29 Mayıs 1937 anlaşmaları doğrultusunda çözümler üretmeyi hedefliyordu.⁵¹⁴

Heyetler arasında başlayan görüşmeleri Asım Gündüz düzenli olarak Ankara'ya bildiriyor ve talimatlar alıyordu. 17 Haziran 1938 tarihinde yapılan ilk görüşmelerde Fransa heyeti daha önce anlaşma için hazırladıkları programı açıklamışlardı. Buna göre, Hatay'a gelecek Türk müdahale kuvvetlerinin bir taburdan ibaret olmasını, bu taburun da İskenderun'da konuşlanmasını istiyorlardı.

⁵¹¹ Ada, a.g.e., s. 171.

⁵¹² "Orgeneral Asım Gündüz Başkanlığında, Genelkurmay hareket şubesinden Kurmay Albay Feyzi Mengüç, yine aynı şubeden kurmay yüzbaşı Nurettin Alpkartal, heyete hizmet için Gedikli erbaş Muhittin Öncü." **BCA**, Belge no: (030.18.01.02.83.51.11) 2/8971, 10.6.1938, Kararname.

⁵¹³ Soyak, a.g.e., s. 614.

⁵¹⁴ Ada, a.g.e., s. 146-147.

Fransızlara göre, Türk müdahale kuvvetinin esas vazifesi manevi mahiyette olup, Türkiye'yi temsil etmiş olmaktan ibaretti.⁵¹⁵

Bu tekliften bir gün sonra Asım Gündüz Türkiye'den aldığı talimatla, Türkiye'nin isteklerini Fransızlara bildirmiştir. Türkiye, müdahale kuvvetinin bir alaydan ibaret olmasını, bu alayında Antakya'da dahil olmak üzere her bölgede belli miktarlarda bulunmasını istiyordu. Müzakerenin en ağır kısmını bu iki nokta oluşturmaktaydı.⁵¹⁶

Fransa'nın bu tekliflere karşı çıkmasıyla görüşmeler uzamış olsa da nihayetinde 3 Temmuz 1938 tarihinde görüşmeler sonuçlanarak, Türk-Fransız Askeri Antlaşması (Generaller Antlaşması) imzalanmıştır.⁵¹⁷ Antlaşma yedi ana başlık altında toplanmış 32 maddelik ek protokolden ibaretti. Antlaşmaya göre, Türk ve Fransız askerlerinin sayısı 2500 kişiden fazla olmayacak,⁵¹⁸ Türk Kuvvetleri Sancak'ta nizamın teminine katılabilecekti. Her iki askeri birlikteki düşük rütbeli askerler diğer yüksek rütbeli askerlere selam verecek, askeri iskânı Türk kuvvetlerinin komutanı temin edecek ve askerlerin çekilmesi ise, Sancak hükümetinin kurulmasından iki hafta sonra olacaktı.⁵¹⁹

Atatürk bu anlaşma haberini alınca çok memnun olmuş fakat Türk birliklerinin bir an önce Hatay'a girmesi için iki hükümet arasında temasın hemen kurulmasını istemişti. Öyle de oldu. 4 Temmuz'da bir konakçı kıtası Hatay'a gönderildi. Asıl kuvvetler ise Kurmay Albay Şükrü Kanatlı komutasında, 5 Temmuz 1938 tarihinde Hatay'a Harekât⁵²⁰ niteliğinde iki koldan, Payas'dan ve Hassa'dan hududu geçtiler.⁵²¹

Bir Piyade taburu ile bir Topçu Bataryası, on Süvari ve üç motosikletten ibaret takviyeli Tabur, saat beşte Payas'dan Hatay hududuna girdi. Taburu

⁵¹⁵ BCA, Belge no: (030.10.223.508.18) 19.6.1938, Asım Gündüz'ün Anlaşma müzakerelerine dair raporu, s. 1-2.

⁵¹⁶ BCA, Belge no: (030.10.223.508.48) 22.6.1938, Asım Gündüz'ün Anlaşma müzakerelerine dair raporu, s. 1-9.

⁵¹⁷ "Askeri İtilaf Dün Antakya'da İmzalandı", **Cumhuriyet**, 4 Temmuz 1938, s. 1.

⁵¹⁸ "Bu askerlerin, 1000'i Beylan'da, 500'ü İskenderun'da, 500'ü Antakya'da, 250'şer askerde Kırıkhande ve Batrakende konuşlanacaktı.", Genelkurmay, **Antakya'da Yapılan Genelkurmaylar Anlaşmasına Merbut 1 No.lu Protokol**, Genelkurmay Matbaası, Ankara 1938, Ek-II, s. 12; BCA, Belge no: (030.10.224.510.12) 402/456, 4.7.1938, s. 12.

⁵¹⁹ Anlaşmanın tam metni için bkz.; Genelkurmay, *Antakya'da Yapılan...*s.1-12; "Anlaşmada neler var", **Yenigün**, 3 Temmuz 1938, s. 3.

⁵²⁰ Türkiye için bu hareket, "...sefer mahiyetinde mühim ve hususi ehemmiyeti haiz hareket..." olarak görülmüştür. BCA, Belge no: (030.18.01.02.84.71.15), 29.7.1938, Kararname.

⁵²¹ Soyak, a.g.e., s. 618, Sökmen, a.g.e., s. 105; Konuralp, a.g.e., s. 160; Soysal, "Hatay Sorunu ve..." s.95-96.

selamlamak üzere İskenderun Fransız Mevzi Komutanı Binbaşı Kontel ve Yüzbaşı Kokter'de hududa geldiler. Binlerce kişi ise sokaklara dökülerek, Türk Ordusunu hararetle ve gözyaşlarıyla karşıladılar. İskenderun'da yapılan muazzam geçit resminde ise Halk sancakları, askerleri öpüyor, üzerlerine çiçekler, kolonyalar serpiştiriyor, şerbet ve ayran ikram ediyordu.⁵²²

6 Temmuz'da Kırıkhan'a giren Türk askeri, 7 Temmuz'da Antakya'daydı. Saat 9.30 da Antakya'ya gelen Türk askeri için büyük bir karşılama töreni yapıldı. Bu törene Halep'ten ve Trablus Şam'dan da arabalarla gelmek isteyenler olsa da, Manda yönetimi onların Hatay'a girmesine izin vermedi.⁵²³

Bu arada, Başvekil Celal Bayar'a Türk askerinin Hatay'a girdiğinin bildirilmesi üzerine, oda bir tebrik ve teşekkür telgrafı çekerek; *"Askerimizin Hataya girişini siyasî hayatımızda mühim bir merhale olarak kabul etmekteyim"* diyerekdir.⁵²⁴

3.2.4.6. Türk-Fransız Dostluk Antlaşması (4 Temmuz 1938)

Askeri Antlaşma imzalanırken, mayıs ayında Türkiye-Fransa arasında başlayan siyasî görüşmelerin de sonuna gelinmişti. Sonuçta 4 Temmuz 1938 tarihinde Türkiye ve Fransa Hükümetleri arasında mevcut 3 Şubat 1930 tarihli, Dostluk, Uzlaşma ve Hakem Muahedesinin yerine geçmek üzere, yeni bir Dostluk Muahedesi imzalanmıştı.⁵²⁵

Antlaşmanın temelini iki ülkenin ortak menfaatleri oluşturuyordu: *"Türkiye Cumhuriyeti Reisi ve Fransa Cumhuriyeti Reisi, iki memleketin müşterek menfaatleri uğrunda samimi bir dostluğun bağlarını sağlamlaştırmak arzusunun güderek, bir dostluk muahedesini akdine karar vermişler...."* ve Türkiye adına, Tevfik Rüştü Aras ile Fransa Büyükelçisi Ponsot Ankara'da imza etmişlerdir. Antlaşma her iki taraf arasında dostluğu güçlendirmek için yapılmış ise de, siyasî ve ekonomik

⁵²² BCA, Belge no: (030.10.224.510.18), 5.7.1938, Seyhan Valisi Tevfik Hadi Baysal'ın raporu., s. 1-3.

⁵²³ Tayfur Sökmen'in Törenle ilgili aldığı 7.7.1938 tarihli Antakya raporu törenle ilgili geniş ayrıntı vermektedir. Ayrıca törene katılanlar veya katılmayanlar bildirilmiştir. BCA, Belge no: (030.10.224.510.21) 8.7.1938, Tayfur Sökmen'in Antakya'ya Türk askerinin girdiğine ve karşılama törenine dair raporu, s. 1-2.

⁵²⁴ BCA, Belge no: (030.10.224.510.14), 402/458, 5.7.1938, Hatay'a Türk askerinin girdiğine dair telgrafa cevapla, Celal Bayar'ın tebrik telgrafı.; "Atatürk, Hatayı da kurtardın. varol!, **Kurun**, 6 Temmuz 1938, s. 1.

⁵²⁵ BCA, Belge no: (030.10.224.510.13) 402.457, 4.7.1938, Müşterek Beyanname, s. 1.

hükümlerinin yanında Sancak ile ilgili hükümleride mevcuttur.⁵²⁶ Bu Türkiye'nin Fransa ile olan sorunlarının da bittiğine dair en önemli göstergelerden biri durumundadır.

3.2.4.7. Türk-Fransız Antlaşmalarının Yansımaları

Fransa ile yapılan bu iki Antlaşma yabancı devletlerce farklı yorumlansa da, Hatay'da büyük bir sevinçle karşılanacak ve kurtuluş olarak görülecekti. Türkiye'de ise soruna çözüldü gözü ile bakılacak, ama Suriye'de endişe yaratacaktı.

Suriye'deki bu endişe, Türk ilerleyişinin İskenderun'la başlayıp bütün Arap topraklarına kadar devam edeceği korkusunu doğurmuştu. Sancak'taki Ermeniler de Türk askerinin Hatay'a gelmesinden endişe duyuyor, bu endişeyi gidermek için ise Collet, “...İstihbarat zabitleri vasıtasile Ermenilere, Türk askeri iki ay için gelmiştir. Endişeye mahal yoktur” diye haber gönderiyordu⁵²⁷

Suriye'de çıkan Elnezir Gazetesi ise, 7 Temmuz 1938 tarihli nüshasında, “Türk Askeri Hataya girdi, camilerin minarelerini yıktı ve dinsizliği ilan etti.” diye manşet atıyor ve halkı ayaklandırmaya çalışıyordu. Fakat Suriyeli Araplar buna itibar etmemişlerdi.⁵²⁸

Şam'da çıkan Fetel-Arap gazetesi de, İngiliz Gazetesi Standard'ın 5 Temmuz 1938 tarihli haberini sütunlarına taşıyacak ve Türkiye ile Fransa arasında imzalanan anlaşmanın sonuçlarını yorumlamasını aktaracaktı. İngiliz Gazetesi, Fransa ile Türkiye arasında yapılan anlaşma ile Suriye topraklarından önemli bir parçanın ayrıldığını, bu olayın ise Cenevre'den Bağdat'a kadar büyük bir etki yaptığını yazar. Haberin devamında ise, Türk askerlerinin Suriye hududunda toplandığını, Fransa'nın rızası ile İskenderun'a gireceklerini, bu hareketin ise Türkiye'nin Arap âlemine tecavüzü olduğunu ve bütün Arap âleminin Türklerin tekrar eski vaziyeti olarak Suriye ve Irak'ı almalarından endişe duyduğu vurgusunu yapar.

İngiliz gazetesinin bu yorumundan sonra kendi bakış açısını ortaya koyan gazete aslında kendi yazacaklarına İngiliz gazetesinin yorumunu referans yapmıştır. Zira Suriye gazetesinin yazısında, İngiliz gazetesinin yorumunun Arap âlemini

⁵²⁶ BCA, Belge no: (030.10.224.510.11), 402-455, 4.7.1938. Türkiye ile Fransa arasında Dostluk Muahedesi.” s. 1.

⁵²⁷ BCA, Belge no: (030.10.224.510.21) 8.7.1938, Tayfur Sökmen'in Antakya'ya Türk Askerinin girdiğine ve karşılama törenine dair raporu, s. 2.

⁵²⁸ a.y.

mateme düşüren düşünceye uygun olduğunu, çünkü Türklerin İskenderun'u almasından sonra Suriye ve Irak'a müdahalesini durdurmanın zor olduğunu altını çizer. Bu duruma da Fransa'nın mani olmayacağını, çünkü Türkiye'nin Suriye'den çok Fransa'ya Alman tehlikesinden dolayı lazım olduğunu belirtir. Gazeteye göre Türkiye her ne kadar Arap dostluğu gösterse de, bunun siyaseten olduğunu savunur ve Suriye'nin kendini kurtarması için tek çaresinin Irak ile birleşmek olduğunu yazar.⁵²⁹ Şam'da çıkan bu gazetenin Türk-Fransız antlaşmasını değerlendirmesi Suriye'nin geneline maledilemez ise de, Türkiye'den duydukları endişeyi ve Fransa'nın kendilerini gözden çıkarmış olmalarının yarattığı psikolojiyi görmek mümkündür.

Suriye'de durum böyle iken, Akdeniz'in diğer tarafında, Yunan gazeteleri bu anlaşmayı Doğu Akdeniz'in barışı için doğrudan doğruya alakadar buluyor ve bu anlaşmadan derin ve samimi bir sevinç duyulduğunu yazıyordu. Yazıda, anlaşma öncesinde Sancak'ın durumunun Türk-Fransız münasebetleri için her türlü endişeye yol açabilecek mahiyette olduğunu, buna sebep olanın da, Arapların, Hatay Türklerine saldırımları gösteriliyordu. Bu olumsuzlukların aşılmasını ise, iki devletin soğukkanlılıklarını muhafaza etmelerine dayandırarak, bu soğukkanlılığın dostça ve kati bir anlaşmanın doğmasına da sebep olduğunu yazıyordu.⁵³⁰

Okyanusun diğer tarafından Amerika'dan ise bu anlaşmalar için farklı yorumlar yapılacaktı. Fransa açısından yapılan yorumlarda, olası bir dünya savaşında, Suriye'nin Fransa'ya hiçbir faydasının olmayacağını, aksine Suriye'yi korumak için Fransa'nın ağır bir yükün altına gireceğini, buna karşılık Türkiye'nin Akdeniz'deki durumu ve kuvvetli ordusunun Türkiye ile ittifakı hayati bir zaruret haline getirdiğinin altını çizecektir. Yazıda bir de, Atatürk'ün izlediği dış siyasetle birlikte Türkiye'nin güçlü bir diplomatik güç haline geldiğini, Avrupa'nın artık Türkiye'ye ihtiyacı olduğunu ve bu ihtiyaç için Avrupa devletlerinin Türkiye'ye "*Kur*" yaptıklarını yazacaktır.⁵³¹ Bu anlaşmaların tarafı olan Fransa'da ise basın

⁵²⁹ BCA, Belge no: (030.10.224.511.5), 12.7.1938; Harici Matbuat Bülteni, Suriye Matbuatı, Şam, Fetel-Arab Gazetesi, 5.7.1938, "İstikbaldeki Milli Vazifemiz", s. 9-11.

⁵³⁰ BCA, Belge no: (030.10.224.511.5), 12.7.1938; Harici Matbuat Bülteni, Yunan Matbuatı, Atina, İ.Proia Gazetesi, 3.7.1938, "Türk-Fransız Anlaşması", s. 12.

⁵³¹ BCA, Belge no: (030.10.224.511.5), 12.7.1938; Harici Matbuat Bülteni, Amerikan Matbuatı, New York Times, 26.7.1938, Yazan: Joseph M. Nevy (Berat Muhabiri) "Devletler Türkiye'nin Teveccühünü Kazanmaya Çalışıyorlar", s. 2-5.

genel olarak, Türkiye ile imzalanan anlaşmaları olumlu karşılamış ve asırlardan beri devam eden dostluğun devamı olarak yorumlamışlardır.⁵³²

Antlaşma sonrasında Türk askerinin Hatay'a girmesi, gazetelerde geniş yer bulmuş, günlerce manşet haber olarak çıkmış ve köşe yazılarında yorumlanmıştı. Bu manşet ve yazılarda Hatay Türklerinin kurtulduğunu ortak dil olarak kullanmıştı.

Son Posta, "*Ordumuzun Antakyaya girişi çok güzel ve çok heyecanlı oldu*", "*Türk Bayrağından gökyüzü görünmüyor*"⁵³³ derken Ulus, "*Hatay muhteşem bir heyecan ve sevinç dalgası içinde çalkalanıyor*", "*Askerimiz Antakya'da Kırkhan'da ve İskenderun'da geçidresmi yaptı*"⁵³⁴, Cumhuriyet: "*Türk Hatayın hasretle kucakladığı Türk Ordusu müretteb mahalleri işgal etti.*", "*Sancakta müheyyiç istikbal merasimi*",⁵³⁵ "*Şanlı Ordumuz Antakyaya da Girdi*", "*Hatayın matemli kızı kara elbisesini yırtarak dün ay yıldızına kavuştu*"⁵³⁶ manşetleriyle çıkacaklardı.

Hatay'ın yerel gazetesi Yenigün ise, 4 Temmuz'da: "*Hatay Şanlı Türk Askerini Sevinçle ve Sabırsızlıkla Bekliyor*"⁵³⁷ manşetini atarken, 5 Temmuz'da ise, en heyecanlı manşetlerden birisi atılacaktır: "*Askerlerimiz Hatayda, Atatürkün En büyük Eserlerinden Biri Daha Tahakkuk Etti, Yirmi Yıldanberi Hasretini Çekerek Özlediğimiz Kahraman Memetçiğe Kavuştuk*"⁵³⁸ 6 Temmuz'da, "*Hatay Bayram Yapıyor, Büyük Kurtarıcı Ulu Önder, Binyaş!..., Kahraman Askerimizin Aktepe ve İskenderuna Girişleri Tarihte Misli Görülmemiş Çoşkun Tezahüratla Karşılandı.*"⁵³⁹ Bu manşetler esarettен kurtuluşun heyecanıyla atılmış ve halk üzerinde büyük sevinç ve heyecan yaratmıştır.⁵⁴⁰

⁵³² Fransız gazetelerinin anlaşmalar hakkındaki yorum ve haberleri için bkz.: **BCA**, Belge no: (030.10.224.511.4) 402/476, 12.7.1938, Basınların Havası, s. 1-13.

⁵³³ "Ordumuzun Antakyaya girişi çok güzel ve çok heyecanlı oldu", "Türk Bayrağından gökyüzü görünmüyor", **Son Posta**, 8 Temmuz 1938, s. 1;

⁵³⁴ "Hatay muhteşem bir heyecan ve sevinç dalgası içinde çalkalanıyor", "Askerimiz Antakya'da Kırkhan'da ve İskenderun'da geçidresmi yaptı", **Ulus**, 8 Temmuz 1938, s. 1.

⁵³⁵ "Türk Hatayın hasretle kucakladığı Türk Ordusu müretteb mahalleri işgal etti." **Cumhuriyet**, 6 Temmuz 1938, s. 1.

⁵³⁶ "Hatayın matemli kızı kara elbisesini yırtarak dün ay yıldızına kavuştu.", **Cumhuriyet**, 8 Temmuz 1938, s. 1.

⁵³⁷ "Hatay Şanlı Türk Askerini Sevinçle ve Sabırsızlıkla Bekliyor" **Yenigün**, 4 Temmuz 1938, s. 1.

⁵³⁸ "Askerlerimiz Hatayda" **Yenigün**, 5 Temmuz 1938, s. 1.

⁵³⁹ "Hatay Bayram Yapıyor" **Yenigün**, 6. Temmuz 1938, s. 1.

⁵⁴⁰ Hatay gazetelerinin 5 Temmuz 1938 tarihinde attığı diğer manşetler için bkz.: Mehmet Tekin, **Mehmetçik Hatay'da, Basında 5 Temmuz 1938**, Kültür Eğitim Tesisleri, Antakya 1988.

Köşe yazarlarından, Ahmet Emin Yalman: “*Hatay işi çok şükür kati surette halledilmiş bulunuyor.*”⁵⁴¹ derken, Nasuhi Baydar, Türk-Fransız dostluğuna vurgu yaparak, Hatay davasının düşünüldüğü gibi halledilmesini bu dostluğun eseri olarak görür.⁵⁴² Asım Us, on sekiz seneden beri esarete yaşayan yüzbinlerce Türk’ün askerlerimize kavuşmasının yarattığı sevinci yazarak devamında: “*Hatay Türklerini kurtarmak Büyük Önder Atatürk’ün milletine verdiği bir söz idi; bu söz mutlaka yerine gelecekti ve şimdi geldi... Artık bugünden itibaren Hatay Türkleri kurtulmuştur.*”⁵⁴³ Falih Rıfkı Atay’da farklı şeyler yazmayacaktır. “*Bir millet haklarını müdafaa edebildiği kadar hür ve şerefli kalır. Hatay, Türk inkılabının en eski davasıdır*”⁵⁴⁴ diyerek, onun kurtuluşundaki Atatürk’ün rolünü anlatacaktır. Yunus Nadi’de bu anlaşmaları bir kurtuluş olarak görür ve şunları yazar: “*Hatay Türk bayrağının gölgesinde hürriyete ve istiklale kavuştu.*”⁵⁴⁵ Bu artık Hatay’ın kaderinin değiştiği zamandır.

3.2.4.8. Seçimlerin Sonuçlanması

Kendinden beklenen tarafsızlığı gösteremediğinden görevine son verilen Birleşmiş Milletler Komisyonunun ayrılmasından sonra, yarıda kalan tescil işine, Türk-Fransız görüşmeleriyle 22 Temmuz 1938 sabahı başlanacaktı.⁵⁴⁶ Türkiye Hatay’daki seçim işlerini yürütmek için Cevat Açıkalın’ı görevlendirmiş, Fransa ise bu iş için Albay Collet’e yetki vermişti.⁵⁴⁷

14 Temmuz 1938’de Antakya’ya giden Cevat Açıkalın, bir gün sonra Collet ile seçimlerle ilgili görüşmelere başladı. Açıkalın, önce Türkiye’nin Hatay davasındaki hassasiyetinden bahsederek, Hatay seçimlerinin Türkiye için ne kadar önemli olduğunu anlattı. Daha sonra Collet’e kendilerine verilmiş olan yetkiler doğrultusunda seçimlerle ilgili, kendisinin bir usul düşünüp düşünmediğini sordu.

⁵⁴¹ Ahmet Emin Yalman, “İnsanlık hesabın zaferimiz”, **Tan**, 4 Temmuz 1938, s. 1.

⁵⁴² Nasuhi Baydar, “Türk-Fransız dostluğu”, **Ulus**, 5 Temmuz 1938, s. 1.

⁵⁴³ Asım Us, “Artık Sevinebiliriz”, **Kurun**, 5 Temmuz 1938, s. 1.

⁵⁴⁴ Fatih Rıfkı Atay, “Kat’i Safha”, **Ulus**, 7 Temmuz 1938, s. 1.

⁵⁴⁵ Yunus Nadi, “Hatay Türk bayrağının gölgesinde hürriyete ve istiklale kavuştu.”, **Cumhuriyet**, 6 Temmuz 1938, s. 1.

⁵⁴⁶ “İntihap Başlıyor”, **Yeniğün**, 21 Temmuz 1938, s. 1.

⁵⁴⁷ **BCA**, Belge no: (030.10.224.511.8) 402/80, 16.7.1938, Davas’ın Mösyö Bono ile Paris’te görüşmelerinin raporu, s. 1-2.

Cevaben Collet: “Kendisi için mutlak bir işi var ise onun da Fransız hükümetinin mütaahhit bulunduğu elli beş nisbetini temin etmek olduğu”nu söyledi.⁵⁴⁸

Fakat Türklerin lehine yüzde ellibeşlik çoğunluğu sağlamak eski seçimlerin devamı durumunda zor görünüyordu. Zira en son kayıtlara bakıldığı zaman, 13 Haziran 1938 tarihinde, İskenderun, Kırıkhan, Antakya dahil Türk seçmen 14.716, Alevi 8.026, Arap 2.041, Ermeni 6.045, Rum Ortodoks 2.059 ve diğer cemaatler 681, yani toplam 33.568’dir. Bu şu anlama geliyor, Türkler 14716 iken, diğer cemaatler 18.852 dir. Bu rakam 15 Haziran’da toplamda 15.004 Türk, 20.094 diğer cemaatlerin toplamı olup, aradaki fark 5.090 dir.⁵⁴⁹

Türkiye’ye göre bu fark, seçimlerde uygulanan tehdit, baskı ve dışarıdan getirilen nüfusun seçmen olarak yazdırılmasından kaynaklıdır. Cevat Açıkalın’ın, Collet’le 16 Temmuz 1938 tarihli görüşmelerinde bu konu gündeme gelmiş ve Collet’in yüzde elli eşlik çoğunluğun sağlanması için Açıkalın’a, yapılmasını istediği bir düşüncesinin olup olmadığını sorduğu zaman, Açıkalın bu güne kadar seçimde uygulanan, Türkiye’nin aleyhine olan durumları ortaya koymuştu. Açıkalın, meselenin başından beri Türkiye’nin dürüst davrandığını, buna karşılık Türklere karşı şeytani tertipler alındığını ve baskılar yapıldığını, Türkiye’nin bütün bu tertip ve baskıların farkında olarak, bu yapılanlara karşı misli ile cevap verebilecek güce sahip olmasına rağmen şerefli duruşunu bozmadan, protesto yoluyla bu işlerin halledilmesine çalıştığını söyler. Bu açıklamayı yaptıktan sonra Açıkalın, Collet’e seçmen yazımında sahte kayıtlar yapıldığını ve Türklerin bu kayıt sırasında kötü muameleye tabi tutularak, dövüldüğünü, öldürüldüğünü hatırlatarak, bu durumunda iki ülkenin ilişkilerini bozduğunu, artık seçimin kontrolünü müşterek olarak iki ülke üzerine alırken, ilk yapılması gerekenin önceki seçmen yazımlarındaki hataların düzeltilmesi olduğunu belirtir.⁵⁵⁰

Türkiye’nin en büyük sorunlarından birisi buydu zaten. Eğer usulsüz yazılan kayıtlar düzeltilmez ise sorunu çözmek güçleşecekti. Açıkalın da bu talepte bulunup: “Binaenaleyh sizden istediğim cebir ve tazyik kullanılan yerlerdeki intihabati

⁵⁴⁸ BCA, Belge no: (030.10.224.511.9) 402/481, 16.7.1938, Cevat Açıkalın’ın Collet ile Hatay Seçim işlerinin görüşülmesi ve mutabık kalınan hususlar, s. 2.

⁵⁴⁹ BCA, Belge no: (030.10.223.508.12), 18.6.1938, Dört Yol Emniyet Amiri Ziya Oral’ın 13-14-15 Haziran 1938 seçmen sayısı listesi raporu, s.1-3.

⁵⁵⁰ BCA, Belge no: (030.10.224.511.12), 17.7.1938, Cevat Açıkalın’ın Collet’le 16 Temmuz görüşmelerinin raporu, s. 2-3.

yeniden yapmak hileli kayıd muamelatını tetkik etmek kaçak getirilerek kayıt edilen Ermeni ve sair anasırı kayıdlardan ihraç etmektir."⁵⁵¹

İşte bu tamda Türkiye'nin çıkış aradığı noktadır. Daha önceki seçim döneminde haksız yapılan uygulamalar ve kayıtlar devre dışı bırakılabilirse, yüzde elli eşlik orana ulaşmak kolaylaşacaktır. Açıkalin, öncelik olarak Reyhanlı'yı öne sürdü. Zira burada Halep'ten sokulan Arpların varlığından herkes haberdardı ve sayıları bine yakındı. Açıkalin'ın bu bölgedeki seçim kayıtlarının yenilenmesi talebi kabul gördü. Yeniden seçmen yazılırken, önceki kayıtlarla, yeni kayıtlar karşılaştırılacak, hazır bulunmayan Arpların kayıtları iptal edilecekti. Bunun yanında, zorla başka listelere yazdırılanlar, eğer Türk listesine yazılmak isterlerse buna imkân verilecekti. Kaydedilmemişler varsa da onlar kaydedileceklerdi. Yine Halep'ten gelip kayıt olduktan sonra geri dönen Ermenilerin de listelerden çıkartılması gerekiyordu. Collet bu hususta da hassasiyetler olduğunu söylese de, bu konuda da mutabık kalınmıştı. Açıkalin'a göre bu durum Türkiye aleyhine olan reyleri oldukça önemli bir miktar aşağı çekecekti. Açıkalin, bir hamleyi de, zorla yazıldıklarına inandığı kesimlerin, komisyona başvurarak, yeniden yazılabileceklerinin güvencesini vermekle yapmıştı.⁵⁵² Kararlaştırılan bu durumların gerçekleşmesi, Türkiye'yi daha rahat bir duruma getirecek ve seçimlerden istediği neticeyi almasını kolaylaştıracaktı.

Yukarıdaki konular da dahil, seçimlerin sorunsuz ve istenilen gibi yapılabilmesi için Açıkalin, Collet görüşmeleri neticesinde anlaşmaya varılmış ve bir takım önlemler alınmıştı. Bunlar içinde, Hatay'da, hükümetlerin verdiği yetkiye dayanarak 4 kişilik bir komisyon kurulacak,⁵⁵³ müracaat komiteleri kaldırılacak, hususi mahkemede 2 Türk hakim ve 1 Fransız hakim bulunacaktı. Bununla birlikte daha önce seçmen yazımlarında yapılan usulsüzlüklerin giderilmesi ve gerekirse

⁵⁵¹ a.y., s. 3-5.

⁵⁵² **BCA**, Belge no: (030.10.224.511.12), 17.7.1938, Cevat Açıkalin'ın Collet'le 16 Temmuz görüşmelerinin raporu, s.3-5.

⁵⁵³ Bu komisyonda (İntihab-ı Ali Komisyonu), "*Türk temsilci Cevat Açıkalin,(eğer Açıkalin'ın mazereti olursa, kendisine Hatay'daki Türk kuvvetlerinin mümessili Albay Feyzi Mengüç reyî olmaksızın bakabilecekti), Fransız temsilci Collet, Hatay Valisi Abdurrahman Melek ve Türk Cemaati mümessili (Hatay Halk Parti Reisi) Abdulgani Türkmen*" bulunacaktı. **BCA**, Belge no: (030.10.224.511.9) 402/481, 16 Temmuz 1938, Cevat Açıkalin'ın Collet ile Hatay Seçim işlerinin görüşülmesi ve mutabık kalınan hususlar, s. 3-4; **BCA**, Belge no: (030.10.224.511.3), 11.7.1938, Yeni Seçim Komisyonu ve adli heyet oluşturulacağına dair, s. 1-3; Melek, a.g.e., s. 59.

daha önce tehdit ve baskının olduğu yerlerde seçimlerin yeniden yapılması için düzenlemeler yapıldı.⁵⁵⁴

Bu düzenlemelerin yanında, açılacak seçim büroları ve bu büroların işleyişi, nerelerde açılacağına dair düzenlemeler de yapıldı. Seçimler hakkında da tebliğ yayımlanarak,⁵⁵⁵ seçim işlerinin 22 Temmuz 1938’de başlaması kararlaştırıldı.⁵⁵⁶

22 Temmuz 1938 tarihinde başlayan birinci derecede seçmen yazma işlemi, 1 Ağustos 1938 tarihinde tamamlandı. Bir gün sonra Alevi, Ortodoks, Ermeni, Arap ve Türk cemaatlerinin temsilcilerinin katılımlarıyla tespit ve karara bağlanan seçmen sayıları şöyledir: Türk 35847, Alevi 11319, Ermeni 5504, Arap 1845, Rum-Ortodoks 2098, diğer cemaatler 359 kişidir. Buna göre (her yüz seçmen bir ikinci derece seçmen sayıldığından) Türk cemaatinden 358, Alevi cemaatinden 113, Ermeni cemaatinden 55, Arap cemaatinden 18, Ortodoks cemaatinden 20 kişi ikinci derece seçmen olarak seçilmiş olmaktadır. Böylece cemaatlere göre düşen milletvekili sayısı, Türk 22, Alevi 9, Ermeni 5, Arap 2, Ortodoks 2 ve toplamda 40 milletvekilidir.⁵⁵⁷

Bu sonuçlarla Türkiye, Sancak için istediğini elde etmiş, artık yeni bir sürece geçilmiştir. Artık iş Hatay Devleti’nin kurulmasına, Cumhurbaşkanının ve milletvekillerinin kim olacağını belirlemeye gelmişti.

3.3. HATAY DEVLETİ’NİN KURULMASI

3.3.1. Hatay Devlet İdaresinin Belirlenmesi

Hatay Meclisi’ne gidecek milletvekilleri Dörtyol’da yapılan bir toplantıda belirlenmişti. Toplantının 10 Ağustos 1938 tarihinde yapılacağına dair telgrafi Tayfur Sökmen, Hatay Egemenlik Cemiyeti Umumi Kâtibi ve Emniyet Umum Müdürü Şükrü Sökmensüer’den almıştı. Sökmensüer, Hatay işlerinin görüşülmesi,

⁵⁵⁴ Bütün düzenlemeler ve ayrıntı için bkz.: **BCA**, Belge no: (030.10.224.511.9) 402/481, 16.7.1938, Cevat Açıkalın’ın Collet ile Hatay Seçim işlerinin görüşülmesi ve mutabık kalınan hususlar, s. 1-7.

⁵⁵⁵ “Hatayda kayıt muamelesine yarın tekrar başlanıyor”, **Cumhuriyet**, 21 Temmuz 1938, s. 1; “İntihap Hakkında Teblig ve Kararlar”, **Yeni Gün**, 21 Temmuz 1938, s. 3.

⁵⁵⁶ **BCA**, Belge no: (030.10.224.511.10) 402/482, 16.7.1938, Cevat Açıkalın’ın seçimlerin düzenlenmesiyle ilgili müşterek beyanatın raporu, s. 1-3; “Tescil Büroları 22 Temmuz Cuma (1938) günü sabahı açılıyor”, **Yeni Gün**, 20 Temmuz 1938, s. 1.

⁵⁵⁷ **BCA**, Belge no: (030.10.224.512.28), 2.8.1938, Cevat Açıkalın’ın seçim sonuçlarını gösterir raporu, s. 1; Melek, a.g.e., s. 61.

özellikle Hatay Hükümeti ve meclisinde görev alacak kişilerin belirlenmesi için, Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya tarafından görevlendirilmişti.⁵⁵⁸

Toplantıya, Antalya Bağımsız Milletvekili Tayfur Sökmen, Fevkalâde Murahhas Cevat Açıkalın, Başkonsolos Fethi Denli, Emniyet Umum Müdürü Şükrü Sökmensüer ve Vali Abdurrahman Melek katılmıştı. Toplantıda, Şükrü Sökmensüer, Tayfur Sökmen’le Melek arasındaki sürtüşmenin önlenmesi için devreye girmişti. Abdurrahman Melek’in anlatımıyla aralarında şu diyalog geçmiştir:⁵⁵⁹

“Ankara’dan hükümet namına geldiğini söyledi ve Tayfur Sökmen’le aramızdaki ihtilaflı gidermemizi arzu ettiklerini bildirdi. Hatay’da idareyi Fransızlardan aldığım günlerde ve müteakip zamanlarda Tayfur Sökmen’in Dört Yol’da yaptığı müdahaleleri etraflıca tebarüz ettirdikten ve şimdiye kadar davamızı tahakkuk ettirmek yolunda Hatay’da çok mesafe katetmiş olduğumuzu izah ettikten sonra, Ankara’nın her emrine itaat etmekte olduğum için bu isteğe de muvafakat ettiğim cevabını verdim.”

Bu anlaşmazlık giderildikten sonra, Hatay Hükümeti ve Meclisinde görev alacaklar hakkında çalışmalara başlandı. Bu toplantıda konuşulanlar ve karara bağlananlar, Şükrü Sökmensüer’in Şükrü Kaya’ya verdiği raporda ayrıntılarıyla yazılmıştır.⁵⁶⁰

3.3.1.1. Cumhurbaşkanlığına Tayfur Sökmen’in Aday Gösterilmesi

Dört Yol’da 10 Ağustos 1938 günü yapılan toplantının ayrıntılarını Şükrü Sökmensüer bir rapor halinde Şükrü Kaya’ya göndermişti. Gönderdiği rapor değerlendirildiği zaman, Hatay Devlet Başkanlığı için ilk adayın Tayfur Sökmen olduğu görülmektedir. *“Bu reisliğe Hatay davasında Milli Mücadeleden beri fedakarane çalışmış ve bilhassa Ankara’nın direktiflerine büyük hassasiyetle sadık kalmış olan Antalya Saylavı Tayfur Sökmen ilk namzettir.”*⁵⁶¹ Tayfur Sökmen’i ön plana çıkartan Sancak davasındaki fedakârlığı ve Ankara’ya karşı sadakatidir.

⁵⁵⁸ BCA, Belge no: (030.10.224.512.40), 10.8.1938, Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya’nın Başvekil Celal Bayar’a gönderdiği, Hatay Hükümet ve Meclisinde vazife ve yer alacak şahsiyetlerin raporu; s. 1.

⁵⁵⁹ Melek, a.g.e., s. 61-62; Fakat Tayfur Sökmen, bu konuşmadan bahsetmez. Hatta Sökmen, toplantıya katılanlar içerisinde Abdurrahman Melek’in ismini de saymaz. *“10 Ağustos 1938’de Şükrü Sökmensüer Bey Ankara’da, Cevat ve Fethi Bey’lerle Hatay’dan Dört Yol’a geldiler. Çalışma odasında dördümüz toplandık...”* der. Sökmen, a.g.e., s. 106; Abdurrahman Melek ise kitabında, *“...bende Dört Yol’a gittiğimde, Açıkalın’ı, Şükrü Sökmensüer’i, konsolos Fethi Denli’yi ve Tayfur Sökmen’i bir arada buldum.”* diyecektir; Melek, a.g.e., s. 61; Tayfur Sökmen’in bu ismi zikretmemesinin nedeni Melek’in sonradan toplantıya dahil olması olabilir.

⁵⁶⁰ BCA, Belge no: (030.10.224.512.40), 10.8.1938, Şükrü Sökmensüer’in Devlet ve Hükümet Erkanı olarak namzetlikleri tespit olunanlar raporu; s. 19.

⁵⁶¹ BCA, Belge no: (030.10.224.512.40), 10.8.1938, Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya’nın Başvekil Celal Bayar’a gönderdiği, Hatay Hükümet ve Meclisinde vazife ve yer alacak şahsiyetlerin raporu; s. 1.

Toplantı esnasında Konsolos Fethi Denli'nin "*Cumhurbaşkanı kim olacak?*" sorusuna, Şükrü Sökmensüer "*Cumhurbaşkanı adayı Atatürk tarafından tespit edilmiş*", "*Atatürk'ün adayı Sökmen Beydir.*"⁵⁶² Hasan Rıza Soyak ise, hatıratında, "*Tayfur Sökmen'in devlet reisliğine seçilmesini Atatürk, teklifim üzerine tensip etmişti.*"⁵⁶³ diyerek, Sökmen'in adaylığını kendisinin teklif ettiğini söyleyecektir.

Sökmen, böyle bir teklif karşısında, "*Atatürk'ün iltifat, teveccüh ve itimadına teşekkür ederim. Bu mühim vazifeyi kabul edemeyeceğim. Çünkü; başaramazsam Atatürk'ün, mazhar olduğum itimat ve teveccühünü kaybederim. Beni bu vazifeden af buyurmalarını istirham ediyorum*" deyince, Şükrü Sökmensüer "*Ben tebliğe memurum. Başka bir şey yapamam.*" cevabını almış,⁵⁶⁴ bu cevap üzerine de, Sökmen, 11 Ağustos 1938'de Atatürk'e arz edilmek üzere Hasan Rıza Soyak'a bir mektup yazmıştı. Sökmen, toplantıda söylediklerini mektubunda tekrarlayarak Atatürk'ün güven ve alakalarına müteşekkir ve minnettar olduğunu yazarak, kendisinin daha önce hiçbir yönetim tecrübesi olmadığını ekleyerek, Atatürk'ün kendisini bu vazifeden affetmesini istedi.⁵⁶⁵

Soyak, Sökmen'in bu talebini Atatürk'e iletmış, o da Soyak'a, "*Bu mühim değildir; kurulacak devlete biz hakim olmayacak mıyız? Nasıl olsa idare edilir. Zaten kendisi Büyük Millet Meclisi'mizde mebus değil midir? O sıfatla Hatay'da vazife alır, olur biter.*" Atatürk, bu sözleriyle Sökmen'in endişe duyduğu yönetimdeki tecrübesizliğinin önemli olmadığını, asıl önemli olanın bir an evvel devleti kurmak olduğunun altını çizer. Atatürk, bu konuda Fransızlara itimat etmiyor, aksine devletin kurulma sürecini uzattıklarını düşünüyordu. Onun için Soyak'a verdiği emirle; "*Mühim olan devleti bir an evvel kurmaktır. Fransızların hali malum: Her zaman söylediğim gibi işi uzatmaya çalışıyorlar. Binaenaleyh derhal kabul etmelidir. Bunların kendisine münasip lisanla anlat*" diyecektir.⁵⁶⁶ Atatürk'e göre bu aşamada en önemli şeyin devleti bir an önce kurmak ve başına da Türkiye'nin güvendiği bir ismi getirmektir. Bu isimde, başından beri Sancak mücadelesinde yer alan ve

⁵⁶² Sökmen, a.g.e., s. 106.

⁵⁶³ Soyak, a.g.e., s. 619.

⁵⁶⁴ Sökmen, a.g.e., s. 106.

⁵⁶⁵ **Tayfur Sökmen Diyor ki...** "Tayfur Sökmen'le bir mülakat", s. 124.

⁵⁶⁶ Soyak, a.g.e., s. 619.

Türkiye'ye bağlı Tayfur Sökmen'den başkası olamazdı.⁵⁶⁷ Türkiye kurulan devletin zaten kontrolünü bırakmayacağı için, bu aranan özellikler yeterli olacaktı.

Atatürk'ün bu sözlerini Soyak bir telgrafla Tayfur Sökmen'e ilettili. 14 Ağustos tarihli bu telgrafta şunlar yazmaktadır: “Mektubunuzu aldım. Verilen her memleket vazifesini kayıtsız ve şartsız kabul edip, başarmaya çalışmak bizim şiarımız olmuştur. Rey ve mütaalam budur gözlerinizden öperim.”⁵⁶⁸ Soyak'ın bu telgrafından sonra Tayfur Sökmen bu görevi kabul etti.

Hasan Rıza Soyak, daha sonraları Tayfur Sökmen'e onun başkanlık için belirlenme sürecini bir hatıra olmak üzere, 15 Kasım 1951 tarihinde gönderdiği bir mektupla da anlatmıştır. O mektupta Tayfur Sökmen'in başkanlıktan affedilmesini istediği mektubu Atatürk'e okurken, odaya giren Başvekil Celal Bayar'la Hariciye Vekili Dr. Tevfik Rüştü Aras'a, “Siz ne dersiniz diye” sorunca, Bayar, “Zatinaliniz ne düşünüyorsunuz?” sorusuna Atatürk: “Mesele mühim ve müsteceldir. Vaziyet yeni tecrübelerle mütehammil değildir. Bu arkadaş tecrübe edilmiş her bakımdan itimada layik, namuslu ve becerikli bir adamdır. Ötedenberi bu yolda çalışmış ve başarılı hizmetlerde bulunmuştur. Binaenaleyh Devlet Başkanlığı için en münasibi odur, bunu bir vazife olarak kabul etmelidir.”⁵⁶⁹ diyerek, Tayfur Sökmen'e olan güvenini ortaya koymuştu.

Tayfur Sökmen, Hatay Devlet Başkanlığı adaylığını kabul ettikten sonra, 18 Ağustos 1938'de İstanbul'a gitmiş ve Atatürk tarafından kabul edilmişti. Bir gün sonra Dörtüol'a dönerken Ankara'ya uğramış ve görevde olmamasına rağmen, her zaman görüştüğü, İsmet İnönü'yü ziyaret etmişti. Bu ziyaretten büyük bir memnuniyet duyan İnönü, Sökmen'i büyük bir sıcaklıkla karşılamış ve saatlerce konuşmuşlardı. Sonra da Dörtüol'a dönmüştü.⁵⁷⁰

Tayfur Sökmen'in Hatay Devleti'nin Cumhurbaşkanı olması konusunda tereddüt yoktu fakat herhangi bir olumsuzluk durumunda onun yerine gelecek

⁵⁶⁷ Şükrü Sökmenşüer'in İçişlerine verdiği Devlet ve Hükümet Erkanı olarak namzetlikleri tespit olunanlar raporunun başında Tayfur Sökmen ismi vardır ve ondan şu şekilde bahsedilir: “Milli Mücadele ve Hatay mücadelelerinde fevkal'ade hizmeti masbuk bir şahsiyettir. G.Antep doğumlu ve fakat Reyhaniye'nin Mürsel ailesine mensuptur. Türkiye'de Antalya Saylavıdır. İyi evsafa malik fedakar, vatanperver bir şahsiyettir.” BCA, Belge no: (030.10.224.512.40), 10.8.1938, Şükrü Sökmenşüer'in Devlet ve Hükümet Erkanı olarak namzetlikleri tespit olunanlar raporu; s. 19.

⁵⁶⁸ Sökmen, a.g.e., s. 107; **Tayfur Sökmen Diyor ki...** “Tayfur Sökmen'le bir mülakat”, s. 124.

⁵⁶⁹ Sökmen, a.g.e., s. 107; Konuralp, a.g.e., s.158-159; **Tayfur Sökmen Diyor ki...** “Tayfur Sökmen'le bir mülakat”, s. 124.

⁵⁷⁰ Sökmen, a.g.e., s. 108; **Tayfur Sökmen diyor ki...** “İftira ve tevizir karşısında hakikatler”, s.118.

adaylarda belirlenmişti. Eğer herhangi bir olumsuzluk yaşanır ve Tayfur Sökmen Hatay Devleti Cumhurbaşkanlığı'na seçilememesi durumu hasıl olursa onun yerine, kardeşi Abdullah Mürsel⁵⁷¹ düşünülmüştür. Onun seçilmesinde de bir sorun yaşanırsa İnyet Mürsel⁵⁷² üçüncü adaydı.⁵⁷³

Şimdi Tayfur Sökmen'in önünde Cumhurbaşkanı seçilebilmesi için halledilmesi gereken iki önemli engel vardı. İlk engel, Sökmen'in Antep doğumlu olması (babasının görevinden dolayı) ve Sancak Statü ve Anayasası'na göre sadece Hatay doğumluların milletvekili seçilebiliyor olması. Bu durumun aşılabilmesi için Cevat Açıkalın, Tayfur Sökmen'i Reyhaniye'de "Ata" namı ile seçmen olarak kaydettirmişti.⁵⁷⁴ Sancak anayasası her ne kadar Sancak dışındakilere Milletvekili seçilme hakkı vermiyorsa da, Başkan, Başbakan ve Bakan olmak için bu bir engel değildi.⁵⁷⁵

Diğer bir konu ise, Tayfur Sökmen isminin, Fransızlar tarafından nasıl karşılanacağı idi. Tayfur Sökmen ismi, Sancak mücadelesinin başladığı günden beri, Fransızların en çok duydukları isimlerin başında geliyordu. Fransızlara karşı verdiği hem silahlı hem de siyasî mücadele, Fransızlar tarafından gösterilecek tepkinin anlaşılmasını kolaylaştırıyordu. Şükrü Sökmensüer İçişlerine verdiği raporda, bu konu üzerinde de durmuş ve Collet tarafından itiraza uğrayacağını, Cevat Açıkalın'ın anlattıklarından hareketle yazıyordu. Bunun için iki yol denenebilirdi. Tayfur

⁵⁷¹ Abdullah Mürsel'in Devlet başkanlığına ikinci aday gösterilirken, sahip olduğu vasıfları şöyle aktarılacaktır: "*Abdullah Mürsel: Reyhaniye'lidir. Reyhaniye'nin Mürsel ailesin mensuptur. 55 yaşlarındadır. Rüştüde tahsil görmüştür. İlk kuvvai milliye hareketından şimdiye kadar falsosuz çalışmış büyük hizmetler görmüş muhaliflerin bile kendisine itimadı olan bir şahsiyettir. Halk partisi faal hey'eti azasındandır. Cesur, Ankara'nın direktiflerine kayıtsız ve şartsız bağlıdır.*" **BCA**, Belge no: (030.10.224.512.40), 10.8.1938, Şükrü Sökmensüer'in Devlet ve Hükümet Erkânı olarak namzetlikleri tesbit olunanlar raporu; s. 19.

⁵⁷² İnyet Mürsel'in Devlet başkanlığına üçüncü aday gösterilirken, sahip olduğu vasıfları şöyle aktarılacaktır: "*İnyet Mürsel: Reyhaniye'lidir. Reyhaniye'nin Mürsel ailesine mensuptur. Rüştüye tahsili görmüştür. İlk kuvvai milliye hareketından şimdiye kadar hizmetler görmüş ve Hatay davasında fedakarane çalışmıştır. Halkça sevilen idareci bir şahsiyettir. Halk partisi faal heyeti azasındandır. Cesurdur. Ankaranın direktiflerine kayıtsız ve şartsız bağlıdır.*" **BCA**, Belge no: (030.10.224.512.40), 10 Ağustos 1938, Şükrü Sökmensüer'in Devlet ve Hükümet Erkanı olarak namzetlikleri tespit olunanlar raporu; s. 19.

⁵⁷³ **BCA**, Belge no: (030.10.224.512.40), 10.8.1938, Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'nın Başvekil Celal Bayar'a gönderdiği, Hatay Hükümet ve Meclisinde vazife ve yer alacak şahsiyetlerin raporu; s. 1-2.

⁵⁷⁴ Sökmen'in, "Ata" ismini zaman zaman "Tayfur Ata Sökmen" olarak kullandığıda görülmür. Örneğin TBMM Albümünde Tayfur Sökmen isminin yanında (Tayfur Ata Sökmen) olarak yazılır. **TBMM Albümü, 1920-2010**, 4. Cilt, 1960-1983, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, Ankara 2010, s. 1751.

⁵⁷⁵ Pehlivanlı-Sarınay-Yıldırım, a.g.e., s. 108-109'dan naklen **BCA**, Belge no: (030.10.224.512.29) 402/532; Abdurrahman Melek ise kitabında, Tayfur Sökmen'in yeniden Hatay'da Kırıkhan nüfusuna kaydedildiğini söyler. Melek, a.g.e., s. 62.

Sökmen'i ilk iş olarak milletvekili adayı göstermek ve Fransızların göstereceği tepkiyi ölçmek veya hiç milletvekili adayı göstermeden meclis toplandığı zaman doğrudan doğruya devlet reisliğine seçtirmek. Bu iki durum üzerinde görüşmeler devam ederken, bir üçüncü yol benimsenmişti. O da, Tayfur Sökmen'in Hatay'a davet edilerek, büyük gösterilerle karşılanmasını sağlamak ve bu durum karşısında Fransızların göstereceği tepkiyi ölçmekti.⁵⁷⁶

3.3.1.2. Tayfur Sökmen'in Hatay'a Gelişi ve Faaliyetleri

Tayfur Sökmen'in Cumhurbaşkanlığı adaylığından önce Fransızlarında tepkisini ölçmek için düşünülen plan hemen uygulandı. Cevat Açıkalın'ın daveti üzerine 25 Ağustos 1938 günü saat 8 de Dört Yol'dan hareket ederek Payas sınır noktasına 8.30 da gelmiş, bir müfreze asker tarafından selamlanıp uğurlandıktan sonra Hatay'a girmişti. Burada kendisini bekleyen ve on sekiz yıldan beri hasretini çeken Hatay'ın her yerinden gelmiş yüzlerce hemşehrisi tarafından candan, coşkulu ve muhabbetle karşılanmıştı. Bu karşılama da, Hatay Halk Partisi Genel başkanı ve azaları, İskenderun, Belen, Kırıkhan ve Reyhaniye Halkevleri heyetleri, milletvekilleri, farklı cemaat temsilcileri, gazeteciler ve kalabalık bir halk vardı. Sınırdaki bu karşılama töreninden sonra Tayfur Sökmen, Kurmay Albay Şükrü Kanatlı'nın özel aracı ile saat 9 da İskenderun'a hareket etmişti. Yol boyunca halk büyük sevgi gösterilerinde bulunuyor ve onun gelişine kurbanlar kesiyorlardı. İskenderun'a varan Tayfur Sökmen, İskenderun Halkevine geçerek burada resmî kabule katılmıştı. Halkevinin kapısı önünde kırmızı yazı ile beyaz zemin üzerine yazılan "*Hoş geldiniz, Hatayın kahraman evladı*" ibaresiyle karşılanan Sökmen, "*Yaşasın Atatürk, yaşa bize halas ve saadet getiren Atatürk çocuğu*" tezahüratları arasında uğurlanmıştı. Buradan ayrılarak önce Belen'e sonra da Antakya'ya saat 11 de ulaşmışlardı.⁵⁷⁷

Öğleden sonra Halk Partisi'ne giden Sökmen, buradan sonra Fransız Hükümet temsilcisi Collet'i ziyaret etmiş ve bu ziyaret çok güzel bir havada geçmişti. Tayfur Sökmen gerek halk, gerek parti, gerekse Collet tarafından sanki Hatay Cumhurbaşkanı gibi muamele görmüştü. Gelişen bu olaylar üzerine Fevkalâde

⁵⁷⁶ BCA, Belge no: (030.10.224.512.40), 10.8.1938, Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'nın Başvekil Celal Bayar'a gönderdiği, Hatay Hükümet ve Meclisinde vazife ve yer alacak şahsiyetlerin raporu; s. 1-2.

⁵⁷⁷ "Hataylılar Dün Yeni Bir Bayram Yaptılar, Hataylılar Büyük ve Kahraman Çocuğunu Bağrına Bastılar", **Hatay**, 20 Ağustos 1938, s. 1; "Hatay İstiklalinin Kahraman Mücahidi, Hatay'ın Altın Kalpli Evladı", **Yenigün**, 25 Ağustos 1938, s. 1, bkz.: Ek-15.

Murahhas Cevat Açıkalın, Tayfur Sökmen'in artık Hatay'da kalması gerektiğini gönderdiği telgrafla Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'dan istemişti.⁵⁷⁸ Artık Tayfur Sökmen'in Hatay Cumhurbaşkanı olması için önünde hiçbir engel kalmamıştı.

Tayfur Sökmen'in Hatay'a gelişini, on sekiz yıllık bir hasretten sonra "Kahraman evladına kavuşması" olarak gören halk, kurtuluşlarını önce Atatürk'e ve Türkiye Cumhuriyetine sonra da Tayfur Sökmen'e borçlu olduğunu onu bağrına basarak göstermiştir.⁵⁷⁹

3.3.1.3. Milletvekili Adaylarının Belirlenmesi

Hatay Meclisine Milletvekili seçilme süreci şöyle işleyecekti. Milletvekillerinin adaylık başvuruları 11 Ağustos'tan itibaren başlayacak, 20 Ağustos'a kadar devam edecek ve Milletvekili seçimi 30 Ağustos 1938 tarihinde yapılacaktı.⁵⁸⁰

Tayfur Sökmen'in Hatay Devleti Cumhurbaşkanı adaylığı ile ilgili oluşabilecek sorunlar çözüldürken, aynı zamanda Türk Milletvekillerinin kimler olacağı konusundaki çalışmalar da başlamıştı.⁵⁸¹ Bu çalışmaların temel taşı yukarıda bahsedilmiş olan, Dört Yol'daki toplantı oluşturmuştu. Bu toplantıda alınan kararlar bir rapor halinde Emniyet Umum Müdürü Şükrü Sökmensüer tarafından Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'ya verilmişti. Şükrü Kaya da onay için raporu 10 Ağustos 1938 tarihinde Başbakanlığa göndermişti.

Bu raporda, yukarıdaki başlıkta da ayrıntısıyla anlatıldığı gibi Hatay Devlet Başkanlığı'na Tayfur Sökmen düşünülmüştü. Başbakanlık için düşünülen isim ise, Abdurrahman Melek'ti.⁵⁸² Melek'in aday gösterilmesindeki gerekçeler şöyle

⁵⁷⁸ **BCA**, Belge no: (030.10.224.513.3), 26.8.1938, Fevkalâde Murahhas Cevat Açıkalın'ın Tayfur Sökmen'in Hatay ziyareti hakkında açık teli, s. 1, bkz.: Ek-17; **BCA**, Belge no: (030.10.224.513.5), 27.8.1938, Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'nın Tayfur Sökmen'in Hatay ziyareti hakkında Başvekil Celal Bayar'a gönderdiği rapor, s. 1, bkz.: Ek-16.

⁵⁷⁹ "Atatürk'ün Emaneti", **Hatay**, 28 Ağustos 1938, s. 1.

⁵⁸⁰ **BCA**, Belge no: (030.10.224.512.38) 9.8.1938, Cevat Açıkalın'ın Hariciye'ye gönderdiği rapor, s. 1.

⁵⁸¹ **BCA**, Belge no: (030.10.224.510.17), 5.7.1938, Sökmensüer'in Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'ya raporu, s. 6.

⁵⁸² Hatay Devlet Başkanlığı için gösterilen adayların geçmişlerine dair bilgiler verilirken Abdurrahman Melek'ten şöyle bahsedilecektir: "Antakyalıdır. Tıp tahsilini Türkiyede ikmal etmiş, Kadın hastalıkları mütehassısıdır. Hatay işlerinde bidayetten beri çalışmıştır. Münevver Türkler içinde cemiyet hayatına en ziyade intibak etmiş fazla sinirli ve bu yüzden kararsız bir şahsiyet olup tanınmış bir aileye mensuptur. Hitabeti ve kitabeti vardır. Türklüğü samimidir. Sempatisi olmadığı için halk tarafından pek sevilmemiştir. Namuslu ve temiz bir mazi sahibidir. Korkaklığı ile marfudur. Fransızlarla daima iyi geçinmiştir. Hatay'ta münevver bir şahsiyet sayılır. Son anlaşmadan sonra delege Kolle tarafından Administratör olarak Hatay da vazife almış ve bu vazifesini de el'an ifa

anlatılıyordu: “*Halen Hatay’da valilik yapan zattır. Fransızları ve ekalliyetleri de memnun edecek ve manda hitamına kadar vaziyeti tutabilecek bir şahsiyettir. Kendisi kayıtsız ve şartsız Ankara’ya bağlılığı ve partinin umumi direktifleri dahilinde hareket edeceğini söylemiştir. Başvekalete namzettir.*” Onun Başbakan olamaması halinde, alternatifi ise, Hatay Devlet Başkanlığı için gösterilen 3. aday olan İnyet Mürsel’dir.⁵⁸³ Meclis Başkanlığına Abdülgani Türkmen,⁵⁸⁴ Bakanlıklara ise; “*Adliye Vekâletine: Cemil Yurtman veyahut Abdullah Feyzi, Kültür Vekâletine: Ahmet Faik Türkmen, Maliye Vekâletine: Bankacı ve maliyeci Cemal, Sıhhat Vekâletine: Kemal Alpar*” teklif edilmiştir. Sancak statü ve anayasasına göre Başbakanlık ve Bakanlık yapacak olanların milletvekili olması şartı yoktu. Onun için raporda Türklerin Bakanlık görevine getirilecekse milletvekili olmaması önerilirken, eğer diğer cemaatlerden Bakanlık verilecekse de onların milletvekili olmasına dikkat edilmesi meclis çoğunluğu için fayda sağlayacağı bildirilmişti.⁵⁸⁵

Raporda milletvekili adayları için iki liste hazırlanmıştı. Bu listeler hazırlanırken, toplamda 40 olan milletvekillerinin 22’sini Ankara belirleyecek, geri kalan 18 azınlık milletvekilini ise Abdurrahman Melek Mecliste milli gayeye ters düşmeyecek kimselerden tavsiye edecekti.⁵⁸⁶

Milletvekilleri adayları için iki liste hazırlandı. Asıl olan listede 22 isim vardı ve diğer liste bunların yedekleriydi. Bu milletvekillerini belirlerken iki temel esas gözetiliyordu: “*Bu namzetlerin saf Türk olmaları ve Ankara’ya bağlı bulunmalarıdır.*” Asıl ölçü bu olmakla birlikte, milletvekilliği listeleri açıklandığı zaman tepki alacak isimler de listeye koyulmuştur. Bu isimler listeye koyulurken, geçmişte Hatay davasına zarar verdikleri düşünülse de, daha sonraları davadan yana

etmekte bulunmuştur.” **BCA**, Belge no: (030.10.224.512.40) 10 Ağustos 1938, Devlet ve Hükümet Erkânı olarak namzetlikleri tespit olunanlar, s. 19;

⁵⁸³ **BCA**, Belge no: (030.10.224.512.40), 10.8.1938, İcra Meclisi İçin namzetler, s. 3.

⁵⁸⁴ “*Abdulgani Türkmen: Antakyalıdır. Türkmen ailesine mensuptur. Rüştüye tahsilini görmüştür. 50 yaşlarında ziraatle meşguldür. Mücadelei milliyede Hatayda hizmeti görülmüş olan Eshak mebuslardan Ahmet ağanın kardeşidir. Halen Hatayda Halk partisi umumi reisidir. 931 senesine kadar Kuseyri, Adalı ve Suphi ile beraber temas ve hareket etmiştir. Bilahare onlardan tamamen ayrılarak Millicilere iltihak etmiştir. Hatay Devlet reisliğine haris görünüyor. Kendi etrafında taraftarlarında mürekkep bir partisi vardır. Taraftarlarını çoğaltmağa çalışır. Tayfur Sökmenin devlet reisi olacağından korkar. Muhalipler hariç tutulursa Türk taraftarları içinde en zenginidir. Antakya Rüşdiyesinde okumuştur. Arapçada bilir. Kendi çiftliklerinin varidatı ile geçinir. Yüksek tahsili yoktur; Halk üzerindeki nüfuzu kardeşi Ahmet Türkmenle birlikte çalıştığı zamandan başlamıştır. Fransızlar zamanında hiç lekelenmemiştir.*” **BCA**, Belge no: (030.10.224.512.40), 10 Ağustos 1938, Hatay Mebusluklarına müreccah namzetler, s. 9.

⁵⁸⁵ **BCA**, Belge no: (030.10.224.512.40), 10.8.1938, İcra Meclisi İçin namzetler, s. 3.

⁵⁸⁶ Melek, a.g.e., s. 62.

tavır almışlardı. Bunlardan en çok dikkat çeken ise Suphi Bereket olmuştu. Raporda: “...Her ne kadar mütareke faaliyetleri, Suriye’deki faaliyetleri bilinse de, Türkiye Cumhuriyeti Hatay davasını ele aldıktan sonra memlekete gelerek ve bu devletin diricanlarıyla temas ve hasbahaller ederek hattı hareketini tayin etmiş ve o günden itibaren Hatay Türklüğü için çalışmıştır... bu itibarlardır ki meb’us listesine konulmuştur.” denecektir.⁵⁸⁷ Şaşkınlıkla karşılanan bir diğer isim ise, Adalı Hacı Mehmet’tir. Onun aday gösterilme gerekçesinde ise şunlar vardır:⁵⁸⁸

“...Bu seksenlik ihtiyarın Hatay’da ve Suriye’de nüfuz ve faaliyeti herkesçe malumdur. Sinni mevki, şerefi, serveti Hatay’dan çekilerek Suriye’de veya Türkiye’de yaşamasına... kaft iken... tehditlere kulak asmayarak... Türklük davasını benimseyerek... Türklük lehine çalışmıştır... Mebusluğu temin edilmelidir. Bu seçim aynı zamanda hem bütün Adalı ailesini Hatay’da Türklere bağliyacık ve hem de Hatay’da Türklüğü tefrikaya uğratmak isteyen Suriye’lilerin kullanabilecekleri en büyük silah kendi aleyhlerine çevrilmiş olacaktır. Fazla olarak Türk Cumhuriyetine inananlara itiyadımız olan vefayı göstermiş olacaktır.”

Listenin bir diğer beklenmedik ismi ise, Kuseyri ailesinden, Türk davasını benimseyen ve çalışan Naci isminde birisidir. Kuseyri ailesi Hatay davasında çok fazla fayda sağlamamış olsa da, bu aileden Türkiye’nin yanında olanlara sahip çıkılması ilerde fayda sağlayacağı düşüncesi hasıl olmuştur.⁵⁸⁹ Listelerin 15 Ağustos 1938 tarihine kadar Cevat Açıkalın’a bildirilmesi gerekiyordu. Sonuçta Başbakanlık listeyi onayladı ve açıklanması için Açıkalın’a gönderdi. 22 Türk milletvekilinin ismi, Hatay Halk Partisinde yapılan bir toplantıda açıklandı.⁵⁹⁰ Abdurrahman Melek’in verdiği listeden, 6-7 kişi kalmıştı. Ona göre hiç beklenmedik isimler listeye girmiş, hatta bunlar eski muhalif ve Hatay’da oturmayan kişilerdi. Melek, eskiden beri partide fedakârlıkla çalışmış arkadaşlar listede olmayıp, hiç akla bile

⁵⁸⁷ **BCA**, Belge no: (030.10.224.512.40), 10.8.1938, Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya’nın Başvekil Celal Bayar’a gönderdiği, Hatay Hükümet ve Meclisinde vazife ve yer alacak şahsiyetlerin raporu; s. 7.

⁵⁸⁸ **BCA**, Belge no: (030.10.224.512.40), 10.8.1938, Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya’nın Başvekil Celal Bayar’a gönderdiği, Hatay Hükümet ve Meclisinde vazife ve yer alacak şahsiyetlerin raporu; s. 7-8.

⁵⁸⁹ a.y.

⁵⁹⁰ Kazalara göre belirlenen Milletvekili adaylarının isimleri şöyledir.

Antakya Kazası: Abdulgani Türkmen, Hacı Mehmet Adalı, Suphi Bereket, Vedi Münir Karabay, Dr. Vedi Bilgin, Dr. İbrahim İnal, Samih Azmi Ezer, Bekir Sıtkı Kunt, Nuri Aydın, Hikmet Celal, Mehmet Karsulu, Ali Mısri, İzzet Zekeriya.

Kırıkhan Kazası: Abdurrahman Mursaloğlu, Abdullah Mursaloğlu, Bahri Bahadırlı, Cevat Abaloğlu, Seydi Oğuz, Arif Hikmet Süral.

İskenderun Kazası: Hamdi Selçuk, Abbas ülkü, Bostan Mercan. “Halk Partisi Namtezlerini Tespit Etti”, **Hatay**, 20 Ağustos 1938, s. 1.

gelmeyecek isimlerin⁵⁹¹ listede bulunmasını hayretle karşıladıklarını, fakat hiçbirinin karşı çıkmadığını yazmaktaydı.⁵⁹²

Sonuçta Milletvekili adaylarının listesi de açıklanmış,⁵⁹³ 24 Ağustos'ta milletvekilleri seçimleri yapılmış, geriye Meclisin açılması ve Hatay Devleti'nin kurulması kalmıştı. Bütün bu hazırlıklar tamamlanırken, Millet Meclisinin açılmasıyla birlikte yapılacak işlemlerde önceden tespit edilmişti. Buna göre Meclis 2 Eylül 1938'de açılacak, bu açılışı Meclisin en yaşlı vekili Adalı Mehmet yapacaktı. Önceden hazırlanan nutuklar okunacak ve Cumhurbaşkanlığına da Tayfur Sökmen seçilecekti.⁵⁹⁴

3.3.2. Hatay Millet Meclisi'nin Toplanması, Cumhurbaşkanı Seçimi ve Hükümetin Kurulması

3.3.2.1. Tayfur Sökmen'in Cumhurbaşkanı Seçilmesi ve Yansımaları

Hatay Millet Meclisi 2 Eylül 1938 Cuma günü saat onda açılmıştı. Açılıştaki Türk ve Fransız askeri kıtaları hazır bulunmuş, gelen Milletvekillerini selamlamış, sonra da İstiklal Marşı ve Fransız marşı çalınmıştı. Meclis, en yaşlı üye Mehmet Adalı başkanlığında ilk kez toplanmıştı. İlk açılış konuşmasını ise Adalı'nın⁵⁹⁵ rahatsızlığından dolayı onun yerine Doktor Vedi Bilgin yapmıştı.⁵⁹⁶ Bu konuşmadan sonra Meclis Başkanlığı seçimine geçilerek, Hatay Halk Partisi Umumi Başkanı Abdulgani Türkmen tüm milletvekillerin oyunu alarak Meclis Başkanı seçildi. Sonrasında ise yemin törenine geçildi. Yeni devletin resmi dili Türkçe ve Arapça olduğu halde, bütün milletvekilleri Türkçe yemin ettiler. Yemin töreninin ardından

⁵⁹¹ Abdurrahman Melek'in sürpriz isim dedikleri yukarıda aday yapılmalarının gerekçeleri anlatılan, Suphi Bereket, Adalı Hacı Mehmet ve Kuseyri ailesinden Naci isimleridir.

⁵⁹² Melek, a.g.e., s. 62.

⁵⁹³ Milletvekilliğine aday gösterilen 22 asil 22 yedek adayların kısa özgeçmişleri için bkz.: **BCA**, Belge no: (030.10.224.512.40), 10.8.1938, Hatay Mebusluklarına müreccah namzetler; Hatay meb'uslukları için ikinci derecede namzetler, s. 9-18..

⁵⁹⁴ **BCA**, Belge no: (030.10.224.513.1), 25.8.1938, Cevat Açıkalın'ın Hariciye Vekâletine gönderdiği Hatay Meclisinin açılışında alınacak tedbirlerle ilgili raporu, s. 1-2; **BCA**, Belge no: (030.10.224.513.6), 27.8.1938, Cevat Açıkalın'ın Başbakanlığa gönderdiği Hatay Meclisinin açılışında alınacak tedbirlerle ilgili raporu, s. 1-2.

⁵⁹⁵ Adalı, bir gün önce Cevat Açıkalın'a hastalığı dolayısıyla meclis açılış konuşmasını yapamayacağını bildirmiş, yerine konuşmayı Dr. Vedi Bilgin'in yapmasını rica etmişti. **BCA**, Belge no: (030.10.224.513.12), 2.9.1938, Hatay Meclis açılışına dair, s. 1; "Müstakil Hatay bugün tarih sahnesine çıkıyor", **Cumhuriyet**, 2 Eylül 1938, s. 1.

⁵⁹⁶ **BCA**, Belge no: (030.10.224.513.13), 2.9.1938, Cevat Açıkalın'ın Hatay Millet Meclisinin açıldığına dair raporu, s. 1; Hatay Millet Meclisinin ilk toplantısında konuşulanlar için bkz.: Mehmet Tekin (Haz.), **Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2009, s. 26-36; "Bugünkü Celse" **Yeniğün**, 2 Eylül 1938, s. 2.

Cumhurbaşkanlığı seçimi yapıldı ve bütün Milletvekillerinin ittifakı ile Hatay Devleti Cumhurbaşkanı olarak Tayfur Sökmen seçildi.⁵⁹⁷ Yapılan bu seçimin ardından, meclisten 5 kişilik bir heyet oluşturuldu ve sonucu Turizm otelinde bulunan Tayfur Sökmen'e bildirdiler. Bu heyetin içerisinde bulunan Hamdi Selçuk o anı şöyle anlatacaktır:⁵⁹⁸

“...Turizm oteline gittik. Otelin salonunda ayakta bizi karşıladı. Dr. Vedi Bilgin kısa bir hitabe irat ederek, Hatay Meclisinin kendilerini ittifakla devlet reisliğine seçmiş bulunduğunu Kurtuluş için bugüne kadar sarfetmiş buldukları faaliyet ve hizmetin Meclis tarafından çok yakından bilinip takdir edilmiş olduğuna itimat etmelerini, tebliğe gelen bizlerin tebriklerini kabul etmelerini rica etti.”

Sökmen, Hatay Meclisi heyetine meclisin seçiminden ve tebriklerinden dolayı memnuniyetlerini bildirerek, orada bulunan Anadolu ajansı özel muhabirine ve Türk basınına, Hatay davasına gösterdikleri yakın ilgi ve alaka için teşekkür etti.⁵⁹⁹ Aynı gün Meclis, devletin adının “*Hatay Devleti*” olması hakkındaki teklifi oybirliği ile kabul etti. Diğer bir teklif de bayrağın tespit edilmesiydi. Meclis bunun için de bir komisyon oluşturdu.⁶⁰⁰

Tayfur Sökmen 3 Eylül 1938 günü halkın yoğun sevgi gösterileri arasında Meclise gelerek yemin etmiş, ardından da bir teşekkür konuşması yapmıştı. Tayfur Sökmen Mecliste yaptığı bu ilk konuşmasına, meclise teşekkür ederek başlamış, sonrasında Türkiye'ye olan bağlılığını bir kez daha ortaya koymuştur. Sökmen, Fransa'yı istiklallerinin yardımcısı olarak gösterip, teşekkür ederken, politik davranmış ve Cumhurbaşkanlığı kimliğiyle konuşmuştur. Elbette Tayfur Sökmen, Fransızların yaptıklarını unutmuş değildir fakat Hatay Devleti'nin bu geçiş döneminde ve ana vatana katılış sürecinde politik yaklaşımlara ihtiyaç olduğunun da farkındadır. Tayfur Sökmen'in konuşması şöyledir:⁶⁰¹

⁵⁹⁷ “Devlet Reisliğine T. Sökmen seçildi”, **Cumhuriyet**, 3 Eylül 1938, s. 1; “Bugün Hatay Parlamentosu Toplandı Devlet Reisliğine Büyük Kahraman Hemşehrimiz Tayfur Sökmeni seçti”, **Hatay**, 2 Eylül 1938, s. 1; “Antakya Bugün Hatay Tarihinin En Mutlu Gününü Yaşadı”, **Yenigün**, 2 Eylül 1938, s. 1.

⁵⁹⁸ Hamdi Selçuk, **Bütün Yönleriyle Hatay'ın O Günleri**, M. Sucuoğlu Matbaası, İstanbul 1972, s. 122.

⁵⁹⁹ “Hatay İstiklal bayramı, Ekselans Sökmenin teşekkürleri”, **Cumhuriyet**, 4 Eylül 1938, s. 7.

⁶⁰⁰ **BCA**, Belge no: (030.10.224.513.16), 7 Eylül 1938, Hatay Millet Meclisinin açılışı ve aldığı kararlara dair rapor, s. 1; “Hatay Bugün Tarihinin En Mutlu Gününü Yaşadı”, **Yenigün**, 2 Eylül 1938, s. 1-4; Sökmen, a.g.e., s. 108, Konuralp, a.g.e., s. 163, Armaoğlu, a.g.e., s. 351, Melek, a.g.e., s. 65; “Hatay, İstiklalini kutluyor”, **Cumhuriyet**, 3 Eylül 1938, s. 1.

⁶⁰¹ “Devlet Reisinin mühim nutku”, **Cumhuriyet**, 4 Eylül 1938, s. 1.; “Hatay Devlet reisi dün yemin etti ve bir nutuk söyledi”, **Akşam**, 4 Eylül 1938, s. 1; Tekin, **Hatay Devleti Millet Meclisi...** s.39; “Devlet Reisimiz Parlamentoda”, **Hatay**, 4 Eylül 1938, s. 1; “Cümhur Reisimiz Bugün İlk Nutkunu Alkışlar Arasında Okudu”, **Yenigün**, 3 Eylül 1938, s. 1-4.

“Fiilen ve hukuken müstakil ve medeni milletler arasına karışan Hatay Devleti ilk Reisliğine beni intihap buyurmak suretiyle hakkımda göstermiş olduğunuz muhabbet ve itimada bilhassa candan şükran ve teşekkürümü sunarım. Bu kıymetli itimat ve muhabbetinize layık olmağa maddi ve manevi bütün mevcudiyetimle çalışacağımı yüksek huzurlarınızda temin ederim. Bu vesile ile Hatay’ı bugünkü şerefli ve parlak istiklale kavuşturan büyük Türk Milletine ve Cumhuriyet Hükümetine Hatay Devleti’nin bağlılık, minnet ve şükranlarını huzurunuzda tekrar etmeyi kendim için ebedi bir şeref kaynağı ve mukaddes bir vazife bilirim ve Hatay istiklalinin yardımcısı ve Türk milletinin dostu olan Fransa Cumhuriyeti’ne samimi muhabbet duygularımı ve teşekkürlerimizi hissiyata ilaveten ifade etmekten derin bir zevk duyarım. Hatay’ın sayın siz sayıllarına Hatay’a yalnız ve ancak refah ve sadet vaad eden ağır, şerefli ve o kadar da mesuliyetli vazifelerinde parlak muvaffakiyetler dilerim.”

Tayfur Sökmen, Hatay Cumhurbaşkanı seçildiği gün Atatürk’e bir telgraf çekerek, Hatay Cumhurbaşkanı olarak göreve başladığını, elde edilen istiklalın Türkiye sayesinde kazanıldığını ve bunun için minnet ve şükran duyduğunu bildirmiş, ayrıca Türkiye’ye olan bağlılıklarını da dile getirerek, yardım ve alakalarının devam etmesi temennisinde bulunmuştu.⁶⁰²

Tayfur Sökmen, bu telgrafla Atatürk’e olan bağlılığını ortaya koyarken, bu bağlılığı Atatürk’le ilk tanıştığı günden ölümüne kadar hiç azalmamıştır. Atatürk öldükten sonra bile Tayfur Sökmen, ona ve eserlerine her zaman sahip çıkmış, ona olan vefasını her zaman dile getirmiştir. Atatürk bu telgrafa karşılık 4 Eylül 1938’de verdiği cevapta, Sökmen’in Cumhurbaşkanı seçilmesinden dolayı memnuniyetini ortaya koymuş ve Hatay’ın yeni idaresi altında muvaffak olmasını temenni etmişti.⁶⁰³

⁶⁰² Telgraf metni şöyledir: *“Hatay Millet Meclisi tarafından bugün Hatay Reisliği’ne seçildiğimi ve bu vazifeyi ifaya başladığımı yüksek huzurunuzda arz etmekle şereflenirim. Türkiye’nin Ulu Önderi tarafından gösterilen yüksek alaka ve yardım sayesinde istiklaline kavuşmuş olan Hatay’ın, Ulu Şef Atatürk’e ve B.M.M.’ne karşı beslediği minnet, şükran ve bağlılık hislerini ve bu vesileyle de arz etmekle son derece bahtiyarım. Vazifemin ifası sırasında yüksek alaka ve irşatlarınızın esirgenmemesi dileğiyle candan bağlılığımı ve sonsuz saygılarımı arz ederim.”* Sökmen, a.g.e., s. 108; *“Atatürk’le Cumhurreisimiz Arasında Teati Edilen telgraflar”, Yenigün, 4 Eylül 1938, s. 1; “Atatürk’ün Hatay Devlet Reisine yüksek iltifatı”, Cumhuriyet, 5 Eylül 1938, s. 1-7.*

⁶⁰³ Telgraf metni şöyledir: *“Hatay Millet Meclisi tarafından Hatay Reisliğine seçildiğinizi bildiren telgrafınızı memnuniyetle aldım. Bu kıymetli diyarın en yüksek makam ve vazifesini ihraz ve deruhte etmiş olmanızdan dolayı sizi tebrik ederken, inkişafını daima alaka ve muhabbetle takip edeceğim. Hatay’daki faaliyetinizde muvaffakiyetinizi temenni eyler ve Hatay’ın yeni idare altında pek çok saadet ve refahlar görmesini yürekten temenni ederim.”* **Atatürk’ün Tamim...** *“Tayfur Sökmen’in Hatay Devlet Reisliğine Seçilmesi Dolayısıyla Çekilen telgraf”, 4 Eylül 1938, s. 684; Sökmen, a.g.e., s. 109; “Atatürk’le Cumhurreisimiz Arasında Teati Edilen telgraflar”, Yenigün, 4 Eylül 1938, s. 1; “Atatürk’ün Hatay Devlet Reisine yüksek iltifatı”, Cumhuriyet, 5 Eylül 1938, s. 7.*

İsmet İnönü'de 23 Eylül 1938 tarihinde Sökmen'e çektiği kutlama mesajında onu takdir ederek, başarılar dilemiştir.⁶⁰⁴ Sökmen Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra Fransa, Suriye ve Lübnan Cumhurbaşkanlarına da telgraflar göndermiştir.⁶⁰⁵

3.3.2.2. Hatay Devleti Hükümeti'nin Kurulması

Hatay Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen, daha önce kararlaştırıldığı gibi, Vali Doktor Abdurrahman Melek'i 4 Eylül 1938 günü Hatay kabinesini kurmakla görevlendirdi. Hatay kabinesi bir başvekil ile 4 vekilden oluşacaktı. 6 Eylül günü de hükümet programını meclisin onayına sunulacak ve güvenoyu isteyecekti. Melek'in kuracağı kabinede, kendisi Başvekillik, Dâhiliye Vekilliği, Hariciye Vekilliği ve Müdafaa Vekilliğini birlikte yürütecekti. Adliye Vekilliğine Cemil Yurtman, Maliye Vekilliğine Cemal Bakı, Nafia ve Ziraat Vekilliğine Kemal Alpar⁶⁰⁶, Maarif ve Sıhhat Vekilliğine Ahmet Faik Türkmen getirilecekti.⁶⁰⁷

6 Eylül 1938 günü Abdurrahman Melek, Meclis'te hükümet programını okuyarak⁶⁰⁸, meclis onayına sundu. Tayfur Sökmen meclis locasından oturumu takip etmiş, Meclis oybirliği ile hükümete güvenoyunu vermişti. Aynı gün Anayasanın müzakereleri de yapılarak, daha önce Milletler Cemiyeti Uzmanlar Komitesi tarafından hazırlanmış olan Sancak Anayasasının Esas Hükümleri yeniden düzenlenmişti. Bu düzenlemeyle Anayasanın Esas Hükümleri olan ilk 3 madde şöyle olmuştu:⁶⁰⁹

⁶⁰⁴ Telgraf metni şöyledir: *Türk vatanı için candan aziz olan Hatay Devletinin reisliğini kudret ve kıfayyetle ifaya başladınız. Takdir ve muhabbet nazarlarımız üzerinizdedir. Gönlümüz uğurlu elinize verilen vatanın sadet ve selameti dilekleriyle dolmuştur. Sizin itibarınızın ve muvaffakiyetinizin hepimizin şerefi ve varlığı olduğuna itimat buyurmanızı dileyerek derin saygılarımı takdim ve lütufkar teveccühümüzün bekasını rica ederim. Pek muhterem reis, büyük vatanperver, çok aziz Tayfurumuz Sökmen.* Sökmen, a.g.e., s. 111.

⁶⁰⁵ Bu telgraf metinleri için bkz.: "Atatürk'ün Hatay Devlet Reisine yüksek iltifatı", **Cumhuriyet**, 5 Eylül 1938, s. 7.

⁶⁰⁶ Cevad Açıkalın, yukarıdaki vekâletlerin nasıl düzenleneceği konusunda 31 Ağustosta Hariciye şöyle bilgi vermiştir: *"Bu itibar ile Kültür ve Sıhhat Vekâletleri birleşecek ve Ziraat posta telgraf münakale işlerinede bakmak üzere bir Nafia Vekâleti teşkil edilerek ve bunun başına Kemal Alpar getirilecektir."* **BCA**, Belge no: (030.10.224.513.10), 31.8.1938, Cevad Açıkalın'ın Hatay Hükümetin kuracağı kabine hakkında raporu, s. 1.

⁶⁰⁷ "Valimiz Doktor A. Melek Başvekil Olarak Kabineyi Teşkil Etti", **Yenigün**, 5 Eylül 1938, s. 1; "İlk Hatay kabinesini Dr. A. Melek teşkil ediyor.", **Cumhuriyet**, 6 Eylül 1938, s. 1.

⁶⁰⁸ Hükümet programı için bkz.: Tekin, **Hatay Devleti Millet Meclisi...**s. 44-45, "Hükümetin Beyannamesi", **Yenigün**, 6 Eylül 1938, s. 1; "Hükümetin Programı", **Cumhuriyet**, 8 Temmuz 1938, s. 1.

⁶⁰⁹ TBMM Arşivi; Hatay Devleti Belgeleri, s. 1; "Hatay Meclisi anayasayı kabul etti, kabine kuruldu", **Cumhuriyet**, 8 Eylül 1938, s. 9.

Madde 1- Hatay, Dahili işlerinde tam bir istiklali haiz “Türk ekseriyetine müstenid ve Cumhuriyet rejimi ile idare olunan” ayrı ve müstakil bir varlık teşkil eden devlettir.

Madde 2- Hatay Devleti'nin merkezi Antakya'dır.

Madde 3- Hatay'ın bütün vatandaşları kanun muvacehesinde müsavi ve ırk, dil, din farkı gözetilmeksizin aynı medeni ve siyasi haklara sahip ve bilaistisna kanuna riayetle mükellefler.

Böylece Hatay Devleti Türklük esasına dayanan bağımsız bir devlet olarak Devlet merkezini “Antakya” olarak belirlemiş, “İskenderun Sancağı” yerine “Hatay Devleti” adı kabul edilmişti. Seçimlerde Milletler Cemiyeti tarafından uygulanan nüfus tasnifi de kaldırılarak, Hatay Milleti ırk, dil, din ayrımına yer vermeyen bir bütün olarak tanımlanmıştı.⁶¹⁰

Aynı gün Mecliste, “Hatay Bayrağı Kanunu”⁶¹¹ kabul edilerek, Hatay Bayrağı, büyük sevinç gösterileri arasında Meclis binasına çekildi.⁶¹² Bütçe görüşmelerinin ve af ilanının da görüldüğü bu oturumda ayrıca Meclis, Hükümete geniş yetkiler vererek 1 Kasım'a kadar tatile girdi.⁶¹³ Bu arada Türkiye, Hatay'ın yeni vaziyetine göre işlerini yürütebilmesi için 15.9.1938 tarihinde Hatay Devleti'ne 50.000 liralık bir yardımı Cevat Açıkalın vasıtasıyla gönderdi.⁶¹⁴ Artık fiilen kurulan Hatay Devleti ve Hükümeti aktif bir şekilde icraatlarına başlamış oldu.

Mustafa Kemal Atatürk, Hatay Millet Meclisi'nin açılması ve hükümetin kurulması dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti Başvekili Celal Bayar'a bir kutlama telgrafı çekerek, Cumhuriyet Hükümetinin bu muvaffakiyetini tebrik ediyordu.⁶¹⁵

⁶¹⁰ Tekin, **Hatay Devleti Millet Meclisi...**, s. 46-47; Anayasanın kabul edilen metni için bkz.: a.e., s. 47-50; “Yeni Anayasamız”, **Yenigün**, 6 Eylül 1938, s. 1; “Hatay Meclisi anayasayı kabul etti, kabine kuruldu”, **Cumhuriyet**, 8 Eylül 1938, s. 9.

⁶¹¹ Bayrak Kanununun ilk maddesi, Bayrağın şeklini tarif eder: “*Madde 1- Hatay Bayrağı al zemin üzerine beyaz bir ay ve etrafı beyaz ve ortası al bir yıldızdır.*” Hatay Bayrağının, Türk Bayrağından farkı, yıldızın ortasının al olmasıdır. Bayrak Kanunu'nun diğer maddeleri için bkz.: “Hatay Bayrağı Kanunu”, **Yenigün**, 7 Eylül 1938, s. 1.

⁶¹² “Müstakil Hatay bayrağı dün resmen çekildi”, **Cumhuriyet**, 8 Eylül 1938, s. 1.

⁶¹³ **BCA**, Belge no: (030.10.224.513.20), 8.9.1938, Cevat Açıkalın'ın, Hatay Meclisi'nin 7 Eylül tarihli oturumuna dair raporu, s. 1.

⁶¹⁴ Bütçe görüşmelerinde Hükümete bütçeyi planlaması için zaman verilmişti. Fakat meclisin açılıp tahsilat yapılmasına kadar Türkiye Hatay Devletine 50.000 lira yardım yapmıştı. **BCA**, Belge no: (030.10.224.513.25), 27.9.1938, 50.000 liranın Hataya gönderildiğine dair, s. 2; Aynı belgede Hatay için 1 Haziran 1938'den 1 Eylül 1938'e kadar Hatay işleri için yapılan masraflarda kalem kalem verilmiştir. Bkz.: Aynı belge, s. 5-6.

⁶¹⁵ *Bugün Hatay Millet Meclisinin açılma ve devlet reisi intihabı ve bu suretle Hatay Devletinin teessüs ettiğine Hariciyeden verilen malumat üzerine muttali oldum. Cumhuriyet Hükümetinin bu muvaffakiyetini tebrik ederim. Kemal Atatürk; Atatürk'ün Tamim...*, “Hatay Millet Meclisinin Açılışı Dolayısıyla Çekilen telgraf”, 3.IX.1938, s. 684; **Aynı Tarihi**, sayı: 58, 1938, s. 57

3.3.3. Tayfur Sökmen'in Cumhurbaşkanlığı Dönemi Faaliyetleri

Tayfur Sökmen, 2 Eylül 1938 tarihinde seçildiği Hatay Cumhurbaşkanlığı görevini, Hatay'ın ana vatana katılışına kadar devam ettirmiştir. Sökmen, Hatay'ı ve kendisini her zaman ana vatanın bir parçası saymış ve ana vatana katılana kadarda bu anlayışını korumuştur. Kendisinin, ana vatanın ayrılmaz bir parçası olduğunun en güzel örneklerinden birisi Cumhurbaşkanlığının ilk günlerinde yaşanmıştır.

Tayfur Sökmen, Hatay Cumhurbaşkanlığını yürütürken, diğer taraftan ana vatanda Antalya Bağımsız Milletvekilliğini de devam ettiriyordu. Bu durumu devletler hukukuna aykırı gören Türkiye Hariciye Vekili Tefik Rüşü Aras, Tayfur Sökmen'in Antalya Bağımsız Milletvekilliğinden istifa ederek, Türk vatandaşlığından çıkmasını Fevkalâde Murahhas Cevat Açıkalın'a telgrafla bildirmişti. Tayfur Sökmen, bu telgrafı kendisine bildiren Açıkalın'a, Hatay'da Atatürk'ün emrini yerine getirmek için gönderilmiş bir memur olarak bulunduğunu, asıl görevinin ise Antalya Milletvekilliği olduğunu ve Türk vatandaşlığını taşıdığını, eğer Hariciye Vekili ısrar ederse Hatay Cumhurbaşkanlığı'ndan istifa ederek, ana vatana döneceğini söyler.⁶¹⁶

Açıkalın, bu cevap karşısında durumu Hariciye Vekili Tefik Rüşü Aras'a, oda Atatürk'e bildirmişti. Atatürk, Vekiller Heyetini toplattırarak, Tayfur Sökmen'in Türk vatandaşlığının ve Antalya Bağımsız Milletvekilliğinin muhafaza edilmesi yönünde karar alınmasını ve Sökmen'e bildirilmesini emretmişti.⁶¹⁷ Alınan bu kararı Açıkalın, Tayfur Sökmen'e bildirmiş ve Sökmen bu kararı; *"Eşsiz Atatürk'ün imzasını taşıyan kararın tebliği hayatımın mesut anlarından biridir."*⁶¹⁸ diyerek mutluluğunu dile getirir.

3.3.3.1. Hatay'da Birlik ve Beraberliği Sağlama Çabaları

Tayfur Sökmen'in Hatay mücadelesinde, en çok üzerinde durduğu ve kurtuluş yolu olarak gördüğü, Hatay'da yaşayan bütün unsurların birlik ve beraberlik içinde olmalarıydı. Hatay'daki seçim sürecinde de, Fransızların seçmenleri cemaatlere ayırarak parçalamasına bu düşünceyle her zaman karşı çıkmıştı. Tayfur Sökmen, bu düşüncesini Cumhurbaşkanlığı adaylığı belli olduğu zaman da korumuş,

⁶¹⁶ Sökmen, a.g.e., s. 110.

⁶¹⁷ **TBMM Arşivi**, TBMM Azasına Mahsus Zat ve Sicil Dosyası, Devre: 5, Sicil No: 875 Defter no: 28, Kutu numarası: 4. Kararname metni için bkz.: EK-10 ve 11.

⁶¹⁸ Sökmen, a.g.e., s. 111

Cumhurbaşkanı seçildikten sonra da fiili olarak bu düşüncesini Hatay Devleti'nin temeline koymaya çalışmıştır.

Cumhurbaşkanı adaylığı belli olduktan sonra Hatay'a gelen Tayfur Sökmen, Türkler tarafından yoğun sevinçle karşılanmış olsa da, diğer cemaatlerin kafasında yeni rejimin ve devletin tavrının ne olacağı soruları vardı. Bu sorulara ilk cevap sayılabilecek beyanatını Tayfur Sökmen, 31 Ağustos 1938 tarihinde, Harbiye'de Turizm Otelinde gazetecileri kabulünde vermişti.

Gazetecinin; *“Mazide iyi hareket etmeyenler hakkında ne düşünüyorsunuz. Yeni idarede nasıl çalışılması lazımdır?”* sorusuna verdiği cevapta, *“...bu hür sema altında yaşayan Hataylılar cins, din, mezhep, zümre, parti ve şahıs tefrik etmeksizin bir kütle halinde yaşayacaklar ve yaşamalıdırlar.”* diyerek, hiç kimseyi dışlamadan ve herkesi bir bütün görerak hareket edileceğinin altını çizer. Ayrıca hiç kimsenin bir diğerine üstünlüğünün olmadığını ve geçmişteki hareketlerden dolayı da sorumlu görülmeceğini vurgular. Artık eski devirlerin kapandığını, yeni bir dönemin başladığını, bu yeni döneminde namusuyla yaşayan ve üzerine düşen görevi en iyi şekilde yapanların dönemi olacağını söyler.⁶¹⁹

Tayfur Sökmen'in Cumhurbaşkanlığı öncesi bu konuşması, Hatay'da yaşayan bütün unsurları kapsayıcı ve birliğe, beraberliğe çağrısıdır. Sökmen, geçmişte yapılan hatalarından dolayı kimsenin mesul tutulamayacağını, o perdenin kapandığını, namusuyla çalışan herkesin kendileri için muhterem olduğunu söylemektedir. Yani Tayfur Sökmen, kurulacak yeni idarenin, namuslu ve vazifesini hakkıyla yapan kişilerle çalışacağını söyler.

Tayfur Sökmen, Cumhurbaşkanlığı öncesi son gezilerinden birini de 31 Ağustos 1938 günü Süveydiye'ye yapar. Süveydiye farklı cemaatlerin yoğun olduğu bir yerdi ve genelde Arapça konuşulurdu. Bu farklı yapıların bir arada olmasına rağmen, Tayfur Sökmen'in karşılanması çok gösterişli olmuştu. Halk geçmişte çok ihmal edildiklerinden bahsederek birtakım isteklerde bulundu. Bu istekleri dinleyen Tayfur Sökmen, halka bir konuşma yaparak, on dokuz yıl sonra bir arada bulunmaktan duyduğu memnuniyeti dile getirir. Elde edilen bu istiklalin Atatürk'ün eseri olduğunu, bu esere layık olmak için de, herkesin hiçbir cins ve mezhep ayrımı yapmadan çalışması gerektiğini söyler. Sözlerinin devamında ise birlik ve beraberlik

⁶¹⁹ “Bay Tayfur Sökmen’le bir hasbihal”, **Yeniğün**, 31 Ağustos 1938, s. 1.

mesajı veren Sökmen; Hatay'da sadece Hataylı olduğunu, şu veya bu unsurun veya milletin bulunmadığını ve eski devrin kapanarak yeni devrin açıldığını özellikle vurgular. Bu yeni devirde de, Hatay kanunlarına riayet eden herkesin bu saadetten istifa edeceğini söyleyerek, her konuşmasında olduğu gibi sözlerini Atatürk'e minnet ve şükranlarını göstererek bitirir.⁶²⁰

Tayfur Sökmen, konuşmasının temelini eşitliği koyuyor ve adaletli yönetim anlayışını vurguluyordu. Yıllardır ihmal edilen ve cemaatler arası kavganın içinde olan bu halk, Tayfur Sökmen'in söylediği bu kavramlara hasrettir. Bunun farkında olarak Tayfur Sökmen, herkesin kanun önünde eşit olacağı ve devlet nimetlerinin eşit dağıtılacağı bir yönetim vadeder. Bütün unsurları da "*Hataylılık*" çatısı altında toplamaya çalışır.

Sökmen, konuşmasının sonunda söylediği "*Hatay kanunlarına riayet*" edilme isteğini çoğu konuşmasının temeli yapar ve her fırsatta bunun altını çizer. 25 Eylül 1938 Reyhaniye ziyaretinde de: "*Hatay kanunlarına itaat eden bütün vatandaşların din, mezhep ve milliyet farkı gözetilmeden bu nimetten seyyanen istifade eyleyecekler...*"⁶²¹ sözleriyle de, bu konuda ne kadar hassas olduğunu gösterir.

2 Ekim 1938 tarihinde Kırıkhan ziyaretinde de bunları tekrarlayacaktır: "*Hatayda Türk, Ermeni, Rum, Arap diye ayrı ayrı unsurlar yoktur. Yalnız ve sadece 'Hataylı' vardır. Herkes Hatayın kavuştuğu büyük nimet ve saadetten seyyanen müstefid olacaktır... Hataylılar din, milliyet ve mezhep farkı olmadan hep kardeştir... Türkiye'de olduğu gibi burada da herkes kardeş gibi yaşayacak ve kanunlara itaat etmeyenler, her kim olursa olsun en ağır cezalara çarptırılacaktır.*"⁶²² Bu kardeşlik herkesin el ele vermesiyle daha da güçlenecektir. Tayfur Sökmen, 1 Eylül 1938 tarihli İskenderun ziyaretinde Halkevinde, Eti Türkleri, Ermeni, Rum Cemaatleri temsilcilerini, Türk ve İngiliz konsoloslarını, milletvekillerini ve İskenderun Belediye Başkanı'nı kabul ederek görüşmelerde bulunmuştu. Bu görüşmeler esnasında, siyasî ve iktisadi konular konuşulmuş olsa da, Tayfur Sökmen asıl mesajını yine birlik ve beraberlik üzerine vermişti. Bu konuşma

⁶²⁰ "Bay Tayfur Sökmen'in tetkik gezileri", **Yenigün**, 1 Eylül 1938, s. 3.

⁶²¹ "Devlet reisimiz Pazar günü Reyhaniye ve havalisinde bir tetkik gezisi yaptılar", **Yenigün**, 27 Eylül 1938, s. 1-3.

⁶²² "Devlet reisimiz Pazar günü Kırıkhan ve havalisinde bir tetkik gezisi yaptılar", **Yenigün**, 4 Birinciteşrin (Ekim) 1938, s. 1-4

salonda bulunanları tatmin edici bir düzeyde olmuştur. Birlik ve beraberliğin sağlanması için, el ele verilmesini vurgulayan Tayfur Sökmen, geçmişin unutulduğunu, yeni bir dönemin başladığını ve bu dönemde de, birlik içinde ve namuslu çalışacak insanlara ihtiyacı olduğunu söyler.⁶²³

Tayfur Sökmen, Cumhurbaşkanı seçildikten sonra da her fırsatta Hatay'ın çeşitli yerlerine gidiyor, yetkililerle görüşerek, halkla bir araya geliyordu. Gittiği her yerde Hatay'ın birliğinden ve bütünlüğünden bahsederek, Hatay Devleti'nin temel siyaseti olarak bu düşünceyi merkeze oturtmaya çalışıyordu. Bu konuda büyük bir kesimden de destek alıyordu. Bunun en somut örneklerinden birisi, Cumhurbaşkanlığının ilk günlerinde 8 Eylül 1938 günü, Harbiye'de Defne Otelinde tertip ettiği yemekte konuşan milletvekillerinin söyledikleri idi. Yemeğe Meclis Başkanı, milletvekilleri, bakanlar, müsteşarlar ve gazeteciler katılmıştı. Yemekte söz alarak konuşan Antakya Rum Ortodoks Milletvekili Doktor Basil, sözlerinin sonunda şunları söylemiştir: *“Hatay’da ırk, millet ve yine ayrı ayrı zümreler yok, Hataylılar ve Hataylı kardeşler vardır.”* Sonra İskenderun Milletvekili Abbas Ülkü söz almıştı. O da konuşmasında geçmişin kötü hatıralarının geride kaldığını, artık bütün Hataylıların el ele vererek ilerlemesi gerektiğini, bunun için de gerekli olan kardeşliğin mevcut olduğunu söylemiş ve sözlerini *“Yaşasın Hatay, yaşasın Hataylılar”* diyerek bitirmişti.⁶²⁴

Diğer milletvekillerinin de konuşmalarından sonra son sözü Tayfur Sökmen almıştı. Tayfur Sökmen’de konuşmasının temelinde Hataylıların birlik ve beraberliğinin önemini koymuş ve dışardan bazılarının, Hatay’da yaşayan cemaatlerin birbirlerine düşman olduklarını ve bir arada olmalarına imkân olmadığı iddialarını hatırlatır. Sökmen, Hatay halkının kendi hallerine bırakıldığı zaman bu iddiaların ne kadar yanlış ve hatta yalan olduğunu Hatay Meclisi’nin açılmasında ve mevcut durumda bütün dünyaya gösterdiğini söyler. Sözlerinin devamında ise, Hatay’da yaşayan farklı unsurların, birliğinin sağlanması için temele *“Hataylılık”* ruhunu koymuştur. Bunu yaparken de; *“İşte velinimetimiz olan büyük Atatürk Türkiyesi, cins mezhep, milliyet, ırk ve zümre gözetmeden idare edildiği içindir ki herkes Türküm, Türkiyeliyim diyerek yaşıyor ve öğreniyor.”* sözleriyle, Atatürk’ü ve Türkiye’yi örnek göstermiş, Atatürk’ün takip ettiği bu anlayışı Hatay’da da

⁶²³ “Sayın B. Tayfur Sökmen’in Tetkikleri”, **Hatay**, 2 Eylül 1938, s. 2.

⁶²⁴ “Devlet Reisimizin Ziyafeti”, **Yeni Gün**, 9 Eylül 1938, s. 1-3; “Devlet Reisimizin Ziyafeti”, **Hatay**, 9 Eylül 1938, s. 1;

sürdüreceğini şu sözlerle oltaya koymuştur: “...*Cins, mezhep, ırk ve zümre farkı gözetmeden idare ederek yaşayacağız ve Hataylıyız diyerek öğüneceğiz.*”⁶²⁵

Tayfur Sökmen’in, Cumhurbaşkanı sıfatıyla yaptığı bu konuşma önemlidir. Zira konuşmasında, Hatay’da yaşayan farklı unsurların, birliğin sağlanması için temele “*Hataylılık*” ruhunu koymuştur. Tayfur Sökmen’in bu konuşması ve verdiği mesaj Türkiye’den de duyulmuş ve gazete manşetlerine taşınmıştı: “*Velinimetimiz büyük Atatürk Türkiyesi nasıl (Türküm) diyorsa, bizde (Hataylıyız) diye öğüneceğiz.*”⁶²⁶

Tayfur Sökmen’in her gittiği yerde sürekli eşitlikten ve adaletten bahsetmesi, aslında geçmişte yaşanan adaletsizlik ve eşitsizliğin de ne kadar ileri düzeyde olduğunu göstermektedir. Çünkü Fransızlar Hatay’a hakim olma siyasetlerinde, cemaatler arasındaki tefrika ve düşmanlıkları ön plana çıkartmış, işbirliği yapanların haricindekileri adaletsizce yönetmişlerdi. Bu davanın içinde yıllardır bunun farkında olarak mücadele eden Tayfur Sökmen, bu insanî duyguları -eşitlik-adalet- yerleştirebilirse Hatay’ın bütünlüğünü sağlayabileceğinin farkındadır. Bunu başarmış, birlik ve beraberliğini sağlamış, önünde örnek alabileceği ana vatani ve lideri vardır. “*Atatürk Türkiyesi*” tabiri ondandır. Örnek aldığı yegâne lider Atatürk’tür.

Tayfur Sökmen, birlik ve beraberliğin tesis edilmesi için en küçük olayda bile büyük hassasiyet göstererek, hak ve hukukta vatandaşlar arasında hiçbir ayırım olmadığını göstermeye çalışıyordu. Mesela Hınçak Cemiyetine mensup bir Papazın başına su dökülme olayında, suçlunun bulunup cezalandırılmasını istemesi bu hassasiyetinin önemli örneklerindedir. Daha da önemlisi, bu olayı yapan kişinin akrabalarından birisi olduğunu öğrenmesi onu daha da üzmüş olsa da, müsamaha gösterilmeden cezalandırılmasını isteyecektir.⁶²⁷ Sökmen, bu hassasiyeti bütün devlet yöneticileri ve idarecilerinin de göstermesini istiyordu. 25 Eylül 1938 günü Reyhanlı’ya yaptığı tetkik gezisinde de nahiye müdürüne söyledikleri bu konuya verdiği önemi göstermektedir. Müdürdan nahiyenin asayışı hakkında izahat istedikten sonra müdüre: “...*Adaletin tevzi hususunda din, mezhep, milliyet ve sınıf*

⁶²⁵ “Devlet Reisimizin Ziyafeti”, **Hatay**, 9 Eylül 1938, s. 1; “Devlet Reisimizin Ziyafeti”, **Yenigün**, 9 Eylül 1938, s. 3.

⁶²⁶ “Hataylıların Kararı”, **Sabah**, 11 Eylül 1938, s. 1.

⁶²⁷ Sökmen, a.g.e., s. 111-112.

farkı katiyen gözetilmemesini ve hiçbir istisna yapılmamasını” kati surette emretmişti.”⁶²⁸

Tayfur Sökmen, halk arasında birlik ve beraberliği sağlamak ve eski birtakım anlaşmazlıkları gidermek için, fikri bir altyapı oluşturmaya, özellikle Alevi-Sünni anlaşmazlığının önyargılardan ve hurafelerden kaynaklandığını göstermeye çalışıyordu. Bu amaçla, Hatay Halk Partisinin bünyesinde “*Hars Komitesi*” teşkil etmek için bir toplantı tertip edilmiş ve bu toplantıya da, hem Sünni hem de Alevi ileri gelenleri çağrılmıştı. Toplantıda söz alan eski Harbiye Nahiye Müdürü Ali Zahur ve Nesip Arsuzi birer konuşma yapmışlar ve “*Eti Türkleriyle Oğuz Türkleri arasında hiçbir itilaf olmadığını, eski devrin kötü ve sakın bir siyaseti yüzünden meydana gelen vaziyetin büyük Atamızın yüksek irade ve irşadlarıyla bertaraf edildiğini Ulu Önderin gösterdiği nurlu yoldan ayrılmayacaklarını izah etmişler ve alkışlanmışlardı.*”⁶²⁹

Bu konuşmalardan sonra Tayfur Sökmen söz alarak uzun bir konuşma yapmıştı. Konuşmasının başında Hatay’da tarihin kötü hatıralarından birisinin Alevilik ve Sünnilik meselesinin olduğunu, bu meselenin kaynağının da yüzyıllar önce siyaseten gizli menfaatler elde etmek için bazı kesimler tarafından ortaya atıldığını fakat artık o meselenin Atatürk sayesinde çözüldüğünü söyler. Bunun en önemli göstergesinin de, vatanın en tehlikeli anlarında Adana’yı korumak için ilk silaha sarılanların Aleviler (Eti Türkleri) olduğuna dikkati çeker ve Oğuz Türkleri ile birlikte yıllarca mücadele ettiklerini belirtir. Bu örnekten sonra Hatay’daki durumu izah eden Sökmen’e göre, geçmişte yaşanan üzücü olaylara sebep olan menfaatçi ve tefrikacılar artık yoktur. Artık birlik olunmasını engelleyecek hiçbir siyasi, akli ve ilmi sebepte kalmamıştır. Onun için geçmişin anlamsız ve geri hareketlerinden kurtulup istikbalin ve huzurun zamanı gelmiştir.⁶³⁰

Tayfur Sökmen, genel anlamda bütün halkın eski hurafelerden ve önyargılardan dolayı çoğu gerçeği görememesinin toplumda yarattığı baskının

⁶²⁸ “Devlet reisimiz Pazar günü Reyhaniye ve havalisinde bir tetkik gezisi yaptılar”, **Yenigün**, 27 Eylül 1938, s. 3.

⁶²⁹ “Devlet Reisimizin başkanlığında Parti binasında mühim bir toplantı yapıldı”, **Yenigün**, 9 İkinciteşrin (Kasım) 1938, s. 1.

⁶³⁰ a.y.

farkındadır. Kendisinin de bu tarzda önyargılarının olduğunu bir hatırasıyla şöyle anlatacaktır:⁶³¹

“Pariste bir arkadaşım ile beraber Notrdamdösyon kilisesinin önünden geçiyordum. Muazzam tarihi bir eser olan binanın azameti önünde durakladım. Arkadaşım binanın içerisini gezmemi teklif ve binanın dahilinde mühim eski eserler bulunduğunu söyledi. Fakat mazinin kötü bir itiyadı neticesi içeriye girmekte tereddüt ediyordum. Arkadaşımın ısrarile girdim. İçeride gördüğüm manzara şu idi: yüzlerce kadın erkek ve çocuk toplanmış kemali huşu ile Papazın vazını dinliyordu. Kulak kabarttım, Vaiz kendisini alaka ile dinliyen halka birlik, kardeşlik ve iyilik tavsiye ediyor ve bunu latince İncilden aldığı ayetleri Fransızçaya çevirerek anlatıyordu. Bir an düşündüm. Bundan otuz sene evvel camilerde bizim meşhur hocalarımız ve vaizlerimiz da Kuranı kerimden arapça ayetleri Türkçeye çevirerek bize tefsir eder hemen aynı şeyleri söylerlerdi. Bu mabetten iki mühim şey öğrenerek çıkıyordum. Eski ananelerin bize miras bıraktığı ‘kiliseye girilmez... zihniyetini atmış ve kilisedeki eski eserleri tedkik eylemişim...”

Tayfur Sökmen, bu hatırasını anlatırken, aslında Hatay halkı arasında Alevi-Sünni anlaşmazlığının bir önyargıdan kaynaklandığını, bunun aşılması için ise hurafelerden kurtulmak gerektiğini anlatır. Sökmen, bu geçmişin izlerini silmek, husumeti ve ayrılığı gidermek için yoğun çaba gösterir. Bu önyargı ve hurafelerden bazıları, Sünnilerin Alevilerin kestiği eti yememeleri, birbiri camilerine gitmemeleri ve birbirlerinden kız alıp vermemeleri idi. Sökmen bu durumun giderilmesi için Cumhurbaşkanlığı görevine başladığı zaman ilk yaptığı şeylerden birisi yemekleri Alevilerin kestiği etten yaptırmak ve Cuma namazlarını devlet erkânı ile Alevi camilerinden Affan Camiinde ve diğerlerinde kılmak olmuştur. Sökmen’e göre zaman içerisinde bu önyargılar kırıldıktan sonra cemaatler arasında kız alıp vermelerde başlamıştı.⁶³²

Tayfur Sökmen’in geçmişten gelen cemaatler arasındaki bu ayrılığı gidermek için ortaya koyduğu anlayış, gelecek yıllarda Hatay’ın hoşgörülü yapısına büyük katkı sağlayacaktı. Sökmen’in 30 Aralık 1938 tarihinde Meclis Başkanı Abdulgani Türkmen ve bazı milletvekilleriyle birlikte Affan Camisinde kıldığı Cuma namazı çıkışında yaptığı konuşma incelendiği zaman, Alevilerin (Eti Türkleri) çok uzun zamandan beri ihmal edildiğini kabul eder. Fakat bunca yıllık ihmalin ve anlaşmazlığın kaynağını, bu ayrılıktan menfaat temin edenlerde görerek, bunun artık geride kaldığını söyler. Onun için bu camide yaptıkları ibadetin ve ziyaretin ayrı bir anlamı vardır. Zira yapılan bu ibadet ve ziyaret, iki cemaat arasına nifak sokmak

⁶³¹ “Devlet Reisimizin başkanlığında”, **Yeni Gün**, 9 İkinciteşrin (Kasım) 1938, s. 2.

⁶³² Sökmen, a.g.e., s. 112.

isteyen bazı menfaat sahiplerinin ve kindar insanların asırlardır yapmaya çalıştıkları oyunu bozmuş ve sona erdirmiştir. Sökmen sözlerinin devamında, Atatürk'ün ortaya koyduğu vatandaşlar arasında hiçbir fark gözetilmeksizin eşitlik ilkesini aynen tatbika çalışacağını söyleyerek, herkesin kanun önünde eşitliğini değişmez ilke olarak görür. Son olarak ise şunları söyler: *“Hepimizin aynı vatanda yaşadığımızı ve aramızda didişmeyi icap ettirecek esaslı hiçbir şeyin mevcut bulunmadığına göre her zaman olduğu gibi bugün de dünden çok yakın ve beraber yaşamalıyız. Biz bütün icraatımızda size söylediklerimizi mümkün olduğu kadar aynen tatbikine çalışıyoruz.”*⁶³³

Bu bütünlüğü sağlamak, cemaatler arasındaki husumetleri gidermek, birlik yapmak elbette tek kişinin yapabileceği bir şey değildi. Tayfur Sökmen'in bu anlayışına ve gayretlerine destek verenler de bir hayli fazlaydı. Selim Çelenk'in bir yazısında bunu görmek mümkündür. Yazısının başında *“Genç Hatay Devletinin başta gelen umdelerinden biri şahıs, din, mezhep, fikir ve kılık hürriyetidir.”* diyerek, bu anlayışı başta Cumhurbaşkanı olmak üzere diğer devlet erkânının da benimsediğini, Hükümetin de bunları gerçekleştirmek için bir düzen içinde hareket ettiğini söyleyecektir. Çelenk, bu olumlu havayı bozmak isteyenlerin çıkacağını yaşanan bir olaya dayandırarak dikkat çeker. Bu olay, sekiz on yaşlarında çocukların şuarsuzca iki Arap'ın başındaki serpuşlarını kafalarından almalarıdır. Bunları teşvik edenlerin ve velilerinin ağır bir şekilde cezalandırılacaklarını söylemektedir. Bu suçluların bulunması için halkın zabıtaya yardımcı olmasının milli bir vazife olduğunu yazar. En küçük bir olayın bile olmasına izin verilmemesinin, Hataylıları medeni bir duruma getireceğini, refah ve huzurun sağlanacağını özellikle belirtir.⁶³⁴

Tayfur Sökmen'in Hatay Devleti'nin kuruluşundan itibaren, halk arasında birlik, beraberlik ve eşitliği sağlama çabalarına, başka bir gözle bakmak için, Suriye'de çıkan Ebabil gazetesinin Hatay hakkında yazdığı yazıyı görmek yerinde olacaktır. Bu yazı, Hatay'a iki yönlü bakışı ortaya koyması ama gerçeğin görülmesi açısından önemlidir.⁶³⁵

“Geçen Cumartesi günü bizzat Antakyada bulunduk. Muhtelif unsurlar arasındaki garip ve gıpta edilmeye layık anlaşmayı gözlerimizle gördük. Keza mebuslarla resmi şahsiyetler arasında tam anlaşmaya da şahit olduk. Hatayın baştan

⁶³³ “Devlet Reisimiz Dün Cuma namazını Affan camiinde kıldılar”, **Yenigün**, 31 Birincikanun (Aralık) 1938, s. 1.

⁶³⁴ Selim Çelenk, “Şahsi hürriyet mutlaktır”, **Yenigün**, 22 Eylül 1938, s. 1-2.

⁶³⁵ Nasuhi Baydar, “Hatay hakkında bir şahadet”, **Yenigün**, 21 Eylül 1938, s. 1-3.

başa tam bir huzur ve sükun içinde bulunduğunu halkın derin bir sevinç içinde ve bilhassa Şam Vatani kütlesinin hedefinden uzak bir birlik ve kaynaşma içinde yaşadığını tesbit ve müşahede ettik.

Fakat birde dönüp bu kütleye mensup gazetelere baktık ki ne görelim: ‘Sancakta Türk mezalimi, Arap köylerine yapılan baskınlar ve ekinlerin yağma edilmesi, Arapça bir plak dinlendiği için bir Suriye askerinin öldürülmesi, iki Arabin bazı Türkler hakkında şikayette buldukları için hudud harici edilmesi, Suphi Bereketin Millet Meclisinde Araplara hücumu, Türk ve Fransızlar arasında çarpışmalar....’

İşte hepsi yalan ve iftira dolu yazılardan bi kaçının başlığı.

Biz Hatay’da yalnızca adalet, müsavat gayret ve anlaşma gördük.”

Ebabil gazetesi, bu kadar kısa zamanda Hataylılar arasında sağlanan birlik, beraberlik ve uygunluğa gıptayla bakmıştı. Bu gıpta edilecek durum kendiliğinden gelmiyordu. Tabi bunun temelini oluşturmak için benimsenen siyasetin uygulayıcısı ve devam ettiricisi Tayfur Sökmen’i de görmek gerekir. Zira o, yeni kurulan Hatay Devleti’nde ortaya koymaya çalıştığı birlik, beraberlik, eşitlik ve kanunun üstünlüğü anlayışı, Hatay’ın dış müdahalelerden kurtulmasından sonra ve siyasetin de bunu benimsemesiyle istenilen düzen kendiliğinden geliyordu.

Tayfur Sökmen, yukarıda ortaya koymaya çalıştığımız bütün bu düşüncelerinin ve izlediği siyasetin özetini “*El Liva*” gazetesine verdiği beyanatta çok net bir şekilde ortaya koyuyordu. 16.10.1938 tarihinde “*El Liva*” gazetesinde yayımlanan bu beyanat şöyleydi:

“Siz şunu çok iyi bilin ki, ben burada herkes için ve Büyük Babamız Atatürk’ten aldığımız ilhamla dahi bilatefrik cins ve mezhep bütün Hataylıları aynı müsavi nazarla görmekteyiz. Beni burada ziyaret eden şahısları ve heyetleri, bir unsuru temsil ettikleri için kabul etmiyorum. Bakınız, beni ziyarete gelen mebuslar dahi, bir taifeyi temsil eden değil, ancak Hatayı temsil eden mebuslar olarak burada bulunuyorlar.

Hatay, Allahın bir çok tabiat güzelliklerini, esrarını, nimetlerini, hazinelerini bolca bahşettiği bir memlekettir. Bize düşen vazife, bu semavi ve tabii nimetlerden istifade etmektir.

Maziyi bütün anlamı ile unuttuk. Şimdi hepimiz müttefik ve müttehit olarak Hatayın sadetine hadim olmalıyız. İstiklal nimetini elde ettik. Memleketi müstakil görmek kadar insan için tatlı bir şey olabilir mi?

Şuna inanınız ki, ben Suriye ve Suriyelilere karşı derin bir samimiyet beslerim. Bu memlekette hürmet ettiğim birçok dostlarım vardır. Aynı zamanda Türkiye’nin dahi bu komşu memleket hakkında istediği haberdir. Ben bütün kalbi samimiyetimle Suriye ile iyi komşuluk alakaları tesis etmek arzusundayım. Fakat Suriyelilerin bu husustaki düşüncelerinin ne olduğunu henüz bilmiyorum.

*Yine inanmanızı rica ederek ilave ediyorum ki, Hataylılara bila tefrik baktığımı söylerken hiçbir siyasi mücadeleye tabi olmuyorum. Atatürkten aldığım ilhamla şuurumdan gelerek konuşuyorum.*⁶³⁶

Tayfur Sökmen yukarıda anlatmaya çalıştığımız düşüncelerini birde Hatay Millet Meclisi'nin 1 Kasım 1938 tarihli açılış konuşmasında ortaya koyacaktır ve kurulan yeni devletin temel prensibini de şu sözlerle tekrarlayacaktır: *“Bu millet kürsüsünden tekrar herkese söyleyebilirim ki, cins, mezhep, ırk, milliyet farkı gözetmeden ağa, bey, sınıf, zümre ayırmadan bilaistisna herkesi adalet muvacehesinde müsavi görmek devletimizin esas umdelerinden birisidir. ...Dün ve bugün şu beyanatın en küçük aksini gören vatandaşlara hakkını aramak için Devlet evi ve devlet kapıları açıktır. Haklı müracaatları dinlenecek, hakları ihkak edilecektir.”*⁶³⁷

3.3.3.2. İnceleme Gezileri ve Sorunlara Çözüm Arayışları

Tayfur Sökmen, Cumhurbaşkanlığı adaylığı belli olunca, 25 Ağustos'ta Hatay'a gelmiş ve birçok yeri ziyarete gitmişti. Köylülerin dertlerini, sıkıntılarını dinlemiş, yeni dönemde yapması gerekenleri tespit etmeye çalışmıştı.

Tayfur Sökmen'in bu ziyaretlerinde gittiği köylerin sıkıntıları aslında birbirine çok yakındı. Çünkü çoğu yerin geçim şartları ve karşılaştıkları problemler aynıydı. Köylülerin bu ortak sıkıntılarını dinleyen Sökmen, alınacak tedbirler üzerinde köylülerle hasbihal ediyordu. Özellikle köylüler, en önemli geçim kaynakları olan zeytin üzerine konuşuyor, zeytinin toplanma, sıkma ve çırpılması aşamalarında yaşadıkları sıkıntıları aktarıyorlardı. Bunun dışında, köylülerin en büyük temennileri aşar usulünün kaldırılmasıydı. Tayfur Sökmen, köylülerin bu temennisinin gerçekleşmesi için çalışacağını vadedmişti.⁶³⁸

Tayfur Sökmen, gezilerine devam ettikçe, yıllardır ihmal edilmişliğin köylüler üzerinde yaratmış olduğu bıkkınlığı ve çaresizliği de daha iyi görüyordu. Farklı unsurları barındıran Süveydiye'nin Leşiye Köyü'ne 31 Ağustos 1938 günü yapılan gezi sırasında bütün köylüler ortak bir sevinç gösterisiyle Tayfur Sökmen'i karşılamışlardı. Süveydiye halkı namına konuşan Corç, Süveydiye nahiyesinin eski

⁶³⁶ “Devlet reisimiz El Liva gazetesine verdiği beyanattır”, **Yenigün**, 20 Birinciteşrin (Ekim) 1938, s. 1.

⁶³⁷ Tekin, **Hatay Devleti Millet Meclisi...**s. 70.

⁶³⁸ “Bay Tayfur Sökmen'in tetkik gezileri devam ediyor”, **Yenigün**, 1 Eylül 1938, s. 1.

yönetim tarafından çok ihmal edildiğini söyleyerek, Süveydiye-Antakya yolunun yapılarak, içme suyunun nahiye merkezine getirilmesini talep etmişti.⁶³⁹

Hatay Devleti Meclisi tatilde olsa da Tayfur Sökmen, Hatay'ın halledilmesi gereken meseleleri konusunda kabine ile görüşmeler yapıyor ve yapılabilecekleri planlıyorlardı. 10 Eylül 1938 tarihinde kabine erkânıyla yaptığı toplantıda çözüm bekleyen meseleler konuşulmuştu. Çözüm bekleyen meselelerin başında, göl ve bataklıkların kurutulması, sıtma ve trahom hastalıklarıyla mücadele, liman ve gümrük meseleleri, mali ve adli teşkilat, kültür işleri ve af kanunu gibi konular vardı.⁶⁴⁰

Tayfur Sökmen, bu arada gezilerine devam ediyor, gittiği yerlerdeki sıkıntıları dinliyor ve halkın isteklerini yerine getirmek için fikri zemin hazırlıyordu. 13 Eylül 1938'de, Beylan Halkevi'ne uğrayan Tayfur Sökmen, Beylan'ın ihtiyaçlarını tetkik etmiş,⁶⁴¹ 15 Eylül'de ise Musa Dağı Nahiyesinin merkezi olan Bityas köyüne gitmişti. Her gittiği yerde olduğu gibi, burada da halkın yoğun sevgisiyle karşılanmış, akşama kadar burada kalarak halkın sıkıntılarını dinlemişti.⁶⁴²

Tetkik gezilerinin bir diğerini ise, 18 Eylül 1938 günü Amik Ovası'na yapan Tayfur Sökmen, yıllardır çiftçinin en büyük sorunu olan, Mazlum Paşa Dalyanı'nı gezmişti. Bu dalyanın Asi Nehri'ne ulaştığı noktada bulunan bent, suların yükselmesiyle köylülere büyük zararlar veriyordu. Amik Gölü'nün dalyana doğru uzanan boğazını tetkik etmek için bir yelkenliye binen Sökmen, boğazı kapatan bendin yıkılması ve boğazın önünün temizlenerek suyun akışının sağlanmasına karar vermişti. Bu ziyaret Amik Ovalıları için büyük bir önem taşımış, yıllardır devam eden bu sorunlarından kurtulma umudu doğmuştu.⁶⁴³ 23 Eylül 1938 yılında Ordu nahiyesinden geçerek Kesep nahiyesine gitmişti. Buralarda incelemelerde bulunarak, köylülerin dertlerini, ihtiyaçlarını ve dileklerini ayrı ayrı dinleyerek, hepsiyle alakadar olmuş, bu istekler hakkında notlar aldırılmıştı.⁶⁴⁴

25 Eylül 1938 tarihinde Reyhaniye ve Yenişehir'e yaptığı geziyi, Meclis Başkanı Abdulgani Türkmen ve bazı milletvekilleriyle gerçekleştirmiştir. Önce

⁶³⁹ "Bay Tayfur Sökmen'in tetkik gezileri", **Yenigün**, 1 Eylül 1938, s. 3.

⁶⁴⁰ "Devlet Reisi Kabineye riyaset ettiler", **Yenigün**, 13 Eylül 1938.

⁶⁴¹ Mursaloğlu, **Sancak, Devlet, Millet...**, s. 165.

⁶⁴² "Devlet Reisimiz dün Bityas Köyünü ziyaret ettiler", **Yenigün**, 16 Eylül 1938, s. 1.

⁶⁴³ "Amik çiftçisi ezeli dertten kurtuluyor", **Yenigün**, 20 Eylül 1938, s. 1; "Amik, Bataklık belasından kurtulacak", **Hatay**, 21 Eylül 1938, s. 1.

⁶⁴⁴ "Devlet reisimiz Kesebe giderek tetkikatta bulundular", **Yenigün**, 23 Eylül 1938, s. 1.

Yenişehir Gölü'ne giden ve burada incelemelerde bulunun Sökmen, gölün bakımsızlığına üzülmüş, yanındaki Reyhaniye Belediye Başkanı'na yapılacak küçük yatırımlarla buranın doğal güzelliğine kavuşturulması ve yüzme havuzuna dönüştürülmesi için tavsiyede bulunmuştu. Sonra Reyhaniye'ye geçerek burada da incelemelerde bulunan Sökmen, Reyhaniye'nin imar işleriyle yakından ilgilenmiş, Belediye Başkanına önemli direktifler vermişti. Sonra Yeşilova'ya da uğrayan Sökmen, buranın doktorlarıyla görüşerek, kasabanın sağlık durumu hakkında bilgi aldıktan sonra, doktorlardan köylünün ayağına giderek, çiftçinin sağlığıyla yakından ilgilenilmesi için gerekenlerin yapılmasını istemişti.⁶⁴⁵

Tayfur Sökmen, tetkik gezilerine devam ediyor ve bütün Pazar günlerini hemen hemen bu inceleme gezilerine ayırıyordu. Bu sefer Kırıkhan'da idi. 02 Ekim 1938 Pazar günü geldiği Kırıkhan'da, ona refakat eden, Meclis Başkanı Abdulgani Türkmen, Albay Şükrü Kanatlı, maarif vekili, bazı müsteşarlar ve gazeteciler vardı. Karşılama töreninden sonra belediye binasına geçildi. Sökmen, ihtiyaçları ve yapılması gerekenleri Belediye Başkanı, Kaymakam ve Mebuslarla görüşülüp, her söylenileni dikkate alarak gerekli talimatları veriyordu. Verdiği talimatlardan birisi de, Kırıkhan'ın ihtiyacı olduğu söylenen bir ortaokulun açılmasıydı. Kasabanın yaşlılarıyla konuşup onlara iltifatlar ettikten sonra hazır bulunan halka da bir konuşma yapan Sökmen, bütün konuşmaların temeli olan birlik ve beraberlikten bahsederek: *“Hatayda Türk, Ermeni, Rum, Arap diye ayrı ayrı unsurlar yoktur. Yalnız ve sadece ‘Hataylı’ vardır. Herkes Hatayın kavuştuğu büyük nimet ve saadetten seyyanen müstefid olacaktır.”* sözlerinden sonra, belediyenin sorunlarını dinlemiş, belediyenin gelirinin yetersizliğini öğrenip vergilerin toplanması konusunda daha hassas davranılmasını istemişti. Belediye Başkanı'nın maliyeye olan borçlarının 1 yıl ertelenmesi talebine de olumlu yanıt vermişti. Tayfur Sökmen, Suriye'ye yeni yönetimin oluşmasıyla birlikte yapılan göçleri biliyordu. Bu göçlerin devam edip etmediğini sormuş ve sonrasında şunları söylemiştir: *“Hükümetin teminatına inanmayarak bundan sonra yurtlarını terkedenlerin tekrar Hatay'a dönmelerine katıyyen müsaade edilmeyecektir. Hataylılar din, milliyet ve mezhep farkı olmadan hep kardeştir.”* Sökmen, Kırıkhan incelemelerine devam ederek, kasabanın üç kilometre dışında bulunan kaplıcalara gitmiş, burada incelemelerde bulunmuştu. Aldığı bilgilerle kaplıcanın senede dört ay kullanıldığını öğrenen

⁶⁴⁵ “Devlet reisimiz Pazar günü Reyhaniye ve havalisinde bir tetkik gezisi yaptılar”, **Yeniğün**, 27 Eylül 1938, s. 1-3.

Sökmen, buradan tam kapasite faydalanmak için sondajla kaplıcanın kaynağına ulaşılması ve kaplıcanın bulunduğu bölgeye tesisler inşa edilmesi talimatını vererek, Kırıkhan'dan ayrılmıştı.⁶⁴⁶

7 Ekim 1938 tarihinde Ordu (Yayladağ) nahiyesinde kurulan kaza teşkilatı törenine katılan Tayfur Sökmen, yanındaki devlet erkânı ile birlikte, halkın büyük sevinç gösteri ve “Yaşasın bize bu günleri gösteren Atatürk, yaşasın onun öz evlatları”, sözleriyle karşılanmışlardı. Kaza için hazırlanan hükümet konağının açılışı öncesi Tayfur Sökmen, “Büyük önder Atatürk'ün eseri olan bu aziz yurda bir kaza tesis etmek suretiyle duyduğum sevinci tarif edemem”, sözleriyle açılışı yapmıştı. Ordu'nun ilk atanan kaymakamına da, din, millet farkı gözetmeksizin herkese eşit muamele etmesini tavsiye etmişti.⁶⁴⁷ 9 Ekim Pazar günü ise, İskenderun'a giden Sökmen, incelemeler yaptığı hastanenin modern bir hale getirilmesi için emir vermiş ve sonra halkevine geçmişti. Burada da halkın dertlerini ve ihtiyaçlarını dinlemişti.⁶⁴⁸

Tayfur Sökmen'in yaptığı bu inceleme gezileri, ülkesi için yapmaya çalıştıkları, halkla bütünleşmesi, mütevazı olarak halktan yana tavırları sadece Hataylıların değil, Suriye'de yaşayanların da dikkatinden kaçmıyor ve onu takdir ediyorlardı. Nitekim Beyrut'ta çıkan Cumhuriyet gazetesinin 10 Aralık 1938 tarihli nüshasında, Suriye devlet adamlarıyla Tayfur Sökmen mukayese edilerek Kırıkhan ziyareti örnek gösterilmiştir. Bu gezide, halkın ona nasıl sevgi gösterdiğini, onun da halkının ihtiyaçları ve istekleriyle nasıl ilgilendiğini, fakat Suriye'de durumun böyle olmadığını belirten yazı şöyle devam edecektir:⁶⁴⁹

“Fakat Hataylı devlet adamlarının böyle mutantan istikballere ihtiyaçları yoktur. Çünkü onlar halkçıldır ve halkın olan hazineyi hevesleri uğruna sarfetmezler. Halkın arasına girer, dertlerini dinler, ihtiyaçlarını görür ve tedbirlerini alırlar. Bu sözümüzün delili, işte Hatay'ın sevgili Reisi Bay Sökmen'in son defa Kırıkhana yaptığı ziyarettir. O halkın içinden gelen samimi tezahüratı ile karşılandı. Bizzat halkın arasına girerek ihtiyaçlarını sorup öğrendi. Burada açılması lüzumlu görülen mektep için elverişli bir binayı yine bizzat şehirde dolaşarak o seçip beğendi.

Şayet kader Hatayı 20 yıl önce böyle bir idareye kavuşturmuş olsaydı, şimdi bu memleket de ileri ve medeni Kemalist Türkiye seviyesine yükselmiş bulunurdu. Fakat köhne Osmanlı idaresinden Suriyeli memurlar idaresine geçince tabii Suriye gibi geri kaldı.

⁶⁴⁶ “Devlet reisimiz Pazar günü Kırıkhan ve havalisinde bir tetkik gezisi yaptılar”, **Yenigün**, 4 Birinciteşrin (Ekim) 1938, s. 1-4

⁶⁴⁷ “Ordu Kasabası eşsiz bir bayram günü yaşadı”, **Yenigün**, 9 Birinciteşrin (Ekim) 1938, s. 1-3.

⁶⁴⁸ “Devlet reisimiz evvelki gün İskenderuna giderek tetkikatta bulundular”, **Yenigün**, 11 Birinciteşrin (Ekim) 1938, s. 1.

⁶⁴⁹ “Tayfur Sökmen, dünkii ve bu günkü Hatay”, **Yenigün**, 15 Birinciteşrin (Ekim) 1938, s. 2.

Ancak bugün Hatay halkı istiklali, Reisi Devlet, mebusları, vekilleri ve halkçı yüksek mefkureli Kemalist memurları sayesinde süratli bir seyirle teceddüde yükselmeğe doğru yol almağa başladı. Çünkü bunlar halkın efendisi değil, kardeşleri olarak hizmet görmektedirler.”

Hatay Devleti'nin kurulması ve Tayfur Sökmen'in Cumhurbaşkanı olmasının üzerinden çok zaman geçmemesine rağmen, Suriye'de böyle yorumların yapılması elbette, Tayfur Sökmen'in yaptığı bu inceleme gezilerinin etkisiyledir. Bu anlayışın devam ettirildiği zaman, yapılabilecekler ve Hatay'a sağlayacağı faydalar şimdiden görülmeye başlanmıştır.

3.3.3.3. Hatay Devlet Teşkilatının Düzenlenmesi ve Türkiye'nin Yardımları

2 Ekim 1938 tarihinde Hatay Millet Meclisi'nin açılması ve Hükümetin kurulmasından sonra, ilk icraatlarını yapan Hükümet ve Meclis, 1 Kasım 1938'e kadar tatile girmişti. Bu tatil sürecinde Meclis kapalı olsa da Hükümet, meclisin verdiği, mevcut mevzuatı değiştirmek, yerlerine yeni kanunlar yapmak ve yürürlüğe koymak yetkileriyle, icraatlar devam etmiş ve bazı düzenlemeler yapılmıştı. Zira İskenderun Sancağı idaresinin bütün devralınmış olması, verilen taahhütlerinde yerine getirilecek olması, Hatay Hükümeti'ni hayli meşgul etmişti. Taahhütler arasında en zor olanı da, Milletler Cemiyeti Konseyi'nin hazırlamış olduğu statüye uymak zorunluluğu idi.⁶⁵⁰ Fakat bütün düzenlemelerin Sancak yapısına göre yapıldığından, yeni kurulan devletin bunları kendisine göre düzenlemesi gerekiyordu. İşte sorun da burada başlıyordu.

İlk sorun, Jandarma teşkilatı meselesiyle başladı. Statü gereği asker bulunduramayacak olan Hatay Devleti, yalnızca yerel bir jandarma teşkilatı kurabilecekti. Hatay Delegatesi Collet, kurulacak bu jandarma teşkilatına, Fransızların Hatay'da ücretli Suriye askerlerinin dahil edilmesini istedi. Tayfur Sökmen bu duruma karşı çıkmış, Abdurrahman Melek de, Suriye askerlerinin daha önce halk üzerinde kötü hatıraları olduğu için Collet'in teklifini reddetmişti. Bunun üzerine Türkiye'den getirilen jandarma zabıtları ve emniyet memurlarıyla, yeni bir jandarma teşkilatı kurulmuştu.⁶⁵¹

⁶⁵⁰ Melek, a.g.e., s. 66.

⁶⁵¹ Melek, a.g.e., s. 67.

Bir diğ er teşkilat düzenlemesi de adli alanda olmuştu. Tayfur Sökmen, bu teşkilatın düzenlenmesinde en önemli iki unsur olarak ş unları görür: “*Birincisi, mahkemelerde adaletin süratle temin ve tevzii, ikincisi ise, mahkemelerin namuslu ve ehliyetli hakimlerin elinde bulundurulması*”dır.⁶⁵² Fransız yargıçların da görev aldığı karma mahkemeler kaldırılmış, yerine 23 Eylül 1938 tarihinde Hatay Devleti Yüksek Mahkemesi kurulmuştu. Mahkemeler de anayasa gereği Hatay halkı namına hüküm vermeye başlamışlardı.⁶⁵³

Tayfur Sökmen, 10 Ekim 1938 tarihinde yeni düzenlemelerle göreve başlamış adli teşkilat mensuplarını Harbiye’deki devlet evinde kabul etmişti. Adliye Vekilinin başkanlığındaki heyet, yüksek mahkeme, ağır ceza ve sulh mahkemesi üyelerinden oluşuyordu. Yüksek mahkeme başkanı N. Ağasyan yemekte bir konuşma yaparak, davetten duydukları memnuniyeti dile getirmiş ve Tayfur Sökmen’den: “... *Adaletin ve adliyenin bir memleketin ve bir devletin ruhu olduğunu tamamen idrak buyuran...*” kişi olarak bahsetmiştir. Bu Sökmen’in adalet konusundaki hassasiyetinin onlar için de anlaşıldığı anlamına gelecektir. Sonra söz alan Tayfur Sökmen: “*Hatayın hayatı umumiye ve amud fıkarisini teşkil eden adalet makinesini ellerinde tutan heyeti aliyenizle bu münasebetle daha yakından tanışmakla daha mesut olduğumu ve olgunlaşmış olan şahsiyetleriniz adaleti tevzide herkese nümune olacağınıza emin olduğunu söylemekle Adliye heyeti hakkındaki itimatlarını*” ortaya koymuştu.⁶⁵⁴

Hükümetin diğ er düzenlemesi de idari taksimatta olmuştu. Öncesinden, Antakya, İskenderun ve Kırıkhan’dan ibaret olan kazalara, Reyhanlı ve Ordu (Yayladağ) nahiyeleri de eklenmişti.⁶⁵⁵

Gümrük işlerinde de düzenlemeye ihtiyaç duyuluyordu. Zira gümrük eski idareden alınan kadro ile yürütülüyor, kontrolü de Suriye’den sağlanıyordu. Zaten, Hatay ile Suriye arasında siyasî ve askeri bir hudutta yoktu ve gümrük kapısı da

⁶⁵² “Hatay Millet Meclisi’nin 1.11.938 Birinci Devresinin İkinci Toplantısına Ait Zabıtname”, Tekin, **Hatay Devleti Millet Meclisi...**s. 71.

⁶⁵³ **BCA**, Belge no: (030.10.224.513.32), 23.9.1938, Hatay Ali Mahkemelerinin kurulduğuna dair, s. 1; Melek, a.g.e., s. 65, “Genç Hatay Devletinin iki parlak eseri daha”, **Yenigün**, 23 Eylül 1938, s. 1., Tekin, **Hatay İşgal Yılları...**s. 390’dan naklen; **Hatay Devleti Ceridei Resmîye**, no. 26, 22 Eylül 1938 (Af ve Tecil Muvakkat Kanunu).

⁶⁵⁴ “Devlet reisimiz Adliye Vekillerinin...”, **Yenigün**, 11 Teşrinievvel (Ekim) 1938, s. 1.

⁶⁵⁵ **Hatay Devleti Resmî Gazete**, “Reyhaniye Nahiyesinin kazaya kalbi hakkında muvakkat kanun no:18, 24 Birinciteşrin 1938, No:32, s. 537; “Ordu Kasabası eşsiz bir bayram günü yaşadı”, **Yenigün**, 9 Birinciteşrin (Ekim) 1938, s. 1; Melek, a.g.e., s. 65; “Hatay Millet Meclisi’nin 1.11.938 Birinci Devresinin İkinci Toplantısına Ait Zabıtname”, Tekin, **Hatay Devleti Millet Meclisi...**s. 75

mevcut değildi. Ama Hatay'ın Türkiye ile sınırı mevcuttu ve gümrük ile pasaport işlemleri devam ediyordu. Hatay Devleti bu duruma bir son vermek ve gümrük idaresini kontrol etmek için harekete geçti. Zaten 27 Ocak 1937'de kabul edilen Sancak Statüsüne göre de buna hakkı vardı. Statü, Hatay'da ayrı gümrük idaresi kurulmasına izin veriyordu. Bu teşkilatın Hatay Devleti tarafından kurulması talebi Fransız temsilci Kolonel Collet aracılığıyla Fransız manda idaresine iletilmiş, fakat olumlu yanıt alınamamıştı. Bunun üzerine, Hatay Devleti İskenderun gümrüğüne el koyarak, vergileri kendi adına toplamaya başladı.⁶⁵⁶ Bu durumdan rahatsız olan Fransız yüksek komiseri, 20 Ekim 1938 akşamı Suriye Hükümetine Hatay-Suriye sınırını kapattırdı.⁶⁵⁷

Böyle bir olasılığı dikkate alan Hatay Devleti, Gümrük müdürü İhsan Çardaklı'nın elinde bir otobüsle, beş karakolu idare edecek kadar çadır ve memur vermişti. Suriye Hükümeti'nin sınırı kapatmasıyla durumdan haberdar edilen Tayfur Sökmen: *“Tereddüde mahal yok, derhal karakolları kurup, mukabil tedbirleri alarak, kimsenin gidip gelmesine müsaade etmeyin”* emrini verdi.⁶⁵⁸ Böylece karşı hamle yapılmış, Suriye-Hatay sınırı Hatay Devleti tarafından da kapatılmıştı.

Tayfur Sökmen, bu durumdan Atatürk'ü haberdar etmek için Hatay Egemenlik Cemiyeti Başkanı Şükrü Kaya aracılığıyla bir telgraf çekmişti. Sınırın kapatılmasına pek taraftar olmayan Abdurrahman Melek, sabah erkenden Tayfur Sökmen'in yanına gelerek: *“Hududu kapattırmissınız. Bence kapatılması iyi olmamıştır”* sözlerine, Sökmen: *“Ne yapsak böyle bir imkanı yaratamaz ve bulamazdık. Fransızlar bu tarzdaki hareketleri ile bizim yaptığımız mukabeleli bilmisille istiklalimizi ve Hatay Devletini kabul etmiş oluyorlar. Bu itibarla bu gafletlerinden istifade ederek hududu kapattırıp, Ankara'ya bildirdim. Ankara razı olmaz ise Devlet Reisliğinden istifa ederim. Siz yeniden açtırırsınız”* diyerek karşılık vermişti.⁶⁵⁹

Tayfur Sökmen için bu durum Hatay Devleti'nin Fransız etkisinden kurtulması ve daha bağımsız hareket etmesi için bir fırsattı. Fakat bu durumdan endişe duyan tüccar ve nakliyecilerden oluşan bir heyet Sökmen'e gelerek sınırların

⁶⁵⁶ BCA, Belge no: (030.10.224.513.53), 22.10.1938, İskenderun gümrüğü hakkında, s. 1.

⁶⁵⁷ BCA, Belge no: (030.10.224.513.52), 20.10.1938, Hatay Gümrük İdaresinin tesisine dair, s. 1.

⁶⁵⁸ Sökmen, a.g.e.,s.113; Melek, a.g.e., s. 72.

⁶⁵⁹ Sökmen, a.g.e., s. 114; Tayfur Sökmen, Suriye sınırının kapatılması olayını Hatay Meclisi'nin 1.11.1938 tarihli açılış konuşmasında da anlatmıştır. bkz.: Tekin, **Hatay Devleti Millet Meclisi...**s. 71; “Devlet Reisimizin senelik nutukları”, **Yenigün**, 3 İkciteşrin (Kasım) 1938, s. 3.

kapatılmış olmasının kendilerini zor duruma sokacağını söylemeleri üzerine Sökmen: *“Fransızların bizi bu kararı vermeye mecbur bırakmalarını milyonlar sarfetsek elde edemezdik. Bununla istiklalimizi ve Devletimizi garanti altına aldık. Telaş ve merak etmeyiniz. Dört beş gün sabrediniz ve müsterih olunuz, Türkiye bu vaziyet karşısında hududunu Hatay’a açacaktır.”* sözleriyle heyeti ikna etmişti. Tayfur Sökmen yanılmamış, aradan iki gün geçtikten sonra Türkiye sınırı Hatay Devleti’ne açılmıştı.⁶⁶⁰

Ticaretin Türkiye ile başlamasından sonra, Fransız Murahhasının görüşme talebini Tayfur Sökmen, bir gün gecikmeyle kabul etmiş, kabulde, özür dileyen ve Suriye sınırını açacaklarını söyleyen Murahhasa, Sökmen: *“Siz açsanız da biz bir daha açmayacağız. Bundan böyle uçaklarınızın Hatay semalarında uçmasına da izin vermeyeceğiz.”* sözleriyle kararlılıklarını ortaya koymuştu. Tayfur Sökmen, yaşanan bu olaydan sonra durumu şöyle değerlendirecektir: *“Suriye-Hatay hududunun karşı bir davranış olarak Hatay Devleti tarafından kapatılmasının, Anavatan Türkiye Cumhuriyetince tasvip edilip, Türkiye hududunun açılması, Fransızlara karşı tutum ve davranışlarımızı kuvvetlendirdiği gibi Hataylıları da son derece sevindirip memnun etmiştir.”*⁶⁶¹

Suriye ile bu gelişmeler yaşanırken, bir de posta pulu meselesi çıkmıştı. Zira Suriye postası ile birleşmiş olan Hatay Postası, Suriye’nin posta pulu göndermemesi neticesi, mektupları gönderemez olmuştu. Bunun sebebi, Hatay Devleti’nin milletlerarası posta birliğine dahil olmamasıydı. Bu sorunun çözümü için Türkiye’den yardım istendi. Türkiye, çözüm olarak kendi posta pullarını Hatay kaydıyla surşarje etmekte buldu. Böylece, Hatay Devleti’nin Payas’a gönderdiği birikmiş postalar gönderilebilmişti. Bu geçici çözümü kalıcı olarak halletmek için Hatay Devleti, kendi pullarını Türkiye’de bastırarak, Fransız Hükümeti aracılığıyla İsviçre’deki Milletlerarası posta birliğine tescil ettirmiş ve Milletlerarası Hatay Postaları kurulmuştu.⁶⁶²

Eğitim alanında ise, iki lise ile altı ortaokul açılmış, ilkokulda grup usulü kaldırılarak, sınıf usulüne geçilmişti. Halk dersaneleri açılmış, on köy okulu da

⁶⁶⁰ Sökmen, a.g.e., s. 115.

⁶⁶¹ a.y.

⁶⁶² BCA, Belge no: (030.18.01.02.85.110.4), 2.1.1939, Kararname; Melek, a.g.e., s. 68.

yapılmıştı.⁶⁶³ Antakya Lisesi'nin Arapça eğitim yapan kısmı kapatılmış, Arapça eğitim yapan okullarda Türkçe eğitim yapılmaya başlamıştı. Programlar, Türkiye'deki okul programlarına göre değiştirilmişti.⁶⁶⁴

Bu arada İskenderun limanına girecek ticaret gemilerinin Hatay bayrağını çekmeleri meselesi ortaya çıkmıştı. Liman idaresi gemi acentelerine, limana girecek gemilerin Hatay bayrağını çekmek zorunda olduklarına dair bir tamim göndermişti. Bu tamime uyan ilk Türkiye gemisi olmuştu. Daha sonra kurulan temaslarla Alman ve İngiliz gemileri de Hatay bayrağını çekmeye başlamışlardı. Fakat İtalyan gemi acenteleri bu uygulamayı dikkate almadılar. Buna karşılık liman idaresi, bayrak çekmeyen İtalyan gemilerinin işlemlerini yapmadı. İşlemlerin yapılması için Abdurrahman Melek'ten ricacı olan İtalyan konsolosunun talebi de kabul edilmedi. İtalyan gemileri durumun ciddiyetini anlayarak, Fransız ve Hatay bayraklarını çekeceklerini beyan etmeleriyle durum halledildi. Fransızlar ise Hatay bayrağını çekmeyi reddetmişler, İtalyan gemilerine çıkartılan zorluk, Fransız gemilerine de çıkartılmaya başlanmıştı. Fakat Fransız gemileri Hatay bayrağını çekmekten imtina etmişlerdi.⁶⁶⁵

Mali teşkilatı kurmak üzere ise Türkiye'den iki Maliye Müfettişi görevlendirilmişti.⁶⁶⁶ Diğer yandan ekonomik alanda yapılan bir değişiklikte parada olmuştu. Hatay'da kullanılan para Suriye parasıydı. Hatay Devleti Meclisi bir kanunla bunu değiştirerek, Suriye parasının yerine 13 Mart 1938 tarihinde Türk parasının kullanılması hususunda bir kanun çıkardı. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası da İskenderun'da bir şube açtı.⁶⁶⁷

Devlet teşkilatının oluşturulması ve icraatlarıyla ilgili Tayfur Sökmen, 1 Kasım 1938 tarihinde, Hatay Millet Meclisi'nin açılış nutkunda, 2 aylık sürede yapılanları anlatmıştır.⁶⁶⁸ Hatay Devleti, teşkilatlarını oluştururken sürekli Türkiye ile işbirliği içinde olmuş, Türkiye'de gereken bütün yardımı göstermiştir. Bu

⁶⁶³ “Hatay Millet Meclisi'nin 1.11.938 Birinci Devresinin İkinci Toplantısına Ait Zabıtname”, Tekin, **Hatay Devleti Millet Meclisi...**, s. 73

⁶⁶⁴ Melek, a.g.e., s. 69, Hatay'daki Eğitim durumu için bkz.; Mesud Fani Bilgili, **Manda İdaresinde: Hatay Kültür Hayatı**, Antakya 1939.

⁶⁶⁵ **BCA**, Belge no: (30.10.224.514.6) 402/592, 5 Kasım 1938, İskenderun Limanına giren gemilerin bayrak çekmesine dair, s. 1-3; Melek, a.g.e., s. 71.

⁶⁶⁶ **BCA**, Belge no: (030.10.225.515.3), 27 Aralık 1938, Hatay'a gönderilecek Maliye Müfettişleri hakkında, s.1-3.

⁶⁶⁷ Melek, a.g.e., s. 78.

⁶⁶⁸ Konuşma metni için bkz.: “Devlet Reisimizin senelik nutukları”, **Yenigün**, 3 İkinciteşrin (Kasım) 1938, s. 1-3; Tekin, **Hatay Devleti Millet...**, s. 69-74.

teşkilatlanma ve gelişen süreç, Hatay'ı ana vatana biraz daha yaklaştıracak ve katılımın zeminini oluşturacaktı.

3.3.4. Atatürk'ün Ölümünün Hatay Meclisindeki Yansımaları

Atatürk, Hatay'ın bağımsız devlet olmasına kadar olan safhaları görmüş, hatta Hatay davasının son ve nihai çözüm şeklini, Savarona yatında formüle etmişti. Her şey onu gösteriyor ki Atatürk'ün Hatay davasına kendini verışı, bilinenlerden çok daha derin, çok daha içlidir. Fakat ne yazık ki Hatay'ın ana vatana katılımını göremedi. Ama artık işin nereye varacağı belli olmuştu.⁶⁶⁹

Atatürk'ün vefat haberini önce radyolar, bir gün sonra da gazeteler, “*En büyüğümüz, Ulu Şefimiz Atatürk dün sabah hayata gözlerini yumdu*”⁶⁷⁰, “*Gözlerimizden kıskandığımız öldü*”,⁶⁷¹ “*Büyük Milli Matemimiz*”,⁶⁷² manşetiyle veriyordu.

Hatay Devleti Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen, taziye için Cumhurbaşkanı vekili Abdülhalik Renda'ya, Cumhurbaşkanı seçildiği için de İsmet İnönü'ye tebrik telgrafı çekmiş ve İnönü'de karşı telgraf göndermişti.⁶⁷³ Hatay Millet Meclisi, 10 Kasım 1938 tarihinde Abdulgani Türkmen Başkanlığında toplanmış ve Atatürk'ün vefatı dolayısıyla görüşme yapmadan kapanmıştı. 14 Kasım 1938'de tekrar toplanan Mecliste birçok milletvekili, Atatürk'ün vefatından duyulan üzüntüyü dile getiren konuşmalar yapmışlardı.⁶⁷⁴

⁶⁶⁹ Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam Mustafa Kemal, 1922-1938**, Cilt III, Remzi Kitabevi, Ankara 1999, s. 397.

⁶⁷⁰ “En büyüğümüz, Ulu Şefimiz Atatürk dün sabah hayata gözlerini yumdu”, **Yeniğün**, 11 İkinciteşrin (Kasım) 1938, s.1.

⁶⁷¹ “Gözlerimizden kıskandığımız öldü”, **Hatay**, 11 İkinci Teşrin (Kasım) 1938, s.1.

⁶⁷² “Büyük Milli Matemimiz”, **Cumhuriyet**, 11 Kasım 1938, s. 1.

⁶⁷³ Çekilen telgraflar şöyledir:

“*Sayın Bay Abdülhalik Renda*

Türkiye Cumhuriyeti Reisisicumhur vekili

Türk aleminin ve bütün Şarkın Ulu Atasının ebedi ziyat Hatayı sonsuz teessüre gark etmiştir. Büyük Önderin rejimini ve aydınlattığı izleri takip edecek olan Türk Milletinin ve Türk varlığının izleri üzerinde bütün varlığımızla yürüyeceğimizi ağlayarak arzeylerim. Hatay Devletreisi Tayfur Sökmen”

“*General İsmet İnönü Türkiye Cumhuriyeti Reisi*

*Büyük Atatürkün çok acı ufulünden tevellüt eden derin teessürlerimi zatı devletlerinin Büyük Millet Meclisi tarafından Reisisicumhur intihap buyurulmasıyla tadil etmekteyim. Büyük milletimizin sonsuz saygı ve güvenini şahsında toplayan zatı devletlerini derin tazimkar hissiyat ile şahsı acizanem ve Hatay namına tebrik eder ve mensubiyetile iftihar ettiğim necip Türk Milletine ve zatı devletlerine saadetler bahtiyarlıklar dilerim muhterem efendim. Hatay Devletreisi Tayfur Sökmen”, “Hataydan Taziye ve Tebrik Telgrafları”, **Yeniğün**, 13 İkinciteşrin (Kasım) 1938, s. 1; “Cümhurreisimizden Devlet Reisimize”, **Yeniğün**, 15 İkinciteşrin (Kasım) 1938, s. 1.*

⁶⁷⁴ Tekin, **Hatay Devleti Millet Meclisi...**s. 82-83.

Toplantının ilk sözünü Tayfur Sökmen alır. Atatürk'ün ölümü dolayısıyla bir konuşma yapar. Konuşmasında büyük kurtarıcı olarak gördüğü Atatürk'ün ölüm haberini radyo ve haberlerden öğrendiğini; *“Bu acı ölümle Türk vatani yapıcısını, Türk Milleti Ulu Şefini insanlık büyük evladını kaybetmiştir.”* sözleriyle derin üzüntüsünü dile getirir. Bu üzüntünün hafiflemesinin ise onun büyük eserine sahip çıkmak ve onun açtığı yoldan ilerleyerek mümkün olacağını söyleyerek, büyük kurtarıcının son eseri olan Hatay'da da onun eserlerini ve prensiplerini daima takip edeceklerini söyler. Ona göre ölen fani Atatürk'tür. Onun dünyayı aydınlatan fikirleri, parlaklığı ile gözleri kamaştıran eserleri büyük ruhu daima yaşayacaktır. Onun büyük ruhunun daima meşale olacağını ve ondan hız alarak daima ileriye yürüyeceklerini söyleyerek sözlerini şöyle bitirir: *Bize bu istiklali bahşeden ve bu mesud günleri yaşatan halaskar Atatürkün büyük ruhu ve aziz hatırası önünde hürmetle eğilerek sonsuz minnet ve tazimlerimi anavatana saadet ve refah temennilerimle arzeder, Büyük Atatürkün gıyubiyeti elimesiyle yanan necib Türk milletine ve bütün Şark alemine en samimi taziyelerimi sunar(ım)...*⁶⁷⁵ Tayfur Sökmen, Atatürk'le ilgili derin hatıraları bir daha yaşar gibiydi. İlk gününden son anına kadar hep ona bağlı kalmış, o öldükten sonra da eserlerine bağlılığı devam etmiştir.

Tayfur Sökmen'den sonra ikinci söz alan Vedi Karabay'dır. Karabay, gelen haberin her ne kadar Atatürk'ün öldüğünü söylesede, Ata'nın ölmediğini, onun yaptıklarının ve eserlerinin ölümü boğduğunu söyler ve Hatay'ın istiklalini ve hürriyetini sağlayan Ata'nın huzurunda meclisi ayakta saygı duruşuna davet eder.⁶⁷⁶ Diğer söz alan milletvekili Hamdi Selçuk'tur. Selçuk ; *“En büyük insanı, en büyük Türk'ü, en büyük mürşidi, en büyük kurtarıcıyı, en aziz ve en mesut babamızı kaybettik”* sözleriyle, bütün Hataylıların bu yüce insana ağladığını, onun öksüz olan Hatay'a babalık yaptığını, onu karanlıktan ışığa ve esaretten hürriyete kavuşturduğunu söyler. Selçuk, Hatay'ın birlik ve beraberliğini de sağlayanın Atatürk olduğunu şu sözlerle dile getirir: *“O, Hatay diye bir vatan ve Hataylı diye yeniden bir millet yarattı. Kendilerini din ve mezhep farklarından dolayı yekdiğerinden ayrı gören bu yurdun sakinlerini birbirine kaynaştırarak bir millet*

⁶⁷⁵ “Hatay Millet Meclisinde Devlet Reisimiz mühim bir nutuk söyledi”, **Yenigün**, 16 İkinciteşrin (Kasım) 1938, s. 1-3. “Hatay Millet Meclisi 14.11.938 Tarihli Toplantısına Ait Zabıtnamedir”, Tekin, **Hatay Devleti Millet Meclisi...** s. 84-85.

⁶⁷⁶ “Vedi Karabayın Nutku” **Yenigün**, 16 İkinciteşrin (Kasım) 1938, s. 2; Tekin, **Hatay Devleti Millet Meclisi...**s. 85-86.

yapan O'dur...” Ata'nın ruhuna da seslenen Selçuk, “*Büyük Ata'nın aziz ruhu, sen bizi işit! Kurduğun bu Millet Meclisi'nin Senden aldığımız imanın hızı ile her zaman şahlanacak ve eserine ebediyen sadık kalacağız.*”⁶⁷⁷ sözünü verir.

Cevat Abalı'da bende birkaç söz söyleyeceğim diyerek kürsüye gelmişti. Konuşmasında duygularını anlatırken, radyodan duyduğu bu kötü haberin beynimizde bir bomba gibi patladı sözleriyle yaşadığı şoku tarif ederken, Ata'nın maddi varlığı aramızdan ayrılrsa da, manevi varlığı ebediyete kadar devam edecektir sözleriyle kürsüden iner.⁶⁷⁸ Sonraki söz alan Nuri Aydın'dır. Nuri Aydın şunları söyler: “*...bu büyük adam Türk için değil, dünya için bir ziya'dır. Ata ölmemiş, onun hatırasını kalbimize, bütün benliğimize sindirerek, mefkûresini kafamızda, enerjisini varlığımızda taşıyarak onun yollarında yürüyerek ve ondan aldığımız ilhamla, onun bir timsali olarak yaşayacaktır.*”⁶⁷⁹ Agop Davidyan'da kürsüye gelerek, Atatürk'ün ölümünün herkesi derinden üzdüğünü, Şarkın Atası olan Büyük Şefin gösterdiği nurlu yoldan bütün Hataylıların gideceğini söylemeyi vazife sayar.⁶⁸⁰

Tayfur Sökmen, Ankara'ya Atatürk'ün cenaze törenine gidememişti. Gidemeyişinin sebebi ise 10 Kasım 1938'de kömürden zehirlenmesi idi. 10 Kasım sabahı Tayfur Sökmen ve Albay Şükrü Kanatlı'nın odalarına ısınmak için konan kömürden zehirlenmişler, yarı baygın bir şekilde koltuklarında bulunmuşlardı.⁶⁸¹ İki gün sonra kendini iyi hisseden Tayfur Sökmen, Fevkalâde Murahhas Cevat Açıkalın'dan Ankara'ya gitmek istediğine dair bir yazı göndermiş ve kendisine yardımcı olmasını rica etmişti. Tayfur Sökmen'in bu talebi üzerine Cevat Açıkalın durumdan Dışişlerini haberdar etmişti. Metin şöyledir:⁶⁸²

Hatay Devlet Reisi Sayın Tayfur Sökmenden alınan yazı aynen ikinci maddededir. Kendisine verilmesi tensib buyurulacak cevabın işarına müsaadelerini dilerim.

2- Kömür çarpma hadisesinden dolayı hasıl olan hastalığım kamilen geçti. Halaskar merhum ve mağfur Atatürk'e son vazifei ihtiramımı ifa etmek ve aynı zamanda Reisicumhur Sayın General İsmet İnönü'nün huzurlarına bizzat tebrik ederek

⁶⁷⁷ “Hamdi Selçukun Nutku” **Yeniğün**, 17 İkinciteşrin (Kasım) 1938, s. 2; Tekin, **Hatay Devleti Millet Meclisi...**s. 86-87.

⁶⁷⁸ “Cevat Abalının Nutku” **Yeniğün**, 17 İkinciteşrin (Kasım) 1938, s. 2; Tekin, *Hatay Devleti Millet Meclisi...*,s.88-89;

⁶⁷⁹ Tekin, **Hatay Devleti Millet Meclisi...**, s. 89-90;

⁶⁸⁰ *a.e.*, s. 91;

⁶⁸¹ Mursaloğlu, **Hatay'a ve Atatürk'e Adanan Bir Hayat...**s. 363.

⁶⁸² **BCA**, Belge no: (030.10.224.514.10) 402/596, 12.11.1938, Tayfur Sökmen'in Ankara'ya gitme talebi, s. 1.

ellerini öpmek üzere Ankaraya gitmek arzusundaım. Bu arzumun temini için tavassutta bulunmasını Sayın Cevad Açıkalından rica ederim.

Bu talebe rağmen Tayfur Sökmen Atatürk'ün cenaze törenine katılamamıştı. Fakat Atatürk'ün cenaze törenine katılmak ve Hatay'ı temsil etmek için, 18 Kasım günü, Hatay Millet Meclisi ikinci başkanı Vedi Karabay'ın başkanlığında, on milletvekilinden oluşan bir heyet Ankara'ya gönderilmişti.⁶⁸³ 21 Kasım 1938'de ülkenin her yerinde ve Hatay'da Atatürk için cenaze töreni yapılmış, Hatay'daki törene başta Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen ve bütün devlet erkânı katılmıştı.⁶⁸⁴

3.4. HATAY'IN ANA VATANA KATILMASI

3.4.1. Ana Vatana Katılma Sürecindeki Gelişmeler

Hatay Devlet teşkilatının oluşturulması süreci, Hatay'ın ana vatana katılma süreciyle paralel işlemekteydi. Başta Tayfur Sökmen olmak üzere, Hatay Devleti'nin yöneticileri kendilerini ana vatanın dışında hiç görmemişlerdi. Onun içindir ki, Devlet teşkilatı oluşturulurken, Türkiye'de yürürlükte olan kanunlar ve nizamlar bir bir Hatay Meclisi'nden geçerek uygulamaya koyuluyordu.

Bu uygulamaya koyulan yeni düzenin işleyişini koordine etmek, Hatay ile Türkiye arasındaki yakınlık ve bağlılığı arttırmak için, Hatay'da bir İstişare Heyeti oluşturulmuş ve başkanlığına da, Hariciye Vekâleti Umumi Kâtibi Numan Menemencioğlu getirilmişti.⁶⁸⁵ Bu heyetin, Hatay'ın ana vatanla olan ilişkilerinin olumlu bir şekilde gelişmesini sağlamak için tespit ettikleri hususları, Türkiye hemen uygulamaya koyuyordu.⁶⁸⁶

Halkın da bu sürece dahil edilmesi, Türkiye'ye iltihak yolunda sosyal ve kültürel yönden hazırlanması için çalışmalar yapılıyordu. Hatay davasının kazanılmasında büyük rol oynayan Hatay Halk Partisi, devletin kurulmasından sonra faaliyetlerini durdurmuştu. Şimdi yeniden aktif olup halkı yönlendirmek gerekiyordu. Bunun için, CHP ve Halk evleri teşkilatlarının alt yapısını oluşturarak, tekrar kurmak ve faaliyetlerini hızlandırmak için Tekirdağ milletvekili Rahmi Apak,

⁶⁸³ "Heyetimiz Gitti", **Yeniğün**, 18 İkinciteşrin (Kasım) 1938, s. 1.

⁶⁸⁴ "Şehrimizde Dün Yapılan Muazzam Toplantıda Atatürkün izinde yürümeğe andıçtik", **Yeniğün**, 22 İkinciteşrin (Kasım) 1938, s. 1.

⁶⁸⁵ **BCA**, Belge no: (030.10.224.514.20) 342/591, 7.12.1938, Hatay işleriyle meşgul olmak üzere İstişari Heyetin kurulmasına dair, s. 2.

⁶⁸⁶ **BCA**, Belge no: (0303.18.01.02.86.15.10), 24.2.1939, Kararname.

11 Şubat 1939 tarihinde görevlendirilmişti. Hatay halkının bütününe bu sürece dahil etmek için çalışmaları hızlandıran Apak, Mart 1939'da Antakya merkezinde bir teşebbüs komitesi oluşturarak, kazalarda parti ve halk evlerini kurmaya başlamıştı. Bu teşkilatlar, Türkiye'den gönderilen paralar ve Hatay Devlet yetkilileri ile Türkiye Fevkalâde Murahhası Cevat Açıkalın'ın da yardımlarıyla kısa sürede kurulur. Bu teşkilatlanmalar tamamlanırken, Hatay davası için şehit düşenlerin ailelerine ve Türk İnkılaplarını Hatay'da yaymaya çalışan kişilere de maddi yardımda bulunulur. En önemlisi ise, Hatay'da çıkan ve halka ulaşmanın en kestirme yolu olan Hatay gazetelerinin (Yenigün, Hatay gazetesi, Karagöz, Ahdi Cedid, Enba-i Hatay) bütün masrafları karşılanır.⁶⁸⁷

Türkiye, artık Hatay meselesinin çözüleceği ve iltihak işlerinin biran önce biteceğinden çok emindir. Bunun en önemli göstergelerinden birisi, 24 Mart 1939'da Türkiye'de yapılan seçimlerde, Hatay Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen'in Antalya'dan, Başbakan Abdurrahman Melek'in ise, Gaziantep'ten bağımsız milletvekili seçilmeleridir. Bu herkes üzerinde Hatay'ın ana vatana iltihak olmak üzere olduğu kanaatini uyandırmıştı.⁶⁸⁸

Bu kanaati Tayfur Sökmen'in Cumhuriyet Gazetesine verdiği: *“Anavatanın bir meb’usu sıfatile Büyük Millet Meclisi huzurunda yemin etmek üzere Ankaraya geldim. Ben Hatayda zavahir ve formalite itibarile Devlet Reisi isem de, hakikatte Ebedi Şef Atatürkün ve Milli Şef İsmet İnönünün yüksek iradelerini tatbik ve infaz etmek için gönderilmiş bir memurdan başka bir şey değilim.”* sözleri destekliyordu.⁶⁸⁹ Hatay Cumhurbaşkanı olarak Tayfur Sökmen'in bu beyanatı, Hatay Devleti'nin yapay ve geçici olduğunu ortaya koyuyor ve zamanı gelince Türkiye'ye dahil olacağı anlamına geliyordu. Türkiye, Hatay'ın ana vatana katılması için uygun şartları oluştururken, Fransa da Avrupa'daki gelişmeleri endişeyle takip ediyor, Türkiye'nin ittifakını kendi menfaatleri için yararlı görüyordu. Bu ittifakın gerçekleşmesinde Türkiye'nin Hatay konusundaki hassasiyetinin de farkındaydı.

Fransa, Suriye'de de zor durumdaydı. Şam'da ve diğer büyük kentlerde manda karşıtı gösteriler başlamıştı. Fransız ordu güçleri müdahale edince ölen ve yaralananlar olmuş, karışıklıklar her geçen gün artmıştı. Fransız yetkilileri bu

⁶⁸⁷ Pehlivanlı-Sarımay-Yıldırım, a.g.e., s. 127-128; Melek, a.g.e., s. 83.

⁶⁸⁸ Melek, a.g.e., s. 80-81.

⁶⁸⁹ Mekki Said, “Hatay Devlet Reisinin mühim beyanatı”, **Cumhuriyet**, 25 Nisan 1939, s. 1-8; “Devlet Reisimizin ‘Cümhuriyet’ gazetesine mühim beyanatı”, **Yenigün**, 29 Nisan 1939, s. 1.

karışıklığın çıkmasında, özellikle el-Cezire ve Halep'te Türkiye'nin de etkili olduğunu rapor ediyordu. Suriye'de durum bu iken, Avrupa genel savaşa doğru hızla yaklaşıyordu. Milliyetçi İspanyol rejimi, Cebelitarık ve Fransa'nın Kuzey Afrika sömürgeleri üzerindeki taleplerini açıkça dile getiriyordu. İtalya, Nisan başında Arnavutluk'u işgal etmiş, Mart sonunda da İngiltere ile Fransa, Polanya'ya Almanya'nın ilhakına karşı yardım güvencesi vermişlerdi. Bu güvenceye Yunanistan ve Romanya da dahil olmuştu. İngiltere muhtemel bir çatışmaya karşılık, Türkiye'nin de mutlaka kazanılması gereken bir müttefik olduğunu Fransa'ya bildirmişti. Aynı telkini Sovyetler Birliği de Fransa'ya yapıyor ve Türkiye ile arasındaki sorunları biran önce çözümlemesini tavsiye ediyordu.⁶⁹⁰

Bütün bu gelişmeleri ve tavsiyeleri dikkate alan Fransa, Türkiye'nin Hatay sorununu çözüme önerilerine yaklaşımı değişmişti. Avrupa'da tehlikeler büsbütün artınca Hatay için, İngilizlerin de az çok özendirilmesiyle, bir anlaşma yolu açılacaktı. Nitekim Bonnet 6 Nisan 1939'da kendisiyle Paris'te görüşen İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Sir Percy'ye uluslararası geniş sorunlar karşısında artık Türklerle anlaşmaya niyetli olduklarını belli etmişti.⁶⁹¹

Bu niyetlerini de Hatay'ın Türkiye'ye iltihakı konusundaki görüşmelere başlamakla ortaya koymuşlardı. Görüşmeler 17, 23 ve 29 Mart 1939'da, Fransa'nın Ankara büyükelçisi Massigli ve Türkiye Dışişleri Bakanı Şükrü Saracoğlu arasında başlamıştı. Saracoğlu Hatay'dan Suriye'ye toprak verilmesine razı gelmiyor, fakat işin biran önce sonuçlandırılmasını istiyordu. Ayrıca Türkiye'nin Suriye'den başka toprak talebi olmadığını da ilan etmeye hazır olduğunu belirtiyordu. Bu arada, 1939 Nisan ortalarında Ankara'da Saracoğlu ile İngiltere Büyükelçisi arasında başlayan Türk-İngiliz ittifakı görüşmeleri hızla ilerliyordu. Türkiye, Hatay Sorunu çözüme kavuşmadıkça, Fransa'nın bu görüşmelere katılmasını istememişti. Ama Fransa'ya görüşmeler hakkında bilgi veriliyordu. 12 Mart 1939'da Türk-İngiliz görüşmeleri bir Ortak Demeç açıklaması ile ilk aşamasına varmış, böylece Üçlü İttifakın temeli belli olmuştu. Fransa bu demeci benimsemiş ve Hatay konusunda Türkiye'nin kabul edemeyeceği hemen hemen bütün önerilerden vazgeçmişti. Bunun üzerine Paris'te Büyükelçi Davaz ile Dışişleri Bakanı Bonnet tarafından Türk-İngiliz ortak

⁶⁹⁰ Ada, a.g.e., s. 203-205.

⁶⁹¹ İsmail Soysal, "1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı", **Bellekten**, 46(182), Nisan 1982, s. 373.

Demecinin⁶⁹² tıpkısının imzalandığı 23 Haziran 1939 günü, Ankara’da da Saracoğlu ile Massigli Hatay’ın Türkiye’ye bırakılmasına ilişkin Antlaşmayı imzalamıştı.⁶⁹³

3.4.2. Türk-Fransız Antlaşması ve Ana Vatana Katılış (23 Haziran 1939)

“*Asil Türk Milleti! Zaferin Kutlu Bayramın Mutlu Olsun*”⁶⁹⁴ “*Hatay artık bizimdir*”⁶⁹⁵, bu anlaşma Hataylılar için bir bayramdı. 23 Haziran 1939 tarihinde Paris’te İttifaka yönelik Türk-Fransız Demeci imzalanırken, Ankara’da da “*Türkiye ile Suriye Arasındaki Arazi Meselelerinin Kesin Surette Halledilmesini İçine Alan Antlaşma*” imza edilmişti. Bu anlaşma Hatay’ın Türkiye’ye iltihakını öngörüyordu.⁶⁹⁶

Antlaşma maddelerine baktığımız zaman, 1. maddeyle Fransa, 30 Mayıs 1926, 22 Haziran 1929 ve 3 Mayıs 1930 tarihli protokollerle belirlenen sınırların düzenlenmesini kabul etmektedir. Bu arada, daha önce Hatay’ın Suriye ile olan sınırının ayrıntılı bir şekilde belirlenmesi için Türk⁶⁹⁷ ve Fransızlardan oluşan komisyon, 4 Kasım 1938 tarihinde başlamış olduğu çalışmalarını, 19 Mayıs 1939’da tamamlamıştı. Tespit edilen yeni sınır çizgilerinin toprak üzerinde saptanmasını ise, yine bu komisyon yapacaktı.⁶⁹⁸ Böylece belirlenen sınır çizgisinin ötesinde bulunan topraklar en geç 23 Temmuz 1939’a kadar Fransız kuvvetlerince boşaltılacak, aynı gün Fransız makamlarının elindeki yetkiler de son bulacaktı. Antlaşma’nın vatandaşlıkla ilgili 2, 3, 4 ve 5. maddelerinde, bu topraklarda yaşayanların Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olacakları ancak, hâlihazırda yaşayanların isterlerse altı ay içinde Suriye ya da Lübnan vatandaşlığına geçmeye karar verebilecekleri ve vatandaşı olacakları ülkeye 18 ay içinde taşınabilecekleri, taşınırken de gayrimenkullerini isterlerse tasfiye edebilecekleri, taşınır mallarını ise yanlarında

⁶⁹² Türk-Fransız Ortak Demeç’in metni için bkz.: Soysal, **Türkiye’nin Siyasal...**s. 600.

⁶⁹³ Soysal, **Türkiye’nin Siyasal...**s. 600; Soysal, “Hatay Sorunu ve...”, s.100-102.

⁶⁹⁴ “Asil Türk Milleti! Zaferin Kutlu Bayramın Mutlu Olsun Ruhun Şad Olsun Atatürk. Sana Binlerce Minnet ve Şükran İnönü, Varol Anavatan,” **Yeniğün**, 23 Temmuz 1939, s. 1.

⁶⁹⁵ “Hatay artık bizimdir”, **Cumhuriyet**, 24 Haziran 1939, s. 1.

⁶⁹⁶ Anlaşma’nın maddeleri için bkz.: **TBMMZC**, Devre VI, Cilt: 3, İçtima: F, Tarih: 30.VI.1939 (S. Sayısı: 146), s. 1-10; **Türkiye Dış Politikasında...**s. 183-186; Soysal, **Türkiye’nin Siyasal...**s. 581-589; “Hatay anlaşmasına ait Protokol”, **Yeniğün**, 5 Temmuz 1939, s. 4.

⁶⁹⁷ “Türkiye’nin oluşturduğu komisyon başkanı, Kurmay Albay Hüsni Arslanoğlu idi. Diğer komisyon üyeleri, Binbaşı Suat (daha sonra yerine Önyüzbaşı Celal Örgene gelmiştir), Harita Yüzbaşı Ali, Harita Yüzbaşı Lütfi Özden ve Kurmay Yüzbaşı Sıtkı Ulay’dı.” **BCA**, Belge no: (030.18.01.02.88.78.17), 5.8.1939, Kararname.

⁶⁹⁸ “Hatay-Suriye tahdidi hudud komisyonu işe başladı”, **Yeniğün**, 5 İkinciteşrin (Kasım) 1938, s. 1; “Hatay-Suriye Hudut Protokolü bugün akşama imzalanıyor”, **Yeniğün**, 19 Mayıs 1939, s. 1.

götürebilecekleri hükmü yer alıyordu. 6. maddeye göre, İskenderun Askerî Mezarlığı olduğu gibi korunacak, Fransa'nın buranın bakımı ve korunması için bir bekçi atamaya hakkı olacaktı. 7. maddeye göre ise, Türkiye yapılan anlaşma ve protokollere göre ülkenin kesin sınırını kabul eder. Türkiye, Suriye'nin toprak bütünlüğüne saldırı, iç barışını bozacak her türlü davranışı kınar, kendi topraklarından bu nitelikte başlayacak her eylemi yasaklar ve gerektiğinde cezalandırır. Diğer 8, 9 ve 10. maddelere göre, Suriye adına Fransa⁶⁹⁹ ve Türkiye, birbirinin ülke güvenliğine ve rejimine yönelik eylemlere engel olacaklarını belirterek, yeni bir anlaşmanın yapılmasını olanaklı kılmak üzere, 30 Mayıs 1926 tarihli Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesi ile onu bütünleyici anlaşmaların yürürlüğü 15 Mart 1940 gününe dek uzatılıyordu. 11. maddeyle de, anlaşmanın onaylanarak, en geç 22 Temmuz 1939 günü yürürlüğe girmesi kararlaştırılıyordu.⁷⁰⁰

Antlaşmanın ekindeki protokolde, Hatay'ın Türkiye'ye bağlanması sonucu, bu topraklardan ayrılacaklara ait mal, hak ve çıkarlarının devriyle ilgili düzenlemeler yer almıştı.⁷⁰¹ Fransız uyruklu gerçek kişilere ait, Hatay'da kalacak haklar ve taşınmazlar karşılığında, Türkiye Fransa'ya 35 milyon Fransız Frangı ödeyecekti.⁷⁰² Tüzel kişiler ise taşınabilir mallarını ve paralarını Hatay dışına serbestçe götürebileceklerdi. Ayrıca, Payas-İskenderun demiryolu hattı da Türkiye'ye devredilecekti. Antlaşmanın ekindeki tutanakta ise, malvarlıklarını Hatay dışına götürmek isteyen gerçek ve tüzel kişilerin uyacakları kambiyo koşulları sıralanıyordu.⁷⁰³

Bu anlaşma sonrasında Tayfur Sökmen, İsmet İnönü'ye bir teşekkür mesajı çekmiştir. Mesajı şöyledir: *“20 yıldır Anavatana kavuşmak için çırpınan Hatay Halkının idealini tahakkuk ettiren büyük Şahsiyetinize bütün Hatay halkının sonsuz minnet ve şükranlarını arzederken, mübarek ellerinizden öperim pek muhterem büyüğüm.”* İnönü'nün Tayfur Sökmen'e çektiği telgraf ise şöyledir: *“Aziz Hatayın*

⁶⁹⁹ Bu anlaşma Suriye tarafından protesto edilmiş ve özellikle Suriye partilerinin gösterdikleri tepkilerde, Fransa'nın Suriye adına karar vermesi kınanmıştır. Suriye partilerinin ve meclisinin tepkileri için bkz.: **BCA**, Belge no: (030.10.225.515.22), 402/627, 15.7.1939, Hatay anlaşmasının Suriyedeki akisleri hakkında, s. 1-3.

⁷⁰⁰ Soysal, **Türkiye'nin Siyasal...**, s. 582-584; Ada, a.g.e., s. 211-212; **Türkiye Dış Politikasında...**, s. 183-186

⁷⁰¹ Hatay'dan ayrılan Ermeniler için bkz.: **BCA**, Belge no: (030.10.225.515.26) 402/601, 1.8.1939, Hataydan hicret eden Ermeniler hakkında, s. 1-3.

⁷⁰² “Fransa'ya ödenecek 35 milyon Frankın ilk ödemesi 23.8.1939 tarihinde 7 milyon Fransız Frankı olarak yapılmıştır.” **BCA**, Belge no: (030.18.01.02.91.59.18), 402/56, 22.6.1940, Kararname.

⁷⁰³ Ada, a.g.e., s. 212.

Anavatana kavuşması sevinci büyük ve derindir. Bu mesut neticeye ulaşmasında unutulmaz hizmet hisseleri olan Sayın Hataylıları ve sizi muhabbetle anar hararetle tebrik ederim."⁷⁰⁴ Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, bir telgrafta Başbakan Dr. Refik Saydam'a çekmiş ve Hatay'ın Türkiye'ye iltihakı siyasetini ortaya koyan Cumhuriyet Hükümetine takdirlerini sunmuştur.⁷⁰⁵

Tayfur Sökmen, 26 Haziran 1939 tarihinde Harbiye'deki köşkünde gazetecileri kabul etmiş, onların Fransızlarla yapılan anlaşma hakkında düşüncelerini sormaları üzerine, bir beyanatta bulunmuştu. Bu beyanatında şunları söyleyecekti.⁷⁰⁶

"Bugünkü vaziyet esasen kahraman ordumuzun geçen sene 5 Temmuzda Hataya girişile tahakkuk etmişti.

24 Ağustosta Hataya bir vatandaş sıfatıyla ve diğer arkadaşlarım gibi milli davanın başarılmasında çalışmak maksadiyle büyüklerim tarafından gönderilmiştim. Sayın yurtdaşlarımın naçiz şahsıma gösterdikleri teveccüh ve itimadla Hatay Devlet riyasetine seçilmiş bulunmakla beraber, hakikatte Türkiye Büyük Millet Meclisinin bir azası ve Cumhuriyet hükümetinin bir memuru olarak vazife almış bulunuyordum.

Bugünkü mutlu netice; Ebedi Şef Büyük Atatürk ile Milli Şef Kahraman İnönünün yüksek deha ve iradeleriyle başarılmıştır. Bu muvaffakiyetin tahakkukunda büyük milletimin sarsılmaz azmi, Büyük Millet Meclisinin isabetli kararları, Cumhuriyet hükümetinin yüksek idaresi ve nihayet kahraman ordumuzun yenilmez kuvvet ve varlığı amil olmuştur.

20 yıllık hicran acı bir rüya gibi geçmiş ve artık tarihe mal olmuştur. Türk vatanının kopmaz bir parçası olan Hatayın Anayurttan ayrı kalmasına zaten imkan yoktu. Bugünkü varlığımızın Ebedi kurucusu (Mustafa Kemal) daha 1336 senesi nisanında Hatayın milli misaka dahil olup olmadığı hakkında kendisine çekilen telgrafa Gaziantep mıntaka komutanı Binbaşı Receb – vasıtasıyla verdikleri cevapta Hatayın mili misaka dahil olduğunu ilk defa bildirmek suretiyle bize bu hakikati müjdelemişti.

Ebedi Şef 923 senesi martından 12 inci günü Adanayı şereflendirdiği zaman bu hakikati bir kerre daha bütün bir cihana karşı haykırmış ve:

"Kırk asırlık Türk yurdunun esir kalamıyacağını" ilan etmiştir.

Büyük kurtarıcı 936 ikinci teşrin ayının birinci günü Büyük Millet Meclisinin açılışında söylediği tarihi nutuk ile Hatay meselesini Türk milletinin milli davası yaptı.

Ebedi Şef milli davayı bir an unutmamış, hasta halinde, Hatayın ta yanı başına kadar gelerek milli mücadeleyi yakından takip eylemişlerdi. O, son nefesinde bile Hatayı düşünmüş ve bu davayı yegane halefi İnönüye emanet ederek müsterihane ebediyete karışmıştır.

⁷⁰⁴ "Milli Şef kendisine çekilen minnet ve şükran telgraflarına cevap verdi", **Yeniğün**, 26 Haziran 1939, s. 1.

⁷⁰⁵ "Başvekil Dr. Refik Saydam; Hatayın ana vatana iltihakını ahden ifade eden mukaveleyi imza etmeğe muvaffak olduğu için Cumhuriyet hükümetini hararetle tebrik ederim. Milletler arası sulh ve emniyet teminatını, Milli şeref ve menfatla birleştirmek gibi sağlam bir siyaset sayesinde Reislik ettiğiniz değerli Hükümet Büyük Milletimizin halis takdirine hak kazanmıştır. İsmet İnönü"; **BCA**, Belge no: (030.10.225.515.19), 402/624, 23.6.1939, İsmet İnönü'nün Refik Saydam'a telgrafı, s. 2.

⁷⁰⁶ "Devletreisimizin gazetemize beyanatu", **Yeniğün**, 26 Haziran 1939, s. 1.

Milli misakımızın tahakkuk ettiği bu mesud günü sonsuz bir heyecanla kutlarken Ebedi Şef aziz Atamızın manevi huzurunda eğilir, Milli Şefimiz kahramın İnönüne, derin ve nihaysiz saygılarımı sunmakla şeref duyarım.

Ebedi Şefin aziz ve mukaddes ruhu hiç şüphe yok ki bu mesud neticeyi görüyor ve müsterih bulunuyor.

Hatay artık Anavatanın değişmez sınırları arasına girmiştir. Bütün Türk dünyasının bugün heyecanla kutladığı bu mutlu günü büyük milletimin bir ferdi gibi ben de hudutsuz bir sevinçle kutluyor ve aynı derin heyecamı yaşıyorum.”

Tayfur Sökmen her konuşmasında, geçmiş olaylar üzerinde duruyor ve bir vefa örneği olarak, Hatay’ın kurtuluşunu sağlayan herkese minnet duyduğunu belirtiyordu.

Tayfur Sökmen’in başkanlık ettiği son kabine toplantısı 28 Haziran 1939 günü yapılmıştı. Toplantıda Hatay’ın ana vatana katılma kararı alınarak, Meclis olağanüstü toplantıya çağrıldı. Daha sonra Hatay Hükümeti’nin bakanlıkları lağvedildi, bakanların görevi sona erdi. Türkiye Başkonsolosluğu da faaliyetine son vererek, bütün yetkiler Fevkalâde Murahhas Cevat Açıkalın’da toplandı.⁷⁰⁷

Hatay Millet Meclisi son kez 29 Haziran 1939 tarihinde bir araya geldi. Bu eşsiz gün için büyük törenler hazırlanmış, halk akın akın meclis binasına gelerek, büyük sevgi gösterilerinde bulunmuştu. “*Hatay ana vatana kavuşmanın çılgın sevinci içinde çalkalanıyor*”du.⁷⁰⁸ Bu çalkantı, Hatay Meclisi’nin daha anlaşma yürürlüğe girmeden ana vatana katılma kararı ile en üst düzeye çıkmıştı.

Konuşan milletvekillerinden sonra büyük alkışlar arasında Tayfur Sökmen, son kez Hatay Millet Meclisi kürsüsüne geldi ve Hatay mücadelesinin tarihi seyrini ilk günden itibaren anlatmış ve kendi tabiriyle Büyük Kurtarıcı Mustafa Kemal Atatürk’e ve İnönü’ye minnet ve şükranlarını sunmuştu. Tayfur Sökmen’in bu tarihi konuşması şöyledir:⁷⁰⁹

“Sayın yurtdaşlarım!

Tahakkuk eden bu mesut ve mukaddes günü iyi anlayabilmemiz için biraz geriye giderek o zamanki vakayii kısaca gözden geçirmemiz hususunda müsaadenizi rica edeceğim:

⁷⁰⁷ Tekin, **Hatay Devlet Reisi...**, s. 156; “Hatay Dün Yerinden Oynadı”, **Yenigün**, 30 Haziran 1939, s. 1.

⁷⁰⁸ “Ebedi ve Şanlı bayrağımıza bir daha ayrılmamak üzere bugün kavuşuyoruz”, “Hatay dün yerinden oynadı”, “Hatay ana vatana kavuşmanın çılgın sevinci içinde çalkalanıyor”, **Yenigün**, 29-30 ve 31 Haziran 1939 manşetleri.

⁷⁰⁹ **Hatay Meclisinin Son Toplantısında Söylenen Tarihi Nutuklar, 29 Haziran 1939**, Antakya: Yenigün Basımevi, Antakya, t.y., s. 2-5; Konuralp, a.g.e., s. 182-191; ayrıca bkz.: “Tarihe karışan Hatay Meclisinin son celsesinde söylenen tarihi nutuklar”, **Yenigün**, 30 Haziran 1939, s. 2-3; Tekin, **Hatay Devleti Millet Meclisi...**s.502-505.

1918 yılındayız: karagünün ilk başladığı tarih. Osmanlı hükümeti mağlup olmuş, düşmanın kirlî çizmesi aziz vatanımızı her taraftan çiğnemekte, hırpalamakta, herkes bir korku ve dehşet içinde. Ordu yıpranmış, elinde silahları alınmış ve alınmakta. Herkes korku ve tereddüt içinde biri diğerine ne olacağını ve ne yapılması lâzım geldiğini soruyor.

Bir kısım vatansız ve kansız kimseler düşman ordularına pişdarlık etmekte birbirleriyle yarış yapıyorlar. Hülâsa Millet inhilâl ve izmihlâl içinde. İşte bu feci ve feci olduğu kadar da korkunç olan vaziyet karşısında bu nurlu baş, metanetini kaybetmemiş, milleti kurtuluşa ve istiklale kavuşturmak için Şişlideki tarihi evlerinde çareler arıyor planlar hazırlıyorlardı. Başta İnönü olmak üzere çok samimi millici olan arkadaşlar ile daimi müzakere halinde... Nihayet Anadolu'ya geçmeye karar veriliyor. 19 Mayıs 1919. Mustafa Kemal Samsunda.

Bu tarihten itibaren memleketin her tarafında teşkilat yapılması için direktifler veriliyor, emirler gönderiyor. Müteakiben Erzurum ve Sivas kongreleri aktedilerek memleketin kurtuluş çareleri hususunda yurdun her tarafında teşmil edilmek üzere mühim kararlar veriliyor. Nihayet büyük Şef Türkün kâbesi olan Ankarada.

İşte bu sıralarda vatanın her bölgesinde olduğu gibi (eski adile söyleyeceğim), İskenderun Sancağında da milliyetçiler vatanlarını kurtarmak için Anavatanla irtibat aramağa koyulmuştu. O sırada yani 1335 senesi Temmuzunda Gaziantebe gidilerek mahalli Türk varlığını korumak için teşekkül eden Cemiyeti Hayriye İslamiye ile temas ediliyor, maddi hiçbir müzaheret elde edememekle beraber yüksek bir maneviyatla Antepten dönülüyor. Bir müddet sonra 1919 müstevli kuvvetlere karşı amansız bir mücadeleye girişen birçok fedakârlıklarla memleketlerini kurtaran Kahraman Maraşa gidilerek Müdafai Hukuk Cemiyetiyle temas ediliyor. Dönüşte gizli tertibat ile meşgul olunurken halen süvari alay kumandanı bulunan Polat Paşa namı müstaarile Kilis ve havalisine Kuvvei Milliye Komutanı olarak gönderilen Yüzbaşı Kamil ile Kürtdağın Meydanki köyünde 336 Şubatında görüşüldükten sonra talimat alınarak avdet ediliyor. Hazırlıkla uğraşılırken düşman işgali altında bulunan memleketlerini kurtarmak için mücadele eden Gaziantebe, hem bir tereddüdü izale hem de denize düşen bir damla su kabilinden naçiz bir müavenet olmak üzere 336 Nisanında bir müfreze ile gidilip Müdafai Hukuk Cemiyetiyle temas ettikten sonra Gaziantebin müdafaasına memuren Ankaradan gönderilen ve Antebin bir buçuk sat şimalindeki Sam köyünde bulunan binbaşı Ali beyle görüşerek, köyde tesis edilen askeri muntakadan Büyük Atatürke maruzatta bulunulmuştur. Bu telgrafa gelen cevapta, Gaziantebin dahili müdafaa komutanı, şimdi askeri şurada temyiz azası Albay Recep vasıtasile şu emir alınıyor.

“Mıntıkamız Misakı milli dahilindedir, Maraşta bulunan ikinci kolordu ile münasebet tesis ederek çalışılması.”

Bu ilk emir ve müjdeyi sevinçle alan Hataylılar derhal memleketlerine dönerek milliyetçi kuvvetlere büyük Kurtarıncının emirlerini tebliğ ile mücadeleye filen başladılar. 336 Eylülün de Maraştan gönderilen Kuvvei miliye komutanı binbaşı Kadri, Hakkı Dede, Eşref ve diğer arkadaşlarla birlikte Gümüş oluğa geliniyor birkaç gün sonra da Beylan harekatı yapılıyor. Bir müddet sonra Bedri beylerle Kuser ve daha sonra da Kürtdağı harekatı yapılmıştır ki kurtuluş güneşinin ilk kıvılcımları olan bu muzafferiyetlerle bugün her Hataylı müftehirdir. Orta Anadolu'da şahlanan milli varlığın teşkil ettiği Türk Hükümetinin muzaffer Başbuğu bütün bir husumet dünyasıyla mücadele ederken o müşkül anlarda bile o zamanki düşmanımız, bu günkü çok yakın dostumuz ve müttefikimiz olan dost Fransaya 1921 Ankara itilafnamesiyle bura Türklüğünün milli bir idareye tabi tutulmasını kabul ettirdi. 1921 anlaşmasıyla tebarüz eden bu havalideki Türk varlığı muahadenin bahşettiği haklarını talepten bir an fariğ olmamıştır.

Aziz hemşerilerim!

Biz, kurtulacağımıza ve bu mukaddes günün behmehal tahakkuk edeceğine, Ebedi Şefin Adanadaki tarihi vaidlerinden beri en kati bir imanla inanmış ve hep birlikte mücadeleye devam etmişizdir. Atamızın meşhur sözünü bilmeyen hiçbir Türk çocuğu bulunmadığını bildiğim halde bunu burada yüksek huzurunuzda bir kerre daha tekrar etmeği yerinde buluyorum.

“Kırk asırlık Türk yurdu düşman elinde kalmaz” Bu ane kadar fiili mücadele halinde bulunan milliyetçi kuvvetler anavatanın emri üzerine silahlı mücadeleyi terk ederek siyasi mücadeleye girişmişlerdir. Bu siyasi mücadele ölmez Atanın burası hakkında Büyük Millet Meclisinde söylediği tarihi nutuklarına kadar gayri resmi bir surette devam etmiştir. Bu nutuk, Hatay için bir dönüm noktası, Anavatana ilhak ve iltihak edilmenin başlangıcı idi. Ebedi Şefin meclisteki büyük Nutuklarından sonra milli davayı tahakkuk ettirmek için herkesin bildiği veçhile Hatayın hududuna en yakın ve iş görebilmek hususunda elverişli olan Dörttyolda Hatay Erginlik Cemiyetinin bir şubesi açılmış ve bütün işler Hatay Erginlik Cemiyeti ve dahildeki Halk Partisi tarafından idare edilmeye başlanmıştır. Bu münasebetle Dörttyol halkının davamızın için gösterdiği ferağat ve fedakârlığı ve Anavatanla Hatay arasında bir köprü vazifesini gören ‘Karayılanlı’ları burada zikretmeyi bir borç bilir ve kendilerine teşekkür ederim.

Bu vaziyet kahraman ordumuzun Hataya ayak bastığı tarihi an 5 Temmuz kadar devam etmiştir. Şanlı ordumuz Hataya girdiği o tarihi gün, Hatay tarihinin en büyük ve en mesud günü olarak ebediyen anılacaktır. Bu tarihten sonra Hatayda hükümet teşkilatı yapılmışa başlanmıştır ki, bu karışık intikal devresinde, devletin ve Türk kuvvetleri komanda heyeti ile fevkalade murahhaslık ve konsoloslarımızın dürüst ve hüsnü hareketleri Hatayda yaşayan hemen herkesi yeni idareye ısındırmış ve sevdirmişti. Bu sayede en çetin meseleler hiçbir sızıltıya meydan verilmeden halledilmiş, en muğlak ve karanlık işler aydınlanmıştır.

Mukaddes vatanımızın ilk işgal edilmeye başlandığı günden bu güne kadar Hatayın bir çok bölgesinde bu günü tahakkuk ettirmek için aziz canlarını feda eden kahraman evlatlarımızı burada hürmetle ve minnetle anmayı vatani bir borç bildiğim gibi davamızın tahakkuku için Anavatanda ve Hatayda çalışan zevata da teşekkür ederim. Bize ağışunu açarak sıçak yer veren hemcinslerinize her hususta teveccüh ve yardımlarını esirgemiyen matbuatımızın büyük hizmetlerini tebarüz ettirirken kendilerine Hataylılar namına teşekkür etmeyi bir vazife telakki ederim.

İşte coşkun bir sevinç içinde şimdi kutladığımız bu mesut günü yaratan Ebedi Şefin manevi huzurlarında hürmet ve minnetle eğilirken yine bu mukaddes günü tahakkuk ettiren milli şef kahraman İnönüyü de Büyük Türk dünyası asla unutmayacaktır. 24 Ağustos 938 tarihinde bir memur olarak içinize geldim. Samimi ağışunuzda elele vererek çalıştık. Bugün yirmi senelik idealimiz tahakkuk etti. Vazifem hitama erdiği için kıymetdar huzurunuzdan ayrılıyor isem de yine her zaman beraberiz. Cümleliz var olun aziz yurtdaşlarım, hemşerilerim.

Büyük İnönü:

Gerek mukaddes şahsiyetin ve gerekse İnönü savaşıle başlayan ve Lozanla büyük milletimize zafer tacını giydiren büyük eserlerin Türk tarihine altın yazılarla yazılacak ve senden sonra gelecek Türk büyükleri seni örnek alacaktır. Yaşasın Büyük Türk Milleti, yaşasın kahraman İnönü, yaşasın yenilmez Türk ordusu.

Bu konuşmadan sonra kürsüye Meclis Başkanı Abdulgani Türkmen gelerek, “Tarihi vazifesini ikmal eden Hatay Millet Meclisini dağıtıyorum. Ve kabulünü reye koyuyorum.” herkes ayakta “*kabul, kabul*”⁷¹⁰ sesleriyle Hatay Devleti son bulmuş, Atatürk’ün yüce himmeti ile tarihe 17. Türk Devleti olarak geçmişti.⁷¹¹ “*Artık*

⁷¹⁰ Konuralp, a.g.e., s. 192.

⁷¹¹ Sökmen, a.g.e., s. 117.

*Anavatanın çelik sınırları içindeyiz, Hatay Devleti dün saat 17 yi 45 dakika 30 saniye geçte tarihe karıştı ve Hatay Anavatanın bir vilayeti oldu.”*⁷¹²

Hatay Meclisinin aldığı bu kararın ardından, İçişleri Bakanlığı'nın daha önce oluşturduğu Hatay'ın Türkiye Cumhuriyetine katılmasına dair komisyon⁷¹³ çalışmalarının bitmesiyle de, Türkiye Büyük Millet Meclisi 30 Haziran 1939'da, *“Sancağın mülki tamamîyetini tekeffüle, Türkiye-Suriye hududunun teminine dair muahede ve anlaşmanın ve bunlar ile beraber imza ve teati olunan beyanname, mektub ve protokollerin tasdiki hakkında kanun”*nu kabul ederek katılımı onayladı.⁷¹⁴ 7 Temmuz 1939'da da *“Hatay vilayeti kurulmasına dair kanun”* kabul edilmişti.⁷¹⁵ Böylece Hatay, 11 Temmuz 1939 tarihli Resmi gazetede yayınlanarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin 63. vilayeti oldu⁷¹⁶ ve daha sonra da Hatay tahdidi hudut komisyonunun çizdiği Hatay vilayeti sınırları kabul edildi.⁷¹⁷ Hatay Meclisinin aldığı bu karardan dolayı İsmet İnönü'de Tayfur Sökmen'e bir telgraf göndermiş, Hatay Meclisi'nin aldığı kararı ve Tayfur Sökmen'in vatanseverliğini ve Milli mücadeledeki hizmetlerini takdir ettiğini yazmıştı.⁷¹⁸

Hatay Devleti'nin Türkiye'ye iltihakından sonra, Tayfur Sökmen'in de görevi sona ermiş ve artık sadece Türkiye Cumhuriyeti'nin Antalya bağımsız milletvekili idi. Hatay'da bütün yetkiler Fevkalâde Murahhas Cevat Açıkalın'a devredilmişti. Açıkalın, gazeteye verdiği demeçte, Hatay mücadelesinde emeği geçenleri anlatırken Tayfur Sökmen'den övgüyle bahsedecektir. Açıkalın, mukaddes gördüğü Hatay davasının kazanılmasında yılmaz bir azim ve disiplin ile ana vatana hizmet veren Hatay halkını ve onların başında en büyük şerefi taşımış Tayfur Sökmen'i hürmet ve muhabbetle yadede.⁷¹⁹

⁷¹² “Hatay, Dün Yerinden Oynadı”, **Yenigün**, 30 Haziran 1939, s. 1; “Hatay Devleti Tarihi Karıştı”, **Cumhuriyet**, 30 Haziran 1939, s. 1.

⁷¹³ **BCA**, Belge no: (030.10.225.515.18), 15.6.1939, Hatayın ana vatana iltihakı halinde dahili, harici, mali, gümrük, hudut, inzibat, işleri ve teşkilleri hakkında oluşturulan komisyon.

⁷¹⁴ **TBMMZC**, Devre: IV, Cilt: 3, İçtima: F, Tarih: 30.IV.1939, s. 430-463.

⁷¹⁵ **TBMMZC**, Devre: VI, Cilt: 4, İçtima: F, Tarih: 07.VII.1939, s. 190-203.

⁷¹⁶ **TC Resmi Gazete**, Hatay Vilayeti Kurulmasına dair kanun no:3711, Sayı: 4255, 11 Temmuz 1939.

⁷¹⁷ **BCA**, Belge no: (030.18.01.02.89.122.4), t.y.(okunmadı), Kararname, s. 1. Ayrıca sınır komisyonunun çalışmaları hakkında bkz.: **BCA**, Belge no: (030.10.230.549.5) 418/5, 6.4.1940, Hatay hudud tashihati hakkında, s. 1-4.

⁷¹⁸ “Milli Şefin Hataylılara kıymetli iltifatları”, **Yenigün**, 3 Temmuz 1939, s. 1.

⁷¹⁹ “Fevkalade murahhasımız Cevat Açıkalının gazetemize beyanatları”, **Yenigün**, 30 Haziran 1939, s. 1.

Tayfur Sökmen, yıllardır mücadele ettiği idealine ulaşmış, artık tek sıfatı olan Antalya bağımsız milletvekili olarak Ankara'ya dönme zamanı gelmişti. 2 Temmuz 1939 günü İskenderun tren istasyonuna, yanında Albay Şükrü Kanatlı ve Abdulgani Türkmen ile gelmiş, uğurlamaya daha sonra Cevat Açıkalın'da katılmıştı. İstasyonda Tayfur Sökmen'i uğurlamaya büyük bir kalabalık gelmişti. Sökmen trene binmeden bir hatırasını anlatarak veda etmek istemiş ve şu hatırasını oradaki kalabalığa anlatmıştı.⁷²⁰

29 Eylül 1922 de büyük zaferi Anadolu da Türk milleti coşkun sevinç içinde büyük tezahüratla tesid ederken ozaman mağdur ve biçare bugün bahtiyar Hatay kahr ve taziyin ezici ızdırapları içinde inleyerek gizli ve parakende büyük zaferi kutuyor, mağsum değildir. Gönülleri sürür ve neşe ile doldurmağa uğraşıyordu.

Böyle didinir ve çalkanırken, hem Ankara itilafnamesinin burada tatbik edilmediğini büyüklerimize şikayet etmek, hem geç de olsa, büyük zaferin devam eden sevinç bayramına iştirak eylemek üzere şimdi içinde hacarilesved bulunan Türkün kabesi Ankaraya Hataydan murahhas olarak gönderdiğiniz bazı hemşerilerimiz 17 yıl evvel yani 1922 teşrinisanide bu istasyondan gece korku ve dehşet içinde bir vatandaşın delaletiyle gizlice gidiyordu.

Bugün, Ebedi Şefin yaratıp Milli Şefin tahakkuk ettirdiği Hatay zaferi sayesinde, diğer bazı vatandaşlarımızı da, samimi muhabbetimiz ve haklı sevincimiz arasında mesud ve bahtiyar olarak, gündüz ve her türlü korkudan azade, yine bu istasyondan trene binmek saadetini idrak ediyor.

Ebedi Atamızın büyük vecizesini tekrar ediyorum: Ne mutlu Türküm diyeni.

Bize bu mukaddes günü yaratan ve yaşatan büyüklerimize, milletimize, yenilmez kıymetdar ordumuza bir kerre daha teşekkür ederken bu kudsî ülkü için geceli gündüzlü çalışan ve hepimizce malûm olan emniyet gibi iki kıymetli daireyi ve bunun içinde ve başında bulunan zevatın hepsini hürmetle yad etmeyi bir borç ve vazife bilirim.

Beni buraya kadar teşyi zahmetinde bulunan ve her türlü yardım ve teveccühlerin esirgemiyen kıymetli hemşerilerime teşekkür ederim.

Dün aldığım bir telgrafta, yenilmez kahraman ordumuzun kıymetdar başı Sayın Mareşalimizin şahsi ve temsil ettiği yüce ordumuz namına Hatay halkını selamladığını Sayın hemşerilerime müjdelemekle bahtiyarım."

Bir zamanlar korku ile geldiği istasyondan şimdi büyük kahraman olarak Ankara'ya uğurlanan Tayfur Sökmen, "Davamızın mes'ud netice ile bitmesinden dolayı derin sevinç ve huzur içinde Ankaraya dönüyorum"⁷²¹ sözleriyle, kendi deyimiyle, esas vazifesi olan Antalya bağımsız milletvekilliğine geri dönüyordu.⁷²² 4 Temmuz 1939 sabahı Ankara'ya varan Tayfur Sökmen ve Abdurrahman Melek'i, Hatay valisi Şükrü Sökmensüer, bazı milletvekilleri ve dostları karşılamıştı. Tayfur

⁷²⁰ "Hatay'ın güzide evladı Tayfur Sökmen dün samimi tezahürat arasında Hataydan ayrılarak Ankaraya gitti", **Yeniğün**, 3 Temmuz 1939, s. 2; "Tayfur Sökmen Geliyor", **Cumhuriyet**, 2 Temmuz 1939, s. 8.

⁷²¹ "Tayfur Sökmenin gazetemize beyanatı", **Cumhuriyet**, 3 Temmuz 1939, s. 1.

⁷²² Sökmen, a.g.e., s. 117.

Sökmen doğrudan Çankaya'ya giderek defteri mahsus imzalamıştı. Sonrasında ise Mecliste görevine devama başlamış, 4 Temmuz günü olan oturuma katılmıştı.⁷²³

Sonuç itibariyle, başta Atatürk olmak üzere diğer devlet adamları, Türkiye'nin bu jeopolitik ve jeostratejik konumunu çok iyi kullanabilmiş, sorun barışçı yollardan çözüme kavuşmuştur. Özellikle Atatürk'ün izlediği diplomasi sorunun çözümünde etkin olmuştur. O, sorunu son aşamaya kadar getirirken, sadece Hatay'ın bağımsızlığından söz etmiş, onun Türkiye'ye iltihakı konusuna hiç girmemiştir. Atatürk'ün düşüncesinde Hatay bağımsız olunca, nasılsa, Türkiye ile işbirliği içinde, geleceğine kendisi karar verecek, bu karar da ana vatana bağlanmak olacaktı ve öylede oldu.⁷²⁴

Hatay, Atatürk'ün Türk Milletine hediye ettiği en son eserdir.

⁷²³ “Sabık Hatay Devlet Reisi Ankaraya geldi”, *Cumhuriyet*, 4 Temmuz 1939, s. 3.

⁷²⁴ Soysal, *Hatay Sorunu...*, s. 106.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TAYFUR SÖKMEN'İN SİYASİ FAALİYETLERİ (1935-1974)

4.1. MİLLETVEKİLLİĞİ DÖNEMİ (1935-1954)

4.1.1. V. Dönem TBMM'deki Çalışmaları (1935-1939)

4.1.1.1. Antalya Bağımsız Milletvekili Seçilme Süreci

Tayfur Sökmen'in siyasî hayata girmesi ve milletvekilliği 1935 seçimleriyle olacaktır. Meclisin 5 Aralık 1934'te verdiği kararla yeni milletvekili seçimi 8 Şubat 1935'te yapıldı. Bu seçimlerin en önemli iki özelliği vardır. İlki, kadınların milletvekili seçme ve seçilme haklarına kavuşmuş olmaları,⁷²⁵ diğeri ise, ilk defa azınlıkların da milletvekili seçilebilmeleridir. Yine bu seçimde, 1931 seçimlerinde olduğu gibi bağımsız milletvekili seçimi uygulamasına da devam edilmişti.⁷²⁶ Bunun için, Cumhuriyet Halk Fırkası kendi adayları dışında, bazı illerde⁷²⁷ aday göstermeyerek 16 adaylığı boş bıraktı. Bu adaylarda aranacak en önemli özellik "*Cumhuriyetçi ve milliyetçi*" olmalarıydı. Onlardan meclisteki beklentiyi ise Atatürk; "*...Firkamız programından başka bir programla ve firkaolmanın tabii kayıtları dışında serbest çalışacak samimi yurttaşların ulus kürsüsünden*

⁷²⁵ Bu tarihteki Meclisin aldığı kararın en önemli tarafı, kadınların milletvekili seçme ve seçilme haklarına kavuşmuş olmalarıdır. 5 Aralık 1935'te İsmet İnönü ve 191 milletvekilinin Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun 10. ve 11. maddelerinin değiştirilmesine dair teklifi meclis tarafından kabul edilerek, "*Anayasa ve Seçim Kanunu*"nda yapılan yasa değişikliği ile bu hak kadınlara verilmiştir. Bu kanun değişikliği Meclise geldiği zaman İsmet İnönü, Mecliste yaptığı konuşmada: "*...kadınların sayılab seçmek ve sayılab seçilmek hakkına sahip olmaları için yüce katınıza teklif sunuyoruz.*" sözleriyle kadınlara niçin bu hakların verilmesi gerektiğini anlatmış ve Türk kadınından övgüyle bahsetmişti. Sözlerinin devamında Türk kadınının tarih boyunca yaptığı fedakârlıklardan bahsederek, o gün için yapılan kanun değişikliğini: "*Büyük Millet Meclisinin ve Türk İnkılabının yıllardan beri güttüğü siyasanın tam bir varımı.*" olarak gösterecektir. Bu "*Anayasa ve Seçim Kanunu*" değişikliği ile yapılan 8 Şubat 1935'deki seçimlerde 17 Kadın milletvekili Meclise girmiştir. **TBMMZC**, Devre: IV, Cilt: 25, İçtima: 4, 5.XII.1934, s. 82-83; **TBMM**, **Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamalar**, TBMM Basımevi, Ankara 1982, s. 87.

⁷²⁶ Kenan Olgun, "Türkiye Cumhuriyetinin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları", **AAMD**, (79), Mart 2011, s.16; İhsan Güneş, "Atatürk Döneminde Türkiye'de Seçimler (1919-1938)", **Cumhuriyetin 80. Yılına Armağan**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2004, s. 214.

⁷²⁷ Bu iller; Ankara, Afyon, Antalya, Denizli, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Konya, Kütahya, Sivas, Tokat, Muğla, Niğde, Yozgat, Çankırı ve Kastamonu'dur. **Atatürk'ün Tamim, Telgraf...**, s. 641.

yapacakları tenkidler ve söyleyecekleri mütalaayla milli çalışmanın kuvvetleneceği kanaatinde bulunuyoruz."⁷²⁸ sözleriyle dile getirmiştir.

Mecliste bir muhalefetin olmasına duyulan ihtiyaç, bağımsız adayların seçilmesine imkân sağlamıştı. Tayfur Sökmen'in seçilmesinde ise, diğer bağımsız vekillerden farklı olarak, Sancak meselesinde hükümetle temaslarında daha serbest olabilmesi için, Hasan Rıza Soyak'ın Atatürk üzerindeki telkinleri etkili olmuş ve Antalya'dan bağımsız aday olarak meclise girmişti.⁷²⁹

Tayfur Sökmen, milletvekili seçilme sürecini anlatırken, bu süreçten haberdar olmadığı anlaşılmaktadır. Tayfur Sökmen, İstanbul'da cemiyet işleriyle meşgulken, 1934 senesinin sonuna doğru Dolmabahçe'den çağrıldığı kendisine iletilir. Dolmabahçe'ye gidince, Hasan Rıza Soyak ona *"Atatürk sizi bekledi, geç kalınca yattılar, hemen partiye gidin Genel Sekreter Recep Peker Bey'le görüşün"* dedi. Partiye giden Tayfur Sökmen, Antalya seçim kurulu başkanlığına hitaben yazılmış, *"Antalya'daki müstakil mebusluğa talibim"* telgrafını görünce, Recep Bey'e dönerek, *"Beni Antalya'da kimse tanımaz, Adana, Osmaniye, Gaziantep olsa tanırılar"* dediğinde *"Siz telgrafi imza edip çekin"* yanıtını aldı. Seçimler 8 Şubat 1935 yılında yapıldı. Aynı gün Seçim Kurulu Başkanı Antalya Valisi'nden *"Antalya'dan müstakil mebus seçildiniz, tebrik ederim mazbatanız gönderilecek"* telgrafını aldı. Böylece Tayfur Sökmen'in milletvekilliği başlamış oldu.⁷³⁰ Onun ve çoğu kişinin merak ettiği konu, Atatürk'ün Sökmen'i neden Antalya'dan bağımsız milletvekili seçtirildiği idi. Sökmen, buna dair bir hatırasını şöyle anlatacaktır:⁷³¹

"Bu seçimden sonra, bazı yakınları benim, Hataylı olduğum halde, hiç olmazsa o civardan, mesela Adana, Antep gibi bir yerden değil de, Antalya'dan mebus çıkarılmış olmamın sebebini sordukları zaman, Büyük Atatürk: -Üzülmeysin, mesele basittir.. (L) nin yerine (K) i koymak zamanı yaklaşmıştır... cevabını vermişlerdir."

Tayfur Sökmen milletvekili seçilmesinden bir gün sonra, 9 Şubat 1935 tarihinde Dolmabahçe'ye giderek, Atatürk'e *"Müstakil Antalya mebusu seçildim"*

⁷²⁸ **Atatürk'ün Tamim, Telgraf...**, "Cumhuriyet Halk Fırkası Teşkilatına ve İkinci Seçmenlere Beyanname, 2.2.1935, s. 640.

⁷²⁹ Soyak, a.g.e., s. 529.

⁷³⁰ **TBMM Arşivi**, TBMM Azasına Mahsus Zat ve Sicil Dosyası, Devre: 5, Sicil No: 875 Defter no: 28, Kutu numarası: 4; Sökmen, a.g.e., s. 91, bkz.: Ek-6.

⁷³¹ Tayfur Sökmen, "Atatürk'e Ait Hatıralar, Atatürk ve Hatay, Anlatan: İlk Hatay Devlet Reisi ve Halen Senatör Tayfur Sökmen", **Hatay'ın Sesi Aylık Dergi**, Eylül 1969, Yıl: 1, (2), s. 7; Aynı olayı aktaran Tahsin Ünal kitabında Atatürk'e, Tayfur Sökmen'i milletvekili olarak *"Niçin Adana veya Antep'ten değil de Antalya'dan seçtirdiniz?"* sorularına *"sonra (L) yerine (K) koyarız. Böylece Antalya, Antakya olacaktır ondan."* diye cevap verdiğini aktarır. Ünal, a.g.e., s. 575.

diyerek şükranlığını bildirdi. Buna karşılık Atatürk, “Mübarek olsun, muvaffakiyet temenni ederim” diyerek devamında, “Soyadı kanunu dolayısıyla sökücü bir kimse olduğun için, Mürselzade yerine size Sökmen⁷³² soyadını muvafık görerek veriyorum, yadigârım olsun” buyurdular. Buna karşılık Tayfur Sökmen, “Teşekkür ederim, minnet ve şükranla kabul ediyorum” diyerek oradan ayrıldı.⁷³³ Tayfur Sökmen için bu olaylar hayatının en önemli aşamaları olacak ve Atatürk’e olan bağlılığı hiçbir zaman eksilmeyecekti.

İki türlü yapılan seçimde Sökmen, oy kullanan 590 kişinin 588 inin oyunu alarak Antalya bağımsız milletvekili seçilmiş ve seçim tutanağı 8 Şubat 1935’de düzenlenmişti.⁷³⁴ Tayfur Sökmen meclise 1 Mart 1935 tarihinde katılmış ve yemin etmişti.⁷³⁵ Mecliste eski tanıdıklarıyla görüşen, yenileriyle tanışan Tayfur Sökmen, bağımsız mebusluğunun farkına parti toplantı zili çaldığı zaman varacaktı. Zilin çalmasıyla birlikte, mebus arkadaşlarıyla toplantı salonuna girerken, baş hademe Abbas Efendi, “Bu parti içtimadır, siz müstakilsiniz, giremezsiniz” ikazıyla büyük bir üzüntü yaşadı. Durumu o zamanki Meclis Başkanı Abdülhalik Renda Bey’e anlatarak, “Kuva-yi Milliye devrinden beri içinde bulunduğum, saflarında hizmet görmekle müftechir olduğum, Cumhuriyet Halk Partisi içtimasına ‘Müstakilsiniz’ diyerek içeri bırakmadılar. Çok üzüldüm. Mebusluktan istifa edeceğim.” dedi. Buna karşılık, “Teessüre kapılmayın, niçin müstakil olduğunuzu bilmiyoruz, bunu yalnız Atatürk bilir.” yanıtını alınca oradan ayrıldı. Abdülhalik Renda, yeni Ankara’ya dönmüş olan Atatürk’e durumu anlattı. Atatürk, Başyaver Celal Bey aracılığıyla Tayfur Sökmen’i Çankaya’ya çağırttı. Ona “Üzülmeyin Sökmen, Sancak davasında daha yakından çalışabilmeniz için, müstakil sayılab seçildiniz. Vakti gelince sebebini anlarsınız sabırlı olun, mesainize devam ediniz.” diyerek, niçin bağımsız mebus yapıldığının cevabını kısmi olarak alıyordu.⁷³⁶ Bu olayla ilgili başka bir anlatımında Sökmen, kendisinin niçin bağımsız milletvekili seçtirildiğine dair sorulara Atatürk’ün verdiği cevabı şöyle anlatır: “Milli mücadelenin bidayetinden beri Halk Partisinin içinde ve safında çalışmış bir kimsenin neden bu partiden değilde,

⁷³² “Sökmen” soyadının verilmesiyle ilgili Tayfur Sökmen’in oğlu Murat Sökmenoğlu’nun başka bir ifadesi, Atatürk; “Sen Kayı boyundansın, Artukoğullarından Sökmen Bey ahfadındansın, soyadın Sökmen olsun” demiştir. Mehmet Tekin, **Hatay Devlet Reisi...**, dipnot 109, s. 58.

⁷³³ Sökmen, a.g.e., s. 91.

⁷³⁴ **TBMM Arşivi**, TBMM Azasına Mahsus Zat ve Sicil Dosyası, Devre: 5, Sicil No: 875, , Defter no:28, Kutu numarası: 4.

⁷³⁵ **TBMMZC**, Devre: V, Cilt: 1, İçtima: F., Tarih: 1.III.1935, s. 5.

⁷³⁶ Sökmen, a.g.e., s. 92.

*müstakil mebus yapıldığını merak ederek, Atatürk'e sordukları vakit, kısaca şu cevabı almışlardır. – Bunun da bir hikmeti var elbette... ”*⁷³⁷ Atatürk'ün dediği bu hikmet çok yakında anlaşılacaktır.

Nitekim 1 Kasım 1936 yılında Sökmen'in deyimiyle “*Hatay meselesinin halli lazım açıkça, bütün dünyaya ilan ve ifade eden*” Atatürk, o güne kadar İstanbul'da çalışmalarını yürüten, “*İskenderun ve Antakya Muaveneti İçtimaiye Cemiyeti*”nin isminin “*Hatay Egemenlik Cemiyeti*” olarak değiştirilmesini istemiş ve bir şubesinin de Dört Yol'da açılmasını emretmişti.⁷³⁸ Açılan bu şubede Atatürk'ün emri ile Sökmen, “*Hatay'ın Fransa'dan isteklerini öne süren*” bir konuşma yapmıştı.⁷³⁹ Bu konuşma ve diğer yaşanan olaylar Sökmen'in neden bağımsız milletvekili olarak Atatürk tarafından seçtirildiğinin net karşılığı oluyordu. Sökmen yaşananları şöyle anlatır:⁷⁴⁰

“Birkaç gün sonra açılan Dört Yol şubesi faaliyete geçtiği zaman Fransızlar: ‘Hudut üzerinde bir mebusunuz tarafından aleyhimize tahrikât yapılmakta olduğunu işitiyoruz. Bu hal dostluğumuza aykırıdır.’ mealinde şikâyetle bulundular. İşte o zaman Atatürk'ün beni ‘Müstakil’ mebus yaptırışının sebebi de meydana çıkmış oldu: Atatürk, Fransızların bu şikâyetlerine, kısaca şu cevabı vermişti:

-Hudutta çalıştığı söylenen mebus, müstakildir. Anayasamıza göre, müstakil mebus istediği gibi hareket edebilir. Bizim buna müdahale edebilmemize imkân yoktur.”

Anlaşıyor ki Atatürk, Sancak için planlarını hazırlamış ve zamanı geldikçe uygulamaya koyuyordu. Bu planın bir parçası da Tayfur Sökmen'di. Tayfur Sökmen, mebus olduktan sonra Antakya-İskenderun ve Havalisi Türkleri Yardım Birliği Cemiyeti başkanlığından ayrıldı. Yeni kurulan yönetim, Tayfur Sökmen'e 14 Mart 1935 tarihli bir mektup göndererek, onu fahri başkan yaptıklarını bildirdiler.⁷⁴¹ Tayfur Sökmen, bu tarihten sonra fahri başkan olarak davasına hizmet etmeye devam etti. Bu dönemde Tayfur Sökmen, bütün çalışmalarını Hatay davası için üstlendiği vazifelere ayırır. Onun o dönemdeki görevi, Sancak ile Türkiye arasındaki koordinasyonu sağlamak ve bilgi akışını düzenlemektir. Bu bilgi akışı Hatay dahilinde Halk Partisi ve Dört Yol'da şubesi açılan Hatay Egemenlik Cemiyeti tarafından idare ediliyordu. Hatay merkezden gelen bilgiler, Tayfur Sökmen

⁷³⁷ Sökmen, “Atatürk'e Ait Hatıralar, Atatürk ve Hatay..., s. 7.

⁷³⁸ a.y.

⁷³⁹ Ünal, a.g.e., s. 575.

⁷⁴⁰ Sökmen, “Atatürk'e Ait Hatıralar, Atatürk ve Hatay..., s. 7.

⁷⁴¹ Mektup için bkz.; Sökmen, a.g.e., s.92, Belge 24.

aracılığıyla Ankara'ya bildiriliyor ve alınan talimatlarda parti aracılığıyla Hatay'da uygulanıyordu.⁷⁴²

4.1.1.2. Türkiye-Fransa Antlaşması Münasebetiyle TBMM'deki Konuşmaları

Fransa ile yapılan 29 Mayıs 1937 tarihli anlaşma Sancak için yeni bir dönemin başlangıcı niteliğindedir. Zira bu anlaşma Sancak'ı “*Ayrı bir Varlık*” olarak görüyor, Sancak Statü ve Anayasasını kabul ediyordu.

İmzalanan bu anlaşma 14 Haziran 1937 tarihinde meclise: “*Sancağın mülki tamamiyetini tekeffüle, Türkiye-Suriye hududunun teminine dair muahede ve anlaşmanın ve bunlar ile beraber imza ve teati olunan beyanname, mektub ve protokollerin tasdiki hakkında kanun*” başlığı ile gelmişti. Görüşülmeye geçilmeden kanunun gizli görüşülmesi teklifi kabul edilerek ilk kürsüye gelen Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras olmuştu. Aras, kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin milli davalar içinde sorunu çözümlenemeyen Sancak davasının, yapılan bu anlaşmalar neticesinde çözüme kavuşacağını söyleyerek kanunun kabul edilmesini meclisten istemiştir.⁷⁴³

Aras'ın konuşmalarından sonra kürsüye gelen Hikmet Bayur, anlaşmaların büyük bir siyasî başarı olduğunu kabul etmekle birlikte, bazı kaygılar taşıdığını belirtir. Bayur'u kaygılandıran en önemli sorunlardan biri, Hatay halkının bir bütün olarak seçimlere gitmemesi, seçmen yazımlarında cemaatlere ayrılmasıdır. Zira böyle bir sistemin cemaatler arasına nifak sokacağı ve halkın bir arada yaşama iradesinin zayıflayacağını söyleyerek, bunun düzeltilmesi için Milletler Cemiyeti nezdinde müracaatta bulunulması gerektiğini söyler. Bayur'u kaygılandıran ikinci sorun ise, seçimler esnasında Milletler Cemiyeti'nin oluşturacağı kontrol heyetidir. Bu heyetin içinde, Türk ve Fransız temsilcilerinin olmaması, bunun yanında cemaat temsilcilerinin bulunmasının, Türklerin aleyhine olacağını söyler. Zira Fransa'nın her ne kadar temsilcisi olmasa da, Sancak içinde jandarma gücünün elinde olması ona kâfi gelecektir. Bayur, bu durumun Türkler aleyhine uygulamaların önünü açacağını, hatta ilk seçimlerde baskı ve zorlama ile Türklerin çoğunlukta oldukları yerlerde

⁷⁴² Bu bilgi akışı ve Tayfur Sökmen'in Ankara'ya gönderdiği raporlar geniş bir şekilde çalışmamızın Üçüncü Bölümünde, “*Sancağ'ta Çıkan Olaylar ve Tayfur Sökmen'in Raporları*” başlığı altında incelenmiştir. Bkz.: s. 112.

⁷⁴³ TBMMZC, Devre V, Cilt 19, İçtima: 2, Tarih: 14.VI.1937, s. 303.

azınlık gibi gösterilerek, Hatay Meclisi çoğunluğunun diğer cemaatlere verileceğini söyler. Sözlerini Milletler Cemiyetine olan güvensizliği ile bitirir.⁷⁴⁴

Kürsüye gelen diğer milletvekilleri, anlaşmayı Hatay'ın kurtuluşu olarak görmüşler ve Atatürk'ün dirayetli siyaseti sayesinde bunun temin edildiğini söylemişlerdi.⁷⁴⁵ Mesela bu anlaşmayı kurtuluş olarak gören Benal Arman, kürsüden Hataylılara, *“Kardeş Hataylılar! İstiklaliniz kutlu, günleriniz mutlu olsun...”*⁷⁴⁶ diyerek onların kurtuluşlarını kutlayacaktır.

Bu görüşmeler esnasında mecliste en heyecanlı olan kişi, hiç kuşkusuz Tayfur Sökmen'di. O, Sancak davasında ve mücadelesinde hiç tartışmasız en önde olan kişi olarak, gelinen noktadan büyük bir mutluluk duyuyordu. Kürsüye geldiği zaman da bu heyecanını saklamayacak ve sözlerine: *“Sayın arkadaşlar, zevkli bir heyecan, derin bir sevinçle arz ederim ki”* diye başlayacaktı. Devamında: *“Halaskar Atatürk'ün etrafındaki yıldızlar o büyük münciden aldıkları ilham ve kuvvetle Cenevrede imza edilip yüksek tasvibinize iktiran edecek olan muahede ile Hatay ve Hataylı kardeşlerimiz bir devrin başlangıcında bulunuyor.”* diyerek, anlaşmanın Hataylılar için ne denli önemli olduğunu vurgulayacaktır. Tayfur Sökmen, toplum içindeki dini ve iktisadi olayları büyütürken oluşturulan farklılıkların, insanlık bakımından önemsiz olduğunu söyleyerek, Hatay'da yaşayanların kardeş olduğunu vurgular. Tayfur Sökmen, faziletin din, mezhep ayrılığı ile ölçülemeyeceğini, birlik ve beraberliğin hiçbir ayrım gözetmeksizin bütün halinde başarılabilirliğini söyler. Ayrılığın hakim olduğu toplumlarda ise siyasal, sosyal ve ekonomik düzenin kurulamayacağını altını çizer. Tayfur Sökmen konuşmasının devamında ise Hatay'da yaşayanların hep aynı kökenden geldiğini anlatmaya çalışır ve şunları söyler:⁷⁴⁷

“Bütün Hataylılar bir asıldan, bir menşeden olup, büyük Atamızın da buyurdukları gibi 4500 sene evvelki ecdadımız Etiler, muhtelif içtimai istihaleler geçirerek devam edegelmişlerdir. Yoksa Hicaz kıtasının susuz, ıssız çöllerinin hayatı beşerin inkişafa ve nüfusun tezayüd etmesine asla müsaid olmıyan bin türlü zorluklarla mücadele ederek ancak barınabilen mahdud birkaç aşiret insanının kendi hududlarından taşarak Suriye, Irak ve bütün şimali Afrikayı doldurması hangi mantıkla kabili telifir ve bu keyfiyet hayat kanununa nasıl tetabuk eder? Meseleyi mantıklaştırmak muhali tabileştirmek maksadile milli Arab Hükümeti Emeviyesi Arabi müstarebe tabirini icad ederek İslamiyet camiasına katılan gayri Arab milletler

⁷⁴⁴ TBMMZC, Devre V, Cilt 19, İçtima: 2, Tarih: 14.VI.1937, s. 303-304.

⁷⁴⁵ Bu görüşmelerin tamamı ve milletvekillerinin konuşmaları için bkz.: TBMMZC, Devre V, Cilt 19, İçtima: 2, Tarih: 14.VI.1937, s. 303-335.

⁷⁴⁶ TBMMZC, Devre V, Cilt 19, İçtima: 2, Tarih: 14.VI.1937, s.306.

⁷⁴⁷ TBMMZC, Devre V, Cilt 19, İçtima: 2, Tarih: 14.VI.1937, s. 307-308.

berliklerini İslam dininin cazibe ve kudret potasında eritmelerinden istifade ile Arab heyeti içtimaiyesine mal eylemişlerdir.

Bundan da tahakkuk eden bir hakikat vardır ki, bu günkü Hatayda kendini Arab sayan ve zanneden bir ferda rab değildir, olamaz, olsada Arabı müstarebedir.

Müslüman olan Türklerden bir kısım kütleler İslamiyette tahayyül ettikleri cavidani hayatın cazibesine müstağrak olarak müessisinin de Arab olduğunu zannederek onun varlığında kaynaşmak, erimek safdilliğiyle benliklerini bu arada lisanlarını da gayib etmişlerdir. Bunun da canlı misallerinden birisi Hatayda kendini Arab zanneden Türklerdir.

Hülasa Müslüman olan Türk Hükümetlerinin tam Acem Selçukilerinden itibaren bütün Türk Hükümdarları her türlü sarahat ve samimiyetle kabul etmiş oldukları İslamiyeti korumak maksadile ve en koyu bir taassupla dört mezheb ahkamını tecavüz eden muhtelif mezleb ve ağır cezalarla tecziye ettikleri için Türk camiası birbirlerine hasım kalmışlardır. Büyük Atatürkün bu husus da açtığı nurlu ve feyizli kanal bu ayrılıkları da kaldıracak ve kaldırmıştır.

Hatay ve Hataylıların bu sadete kavuşturan halaskar Atatürke, etrafındaki yıldızlara ve Cumhuriyet Hükümetine, büyük Türk milletine binlerce şükran ve minnetdarlıklarımızı sunarak huzurlarında eğiliriz.”

Bu konuşma Tayfur Sökmen'in, Hatay'da yaşayanları aynı kökenden görme çabasında olduğu izlenimini verse de, daha sonra ki siyasî yaklaşımlarında bunun böyle olmadığı görülecektir. Zira Hatay'ın Türklüğünü tarihi süreç içerisinde mantıklı olarak değerlendiren Sökmen, temel hedef olarak Hatay'ın birlik ve beraberliğini en büyük siyasî hedef olarak gerçekleştirmeye çalışır. Bunu yaparken de hiçbir zaman ırk, din, mezhep ayrımı gözetmeden herkesi eşit ve bir görür.⁷⁴⁸ Şu da bir gerçektir ki, Hatay'ın bu süreçte Türkiye'de kalması ve bağlanması için, Hatay'da Türk nüfusunun fazlalığı şarttır. Alevilerin Eti Türklerinden olduğu tezinin şiddetle savunulmasının arkasında da tarihi gerçekliğinin dışında bu sebep vardır.

Antlaşma hakkında konuşan milletvekillerinden Refik İnce, bu anlaşmaya farklı bir açıdan bakmış ve bu durumu, yeni bir şark siyasetinin temel taşı olarak görmüştür. Ona göre Fransa'nın Türkiye'ye karşı siyaseti yeni bir istikamet almıştır. Bunun temel sebebinin de, Türkiye'ye yaklaşacak olan Fransa'nın elde edeceği menfaatleri görmesindedir. İnce, sözlerinin devamında, Türk-Fransız anlaşmasının sadece Hatay'ı kurtarmayacağını, aynı zamanda Suriye ve Lübnan'a da hürriyet kazandıracağını söyler.

Konuşmalardan sonra kanunun oylamasına geçilmiş ve kabul edilmişti.⁷⁴⁹ Aynı gün Başbakan İsmen İnönü'de mecliste verdiği bir beyanatta meclisin kabul

⁷⁴⁸ Tayfur Sökmen'in Hatay'da birlik ve beraberliği sağlama çabaları ve bu konudaki siyaseti çalışmamızın, “*Hatay'da Birlik ve Beraberliği Sağlama Çabaları*” başlığında ayrıntılı incelenmiştir. Bkz.: s. 177.

⁷⁴⁹ Kanun maddesi şöyledir: “*Madde 1- Sancağın mülki tamamîyetini tekeffüle ve Türkiye-Suriye hududunun teminine dair Türkiye ile Fransa arasında 29 Mayıs 1937 tarihinde Cenevrede yapılan muahede ve anlaşma ile aynı mahal ve zamanda iki taraf arasında imza ve teati olunan müşterek*

ettiği anlaşma ile ilgili şunları söylemiştir: “*Kabul olunan muahedelerin tatbiki vazifesi bu gün için Fransaya düşüyor... Ümidimiz zaten esasta dost iki memleketin hududu üzerinde emniyetin mevcud olması prensibinde hiçbir ihtilaf yoktur. Mesele bunun iyi tatbikidir... İyi tatbiki için Fransa ricali ile biz aynı kanaat ve ciddiyetle bu işi takib etmek kararındayız.*”⁷⁵⁰

Fransa ile yapılan bu anlaşma ile Sancak yeni bir döneme girmiş, bu dönemde seçim süreci başlamış ve yeni sorunlar yaşanmıştı. Bu sorunların Türkiye lehine halledilmesinde Tayfur Sökmen yine aktif rol almıştır.⁷⁵¹

4.1.2. VI. Dönem TBMM’deki Çalışmaları (1939-1943)

1939 seçimleri, Atatürk’ün ölümünden sonra yapılmış ilk seçimdi. Bu seçim, 1935 seçimlerinden sonra devam eden 4 yıllık yasama döneminden sonra normal genel parlamento seçimi olmuştur. Bu yasama döneminde ortaya çıkan farklılık ise, seçim sonrası TBMM’de CHP milletvekilleri içinden CHP’ce belirlenen “*Müstakil Grup*”⁷⁵² uygulamasına geçilmesidir.⁷⁵³

1939 seçimleri için ikinci seçmen aday listeleri 13 Mart’ta ilan edilmiş, seçim ise 15-21 Mart tarihleri arasında yapılmıştı. 24 Mart 1939 günü CHP Divanı yeni milletvekili adaylarını belirlemiş ve 25 Mart günü İsmet İnönü, milletvekili adaylarını ilan etmişti.⁷⁵⁴ İlan edilen bu milletvekili listesinde Tayfur Sökmen’in de ismi vardı.⁷⁵⁵ Hatay Devleti Cumhurbaşkanı Antalya’dan milletvekili adayı gösterilmiş, 26 Mart’ta yapılan seçimlerde de milletvekili olmuştu.⁷⁵⁶ Bu çokta görülen bir olay değildi. Zira bir devletin cumhurbaşkanı bir başka devletin milletvekili seçilmişti. Bu seçimlerde Hatay Devleti Başbakanı Abdurrahman

beyanname, optanlar mektubu ve üç protokol tasdik edilmiştir.” TBMMZC, Devre V, Cilt 19, İçtima: 2, Tarih: 14.VI.1937, (S. Sayısı 272), s. 4-9.

⁷⁵⁰ TBMMZC, Devre V, Cilt 19, İçtima: 2, Tarih: 14.VI.1937, s. 313.

⁷⁵¹ Tayfur Sökmen’in bu dönemdeki aktif rolü, çalışmamızın Üçüncü Bölümünde “*Hatay Devleti’nin Kuruluş Süreci ve Tayfur Sökmen’in Faaliyetleri (1935-1939)*” başlığı altında ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Bkz.: s. 83-163.

⁷⁵² Ayrıntılı bilgi için bkz.: TBMM, **C.H.P. Nizamnamesi**, Ulus Basımevi, Ankara 1939, s. 30-31.

⁷⁵³ Olgun, a.g.m., s. 18-19; TBMM, **Seçim Sistemleri...**s.87-88.

⁷⁵⁴ “İsmet İnönü partinin mebus namzedlerini ilan etti”, **Akşam**, 25 Mart 1939, s.1.

⁷⁵⁵ İsmet Binark, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM – VI. Dönem (3 Nisan 1939-15 Ocak 1943)**, I. Cilt, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 2004, s. 39-44; “Seçim başladı”, **Akşam**, 15 Mart 1939, s. 1.

⁷⁵⁶ Tayfur Sökmen Milletvekili seçilmesinden sonra Başvekil Refik Saydam’a bir teşekkür telgrafi çekmişti: “*Bu kerre cumhuriyet halk partisi namzedi olarak mebus intihap edildiğimden dolayı da ayrıca teşekkür eder saygular sunarım. T. Sökmen*”, **BCA**, Belge no: (030.01.17.94.7), 28 Mart 1939, Tayfur Sökmen’in Refik Saydam’a teşekkür telgrafi, s. 2.

Melek'te Gaziantep'ten milletvekili olmuştu.⁷⁵⁷ Hatay'ın ana vatana katılmasından sonra ise, Abdullah Mursaloğlu, Abdülgani Türkmen, Bekir Sıtkı Kunt, Hamdi Selçuk ve Mehmed Tecirli Hatay Milletvekili olarak, 20.11.1939 tarihinde seçim mazbatalarını alıp, yemin ederek TBMM'ne dahil olmuşlardır.⁷⁵⁸

Seçimlerden sonra Tayfur Sökmen, Antalya Milletvekili ve mevcut görevi olan Hatay Devleti Cumhurbaşkanı sıfatıyla ilk olarak, 16 Nisan'da Antakya'dan ayrılarak Ankara'ya gitmişti.⁷⁵⁹ 17 Nisan'da, Ankara'da Meclis Başkanı Abdulhalik Renda, Başbakan Dr. Refik Saydam ve Dışişleri Bakanı Şükrü Saracoğlu'nu ziyaret ettikten sonra, TBMM'de Abdurrahman Melek'le birlikte yemin etmişlerdi.⁷⁶⁰

Bu yemini gazete haberleri, "*Hatay Millet ve hükümet mümessilleri Büyük Millet Meclisinde Büyük Türk vatanına sadakat andı içtiler. Bu, Hataydan gelecek iltihak haberinin ilk müjdesidir...*" yorumlarıyla duyuruyorlardı.⁷⁶¹

Yeminden bir gün sonra Sökmen, önce Genel Kurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ı ziyaret etmiş, sonrasında Cumhurbaşkanı İnönü'nün, Çankaya'da ki kabulüne katılmıştı. Kabulde Abdurrahman Melek'te bulunuyordu. Görüşmenin başında İnönü'nün ilk sözleri, "*Ah! Keşke Atatürk hayatta olsaydı, Hatay için kimbilir şimdi ne kadar sevinecekti!*" oldu. Hatay'ın genel durumu İnönü'ye aktarıldıktan sonra, onun Hatay için yapılması gerekenler hususunda tavsiyelerinden sonra Sökmen ve Melek, Çankaya'dan ayrıldılar.⁷⁶²

Ankara'daki temaslarına devam eden Sökmen, özellikle Hatay'ın Türkiye'ye iltihakı için görüşmeler yapıyor ve bu sürecin yaklaştığını mesajını veriyordu. Bu mesajlardan birisini Cumhuriyet gazetesine verdiği beyanatında görmek mümkündür. Beyanatında, ana vatanın bir milletvekili olarak Büyük Millet Meclisi'ne geldiğini söyleyerek, kendisinin Hatay'da görünürde Cumhurbaşkanı olduğunu, gerçekte ise; "*Ebedi şef Atatürk'ün ve Milli Şef İnönü'nün yüksek iradelerini tatbik ve infaz etmek*

⁷⁵⁷ Melek, a.g.e., s. 80-81; "Cumhuriyet Halk Partisi Mebus Namzetleri Tespit ve İlan Edildi! Namzetler arasında Devletreisimizle Başvekilimizde var", **Yeniğün**, 26 Mart 1939, s. 1.

⁷⁵⁸ **TBMMZC**, Devre VI, Cilt 6, İçtima: 1, Tarih: 20.XI.1939, s. 28; Binark, **Türk Parlamento Tarihi, VI. Dönem...** s. 213.

⁷⁵⁹ "Devlet Reisimiz ve Başvekilimiz, Hararetle ve coşkun tezahüratla uğurlandılar", **Yeniğün**, 18 Nisan 1939, s. 1.

⁷⁶⁰ **TBMMZC**, Devre VI, Cilt 1, İçtima: F., Tarih: 17.IV.1939, s. 39; "Sayın Devlet Reisimizle Başvekilimiz Kamutayda And içtiler", **Yeniğün**, 19 Nisan 1939, s. 1.

⁷⁶¹ "Büyük Millet Meclisinde Sürekli alkışlar arasında yapılan and içme merasimi", **Yeniğün**, 19 Nisan 1939, s. 1.

⁷⁶² "Milli Şef, Devlet Reisimizle Başvekilimizi kabul ederek iltifatta bulundular", **Yeniğün**, 20 Nisan 1939, s. 1; Melek, a.g.e., s. 81.

için gönderilmiş bir memurdan başka bir şey değilim” sözleriyle, kendisinin Türkiye tarafından Hatay’da görevlendirilmiş bir memur olduğunu, Hatay’ın da ana vatana maddi ve manevi anlamda bağlandığını söylemektedir. Sökmen, Hatay Devleti’nin kuruluşundan sonra gerçekleşen olumlu gelişmeleri, hak, adalet ve insanlık değerlerine dayanan Atatürk’ün gösterdiği yoldan gitmelerine bağlar. Böylece, Hatay’da yaşanan siyasi entrikaların yerine vatandaşlar arasında kurulan birlik ve beraberliğin aldığını özellikle belirtir. Sökmen, beyanatının devamında Hatay’ın kurtuluşu için emeği geçmiş isimleri sayarak onları minnetle yad etmiş ve beyanatını da şu sözlerle bitirmiştir: “Hatayı bugünkü mesut varlığına kavuşturan Ebedi Şef Atatürk’e ve Milli Şef İsmet İnönü’ye Hatay halkının sarsılmaz minnet ve şükran hisleri ebedi ve ezelidir.”⁷⁶³

16 Nisan 1939 tarihinde Ankara’ya giden Tayfur Sökmen, 6 Mayıs’ta Hatay’a dönmüştü. Karşılama töreninde Devlet erkânı ve büyük bir kalabalık vardı. İskenderun’a geldiği zaman halkın sevinç gösterileri ve tezahüratları karşısında otomobilinden inen Tayfur Sökmen, burada halka bir konuşma yapmıştı. Konuşmasına İnönü’den Hataylılara getirdiği selamla başlar. Ana vatanın gösterdiği desteğin artarak devam edeceğini, dünyanın bu karışık ortamında bu destek sayesinde Hatay’ın güven içinde ve mesut yaşayacağını söyler. Fakat sözlerinin devamına bakıldığı zaman Sökmen’in ana vatanın koruyuculuğundan ziyade ona bir an önce kavuşma isteği vardır. Bu isteğini; “Anavatandan ayrı ve uzak yaşamak ...bize elem veriyor ve bizi mutahassir bırakıyor. Nasıl bir evlad annesini velev ki muvakkat te olsa hicrana tahammül edemezse Hatay ve Hataylılar da herhangi bir nam ve unvan taşısa ve herhangi bir şekil ve idarede bulunsa Anavatandan ayrı yaşamağa asla tahammül edemiyor ve edemez. 20 senelik bir hicran nasıl mazi ve rüya olmuş ise devrei tavakkufe bir rüya bir mazi olacaktır.” sözleriyle dile getirir.⁷⁶⁴ Tayfur Sökmen halkına verdiği mesajda, ana vatanın koruması altında olduklarını ve bundan sonraki dönemde de, ana vatandan ayrılığın son bulacağını, ondan ayrı kalmanın asla mümkün olmadığını söylüyordu.

Sökmen, İskenderun’dan, Antakya’ya geçerken kalabalık bir halk uğurlamıştı. Bu uğurlanıştan daha büyük bir karşılama Antakya’da olmuştu. Sökmen burada halka hitap etmiş ve İsmet İnönü’nün ilk fırsatta Hatay’a geleceği müjdesini

⁷⁶³ “Devlet Reisimizin ‘Cumhuriyet’ gazetesine mühim beyanatı”, **Yenigün**, 29 Nisan 1939, s. 1-2.

⁷⁶⁴ “Dün Ankaradan Avdet Eden Devletreisimiz En Büyük Müjdeyi Verdiler”, **Yenigün**, 7 Mayıs 1939, s. 1; Tekin, **Hatay Devlet Reisi...**s.148.

vermişti.⁷⁶⁵ Tayfur Sökmen'in Hatay'ın ana vatana katılmasından sonra, 2 Temmuz 1939'da Hatay'dan ayrılmış ve Ankara'ya gitmiştir. Artık yeni sıfatı, eski Hatay Devleti Cumhurbaşkanı ve Antalya Milletvekilidir. Bu tarihten sonra Tayfur Sökmen Türkiye Büyük Millet Meclisi çalışmalarına katılmıştır.

4.1.2.1. Hatay Vilayeti Kurulmasına Dair Kanun Münasebetiyle Sözleri

Tayfur Sökmen'in TBMM'deki ilk faaliyetlerden birisi, kendisi için bütün milletvekillerinden çok daha anlamlı olan "*Hatay Vilayeti Kurulmasına Dair Kanun*" müzakereleri olmuştur. Onun için yıllardır mücadele ettiği Hatay'ın ana vatana katılması gerçekleşmiş artık Hatay'ın kanunla vilayet olma zamanı gelmişti. 7 Temmuz 1939 tarihinde Meclis'e gelen kanun tasarısı kabul edilmiş, Hatay Türkiye Cumhuriyetinin bir vilayeti olmuştur.⁷⁶⁶ Bu kanun 11 Haziran 1939 tarihinde Resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.⁷⁶⁷ Kanunun kabulünden sonra konuşma yapan Tayfur Sökmen şunları söylemiştir:⁷⁶⁸

"Büyük Türk Milletinin özü ve o büyük varlığın hakiki mümessili olan aziz arkadaşlarım,

Hatayın yirmi senelik milli mücadele tarihini şanla, şerefle, zaferle kapayan anlaşmayı birkaç gün evvel tasdik buyurmuştunuz. Bu gün de Hatayın bir vilayet olarak idare edilmesini temin edecek teşkilat kanununu tasdik buyurdunuz. Alınan tarihi kararlar dolayısıyla yüksek huzurunuzda Hataylıların minnet ve şükran hislerini arz etmek için çıktım. Yaşasın, var olsun aziz arkadaşlar. Teşekkürü anından bu güne kadar tarihini zaferle mesud ve cihan şümül kararlarla süsleyen Büyük Meclisi ve onun muhterem azalarını saygı ile kutlarım. Bu büyük varlık her zaman bahtiyardır ve daima bahtiyar kalacaktır.

Aziz arkadaşlarım,

Mütarekenin acı ve karanlık günlerinin doğurduğu bazı zaruretlerle ayrılmış olan bir yurd parçasının tekrar Anavatana bağlanması her Türkün kalbinde büyük bir sevinç ve heyecan doğurmuştur. Hatayın aziz vatanımızın mukaddes sinesinden ne

⁷⁶⁵ "Milli Şefimiz Kahraman İnönü, ilk fırsatta Hatayı Şerefliendireceklerini Devletreisimize vaid buyurmuşlardır", **Yenigün**, 7 Mayıs 1939, s. 1.

⁷⁶⁶ **TBMMZC**, Devre VI, Cilt 4, İçtima: F., Tarih: 7.VII.1939, s. 190; Binark, **Türk Parlamento Tarihi, VI. Dönem...**s.1127-1128; "Hatay Vilayet Teşkilatı Kanunu Büyük Millet Meclisinde Dün Kabul Edildi", **Yenigün**, 8 Temmuz 1939, s. 1.

⁷⁶⁷ "3711 nolu Hatay vilayeti kurulmasına dair kanun" 12 maddeden oluşmuştur. Bu kanunun 2. Maddesi şöyledir: "İsimleri bu kanuna bağlı (1) numaralı cedvelde yazılı kazalarla (İskenderon, Kırıkhan, Reyhaniye, Yayladağı) vilayet merkezini ve bu kazalara bağlı nahiyeleri ihtiva etmek ve merkezi Antakya olmaz üzere Hatay vilayet kurulmuştur." Kanunun 3. Maddesi ile Dört Yol ve Hassa'da kazalara dahil edilmiştir. Madde 3- "Dört Yol Kazası Seyhan Vilayetinden alınarak Hatay Vilayetine verilmiştir. İslahiye Kazasına bağlı Hassa Nahiyesi, merkezi Hassa olmak üzere, kazaya çevrilmiş ve Hatay Vilayetine bağlanmıştır..." Kurulan Hatay vilayetin Nahiyeleri ise, "Bedirge, Karsu, Bapturnun, Suveydiye, Harbiye, Şeyköy, Hızırbey, Belen, Arsus, Aktepe, Hamam, Bezge ve Kışlak"tır. Bu kanunla birlikte Hatay'ı ilgilendiren 3712, 3713 ve 3714 numaralı kanunlarda kabul edilmişti. **TC Resmi Gazete**, Hatay Vilayeti Kurulmasına dair kanun no:3711, Sayı: 4255, 11 Temmuz 1939.

⁷⁶⁸ **TBMMZC**, Devre VI, Cilt 4, İçtima: F., Tarih: 7.VII.1939, s. 198-199; "Tayfur Sökmen Dün Millet Meclisinde heyecanlı bir nutuk söyledi", **Yenigün**, 8 Temmuz 1939, s. 1-4.

vakit ve ne suretle ayrıldığını, geçmiş olan 20 senelik acı ve korkunç plançosunu ve hadisetin ne gibi şartlar altında cereyan ettiğini anlatarak değerli vaktinizi alacak değilim. Bunlar hepinizin çok yakından malumudur.

Aziz arkadaşlar, mazinin kara günlerinin biriktirdiği korkunç bulutlar, sıkıcı ve müziç kabuslar büyüklerimizin bükülmez ve nurlu ellerile silindi ve dağıldı. Ebedi bir sabah içinde sevinç ve heyecanla Hatay bugünde bayram yapmaktadır.

Sayın arkadaşlarım, her Türk gibi Hataylı Türk kardeşlerimizin de bir gün gelib müstevlilerin zulmünden, esaretinden kurtulacağına inanmıştı. Çünkü Türkle istiklal ve hürriyet mefhumları daima beraber ve yanyanadır. Diyebilirim ki, istiklal ve hürriyet mefhumu Türkle doğmuş, Türkle yaşayacaktır. Bu Büyük millet bütün dünyaya büyük dersleri vermiştir. Eğer her hangi bir millet hürriyet ve istiklalini kaybetmek betbahtlığına uğrarsa Türkün şerefli tarihini okusun.

İşte aziz arkadaşlarım, bu inanış bugünkü mesud neticenin doğuşudur. Arkadaşlar, Hatay hiçbir kuvvet ve kudretin değiştirmeye muktedir olamayacağı Anavatan hududlarının cenubunda vefakar, sadık bir bekçidir. Aziz arkadaşlar; bu Yüce Meclisin bu mukaddes dava uğrunda her zaman ve her vesile ile göstermiş olduğu hassasiyet ve yüksek alaka karşısında Hataylıların sonsuz şükranlarını tekrar arz ederim.

Sözlerime nihayet verirken bu milli davanın yapıcısı Edebi Şef Büyük Atatürkün manevi huzurunda eğilirken bu mukaddes davayı tahakkuk ettiren Milli Şef kahraman İnönüne layezal şükran ve tazimlerimi arz ederim. Yine bu aziz davayı yılmaz bir azm ile takib den Sayın Refik saydam kabinesine ve yılmaz çelik Türk ordusuna da saygı ve minnetdarlıklarımı arz ederim. Yaşasın ve var olsun Türk milleti, Hatay mübarek olsun.

Tayfur Sökmen bu konuşması ile Türk Milletine ve Türkiye Cumhuriyeti'ne duyduğu güveni ortaya koymakla birlikte, bütün Hatay davasında emek vermiş herkese minnetlerini sunmuştu.

Tayfur Sökmen, Hatay'ın ana vatana katılmasından sonra ilk olarak 10 Temmuz 1939 tarihinde İsmet İnönü ile görüşme imkânı bulmuştu. Bu görüşmede Sökmen, Hataylıların minnet ve şükranlarını belirterek, “*Hatay Devlet Riyaseti bayrağı*” ile “*Hatay Devleti Bayrağı*”nı İnönü'ye sunmuştu. Bu durum İnönü'yü çok memnun etmiş, o da Sökmen'e iltifatlarda bulunarak, Hatay halkına selam ve muhabbetlerini göndermişti.⁷⁶⁹

Tayfur Sökmen için yaklaşan 23 Temmuz, “*Hatay'ın kurtuluş bayramı*” çok anlamlı idi. Artık ana vatana duyulan yirmi yıllık hasretlik bitmiş ve Hatay ana vatanın kutsal bir parçası olmuştu. Sökmen'e göre üzerine düşen görevi her Hataylı gibi yapmış, bundan sonra emanet, Hatay'ın uyanık ve vatansever gençliğine teslim edilmişti.⁷⁷⁰ Tayfur Sökmen'in VI. dönem milletvekilliğinde fiili olarak görevine 27

⁷⁶⁹ “Milli Şefimiz İnönü, Tayfur Sökmeni huzurlarına kabul buyurdular”, **Yenigün**, 11 Temmuz 1939, s. 1.

⁷⁷⁰ “Tayfur Sökmen Ulus gazetesine beyanatta bulundu”, **Yenigün**, 17 Temmuz 1939, s.1-2; “Biz Hatayı, Hatay'ın uyanık ve vatansever gençliğine emanet ettik” **Hatay**, 19 Temmuz 1939, s. 1.

Nisan 1939 tarihinde yemin etmesiyle başlamış ise de, ancak Meclis çalışmalarına Hatay'ın ana vatana katılışından sonra dahil olabildiği. Bu dönemde Tayfur Sökmen, Meclis Dâhiliye Encümenliği görevini yapmıştır.⁷⁷¹

4.1.3. VII. Dönem TBMM'deki Çalışmaları (1943-1946)

4.1.3.1. Dönemin Özellikleri ve Milletvekili Seçilme Süreci

1943 yılı Türkiye genel seçimlerinin diğer seçimlerden farklı olan bir tarafı vardı. 1943 genel seçimlerine kadar yapılmış bütün seçimler, 1908 tarihli “*İntihabi Mebusan Kanunu*”na göre yapılmış, fakat 1942’de ilk defa bir seçim kanunu hazırlanmış ve 1943 genel seçimleri yeni kanuna göre yapılmıştı. 14 Aralık 1942 tarihinde mecliste görüşülerek⁷⁷² kabul edilen “*Mebus Seçimi Kanunu*”⁷⁷³ daha sonra resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmişti. Bu kanun, seçim sistemi açısından herhangi bir yenilik getirmese de, Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk seçim kanunu olması açısından önemlidir.⁷⁷⁴

Yeni seçim kanununun kabulünden sonra, VII. Dönem TBMM’nin oluşturulması için 1943 Genel Seçimleri yapılmıştı. CHP Parti Divanı’nın teklifi, 12 Ocak 1943 tarihli CHP Meclis Grubu’nda kabul edilerek, TBMM seçimlerinin yenilenmesine karar verilmişti.⁷⁷⁵ Bu kararı takiben, 14 Ocak 1943 tarihinde Bilecik Milletvekili Şevket Esenal ve iki arkadaşı “*Büyük Millet Meclisi intihabının yenilenmesine karar verilmesi*”ne dair bir önerge vermiş ve Mecliste bu önergeyi kabul ederek yeni seçim yapılmasını kararlaştırmıştı.⁷⁷⁶

Tek partili dönemin son seçimi olan 28 Şubat 1943 Genel Seçimleri için İsmet İnönü, 23 Şubat’ta VII. Dönem TBMM milletvekili olacak 455 adayı ilan etmişti.⁷⁷⁷ Tayfur Sökmen yine Antalya’dan aday gösterilmişti. Yapılan seçimde, ikinci seçmenlerden oy kullanan 603 kişinin bütün oylarını alarak yeniden Antalya

⁷⁷¹ **TBMMZC**, Devre VI, Cilt 14, İçtima: 2, Tarih: 8.11.1940, s. 14; Binark, **Türk Parlamento Tarihi, VI. Dönem...**s. 514; Tekin, **Hatay Devlet Reisi...**s.172.

⁷⁷² Görüşmeler için bkz.: **TBMMZC**, Devre VI, Cilt 29, İçtima: 4, Tarih: 14.XII.1942, s. 92-118.

⁷⁷³ Kanun Maddeleri için bkz.: **TC Resmi Gazete**, Mebus Seçimi Kanunu no: 4320, Sayı: 5285, 17 Kânunuevvel (Aralık) 1942; İsmet Binark, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM – VII. Dönem (3 Mart 1943-5 Ağustos 1946)**, I. Cilt, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 2009, s. 452-461.

⁷⁷⁴ Kadri Unat, “Tek Parti Döneminin Son Genel Seçimi: 1943 Seçimleri ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin Seçim Propagandaları”, **AÜ Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, (56), 2015, s. 216.

⁷⁷⁵ İsmet Binark, **Türk Parlamento Tarihi, VII. Dönem...**s. 29.

⁷⁷⁶ **TBMMTD**, Dönem: VII, Cilt: 24, Toplantı: 3, Tarih: 10.VI.1946, s. 216.

⁷⁷⁷ Binark, **Türk Parlamento Tarihi, VII. Dönem...**s. 31.

Milletvekili olmuş ve seçim tutanağını 28 Şubat 1943 almıştı.⁷⁷⁸ Tayfur Sökmen, 8 Mart 1943 tarihinde TBMM'ye gelerek yemin etmişti.⁷⁷⁹ Seçim tutanağı ise 15 Mart 1943 tarihinde TBMM'de onaylanmıştı.⁷⁸⁰

4.1.3.2. TBMM'de “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu” Tartışmaları ve Tayfur Sökmen'in Tavrı

Cumhuriyet döneminde ülkedeki toprak-insan ilişkilerinin doğurduğu sosyal, ekonomik ve siyasal sorunları çözümlenmeye dönük çalışmalara 1933-34 yıllarında başlanmıştı. Cumhuriyetin ilk yıllarında ise toprak reformu gibi toplumsal yapıyı bir anda değiştirebilecek bir harekete girişmek çok zordu. Bu zorluğun diğer önemli bir sebebi de büyük toprak sahiplerinin gücüdür. Bu nedenle 1923'ten sonraki 10 yıl toprak reformu konusu gündeme gelmemiştir.⁷⁸¹

1935 yılı CHP Büyük Kurultayının tetkikine sunulan program taslağında yer alan ve yeni parti programında kabul edilen, “*Her Türk çiftçisini yeter toprak sahibi etmek, Partimizin ana gayelerden biridir. Topraksız çiftçiye toprak dağıtmak için özgü istimlak kanunları çıkarmak lüzumludur.*”⁷⁸² maddesi ile köylülere toprak kazandırmak için bir hamle yapılmıştı.

Bu hamleyi 1 Kasım 1936 yılında Atatürk'ün Meclis açış konuşması takip edecekti. Atatürk bu konuşmasında Toprak Kanunu'nun kendisi için önemini ortaya koyacak ve Meclis'ten beklentisini şu sözlerle dile getirecekti: “*Toprak kanununun bir neticeye varmasını Kamutayın yüksek himmetinden bekleriz. Her Türk çiftçi ailesinin, geçineceği ve çalışacağı toprağa malik olması behemehal lazımdır. Vatanın sağlam temeli ve imarı bu esastadır.*”⁷⁸³

Atatürk'ün bu beklentisinden sonra 29 Aralık 1936 tarihinde de İsmet İnönü, topraksız köylüye toprak dağıtmak konusundaki düşüncelerini, CHP Meclis Grubunda yaptığı Toprak Kanunu hakkındaki konuşmasında ortaya koymuştur. İnönü, bir toprağın verimli olmasının şartının, toprağı işleyen malı olmasına bağlar.

⁷⁷⁸ **TBMM Arşivi**, “Milletvekili seçilmiş olanlara ait tutanak”, TBMM Üyelerine Mahsus Zat ve Sicil Dosyası, Dönem: VII, Sicil No:875, Defter no:61, Kutu numarası: 5.

⁷⁷⁹ **TBMMTD**, Dönem: VII, Cilt: 1, Toplantı: F., Tarih: 8.III.1943, s. 4.

⁷⁸⁰ **TBMMTD**, Dönem: VII, Cilt: 1, Toplantı: F., Tarih: 15.III.1943, s. 12.

⁷⁸¹ TBMM, **Toprak Reformu ve Türkiye**, TBMM Basımevi, Ankara 1984, s. 45.

⁷⁸² **C.H.P. Programı**, Ulus Basımevi, Ankara 1935, s. 29-30; **C.H.P. Büyük Kurultayının Tetkikine Sunulan Program Taslağı**, Ankara, 9.5.1935, Madde 33, Cumhuriyet Halk Partisi Yayınları, s. 22.

⁷⁸³ **TBMMTD**, Dönem: V, Cilt: 13, İçtima: Tarih: 1.XI.1936, s. 4; **Tarihe Düşülen Notlar...**, s. 54.

Türkiye'deki topraksız köylülerin fazlalığına işaret eden İnönü, başkalarına ait topraklar üzerinde çok zor şartlarda çalışan köylüden verim alınmasının mümkün olmadığını söyler. Bunun için köylünün topraksız kalmasına müsaade etmeyeceklerini fakat bunun da başkasının malını zorla almak anlamına gelmediğini belirtir. Toprağı köylüye dağıtma meselesinin her medeni ülkenin yaptığı bir toprak rejimi olduğunu, bunun da ziraatta bir ilerleme safhası olacağını özellikle belirterek, Türkiye'nin de bu safhadan büyük bir olgunlukla geçeceğini ve diğer ülkelerin tecrübelerinden de yararlanacaklarını söyler.⁷⁸⁴

Atatürk'ün ve İsmet İnönü'nün konuşmaları bir toprak reformunun düzenlenmesi için zeminin oluştuğunu gösteriyordu. Bu aşamadan sonra yapılması gereken ise, Toprak Reformuna yasal yolu açmaktı. Bunun içinde Anayasada yapılması gerekli değişiklikler, Şubat 1937'de Meclis'te kabul edildi. Ancak Reforma ilişkin çalışmaların bundan sonra yavaşladığını görüyoruz. Gerçi toprak reformunun Atatürk tarafından açıklanan temel hedefleri, Ekim 1937'de kurulan Celal Bayar hükümetinin programına⁷⁸⁵ alınmış olsa da, bu konuda fazla bir şey yapılmamıştı.⁷⁸⁶ Tekrar bu konunun gündeme gelmesi 9 Mayıs 1945 tarihini bulacaktı. Bu tarihte Meclise gelen ve görüşülmeye başlanan “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu”, dönemin siyasetinin şekillenmesinde de etkili olmuş ve CHP'ye karşı oluşan muhalefette daha çok belirginleşmesine sebep olmuştu.

Bu kanun, 9 Mayıs 1945 tarihinde, “Çiftçiyi toprak dağıtılması ve Çiftçi ocakları kurulması hakkında kanun tasarısı ve Geçici Komisyon raporu” olarak Meclis gündemine gelmişti. Seyhan Milletvekili Cavit Oral gündemde olan Toprak Kanunu tasarısının “...memleketimiz için ne kadar hayati bir ehemmiyeti haiz olduğunu takdir buyurursunuz. Toprak mülkiyeti rejimini değiştirmekte olan bu tasarının daha iyi incelenmesi için zamana ihtiyaç vardır” sözlerini dikkate alan Meclis görüşmeleri 14 Mayıs'a ertelenmişti.⁷⁸⁷

⁷⁸⁴ İsmet İnönü, **Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler, 1933-1938**, (Haz.: İlhan K. Turan), Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 2003, “CHP Meclis Grubunda Sulama, Üretim ve Zırai Kalkınma, Orman ve Toprak İşleriyle İlgili Çıkarılacak Yeni Yasalar Hakkında Yapılan Konuşma”, s. 255.

⁷⁸⁵ **TBMMTD**, Dönem: V, Cilt: 20, İçtima: 3, Tarih: 8.X.1937, s. 21.

⁷⁸⁶ Çağlar Keyder ve Şevket Pamuk, “1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Üzerine Tezler”, **Yapıt**, Aralık, Ocak 1984-1985, (8), s. 53-54.

⁷⁸⁷ **TBMMTD**, Dönem: VII, Cilt: 17, Toplantı: 2, Tarih: 9.V.1945, s. 30.

14 Mayıs'ta tekrar görüşülmesine başlanan kanun hakkında ilk sözü alan Manisa Milletvekili ve Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu olmuştu. Hatipoğlu, kanunun içeriği, dayanağı, niçin çıkartılması gerektiği ve çıkartıldıktan sonra ülke hayatında yapacağı etki ve faydaları üzerine bir konuşma yapmıştı. Hatipoğlu konuşmasında, Cumhuriyet rejiminin köylüye yaklaşımından ve onun kalkındırılmasından bahsederek, bunu gerçekleştirmek için ana davalarından birisinin köylüyü topraklandırmak olduğunu, bu kanununda bu davayı halledeceğini söyler. Sözlerinin devamında ise hükümet olarak asıl prensiplerinin: *“Topraksız olan ve toprağı yetmiyen köylüleri yeter toprak sahibi kılmak”* olarak açıklar.⁷⁸⁸

Kanun Meclis'te kurulan geçici komisyonda da ele alınmış ve bazı değişiklikler yapılmıştı.⁷⁸⁹ Yapılanları faydalı değişiklik olarak gören Cavit Oral, komisyonda bu kanunun şimdiye kadar müzakere edilen en uzun kanun olduğunu, tartışmaların çok sert olmasına rağmen kanunun üzerinde geniş ve ayrıntılı bir çalışma yaptıklarını söyler. Bu ayrıntıları, *“Bağı ve bahçeyi parçalayan, kültür ziraatini 30 dönümlük hadde kadar indiren toptancı bir zihniyetle ziraatimizi şekillendirmek ve memleket realitesine uymıyan bir ocak sistemi ihya etmek istiyen ve ziraatte hiç doğru olmıyan mutaassıp bir müdahalecilik sistemine giden, haddizatinde çok nazari olan bir kanun tasarısını, oldukça zararsız ve faydalı bir şekle koymaya muvaffak olmuştur.”*⁷⁹⁰ şeklinde açıklar.

Bu komisyonda Cavit Oral'dan başka, Adnan Menderes, Emin Sazak, Halil Mentеше gibi büyük toprak sahiplerinin de olması ve *“Oldukça zararsız ve faydalı”* hale getirdik sözleri, başta Cumhurbaşkanı İnönü olmak üzere Meclis'te rahatsızlık yaratmıştı. Daha radikal bir toprak dağıtım yasası çıkarılmasından yana olanlar tasarıya 17. maddeyi eklediler.⁷⁹¹ Artık iş maddenin Meclisten geçirilmesine kalmıştı. İnönü maddeyi Meclise açıkça telkin etmekten çekiniyordu. Fakat İnönü'nün yakınlarından olan Fikret Yüzatlı, etrafa ona atfen şu sözleri yayıyordu:

⁷⁸⁸ TBMMTD, Dönem: VII, Cilt: 17, Toplantı: 2, Tarih: 14.V.1945, s. 59.

⁷⁸⁹ Hükümetin kanun tasarısı, geçici komisyon raporu ve komisyonun tasarı üzerinde yaptığı değişiklikler için bkz.: TBMMTD, Dönem: VII, Cilt: 17, Toplantı: 2, Tarih: 14.V.1945, S. Sayısı: 97, s. 1-41.

⁷⁹⁰ TBMMTD, Dönem: VII, Cilt: 17, Toplantı: 2, Tarih: 14.V.1945, s. 63.

⁷⁹¹ Keyder ve Pamuk, a.g.m., s. 54; 17. madde şöyledir: *“Topraksız veya az topraklı çiftçiler tarafından ortakçılık veya kiracılıkla işlenmekte olan veya hiç arazisi olmayıp ötedenberi tarım işçiliği ile geçinenlerin üzerinde yerleşmiş buldukları arazi bölgede (39) uncu madde gereğince dağıtımına esas tutulan miktarın kendi seçtiği yerde üç katı sahibine bırakılmak şartıyla yukarıda yazılı çiftçi ve işçilere dağıtılmak üzere kamulaştırılabilir. Sahibine bırakılacak olan arazi 50 dönümden aşağı olamaz...”* TBMMTD, Dönem: VII, Cilt: 17, Toplantı: 2, Tarih: 14.V.1945, s. 81.

*“Reformda ısrar edin. Toprak kanununun istemeyen parti, benim partim değildir.”*⁷⁹²

Bu bir şekilde milletvekillerini 17. maddeyi kabul konusunda baskı altına almaktı ve nitekim de öyle olmuştu.

Bu maddenin kanun tasarısına eklenmesinden memnun kalmayan Geçici Komisyon üyesi Cavit Oral, bu rahatsızlığını anlatırken, Hükümetin 17. maddeyi hiçbir tartışmaya açmadan kabul edilmiş olmasının, komisyonun üç aylık emeğini boşa çıkardığını, tasarımı tezatlarla düşürdüğünü ve maddelerin birbirine girdiğini söyleyerek, bu maddenin hükümlerinin yalnız toprakla uğraşanları değil, bütün iş hayatını felce uğratacağını iddia etmiştir.⁷⁹³

Daha sonra söz alan Geçici Komisyon üyesi Halil Menteşe’de, 17. maddenin asıl tehlikesini, *“...bütün memleketin toprakları kamulaştırma tehdidi altına girecektir”*⁷⁹⁴ sözleriyle ifade edecektir. Bu maddenin endişesini kürsüden dile getiren bir diğer toprak sahibi Geçici Komisyon üyesi Emin Sazak’tı. Sazak: *“...50 dönüm gibi bir şeye inince, benim gibi acısını duyup da deli olmamanın imkanı yoktur... Bugün görülen manzara bizde varlık düşmanlığıdır.”* sözleriyle endişesini ifade ediyor ve devamında: *“Hükümet bu yolda devam ederse ben şahsan ona inanmam, itimat edemem.”*⁷⁹⁵ diyerek, gelecekte oluşacak muhalefetine ilk sinyallerini veriyordu.

Kanun tasarısının görüşülmesine 16 Mayıs’ta da devam edilmiş, birçok milletvekili kanunun lehinde ve aleyhinde görüşlerini ortaya koymuştu. Görüş bildirenlerden birisi de, Geçici Komisyonunda bulunan Andan Menderes’ti. Menderes, aynı zamanda bu tasarının görüşülmesinde en önemli muhalif isimlerden birisiydi. Menderes’e göre toprak sıkıntısı yoktu, zira *“Türkiyenin yüz ölçüsü... bugünkünden çok daha kalabalık bir nüfusu verimli toprakları üzerinde mesut ve müreffeh barındırabilir.”*di. Menderes, kanun tasarısı hakkında en sert eleştirisini, kurulması düşünülen çiftçi ocakları⁷⁹⁶ ve çiftçiliği meslek haline getirmek hususunda yapacak ve şu iddiada bulunacaktı: *“...ocak müessesesi ileriye değil, geriye bakan bir*

⁷⁹² Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, II. Cilt, Remzi Kitabevi, İstanbul 1968, s. 341-342.

⁷⁹³ **TBMMTD**, Dönem: VII, Cilt: 17, Toplantı: 2, Tarih: 14.V.1945, s. 64.

⁷⁹⁴ **TBMMTD**, Dönem: VII, Cilt: 17, Toplantı: 2, Tarih: 14.V.1945, s. 77.

⁷⁹⁵ a.y., s. 81.

⁷⁹⁶ Çiftçi ocakları Hükümetin verdiği kanun tasarısının 34. maddesinde şöyle ifade edilir: *“Çiftçi ocağı arazisi, bölgelere göre bir çiftçi ailesinin geçinmesine ve aile fertlerinin iş kuvvetlerini değerlendirmeye yetecek genişlik, kuvvet ve çeşitte arazidir.”* **TBMMTD**, Dönem: VII, Cilt: 17, Toplantı: 2, Tarih: 14.V.1945, S. Sayısı: 97, s. 36.

zihniyete dayanmaktadır. Çiftçiliği meslek haline koymak fikri de modern (iktisadi hayatın gerektirdiği bir iş bölümü mefhumu ile izah olunamaz. Bunlar nasyonal sosyalist rejiminin iskân, Toprak Kanunu olan Erhhof Kanunundan hemen aynen ıktibas olunmuş düşünce ve hükümlerdir). Sonuçla Menderes, hükümet tasarısının iyi hazırlanmadığını, dayanak noktasının yerinde olmadığını ve komisyon kararlarının değiştirilmesinin zararlı olduğunu ileri sürerek tasarının tekrar Geçici Komisyona iadesini isteyecekti.⁷⁹⁷

16 Mayıs'taki bu görüşmeler halka "Toprak kanunu görüşmesi hararetlendi" başlıklarıyla duyuruluyor, halkta büyük bir ilgiyle Meclis tartışmalarını takip ediyordu.⁷⁹⁸ Kanun tasarısı 17 Mayıs günü de TBMM'de yoğun tartışmalara sebep olmuş ve tasarının maddelerinin görüşülmesine geçilmesi kabul edilmişti.⁷⁹⁹ 18 Mayıs'ta maddeler görüşülmeye başlanmış ve o gün 8 madde görüşülmüştü. Uzun süren görüşmelerden dolayı diğer maddelerin görüşülmesine 1 Haziran'da devam edilmişti. Devam edilen görüşmelerde ortaya çıkan muhalif sesler ve sert tartışmalar, yeni bir siyasî oluşum mu oluyor yorumlarına neden olacaktı. Nitekim Akşam Gazetesi "İkinci Parti" başlığı ile şu yorumu yapacaktı: "Mecliste ve tek parti tenkid ve murakabe havasının zamanla daha fazla genişlemesine, zamanla ikinci bir parti şeklinde tezahür etmesine intizar olunabilir. Bu Parti bugün Mecliste hükümeti sık sık tenkideden Halk Partisi Milletvekillerinin küçük bir grubu tarafından kendiliğinden teşekkül edebilir..."⁸⁰⁰ Yorumda da ortaya koyulduğu gibi, Meclisteki bu kanun tasarısı tartışmaları, CHP'ye muhalefeti artırıyor ve yeni partiye zemin hazırlıyordu. 1 Haziran'daki görüşmelerin en sert tartışmalı maddesi hiç kuşku yok ki 17. madde idi. Bu maddenin Meclis'te okunmasından sonra, söz alan Alaeddin Tiridoğlu, Toprak Reformunu sağlayacak olan maddenin 17. madde olduğunu söyleyerek, kanunun daha kolay bir şekilde uygulanmasını temin için birçok Milletvekilleri tarafından bir önerge hazırlandığını ve bu önergeyi 321 arkadaşının imzaladığını söyledi.⁸⁰¹

Toplanan bu imzalar kuşku yok ki, 17. maddenin kabulü için yeterli idi. Bunun farkında olarak kürsüye gelen Adnan Menderes, önerge için toplanan imzanın

⁷⁹⁷ TBMMTD, Dönem: VII, Cilt: 17, Toplantı: 2, Tarih: 16.V.1945, s. 111-117.

⁷⁹⁸ "Toprak kanunu görüşmesi hararetlendi", Akşam, 17 Mayıs 1945, s. 1-2.

⁷⁹⁹ TBMMTD, Dönem: VII, Cilt: 17, Toplantı: 2, Tarih: 17.V.1945, s. 160.

⁸⁰⁰ "İkinci Parti", Akşam, 1 Haziran 1945, s. 1.

⁸⁰¹ TBMMTD, Dönem: VII, Cilt: 17, Toplantı: 2, Tarih: 01.VI.1945, s. 31-32; "Toprak Kanunu", Akşam, 2 Haziran 1945, s. 2.

karar sayısını geçtiğini, kendisinin yapacağı izahatında neticeyi değiştirmeyeceğini biliyordu. Menderes, böyle bir önerenin hazırlanmasının Anayasa'ya aykırı olduğunu ve bir emri vaki ile hazırlandığını söylüyordu. Menderes, bu emri vakiyi de önerenin karşısında olmasının sebebi olarak gösteriyor ve bu durumun memlekete zarar getirebileceği uyarısında bulunuyordu. Menderes'e göre böyle bir önerenin hazırlanması ve imza toplanmasının sebebi: “...önerenin ihtiva ettiği hükümlerin, Meclisin normal ve serbest müzakeresine arzolanduğu takdirde, kabul olunmasının şüpheli görülmesindendi.” Menderes, konuşmasının devamında, önerge hakkında uzun bir konuşma yapmış ve aslında kendisinin esas itibariyle Toprak Kanunu'na karşı gelmediğini söyleyerek, komisyonun hazırladığı 17. maddenin daha faydalı olacağı öngörüsünde bulunuyordu.⁸⁰²

17. maddenin görüşülmesine 4 Haziran günü de devam edilerek, maddenin aleyhinde yapılan konuşmalara cevap vermek için önce Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu, daha sonrada Başbakan Şükrü Saraçoğlu kürsüye geldiler. Bu konuşmalardan sonra madde 4 Haziran günü oylanmış ve kabul edilmişti.⁸⁰³

Tayfur Sökmen, 5 Haziran 1945 günü kanun tasarısının 21. maddenin görüşülmesinde söz almıştı.⁸⁰⁴ Bu maddenin okunmasından sonra ilk söz alan Refik Koraltan oldu. Koraltan, 21. maddeyi bu tasarının belkemiği ve temel taşı olarak görüyordu. Ona göre kamulaştırma işinde değer fiyat nispetleri azdı ve bunun arttırılması gerekiyordu. Bunun için bir de önerge verdi.⁸⁰⁵ Koraltan'dan sonra söz alan diğer milletvekillerinin de özellikle üzerinde durdukları mesele, toprak

⁸⁰² **TBMMTD**, Dönem: VII, Cilt: 17, Toplantı: 2, Tarih: 01.VI.1945, s. 36-41.

⁸⁰³ **TBMMTD**, Dönem: VII, Cilt: 17, Toplantı: 2, Tarih: 04.VI.1945, s. 51-111.

⁸⁰⁴ Görüşülen 21. madde şöyledir: “*Kanunlaştırılacak arazinin:*

a) *Beş bin dönümden fazla kısmında 1933 ve 2901 sayılı kanunlar gereğince takdir edilip 1944 bütçe yılı arazi vergisine matrah olan değer;*

b) *Beş bin dönümden aşağı olan arazide aynı değer iki katı;*

c) *iki bin dönümün aşağısında yapılacak kamulaştırmalarda aynı değer üç katı.*

Kamulaştırma karşılığına esas olur.

Kamulaştırılacak araziden gizli kaldığından veya diğer bir sebepten dolayı 1944 bütçe yılı başında kesinleşmiş değeri bulunmayanlara çevrelerindeki en yakın benzeri arazinin sözü geçen yıl vergisine matrah olan değerlerine göre Arazi Vergisi Kanununun yetkilendirdiği komisyonlarca değerleri biçilir. Bu yolla bulunan değerler kesinleştikten sonra kamulaştırma karşılığına esas tutulur.

Bu fıkra gereğince tayin olunacak değere Hazine ve mülk sahibi 3692 sayılı kanun hükümlerine göre itiraz edebilirler.

*Hazinece taksitle satılmış olupta kamulaştırma tarihinde taksit bedelleri tamamen ödenmemiş olan arazinin, ihale tarihinden kamulaştırma tarihine kadar geçen her sene için ihale bedelinden yüzde beş tenzil edildikten sonra kalan miktar, vergi kıymetinden fazla olduğu takdirde kamulaştırma bedeli olarak kabul edilir. 14 ncü maddenin (E) bendi gereğince kamulaştırılacak arazinin bedeli bölünmezden evvelki bütünüün tabi olduğu hükümlere göre hesaplanarak tapuda kayıtlı sahibine ödenir.”; **TBMMTD**, Dönem: VII, Cilt: 17, Toplantı: 2, Tarih: 05.VI.1945, s. 118.*

⁸⁰⁵ a.y., s. 118-122.

sahiplerine verilecek bedel ve kamulaştırma değer fiyat tespitinde yurttaş itiraz hakkının tanınması isteği idi.⁸⁰⁶

21. madde görüşmeleri devam ederken söz Tayfur Sökmen'e gelmişti. Tayfur Sökmen, bu kanun tasarısında ilk söz hakkını bu madde için almıştı. Kendisinin de geçmişte toprakla meşgul olduğundan bahsederek söze başlayan Sökmen, *“Topraksız köylü, köylüsüz toprak olmaz ve olmaması lazım geldiğine”* vurgu yaparak, *“Köylüyü topraklandırarak olan kanun hakkında temenniden başka bir söz söylemediğini ve söyleyemeyeceğini”* fakat kanunun aldığı bu son şekille birlikte, bedel hakkında söz söyleme ihtiyacı duyduğunu söyler. Daha önce büyük tartışmalara sebep olan 17. madde içinde kendi endişelerinin olduğunu söyleyerek, onun bu haliyle geçmesi kabul edilse de, *“Bari toprağını dün fiyatla elinden alacağımız adama vereceğimiz tarla bedelini olsun artıralım, verilecek bonoyu da dilediği zaman az zararla satabilmek imkânını bulsun ki, eline geçecek topluca bir parayı hiç olmazsa geçim vasıtası olarak kullansın”* diyecektir. Sökmen, tarla bedelinin artırılmasında, büyük paralar verilecek tarla sahiplerinin az olmasından dolayı, devletin bir müşkülata düşmeyeceğinden söz eder. Sökmen'e göre, *“Şayet alınacak tarla bedeli arttırılmaz ise esasen kendine bırakılacak tarladan daha sonra arzedeceğim sebeplerle, matlup istifadeyi temin edemeyecek olan bir kısım mal sahipleri perişan olacaklardır.”*⁸⁰⁷

Sökmen, konuşmasının devamında, bedelin arttırılması hususunda Meclisin karar almasında etki eder düşüncesiyle ve bırakılacak tarladan birçok mal sahiplerinin söylenen ve umulan faydayı sağlayamayacağı açıklamasını şu sözlerle yapar:⁸⁰⁸

“Şöyle ki, 200 dönümlük bir çiftlikteki araziyi makinatsız, karasabanla beher çiftçi azami 100 er dönümü sürmek suretiyle 20 çiftçi tarafından sürülür, idare edilir. Bu kanuna nazaran arazinin kuvvei inbatîyesine, mahalli icap ve usullere tebaan her çiftçiye 85 veya 90 ar dönüm tarla verileceğine göre 20 evden mürekkep bir köy halkına 1700 veya 1800 dönüm tarla verilmesi iktiza eder.

Verileceğini zannettiğim 1700 veya 1800 dönüm tarla dağıtıldıktan sonra mal sahibine, köylüye verilecek miktarın üç misli olmamak üzere 275 veya 300 dönüm tarla bırakılmış olur. Bırakılan 275 ve 300 dönüm tarla için bir makine alınmaz ve hariçten kira ile de gelmez ve getirilemez. Köylünün tarla ihtiyacı da temin edilmiş olduğundan ihtiyacı kalmıyan köylü başkasının tarlasını da sürmez. Hatta sürmek istese de vakit bulamaz. Bu hesabı, diğer muntakalarda da kıyaslandırabiliriz.

Üçüncü şık; bırakılan tarlayı kendi eliyle sürmesi kalıyor ki, elli senelik hayatımda bir defa bile saban tutmamış adamın eliyle çift sürmesine de imkan

⁸⁰⁶ “Toprak Kanunu Kabul Olundu”, **Akşam**, 6 Haziran 1935, s. 2.

⁸⁰⁷ **TBMMD**, Dönem: VII, Cilt: 17, Toplantı: 2, Tarih: 05.VI.1945, s. 127; “Toprak Kanunu”, **Cumhuriyet**, 6 Haziran 1945, s. 3.

⁸⁰⁸ **TBMMD**, Dönem: VII, Cilt: 17, Toplantı: 2, Tarih: 05.VI.1945, s. 127.

olmayınca tabiatıyla bırakılan tarladan umulan ve söylenen istifade edilmez. Tarladan istifade edemeyince tarla bedeli olarak eline toplu bir para da geçmezse maişeti şimdiye kadar yalnız tarlaya münhasır olan ve bu ana kadar da başka bir meslek ittihaz edememiş bulunan adamın maruz kalacağı sefalet ve perişanlığı yüksek takdirinize arz ederim.”

Tayfur Sökmen, mal sahiplerini perişan edecek sebepleri sıralarken, köylüye toprak dağıtılmasına karşı değildir. Fakat bu dağıtımın yapılmasından sonra ortaya çıkacak mal sahiplerinin müşkülâtından bahseder. Zira mal sahiplerinin elinde kalacak olan toprağı kendilerinin işleyemeyeceğini ve yardım alacak köylününde kalmamasından, tek çaresinin tarla bedelinden eline geçecek olan toplu paranın olduğunu söyler. Bu paranın olmaması durumunda da, başka bir meslek icra etmemiş bu kesimin mağdur olacağını şiddetle vurgular.

Mal sahipleri açısından durumun böyle olmasına karşılık, köylünün de zor durumunu bilen Tayfur Sökmen, köylüye de toprak dağıtılmasından yanadır. Sökmen'e göre sefalet içinde hayatını geçiren köylünün bütün bu olumsuz hayat şartlarına rağmen, ülkenin en büyük yükünü sabır, sükûn, feragat ve fedakârlıkla taşıdıklarını, onun için bu vefakâr ve kadirşinas köylünün kalkındırılması ve sefaletten kurtulmasının dağıtılacak toprak sayesinde olacağından bahseder. Tayfur Sökmen, yapılan işten dolayı hiçbir kesimin mağdur olmamasını ister ve bunu vicdani bir borç olarak görür ve şunları söyler: *“Köylüye toprak dağıtmanın ne kadar lazım, zaruri ve kutsal bir iş ise aynı zümreden olup kendine bırakılan topraktan arz ettiğim sebeplerle istifade edemeyecek olan insanları da velev ki, adetleri az da olsa perişan etmek, düşündürmemek de o kadar vicdani borç ve o kadar insani bir vazifedir.”*⁸⁰⁹

Tayfur Sökmen, bu meseleyi bir memleket meselesi olarak görür ve önemli bir inkılap sayar. Diğer inkılâplarda olduğu gibi, bu toprak inkılâbının da bir sarsıntı yaratacağını, bir kısım vatandaşlarında bundan zarar göreceğini söyler. Fakat görülecek bu zararın en aza indirilmesinin ve önlenmesinin sorumluluğunu da Meclisle Hükümete yükler. Meclis ve Hükümetin bu durumu dikkate alacağını söylemekle birlikte, kendisinde bu konuda ricacı olur.

Tayfur Sökmen'i bu kanun tasarısında en çok rahatsız eden durumlardan birisi de, Meclisteki tartışmalarda toprak sahiplerine karşı oluşan farklı bakış açısı olmuştur. Sökmen, bu durumdan duyduğu rahatsızlığını dile getirirken, düne kadar

⁸⁰⁹ TBMMTD, Dönem: VII, Cilt: 17, Toplantı: 2, Tarih: 05.VI.1945, s. 127.

toprak sahiplerinin sevilen, sayılan, güvenilen ve inanılan insanlar olarak görüldüklerini, şimdi ise kötü bir sınıf olarak görülmekte olduklarını meclisteki konuşmalardan hareketle söyler. Bütün toprak sahiplerinin kötüyümüş gibi gösterilmesinin haksızlık olacağını, birçok toprak sahibinin çalıştığı ve çalıştırdığı insanlara bir baba şefkati, bir abi muhabbeti ile yaklaştığına ve bunlarında çoğunlukta olduğuna işaret eder.⁸¹⁰

Tayfur Sökmen'in siyasî yaşamında en önemli vasıflarından birisi olan objektif bakabilme ve empati kurma özelliği bu konuşmada da öne çıkacaktır. Bundan sonra Mecliste ve Türkiye'nin siyasî yaşamında da oluşacak kutuplaşmalarda hep ara bulucu kimliği görülecektir. Tayfur Sökmen, Hatay mücadelesinde olduğu gibi, bundan sonraki Türkiye siyasetinde de, en çok vurgu yapacağı “Birlik ve beraberlik” içinde olma gerekliliğini her fırsatta dile getirecektir. Konuşmasının sonunda da bu vurguyu yapan Sökmen, kanun tasarısı için yaptığı konuşmasını şu sözlerle bitirecektir:

“Arkadaşlar, birini methederken diğerini zemetmiyelim, birisini korurken diğerini batırmıyalım. Bu muhterem camianın ayrısı gayrısı yoktur. Birimiz hepimiz, hepimiz birimizdir. Müteakabil sevgi, saygı, inan ve güvenle birbirimize bakalım, birbirimize sarılalım. Bu kubbei zerrin, bu muhiti dilara bir aile yuvası, bir kardeş kucığıdır. Bu makamı mualla milletin inanç yeri, ilham menbaidir. Burada şahsın, şahsiyetin, zümrenin yeri, sınıfın yeri yoktur. Burada his değil mantık ve hak hakimdir arkadaşlar. Toprak inkılabının çarkları arasında, az ve çok ağır ve hafif zarar göreceğ vatandaşlarımızdan asabiyet ve teessür gösterenler olursa darılmıyalım, mazur görelim. Çünkü mal canın yongası, zarar hayat törpüsüdür. Aynı zamanda göz düşdüğü yer, biri bakar derler. Mamefih insanların en büyük kıymet ve meziyetleri de maruz kalacakları zararlar karşısında göstereceği metanettir. Hele zarar memleket uğrunda olursa seve seve iktiham eder. Arkadaşlar teessüre kapılanlar olsa da bu vesile ile bu aziz vatana hizmet ediyorum diye teselli olacaklardır. Çünkü bu mübarek vatana yalnız mideleriyle değil kanlariyle, canlariyle de bağlıdır. Cümlelerinizi saygı ile selamlar sözüme nihayet veririm.(Alkışlar)”⁸¹¹

Tayfur Sökmen'in bu konuşmasından da anlaşılacağı üzere bu kanun tasarısının görüşülmesi, Mecliste iki cephe yaratmış ve geleceğin muhalefetini de oluşturmuştu. Sökmen her ne kadar saygı, sevgi, birlik ve beraberlikten bahsetse de, bu kavramlar, Türkiye Büyük Millet Meclisinin uzun yıllar özleyeceği kavramlar olarak kalacaktır.

Tayfur Sökmen'den sonra, 21. maddenin üzerinde yapılması istenen değişikliklere cevap vermek için Başbakan Şükrü Saracoğlu'da kürsüye gelmiş ve bu

⁸¹⁰ a.y.

⁸¹¹ TBMMTD, Dönem: VII, Cilt: 17, Toplantı: 2, Tarih: 05.VI.1945, s. 127-128.

madde ile kimseyi mağdur etmeyeceklerini söylemişti. Bedel fiyat artışı taleplerine de, komisyonun verdiği fiyat makuldür diyerek, maddenin değiştirilmeden kabulü yönünde görüş ortaya koydu. Neticede maddenin değiştirilmesi için verilen önerelerde okunup reddedildikten sonra, 21. madde olduğu gibi kabul edildi.⁸¹²

Nihayet “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu” Meclisteki hararetli tartışmalardan ve yoğun çalışmalardan sonra, 5 Haziran 1945 tarihinde maddelerinin oylanması bitmiş ve kabul edilmişti. 11 Haziran’da ise Mecliste kanunun tümü üzerinde oylama yapılarak 345 oyla kanunlaşmıştı. Tayfur Sökmen bu oylamaya katılmamıştır.⁸¹³ Görüşülmesine 9 Mayıs’ta başlanan bu kanun, 14-16-17-18 Mayıs ve 1-4-5 Haziran tarihlerinde Meclis gündeminde kalmıştı. Kanun, 15 Haziran 1945 tarihinde Resmi Gazete’de 4753 numaralı kanun olarak yayınlandı.⁸¹⁴ Bu kanun Meclise, “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu” ismiyle gelmiş olsa da, görüşmelere başlanmasıyla birlikte, Mecliste farklı bir hava yaratmış ve Türk siyasî hayatını etkileyecek sonuçlar doğurmuştu.

Zira tek parti düzeni içerisinde daha önceleri konuşulması güç olan konular, bu görüşmelerde meclisten dile getirildi ve bu görüşmeler siyasal muhalefetin grupsal anlamda oluşmasına da sebep oldu.⁸¹⁵ Böyle bir sonucu doğuran kanun, o kadar Meclisteki tartışmalara rağmen kendisine uygulama alanı bulamadı. En çok tartışılan 17. Madde bile hiçbir zaman uygulanmadı. Kanunun diğer pek çok maddeleri de kâğıt üzerinde kaldı. Kanun görüşmelerinde, Ege’den Adnan Menderes, Çukurova’dan Cavit Oral ve orta yayladan Emin Sazak, güney-doğudan Şeref Uluğ ve çevreleri sonuna kadar bu kanuna muhalif kaldılar. Kanun çıktığı zaman ise artık, Mecliste ve memlekette çok partili rejim çabaları başlamıştı. Celal Bayar, Adnan Menderes ve bir kısım arkadaşları Demokrat Partiyi kurdular. Partiyeye her kesimden katılımlar olmuştu. Kanunun görüşülmesi sırasında kanuna muhalif olup CHP içinde kalanlar da parti içi muhalefete başladılar. Bu tehlikenin farkında olan CHP derhal kanunun değişikliğine gitti. Zaten bu kanunu getiren ve onun ideolojisini savunun Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu, Ağustos 1945’de bakanlıktan ayrılmak

⁸¹² a.y., s. 139.

⁸¹³ Kanunu kabul edenler-etmeyenler ve oya katılmayanlar için bkz.: **TBMMTD**, Dönem: VII, Cilt: 18, Toplantı: 2, Tarih: 11.VI.1945, s.232-235.

⁸¹⁴ **TC Resmi Gazete**, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu no:4753, Sayı: 6032, 15 Haziran 1945.

⁸¹⁵ Erdal İnce, “Köylüyü Topraklandırma Kanunu’nun Türk Siyasal Yapısının Oluşumu Üzerindeki Etkileri” **ÇTTAD**, 5 (13), 2006, s. 62.

zorunda kaldı. Yerine, hiç beklenmedik ve kanuna en çok muhalefet eden, aynı zamanda büyük bir toprak sahibi olan Cavit Oral getirildi.⁸¹⁶

Nihayet 1950 seçimleri öncesinde, Mart 1950’de CHP iktidarının üst düzey yöneticileri geri adım atarak 17. maddeyi Mecliste iptal ettirdiler. Daha sonraları, Mayıs 1955’de Demokrat Parti iktidarı sırasında “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu”nun 24 maddesi daha değiştirilecek ve yasa 1973 yılındaki “Toprak ve Tarım Reformu Kanunu” ile yürürlükten kaldırılacaktır.⁸¹⁷ Sonuç olarak, toprak reformu konusunda bir tarihi süreç yaşanmış ve bu süreci anlatan birçok eser kaleme alınmıştır. Bu reformun ne getirdiği veya ne getirebileceği çokça tartışılmıştır.⁸¹⁸

4.1.4. VIII. Dönem TBMM’deki Çalışmaları (1946-1950)

4.1.4.1. Seçim Kararının Alınması ve Seçimlerin Yapılması

21 Temmuz 1946 yılında yapılan seçimler, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk defa birden çok partinin katıldığı genel seçim olma özelliğini taşımaktadır. 1945 yılı içinde ve 1946 yılının başında ülkede hızlı bir değişim yaşanmış ve muhalefet partilerinin kurulmasına izin verilmişti. Hatta CHP’den ayrılan bazı milletvekillerinin DP’ye geçmesiyle birlikte muhalefet, mecliste de temsil imkânı bulmuştu.⁸¹⁹ 7 Ocak 1946 tarihinde kurulan Demokrat Partisinin Millet Meclisinde bulunan üyeleri, Adnan Menderes, Cemal Tunca, Emin Sazak, Refik Koraltan, Fuad Köprülü Fuad Çobanoğlu idi.⁸²⁰

Türkiye’deki siyasî iklimin bu şekilde değişmesi ve CHP karşısında yeni bir muhalefetin güç kazanmaya başlaması, CHP’yi harekete geçirmiş ve CHP Meclis Grubu 26 Nisan’da toplanarak belediye seçimi ile genel seçimin öne alınmasını kararlaştırmıştı. Böyle bir kararda CHP’nin, DP’nin yeterince teşkilatlanmadan gelecek 4 yılı garantiye almak düşüncesi vardır. Aslında öyle de olmuştu. DP, Eylül ayından 26 Mayıs’a alınan belediye seçimlerine katılmadı. Katılmama gerekçesi

⁸¹⁶ Aydemir, **İkinci Adam...**s.342.

⁸¹⁷ Keyder ve Pamuk, a.g.m., s. 54.

⁸¹⁸ Toprak reformu hakkında geniş bilgi edinmek için bakılacak eserler için bkz.: TBMM, **Toprak ve Tarım Reformu Bibliyografyası**, TBMM Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü, Ankara 1982.

⁸¹⁹ Binark, **Türk Parlamento Tarihi, VII. Dönem**, ... s. 621.

⁸²⁰ a.e., s. 430.

olarak da, iktidarın seçimde yanlı davranmasını ve seçim güvenliğinin olmamasını göstermişti.⁸²¹

Bu dönemin önemli bir diğer özelliği de, 5 Haziran 1946'da "*Milletvekili Seçim Kanunu*" nun değiştirilerek tek dereceli seçim esasına geçilmesi idi.⁸²² Kanunun kabulünden sonra, 10 Haziran 1946 tarihinde Kırklareli Milletvekili Nafi Atuf Kansu ve iki arkadaşı bir önerge vererek: "*Yeni kanuna göre bir dereceli seçim yapılmak üzere Büyük Millet Meclisi seçiminin yenilenmesine karar verilmesi*"ni talep etmişlerdi. Bu önerge hakkında konuşan Emin Sazak (Eskişehir), alınan bu seçim kararının yeni kurulan partilerin gelişmesine izin vermediğini ve birkaç ay daha uzatılmasını ister. Sazak'a göre, böyle bir kararın alınmasında CHP'nin diğer partilerin güçlenmesi ile kendinin güç kaybedeceği endişesinin sebep olduğunu söyler. Sazak'ın bu sözlerine karşılık kürsüye gelen CHP milletvekilleri, durumun böyle olmadığını, yapılanın çıkan tek dereceli kanunun gereği millet iradesinin tekrar meclise yansımını sağlamak olduğunu söylerler.⁸²³ Görüşmeler bittikten sonra önergenin oylamasına geçilmiş ve Meclis bu önergeyi kabul ederek yeni seçimlerin yapılmasını kararlaştırmıştı.⁸²⁴

Seçim kararı alınmasından sonra İçişleri Bakanı Hilmi Uran, 2 Temmuz 1946 tarihinde, "*Milletvekilleri Seçimi Kanununun 16 ncı maddesi gereğince, 21 Temmuz 1946 Pazar günü seçim günü olarak tesbit*" edildiğini illere tebliğ yayınlayarak ilan etmişti.⁸²⁵ O güne kadar bütün seçimlerin iki dereceli yapılmış olması, yeni uygulamanın önemini ortaya koyuyordu. DP, seçim kanunu ile ilgili bazı isteklerde bulunmuş, bu istekler kabul edilmeyince, önce seçime girme konusunda kararsız kalmış fakat 16 Haziran'da Partide yapılan toplantı sonucunda seçime katılma yönünde ilke kararı alınmıştı.⁸²⁶

Seçim, adli denetim dışında, açık oy, gizli sayımla ve çoğunluk sistemi esasına göre 21 Temmuz tarihinde yapıldı. Sonuçta, 465 milletvekilliğinden 395'ini CHP almış, DP ise meclise 66 milletvekili sokabilmişti. Seçim sonuçları ilan

⁸²¹ a.e., s. 621.

⁸²² Kanun maddeleri için bkz.: **TBMMTD**, Dönem: VII, Cilt: 24, Toplantı: 3, Tarih: 5.VI.1946, s. 39-48; Binark, **Türk Parlamento Tarihi, VII. Dönem...**s. 622.

⁸²³ **TBMMTD**, Dönem: VII, Cilt: 24, Toplantı: 3, Tarih: 10.VI.1946, s. 81-87.

⁸²⁴ Tayfur Sökmen bu oylamaya izinli olduğu için katılmamıştır. **TBMMTD**, Dönem: VII, Cilt: 24, Toplantı: 3, Tarih: 10.VI.1946, s. 125-128.

⁸²⁵ Binark, **Türk Parlamento Tarihi, VII. Dönem...**s. 634.

⁸²⁶ a.e., s. 622.

edildikten sonra, DP seçimde baskı, hile ve yolsuzluk yapıldığını gündeme getirdi. Muhalefet partisine göre, seçim öncesinde oylar kullanıldıktan sonra, sayım işlemleri sırasında hile yapıldığını, muhalefet partisinin aldığı oyların tutanaklara eksik geçirildiğini, buna karşılık iktidar partisinin oylarının olduğundan yüksek gösterildiğini öne sürdü. Ancak bu itirazlar sonuçsuz kaldı ve böylece 1946 erken seçimi '*Türkiye'nin siyasi tarihindeki en şaibeli seçim*' olarak yer aldı.⁸²⁷

4.1.4.2. VIII. Dönem Milletvekili Adaylığı ve Çalışmaları

CHP Genel Başkanlık Divanınca tespit edilen 465 kişiden oluşan CHP Milletvekili adaylarını İsmet İnönü 18 Temmuz 1946 tarihinde ilan etti ve Tayfur Sökmen, Antalya'dan milletvekili adayı gösterildi.⁸²⁸ 21 Temmuz 1946 tarihinde yapılan seçimde 63775 kişinin oyunu alarak, Antalya milletvekili seçildi. Seçim tutanağını 29 Temmuz 1946'da alarak,⁸²⁹ 5 Ağustos'ta TBMM'ne gelerek yemin etti.⁸³⁰ Seçim tutanağı ise 26 Ağustos 1946 tarihinde TBMM'de onaylandı.⁸³¹ Tayfur Sökmen, VIII. Dönemde Mecliste Dillekçe Komisyonuna seçilmiştir.⁸³² Bu dönemde Sökmen'in Mecliste herhangi bir konuşması yoktur.

4.1.5. IX. Dönem TBMM'deki Çalışmaları (1950-1954)

4.1.5.1. Dönemin Özellikleri ve Tayfur Sökmen'in Adaylığı

IX. Dönem TBMM'yi belirleyen Genel Seçimlerinin en belirgin özelliği hiç kuşku yok ki, çok partili demokratik bir düzen içerisinde, Cumhuriyetin kuruluşundan o güne kadar iktidarın ilk kez demokratik yollarla el değiştirmesidir.

Bir diğer özelliği ise bu dönemle birlikte, çok partili yönetimin gelişip, kökleşmesi, toplumun demokrasiyi tanıdıkça erdemine inanıp, yaşam tarzı olarak benimsemesidir. Atatürk'ün amaçlayıp, sonuç alamadığı çok partili yönetim, eylemli olarak, 14 Mayıs seçimlerinde gerçekleşmişti. Bu dönemin olumsuz tarafı ise, çok

⁸²⁷ a.y.; Ayrıca çok partili hayata geçiş ile ilgili geniş bilgi için bkz.: Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş 1946 -1950**, Kaynak Yayınevi, İstanbul 1982; Nilgün Gürkan, **Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)**, İletişim Yayınları, İstanbul 1998; Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul Matbaası, İstanbul 1967; Metin Toker, **Tek Parti'den Çok Parti'ye**, İstanbul 1970; Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler, 1859-1952**, Arba Yayınları, İstanbul 1995.

⁸²⁸ Binark, **Türk Parlamento Tarihi, VII. Dönem...**s. 642.

⁸²⁹ **TBMM Arşivi**, "Milletvekili seçilmiş olanlara ait tutanak", TBMM Üyelerine Mahsus Zat ve Sicil Dosyası, Dönem: VIII, Sicil No:875, Defter no:84, Zarf no: 5.

⁸³⁰ **TBMMTD**, Dönem: VIII, Cilt: 1, Toplantı: O., Tarih: 5.VIII.1946, s. 4.

⁸³¹ **TBMMTD**, Dönem: VIII, Cilt: 1, Toplantı: O., Tarih: 26.VIII.1946, s. 208.

⁸³² **TBMMTD**, Dönem: VIII, Cilt: 1, Toplantı: O., Tarih: 12. VIII.1946, s. 21; "Meclis Komisyonlarına Kimler Seçildi?", **Cumhuriyet**, 13 Ağustos 1946, s. 2.

partili yönetimin manevi değerler üzerindeki spekülasyonlarının artmasıyla, Büyük Türk İnkılabının ivme kaybetmesidir. Bunun sonucu olarak da, Laik Cumhuriyete dayalı devlet düzenini yıkmayı amaçlayan akımların ortaya çıkarak inanç sömürüsünün başlamasıdır.⁸³³

1950 seçimlerine doğru gidilirken bir diğer gelişme, Demokrat Parti tarafından en çok tartışılan “*Seçim güvenliği*” sorunun ve diğer eleştirilen seçim maddelerinin CHP ile DP’nin uzlaşma yoluyla yeniden düzenlenmesidir.⁸³⁴

Bu Seçim Kanunu’nun düzenlenmesi, 15 Aralık 1949 tarihinde Bakanlar Kurulu’nun kararı ile “*Milletvekili Seçimi Kanunu tasarısı*” olarak 16 Aralık’ta Başbakan Şemsettin Günaltay imzası ile TBMM Başkanlığı’na sunulmasıyla başlamıştı.⁸³⁵ Metni ve gerekçesi çok uzun olan bu kanunla Türkiye’de ilk kez iktidar ve muhalefeti memnun eden ve akademisyen ve uzmanların katkılarıyla bir seçim kanunu hazırlanmış oluyordu. Tasarının gerekçesinde önce Türkiye’deki seçim mevzuatı, sonra da bu tasarının nasıl hazırlandığı anlatılıyordu.⁸³⁶

Geçici Komisyonda görüşülen tasarı bazı değişiklikler yapılarak Meclis gündemine 7 Şubat 1950 tarihinde gelerek maddelerinin görüşülmesine başlandı.⁸³⁷ Bu görüşmelerde bazı maddeler üzerindeki değişiklikler yapılarak ilk görüşmeler 10 Şubat 1950 tarihinde sona erdi.⁸³⁸ Tasarının ikinci görüşmeleri 16 Şubat 1950 tarihinde yapılarak tasarının maddeleri oylandı. Bu oylamadan sonra söz alan Adnan Menderes, Demokrat Parti adına tasarının lehine konuşarak,⁸³⁹ “*Serbest ve dürüst seçimlere temel olacak bir emniyetli Seçim Kanununun millete maledilmesi meselesi... Meclisin kayıtsız kalmaması neticesi kabul edilerek memlekete*

⁸³³ Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-IX. Dönem, 1950-1954**, I. Cilt, Ankara 1999, Önsöz, s. XI.

⁸³⁴ TBMM, **Seçim Sistemi...**s. 93.

⁸³⁵ “Milletvekilleri Seçimi Kanunu tasarısı ve Geçici Komisyon raporu, (1/642), S. Sayısı: 161”; **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt:24, Toplantı:4, Tarih: 07.02.1950, s. 212.

⁸³⁶ Mustafa Çufalı, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-VIII. Dönem (1946-1950)**, I. Cilt, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 2012, s. 81.

⁸³⁷ **TBMMTD**, Dönem: VIII, Cilt: 24, Toplantı:4, Tarih: 7.II.1950, s. 149-212.

⁸³⁸ **TBMMTD**, Dönem: VIII, Cilt: 24, Toplantı:4, Tarih: 10.II.1950, s. 405.

⁸³⁹ *Demokrat Parti ilk kez bir kanunun lehinde görüş bildirmişti. Seçim tasarısının ikinci müzakeresi tamamlandıktan sonra, Başkan oy toplanmadan önce, ancak iki milletvekilinin konuşabileceğini bildirdi. İktidara göre bu konuşmaların biri lehte, diğeri alehte olabilirdi. Lehte D.P. adına Adnan Menderes, alehte ise Millet Partisi adına Hasan Dincer söz istemişti. Bu manzara daha önce hiç görülmemişti. Zira iki muhalif parti kanunlaşacak hükümlere dair görüşlerini belirtecekti. Halk Partisine tüzük gereği konuşma hakkı verilmemişti ama meclis başkanı bunun orta yolunu bulmuş ve Başbakan Şemseddin Günaltay’a oylamadan sonra söz hakkı vermişti. “Dünkü Meclisten intubalar”, **Cumhuriyet**, 17 Şubat 1950, s. 1.*

maledilmiştir” sözlerini, *“Memleket için mesut başlangıçlar olması temennisi ile partimiz Seçim Kanununu kabul etmiştir”*, sözleriyle tamamlayacaktı.⁸⁴⁰ Menderes’in konuşmasından sonra Millet Partisi adına söz alan Hasan Dinçer ise, tasarının aleyhinde konuşarak duyduğu endişeleri ortaya koymuştu. Bu endişelerin ancak İktidar Partisi ve Hükümetin iyi niyetli ve namuslu bir şekilde kanun kurallarına uymasıyla hafifleyeceğini söyledi.⁸⁴¹

Başbakan Şemsettin Günaltay ise, Seçim Kanununu Anayasa kadar önemli görerek, bu kanunu onaylayan Meclisin siyasî tarihte unutulmayacağını, bu Seçim Kanununun ise, halk idaresinin ilk temeli olacağını söylemişti.⁸⁴² Sonunda Seçim Kanunu 336 kabul oyuna karşılık 10 ret oyla kabul edilmişti.⁸⁴³ Kabul edilen *“Milletvekilleri Seçimi Kanunu”* 21 Şubat 1950 yılında Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmişti. Kanunun ilk maddesi seçim usulünün prensiplerini ortaya koyar. Buna göre *“Milletvekili seçimi tek derecelidir ve ekseriyet usulüne göre geneleşit, gizli oyla yapılır. Oy serbest ve şahsidir. Oyların sayılması ve ayrılması açıktır.”*⁸⁴⁴

Kanunun geneline bakıldığı zaman 5545 sayılı yasanın getirdiği önemli yenilikler seçimin yönetimi ile ilgilidir. Seçim sisteminde bir değişiklik yoktur. Yani eskiden olduğu gibi her parti ilerin oluşturduğu seçim çevrelerinde, listeler şeklinde adaylarını belirlemekte ve en çok oy alan liste, o ildeki tüm temsilcilere sahip olmaktaydı. Bakıldığı zaman bu seçim kanunu için eksiklerin olduğu söylenebilecek olsa da, seçimin yargı denetiminde olması, seçim anlaşmazlıklarının mahkemeler yoluyla çözümleneceği kuralı getirilmesi, diğer yandan da oylamanın gizli, sayımın açık yapılması zorunluluğu konulduğundan 14 Mayıs 1950’de yapılacak seçimler, o döneme kadar yapılmış en demokratik seçimler olarak değerlendirilebilir.⁸⁴⁵

Artık seçimlerin yapılması için gerekli ortam ve şartlar hazırды ve iş seçimlerin yapılmasına kalmıştı. Bunun için 21 Mart 1950 tarihinde yapılan 8. dönemin son CHP Meclis Grup toplantısında bir karar alındı. Alınan bu kararda Meclisin 24 Mart’ta seçimleri yenileme kararı vermesini ve seçimlerin 14 Mayıs’ta

⁸⁴⁰ TBMMTD, Dönem: VIII, Cilt: 24, Toplantı: 4, Tarih: 16.II.1950, s. 706.

⁸⁴¹ TBMMTD, Dönem: VIII, Cilt: 24, Toplantı: 4, Tarih: 16.II.1950, s. 706-707.

⁸⁴² TBMMTD, Dönem: VIII, Cilt: 24, Toplantı: 4, Tarih: 16.II.1950, s. 710.

⁸⁴³ TBMMTD, Dönem: VIII, Cilt: 24, Toplantı: 4, Tarih: 16.II.1950, s. 706-710.

⁸⁴⁴ TC Resmi Gazete, Milletvekilleri Seçimi Kanunu no: 5545, Sayı: 7438, 21 Şubat 1950.

⁸⁴⁵ TBMM, Seçim Sistemleri...s. 94.

yapılmasını kararlaştırdı.⁸⁴⁶ Alınan bu karar, 24 Mart 1950 tarihinde Konya Milletvekili Tevfik Fikret Sılay ve Trabzon Milletvekili Faik Ahmed Barutçu'nun hazırladığı önerge ile Meclis gündemine getirildi. Önergede “*Son tedvin edilen Seçim Kanunu uyarınca Büyük Millet Meclisi seçiminin yenilenmesine karar verilmesini teklif ederiz.*” deniyordu.⁸⁴⁷ Bu önerge Meclisin 23 redde karşı 299 kabul oyuyla⁸⁴⁸ 14 Mayıs 1950 tarihinde seçimlerin yenilenmesine karar verilmişti.

CHP teşkilatları 9 Nisan 1950 tarihinde milletvekili adaylarını seçmişti.⁸⁴⁹ Milletvekillerinin kesin listelerinin Seçim Kurulu Başkanlığına verilmesi ise CHP'nin 23 Nisan'da, DP'nin ve MP'nin 25 Nisan olmuştu.⁸⁵⁰

Tayfur Sökmen, kendi seçim bölgesi olmamasına rağmen V, VI, VII ve VIII. Dönemler Antalya milletvekilliği yapmış, IX. Dönem seçimlerinde ise Hatay'dan aday gösterilmişti.⁸⁵¹ Yapılan seçimlerde 53.968 oyla Hatay'da milletvekili seçildi. Seçim tutanağını 15 Mayıs 1950'de aldı.⁸⁵² 22 Mayıs 1950'de Meclise gelerek yemin etti.⁸⁵³ Sökmen'in seçim tutanağının onaylanması ise seçimlerden bir yılı aşkın bir zaman geçtikten sonra⁸⁵⁴ 13 Haziran 1951'de olmuştur.⁸⁵⁵ Tarım ve Tutanakları İnceleme komisyonunda çalıştı.⁸⁵⁶ Ayrıca, Genel Kurulda 2 konuşması vardır.⁸⁵⁷ Bu

⁸⁴⁶ “C.H.P. Grubunun seçimler için kararı”, **Cumhuriyet**, 22 Mart 1950, s. 1.

⁸⁴⁷ **TBMMTD**, Dönem: VIII, Cilt: 25, Toplantı:4, Tarih: 24.III.1950, s. 1038.

⁸⁴⁸ **TBMMTD**, Dönem: VIII, Cilt: 25, Toplantı:4, Tarih: 24.III.1950, s. 1107; **TC Resmi Gazete**, Türkiye Büyük Millet Meclisi seçiminin yenilenmesi hakkında, Karar no: 1693, Sayı: 7469, 29 Mart 1950.

⁸⁴⁹ “Partilerin Teşkilatı Dün Adaylarını Seçti”, **Cumhuriyet**, 10 Nisan 1950, s. 1.

⁸⁵⁰ “C.H.P. aday listesi ilan edildi”, **Cumhuriyet**, 23 Nisan 1950; “D.P. aday listeleri Yüksek Seçim Kuruluna verildi”, “M.P. nin aday listeleri ilan edildi”, **Cumhuriyet**, 24 Nisan 1950.

⁸⁵¹ “C.H.P. aday listesi ilan edildi”, **Cumhuriyet**, 23 Nisan 1950, s. 4.

⁸⁵² **TBMM Arşivi**, TBMM Üyelerine Mahsus Zat ve Sicil Dosyası, Dönem: IX, Sicil No:875, Defter No: 2-419, Zarf No.: 24, bkz.: Ek-7.

⁸⁵³ **TBMMTD**, Dönem: IX, Cilt: 1, Toplantı: Olg., Tarih: 22.V.1950, s. 3.

⁸⁵⁴ Hatay milletvekillerinin Seçim tutanaklarının seçimlerin üzerinden bir yıldan fazla bir zaman geçtikten sonra onaylanmasının sebebi, seçim tutanaklarına Hatay İli Milletvekillerinin itiraz etmeleri ve bir komisyon kurularak bu itirazların incelenmesinden kaynaklanmıştır. Komisyon bu itirazları inceleyerek bir rapor hazırlamıştır. Bu rapor Mecliste 13 Haziran 1951'de görüşülerek Hatay Milletvekillerinin seçim tutanakları onaylanmıştır. Bu itiraz sebeplerini ve sonucunda hazırlanan komisyon raporu görmek için bkz.: *Hatay Milletvekillerinin seçim tutanakları hakkında Tutanakları İnceleme Komisyonu raporu (5/21)*, **TBMMTD**, Dönem: IX, Cilt: 8, Toplantı: 1, Birleşim: 89, Tarih: 13.VI.1951.

⁸⁵⁵ **TBMMTD**, Dönem: IX, Cilt: 8, Toplantı: 1, Tarih: 13.VI.1951, s. 221.

⁸⁵⁶ “Tutanakları İnceleme Komisyonu Seçildi”, **Cumhuriyet**, 27 Mayıs 1950, s. 1-3.

⁸⁵⁷ Genel Kurul çalışmalarıyla ilgili Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM – IX. Dönem 1950-1954**, VII. Cilt, (Özgeçmiş), TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1999, eserin 460 ncı sayfasında, Tayfur Sökmen'in özgeçmişinden bahsedilirken, Genel Kurul çalışmalarıyla ilgili, “*Genel Kurulda değişik 130 konuda 245, rekor sayılabilecek, konuşması vardır.*” bilgisi mevcut olsa da, bunun elektronik olarak meclis tutanaklarının hazırlanması esnasında bir yanlışlıktan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Zira çalışmamız için TBMM'nin 2008 yılındaki konuşma tutanaklarını elektronik

seçimler Türkiye siyasal hayatında yeni bir dönemin başlangıcı olmuş, artık tek partili dönem sona ermiş ve DP iktidara gelmiştir.

4.1.5.2. Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkındaki Kanun Müzakereleri ve Tayfur Sökmen'in Tavrı

4.1.5.2.1. TBMM'deki Müzakereler

Atatürk heykellerinin 1951 yılının başlarında “*Ticaniler*”⁸⁵⁸ diye adlandırılan bir grup tarafından kırılması, Demokrat Parti'nin “*Atatürk aleyhine işlenen suçlar hakkında Kanun*” tasarısını gündeme getirmesinde en önemli sebeplerden birisi olmuştur.⁸⁵⁹

Hükümetçe hazırlanan “*Atatürk aleyhine işlenen suçlar hakkında Kanun*” tasarısı Mecliste 30 Mart 1951 tarihinde Adalet Komisyonuna havale edilmiş,⁸⁶⁰ daha sonra komisyondan geçen tasarı 4 Mayıs 1951 tarihinde Genel Kurulda görüşülmeye başlanmıştı. Uzun süren görüşmeler ve tartışmalardan sonra ise 25 Temmuz 1951 tarihinde kanunlaşmıştı.⁸⁶¹ Tayfur Sökmen'in tavrı elbette bu kanunun çıkması yönündedir. Fakat hem Demokrat Partiden hem de Halk Partisi'nden olsun çoğu vekiller bu kanunun çıkması taraftarı değildir. Gerekçeleri her ne kadar farklı olsa da, kanunun aleyhinde olanların hepsinin Atatürk'e karşı oldukları düşünülmemelidir. Usul ve bakış açılarındaki farklılık mecliste uzun tartışmalara sebep olacaktır.

ortamda TBMM'nin arşivinden aldığımız zaman, IX. dönemde Tayfur Sökmen'in 131 konuşması görülürken, 2015 tarihli TBMM tutanaklarında IX. döneme ait konuşması 2'dir. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sorgu_ekrani; Tutanaklar üzerinde yaptığımız incelemede anlaşılmıştır ki, Siirt Milletvekili Mehmet Daim Süalp'in konuşmaları Tayfur Sökmen'in adına yanlışlıkla tutanaklarda kaydedilmiştir.

⁸⁵⁸“*Ticani Tarikatı'nın Türkiye'ye girişi 1930'lu yıllarda başlamıştır. Medineli Abdülkadir isimli bir dini liderden hilafet aldığı iddia eden Kemal Pilavoğlu, tarikatı Ankara ve Çankırı çevresinde örgütlemeye başlamıştır. Tarikat, bütün heykelleri put olarak kabul etmekte ve dinen bunların yıkılması gerektiğini savunmaktadır. Ticanilerin ilk ciddi eylemi, 4 Şubat 1949 tarihinde gerçekleşmiştir. Türkçe Ezan kanununu protesto eden iki Ticani, Meclis'teki dinleyici locasından Arapça Ezan okumuşlardır.*” Barış Ertem, “Atatürk'ü Koruma Kanunu'nun Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Tartışılması”, *Turkish Studies*, 8(5), 2013, s. 262.

⁸⁵⁹ Bu konu incelenirken, Meclisteki tartışmalara fazlaca yer ayrılmasının sebebi, Atatürk hakkında bu denli bir tartışmanın o güne kadar mecliste yapılmaması olmasıydı. Bunun önemi, konumuz gereği ilerki zamanlarda Atatürk üzerinden dönemin siyasilerinin izleyecekleri siyasetin ipuçlarını görmek ve o gün mecliste ve sonraki zamanlarda bu tür eleştirilere karşı Tayfur Sökmen'in tepkilerini ortaya koyabilmektir.

⁸⁶⁰ **TBMMTD**, Dönem: IX, Cilt: 6, Toplantı: 1, Tarih: 30.III.1951, s. 2.

⁸⁶¹ **TBMMTD**, Dönem: IX, Cilt: 7, Toplantı: 1, Tarih: 4.V.1951, s. 40.

Başbakan Adnan Menderes, meclise verilen komisyon raporunda “Atatürk aleyhine işlenen suçlar hakkında Kanun” tasarısının gerekçesini şu sözlerle ortaya koyuyordu:⁸⁶²

“Milli Mücadelenin kahramanı ve memleketin kurtarıcısı Atatürk, Cumhuriyetin ve inkılaplar rejiminin sembolü olması hasebiyle hatırasına, eserlerine ve onu ifade eden varlıklara vakı olacak tecavüzler, bilvasıta Cumhuriyete ve inkılaplar rejimine tevcih edilmiş bir mahiyet ifade edeceğinden.

Bunlara karşı işlenen ve amme efsarında derin akisler yaratmakta olan suçların failleri hakkında mevzuatımızın hususi hüküm ve müeyyideleri ihtiva etmemekte ve cumhuriyet savcılarının re’sen takibata girişmelerine müsait bulunmamaktadır. Her ne kadar Türk Ceza Kanununun 488 nci maddesinde, ölmüş bir adamın hatırasına hakaret vakı olduğu takdirde... dava açılabilceği yazılı bulunmakta ise de ...failere verilecek ceza, miktar ve mahiyet itibarıyla Atatürk’ün manevi varlığına tecavüz edenler hakkında vicdani ammeyi tatmin edecek yeterlikte görülmediğinden bu tasarının hazırlanmasına lüzum hasıl olmuştur.

Tasarının birinci maddesi⁸⁶³ Atatürk’ün manevi varlığını tahkir, tezyif edenlerle bu manevi varlığa her ne suretle olursa olsun tecavüzde bulunanların, bu suçların amme efsarında yarattığı aksülamellerle mütenasip bir ceza müeyyidesine çarptırılmasını hedef tutan hükümleri ihtiva etmektedir.

...Tasarının ikinci maddesi,⁸⁶⁴ birinci maddede yazılan suçların esbabı müşeddidesini ihtiva etmektedir. Filhakika suçların iki veya daha fazla kimseler tarafından toplu olarak işlenmesindeki yahut umumi yerlerde veya umuma açık mahallerde alenen suç işleyenlerin fiil ve hareketlerindeki ağırlık nazarı dikkate alınarak bu gibi hallerde ceza yarı nispetinde artırılmıştır. Birinci maddenin ikinci fıkrasında yazılı suçların zor kullanılarak işlenmesi veya bu maksatla cebir istimaline teşebbüs edilmesi halleri de cezayı artırıcı bir sebep olarak maddenin ikinci fıkrasına ilâve olunmuştur. Ammenin teessür ve heyecanını mucip olan bu suçların matbuat vasıtasıyla işlenmesi tesir ve neticelerinin şümullendirilmesini icap ettirdiği nazarı dikkate alınarak bu cihet de cezayı artıran bir sebep olarak kabul edilmiştir.

Tasarının üçüncü maddesinde,⁸⁶⁵ bu kanunda yazılı suçlardan dolayı cumhuriyet savcılarının re’sen takibat icrasıyla mükellef buldukları ifade edilmiş ve

⁸⁶² Atatürk aleyhine işlenen suçlar hakkında kanun tasarısı ve Adalet Komisyonu raporu (1/167), (S.Sayı:142), **TBMMTD**, Dönem: IX, Cilt: 7, Toplantı:1, Tarih: 4.V.1951.

⁸⁶³ “Madde 1. -Atatürk’ün mânevi varlığını tahkir veya tezyif yahut her ne suretle olursa olsun bu varlığa tecavüz edenler bir seneden beş seneye kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılır.

Resim, heykel, büst gibi Atatürk’ü temsil eden eşyayı veya Atatürk hakkındaki sair eserleri tahkir veya tezyif maksadiyle bozan, kıran, kirleten veya her ne suretle olursa olsun bunlara tecavüzde bulunanlar hakkında da aynı ceza verilir.

Yukarıki fıkralarda yazılı suçları işlemeye başkalarını teşvik ve tahrik edenler asıl fail gibi cezalandırılır.”

Atatürk aleyhine işlenen suçlar hakkında kanun tasarısı, (S. Sayısı: 142), **TBMMTD**, Dönem: IX, Cilt: 7, Toplantı:1, Tarih: 4.V.1951, s. 5.

⁸⁶⁴ “Madde 2. -Birinci maddede yazılı suçlar; iki veya daha fazla kimseler tarafından toplu olarak veya umumi veya umuma açık mahallerde alenen yahut basın vasıtasıyla işlenirse hükmolunacak ceza yarı nispetinde artırılır.

Birinci maddenin ikinci fıkrasında yazılı suçlar zor kullanılarak işlenir veya bu suretle işlenmesine teşebbüs olunursa verilecek ceza bir misli artırılır.”

Atatürk aleyhine işlenen suçlar hakkında kanun tasarısı, (S. Sayısı: 142), **TBMMTD**, Dönem: IX, Cilt: 7, Toplantı:1, Tarih: 4.V.1951, s. 5.

⁸⁶⁵ “Madde 3. -Bu kanunda yazılı suçlardan dolayı cumhuriyet savcılıklarınca re’sen takibat yapılır.” Atatürk aleyhine işlenen suçlar hakkında kanun tasarısı, (S. Sayısı: 142), **TBMMTD**, Dönem: IX, Cilt: 7, Toplantı:1, Tarih: 4.V.1951, s.5.

bu suretle bu suçların mirasçılarının müracaat ve şikâyetlerine lüzum kalmadan derhal takibine girişilebilmesine imkân verilmiştir.

Bu tasarı kanunlaştığı takdirde milletçe hissedilen büyük bir ihtiyaç tatmin edilmiş olacaktır.”

Mecliste uzun tartışmalara sebep olacak bu kanun tasarısının asıl maksadını Menderes yukarıdaki ifadesiyle; *“Milletçe hissedilen büyük bir ihtiyacın tatmini”*⁸⁶⁶ olarak görmekte ve göstermektedir. Bu kanun tasarısının ihtiyaç mı yoksa başka bir maksat mı taşıdığı üzerinde konumuz gereği durmayacağız. Fakat mecliste bu kanun hakkında yapılan tartışmaları kısaca ele almak yerinde olacaktır. Zira bu tartışmalar milletvekillerinin tavrını ne gerekçeyle ortaya koyduklarını bize gösterecektir. Bu tartışmalarda hem Halk Partisinden, hem de Adalet Partisinden lehte ve aleyhte olan vekilleri görmek mümkündür. Tayfur Sökmen’in tavrı ise kanunun çıkması yönündedir.

Tasarının 4 Mayıs 1951 tarihindeki görüşmelerinde ilk sözü, Demokrat Parti’den Selahaddin Adil almıştır. Söze başlarken *“...Huzurunuzda getirilen bu mevzu, basit bir heykel muhafazası tasarısı değil çok mühim hukuki, içtimai, millî terbiye ve tarih bakımlarından, şahsi hislerden azade olarak, tetkika muhtaç şümullü bir meseledir.”* derken aslında, sonraki tartışmaların da çeşitliliğinin ilk sinyalini veriyordu. Şahsa ait böyle bir kanun çıkarılamayacağını söyleyen Selahaddin Adil, öyle olursa *“Fatih’in, Selim’lerin, Reşit, Mithat Paşaların”* da bunda hakları olduğunu söyler. Devamında, inkılapların ve rejimin bütün halka mal olduğunu ve şahsa ait böyle bir kanunun yapılmasını demokrasi rejimine uygun görmediğini söyler. Ayrıca, *“...Büyük hizmetlerini takdirle karşıladığımız Mustafa Kemal Paşanın da idari, içtimai, siyasi hataları bulunduğunu söylemek ve yazmaktan menedecek bir kanunu demokratik rejimi benimsemiş olan bizlerin kabulüne bugünkü Mecliste imkân olmamak icabeder.”* sözleriyle tasarının karşısında olduğunu ve bu durumun fikir hürriyeti, yazı hürriyeti, vicdan hürriyeti prensiplerine de ters olduğunu söylemiştir.⁸⁶⁷

⁸⁶⁶ Kanun tasarısının gerekçesinin sonunda Adnan Menderes’in dediği bu cümleyi, tasarının görüşüldüğü sırada DP Ankara Milletvekili Selahaddin Adil şöyle eleştirir: *“Tasarının esbabı mucibesinde şöyle bir cümle var: ‘Bu tasarı kanunlaştığı takdirde milletçe hissedilen büyük bir ihtiyaç tatmin edilmiş olacaktır.’ Arkadaşlar 1946 yılından beri milletin köylüsü ile, kasabalısı ile temas ettiniz, dileklerini dinlediniz, aman bize bir heykel dikin diyen tek bir vatandaşa rastladınız mı?”* TBMMTD, Dönem: IX, Cilt: 7, Toplantı: 1, Tarih: 4.V.1951, s. 41

⁸⁶⁷ TBMMTD, Dönem: IX, Cilt: 7, Toplantı: 1, Tarih: 4.V.1951, s. 40-41.

Tasarıya ikinci muhalif ses olarak DP'den Giresun Milletvekili Arif Hikmet Pamukoğlu gelir. Pamukoğlu: “...*Türklüğe hâs olarak istiklâl ve hâkimiyet aşısını vuran Atatürk'e karşı da bütün Türk milleti ve Türk gençliği maşeri vicdanında maddi ve mânevi varlığında en mukaddes yeri zaten ayırmış bulunmaktadır. ... Realite bu olduktan sonra Atatürk'ün şahsını korumak için kanuna ne lüzum, vardır?*” diyerek, Atatürk'ün heykellerine yapılan saldırıların sekiz dokuz kişi tarafından yapılmış olmasının, milletin Atatürk'e karşı duyduğu saygı ve sevginin ölçüsü olamayacağını bunun için de Atatürk'ü korumak için kanuna gerek olmadığını savunarak tasarının tekrar Anayasa Komisyonunda görüşülmesini ister.⁸⁶⁸

Tasarının karşısında olan diğer bir milletvekili ise DP'den Ankara milletvekili Osman Şevki Çiçekdağ'dır. “*Gazi Mustafa Kemal'in hayranıyım*” diyen Çiçekdağ, “*22 milyon Türkün içinden çıkmış olan birkaç meczup veya mecnun veya sarhoşun ve yahut kanı bozuğun namerdane fiil ve hareketlerini, bütün millete değilse bile büyük bir ekseriyete maletmek gibi bir kanaatin doğmasına yol açacağı içindir ki, muhalifim.*” der. Ayrıca hukuki yönüyle de tasarıya karşı olan Çiçekdağ, bu tasarının “*Anayasanın 69 ncu maddesi, Türklerin kanun karşısında eşit olduğu*” prensibine de aykırılığını savunur. “*Netice: Gerek psikolojik, gerek politik ve gerek hukuki bakımdan böyle bir kanunu yerinde görmemekteyim.*” sözleriyle konuşmasını bitirir.⁸⁶⁹

Tasarıya muhalif olanlar konuşmalara devam etmişlerdir. Bu konuşmalarda Atatürk'ün şahsıyla veya yaptıklarıyla ilgili bir hoşnutsuzluk icabı karşı duruş görülmemektedir. Tamamen usulen ve hukuken bir karşı duruş söz konusudur. Bu duruma bir örnekte yine tasarıya muhalif olan DP Çanakkale Milletvekili Bedi Enüstün'dür. Enüstün, dünyada buna benzer bir durumun yaşanmadığını söyleyerek, büyük asker, büyük reformist diye nitelediği Kemal Atatürk'e “*...Şahsen bir kudsiyet izafe edebilir ve mabedim olan kafamın içinde kendisine de tapabilirim*” sözleriyle ona verdiği değeri göstermiş fakat devamında, “*...Bir millete mal olmuş inkılâpları, reformları bir şahsın taştan veya topraktan yapılmış heykelinde arayan ve bir kâğıt üzerindeki resminde sembolize eden dimağlardan ileri demokratik hamleler beklenemez*” uyarısıyla, bütün milletin ortak değeri olan inkılâpları bir şahsın

⁸⁶⁸ TBMMTD, Dönem: IX, Cilt: 7, Toplantı: 1, Tarih: 4.V.1951, s. 44-45.

⁸⁶⁹ TBMMTD, Dönem: IX, Cilt: 7, Toplantı: 1, Tarih: 4.V.1951, s. 46-48.

resminde ve heykellerinde aramanın demokratik olmadığı düşüncesiyle tasarıya karşı çıkmıştır.⁸⁷⁰

Tasarının aleyhinde konuşan bir diğer milletvekili, DP Diyarbakır Milletvekili Mustafa Ekinci'dir. Ekinci, *“Zorla sevgi ve saygının olamayacağı”* düşüncesiyle tasarıya muhaliftir. Ekinci konuşmasında, Atatürk'ü tarihin eşsiz insanları arasında görerek, sevmeyenlerinin de olabileceğini, bunun da doğal karşılanması gerektiğini, ona zarar verenlerin millet tarafından nefretle cezalandıracağını söyler. Ona göre eğer bu kanun kabul edilirse, *“Sonra gelen nesillerin Atatürk'e karşı sevginin kanun yolu, cebir yolu ile millet arasında telkin edildiğini gördükleri zaman bundan birçok kötü mâna istihraç edebilirler”* endişesini taşır. Ekinci, bu tasarının kabulünün Atatürk'ün ruhuna da hürmetsizlik olacağını düşünür.⁸⁷¹

Tasarı karşısında yapılan bu muhalif konuşmalara bir açıklama ihtiyacı duyan Adalet Bakanı Rukneddin Nasuhioğlu, tasarının anayasaya aykırı olduğu, antidemokratik ve bir şahsa kanun yapılamayacağı konularına açıklık getirmek ister. Nasuhioğlu yaptığı açıklamada, bu tasarının Anayasaya aykırı olmadığını, bir şahıs adına da kanun çıkarılmadığını, zaten var olan bir kanunun genişletilerek işlenen suçların amme hakları kapsamında takibinin yapılabilmesini sağladığını, bunun için de tasarının antidemokratik görülmemesi gerektiğini savunur. Ceza kanununa konmasının da yerinde olmayacağını, zira ceza kanununda şahsa ait cezaların bulunmasının hukuka aykırı olduğunu, bundan dolayı da ayrı bir kanun olarak çıkartılmak istendiğini söylemiştir. Sözlerinin sonunda da asıl maksadın, Atatürk'ün inkılaplarına ve rejimine olacak saldırıları durdurmak olduğunu söyler.⁸⁷²

Adalet Bakanı'nın tasarının lehine yaptığı bu konuşma muhalif olan milletvekillerini çok da tatmin etmiş görünmüyordu. Zira daha sonraki konuşmalarda, sadece tasarı hakkında eleştiri yapılmamış, eleştiriler DP hükümetine de yönelmişti. Bu eleştirilerin hükümete yönelmesi CHP milletvekillerinin söz almasıyla birlikte olmuştur. Daha önceki konuşmalar DP milletvekilleri tarafından yapıldığı için sadece kanun tasarısına muhaliflikte kalmıştı. CHP'den ilk konuşan Mardin Milletvekili Kamil Boran oldu. Boran, sözlerine başlamadan önce

⁸⁷⁰ TBMMTD, Dönem: IX, Cilt: 7, Toplantı: 1, Tarih: 4.V.1951, s. 48-49.

⁸⁷¹ TBMMTD, Dönem: IX, Cilt: 7, Toplantı: 1, Tarih: 4.V.1951, s. 49.

⁸⁷² TBMMTD, Dönem: IX, Cilt: 7, Toplantı: 1, Tarih: 4.V.1951, s. 51.

söylediklerinin CHP'nin görüşü olmadığını da söyleme ihtiyacı hissetmiş ve bu konuşmayı “*Şahsi görüş ve düşüncelerimi açıklamak üzere söz aldım*”⁸⁷³ diyerek yapmıştır.

Konuşmasında Boran, Atatürk'ün manevi ve maddi varlığının böyle bir kanun tasarısıyla korunmaya çalışmasının asıl sebebinin demokrasi ve hürriyete, yanlış mana veren veya verdiren zihniyet olduğunu söyler. Bu suçun herkese ait olduğunu, hürriyet ve demokrasinin gerçek manasıyla millete doğru anlatılmadığını savunur. Çözüm olarak ise cezalandırma yerine, Meclis ve Hükümetin el ele vererek, kafalara ve gönüllere hitap ederek, Atatürk'ün sevdirmesi ve inkılaplarının benimsetilmesinin gerekliliğini savunur. Eğer böyle yapılmaz ise, yıllar sonra yine bu tür saldırılarla karşılaşılabilceğini, o zamanda meclisin yeni cezalarla bu işi önlemenin çaresine bakmak zorunda kalacağını söyler.⁸⁷⁴ Boran, bu tasarıya ihtiyaç duyulmasının asıl suçlusu olarak da DP Hükümetini görür. Ona göre bu tasarının meclise gelmesinde, Hükümetin ve Hükümet emrindeki görevlilerin, kararsız ve azimsiz olmaları, gerekli titizlik ve hassasiyeti zamanında göstermemeleri etkili olmuştur.⁸⁷⁵

Kamil Boran, eleştirilerini hükümet üzerinden devam ettirir ve hükümetin Atatürk'ün manevi mirasını, inkılaplarından ayrı gördüğünü söyler ve hükümeti bu konuda samimiyetsizlikle suçlar. Boran'a göre Atatürk sağ olsaydı kendi şahsi varlığını değil, inkılaplarını korumak arzusunda olurdu. Eğer hükümet, samimî olarak Atatürk'ün manevi varlığı ve maddî hâtıraları ile birlikte inkılâplarını da saldırılardan korumak düşüncesinde ise Atatürk'ün manevi varlığı ve maddî hâtıralarının korunmasını birlikte ele alması, ona göre bir tasarı hazırlayıp getirmesi icap ederdi. Bu noktadan bakılınca, tasarının yetersiz ve tasarı metni ile gerekçesi ve Hükümet beyanları arasındaki çelişkiler derhal göze çarpar.⁸⁷⁶

Kamil Boran'ın hükümeti de eleştiren bu konuşmasından sonra hükümet adına söz isteyen Manisa Milletvekili Bakan ve Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu, Boran'ın hükümeti “*Zamanında tedbir almadılar*” eleştirisine karşılık verme ihtiyacı duymuştur. Ağaoğlu, Boran'a hitaben “*...Bir muhasebe yapmak icabederse, cesaretle söyleyebilirim ki, Atatürk'ün şahsiyetine yapılan çeşitli*

⁸⁷³ TBMMTD, Dönem: IX, Cilt: 7, Toplantı: 1, Tarih: 4.V.1951, s. 54.

⁸⁷⁴ TBMMTD, Dönem: IX, Cilt: 7, Toplantı: 1, Tarih: 4.V.1951, s. 54-55.

⁸⁷⁵ TBMMTD, Dönem: IX, Cilt: 7, Toplantı: 1, Tarih: 4.V.1951, s. 55.

⁸⁷⁶ a.y.

hakaretlere devrimizin savcuları devirlerinin savcılarından çok daha fazla hassas davranmaktadırlar.” diyerek bu konuda CHP’den daha hassas olduklarını dile getirmeye çalışmıştır. Fakat burada görülen şudur ki, artık devlet içerisinde hükümet ve muhalefetin ‘Bizinkiler’, ‘Sizinkiler’ ayrımı çoktan başlamıştır. Ağaoğlu’nun bu sözlerine Kamil Boran, “...*Dünkü ve bugünkü savcılar arasında hiçbir fark olmadığını*”⁸⁷⁷ söylemiştir.

Kamil Boran’ın hükümeti suçlayan bu konuşmasına, Başbakan Menderes’te söz alarak dahil olmuştu. Menderes, tasarının etkisinin hazırlanma aşmasında bile görüldüğünü öne sürerek, son zamanlarda Atatürk’ün manevi şahsiyetine veya manevi şahsiyetini temsil eden eserlerine saldırıların olmamasını, alınan tedbirlerden ziyade, böyle bir kanun tasarısının hazırlanmakta olmasının etkisi olarak görür. Menderes sözlerinin devamında Kamil Boran’ın “*Hükümet tedbir almamıştır*” sözlerini mesnetsiz bir iddia olarak görür ve bunun ispatının kendince yapılmadığını söyler. Kamil Boran, olayları buna delil olarak gösterse de, Menderes sözlerini CHP’nin Atatürk’e karşı ölümünün hemen sonrası paralardan, pullardan resimlerini sildirdiklerini hatırlatarak bitirir.⁸⁷⁸

Menderes’ten sonra konuşan iktidar milletvekillerinden Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu’da tasarının şiddetle karşısındadır. Bu kanunu Takrir-i Sükûn Kanunu’na benzetererek, bu kanunun reddi için elinden geldiği kadar çalışacağını söyler. Bu tasarımı antidemokratik olarak gören Tekelioğlu, eğer böyle bir kanun kabul edilirse, hiç kimsenin arkadaşıyla rahat konuşamayacağını, zira konuşulan kişi ‘*Atatürk’e Küfretti derse ne olacak*’ sorusuna cevap arar.⁸⁷⁹

Bu tenkitleri yapan ve cevap arayan milletvekillerine cevap vermek Başbakan Menderes’e düşer. Menderes, mecliste o ana kadar yapılan eleştirilere cevap vermeye çalışır. Öncelik olarak bu kanunun Takrir-i Sükûn Kanunu’na benzemediğini, bu kanunun, vicdanları, tenkit hürriyetini, fikir hürriyetini baskı altına almadığını söyler ve neden böyle olmadığını konuşmasında anlatır. Menderes bu kanunun bütün amacının Atatürk’ün değerlerini ve inkılaplarını korumaya yönelik olduğunu söyler.

Başbakan Menderes, bir başka eleştiri konusu olan “*Tenkit hürriyeti kaldırılıyor.*” eleştirilerine de cevap vererek asıl maksatlarının tenkit hürriyetini,

⁸⁷⁷ TBMMTD, Dönem: IX, Cilt: 7, Toplantı: 1, Tarih: 4.V.1951, s. 56.

⁸⁷⁸ a.y.

⁸⁷⁹ TBMMTD, Dönem: IX, Cilt: 7, Toplantı: 1, Tarih: 4.V.1951, s. 57.

vicdan hürriyetini, fikir hürriyetini kısıtlamak değil, manevi şahsiyete hücum ve hakareti önlemek olduğunu söyler.⁸⁸⁰ Menderes, “*Farklı muamele olmazmış*” eleştirisine ise verdiği cevapla aslında, bu farklılığı meclisin yaptığını söyleyerek, “*Hangi zatın ismi zikredilir de Büyük Meclisiniz ayağa kalkar, farklı muamele olmazmış da, niçin böyle yaptınız?*” sorusuyla cevap verir.⁸⁸¹ Diğer bir eleştiride de, tarihte o kadar Türk büyüğü varken, sadece Atatürk’e böyle bir ayrıcalık tanınmasının yanlış olduğu yönündedir. Bu eleştiriye de Menderes, Türk büyüklerine karşı herhangi bir saldırının olmadığını, Fatih, Selim veya diğer Türk büyüklerinin bugün için güncel bir konu olmadıklarını, bir Fatih meselesi, bir Selim meselesinden ziyade bir Atatürk meselesinin olduğunu altını çizer.⁸⁸²

Menderes bu eleştirilere cevap verirken tasarının karşısında olanların bir tezat içinde olduklarını söyleyerek kanunun gereklilik sebeplerini de açıklar. Menderes’e göre, bir taraftan onun eşsizliğini ve büyük hizmetlerini ifade ederken diğer taraftan böyle bir kanuna lüzum yoktur denmesi yanlıştır. Kanunun çıkış sebeplerinin başında hakaretleri önlemek ve bu memleketin manevi değerlerini yıpratmak isteyenlere fırsat vermemek, Atatürk’ün manevi şahsiyetine yapılacak saldırıları kanuni tedbirlerle önlemektir.⁸⁸³ Menderes sözlerinin sonunda, bu kanun tasarısının hiçbir maddesinde kendilerini yollarından alıkoyacak ve demokrasiyi zedeleyecek bir hükmün bulunmadığını belirtir. Kendi grubuna bir de uyarıda bulunan Menderes, karışıklıkları önlemek için, Atatürk heykellerini Hükümete bir saldırı aracı olmaktan çıkarmalarını söyler.⁸⁸⁴ Menderes, bu kanun tasarısının kabulünü sağlayarak sadece Atatürk’ü korumak amacıyla değil, hükümetinin Atatürk’ün heykellerine saldırılmasıyla maruz kaldığı eleştirileri de önleme düşüncesindedir.

Menderes’in konuşmasından sonra CHP Yozgat milletvekili Avni Doğan, grubu adına söz almış ve CHP adına konuşan ilk milletvekili olmuştur. Doğan, iktidar adına kanun tasarısının lehine konuşanların kelime oyunu yaparak, meseleyi gerçek mecrasının dışına çıkardıklarını söyleyerek, tasarıyı olduğundan farklı gösteren hükümeti eleştirmiş ve bu konunun partiler üstü ele alınmasını istemiştir. Konuşmasının devamında ise, hükümetin kanunu çıkarma gerekçelerini sıraladıktan

⁸⁸⁰ a.y.

⁸⁸¹ **TBMMTD**, Dönem: IX, Cilt: 7, Toplantı: 1, Tarih: 4.V.1951, s. 59.

⁸⁸² a.y.

⁸⁸³ **TBMMTD**, Dönem: IX, Cilt: 7, Toplantı: 1, Tarih: 4.V.1951, s. 60.

⁸⁸⁴ a.y.

sonra, Adalet Komisyonunun bu gerekçeleri daha kapsamlı ele alarak ortaya çıkan görüşü sıralamıştır.⁸⁸⁵

Doğan, bu saldırıları yapanların “*Türk İnkılabının tasfiye ettiği eski müessese kalıntıları*”nın olduğunu söyleyerek, bunların önlenmesi için ciddi tedbirlerin alınmasını ister. Bu tedbirlerin alınmasının da milli bir vazife olduğunu belirtir. Bu kadar öneme sahip bir davanın da her türlü siyasetin ve partinin üstünde tutulmasını herkese düşen bir borç olarak görür. Doğan’ın asıl üzerinde durduğu ve eleştirdiği ise, Adalet Komisyonunca hazırlanan metin ile hükümetin hazırladığı metin arasındaki hedef farklılığıdır. Doğan, bu durumu dikkat çekecektir.⁸⁸⁶ CHP Grubu adına konuşan Doğan, konuşmasının sonunda ortaya koydukları gerekçelerden dolayı hazırlanan metnin yeniden düzenlenmesi için Adalet Komisyonuna iadesini talep etmiştir. Doğan’ın konuşmasında da anlaşılacağı gibi CHP’nin tasarıya karşı çıkmasındaki asıl gaye, Atatürk’ün heykellerinin korunmasına yönelik kanun tasarısının İnkılaplarının korunmasını kapsamadığı yönündedir.

Oturumu takip eden Başbakan Adnan Menderes, bu eleştirileri dikkate alarak cevap verme ihtiyacı duymuş ve söz almıştır. Özellikle Avni Doğan’ın üzerinde durduğu “*Maksatla kanun hükümleri bağdaşmıyor*” eleştirilerine: “*Kanunun hükümleriyle esbabı mucibesi birbirine uymuyormuş. Esbabı mucibenin yazılmasında zühul veya hata olabilir. Hükümlerin ifade ettiği mânada mütalâa etmek icabeder.*” sözleriyle cevap vererek, asıl referans alınması gerekenin Hükümetin ifade ettiklerinin olduğunu söyleyerek, tasarının maddelerinin müzakeresi yapılır ve gerek görülürse değişmesi gereken noktaların ayrıca düşünülebileceğini söyler.⁸⁸⁷

Menderes’in diğer cevap vermeyi gerekli gördüğü eleştiri ise, “*...Arkadaşlar diyorlar ki, inkılâplar için hiçbir tedbir alınmadı*” konusudur. Aslında bu eleştiri

⁸⁸⁵ “A) Son zamanlarda - tâbir komisyonundur - Atatürk'e karşı yapılan neşriyat ve bunların tahriki ile büstlerine yer yer vâki olan tertipli tecavüzler onun şahsına değil, fakat Türk inkılâp ve terakki hareketlerine karşıdır.

B) Bu tasarı, Atatürk'ün fânî şahsiyetini tarihî tenkid hudutları haricine çıkartmaz; daha ziyade lâyiklik prensibiyle kemale eren terakki gidişini korumaya yarar.

C) Atatürk'ün heykellerine vâki tecavüzler, artık fânî hayata karışmış olan bir şahsı tahkire matuf olmayıp, onun eserlerini hedef tutmuş ve bu suretle vâki tecavüzler Cumhuriyet rejimine, fikir ve hürriyetine, aziz Türk vataniyle onun Kemalist Rejim ve İnkılâplarına çevrilmiştir. İşte muhterem arkadaşlarım, gerek Hükümet ve gerek Adalet Komisyonumuzun ısrarla üzerinde durdukları mucip sebepler ve izhar ettikleri ciddî endişeler yukardan beri arzettiğim hususlardır.” TBMMTD, Dönem: IX, Cilt: 7, Toplantı:1, Tarih: 4.V.1951, s.61.

⁸⁸⁶ TBMMTD, Dönem: IX, Cilt: 7, Toplantı:1, Tarih: 4.V.1951, s. 62.

⁸⁸⁷ a.y.

konusu CHP'nin tasarının karşısında durmasının önemli gerekçelerinden birisidir. Menderes bu konuyu farklı bir açıdan değerlendirir ve bu eleştirilere cevap verir. Ona göre, inkılâplar hakkında tedbir alınması, yani inkılâbı bir noktada perçinlemek olacaktır. O da inkılâbın ruhuna aykırıdır. Menderes sözlerinin devamında CHP'den gelen eleştirilere; *“Demek istiyorlar ki, bu heyeti içtimaiye, Türk milleti bir muayyen noktaya gelecek bu muayyen noktada yapılmış veya söylenmiş olanlar nâs haline getirecek, artık bunların üzerinde konuşulmayacaktır. Nâslar gibi hükümler koyacağız; işte inkılâpçılık ruhuna muhalif olan budur.”*⁸⁸⁸

Kanun tasarısının görüşülmeye başlandığı saatten itibaren, söz alanlar tasarının sürekli aleyhinde konuşmuşlardı. Bu durum kanun tasarısını meclise getiren hükümetin hiç de memnun olmadığı bir durumdu. Bu durum karşısında söz alan Menderes, *“Şimdiye kadar konuşan arkadaşların hiçbirisi tasarının lehinde bulunmadı. Bundan sonra da, anlaşılıyor ki, bir sıra takiben aleyhte olarak devam edecek ve lehte olanlara asla sıra gelmeyecek.”* sözlerine devamla: *“...Eğer şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da hep aleyhte devam edeceksek, ki aynı şeylerin tekrarında bir zaruret yoktur, o halde bu kanun Meclisimizin, ademi tasvibi ile karşılaşmış demektir.”*⁸⁸⁹ uyarısı dikkate alınmış olacak ki, kanun tasarısı hakkında ilk lehte konuşmayı DP'den Erzurum Milletvekili Enver Karan yapacaktı.

Karan, lehine konuştuğu tasarının, Atatürk'ün hatıra ve şerefini korumak için ceza yaptırımlarına gerek gördüğünü, bunun ise hiçbir hürriyeti kısıtlamadığı söyler. Ayrıca Karan, bayrakla Atatürk'ün kıyaslamasını şu sözlerle yapacaktır: *“...Bayrak nasıl bir alelade bez değil ise Atatürk'te Anayasanın 69 ncu maddesinde yazılı şahıs ve kişi değildir. Atatürk; inkılâbı, rejimi ve Cumhuriyetiyle kıyas kabul etmez ebedi bir Türk sembolü, bir Türk timsalidir.”* Ona göre bu tasarı kabul edilirse Atatürk'e olan minnet borcu yerine getirilmiş, sonuçta inkılâp, demokrasi ile ülkenin asayiş ve huzuru da sağlanmış olur.⁸⁹⁰

Meclisteki bu toplantıya ara verildikten sonra ikinci oturuma geçilmiş ve görüşmeler devam etmiştir. Bu oturumdaki görüşmelerde ilk oturumda olduğu gibi tartışmalı geçmiş olsa da tasarının lehinde konuşanlar ağırlık kazanmıştır. İkinci oturumun ilk konuşmacısı DP İstanbul Milletvekili Füzûzan Tekil olmuştur.

⁸⁸⁸ a.y.

⁸⁸⁹ TBMMTD, Dönem: IX, Cilt: 7, Toplantı: 1, Tarih: 4.V.1951, s. 63.

⁸⁹⁰ TBMMTD, Dönem: IX, Cilt: 7, Toplantı: 1, Tarih: 4.V.1951, s. 64-65.

Tekil, diğer milletvekillerinin baktığı açının dışında, tasarıya farklı bir yaklaşım göstermiştir. Ona göre Atatürk'ün varlığını iki hakikatte görmek gerekir. Bunlardan biri *'Kurtarıcı'* diğeri ise *'İnkılapçı'* Atatürk'tür. Kurtarıcı Atatürk'ün milletin gönlünde minnet ve şükran hisleriyle yaşadığını, İnkılapçı Atatürk'ün ise devrinin henüz kapanmadığını söyler. Atatürk inkılapların yerleşmesi için ise temel davanın “...*Memleket inşasını yobazın elinden, mollanın elinden kurtarmaktır.*” derken, buna dayanak olarak şunları söyleyecektir: “*Bugün hâlâ hakiki bir din anlayışına memleket insanını götürmek lüzumunu duyuyoruz ve o yolda çalışıyoruz. Atatürk inkılâpları temel dâvasını bu yolda görmüşlerdir. Memleket insanını din esnafının elinden kurtarmak üzere bu inkılâplar teessüs etmiştir.*” Atatürk'e yapılan saldırıların rol sahiplerini “*Yobazlar*” olarak gören Tekil, “...*Şayet sadece inkılâpları koruyacak olursak, Atatürk Kanununu bugün burada kabul etmiyecek olursak işte o inkılâplara saldıramıyan insanlar tek açık kapı olarak bunu bulacaklar ve Atatürk'ün her türlü eserlerine saldırma yoluna gideceklerdir.*” diyerek meclisi uyarılmış ve “*Maalesef bu kanunu kabul, zarureti vardır.*” sözleriyle de tasarının kabul edilmesi yönünde görüş bildirmiştir.⁸⁹¹

DP Zonguldak Milletvekili Abdurrahman Boyacıgiller ikinci oturumda tasarıya muhalif olanlardandır. Kendi muhalifliğini açıklarken, şahıs için kanun çıkarılamayacağını zira bunun Anayasaya aykırı olacağını savunur. Boyacıgiller, daha kapsamlı bir koruma kanunun çıkarılmasını ve bu kanunun da adının; “*Ölü Türk Büyüklerini Koruma Kanunu*” olmasını teklif eder.⁸⁹² DP Zonguldak Milletvekili Bahadır Dülğeri ise, tasarı hakkında görüş beyan etmeden, zihinlerdeki tasarının Anayasaya aykırı olup olmadığının netleştirilmesi için, kanunun Anayasa Komisyonuna havale edilmesini ve sonrasında müzakerelere devam edilmesinin doğru olacağını söyleyecektir.⁸⁹³

Tasarının aleyhinde konuşan bir diğer DP Milletvekili de Yusuf Azizoğlu'dur. Azizoğlu, münferit hadiseler olsa dahi Atatürk'ün heykellerine ve büstlerine saldırılmasının gençliğin ve Atatürk'ü sevenlerin baskısı altında kalan Hükümetin bir tedbir olarak bu kanun tasarısını Meclisin huzuruna getirdiğini söyler. Atatürk'ten feyiz ve terbiye aldığını da sözlerine ekleyen Azizoğlu, onu korumanın taparcasına değil, mantık ve itidal hudutları içinde olmasını ister. Sözlerinin

⁸⁹¹ TBMMTD, Dönem: IX, Cilt: 7, Toplantı: 1, Tarih: 4.V.1951, s. 65-67.

⁸⁹² TBMMTD, Dönem: IX, Cilt: 7, Toplantı: 1, Tarih: 4.V.1951, s. 67.

⁸⁹³ TBMMTD, Dönem: IX, Cilt: 7, Toplantı: 1, Tarih: 4.V.1951, s. 68.

devamında ise, Atatürk'ün millete mal olmuş eserlerinin haricinde, her yapıları bir bütün olarak Atatürk'ün eseridir ve iyidir diye zorla kabul ettirmeye de kimsenin hakkı olmadığını savunur. Bu durumun ise demokrasiyle asla bağdaşmadığını söyleyerek, “*Atatürk'e de, onun eser ve inkılâplarına da lâyük olduğu sevgi ve saygıyı âmme vicdanı takdir etsin. Bu öyle bir dâvadır ki, hâkimi ancak ve ancak asil Türk Milletinin vicdanı olabilir.*” diyerek tasarının karşısında olduğunu söyler.⁸⁹⁴

DP Hükümetinin tasarısı Meclise getirmesine rağmen, çoğu DP milletvekili tasarı için ağır tabirler kullanır. Bunlardan biriside DP Çanakkale Milletvekili Süreyya Endik'tir. Endik, kanun tasarısının Adalet Komisyonu'nda görüşülürken, Hükümet üyelerinin büyük bir telaş ve evham içinde olduklarını aktarır. Sözlerinin devamında ise, sadece Atatürk'ün arkasından değil, ölmüş ve kendini savunamaz her insanın aleyhinde konuşmanın, onun hatırasına hürmetsizlik olacağı gibi, aynı zamanda ahlaksızlıkta olduğunu söyler.⁸⁹⁵ Endik, aynı partiden olup bu kanun konusunda partisinin ısrarına bir anlam veremez. Diğer anlam veremediği şey ise, Menderes'in Aydın konuşmasında Atatürk'ün heykellerine saldıranları bildiği halde meclise böyle bir kanun teklifi yerine kötü ruhlu adamların listesini getirmemiş olmasıydı. Ona göre bu kişilerin listesini getirmiş olsa idi daha isabetli bir iş yapmış olacaktı. Endik, eleştirilerine devam ederek, söylendiği gibi inkılapların tehlikede olmadığını; “*Millet fes mi giymek istiyor, millet Arap harflerine mi dönmek istiyor, millet kadınlarına hürmet mi etmiyor, millet eline balta alarak fabrikalara hücum mu ediyor?*” sözleriyle karşı durur. Ona göre asıl tehlike ülkenin huzurundadır. Onun için de bu kanunun kabul edilmesinde hiçbir kazanç elde edilemeyecektir. Fakat kabul edilmezse, “*Türk milletine, dolayısıyla vurmak istediğimiz mürteci damgasının önüne geçeceğiz. Atatürk'ü bu kanunla sevdirmek gibi bir hafiflikten kendimizi kurtarmış olacağız.*” sözleriyle kanunun kabul edilmemesi temennisinde bulunur.⁸⁹⁶

Meclisin bu oturumunun son söz alanı kanun lehine konuşan DP İzmir Milletvekili Behzat Bilgin olmuştur. Bilgin, böyle bir kanunun meclise gelmemesi taraftarı olduğunu söylemekle birlikte, geldikten sonra ise kanunun çıkması lehinde görüş bildirmiştir. Zira eğer bu tasarı kabul edilmezse bu saldırıyı yapan cenaha cesaret vereceğinden daha vahim durumlar doğurabileceği endişesini taşımaktadır.⁸⁹⁷

⁸⁹⁴ TBMMTD, Dönem: IX, Cilt: 7, Toplantı: 1, Tarih: 4.V.1951, s. 68-69.

⁸⁹⁵ TBMMTD, Dönem: IX, Cilt: 7, Toplantı: 1, Tarih: 4.V.1951, s. 70.

⁸⁹⁶ TBMMTD, Dönem: IX, Cilt: 7, Toplantı: 1, Tarih: 4.V.1951, s. 70-71.

⁸⁹⁷ TBMMTD, Dönem: IX, Cilt: 7, Toplantı: 1, Tarih: 4.V.1951, s. 71-74.

Kanun tasarısı hakkında görüşmelerin uzamasıyla, görüşmelerin gelecek birleşimde devam edilmesi yönünde yapılan oylama kabul edilerek, 7 Mayıs Pazartesi günü devamı yönünde celse kapatılmıştı.⁸⁹⁸

Meclis 7 Mayıs 1951 tarihinde açıldı ve görüşmeler başladı. Görüşmelerde ilk söz alan Adalet Komisyonu adına DP Ankara Milletvekili Hamid Şevket İnce oldu. İnce, Atatürk'ü övücü ve kanunun kabul edilmesi yönünde hararetli bir konuşma yaptı. Konuşmasında, Atatürk'ün heykeline yapılan saldırıyı kasıtlı bulur ve amacın da Atatürk rejimini yıkmak olduğunu söyler. İnce, tarihi olayları ve yaşananları sıraladıktan sonra "*Atatürk bize bir vatan verdi, biz onun mânevi evlâtları olarak ondan hususi bir kanunu nasıl esirgeyebiliriz?*" sorusuyla, meclisin Atatürk'ün yaptıkları karşısında çıkarılacak özel bir kanunu ondan esirgememesini ister. Ayrıca "*Şahıs için kanun çıkarılamaz*" diyenler için de, daha önce Atatürk hakkında çıkartılan kanunları sıralayarak, bu kanun tasarısının kabul edilmesinin zaruretinden bahsedecektir.⁸⁹⁹

Sonraki söz alan DP Manisa Milletvekili Muhlis Tümay olmuştu. Tümay farklı bir yaklaşımla, İçişleri Bakanı'nın beyanını referans göstererek, Atatürk'ün ölümünden 14 Mayıs 1950'ye kadar ki saldırı⁹⁰⁰ sayısının 67, 14 Mayıs 1950 yani, Demokrat Partinin iktidara geldiği günden o güne kadarki saldırıların ise 15 olduğunu söyler. Tümay, bu örnekle birlikte aslında saldırıların her dönemde olduğunu ortaya koymaya çalışır. Tümay'a göre bu saldırıların maksadının önce Atatürk'ün heykellerine, bunda muvaffak olunursa da, asıl hedef olan İnkılaplara saldırmaktır. Tümay bunların hepsinin bir plân dahilinde ve karanlık maksatlı bir mihrak tarafından idare edildiği düşüncesindedir.⁹⁰¹

Söz sırası DP İzmir Milletvekili Halide Edip Adıvar'ındır. Adıvar, meclisteki bu görüşmeleri son zamanlardaki en ateşli ve heyecanlı görüşmeler olarak görür. Atatürk'e yapılan saldırıların faillerinin yakalanıp süratle kanun çerçevesi içinde en

⁸⁹⁸ Kanun tasarısının görüşülmesine saat 13:00 de başlamış ve 20:43'de sonlandırılmıştır. Yaklaşık 8 saat süren birleşimde en dikkat çeken taraf, tasarıya muhalif olan, yine tasarıyı meclise getiren DP hükümetinin milletvekillerinin olmasıdır. **TBMMTD**, Dönem: IX, Cilt: 7, Toplantı:1, Tarih: 4.V.1951, s.74.

⁸⁹⁹ **TBMMTD**, Dönem: IX, Cilt: 7, Toplantı:1, Tarih: 7.V.1951, s.80-83.

⁹⁰⁰ "...Atatürk'ün ölümünden 14 Mayıs 1950 tarihine kadar (12) senelik bir zaman içinde Atatürk'ün, mânevi şahsiyetine (51), fotoğrafına (12), heykel ve büstlerine (4) ki ceman (67) ve 14 Mayıs 1950 tarihinden son zamanlara kadar, kısa bir zaman içinde büst ve heykellerine (9), mânevi şahsiyetine (5), fotoğrafına (1) ki ceman (15) tecavüz hâdisesi tesbit edilmiştir." **TBMMTD**, Dönem: IX, Cilt: 7, Toplantı:1, Tarih: 7.V.1951, s.84.

⁹⁰¹ **TBMMTD**, Dönem: IX, Cilt: 7, Toplantı:1, Tarih: 7.V.1951, s. 84-85.

yüksek cezaya çarptırılmasını hükümetten isteyen Adıvar, ayrıca bunun için kanun yapmanın Atatürk'ü putlaştırmak olacağını, burada ancak bir Şark zihniyetinin yapabileceğini söyler. Ona göre; *“Atatürk'ü âdeta bir put haline sokmak, inkılâpları bir nevi müstahase haline getirmektir”* ve *“Tenkid hürriyetine mâni olacak bizim ileriye doğru gitme hareketimize de engel olacaktır.”*

Halide Edip, *“...Ben hissikle, heyecanıyla bu tasarının, hattâ şiddetle geçmesini istemekle beraber, sükûn ve mantıkla, memleketin istikbali, fikir hürriyeti gibi birçok şeyler düşünürken, hayır diyorum.”* demiş olsa da, konuşmasının sonunda, tasarının ne kabul, ne de reddini istemiştir. İstedığı bu kanun tasarısının, *“Komisyona iade edilip yeni baştan müzakeresini, daha fazla teenni, daha dramatik pathetique (acıklı) vaziyetlere düşmeden sükûn ile üzerine karar alınmasıdır.”*⁹⁰²

Bundan sonra söz alan Milletvekilleri aslında tasarının aleyhinde veya lehinde konuşan vekillerin söylediklerini bir ölçüde farklı cümlelerle tekrarlarlar. Mesela DP Çankırı Milletvekili Kazım Arar. *“Diğer arkadaşlarımızın belirttiği gibi bu teklif Anayasaya aykırıdır.”*⁹⁰³ sözleriyle tasarının aleyhinde olanların genel tavrını ortaya koyar.

Bir diğer tavır da, lehte veya aleyhte olmayan milletvekillerinin tasarının Anayasa Komisyonuna geri gönderilmesi isteğidir. Buna örnek olarak ta DP Zonguldak Milletvekili Cemal Kıpçak gösterilebilir. Kıpçak, *“Mevzu Anayasa Komisyonunda tetkik ve müzakere edilmemiştir. Hakikaten muhalif midir, muvafık mıdır; biz hukukçu değiliz.”*⁹⁰⁴ tavrıyla, tasarının Anayasa Komisyonunda tekrar görüşülmesini talep eder. Görülüyor ki, birçok milletvekilinin tereddüdü bu tasarının Anayasaya uygun olup olmadığı konusundadır.

Kanun tasarısı hakkında konuşan milletvekillerinden hiç birisi doğrudan Atatürk'ün aleyhinde konuşmamıştır. Tasarının lehinde konuşmak için söz alan, DP Niğde Milletvekili Hüseyin Ülkü'de bu noktaya dikkat çeker. Ülkü, *“...Tasarının leh ve aleyhinde benden evvel konuşan arkadaşlarımızın hiçbirisi büyük Ata'nın, milletimizin o büyük evlâdının şahsı hakkında aleyhinde konuşmamışlardır. Hepsi*

⁹⁰² TBMMTD, Dönem: IX, Cilt: 7, Toplantı: 1, Tarih: 7.V.1951, s. 89-92.

⁹⁰³ TBMMTD, Dönem: IX, Cilt: 7, Toplantı: 1, Tarih: 7.V.1951, s. 92.

⁹⁰⁴ TBMMTD, Dönem: IX, Cilt: 7, Toplantı: 1, Tarih: 7.V.1951, s. 97.

onun büyük hizmetlerini şükranla yâdetmişlerdir.” diyerek tartışmaların Atatürk’ün şahsında olmadığını ortaya koyar.⁹⁰⁵

Meclisteki bu kanun tasarısı müzakereleri birçok milletvekilin söz almasıyla devam etmiştir. Yapılan konuşmalar ve tartışmalar çoğu milletvekilinin tasarı hakkındaki mevcut düşüncesini çokta etkilememiştir. Bu durumu da göz önünde bulunduran bazı milletvekilleri, müzakerelerin yeterliliği hakkında bir önerge vermiş ve bu önerge yapılan oylamayla kabul edilince de müzakereler sonlandırılmıştır. Müzakereler genel olarak değerlendirildiği zaman görülecektir ki, başta DP Milletvekilleri olmak üzere, CHP Milletvekillerin çoğu da bu kanun tasarısının aleyhinde olmuşlardır. Oylamanın yapılması ve neticenin ne olacağı konusunda DP Hükümeti endişelenmiştir.

Aslında Başbakan Adnan Menderes, 4 Mayıs 1951 tarihinde yapılan ilk meclis görüşmelerinde, kanunun kabul edileceği düşüncesindeydi. Fakat müzakerelerin uzaması ve tasarı hakkında milletvekillerinin çoğunlukla aleyhte konuşmaları, Menderes’in endişelerini arttırmıştı. Bu durum Menderes’i zora sokuyordu. Zira kendi hükümetinin getirdiği kanun tasarısı, yine kendi milletvekilleri tarafından reddediliyordu. 7 Mayıs’ta durumu kontrol altına alabilmek ve kanunun Meclisten geçmesini sağlamak için Menderes, Milletvekillerini ikna etmeye çalışıyordu. Zafer gazetesi de tasarıya ve hükümete destek vermek için, Atatürk kanunu aleyhinde konuşanları şiddetle eleştiriyor ve isimlerini siyah bir çerçeve içinde açıklıyordu.⁹⁰⁶ Bu arada Meclis, tasarı hakkında müzakereleri yeterli gördükten sonra Milletvekillerinin kanun tasarısının tekrar Anayasa komisyonuna gönderilmesi konusunda verilen dilekçelerin Meclisteki oylamasına geçmişti. Oylamada kanun tasarısının Anayasa Komisyonuna gitmesi yönünde çoğunluk sağlanmıştı.⁹⁰⁷

Anayasa Komisyonu tasarıyı görüşerek, bazı değişiklikler yapmış ve tasarının Anayasaya aykırı olmadığına karar verilmişti.⁹⁰⁸ Anayasa Komisyonu, kanun tasarının raporunu 12 Temmuz 1951 tarihinde hazırladı ve 23 Temmuz günü

⁹⁰⁵ **TBMMTD**, Dönem: IX, Cilt: 7, Toplantı:1, Tarih: 7.V.1951, s. 97-98.

⁹⁰⁶ “Atatürk Kanunu Bir Prestij Davası Oldu”, **Akşam**, 7 Mayıs 1951, s. 1-2.

⁹⁰⁷ **TBMMTD**, Dönem: IX, Cilt: 7, Toplantı: 1, Tarih: 7.V.1951, s. 131; “Atatürk tasarısı Anayasa Komisyonuna gönderildi.”, **Akşam**, 8 Mayıs 1951, s. 1.

⁹⁰⁸ TBMM Anayasa Komisyonu Esas No.1/167, Karar No.9 “Atatürk aleyhine işlenen suçlar hakkında kanun tasarısı ve Anayasa Komisyonu raporu” (1/167), (S.Sayı:142 ye ek), **TBMMTD**, Dönem: IX, Cilt: 9, Toplantı:1, Tarih: 23.VII.1951, s. 1-3.

Mecliste gündeme alınarak görüşülmeye başlandı.⁹⁰⁹ Bu görüşmelerde de sert tartışmalar yaşanmış ve tasarının lehinde ve aleyhinde konuşmalar yapılmıştı. Bu oturumda söz alanlardan birisi de Tayfur Sökmen olmuştu.

4.1.5.2.2. Kanun Tasarısının Müzakerelerinde Tayfur Sökmen'in Tavrı

23 Temmuz 1951 tarihli Genel Kurul görüşmelerinin ikinci oturumunda ilk konuşan CHP Hatay Milletvekili Tayfur Sökmen'dir. Sökmen, konuşmasına başlamadan önce rahatsızlık duyduğu iki konuda DP'li Milletvekillerine uyarı yapma ihtiyacı hisseder. Sökmen'in rahatsız olduğu ve uyarı ihtiyacı duyduğu ilk konu her söz alanın, "*Halk Partisi şöyle söyledi, böyle söyledi diye söze başlanması*"dır. Sökmen, bu tür yaklaşımların bırakılmasını istemektedir. İkinci bir rahatsızlık duyduğu konu ise, CHP'nin kanuna karşı olduğu izleniminin yaratılmak istenmesidir. Sökmen, durumun öyle olmadığını, Atatürk'ün kurduğu CHP'linin içinde bulunan hiç kimsenin bu kanuna muhalif olamayacağını söyler.⁹¹⁰

Sökmen, kanun tasarısı hakkında görüşlerini ortaya koymadan önce, gelinen noktanın ve Atatürk'e saldırılmasının sebeplerini tespiti için çalışır. Sökmen, 1950 seçimleri ve sonrasında oluşan siyasî iklimi, "*Yeni devrin başlangıcı*" olarak niteleyerek, bu başlangıcı kötü ruhlu ve yenilik karşıtı kimselerin fırsat bilerek inkılaplara ve inkılapçılara saldırmak için kullandığını belirtir. Bu saldırılara ise sebep olan durumun, "*...Demokrasi inkılabımızı ve Hükümetin şümül sahası geniş olan vicdan hürriyeti hakkındaki beyanatını yine birtakım bedbaht ve fırsatçı kimselerin kendi anlayış ve isteklerine göre tefsir*" etmelerinde görmektedir. Sökmen, bu gibi kimselerin ortamı müsait görür görmez hemen harekete geçtiklerini, Atatürk'e, onun inkılaplarına karşı çirkin ve saldırgan yazılar yazdıklarını, zaman zaman da Atatürk heykellerini kırmaya başladıklarını söyler. Bu olumsuz hallere düşülmesinin sebebini ise gerekli tedbirin zamanında alınmamasında görür. Eğer bu tedbirler alınıp zamanında harekete geçilmiş olsaydı ona göre, bu üzücü olaylar yaşanmaz, küstahça ve yıkıcı yazılar yazılmazdı.⁹¹¹

Tayfur Sökmen, "*Olan olmuş*" diyerek, "*Zararın neresinden dönülürse kardır*" anlayışıyla, tasarının yerinde ve isabetli bir hareket olduğunu söyler. Bu

⁹⁰⁹ TBMMTD, Dönem: IX, Cilt: 9, Toplantı: 1, Tarih: 23.VII.1951, s. 250.

⁹¹⁰ TBMMTD, Dönem: IX, Cilt: 9, Toplantı: 1, Tarih: 23.VII.1951, s. 266.

⁹¹¹ a.y.

kanunun her türlü usul ve tartışmaların üstünde tutularak kabul edilmesini ister. Sökmen, özellikle Hükümet'ten şu talepte bulunur:⁹¹²

“...Her ne pahasına olursa olsun her türlü irticaa ve her nevi mürtecie meydan verilmeyeceğine mütecasirin kim olursa olsun şiddetle cezalandırılacağına dair Hükümetin de bir beyanname neşretmesi veya bir beyanatta bulunmasının da zaruri olduğu kanaatında bulunduğumu her türlü politika düşüncelerinin haricinde olarak arzetmeyi vatani bir vazife telâkki ederim.”

Sökmen, Türk milletinin kalbinde yer etmiş yüksek deha ve müstesna kabiliyetleriyle de cihanın takdir ve hayranlığını kazanmış olan Atatürk'ün heykelini, eser ve inkılaplarını kanun ile korunmasına çalışılmasının veya buna mecbur kalınmasının cidden acı, pek hazin, hatta çok ayıp olduğunu söyler. Sözlerinin devamında yumuşak bir dil kullanmaya özen gösteren Sökmen, doğrudan hükümeti suçlamak yerine daha genel bir dil kullanır: *“...Ya bir eseri zühul veya bir hatayı siyasideir oldu, şimdi ceza ve günahını beraber çekeceğiz ve çekmeye mecburuz.”* Bu tarz bir yaklaşımla Sökmen, asıl dikkati ülkenin içinde bulunduğu zor duruma getirir: *“...Her memleketi içinden çökertmek için her vasıtayı mubah görüp usul ittihaz etmiş olan düşmanlar memleketimizi de içinden çökertmek için muhtelif kılıklara bürünerek”* sözleriyle içten gelen tehlikeye dikkat çekmek ister.⁹¹³

Kanun tasarısının müzakerelerinde birçok milletvekili Atatürk'e ve inkılaplara düşmanlıktan ve inkılapların yıkılmaya çalışıldığından bahsetmiş, fakat tehlikenin gücünü nerden aldığını, gerekçesinin ne olduğunu pek söyleyen olmamıştı. Tayfur Sökmen, bu vekillerin dışında açık yüreklilikle kendince, *“Memleketi içinden çökertmek”* isteyenleri ortaya koymuş ve kullandıkları vasıtaları anlatmıştır. Ona göre, çeşitli kılıklara bürünerek ülkeyi karıştırmak isteyenlerin kullandıkları yöntemlerden birisi, inkılapların din ile çeliştiğini, dine aykırı bulunduğunu, Atatürk'ün dinsiz olduğunu birtakım vasıtalarla, saf ve temiz halkımıza ispatlamaya çalışmalarıdır. Sözlerinin devamında Sökmen, Atatürk'ün ve İnkılapların dine bakışını ortaya koymaya çalışmıştır.⁹¹⁴

“...Halbuki yapılmış olan inkılâpların esasatı diniye ile tearuz etmediğini Atatürk'ün dinsiz olmadığını, müşarünileyhin, birçoklarınız gibi, bütün tarih boyunca mürteci ve yobazların ellerine alet ederek kullandıkları terakkiyatı medeniyeye mâni olan hurafata ve bâtil itikadata düşman olmasıdır ve oluşudur.”

⁹¹² a.y.

⁹¹³ TBMMTD, Dönem: IX, Cilt: 9, Toplantı: 1, Tarih: 23.VII.1951, s. 266-267.

⁹¹⁴ TBMMTD, Dönem: IX, Cilt: 9, Toplantı: 1, Tarih: 23.VII.1951, s.267.

Atatürk de, Türk Milleti de dindardır. Her millet ve her insan gibi Türk Milleti de, Atatürk de maneviyata, varlığa bağlı, Allaha inanmış tam muvahhittirler. Esasen dinsiz millet olmaz, dinsiz insan yaşamaz. Hüner, dini terakkiyatı medeniyete ile âhenkar bir hale getirebilmektir. Yoksa terakkiyatı medeniyeyi, dine aykırıdır, tearuz ettiğini ifade eder veya dinin manii terakki olduğunu söyler ve iddia edersek ilmin, medeniyetin derecesi hususasma yetmişmiş milletlerin esir ve mahkûmu olmaktan kurtulamayız ve kurtulunmaz.”

Tayfur Sökmen, kendinden önce kanun hakkında konuşan ve bu kanunun hukuka aykırı olduğunu, şahıs için kanun yapılmasının doğru olmadığını söyleyenlerin fikir ve kanaatlerine saygılı olduğunu söylemekle birlikte, şahıslara özel kanunlar yapıldığına örnek vermek için vatan hizmetinden dolayı şahıslara bağlanan maaşları gösterir ve şu soruyu sorar: “*Hususiyet arzeden bu gibi kanunları hangi nosyonlara sığdırarak yapmış idik ve yapılıyor?*” Bu soruya cevap arayan Sökmen, bir başka çelişkiyi de ortaya koyar. Ona göre, kendini koruyabilecek mevki ve durumda olduğu halde bile milleti temsil ettiği veya etmekte olduğu için yaşayan Devlet başkanlarının şahsına, yapılabilecek kötü hareketlerden korumak için kanun yapılıyor da, millete malolmuş fakat vefat etmiş, kendini, heykelini, eser ve inkilâplarını koruyup savunacak imkânı kalmamış bulunanlar ve Atatürk için neden kanun yapılmasın. Sökmen, kanunun çıkarılmasındaki haklılığı anlatmaya ve Atatürk için çıkartılacak hususi kanuna taraftarlığını, milletin en kutsal değerleri ile kıyaslayarak savunmaya devam etmiştir.⁹¹⁵

“Yünden, pamuk veya ipekten mamul bir kumaş parçası bayrak haline gelince neden kudsileşiyor, niçin korunması için kanun yapılıyor? Çünkü o kumaş parçası bayrak haline inkilâp ettikten sonra bir milletin remzi, bir vatanın sembolü olduğu için değil midir? İnsanlar da fazileti ahlâkiyesiyle, ilim ve irfaniyle maddi, mânevi hidematı fevkalâdesiyle remizleşip kudsileşmez mi? Tasrih, bu suretle kudsileşmiş insanları her devirde göstermiş ve nesilden nesle intikal ettirmemiş midir?”

Tayfur Sökmen, sözlerinin devamında, “*Şahsa özel kanun olmaz*” diyen vekillere, Anıtkabir örneği ile cevap vermiştir: “*...Fevkalâde ve müstesna başarılarına ve yüksek kabiliyetlerine mebni Türkün atası unvanı bahşedilmiş olan Gazi Mustafa Kemal'in mümtaziyeti unvanı verip anıtkabir yapmakla zaten kabul etmiş bulunmuyormuyuz?*” Sökmen için, her evladın babasını mukaddes görmesi nasıl doğal ise, Atatürk’ün de, bu başardığı büyük vatani işler, elde ettiği milli başarılar ile mukaddes görülmesi doğaldır. Tayfur Sökmen’in kanun tasarısının çıkması yönünde yaptığı konuşmasının büyük bir kısmı duygusaldır. Onun Atatürk’e olan bağlılığı ve onu savunma arzusu bu duygusallığın oluşmasında en etkin vasıta. Sökmen, her ne kadar Atatürk’e

⁹¹⁵ a.y.

karşı duygusal bir yaklaşım içinde olsa da gerçekliği de göz önünde her zaman bulundurur. “Bütün bu hakikatlara rağmen Atatürk de etten, kemikten teşekkül etmiş bir fani insandır. Onun da noksan ve kusurları olabilir ve olmuştur. Ama terazinin kefesine bakalım.” Bu gerçekçi yaklaşımıyla Tayfur Sökmen, aslında Atatürk’ü tek taraflı ve yanlı görmeye çalışanlara da bir söz söylemesi sözkonusudur. Sözlerinin devamında ise o tek taraflı Atatürk’e bakan ve zaman içinde şartlara göre yön ve fikir değiştirenleri şiddetle eleştirir.⁹¹⁶

“Atatürk’ü unutturmak isteyenler, başardığı büyük işleri küçük göstermeye kalkanlar midemde, kursağında nimeti var dediği halde sonradan fena söz söyleyip, kötü hareket edenler, sağlığında, ara sıra, sofrasında kâse yalayarak her yapılı inkılâp, her sözünü keramet deyip alkışlarken şimdi o eski söylediklerine martaval ve safsata diyenler, sağlığında demokrasiyi kurmadığı veya kuramadığı için cezalandırılmasını isteyenler bir bir maneviyatına çarpılmaktadırlar. Bari biz çarpılmıyalım, arkadaşlarım.”

Tayfur Sökmen:

“«Ne mutlu Türküm diyene» vecizesini ifade eden Atatürk’ün mensubiyetiyle iftihar ettiği asil, vefakâr ve kadirşinas Türk Milleti yedi adım yolculukla bir fincan kahvenin hakkını gözetirken hür ve müstakil bir vatan bırakan, kendini medeni milletler seviyesine çıkarmış olan dâhi ve kahraman evlâdının heykelini, eser ve inkılâplarını kötü ruhlu insanların tecavüzünden koruyacak olan kanunun reddetmeye asla razı olmaz ve hoş görmez.”

sözleriyle kanun tasarısının kabul edileceğine dair inancı tam olsa da, yine de bir tereddüt ve korku duyar. Ona göre asıl tehlike eğer bu kanun kabul edilmezse yaşanacaktır. Zira ülke bir karışıklığa sürüklenecektir.⁹¹⁷

“Meclisi Âliye gelmiş olan kanunun her hangi bir sebep veya noksanlık vesilesiyle olursa olsun kabul edilmeyip reddedilmesi meczup mütecevizlerin yalnız cesametini artırmakla kalmaz, onları anarşiye götürür, ihtilâle şevkeder. Çünkü ret sebebinin arayıp tetkik etmez ve edemez. Meclis de kabul etmedi der, cesaretini artırır, hareketine hız ve kuvvet verir. Bilâhara bu yüzden akacak vatandaş kanının günah ve vebali bizlere ait değil midir?”

Tayfur Sökmen, meclisin kanun tasarısını kabul etmeyip, Atatürk’e ve İnkılaplarına saldıranlara cesaret verip, ülkeyi bir iç çatışmaya taşıyacağı endişelerini dile getirerek, kendisinin sıkıntı duymasına sebep olan nedenleri de sıralayacaktır.⁹¹⁸

“Arkadaşlarım, bu meselede birçok vatandaş gibi beni de 3 nokta muztarip etmektedir. 1. Az çok vakıalar, hâdiseler görmüş, yaşamış ve okumuş olan bizlerin bu vaziyeti daha evvel görüp tedbir almayı bizimle veya bu husus hakkında vaktiyle alınmış tedbirleri her hangi bir sebep ve vesile ile olursa olsun ve hangi taraftan yapılırsa yapılsın, gevşedişimize, 2. Bu kanunun nosyonlara sığmadığını usule de uymadığını söyleyenlerin inkılâbın yetiştirdiği aziz ve necip genç arkadaşardan bulunması, 3. Esasını Kuvayi Milliye den alarak o büyük adamın kurduğu Halk

⁹¹⁶ TBMMTD, Dönem: IX, Cilt: 9, Toplantı: 1, Tarih: 23.VII.1951, s. 268.

⁹¹⁷ a.y.

⁹¹⁸ a.y.

Partisinin mensupları olan bizlerin de, hattâ ne sebep ve vesile ile olursa olsun muhalif bir noktai nazar serdeder görünmemiz veya görünmesine sebebiyet ve meydan vermemizdir.”

Tayfur Sökmen’in konuşmasındaki tavrı, kanun tasarısını hukuk, usul ve kurallar açısından görmekten ziyade, kabulü veya reddedilmesinin ülkeye sağlayacağı fayda ya da vereceği zarar yönündedir. Bu bakış açısıyla Milli Mücadeleyi örnek göstererek, kanunun kabulünü bir borç bilir:⁹¹⁹

“Arkadaşlarım, böyle ince eleyip sık dokunsaydı veya noksanlar ve usuller aransaydı birçoklarınızın içinde bulunduğu ve babasından işitip tarihte okuduğu Millî mücadeleler veya İstiklâl Muharebesi olmaz, inkılâplar yapılamazdı, mücadele olup inkılâplar yapılmazdı, bizler değil, ticaniler bile burada bulunmazdı. Hulâsa bu itibarla da kanunun kabulü hepimizin borcu değil midir.”

Tayfur Sökmen, konuşmasının başında da bu meseleyi partiler üstü gördüğünü söylemiş, bu meselede herkesin duyarlı davranmasını arzu etmişti. Zira bu meselenin partiler arasında bir tartışma yaratacağından ve bundan da ülke ve milletin zarar göreceğinden korkar. Sökmen, partilerin Atatürk ve inkılapları konusunda birleşmelerini, aksi halde büyük felaketler yaşanabileceğini tarihten örnek vererek dile getirir:⁹²⁰

“Büyük emekler sarfiyle meydana getirdiği şu mâbedi milletin göremediğimiz bir köşesinden bu müzakereleri dinliyen Atatürk ruhunun mânevi huzurunda sonsuz minnet ve şükran ile eğilirken partilerin Atatürk eser ve inkılâplarını korumada, her türlü irtica bahsinde, haricî siyasette mutlak birleşmesi ve behemehal bir noktai nazara gelmeleri millî ve vatani borç ve vazifeleridir. Aksi halde vaziyet Balkan Harbi felâket ve faciasına döner. Felâket ve facia olunca da ne parti, ne partici, ne de vatan kalır. Bizler de seleflerimiz gibi tarihe fena intikal etmiyelim.

Tayfur Sökmen, konuşmasının sonunda, o güne tesadüf eden Hatay’ın 11 nci kurtuluş yıldönümünü hatırlatarak, bu kurtuluşu sağlayan Atatürk’e bir kez daha hürmet ve minnet duygularını gösterir ve bu eserin ona ait olduğunu söyler:⁹²¹

“Arkadaşlarım, bugün coşkun tezahürat içinde kutladığımız Hatay’ın 11 nci Kurtuluş Bayramıdır. Bu güzel Hatay Atatürk’ün asil Türk Milletine son armağanıdır. Hiçbir hizmeti olmasa bile bu ülkensin her türlü nosyonları fevkinde kurtarılması başlı başına muvaffakiyetinin şaheseridir.”

Tayfur Sökmen’in kanun tasarısı hakkında yapmış olduğu konuşma genel olarak incelendiği zaman görülecektir ki, onun ortaya koymaya çalıştığı Atatürk ve İnkılaplarının hiçbir siyasî kaygı taşınmadan ve partiler üstü görülerek sahip çıkılmasını istemesidir. Bunun için ne gerekiyorsa yapılmasında hiçbir sakınca

⁹¹⁹ a.y.

⁹²⁰ TBMMTD, Dönem: IX, Cilt: 9, Toplantı: 1, Tarih: 23.VII.1951, s. 268-269.

⁹²¹ a.y.

görmez. Fakat bunun yapılmamasının veya kanunun reddedilmesinin sonuçlarından endişe duyar.

Tayfur Sökmen'in konuşmasından sonra, kanun tasarısının lehinde, aleyhinde ve üzerinde konuşan milletvekillerinden sonra, müzakereler yeterli görüldü. Müzakerelerin yeterli görülmesinden sonra verilen dilekçelerle, Anayasa Komisyonunun hazırladığı "Atatürk aleyhine işlenen suçlar hakkındaki kanun tasarısının Anayasaya aykırı olmadığına dair Anayasa Komisyonu raporu"nun kabulü veya reddine dair oylama yapıldı. Oylamaya katılan 288 milletvekilinden 232 kabul, 50 ret ve 6 çekimser oy çıktı. Sonuçta Anayasa Komisyonunun hazırladığı rapor 232 oyla kabul edildi.⁹²² Raporun kabulünden sonra artık sıra Kanun maddelerinin görüşülmesine gelmişti. Kanun maddelerinin müzakeresinde konuşan milletvekilleri,⁹²³ tasarının metni üzerinde noksanlar olduğunu, bazı yerlerin tam anlaşılmadığını, bazı noktalarında daha ayrıntılı olması gerektiği konusundaki önerileri üzerine, tasarı metninin yeniden incelenmesi için Adalet Komisyonuna havale edildi.⁹²⁴

Bu havaleden sonra görüşmelerin 25 Temmuz'da tekrar yapılmasına karar verildi. Adalet komisyonu tasarı üzerinde gerekli görülen değişiklikleri yaparak, tasarı tekrar 25 Temmuz 1951 günü meclisin gündeme geldi. Komisyon raporunun okunmasıyla başlayan görüşmeler, maddelerin tek tek oylamasından sonra kanunun bütünü üzerinde oylama yapılmış ve tasarı kanunlaşmıştır.⁹²⁵ Böylece Meclisteki uzun müzakerelerden sonra tasarı son halini almış ve Resmi Gazete'de 31 Temmuz 1951 tarihinde yayımlanarak 5816 Kanun numarasıyla yürürlüğe girmiştir.⁹²⁶

⁹²² **TBMMTD**, Dönem: IX, Cilt: 9, Toplantı:1, Tarih: 23.VII.1951, s. 278.

⁹²³ "Cumhurbaşkanı Celal Bayar, bu tasarının müzakeresi sırasında Meclise gelmiş ve bir müddet görüşmeleri locasından takip etmiştir."; "Atatürk tasarısı; Dün Mecliste hararetli müzakerelerden Adalet komisyonuna verildi", **Akşam**, 24 Temmuz 1951, s. 2.

⁹²⁴ **TBMMTD**, Dönem: IX, Cilt: 9, Toplantı:1, Tarih: 23.VII.1951, s. 290; "Atatürk tasarısı; Dün Mecliste hararetli müzakerelerden Adalet komisyonuna verildi", **Akşam**, 24 Temmuz 1951, s. 1-2.

⁹²⁵ **TBMMTD**, Dönem: IX, Cilt: 9, Toplantı:1, Tarih: 23.VII.1951, s. 290

⁹²⁶ **TC Resmi Gazete**, Atatürk aleyhine işlenen suçlar hakkında kanun, no:5816, Sayı: 7872, 31 Temmuz 1951.

Atatürk aleyhine işlenen suçlar hakkında Kanun'un son hali şöyledir:

Madde 1- Atatürk'ün hatırasına alenen hakaret eden veya söven kimse bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

Atatürk'ü temsil eden heykel, büst ve abideleri ve ya Atatürk'ün kabrini tahrip eden, kıran, bozan veya kirleten kimseye bir yıldan beş yıla kadar ağır hapis cezası verilir.

Yukarıdaki fıkralarda yazılı suçları işlemeye başkalarını teşvik eden kimse asıl fail gibi cezalandırılır.

Bu kanun tasarısı hakkında Mecliste görüşmeler ve tartışmaların yapıldığı zamanlarda basında da geniş yer bulmuş⁹²⁷ ve üzerine birçok köşe yazısı, haber yapılmıştır. Günümüzde dahi bunun doğruluğu veya yanlışlığı üzerine yorumlar yapılmaya devam etmektedir.

4.1.5.3. 1954 Hariciye Vekâleti Bütçesinde Suriye Tartışmaları

1954 yılı bütçe görüşmelerinde sıra Dışişleri bütçesinin görüşmesine gelmişti. Görüşmelerin başlaması ile Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü, Demokrat Partinin iktidara geldiği günden itibaren Türkiye'nin dış siyaseti ile ilgili bir açıklama yapmıştı. Bu açıklamayla Köprülü, Türk dış siyasetinin son 4 yılını anlatarak, bu dönemde izlenen siyasetin bütünlüğünü ve elde edilen neticeleri göstermeye çalışmıştı.

Türkiye'nin NATO'ya girmesinden ve oradaki rolünden bahseden Köprülü, daha sonra Türk-Yunan-Yugoslav Dostluk ve İş Birliği Antlaşmasına ve Pakistan'la yapılacak yeni bir anlaşmanın sağlayacağı faydalara değinmişti. Konuşmasının devamında ise, Türkiye'nin Birleşmiş Milletlerdeki faaliyetlerinden, Avrupa Konseyi'nin öneminden ve Türkiye'nin diğer devletlerle olan ikili ilişkilerinden söz etmişti. Köprülü, birçok devlet ismi sayarak, Türkiye ile ilişkilerini anlatmış ve sözlerinin sonunda da dış siyasetlerinin realist ve yapıcı olduğunu, bununda bütün diğer devletler tarafından kabul edilip Türkiye'ye itimat ettiklerini söylemiş ve Dışişleri bütçesinin onaylanmasını talep etmişti.⁹²⁸

Köprülü, Türkiye'nin 4 yıllık dış siyasetini geniş kapsamlı anlattıktan sonra Tayfur Sökmen kürsüye geldi. Sökmen, Fuad Köprülü'nün yaptığı konuşmada Suriye'den hiç bahsedilmemesine şaşırılmış ve üzülmüştü. Bunun sebebinin politik mi olduğunu da sormadan edememişti. Sökmen'in Hatay ve Suriye konusundaki hassasiyeti yine ön plana çıkmış ve siyaset üstü bir milli dava olarak adlandırdığı bu

Madde 2- Birinci maddede yazılı suçlar; iki ve ya daha fazla kimseler tarafından toplu olarak veya umumi veya umuma açık mahallerde ve ya basın vasıtasıyla işlenirse hükmolunacak ceza yarı nispetinde artırılır.

Birinci maddenin ikinci fıkrasında yazılı suçlar zor kullanılarak işlenir ve ya bu suretle işlenmesine teşebbüs olunursa verilecek ceza bir misli artırılır.

Madde 3- Bu kanunda yazılı suçlardan dolayı Cumhuriyet savcılıklarınca re'sen takibat yapılır.

Madde 4- Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Madde 5- Bu kanunu Adalet Bakanı yürütür. 28/7/1951

⁹²⁷ Bu kanunun basındaki yansımaları için bkz.: Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi, IX. Dönem...** s. 1599-1672.

⁹²⁸ **TBMMTD**, Dönem: IX, Cilt: 28, İçtima: 4, Tarih: 24.II.1954, s. 773-782.

durumu bir kez daha meclis kürsüsünden söyleme ihtiyacı duymuştu. Bu hassasiyetini şu şekilde dile getirir:⁹²⁹

“Arz ettiğim mesele, partiler üstü, milli vicdanda yer etmiş, vatani milli bir davadır. Ne politikaya vasıta edeceğim, ne politikaya vasıta olacağım. Bendeniz, bir Türk vatandaşı, bir Türk çocuğu sıfatıyla maşeri vicdanda yer almış olan milli dava ve meseleleri politika vasıtası olarak kullanmayı vatan muhabbetine ve ahlak kaidelerine sığdıramıyorum.”

Tayfur Sökmen milli ve vatani meselelerde politik olmama hassasiyetini siyasî hayatı boyunca da devam ettirmiştir. Suriyelilerin birçok zamandan beri Hatay için ileri sürdükleri talep ve iddialar Sökmen’i fazlasıyla rahatsız etmiş ve bu meseleyi meclisle paylaşmak istemiştir. Bu iddia ve talepleri yersiz ve küstahça bulan Sökmen, bu durum hakkında konuşmasının beş dakikalık süreye sığmayacağını, eğer zaman dar ise müddet aşımına müsaade edilmesini veyahut bu meselenin bütçeden sonra ayrı bir celsede konuşulmasını rica eder. Hangisi kabul görürse ona göre konuşacağını da sözlerine ekler. Sökmen bu taleplerde bulunurken Başkan, Dışişleri Bakanı cevap vermek istiyor deyince Sökmen, verilecek cevaptan sonra tekrar konuşmak üzere kürsüden inmişti.⁹³⁰

Tayfur Sökmen kürsüden inerken, bir başka Hatay Milletvekili Cavit Yurtman’da Suriye’nin Hatay konusundaki taleplerine dikkat çekmek için kürsüye geliyordu. Yurtman, Suriye Hükümetinin resmi ağızlardan dile getirdiği, Hatay’ın Suriye’ye ait bir toprak parçası olduğu ve bunun haksız olarak Türkiye hudutları içerisine alındığı iddialarının Türkiye tarafından cevabının ne zaman verileceğini Dışişleri Bakanından soruyordu. Yurtman, Türkiye’nin iyi niyetli yaklaşımına rağmen, Suriye Hükümetinin İskenderun Sancağı adı altında bir mesele ortaya koyduğunu ve bunu sürekli milli bir meseleymiş gibi gösterdiğini söyleyerek, Suriye’nin Türkiye hakkında iyi niyetli bir politika takip etmediğine dikkat çekmişti. Sözlerinin sonunda, Dışişleri Bakanlığında gerekli tedbirlerin alınarak ve Suriye’deki küstahça neşriyatın ve resmi beyanlarla toprak taleplerinin önlenmesi için ricada bulunmuştu.⁹³¹

Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü, *“Arkadaşlarımın beyanatlarının bazı kısımlarına cevap vereceğim”* diyerek, Hatay milletvekillerinin konuşmalarındaki sitem ve eleştirilere cevap verme ihtiyacı duymuştu. Köprülü, Hatay konusunda ileri

⁹²⁹ TBMMTD, Dönem: IX, Cilt: 28, İçtima:4, Tarih: 24.II.1954, s. 793.

⁹³⁰ a.y.

⁹³¹ TBMMTD, Dönem: IX, Cilt: 28, İçtima:4, Tarih: 24.II.1954, s. 794.

sürülen talep ve oluşan cereyanlardan bahsedildiğini, meselenin olduğundan fazla abartıldığını, bu konunun Meclise getirilmesinin bile gereksizliğini anlatarak, söylene şöyle devam etmişti: *“Türkiye gibi bir Devlete karşı sokak gürültüsü olmaktan başka hiçbir manası olmıyan ve söyliyenin akıl ve izanından şüphe edilmesi icabeden bu cins havadisleri bu memleketin millet kürsüsüne getirmek meseleyi lüzumundan fazla izam etmek demektir.”* Köprülü, mesele hakkındaki iddia edilen sözlerin resmi ağızlarından çıktığı zaman Türk Dışişleri'nin gereğini yapacağını da söylene ekleyerek, gerekli görüldüğü zaman Suriye'den bir izahat istenebileceğini fakat şu veya bu gazete yazmış diye işi resmiyete dökmenin anlamsız olduğunu, bu meselenin de bütün Suriyelilere maledilmesinin yanlış olacağını söyler.⁹³²

Köprülü, Tayfur Sökmen ve Cavit Yurtman'ın sözlerinin sokak rivayeti olduğunu, Suriye Hükümetinin böyle bir toprak talebinin bulunmadığını, bu gibi şeylerin dedikodu mahiyetinde ve bazı lalettayin gazetelerin yayınlarında kaldıkça Türkiye Dışişlerinin bunları dikkate almayacağını söyler. Köprülü, Suriye'nin Türkiye'den toprak talebi gibi meselelerin ciddi olamayacağını, akli başında olanların bunu kabul edemeyeceğini, bu çeşit iddia ve lafları söyleyenlerin de, bir Dışişleri Bakanı ile değil, bir akıl doktoru ile karşı karşıya bırakılması gerektiğini söyler.⁹³³ Bu sözler, elbette Hatay konusunda Suriye'nin toprak talebi var diyen Sökmen ve Yurtman için çok ağır olmuştur.

Diğer meselelerde de açıklamalarda bulunan Fuat Köprülü'den sonra tekrar Tayfur Sökmen kürsüye gelir. Sökmen, Dışişleri Bakanı'nın yeterli izahatından sonra meselenin daha iyi anlaşıldığını söyleyerek, bu izahatları daha önce yapmış olsalardı, bizimde burada daha fazla söz söylememize gerek kalmaz, bizde Köprülü'nün ifadesiyle sokak politikası görülen bu hadiseyi meclise kadar getirme lüzumu görmezdik diyecektir. Sökmen, bu sözleriyle Köprülü'nün meseleyi küçümsemesine de ince bir gönderme yaparak, asıl söz söyleme gerekçelerini gerekli aydınlatmanın yapılmamasına bağlayacaktır. Sökmen, Köprülü'nün biraz sinirli gibi konuşmalarından üzüntü duyduğunu söylemesi üzerine, Köprülü *“Katiyen”* diye cevap verse de durum hiç de öyle değildi.⁹³⁴

⁹³² **TBMMTD**, Dönem: IX, Cilt: 28, İçtima: 4, Tarih: 24.II.1954, s. 795.

⁹³³ **TBMMTD**, Dönem: IX, Cilt: 28, İçtima: 4, Tarih: 24.II.1954, s. 796-797.

⁹³⁴ **TBMMTD**, Dönem: IX, Cilt: 28, İçtima: 4, Tarih: 24.II.1954, s. 797.

Tayfur Sökmen konuşmasına devam ederken kısıtlı süreden fazla zaman talep ederek, yine Köprülü'nün sözleri üzerinden konuşmasına devam edecektir. Politika yapmadığını söyleyen Sökmen, Köprülü'nün "...*Kimse kimseden fazla vatanperver değildir*" sözlerine karşılık, "*Kabul ederim. Vatanperverlikte hiç kimseden aşağı kalmadığım gibi hiç kimseden yukarı da değilim.*" sözleriyle tavrını net bir şekilde ortaya koyacaktır. Bu sözlere karşılık Köprülü yerinden bu sözü, "*Ali Fuat bey için söyledim.*" diyecektir. Sökmen, Köprülü'nün sözlerine cevap vermeye devam eder:⁹³⁵

"Sokak dedikodularını bu kürsiye getirmeye mana yok, buyurdular. Eğer yalnız politika dedikodusu mahiyetinde kalsaydı buraya getirmeye zaten ihtiyaç kalmazdı. Fakat Matbuat Umum müdürleri, Hariciye vekilleri ve bizzat Devlet reisleri tarafından bu beyanat yapılmıştır. Muhterem beylerim rica, istirahat ederim, böyle olmasa idi, kıymetli vakitlerinizi izaa edip kürsiye böyle alelade bir şeyi getirmezdim. Binaenaleyh sözlerim, Devlet reislerinin sözlerine karşıdır.

Sayın Hariciye Vekili hatırlarlar. 1950 de iktidarı alıp Hariciye Vekâletini takabul buyurduktan sonra o havalideki arkadaşlarımızdan aldığımız ve hususi mahiyette yaptığımız tahkikatın neticelerini bir politika mevzuu ve vasıtası olmasın diye re'sen kendilerine haber vermiştik. Hatta 2 ay evvel de böyle olmuştur."

Sökmen'in bu sözlerinden de anlaşılacağı gibi, Hatay konusunda edindiği bilgileri politikaya alet edilmemesi için Köprülü ile özel görüşerek aktarmıştı. Sökmen, kendilerini harekete geçiren şeyin basında çıkan haberlerin ve Devlet başkanlarının gayri resmi açıklamalarının olduğunu ve bu beyanatlarında dikkate alınması gerektiğini söyler. Bu sözlere karşılık Köprülü böyle bir beyanat yoktur dese de Sökmen, gazeteleri referans gösterir. Bu sözlere karşılık veren Köprülü, bu çeşit beyanat olsa, Hariciyemiz asla lakayt kalamaz ve kalmasına da imkân yoktur, cevabını verir. Ama ısrarla Sökmen, gazetede okuduklarına göre bu maruzatta bulunduğunu söyler. Bunu söylerken, Köprülü'nün resmi olarak böyle bir beyanat olursa Hükümet bu iş üzerinde hassasiyetle durur sözlerinden de memnuniyet duyduğunu belirtir. Konuşma süresinin bittiği uyarısını alan Sökmen, beş dakika daha konuşma süresi ister ve Başkan bunu meclisin oyuna sunar. Meclis bu sürenin verilmesi yönünde oy kullanarak, Sökmen konuşmasına devam eder.

Sökmen, 1921 tarihinde imzalanan Ankara Antlaşması'nın Suriye'de kalan Türk nüfusuna, Türkçe eğitim görmeleri, kültürlerini korumaları hakkını verdiğini, bu durumun 1945 yılına kadar devam ettiğini fakat Fransızların o bölgeden çıkması

⁹³⁵ **TBMMTD**, Dönem: IX, Cilt: 28, İçtima: 4, Tarih: 24.II.1954, s. 798; **Tayfur Sökmen Diyor ki...** "Bazı Tarihi Olayların İçyüzü ve Düşüncelerim", s. 44.

ve Suriye'nin bağımsız olmasıyla bu hükümlerin yok sayıldığına dikkati çeker. Böylece orada bulunan 500 bin Türk nüfusun kültürlerini korumalarına Suriye'nin izin vermediğini, okullardan Türkçenin kaldırıldığını, oradaki Türklerin baskı ve zulüm altında olduklarını söyler. Bu durumu birkaç yıl önce Hariciye Vekiline arz ettiğini söyleyen Sökmen, 20 gün önce aldığı bir mektubu da bu söylediklerine referans gösterir. Mektup bugün hala bu halin devam ettiğini bildirmekteydi. Sökmen, Dışişlerinden Antlaşmanın bize sağladığı hakları korumasını talep eder. Sözlerinin sonunda ise Sökmen, Köprülü'yü kastederek *“Demin vatanperverlikten bahsettiler, şüphesiz kendilerinin büyük işleri vardır, bunlarla meşgul olamıyor, olmuyorlar.”* sözleriyle sitemini ortaya koyar.⁹³⁶

Her ne kadar Sökmen, var olan duruma kendi hassasiyetlerinden dolayı dikkat çekmek istese de, bu ihmalin doğrudan muhatabı olarak Dışişlerini gösterir. Hal böyle olunca Köprülü bu sözlere karşılık verir. Köprülü, Sökmen'le bu meseleler üzerinde konuştuklarını ve bundan çok fayda sağladığını söyler. Suriye siyasetinde zor durumda olduklarını da belirten Köprülü, bu zor duruma düşülmesinin asıl sebebinin ise, 1945 yılında Suriye'den çekilen Fransa'dan o zamanki Hükümetin eski şartların devam ettirileceğine dair teminatı almamış olmasına bağlar. Hatta 1945'den sonra belli bir temayülün oluştuğunu ve o tarihten sonra hiçbir suretle bu meseleyle ilgilenilmediğini söyler. Köprülü geçmiş hükümete eleştirilerini devam ettirerek, konuşmasını: *“Biz bütün gayretimizi sarfediyoruz, ama ne yapalım, mazinin bütün hatalarını birden tamir etmeye muktedir değiliz.”* sözleriyle bitirir.⁹³⁷

Hatay meselesinin gündeme geldiği her ortamda politikayı bir kenara bırakan Sökmen, bu meselenin milli bir dava olarak kalmasından yana tavır takınır ve herkesin bu hassasiyette olmasını isterdi. Ama Köprülü'nün bu konuşmasında, suçlu geçmiş hükümete (CHP) atmasıyla yeniden söz alarak kürsüye gelir. Kürsüye gelmesini Hariciye Vekilinin politika yapmasına bağlayan Sökmen, kendisinin politika yapmaktan çekindiğini, esasen de politika yapmak alışkanlığının da olmadığını söyler. Ama Köprülü'nün politika yaptığını yeniler. Köprülü'nün geçmiş hükümeti suçlamasına cevabı şu olmuştur:⁹³⁸

“1945 e kadar, devam eden tatbikat, 1945 te kaldırıldı, o muntıkadaki tatbikatı 1945 te kaldırdılar. 1945 ten 1950 ye kadar muhtelif vasıtalarla Hükümetimiz

⁹³⁶ TBMMTD, Dönem: IX, Cilt: 28, İçtima: 4, Tarih: 24.II.1954, s. 798.

⁹³⁷ TBMMTD, Dönem: IX, Cilt: 28, İçtima: 4, Tarih: 24.II.1954, s. 799.

⁹³⁸ TBMMTD, Dönem: IX, Cilt: 28, İçtima: 4, Tarih: 24.II.1954, s. 800.

tarafından harekete geçilmiştir. Hariciye Vekaleti, zaman zaman mebus intihabında da alakadarız, hatta yüksek müsaadenizle anlatayım. Mekteplerde Türkçe kaldırıldığı zaman derhal müracaat ediliyor ve düzeltiliyordu. Fakat yeni Hükümet zamanında tamamen muahede ilga edilmiştir. Bunu Hariciye Vekilimiz politika yapmışlardır. Halbuki 1950 den sonra bahusus intihabını yeni Hükümet yine tamamen ilga etmiştir. Bunu lütfedip kabul etsinler, hariciyemiz, 1945 ten 1950 ye kadar ikmal oldu, dediler. Elliden sonra yine ikmal edilmiştir.”

Araya giren Fuat Köprülü “*Hayır, biz politika yapmadık.*” dese de, sözlerine devam eden Sökmen konuşmasını şu sözlerle bitirecektir.⁹³⁹

“Arkadaşlar, ben esasen politika yapmasını bilmem. Zira 1950 de tekrar tatbikatı kaldırmışlardır. Bendeniz sayın arkadaşımıza müracaat ettim, meşgul olayım, buyurdular. Tahmin ederim ki 1950-1952 ye kadar bir sızıltı çıkmadı. Bu sefer tamamen tatbikatı kaldırmışlardır.”

Bu konuşma Tayfur Sökmen’in Milletvekili sıfatıyla yaptığı son konuşma olacaktır. Bu tarihten sonraki zamanda Meclis’te yaptığı başka konuşmaya rastlanmamıştır.

4.2. AKTİF SİYASETTEN ÇEKİLMESİ VE CHP’DEN İSTİFASI (1954-1968)

Tayfur Sökmen milletvekilliği dönemi boyunca (1935-1954) yaptığı siyasetten beklentisi ülkesine sağlayacağı fayda olmuş ve siyasî çekişmelerden sürekli uzak durmuştur. Onun bu yaklaşımı, Türkiye siyasetinin 1954’lerde geldiği noktaya çok uzaktı. Artık çok partili hayatın içinde olan Türkiye, partiler arası çekişme ve toplumsal bir bölünme içine girmişti. Türkiye’nin bu siyasî tablosu içinde Tayfur Sökmen, hem partisinden uzaklaşmış, hem de uzaklaştırılmıştı. Bu durumu 1954’de yeniden milletvekili adayı olmayışında ve siyasetten çekilmesinde görmek mümkündür.

Tayfur Sökmen’le 1968 yılında yapılan bir mülakatta “*1954’den sonra arzulla teşrii vazifeyi bırakarak köşemde oturup aziz Atatürk’e rahmet ve millete dua ederek yaşamaktayım.*”⁹⁴⁰ diyerek kendi rızası ile siyasetten çekildiğini söylese de, bu aday olmayışta en büyük etkilerden birisi de İsmet İnönü olmuştur. Zira Sökmen, Kazım Özalp ile olan siyasî günlerini anlatırken aynı kaderi paylaştıklarını söyleyecektir. Tayfur Sökmen’in partiler arası didişmelerden duyduğu rahatsızlık ve bir arabuluculuk üslenme çabası siyasî hayatını da etkileyecekti.

⁹³⁹ TBMMTD, Dönem: IX, Cilt: 28, İçtima: 4, Tarih: 24.II.1954, s. 800.

⁹⁴⁰ Tayfur Sökmen Diyor ki... “Tayfur Sökmen’le bir mülakat”, s. 125.

“1950 intihabından sonra Halk Partisi, iktidarı kaybetmekle beraber, 63 milletvekili ile muhalefet cephesini teşkil ederken Kazım Özalp Van’dan ben de Hatay’dan Milletvekili seçilmiş bulunuyor idik. Ellidört senesine kadar mecliste teşrii vazife ifa ettiğimiz sırada daima itidal ile hareket etmiş yıkıcı muhalefet edenlere karşı mücadele edenlerin manen desteği olmuştuk. 1954 intihabına muhterem İnönü’nün katılmamız hakkında yaptıkları ısrara sadık kalarak intihaba katılmadık.”⁹⁴¹

Tayfur Sökmen’in yukarıdaki sözleri 1954 yılındaki seçimlerde niçin aday olamadıklarını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Halk Partisinin muhalefete düşmesinden sonra Tayfur Sökmen’e göre “Yıkıcı muhalefet” edilmesine karşı çıkılması İsmet İnönü’nün onayladığı bir tutum olmamıştır. Sonrasında da zaten, İnönü ile olan Tayfur Sökmen anlaşmazlığı daha da artmıştır ve sonu CHP’den istifaya kadar varmıştır.

4.2.1. Tayfur Sökmen’in Partiler Arası Çekişmelere Bakışı ve Bu Çekişmeleri Önleme Çabaları

Türkiye’deki siyasî kavgalar ve olaylar her dönem için farklılıklar gösterse de asıl sorun, partiler arası fikir ayrılıklarının ortak bir değerde buluşamamasıydı. Ortak değerlerin oluşturulmadığı yerde bir siyasî istikrar kurulamıyor ve ülke menfaatleri arka planda kalıyordu. Bunun farkında olan Tayfur Sökmen, siyasî yaşamı boyunca partiler arası fikir, düşünce ve menfaat farklılıklarından dolayı meydana gelen çekişmeyi görmüş ve bunu önlemek için çaba göstermişti. Ona göre ülke siyasetinin en büyük problemi bu çekişmelerdi. Onun bu çekişmelere ve oluşan siyasi kutuplaşmaya bakışı ve yaklaşımı, o günün koşullarında diğer siyasilere göre daha yapıcı ve uzlaşmacıdır. Parti ve partilikten önce onun için Vatan ve Millet gelir. Bu yaklaşımını, 1950 seçimlerinden sonra, TBMM Başkanı Refik Koraltan’a yazdığı mektubunda görüyoruz. Sökmen, 1950 sonrası iktidar değişikliğini kendisinde ilk başta üzüntü ile karşıladığını fakat bu üzüntünün parti ve partililik adına olduğunu söyleyerek bakış açısını şöyle dile getirir:⁹⁴²

“14 Mayıs 950 geldi, Halk Partisi mağlup olup aradan çekilerek Demokrat Parti iktidarı ele aldı. Mağlup olup iktidar teyid edilince müşir olmak itibarıyla ilk anda bende de bir üzüntü hâsıl oldu ise de, ibtidâ vatan ve millet, sonra parti ve partililik nazariyesine bağlı ve hizmetkâr olmayı şiâr ve vazife edinmiş bir Türk çocuğu olarak tecelli ve tahakkuk eden irâde-i milliye karşısında mantığımı cism-i hâkim kılarak üzüntüyü bırakıp muhâlefet safında da hak ve adâlet dairesinde ve insanca çalışmak üzere 20 Mayıs 950’de Ankara’ya gittim.”

⁹⁴¹ **Tayfur Sökmen diyor ki...** “Kazım Özalp Paşa”, s. 70.

⁹⁴² **BCA**, Belge no: (010.09.458.1327.7) Tayfur Sökmen’in 11 Ocak 1952 tarihinde TBMM Başkanı Refik Koraltan’a gönderdiği mektup, s. 2.

Tayfur Sökmen, bu sözlerinin daima arkasında durmuş ve partiden ve partilikten önce Vatan ve Milletinin geldiğini birçok örnekte bize göstermiştir. Sökmen, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerini ve Milli Mücadeleyi görmüş birisi olarak, ülkenin içinde bulunduğu partiler arası fikir ayrılıklarını ve bu durumun halk arasındaki bölünmüşlüğü önlemek için sürekli olarak meclis konuşmalarında ve bulunduğu ortamlarda birlik ve beraberlik çağrısı yapmıştır. Bu çağrısı yaparken Milli Mücadele döneminde Atatürk'ün bütün milleti nasıl aynı fikir etrafında birleştirdiğini örnek vererek, "*Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün, başbuğluğunda 7 düvele baş eğdirmesi*"ni bu birlikteliğe bağlamıştır. Fakat bu birlikteliği milli menfaatlerin ve ortak değerlerin önüne geçen kişisel ve partisel menfaatlerin bozduğunu söyler.⁹⁴³

Sökmen, partiler arası çekişmeyi ve partizanlığı İttihat ve Terakki ile başlatır. O günleri görmüş birisi olarak Sökmen, Balkanların 15 günde kaybedilmesini, "*Particilik ve partizanlığa*" bağlar. Zira "*İttihat ve Terakki ve Hürriyet ve İtilâf cemiyetlerinin milletin ve memleketin hayati davalarını bir tarafa bırakarak iktidar hırsıyla birbirlerine girmeleri, bu hazin akıbeti hazırlamış ve binnetice meydana çıkarmıştı.*"⁹⁴⁴ sözleriyle Sökmen, geçmişten verdiği örneklerle bu uyarıları yaparken, "*Tarihte okuyup malumat edinmiş veya babasından duymuş bir kimse olarak değil, hâdiselerin içinde bulunmuş ve yaşamış naçiz bir vatandaş olarak*"⁹⁴⁵ bunları söylediğini çoğu konuşmasında hatırlatır.

Sökmen, Türkiye'de partiler arası çekişmenin çok partili hayata geçildiği dönem sonrasında daha net bir şekilde görülmeye başladığını belirtir. Sökmen'e göre, "*...1945 ten sonra memleketimizde çok partili hayat, ne hazindir ki, çatışma ile başlayınca maalesef*"⁹⁴⁶ Türkiye'nin olgunlaşmamış siyasî hayatı çalkantılı bir sürece girecek ve iktidar mücadelesi sert bir şekilde yürütülecekti. Bu mücadelede partilerin ortak milli değerlerde buluşmasını zorlaştıracaktı.

Türkiye'de bu süreç, 7 Ocak 1946 tarihinde Türk Siyasî hayatına giren Demokrat Parti ile olacaktı. DP beklenenden daha kısa bir sürede güçlenecek ve halkın ondan beklentisi artacaktı. Bu partiye üç grup vatandaş bel bağlamıştı. Birinci

⁹⁴³ CSTD, Cilt: 47, Bileşim: 61, Toplantı: 7, Tarih: 30.9.1968, s. 422; **Tayfur Sökmen diyor ki...** "İktidar ve muhalefet çatışması fırsat kollayan sağcı ve solcuların işine yarıyor.", s. 77.

⁹⁴⁴ CSTD, Cilt: 57, Bileşim: 46, Toplantı: 9, Tarih: 3.3.1970, s. 198.

⁹⁴⁵ CSTD, Cilt: 64, Bileşim: 43, Toplantı: 10, Tarih: 23.2.1971, s. 122

⁹⁴⁶ CSTD, Cilt: 47, Bileşim: 61, Toplantı: 7, Tarih: 30.9.1968, s. 422; **Tayfur Sökmen diyor ki...** "İktidar ve muhalefet çatışması fırsat kollayan sağcı ve solcuların işine yarıyor.", s. 78.

grup CHP'nin yönetim biçiminin eskidiğine inananlar, ikinci grup, köy ekonomisini elinde tutan, CHP'nin hazırladığı toprak reformunun karşısında olan, bu nedenle ekonomik çıkarlarını sürdürmek isteyenlerdi. Üçüncü grupta ise, karşı devrimciler yer almıştı. Bunlar Atatürk döneminde sindirilmiş, susturulmuş, ancak laik devleti asla benimsemeyen ve şeriat düzeninin geri gelmesini isteyen kişilerdi. Bu grupların ve siyasî temsilcilerinin iktidarı ele geçirme istekleri, buna karşılık CHP'nin iktidarda tutunma çabaları, 1946-1950 devresini siyasal iktidarı ele geçirme mücadelesine döndürmüştü. Bu mücadelede her şey mümkün olduğu kadar fazla oy sağlamaya yöneliyordu. İktidarı elde edebilmek için gerekli olan oy artık kavga sebebi oluyordu. Bu nedenle, demokrasi mücadelesi, kısa bir sürede CHP ile DP arasında oy kavgasına dönüştü. Bu kavga 1946 seçimleri sonrası daha da sertleşti. DP, 1946 seçimlerinin gerçeği yansıtmadığını, seçimlerde usulsüzlüklerin olduğunu, bunun için de CHP'nin haksız olarak iktidarda kaldığını sert bir biçimde işlemeye başladı.⁹⁴⁷ Bu sertlik her geçen gün biraz daha artarak partiler arası önü alınmaz bir kavgaya dönüştü. Aslına bakılırsa Tayfur Sökmen, fikir ayrılıklarının doğal olduğunu kabul eder:⁹⁴⁸

“...Baba-oğul-ana-kız ve kardeşler arasında dahi fikir ve düşünce ayrılıkları oluyor da, partiler ve vatandaşlar arasında fikir ve düşünce ayrılığı olmaz olur mu? Vardır diyerek de birbirimizin gırtlığına mı sarılmak icabeder? Birbirlerimizi hırpalar ve kötülemeye tekrar başlar isek, kötü ruhlu insanlara fırsat verdiğimiz için yarının tarihi hepimizi suçlar, mesul görür.”

Her ne kadar fikir ayrılıkları doğal görülse de asıl kaygı, bu fikir ve düşüncelerde birbirinden ayrılan kesimlerin ülke menfaatlerini hiçe sayarak acımasız muhalefet etmeleridir. Bu durum ülke menfaatlerini zedelediği gibi, eldeki hakların da korunmasını zorlaştırmaktadır. Sökmen, bu çekişmenin boyutunu anlatırken şunları söyleyecektir:⁹⁴⁹

“ Bugünkü partiler arasında yaratılan hissi ve yıkıcı davranış ve durum, değil milli hududlar haricindeki Türklerin⁹⁵⁰ haklarını korumak kendi varlığımızı tehlikeye

⁹⁴⁷ Ahmet Mumcu, **Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi**, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1994, s. 175.

⁹⁴⁸ **CSTD**, Cilt:47, Bileşim 61, Toplantı 7, Tarih: 30.9.1968, s. 422; **Tayfur Sökmen diyor ki...** “İktidar ve muhalefet çatışması fırsat kollayan sağcı ve solcuların işine yarıyor.”, s. 77.

⁹⁴⁹ **Tayfur Sökmen diyor ki...** “Bazı Tarihi Olayların İçyüzü ve Düşüncelerim”; s. 45.

⁹⁵⁰ Tayfur Sökmen, hariçteki Türklerin haklarını korumak derken, Suriye’de kalmış Türkleri işaret etmektedir. Zira 1945’den sonra Fransızların Suriye’den çekilmesinden sonra buradaki Türklerin, 1921 Ankara Antlaşmasındaki haklarının ihlal edildiğini, bunun için de girişimlerde bulunulması gerektiğini hem CHP’ye hem de 1950’de iktidar olan DP’ye söylediğini, fakat hiçbir netice alamadığını, böylece Suriye’nin Mısır’a dahil olmasıyla da Suriye’deki Türklerin anlaşmadan doğan haklarının korunamadığını söyler. Tayfur Sökmen, bu olumsuz durumu ve hakların korunamamasını

koymuştur. Bir taraftan ak derse diğer taraf mutlaka siyah diyor, bir taraf muarızlarının hudud tanımayan müsamaasız taarruzu karşısında tutunabilmek için halkın dini hislerini okşama yolunu ihtiyar ederken diğer taraf ayrı yoldan iktidara gelemeyeceğini anlayınca... sol temayüllülerle iş ve fikir birliği yapmada bahis görmüyor.”

Tayfur Sökmen, bu didişmelerin sağcı ve solcu maceracıların ülke üzerinde estirdikleri ihtilal havasının halk üzerinde huzur bırakmadığını söylüyor. Bu çekişmelerin başlangıcını da 1908’den başlatıyor. O günden beri devam eden partiler arası yıkıcı çalışmalardan ülkenin çok şey kaybettiğini ve felaketlere uğradığını belirtiyor. Fakat bu felaketleri görmüş ve tecrübe etmiş politikacıların bunlardan ders almadığını söylüyor. Tayfur Sökmen’in anlam veremediği ise, dinleri, dilleri, milliyetleri hatta ideolojileri farklı olan milletlerin politikacılarının bile ülkelerinin menfaatleri için bir araya gelirken ve görüşebiliyorken, dili, dini, milliyeti bir olan politikacılarımızın ülke menfaatleri için bir araya gelememesidir.⁹⁵¹ Tayfur Sökmen’e göre çok partili hayatın devam etmesi için, partilerin memleketin ana davaları üzerinde birleşmesi gerekmektedir. Zira bu didişme ve çatışmaya memleketimizin tahammülü olmadığını ve istemediğini söylemektedir.

Tayfur Sökmen partiler arası bu çekişmenin önlenmesi için, kendisinin CHP milletvekili olmasına rağmen, Demokrat Parti’nin bağımsız listesinden Eskişehir milletvekili olan Ali Fuat Cebesoy’la aynı anlayışla ortak hareket ettiği görülmektedir. İki isimde ülkenin içinde bulunduğu gerginliğin sonu iyi olmayacak bir çıkmaza girdiğinin farkındadır. Sökmen, bu çabalarını şu sözlerle anlatacaktır: *“Cebesoy’la 1954 senesine kadar Mecliste, otelde, kulüpte buluşur, dertleşir, partiler arasında devam eden sert tartışmalardan üzüntü duyar anlaşırma yolunda teşebbüslerde bulunurduk.”*⁹⁵²

Sökmen’in bu söylediklerine en önemli örneklerden birisi, Celal Bayar’a Cumhurbaşkanı olduktan (22 Mayıs 1950) dört ay sonra, 27 Eylül 1950 tarihinde gönderdiği mektuptur. Sökmen, Bayar’dan Cumhurbaşkanı sıfatıyla ülkenin içine

partiler arası çekişmeye bağlar. **Tayfur Sökmen diyor ki...** “Bazı Tarihi Olayların İçyüzü ve Düşüncelerim”, s. 45.

⁹⁵¹ a.y.

⁹⁵² Sökmen, “General Ali Fuat Cebesoy’la münasebet ve dostluğumuz”, **Dünya**, 16 Ocak 1968, s. 3; **Tayfur Sökmen diyor ki...** “General Ali Fuat Cebesoy’la münasebet ve dostluğumuz”; s. 65.

düştüğü siyasi çekişmelerin önlenmesi için arabuluculuk yapmasını isteyecektir. Sökmen'in Bayar'a gönderdiği mektup şöyledir:⁹⁵³

“Kuvayi Milliye devrinden itibaren safında bulunup içinde didiğim Halk Partisinin naçiz bir üyesi olmanın fevkinde asil Türk milletinin bir ferdi, mübarek vatanın sadık ve cefakeş bir evladı olmak sıfat ve bahtiyarlığıyla bir noktayı huzuru devletlerine arzı vazife telakki ederek çok ve mühim işleriniz arasında tasdi' mütecasir oldum affınızı istirham eylerim.

Partilerin müşterek mesaisiyle meydana gelen seçim kanununun Günaltay kabinesi tarafından samimi ve bitarafane tatbiki neticesi olarak tecelli eden iradei milliye üzerine medenî ve insanî bir düşünce ile iki parti reisinin yani zatı devletleri ile İnönü'nün vuku bulan ilk temasınız iki tarafın bazı endişelerini bertaraf ederek ortada güzel bir hava yaratarak galibi de mağlubu da birbirine yaklaştırdı, hasil olan bu güzel hava içinde iktidar değişikliği vukua geldi. Demokrat Parti iktidar mevkiinde, Halk Partisi muhalefet safında ve cebhesinde dostça ve gönül ferahlığı içerisinde aziz memlekete ve asil Türk milletine hizmet yapabileceği ümit ve arzusu ile işe başlandı, dostça ve zevkle birkaç gün güzel hava içinde çalışıldı. Aradan birkaç gün geçtikten sonra ne oldu bilmem birden bire hava değişti. Teessürden dostluk bozulup husumete inkılap etti. İki taraf birbirine düşman nazariyle bakmağa ve kötü muamele yapmağa başladı. Bu arada Meclisin tatil yapmış olması iki taraf arasındaki teması da tamamen inkıta'a uğrattı. Meclisin tatilinden bu güne kadar cereyan eden hadise ve yapılan işlerde iki tarafın görüş tarzı ve telakki farkı iki taraf arasındaki husumeti hâd bir şekle soktu. Meydana gelen bu kötü hal dünya muvacehesinde necip Türk milletinin seçimde gösterdiği olgunluk ve yaptığı medeni hareketle kazandığı hürmet ve hayranlığı gidermeğe sebep olacağı gibi iki tarafın memleket ve millet işlerini bihakkin görmesine de mâni oluyor ve daha da olacaktır. Aynı zamanda bu halin devam ve cereyanı memlekette bazı kötü ruhlu inanların ve firsat bekleyüp hasis emel besleyen komşu devletlerin ümidini de artırıp ekmeğine yağ sürteceği de tabii ve muhakkak olduğu cihetle, ne Türk milletinin seçim dolayısıyla medeniyet âleminde kazandığı varlığı küçültüp kötöletmeye ne de millet ve memleket işlerini işkâle hatta bu sebeble memleketi tehlikeye sokmaya iki tarafın da hakkı yoktur. Husumetin artup şiddetlenmesine iki tarafın birbirinden uzak kalması ve birbiriyle temas etmemesinin sebep ve âmîl olduğu kanatındayım. Geçen devrelerde iki parti arasında zuhur eden anlaşmazlıkları parti reisi olarak ya zatı devletleri veya İnönü ortaya atılır, iki tarafı anlaşdırup birbirine yaklaştırmak ortadaki dedi kodu ve sui tefehhümleri izaleye çalışır ve izale ederiniz. Şimdi ise Parti Başkanlığından ayrılarak yalnız Cumhuriyet Başkanı ve mümessilisiniz.

Memleketin Başkan ve mümessili olmanız hasebiyle partilerin hissi hareketlerle yaptıkları mücadele ve münakaşa yüzünden şu mübarek vatanın, aziz milletin içinde bulunduğu bu mühim ve nazik devrede herhangi bir hâdisi elime ile karşı karşıya kalmaması için acaba partiler nezdinde tavassutta bulunup hakemlik yapmanızın zamanı gelmemişmidir? Bendeniz ve birçok vatandaşlarca geldiği kanaatındayız. Maamañih takdir zâtı devletlerindir. Tazimlerimi arz ederim efendim.”

Sökmen'in bu mektubu 1950'li yıllarda duyduğu kaygıların, ileride ülkeye vereceği zararları önlemek için çok anlamlı olsa da, bunda muvaffak olamamıştır. Bu durum her geçen gün daha da artmış, CHP ve DP arasındaki siyasi çekişme ve didişmeler ülkeyi daha da karanlığa götürmüştür. Sökmen, yıllar sonra bu olayları değerlendirirken, ülkenin yaşadığı ihtilallerin sebeplerini hep bu çekişmelere dayandıracaktır.

⁹⁵³ BCA, Belge no: (030.01.41.242.21), Tayfur Sökmen'in Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a gönderdiği 27.9.1950 tarihli mektubu.

Sökmen, 1965'lerden sonra, geçmiş günleri değerlendirdiği bir yazısında, İnönü ve Bayar'a açık mektup başlığıyla, onları yaptıklarından dolayı eleştirmiştir. Sökmen, mektubuna başlarken, insanların hayatlarının sürprizlerle dolu olduğunu, bazen talihin insanın elinden tutup ummadığı, beklemediği hatta istemediği makam ve mevkilere çıkardığını söyler. Bununla da kalmaz, servet ve şöhret sahibi yapar. Bir an gelir aynı insanın talihi ters döner gözlerinin önündeki hakikatleri görmez olur. Gaflete düşer kahrından kahıra uğrar. Bu hallere maruz kalan insanlardan tahammülü olmayanlar göçer ve gider. Tahammül edebilenler ise uğradıkları kahrın sona ermesini ümitle bekler ve teselli bulmaya çalışır.

Tayfur Sökmen, bu sözleri iktidarını kaybetmiş İnönü'ye ve iktidar sahibi olmuş Bayar'a söylemiştir. Onların yıllarca iktidarı kazanmış ve kaybetmiş kişiler olarak, bu kadar hayat tecrübesiyle yüksek mevkilere gelmiş olduklarını, buna rağmen, senelerden beri hisleriyle hareket ettikleri için de, Atatürk'ün birlik ve beraberlik içinde bıraktığı memleketi, birliksiz ve huzursuz hale getirdiklerini söyler. Hatta bu iki ismin arasındaki rekabet ve husumetin sonucunda insanların asıldığını, birçok yetişmiş aydın kimselerinde mahv ve perişan olduğunu, bütün halkında bunu bildiğini belirtir. Sökmen, mektubunun devamında, birçok kişinin ve kendisinin aradaki bu husumetin hızla artması neticesinde, memleketin bir felakete gideceğini sezdiğini, bu iki liderin aradaki kini bırakıp memleket meseleleri üzerinde bir anlaşmaya varmaları için 1946'dan 1960'a kadar geçen 14 senelik zamanda yapılan bütün teşebbüslere kıymet vermediklerinden yakınır. Sökmen, gerekirse yapılan bu teşebbüslerin gününü, tarihini ve kimler tarafından yapıldığını da yazabileceğini söyler. Sökmen, 27 Mayıs ihtilalinin sebebini de, Bayar iktidarının intikam hissi ve basiretsizliğinde ve İnönü'nün insafsız muhalefesinde görür. Mektubun devamında ise 27 Mayıs 1960 ihtilali sonrasını değerlendirir ve niçin huzuru sağlayamadığını ortaya koymaya çalışır. Bu konuda şunları yazar:⁹⁵⁴

“İhtilalcilerin acemilikleri veya politika bilmeyişleri, birinizin ihtilalcilere muhtelif şekil ve yönden nüfuz ederek, aralarında yaratılan iltifaftan faydalanma yolunu tutması diğerinin ihtilale karşı davranışı, 27 Mayıs ihtilalinden beklenen ve umulan huzurun teessüsüne mani olduğu gibi ekseriyeti CHP'lilerden teşekkül eden Kurucu Meclisin yaptığı, Anayasa bazı ahvale tek taraflı işlediği ve işletildiği için bir türlü birlik sağlanamıyor. Bu sebeplerle memleket huzursuzluk içinde çalkalanırken iki ezeli rakip ve hasım olan sizlerin yalnız, memleket halkını değil ecnebileri dahi hayretler içinde bırakan barışma havası estirmeniz huzursuzluğu bir kat daha artırmakla kalmadı, memleketi huzursuzlukla karşı karşıya getirdi.

⁹⁵⁴ **Tayfur Sökmen Diyor ki...** “Sayın İnönü ve Sayın Bayar'a açık bir mektup”, s. 91.

Çıkmak üzere olan ihtilal birinizin gece yarısı gönderdiği ultiimatovari mektupla diğerinizin 15 Haziran günü gazetelere verdiği beyanat arasında kullandığı cümlelerle suçlamaya çalıştığımız Sayın Cumhurbaşkanının önlediğini hadiselerin içinde bulunanların malumu olduğu gibi yarının tarihi de bu hakikatleri yazacaktır.

Bu kadar hadiselerin zuhuruna sebep olmanızdan sonra, birinizin barış havası estirmesinin zahiri sebebi vaktiyle Demokrat Parti iktidarını yıkmak ve mahvetmek için sarfettiği çabadan şimdi nedamet etmiştir fikrini amme eşkarında yaratmak, halbuki bu davranışın hakiki sebebi ise Demokrat Partililere sempatisi olan Adalet Partili ve bağımsız vatandaşlardan rey almak ümididir.

Diğerinizin memleketten başkaca bir şey istemeyip, yalnız siyasi hakkın iadesini istemesi olsa dahi 27 Mayıs ihtilalinin gayr-ı meşru yapıldığı fikrini doğuracağı düşünce ve kanaatidir ki, 27 Mayıs ihtilalini yapanlarla ihtilali benimseyen ordu karşınıza çıkmıştır. Hal böyle olduğuna göre zorlamayıp meseleyi bu yönden hareket edilmesi memleketin yüksek menfaati icabı olduğu kanaatindeyim. Mamefih takdir ve hüküm sizlerindir.”

Tayfur Sökmen'in 27 Mayıs ihtilalinden sonraki dönemde de artan siyasi çekişmeleri önlemeye yönelik teşebbüsleri devam etmişti. İhtilale kadar Demokrat Parti, CHP arasındaki sert çekişmeler, yerini Adalet Partisi, CHP çekişmesine bırakmıştı. 1965 seçimlerinden sonra yeniden muhalefete düşen İnönü, daha önceleri Demokrat Parti iktidarına yönelttiği eleştiriler ve yaptığı sert muhalefeti şimdi Adalet Partisine karşı yapıyordu. 1966 kısmi Senato seçimleri yapılırken, gazetecinin İnönü'ye, seçim kampanyasının neden sert geçtiğine dair sorusuna: *“1963 genel seçimlerinde Adalet Partililer Cumhuriyet Halk Partisi'ne haksız ithamlarda ve iftiralarda bulundular. Bu seçimlerde, bunlara mukabele ettik. Sertlik bundan geliyor.”*⁹⁵⁵ cevabıyla görülüyor ki, partiler arası iktidar kavgaları ve çekişmeleri başladığı gibi devam etmektedir.

Tayfur Sökmen önceki tecrübelerine de dayanarak, çok partili hayatı devam ettirmenin yolunun ancak, partilerin ortak değerlerde ve memleketin ana davalarında birleşmeleriyle mümkün olacağını söyler. Aksi halde bu didişme ve çatışmaların memlekete yeni felaketler getireceği endişesini taşır. Sökmen, artık bu didişme ve çatışmalara memleketin tahammülünün olmadığını söyleyerek partileri şu şekilde uyarır.⁹⁵⁶

“Farzedelim bu didişme ve çatışma karşısında Adalet Partisi işleri yürütemedi iktidarı terk zorunda kaldı. Halk Partisi bir koalisyon hükümeti kurdu bu defa da Adalet Partisi diğer mualif partiler ile bundan evvel olduğu gibi birleşerek Halk Partisine huzur içinde iş görme fırsatını verecektir. Bu bir dairei faside demek değil midir. O halde ihtilal oldu (yeni) bir ihtilal mi isteniyor.

⁹⁵⁵ İsmet İnönü, “Seçim Günü Gazetecilerin Sorularına Verilen Yanıtlar”, **İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşileri 1965-1967**, (Haz.: İlhan Turan), Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2004, s. 270.

⁹⁵⁶ **Tayfur Sökmen diyor ki...** “Bazı Tarihi Olayların İçyüzü ve Düşüncelerim”; s.46.

Bazı arkadaşların dediği gibi bize yeni Halk Partisine karışmayıp diğerlerini lağvedip iktidarı Halk Partisine tevdi edildiğini kabul etsek bile Anayasanın ve Demokrasinin devamı zaruri olduğuna göre yeniden başka partilerin kurulacağı tabiidir. O halde çok partili hayata son vermek mi lazımdır? Buna ise milli bünyemiz tahammül etmeyeceği gibi milli vicdanda elbette tasvip etmeyecektir. Şayet sağın veya solun istediği ihtilal yapılacak ve Anayasa ortadan kaldırılarak memleket ihtilal konseyi ile idare edilecek ise yirmi senelik bunca emekler boşa gideceği gibi tarih bu hususta Sayın İnönü'ü başarısızlıkla suçlayacaklardır.”

Tayfur Sökmen'e göre yaşanan bütün olaylar ve huzursuzlukların asıl sebebi, hukuk tanımayıp hakka razı olmamaktır. Hukuk tanımaz, hakka razı olunmaz ise kıyamete kadar işler görülmez ve huzur da kurulamaz düşüncesinde olan Sökmen, iktidar ve muhalefetin anlaşma yoluna girmeyip birinin yaptığını diğerinin mutlaka kötülemesinde huzursuzluğu devam ettirdiğini söyler:⁹⁵⁷

“...İptida muhalefet cephesindeki arkadaşlara soruyorum; üç buçuk sene zarfında Adalet Partisi iktidarı memlekette hiç mi iyi bir şey yapmamıştır? Her halde yaptığı faydalı işler vardır. O halde neden ifade edilmiyor? Şimdi de iktidardaki arkadaşlardan soruyorum, bu üç buçuk sene içerisinde muhalefetin hiç mi haklı tenkid ve ikazı olmamıştır? Her halde vardır. Ne için ikaza hürmet edilmiyor.”

Tayfur Sökmen'in bütün bu çabaları kendi deyimiyle bir sonuç vermemiştir. Sökmen, “1968 senesine kadar partiler arasında yıkıcı davranışları önlemek için dilimle ve kalemimle uğraştımsada esaslı bir sonuç alamadım.”⁹⁵⁸ demiş olsa da, bu tarihten sonraki senatörlük döneminde de, partiler arası yıkıcı ve didişmeci siyasetin önüne geçmek, partiler arası uzlaşmayı temin için gayret göstermeye devam etmiştir.

Sökmen'in bu gayretlerini senatörlüğünün ilk yıllarında da görmekteyiz. Demokrat Parti yöneticilerinin siyasî haklarının iadesi konusunda mecliste gündem dışı yaptığı konuşmasına: “...Partiler arası münasebetin hasmane olmaması hususunda sarf edilen 10 senelik mesainin semere vermemesinin ıstırabı ile huzurunuzda çıkmış bulunuyorum.” diyerek başlayacaktı.

Sökmen'e göre Atatürk ülkeyi birlik, huzur ve düzen içinde bırakmışken, bugün (1969) insafsız, ihtiras sahibi ve samimi olmayan politikacıların birbirini tutmayan söz ve davranışları yüzünden, huzursuz ve birliksiz bir hale gelmiştir. Bu hale gelirken, 1950-1960 yılları partiler arası düşmanlığın önlenme gayretlerinin

⁹⁵⁷ CSTD, Cilt:47, Bileşim 61, Toplantı 7, Tarih: 30.9.1968, s.423; Tayfur Sökmen diyor ki... “İktidar ve muhalefet çatışması fırsat kollayan sağcı ve solcuların işine yarıyor.”, s. 79.

⁹⁵⁸ TBMM Arşivi, TBMM Cumhuriyet Senatosu Üyelerine Ait Özlük Dosyası, Sicil No: 314, Kütük Sıra No.:3/4, Hal Tercümesi Kağıdı.

çözüm getirmemesi ve Bayar-İnönü arasındaki husumetin de giderilememesinin büyük etkisi olduğunu söyler.⁹⁵⁹

Tayfur Sökmen, partiler arası çekişmenin ve fikir ayrılıklarının bitmez bir şekilde devam etmesinin sebeplerini şu sözlerle anlatacaktır: “21 seneden beri görülen şudur ki: İktidardakiler yerlerinde kalmak ve muhalefette olanlar iktidara gelmek için her türlü davranışı mubah saymakta, milli varlığın her şeyden üstün olduğunu düşünmemektedirler.”⁹⁶⁰ Durumun böyle olduğu bir siyasî ortamda da, huzursuzluğun bitmeyeceği aşikârdır.

Sökmen, bu durumun düzelmesini ve memleket davalarının halledilmesini, partilerin partizanlığı bırakmalarına ve hakiki partici olmalarına bağlar. O zaman memleketin asıl sorunlarının çözümü için bir yol bulunabileceğini düşünür. Sökmen, memleketin dört ana sorunundan bahseder ve bunları; “Sağcılık, solculuk, sosyal adalet meselesi ile bir de memurlar işi” olarak sıralar. Ona göre, bu ana davalarda partiler bir anlaşma sağlayamazlarsa memleketin en çok ihtiyaç duyduğu ve muhtaç olduğu huzur da sağlanamaz.⁹⁶¹

Aslında bu huzurun olabileceğinden çokta umutlu olmayan Sökmen, bizdeki particiliğin yirmi senedir eski dar mezhep zihniyet ve taassubu içinden kurtulamadığını, onun için particiliğin memleketimizde huzursuzluğun sebebi ve kötü niyetli oy avcısı politikacıların tünediği bir karargâhı olduğunu söyler. Sökmen, asıl hakiki particinin nasıl olması gerektiğini ortaya koyarken, bizdeki uygulamasının nasıl tersine döndürüldüğünü de anlatır. Ona göre, gerçek partici iktidarda ise tolerans sahibi, hoşgörülü olur, yaptığı yanlış ve hatalı işlerini tenkit eden muhaliflerine kızmayıp hatasını düzeltmeye çalışır, muhalefette ise iktidarın memleket lehine başardığı işleri kötülemez ve kötü göstermek için yalan söylemez. Kötü olanları insaf ve anlayış dahilinde tenkit eder. Sökmen, Türkiye’deki particiliğin kötü hale gelişinin veya getirilişinin sebeplerinin başında, eski partilerin memleket ihtiyacından değil emir ve arzu ile kurulmuş olmasından kaynaklandığını, diğer bir sebebin de seçimi kazanan partinin Başkanını Cumhurbaşkanı yapmasında

⁹⁵⁹ CSTD, Cilt: 53, Birleşim: 67, Toplantı: 8, Tarih: 28.5.1969, s. 434-435; **Tayfur Sökmen Diyor ki...** “Ordu ve Siyasi Haklar”, s. 111.

⁹⁶⁰ Sökmen, “Anayasamız ve Memleket Realiteleri”, **Dünya**, 25 Nisan 1967, s. 3; **Tayfur Sökmen Diyor ki...** “Anayasamız ve Memleket Realiteleri”, s. 115-116.

⁹⁶¹ CSTD, Cilt:47, Birleşim 61, Toplantı 7, Tarih: 30.9.1968, s.423; **Tayfur Sökmen diyor ki...** “İktidar ve muhalefet çatışması fırsat kollayan sağcı ve solcuların işine yarıyor.”, s. 79.

görür. Cumhurbaşkanının tarafı ve bir partiye mensup olması ise sorunların çözümünü zorlaştırır düşüncesindedir.⁹⁶²

Tayfur Sökmen, yapılan seçimlerle değişen iktidar ve muhalefetin birbirlerine karşı tenkitlerinin vicdani olmasını ülkenin yararına görüp, seçimler sırasında partilerin birbirleri aleyhine giriştikleri mücadelenin, yaptıkları kışkırtıcı ve kırıcı konuşmaların doğurduğu küskünlükleri medeni insanlar olarak arkada bırakıp memleketin ve Türk milletinin bilinen dert ve dâvalarını⁹⁶³ halletmek için el ve fikir birliği yaparak çözülmesinin zaruri olduğu kanaati ortaya koyarak, bütün meclis üyelerine birlik çağrısı yapar. 12 Ekim 1969 seçimlerinden sonra yaptığı bu çağrıyla Sökmen, Milletvekillerinden duygularından ve partizanlıklarından arınarak, vicdani hareket etmelerini ister. Aksi halde, geçmişte olduğu gibi, birbirini kötüleyerek, kırmaya devam edilirse, ülkeye ve millete kötülük yapılacağı gibi, Atatürk'ün mübarek ruhunun da incinmiş olacağını söyler. Hatta bu durumun, ülke üzerinde emelleri olan ve dört tarafı sarmış düşmanı cesaretlendireceğinden, yapılması gerekenin biran önce herkesin birlik içinde olmasıdır. Sökmen, tarihi olayları da örnek göstererek, en güçlü ordulara sahip olan milletlerin bile, kendi içlerindeki didişmelerden yıkıldığının altını çizerek ve buna da örnek olarak, Arap âleminin birbiri ayağına çelme takmak için çevirdikleri entrika yüzünden iki milyonluk İsrail'in karşısında mağlup ve perişan halde olmalarını gösterir. Sökmen son söz olarak, herkesin istek ve arzusunun, vatanın huzur ve sükûn bulması olduğunu göre, gidilen yolların ve düşünceler her ne kadar farklı olsa da, herkesin hislerine hakim olup, aklın ve mantığın icaplarına göre hareket ederek istenen her şeyin başarılabilceğini söyler.⁹⁶⁴

⁹⁶² Sökmen, "Tarafsız Cumhurbaşkanlığının kıymet ve ehemmiyeti", **Dünya**, 26 Mayıs 1966, s. 2; **Tayfur Sökmen diyor ki...** "Tarafsız Cumhurbaşkanlığının kıymet ve ehemmiyeti", s. 121-122.

⁹⁶³ Tayfur Sökmen bu dönemde (22.10.1969), Türk Milleti'nin bilinen ve halledilmesi gereken sorunlarını 5 maddede sıralar. Sökmen'e göre o günün sorunları şunlardır:

"Nedir, asıl ve şuurlu Türk milletinin bilinen dert ve dâvaları?"

1. Sağcılık ve solculuk cereyanlarını durdurmak.

2. Hepimizin yüreklerini sızlatan yoksul ve dar gelirli vatandaşlarımızı huzura kavuşturacak olan sosyal adaletin nasıl ve ne suretle tatbik edileceği.

3. Ecnebi sermayesinin celbedilmesi değil, gelen veya getirilen sermayenin Türk milleti aleyhine işletilmemesidir. Yoksa ecnebi sermayesine birçok milletlerin muhtaç olduğu bir hakikattir. Nitekim Komünizmle idare edilen Yugoslavya bile ecnebi sermayesi celbetmektedir.

4. Memur ve talebelerin politikaya alet edilmeyip, birinin tahsili ile, diğerinin günlük işleri ile uğraşmalarını sağlamaktır.

5. Anayasanın emrettiği şekilde yani bedeli peşin ve değer fiyatı ile toprak reformu yapma keyfiyetidir." **CSTD**, Cilt: 53, Birleşim: 69, Toplantı: 8, Tarih: 22.10.1969, s. 595.

⁹⁶⁴ **CSTD**, Cilt: 53, Birleşim: 69, Toplantı: 8, Tarih: 22.10.1969, s. 596.

Tayfur Sökmen, siyasî yaşamının büyük bir evresini partiler arası çekişmeleri önlemek için harcamada bunda çokta etkili olamamıştır. Bunu kendisi de çoğu yazısında ve konuşmalarında dile getirir. Zira Sökmen'in vefat ettiği yıl (1980) dahi ülkenin huzursuzluğu ve partiler arası çekişmelerin yeni bir ihtilali doğurduğu dikkate alındığında bu durum daha net görülecektir.

4.2.2. Atatürk'ün CHP'sini Arayış ve CHP'den Uzaklaşması

Tayfur Sökmen, Halk Partisi'nin kökünü Rumeli ve Anadolu Müdafaa-yı Hukuk Cemiyetlerine dayandırır. Bu Cemiyetlerin Atatürk'ün önderliğinde vücut bulan ve memleketimizi milli mücadeleye hazırlayıp başarıya ulaştıran olarak görür.⁹⁶⁵

Tayfur Sökmen, CHP'yi kuruluşundan itibaren Atatürk'ün açtığı ve aydınlattığı ilerleme ve gelişme yolunda, hür ve medeni milletlerde olduğu gibi sağa sola sapmadan, hiçbir aksama yapmadan tam yolun ortasından ileriye doğru artan bir hızla devam etmiş, büyük hizmetler ifa ederek milletlerimizin derin sevgi ve itimadını kazanmış olarak tanımlar.⁹⁶⁶ Bu tanımlamalar Atatürk'ün vefatına kadar ki dönemi kapsar. Asıl sorun bu dönemden sonra başlayacak ve Sökmen, Atatürk'ün CHP'sini arayacak, bu noktada İnönü ile bir mücadelenin içine girecektir. Sökmen, bu mücadeleye giriş sürecini şu satırlarla anlatacaktır:⁹⁶⁷

“Atatürk'ün vefatından sonra Halk Partisinin genel başkanı olan Sayın İnönü iptida Atatürk'ün puldan, paradan ismini kaldırdı, sonra Atatürk'ün heykelini Çankaya mahzenine attırdı. Otuz bin metrelik Atatürk filmini Halkevinin bodrumuna attırıp çürümesine sebep oldu. Arkasından 1945'den sonra da her biri bir asra sığmayacak kadar mühim olan Atatürk inkılaplarından rötüş yaptırıp taviz vermeye başladı.

Bu davranışlar 1946'dan beri Halk Partisinin seçimlerde yenilmesine sebep oldu. Bu yüzden 1943'ten beri parti gruplarında, kurultaylarda, hususi toplantılarda İsmet Paşa ile mücadele halinde idim.”

Sökmen'in bu gerekçelerle İnönü'ye karşı başladığı mücadelesinde uzun yıllar yine CHP'nin içinde kalacak fakat İnönü'ye karşı eleştirilerini de dile getirecektir. CHP ile bağının kesilmesi ise (1967) *“İnönü'nün partiyi aşırı solculuğu veya komünistliği önleyeceğim hülyası ile ortanın soluna kaydırmasıyla”* olacaktır. Sökmen, Atatürk'ün Partisi prensiplerinin sosyal bir yön taşıması ve sosyal adaleti savunmasının hiçbir zaman solcu veya sosyalist olmasını veyahut Halk Partisinin

⁹⁶⁵ Tayfur Sökmen, C.H.P. Ortadadır, Ortanın Solu Moskova Yoludur; 1966, Broşür s. 3.

⁹⁶⁶ Tayfur Sökmen Diyor ki... “Bir Bilirkişi Konuşuyor”, s. 140.

⁹⁶⁷ a.y.

'Ortanın Solu'ndadır denilmesini icap etmediğini savunur. Sökmen'e göre halkçılık diğer isimlendirilen kavramların karşılığıdır. Halkçılık, halka inmek ve halka hizmet demektir. Halka hizmet için soldayız veya ortanın solundayız demenin lüzumu olmadığını, Atatürk yaptığı büyük inkılapları yaparken de halka hizmet etmiş ama ortanın solundayım dememiştir.⁹⁶⁸

Tayfur Sökmen yapısı ve siyasî yaklaşımı açısından çoğu milletvekilinden farklı bir bakış açısına sahipti. Siyasette hırslı değil, daha uzlaşmacı bir tavrı vardı. Ama Türkiye'nin çok partili döneme geçişinden sonra partiler ve milletvekilleri arasındaki çekişmeler bu davranışla çok da bağdaşmıyordu. Böyle olunca da Tayfur Sökmen kendi partisi ve lideri İnönü ile de ters düşmeye başlamıştı.

Sökmen'in bu anlayışının ilk karşılığı Aralık 1945'de Demokrat Parti'nin kurulması ile daha da belirginleşecekti. Demokrat Parti'nin kurulmasıyla Türkiye'de çok partili dönem başlamıştı. Tayfur Sökmen, Celal Bayar'ın böyle bir parti kurduğunu gazetelerden öğrenince bir telgrafla onu tebrik etmişti. Bu tebrikin en büyük sebebi, çok partili sistemin ülkesine sağlayacağı katkıyı göz önünde bulundurmasıydı. Zira çok partili düzenin ülke kalkınmasında ve ilerlemedeki etkisini rahatsızlığından dolayı Avrupa'ya gittiği dönemlerde (1923-1945) gözlemlemiş ve aynı katkıyı kendi ülkesinde sağlayabileceği umuduyla da bu telgrafi çekmişti. Ancak Celal Bayar'ı kutlayan Tayfur Sökmen, CHP'li vekiller tarafından yadırganmış ve ona karşı tavrı alınmıştı. Hiç kimsenin beklemediği bu davranışı CHP'liler bir ayrılış, DP'liler ise kendilerine katılış işareti olarak gördüler.⁹⁶⁹ Fakat Tayfur Sökmen, her iki bakışın dışında, siyaseti ve politikayı bir çekişme değil, ülke kalkınmasına bir araç olarak gördüğünden, partilerin bu düşünceleri kendisini şaşırtmıştı. Bu hareket belki CHP içerisinde hoş karşılanmamış ise de, büyük bir tepki de oluşturmamıştı.⁹⁷⁰

Sökmen'in CHP ve İnönü ile ters düştüğü bir diğer olay ise 1951 yılında, Celal Bayar'ın Hatay'ı ziyareti sırasında yaşanmıştı. Bu ziyaret sırasında Celal

⁹⁶⁸ **Tayfur Sökmen Diyor ki...** "Bir Bilirkişi Konuşuyor", s. 141.

⁹⁶⁹ Tayfur Sökmen DP'ye katılacakmışınız soruna muhatap oluşunu şöyle anlatıyor: "*O günlerde Ankara Palas oteli salonunda Temyiz Mahkemesi azası Kılıslı Niyazi Tuna ile oturmuş, günün konuları üzerine hasbıhal ediyorduk. Bir aralık, Refik Koraltan yanımıza geldi, bana hitaben "Telgrafınızı aldık memnun olduk, bize ne zaman geliyorsunuz?" demez mi? Bu tarz teklifi hayretle karşıladım. Bu haller, memleketimizde müteaddit partili hayatın manasızlığını gösteriyordu.*"

Sökmen, "Yakın siyasi tarihimizde Ali Fuad Cebesoy'un rolü", **Dünya**, 9 Şubat 1968, s. 2; **Tayfur Sökmen Diyor ki...** "Yakın siyasi tarihimizde Ali Fuad Cebesoy'un rolü", s. 201.

⁹⁷⁰ a.y.

Bayar'ı büyük bir kalabalık Hatay sınırında karşılıyor. Bu kalabalığın bir araya gelmesinde Sökmen'in bu ziyaret öncesi yaptığı telkin ve ricalarında payı büyüktü. Buraya gelenler Sökmen'in deyimiyile, "*Parti gözetmeksizin*" orada bulunmuşlardı. Bundan memnun kalan Bayar'da Sökmen'i sormuş ve hastalığından dolayı bulunamadığı söylenmişti. Sökmen'de bir telgrafla hem hastalığından dolayı orada bulunamadığını, hem de Hatay'a ziyaretlerinden duyduğu memnuniyeti bildirmişti. Bu durum karşısındaki İsmet İnönü'nün tepkisini Sökmen şöyle anlatacaktı: "*Halk Partisi Grup Toplantısı Başkan vekilleri odasında Hatay mebusu olarak karşılaştığımız zaman bana 'nasıl olur da Bayar'a hoş geldin telgrafi çekersin' diye kıyamet kopardı! Yaptığı hücumu bera-i nezaket ve sükûnetle cevap vermemden cesaret alan Sayın İnönü bana hakarete başlayınca laik olduğu cevabı verdim.*"⁹⁷¹

Sökmen, Bayar'ın Hatay ziyaretini partiler üstü görüp Hatay'ın bu ziyaretten bir fayda sağlayacağını düşünse de İnönü için durum böyle değildir. Zamanla görülecektir ki, bu olay ve gelişen diğer olaylar Sökmen ile İnönü arasındaki ilişkileri daha da sertleştirecek ve araya kırgınlıklar girecektir.

Sökmen, özellikle CHP'den istifasından sonra (1967) İnönü'ye karşı tenkitlerini artırmış olsa da bu tenkitleri geçmişe dairde yaptığı için onun CHP'den uzaklaşma sürecini ve izlenen siyasetten duyduğu rahatsızlığı daha iyi değerlendirebiliyoruz. Bu tenkitlerden birisi ülkenin içinde bulunduğu duruma İnönü'nün yanlış siyasetinin sebep olduğu düşüncesini taşıması ve onu Atatürk'ün yolundan dönmekle suçlamasıdır. Sökmen, bu durumla ilgili şunları söyler:⁹⁷²

"Eğer ki, o eşsiz insan hayata gözlerini kapadıktan sonra memleketi idare edenler ondan üstün bir varlık olmak hülyasına kapılmayarak Atatürk'ün çizdiği yolda yürüyüp nurlu izinde gitselerdi, memleketimiz birtakım üzücü olaylara sahne olmaz, daha mütekamil bir hale gelirdi."

Sökmen bir başka yazısında da İnönü'nün Atatürk'ün çizgisinden ayrıldığına vurgu yapacaktır:⁹⁷³

"İsmet Paşa Atatürk'ten sonra ayrı bir varlık olduğunu gösterme hevesine kapılmayıp aziz Atatürk'ün yolunda yürüse idi ne kendi ne de memleket bir takım badirelere girmez ve kendinden sonra gelenlere aynı yolu takip etmeye mecbur olurlardı."

⁹⁷¹ Sökmen, "Tarihi Hakikatlar tevil ve inkârla kapanmaz", **Dünya**, 9 Haziran 1969, s. 7; **Tayfur Sökmen Diyor ki...** "Tarihi Hakikatlar tevil ve inkarla kapanmaz", s. 165.

⁹⁷² **Tayfur Sökmen Diyor ki...** "Atatürk'le hiçbir kimse kıyaslanamaz!..", s. 95.

⁹⁷³ **Tayfur Sökmen Diyor ki...** "Atatürk politika metai olamaz", s. 131.

Tayfur Sökmen'in "*Atatürk'ün CHP'sini*" arayışı zaman içerisinde değişen ve farklılaşan siyasetle 1967'de CHP'den istifası ile son bulmuştur. Artık kendisini CHP'ye uzak hissediyor ve bu hissedişin en büyük sebebini de '*Ortanın Solu*' kavramında görüyordu. Bu kavramın Sökmen için ne ifade ettiği incelendiğinde, onun neden Atatürk'ün CHP'sini aradığını ve neden CHP'den uzaklaştığını bulmak kolay olacaktır.

4.2.3. 'Ortanın Solu' Söylemine Tayfur Sökmen'in Tepkisi ve Tenkiti

"*Halk Partisinin kökü, Atatürk'ün önderliğinde vücut bulan ve memleketimizi milli mücadeleye hazırlayıp başarıya ulaştıran, 'Rumeli ve Anadolu Müdafaa Hukuk Cemiyetlerine' dayanır.*"⁹⁷⁴ CHP'nin bu özelliği, bakışı hep bu yönde olan Tayfur Sökmen'in en önemli övünç kaynaklarından birisidir.

Sökmen'e göre partinin kuruluşundan itibaren Atatürk'ün açtığı ve aydınlattığı ilerleme ve millete hizmet yolunda, bütün hür ve medeni milletlerde olduğu gibi sağa, sola sapmadan, hiçbir aksama yapmadan tam yolun ortasında ileriye doğru artan bir hızla devam etmiş, hizmetler yaparak milletimizin derin sevgi ve itimadını kazanmıştı. Fakat parti 1946 yılından beri yöneticilerin tutarsız ve hatalı hareketleri yüzünden seçimlerden sürekli yenilgiyle çıkmaktaydı.⁹⁷⁵

CHP'nin bu şekilde 1946 yılından sonra sürekli oy kaybetmesinin farkında olan sadece Sökmen değildi. 1957 erken seçimlerinde, CHP bunun farkında olarak yeni bir mesajla ortaya çıkıyordu. Fakat bu da 1957 seçimlerinden yenilgiyle çıkmasına mani olmuyordu. Bu seçim yenilgisi sonrası, Hürriyet Partisi "*Güç birliği*" adı altında CHP'ye katılmıştı. Bu katılım CHP içinde liberalizm anlayışının yerleşmeye başlamasıyla birlikte parti programı, 1958 Kurultayında tekrar değiştirildi. Yeni program, Anayasada önemli değişiklikler öngörmekteydi. İkili meclis, nisbi temsil, hukukun üstünlüğü, sosyal adalet ve güvence gibi. CHP'nin programı orta sınıflardan ve aydınlardan destek görmüştü. 27 Mayıs 1960 ihtilali sonrası yeni anayasada CHP'nin 1958 programından izler vardı. Anayasada yer alan çoğu CHP ilkelerine rağmen 1961 seçimleri yine CHP için bir hayal kırıklığı olmuştu. 1957'de aldığı % 40'lık oy oranı % 36'ya düşmüştü.⁹⁷⁶

⁹⁷⁴ Sökmen, C.H.P. Ortadadır... s. 3; Tayfur Sökmen Diyor ki... s. 185.

⁹⁷⁵ a.y.

⁹⁷⁶ Ayşe Güneş Ayata, "Türkiye'nin Demokratikleşme Sürecinde Ortanın Solu Hareketi", **AÜSBF Dergisi**, 50 (3), 1995, s. 81-82.

Seçimlerde alınan bu kötü sonuçlar CHP’de 1960’larda başlayan politik değişikliği seçimlerden sonra hızlandırmıştır. 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleşen ihtilal sonrası Türk siyasî hayatı bir hayli karışıklık geçirmiştir. DP’nin kapatılmasıyla sağda birden çok parti yer alırken, 1961 Anayasası’nın sağladığı ortamda solda Türkiye İşçi Partisi (TİP) görülmekteydi. TİP “Sol” parti olduğunu açık söylemesi, dünya siyasetinde sol akımların giderek güçlenmesi, ABD aleyhtarı bir ortamın doğması gibi nedenler üst üste geldiğinde CHP, klasik politik çizgisini gözden geçirmek zorunda kalmıştı. 1961 Kurultayı’nda ilan edilen “*Temel Hedefler Beyannamesi*” ve 1964 Kurultayı’nda raportörlüğünü Bülent Ecevit’in yaptığı “*İleri Türkiye Ülkümüz*” bildirimleri bu yeni politik çizgiye ilk adımlardı. Bu adımlar partinin yeni politikasını belirleyecek ve 1965’te yeni politikanın adı ‘*Ortanın Solu*’ olacaktı.⁹⁷⁷ Bu yeni politik çizgiye 1965 seçimleri öncesi bir açıklık getirmek isteyen İnönü, bu kavramın ne anlama geldiğini şu sözlerle açıklayacaktı: “*CHP bünyesi itibariyle devletçi bir partidir ve bu sıfatla elbette ortanın solunda bir ekonomik anlayıştaadır.*”⁹⁷⁸

1965 seçimlerinden kısa bir süre önce, İnönü ve partinin lider kadroları parti ideolojisini ‘*Ortanın Solu*’ olarak belirlemişlerse de, bu tanımlamadan ne seçmenler hoşlandı, ne de parti teşkilatının kendisi bunun gerçekte ne demek olduğunu anlayabildi.⁹⁷⁹ Bu duruma en iyi örneklerden birisi herhalde Edirne Senatörü Tahsin Banguoğlu’nun partiyle yaşadığı durumdur. Banguoğlu’nun CHP tarafından Yüksek Haysiyet Divanına verileceği haberi üzerine 16 Haziran 1965 tarihinde Dünya gazetesinde yayınlanan bir yazı kaleme alan Tayfur Sökmen, yazısında ‘*Ortanın Solu*’ kavramının vekiller ve seçmenler üzerindeki etkisini göstermesi açısından önemlidir.

Gazete, “*Cumhuriyet Halk Partisinin kurulduğu ilk günlerden beri bu partiler içinde bulunmuş, çalışmalarına katılmış en eski CHP’lilerden, eski Hatay Devlet Başkanı Tayfur Sökmen’in son günlerde Tahsin Banguoğlu’nun partiden ihracı için girişilen teşebbüsler karşısındaki düşüncelerini açıklamaktadır*”, ön yazısı ile Sökmen’in gönderdiği yazıyı aynen yayınlamıştı.

⁹⁷⁷ Suna Kili, **1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler: Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1976, s. 128-129.

⁹⁷⁸ İnönü, **Konuşma, Demeç, Makale...1965-1967**, Milliyet Gazetesi’nden Abdi İpekçi ile “Ortanın Solu ve Aşırı Sol” Konulu Söyleşi, s. 71.

⁹⁷⁹ Ayata, a.g.m., s. 82.

Bu yazı, CHP'nin 'Ortanın Solu' kavramını kullanmaya başladığı dönemde olması ve bu söylemden rahatsızlık duyanların düşüncelerini aktarması açısından kayda değerdi. Sökmen yazısına: “Banguoğlu ne yapmış? Ne demiş? Ve ne yazmış ki? Haysiyet Divanına verilmek isteniyor.” sorusunu sorarak başlar.⁹⁸⁰ Sökmen yazının devamında olayın gelişimini şöyle anlatır:⁹⁸¹

“Banguoğlu Milletvekili seçiminden evvel Cumhuriyet Halk Partisinin emektar ve imanlı bir üyesi olarak halkla temasla bulunup, nabız yoklamak maksadıyla Trakya ve Ege’de seyahata çıkıyor. Görüştüğü partili, partisiz vatandaşlar Banguoğlu’na Cumhuriyet Halk Partisinin ortanın solunda olduğunun söylenmesinin karşı partiler tarafından Halk Partisi aleyhine istismar edilmekte olduğunu, bu yüzden seçimde Halk Partisinin zarara uğruyacağını söylüyorlar. Banguoğlu’da aldığı bu bilgiyi vaktiyle itimat ve iltifatına mahzar olduğu Sayın Genel Başkanımız İnönü’ye şifahen arz etmek istiyorsa da imkan bulamıyor. Bunun üzerine 8 Temmuz 1965 tarihli, taahhütlü bir mektupla müşarileyhe intibalarını arz ediyor, 18 Temmuz’a kadar beklediği halde gerek Sayın Genel Başkanımızdan gerek partinin diğer yetkililerinden bir cevap alamayınca mektubunun partideki aşırı solcular tarafından genel başkana verilmediği düşüncesiyle seyahat intibalarını bir açık mektupla Sayın Genel Başkanımıza arz ediyor.

Sayın Genel Başkanımız bu zatın mektubunu alınca veya yukarıda belirttiğim sebeple almamışsa, açık mektup üzerine evvelce yaptıkları gibi Banguoğlu’nu tarihi bir lider olarak veya bir baba şefkati ile mezdlerine davet edip, fikir ve intibalarını sormak lütfunda bulunabilirlerdi veya bulunmuş olsalardı ne olurdu? ...Bütün bu olaylar ortada dururken Banguoğlu’na yüklenmek istenen suç, mektubu matbuata seçim arifesinde vermiş de karşı partilerin bu hareketten istifade etmiş olmaları, imiş.”

Tayfur Sökmen’in anlatımı ile olay böyle gelişmiş olsa da seçim arifesindeki CHP’de bu durum rahatsızlık yaratır ve Banguoğlu suçlanır. Ama Sökmen yine Banguoğlu’nu savunarak, böyle bir açık mektubun gazetelerde yayınlanmasına, CHP’nin gizli saydığı bir Grup kararını ifşa etmiş mi suçlanıyor eleştirisini yapar. Sökmen’e göre Banguoğlu Kurultayda karar alınmadan CHP’nin 'Ortanın Solu'nda olduğunun söylenmesinin partiye zarar vereceğini ve vermekte olduğunu, bu sözün söylenmemesini rica ettiğini yazar. Sökmen, neticede “CHP ortanın solundadır” söyleminin partiye bir buçuk milyon oy kaybettirerek Banguoğlu’nun verdiği bilgilerin doğruluğu ortaya çıkmış ve ağır bir yenilgi alınmasının en büyük sebebi olmuştur yorumunu yapar.⁹⁸² Banguoğlu’nun suçlanmasına karşı çıkan Sökmen, eğer

⁹⁸⁰ “Üzücü bir olay karşısında” **Dünya**, 16 Haziran 1965, s. 2; **Tayfur Sökmen Diyor ki...** “Üzücü bir olay karşısında”, s. 142,

⁹⁸¹ **Tayfur Sökmen Diyor ki...** “Üzücü bir olay karşısında”, s. -142-143.

⁹⁸² 1965 senato seçimlerinde CHP’nin oy kaybetmesi olayı bir yıl sonra İnönü’ye sorulduğunda: “Gecen seçimde ‘Ortanın Solu’ sloganı dolayısıyla oy kaybına uğradığınız söylenmişti. Bu seçim, bu kanaati sizce doğruladı mı? Yoksa yalanladı mı?” sorusuna verdiği cevapta: “...Bize seçimlerde komünistlik ve dinsizlik isnat edilmişti, geçen zaman bize komünistlik isnatlarının hem haksız, isabetsiz, hem gülünç derecede temelsiz olduğunu göstermiştir.” Bu cevapla İnönü seçimlerde diğer partilerin bu kavramı CHP’nin aleyhine kullandığını kabul eder. İnönü, **Konuşma, Demeç,**

bir suçlu aranacaksa, o suçlunun partiyi yanlış sevk ve idare edenlerden aranmasını ister.⁹⁸³

Neticede CHP için 1965 seçimleri de yenilgiyle sonuçlandı. Bu yenilginin tek nedeni ‘Ortanın Solu’ sloganına bağlanarak, CHP’de basit bir tahlille yenilgi geçirtilmek istendi. Onun için Haziran 1966 tarihinde yapılan kısmi Senato seçimlerinde, Bülent Ecevit dışında, bütün parti yöneticileri seçim kampanyası boyunca bir daha ‘Ortanın Solu’ deyimini kullanmayarak, bu deyimini unutturmak istediler.⁹⁸⁴ Fakat bütün bunlara rağmen senato seçimleri de CHP için büyük bir hayal kırıklığı oldu.

1965 Ekim ve 1966 Haziran seçimlerini değerlendiren Sökmen, önceki seçimlere göre bir buçuk milyon oy kaybedilmesinin ciddi sebepleri olduğunu vurgular. Bu yenilgilerden eski ve emektar bir Halk Partili olarak üzüntü duyduğunu söyleyen Sökmen, herkesin bildiği ama söylemediği bir gerçeği de ortaya koyma ihtiyacı duyar. Sökmen’e göre bu seçimlerde alınan mağlubiyetlerin sorumluluğu ve günahı İnönü’ye aittir. Sökmen, isim vermeden bu eleştirileri yapsa da, şu satırlar sorumlunun başkası olamayacağını net bir şekilde ortaya koyar:⁹⁸⁵

“...Zaman zaman muhtelif vesilelerle yapılan uyarılara kıymet ve ehemmiyet vermeyen, partinin yüksek ideallerine candan bağlı vefalı elemanlarını şahıslarına bağlı görmedikleri için ihmal ederek daha dün partiye girmiş bir takım sol temayüllü kimseleri etraflarına toplayarak işlerine gelince sağa ve sola sapmada bir sakınca görmeyen, parti prensiplerinden taviz verenlerin ve rötüş yapanların omuzundadır. Demir perde arkasındaki zorba idareler dışında kalan bütün milletlerde gerek devlet idaresi ve gerek parti idaresini eline almış olanların yürüttükleri politika ve tutumları dolayısıyla değil üç, beş defa bir defa dahi başarısızlığa uğramaları halinde yerlerini bir başkasına terk ettikleri bilinen bir hakikattir. Bizde ise parti idarecileri elli defa da yenilseler işbaşında kalabilmek için sudan mazeretler icad ederek etrafa gözdağı vermekte bir beis görmemektedirler. Bu hal partileri ve dolayısıyla memleketi felakete sürüklemektedir.”

Seçimlerdeki yenilgiler, parti içi demokrasinin işlemeyişi, parti kurullarının onayı olmadan CHP’nin değişen politik söylemleri parti içinde muhalefeti arttırır. 18 Ekim 1966 tarihinde yapılacak CHP’nin 18. Kurultayı yaklaştıkça parti içi çekişmeler şiddetlenir. Parti içi çekişmede artık iki grup vardır. Biri ‘Ortanın Solu’

Makale...1965-1967, “Senato Seçimleri ...ve Gazetecilerin Çeşitli Konulardaki Sorularına Verilen Yanıtlar”, s. 358; **Ulus**, 08.06.1966.

⁹⁸³ **Tayfur Sökmen Diyor ki...** “Üzücü bir olay karşısında”, s. 143; Sökmen, **C.H.P. Ortadadır...**s. 3.

⁹⁸⁴ Kili, a.g.e., s. 222.

⁹⁸⁵ Sökmen, **C.H.P. Ortadadır...**s. 3; **Tayfur Sökmen Diyor ki...**s. 185.

ilkesini savunanlar, diğeri ‘Ortanın Solu’na karşı olanlar.⁹⁸⁶ Kurultay için iki grubunda kendini ifade edebilme ve partiye hakim olma çabaları yoğunlaşır. CHP Kurultayına sunulacak olan Parti Meclisi raporunda, ‘Ortanın Solu’ kavramı için şöyle denilmekte idi: “Bizim büyük vasfımız, vazifemiz, memleketin meselelerini, yeni ihtiyaçlarını görmek ve tedbirlerini aramaktır. Buna göre biz ortanın solunda olan bir partiyiz. Bizim solumuzda birçok tehlikeler vardır. O tehlikelere karşı biz hem kendimizin, hem memleketin duvarıyız.”⁹⁸⁷

Bu rapor bazı milletvekilleri tarafından Parti Meclisinde tenkit edilerek,⁹⁸⁸ ‘Ortanın Solu’ tartışmalarının Kurultaya ve partiye zarar vereceği savunulmuştu. Böyle düşünen milletvekillerine karşılık İnönü, yapılan il kongrelerinde özellikle ‘Ortanın Solu’ vurgusunu daha net yapmaya başlamıştı. Özellikle İzmir il kongresi, CHP içinde ki bölünmüşlüğü keskinleştiği en belirgin kongre olmuştu. Bu keskinleşen tavırlar içinde İnönü ise çok net bir şekilde: “Ortanın solunda hemen hemen herkes mutabıktır. Bu kısır tartışma artık sonuna gelmiştir. Biz ortanın solunda bir partiyiz.”⁹⁸⁹ diyerek yakında yapılacak 18. Kurultaydaki tarafını çok net bir şekilde ortaya koymuştur. Bülent Ecevit’te savunduğu ‘Ortanın Solu’ ilkesini daha sağlam zemine oturtmak, anlatmak⁹⁹⁰ ve elini güçlendirmek için bu kavramı açıklayan yazılar kaleme alıyor kitaplar çıkarıyordu.⁹⁹¹

⁹⁸⁶ Bu gruplar Feyzioğlucular ve Ecevitçiler olarak anılıyorlardı. Feyzioğlucular ‘Ortanın Solu’ kavramına karşı çıkıyorlar ve sayılarından dolayı kendilerine “Yetmişaltılar” deniyordu. Özgişi, a.g.e., s. 204.

⁹⁸⁷ “C.H.P. nin Kurultay Raporu, ‘Rejim Mücadelesi Yeniden Başlıyor’, **Cumhuriyet**, 5 Ekim 1966, s. 1.

⁹⁸⁸ “Ortanın solu konusunda raporda yer alan bölüm üzerinde duran Emin Paksüt, bu konunun Kurultaya getirilmesinin tehlikeleri üzerinde durmuş, ‘Ortanın solu konusunu, Kurultayda mindere çekmemekte fayda vardır’ demiştir. Turan Güneş ise, ortanın solu ile ilgili bölümünü tenkid etmiş, ‘Rapor, vakıaları olduğu gibi kabul etmiyor, Heyecan yok’ dedikten sonra, birçok üyelerin ‘İsmet Paşa nasıl olsa ortanın solundan hiçbir zaman dönmiyecek’ diyerek ortanın solu görüşüne katıldıklarını ileri sürmüş, ‘Önce ortanın solu konusunda samimi miyiz? Ona bakalım’ diye sormuştur...”, “CHP Meclisinde Kurultay raporu tenkid ediliyor”, **Cumhuriyet**, 6 Ekim 1966, s. 1; Çoşkun Kırcı ise, “CHP sosyalist değildir Hümanist sosyalist olsa bile bunu ilan etmemizde bir fayda yoktur” demiştir. Kırcı, ortanın solu konusunun yer aldığı kurultay raporu bölümüne ‘CHP sosyalist değildir’ diye bir cümle eklenmesini istemiştir. Raporu yeniden düzenleyen komite, ‘CHP Sosyalist Değildir’ ve ‘CHP sağcı, gerici, faşist değil, ilericidir’ tabirlerinin rapora eklenmesine karar vermiştir.”, “CHP Meclisinde ‘Paşanın yolu mu Ortanın solu mu’ diye soruldu”, **Cumhuriyet**, 7 Ekim 1966, s. 1; “CHP Sosyalist değildir”, **Cumhuriyet**, 8 Ekim 1966, s. 7.

⁹⁸⁹ “İnönü: CHP ortanın solunda bir partidir”, **Cumhuriyet**, 10 Ekim 1966, s. 1.

⁹⁹⁰ “Ecevit görüşlerini ‘Ortanın Solu’ kitabında açıkladı”, **Cumhuriyet**, 15 Ekim 1966, s. 7.

⁹⁹¹ Bülent Ecevit ‘Ortanın Solu’ düşüncesini ilk derli toplu anlattığı kitabı tartışmaların yoğunlaştığı 18. Kurultay öncesi olmuştur. Ecevit, bu kitabından sonra Ortanın Solu’nun ekonomik hedeflerini ve getirmek istediği düzeni anlatmak için “Bu Düzen Değişmelidir” kitabını çıkarmıştı. Bu kitapların dışında yaptığı konuşmalardan derlenen kitaplarda mevcuttur. Bu kitaplardan o döneme ait olanlar şunlardır:

'Ortanın Solu' ilkesini savunanlara karşı olan "Yetmişaltılar" da TBMM'deki CHP grup odasında toplanıp, kurultayda izleyecekleri politikayı belirleyerek, "CHP'yi solcular eline bırakmama" kararı aldılar. 'Ortanın Solu'na karşı olanlar sadece bu toplantılar ve muhtıra ile de yetinmediler. Kurultay öncesinde CHP'nin durumunu anlatan iki broşür yayınladılar. Bunlardan biri eski Hatay Cumhurbaşkanı ve CHP Kurultay delegesi sıfatıyla Tayfur Sökmen'in hazırladığı "CHP Ortadadır Ortanın Solu Moskova Yoludur." başlıklı broşür, diğeri ise, "CHP'deki tartışmaların içyüzü belgeler" başlıklı broşürdür.⁹⁹²

Tayfur Sökmen'in hazırlamış olduğu bu broşür tüm kurultay delegelerine dağıtıldı. Kurultay tam bir 'Ortanın Solu' taraftarı ve karşıtlarının CHP içinde ki güçlerini ortaya koyma savaşına döndü. Broşürle birlikte hem geçmişte yapılan hatalar ve kaybedilen seçimlerin değerlendirmesi yapılıyor hem de, 'Ortanın Solu'nun CHP anlayışıyla bağdaşmadığı anlatılmaya çalışılıyordu.

Tayfur Sökmen'in hazırladığı broşürün içeriğine bakıldığı zaman Sökmen, yukarıda da bahsedildiği gibi kaybedilen seçimlerin sorumlusu olarak CHP yöneticilerini görür ve yöneticilerin değişmesi gerektiğini düşünür. Sonra CHP'nin solculukla ve sosyalizmle bir bağının olmadığını ortaya koymaya çalışarak, CHP'nin sosyal bir yön taşımasının ve sosyal adaleti savunmasının hiçbir zaman solcu ve sosyalistlik olmadığını ve buna dayanarakta "CHP Ortanın solundadır" denmesinin gerekmediğini vurgular. Bu kavramın karşılığının Halkçılık olduğunu, Atatürk'ün de inkılapları yaparken hiç böyle kavramlara ihtiyaç duymadığını özellikle belirtir. İnönü'nün de eskiden solculara ve sosyalistlere karşı olduğunu, hatta İşçi Partisi'nin başkanını önce üniversiteden attırıp sonra da mahkemeye verdirdiğini, şimdi ise dönüş yaparak, solcuları kucakladığını yazar.⁹⁹³

Sökmen, solcuların İnönü üzerinde etkisini delegelere göstermek içinde geçmişten bir örnek verir. Verdiği örnekte, İnönü'nün İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Rusya'nın Türkiye politikalarından nasıl endişe duyduğu anlatır. Bu endişelerden dolayı İnönü'nün haklı olduğunu da söyleyen Sökmen, bu endişelerden

Bülent Ecevit, **Ortanın Solu**, Kim Yayınları, İstanbul, 1966; **Bu Düzen Değişmelidir**, Tekin yayınevi, İstanbul, 1968; **Demokratik Solda Temel Kavramlar ve Sorunlar**, Ajans-Türk Matbaacılık Sanayi, Ankara, 1975; **Atatürk ve Devrimcilik**, Tekin Yayinevi, İstanbul, 1970; Bülent Ecevit, **Türkiye 1965-1975**, Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara, 1976.

⁹⁹² Gürcan Bozkır, "Cumhuriyet Halk Partisi'nde Bülent Ecevit ve Ortanın Solu Düşüncesi", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 4 (11), 2005, s. 236.

⁹⁹³ Sökmen, **C.H.P. Ortadadır...** s. 4.

kurtulmak için CHP'nin Amerika'ya yaklaşmak ve NATO'ya girmek için teşebbüslerinden bahseder. Geçmişte böyle bir siyaset izleyen İnönü'nün ise şimdi birtakım solcuların yönlendirmesiyle bunlara karşı olduğuna dikkati çeker.⁹⁹⁴

Sökmen'in delegeleri uyardığı bir başka konuda, '*Ortanın Solu*' meselesinin partide müzakere edilerek günlerce tartışıldıktan sonra, bu kavramın parti için bir şey ifade etmediği sonucuna varılmasına rağmen, İnönü'nün bu kavramı İstanbul il kongresinde savunmuş olmasıdır. Sökmen'e göre bunun anlaşılır bir tarafı yoktur. Sökmen, broşürün devamında İnönü'nün birbirine zıt diye tabir ettiği davranışlarını ve söylemlerini örnekler vererek, 1946 yılından başlayarak tenkit eder. Bu tenkitlerden sonra da büyük devlet adamının vasıflarının ne olması gerektiğini sıralama ihtiyacı duyar. Ona göre büyük devlet adamı, vefakâr ve kadirşinas olmalı, dediğini yapmalı, inatçı olmamalı, ben ne dersem o olacak dememeli, ciddi ve samimi olmalı olarak sıralar.⁹⁹⁵ Sökmen, hem delegelerin dikkatini '*Ortanın Solu*' kavramına çekmek, hem de onların ve kendinin kafasındaki sorulara cevap bulabilmek için partinin ve İnönü'nün '*Ortanın Solu*' kavramını niçin kullandıklarını anlamak için sıraladığı sorulara cevap arar. Sökmen'in soruları şöyledir:⁹⁹⁶

"1- Ortanın solu Halk Partisinin program ve tüzüğünde var idiyse, neden şimdiye kadar söylenmemiştir?"

2- Ortanın solu tüzük ve programda olmamasına rağmen bu defa söylenmesi lazım geliyorsa, demokrasinin tatbikçisi olan genel başkanımızın parti idare kurulundan, parti meclisinden, parti başkanlarıyla temsilciler toplantısında bir karar almak iktiza etmez miydi? Bu hal, Demokrat Parti zamanında bir vekilin, "kanun arkadan gelir" sözüne benzemiyor mu?"

3- Ortanın solunda sözü, seçimde partiye zarar verdi mi, vermedi mi?"

4- 40 sene, solculuğu ve sosyalistliği komünistlik sayan ve bu fikri yaymak isteyenleri mahkemeye sevkettiren İnönü'nün "ortanın solundayım" demesine kimse inanacak mıdır?"

5- Ortada tam bir solcu ve sosyalist parti varken bu temayülde olanlar yarım yamalak ortanın solunda olanlara oy verir mi? Nitekim seçimlerde bu temayülde olanlar bize değil, tam solcuya oy vermişlerdir. Şu halde partimiz ne kazanmıştır?"

Tayfur Sökmen, bu sorulara cevap bulamaz ama bu kavramın partiye bir şey kazandırmaktan ziyade çok şey kaybettiğinin farkındadır. Broşürün sonunda ise şunları yazar:⁹⁹⁷

"Velhasıl Atatürk partisine yazık olmuştur. Şahıslar ve olaylar hakkında bir fikir ve kanaat hasıl edinebilmeniz için muhtelif meselelere dair maruzatta bulundum."

⁹⁹⁴ a.e., s. 5.

⁹⁹⁵ a.e., s. 14.

⁹⁹⁶ a.e., s. 14-15.

⁹⁹⁷ a.e., s. 16.

Öyle zannediyorum ki, bir çoklarınızın kanaat ve düşüncelerinize tercüman oldum. Netice şudur ki, memlekete birçok hizmetler ifa eden ve sinesinde kıymetli şahsiyetler yetiştiren, Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet Halk Partisi içinde bir müddetten beri meydana gelen bazı cereyanların varlığı yüzünden tehlikeli bir duruma düşmüştür. Bir avuç solcu, Halk Partisini ortanın solu sözüyle sola götürmektedirler. Partinin büyük çokluğu ise partinin ortanın ortasında olduğunu iddia etmekle, varlığını ve Atatürk'e yakışır hüviyetini korumak istiyor.

Şimdi burada hepimizin istediğine kani olduğum şey, muhterem genel başkanımızın 83 senelik omuzlarındaki tarihi hamuleyi Beşiktaş'taki toplantıda olduğu gibi solcuların kefesine koymamasını kendilerinden rica ve niyaz etmektir. Şayet tarihi şahsiyetini bir tarafa bırakarak solcularla beraber hareket ederse, mazisini ve Atatürk devrindeki hizmetlerine bakmıyarak ve sadece memleketin ve Cumhuriyet Halk Partisinin istikbal ve menfaatlarını düşünerek onu takip etmemenizi ve ortanın ortasında olduğumuzu kemali cesaretle beyan ve ilan etmenizi arz eylerim.”

Kurultay delegelerine dağıtılan ve Tayfur Sökmen'in kaleme aldığı bu broşür, hem 'Ortanın Solu'na karşı hem de İnönü'nün izlediği siyasete karşı bir duruşun beyanıdır. Neticede 18 Ekim 1966 tarihinde başlayan CHP 18. Kurultayı büyük sinemada toplandı. Delegeler üzerinde etkili olmaya çalışan, 'Ortanın Solu' ilkesini savunanlar ile 'Ortanın Solu'na karşı olanlar son sözlerini söylediler. Artık söz delegelerindi. İlk çekişme Kurultay Divanı başkanının seçilmesindeydi. 'Ortanın Solu'nu savunanlar Muammer Aksoy'u, karşı cephe ise Senatör Sırrı Atalay'ı aday çıkarttı. Seçim sonucunda Muammer Aksoy 640, Sırrı Atalay ise 566 oy almıştı. Böylece 'Ortanın Solu' İnönü'nün de desteği ile kurultaydaki ağırlıklarını gösterdi.⁹⁹⁸

Daha sonra genel başkanlık seçimi yapıldı. İsmet İnönü'nün karşısına eski genel sekreterlerden Adana Milletvekili Kasım Gülek vardı. Sürpriz beklenmiyordu. İnönü'nün 920 oyuna karşılık Gülek 230 oy aldı. Kurultay sonrasında da Anadavalar Komisyonu'nun hazırladığı metinde 'Ortanın Solu' için şunlar yazılıydı: “CHP 18 inci Kurultayı, CHP nin kuruluşundan beri izlediği ülküler ve benimsediği fikirler itibariyle, genel eğilimi bakımından partiye ortanın solu karakterini verdiğini kesinlikle tesbit etmiştir.”⁹⁹⁹ Bu metnin ardından 24 Ekim 1966 tarihinde Bülent Ecevit'in CHP Genel Sekreterliği'ne de seçilmesiyle artık parti yönetimi 'Ortanın Solu' ekibinin eline geçmişti.¹⁰⁰⁰

'Ortanın Solu'nun karşısında olanların bu yenilgisi, partiden kopma eğilimlerini de beraberinde getirdi. Bu eğilim 26 Aralık 1966 tarihinde yapılan Parti

⁹⁹⁸ “Başkanlığa Prof. Aksoy seçildi”, **Cumhuriyet**, 19 Ekim 1966, s. 7.

⁹⁹⁹ “İnönü Genel Başkan Seçildi, Kurultay 'Ortanın Solu'nu kabul etti”, **Cumhuriyet**, 22 Ekim 1966, s. 1-7.

¹⁰⁰⁰ “Bülent Ecevit CHP Genel Sekreteri oldu”, **Cumhuriyet**, 24 Ekim 1966, s. 1.

Meclisi toplantısında iyice belirginleşti. CHP Parti Meclisi, toplantı sonucunda bütün itirazlara rağmen partinin '*Ortanın Solu*' düşüncesinde olduğunu vurgularken, bu bildiriye sekiz parti meclis üyesi karşı olduklarını açıkladılar. İleride "*Sekizler*" diye nitelendirilecek olan muhalifler sert bir bildiri ile Parti Meclisi bildirgesine cevap verdiler. İnönü'de kendisini solculukla suçlayanlara karşılık şu sözlerle kendini savundu: "*Kırk yıldır devletçiyim. Devletçilik solculuktur diyorlar. Böyle ise evet solcuyum. Halkçılık solculuksa, evet böyleyim. Ortanın solu meselesi kendimizi anlatmak kadar savunmak meselesidir.*"¹⁰⁰¹ İnönü'nün bu sözleri ve diğer açıklamaları muhalifleri ikna etmekten çok uzaktı. Artık son aşamaya gelmişti. Bu bölünmüşlük kesin seyrine giriyordu. Parti Meclisindeki "*Sekizler*" ve parlamentodaki "*Altmışüçler*", sonunda 28 Nisan 1967'de toplantıya çağrılan, 4. CHP Olağanüstü Kurultayı'nda son hesaplaşmalarını yapmışlardı. Bu hesaplaşmada konuşan İnönü, "*Sekizler*"e sert eleştirilerde bulunarak, onların hareketini Parti Meclisine karşı bir "*İsyan hareketi*" olarak niteledi ve "*Kimin emrinde olduğu bilinmez bir takım*" yakıştırmasıyla da artık uzlaşmanın olamayacağını sinyalini verdi. Ecevit ise, "*Gölgeler yolumuzdan çekilmelidir.*"¹⁰⁰² diyerek muhaliflere istifanın yolunu gösteriyordu. Öylede oldu. Zaten Kurultay'ın sonunda yapılan tüzük değişikliğiyle '*Ortanın Solu*'na karşı olan Turhan Feyzioğlu ve arkadaşlarının CHP'den ihraç edilmelerinin yolu da açılmıştı. Sonu belli olan bir durumu beklemeyen 48 kişiden oluşan '*Ortanın Solu*'na karşı olanlar CHP'den istifa ettiler.¹⁰⁰³ Gazete manşetleri "*Ortanın Solu CHP'yi parçaladı*" şeklindeydi.¹⁰⁰⁴ Ayrılanlara göre artık CHP Atatürk ilkelerinden tamamen uzaklaşmıştı.¹⁰⁰⁵

Bu istifalardan sonra artık '*Ortanın Solu*'nun önünde hiçbir engel kalmamıştı. Ecevit'e göre "*İçindeki düşmanları yenmiş bir CHP, dışındaki düşmanları daha kolaylıkla yenecekti*" ve "*Türk demokrasisinde yeni bir aşama, CHP'nin devrimciliğinde bir şahlanma*" başlayacaktı.¹⁰⁰⁶

Ecevit'in 1967 yılında söylediği yukarıdaki sözler, 1972 yılına gelindiğinde daha çok anlam ifade edecekti. Zira '*Ortanın Solu*' hareketi CHP içinde 1967'de güç

¹⁰⁰¹ "İnönü, Parti Meclisinde konuştu", **Cumhuriyet**, 1 Ocak 1967, s. 1.

¹⁰⁰² "19. CHP Kurultayı çalışmalarına başladı" **Cumhuriyet**, 29 Nisan 1967, s. 1.

¹⁰⁰³ "48 Milletvekili ve Senatör CHP'den istifa etti", **Cumhuriyet**, 1 Mayıs 1967, s. 1; "48 Parlamento Üyesi İstifa Etti", **Dünya**, 1 Mayıs 1967, s. 1.

¹⁰⁰⁴ "Ortanın Solu C.H.P.'yi parçaladı", **Dünya**, 1 Mayıs 1967, s. 1.

¹⁰⁰⁵ "CHP'den Atatürk ilkelerinden uzaklaştığı için ayrıldık", **Dünya**, 8 Mayıs 1967, s.1.

¹⁰⁰⁶ "Ecevit Teşkilata bildiri yayınladı", **Cumhuriyet**, 2 Mayıs 1967, s. 1.

kazanmıştı ama mutlak hâkimiyetini İsmet İnönü'nün CHP'den istifasıyla 1972'de elde etmişti. İnönü ile Ecevit'in yolları 12 Mart Muhtırası sonrası kurulan Nihat Erim Hükümetine İnönü'nün destek vermesiyle ayrılmaya başlamıştı. İnönü'nün Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın Erim Hükümetine “Şartsız”¹⁰⁰⁷ destek verilmesini istemesi ve CHP'nin bu hükümete bakan vermeyi kabul etmesi, Ecevit'in ‘Ortanın Solu’nu tehlikeye düşürüyordu. Ecevit’e göre, 12 Mart Muhtırası iktidara yaklaşan ‘Ortanın Solu’ hareketini durdurmak için sol kesime yapılmış bir muhalefet darbesiydi. Onlara göre “Ordunun generaller kanadı ile CHP'nin göbekçiler diye adlandırılan ve sağ olarak nitelendirilen kesiminin ittifakı ile ortanın soluna ve CHP'ye büyük bir darbe” yapılmıştı.¹⁰⁰⁸

Müdahalenin ‘Ortanın Solu’na yapıldığı düşüncesinde olan Ecevit, CHP içinde Erim Hükümetine destek verme eğiliminin artmasıyla Genel Sekreterlikten istifa etti. İnönü ise bu istifaya, “Ecevit aramızda fikir ihtilafı varmış diye istifa etmiş.” cevabını verecekti.¹⁰⁰⁹

İstifa sonrası gelişen olaylar ve Erim Hükümeti'nin tutumu, Ecevit'in “Müdahale sola karşı yapıldı” görüşü parti içinde daha çok taraftar buluyor ve Ecevit'in parti içindeki popülerliği artıyordu. Bunun göstergesi de yapılan İl kongrelerinde Ecevit ve onu destekleyenlerin üstünlük sağlamaya başlamalarıydı. Bu durumdan rahatsız olan İnönü, CHP'nin 5. Olağanüstü Kurultayı'nın toplanmasını sağlayarak, delegelere hitaben bir konuşma yaptı.¹⁰¹⁰ İnönü konuşmasında; “CHP bütün hayatında geçirdiği bunalımlardan, büyük bunalımlardan birini geçirmektedir”, sözlerinin devamında Ecevit'in tutumuna değinerek, şunları söylemişti: “Parti meclisi, Merkez Yönetim Kurulu, Bülent Beyin etrafında. CHP'nin hayatı, bir keşmekeş içinde... Sizi, bir meseleyi halletmek için çağırdım. Meclis Grubu ile Parti Meclisi, beraber çalışmıyorlar. Sebebi, Ecevit'in partiyi idare etmekte ısrar etmesidir. İstifa etmek insanın kadrini azaltmaz.” Bir ölçüde Ecevit'in istifasını isteyen İnönü sözlerini şöyle tamamlamıştır: “Şimdi sizden istediğim: Siz, bu parti Meclisini değiştireceksiniz. ...bunu sağlayabilerseniz CHP'yi kurtarabilirsiniz.”, sözleri delegeler üzerinde bir baskı oluşturuyordu. İnönü, son hamlesini, “Ya Ecevit,

¹⁰⁰⁷ “Sunay: ‘Hükümet Şartsız Desteklenecek’”, **Cumhuriyet**, 20 Mart 1971, s. 1.

¹⁰⁰⁸ “Erim'in Başbakan olması”, **Cumhuriyet**, 20 Mart 1971, s. 7.

¹⁰⁰⁹ “Ecevit İstifa etti”, **Cumhuriyet**, 22 Mart 1971, s. 1.

¹⁰¹⁰ Konuşmanın tamamı için bkz.: İsmet İnönü, , **İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşileri 1970-1973**, (Haz.: İlhan Turan), Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 2004, s. 311-318.

ya CHP” sözleriyle delegelerin tercihlerini netleştiriyordu.¹⁰¹¹ Ama istediği sonucu alamayan İnönü önce CHP Genel Başkanlığından,¹⁰¹² daha sonra da CHP’den istifa etmek zorunda kalmıştı.¹⁰¹³

İnönü, CHP’den istifa ettikten sonra Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına Anayasanın 70. Maddesinden doğan bir hakkı kullanmak istediğine dair dilekçesini vermiş¹⁰¹⁴ ve 16 Kasım 1972 tarihinde Senatoya gelerek yemin etmiş ve Senatörlükte tabii üyeliği başlamıştı.¹⁰¹⁵

İnönü’nün yemininden sonra söz alan Tayfur Sökmen, bir konuşma yapmış ve CHP’nin izlediği politika konusunda gündem dışı konuşmuştu. Sökmen: “...*Tek müstakil Türk Devleti Atatürk Türkiyesidir*” sözleyle başladığı konuşmasında, gelinen noktada Türkiye’yi “...*Buhranlar yaratarak çökertmek ve yıkmaz için içte ve dışta sarf edilen çaba, bu defa da hüsrana uğramıştır.*” diyerek, bunu teminde en büyük pay sahibi olan Cumhurbaşkanı ve Hükümete, aynı zamanda solculuğun ve sosyalistliğin karşısında olan bütün partilere, bunu sağladıkları için takdir ve saygılarını sunmuştu. Takdir ve saygılardan sonra, İnönü’nün istifasını değerlendiren Sökmen, CHP’nin geçmiş siyasetinden 1966 sonrası nasıl uzaklaşıp, kimsenin izah edemediği ve dünyanın hiçbir yerinde örneğine rastlanmayan ‘Ortanın Solu’na nasıl kaydığını ve kendisinin de bu sebepten dolayı CHP’den istifa ettiğini anlatır. Sökmen, bu tarihi geçmişi ve CHP’nin yanlış siyasetini anlatırken aslında sözü İnönü’nün istifasına ve kendisinin bu konudaki haklılığına getirmek ister. Öyle de yapar ve şunları söyler: “...*Gün geçtikçe haklı olduğumun en bariz delili, parti idarecilerinin tutum ve davranışlarına dayanamayarak yarım asra yakın bir zamandır başında bulunduğu partiden sırtındaki hamüle-i giranbaha ile Sayın İnönü’nün ayrılmış olmasıdır.*”¹⁰¹⁶

¹⁰¹¹ “İnönü, ‘Ya Ecevit, ya CHP’ dedi.”, **Cumhuriyet**, 7 Mayıs 1972, s. 9.

¹⁰¹² “İnönü, Genel Başkanlıktan İstifa etti”, **Cumhuriyet**, 9 Mayıs 1972, s. 1.

¹⁰¹³ İnönü, CHP’den istifa ettiğine dair yazısını CHP Genel Başkanlığına göndermiş ve gerekçe olarak şunları yazmıştı: “*12 Mart şartlarının nazik mahiyetini muhafaza ettiği bir zamanda, parti politikasının memleket için sakıncalı gördüğüm şekil ve istikamette değiştirilmesi sebebiyle CHP’den ayrılmış olduğumu bilgilerinize sunarım.*”, İnönü, **Konuşma, Demeç, Makale..., 1970-1973...s.346**; “İnönü’nün CHP’den İstifası Açıklandı”, “Siyasi hayatına Tabii Senatör olarak sürdürecektir”, **Cumhuriyet**, 6 Kasım 1972, s. 1.

¹⁰¹⁴ İnönü dilekçesinde: “*CHP’den ayrılmış bulunuyorum. Anayasanın 70. maddesi gereği, Cumhuriyet Senatosunda Tabii Üyelik yerimde memleketime hizmet kararındayım. Gerekli işlemin yapılmasını emirlerinize saygılarımla sunarım.*”, İnönü, **Konuşma, Demeç, Makale..., 1970-1973**, s. 346.

¹⁰¹⁵ **CSTD**, Cilt: 7, Bileşim: 4, Toplantı 12, Tarih: 16.11.1972, s. 44.

¹⁰¹⁶ **CSTD**, Cilt: 7, Bileşim: 4, Toplantı 12, Tarih: 16.11.1972, s. 44-45.

Konuşmasının devamında CHP'yi tenkiti sürdüren Sökmen, “*Atatürk Partisi olarak vasıflandırılan bir partinin kongresinde Atatürk'ten bahsedilmezse, nasıl Atatürk Partisi denilebilir?*” sorusuyla artık CHP'nin Atatürk'ün partisi olmadığını vurgulamıştır.¹⁰¹⁷ Sökmen'in sürekli rahatsız olduğu CHP'nin Atatürk'ün çizgisinden uzaklaşması, kendi istifasının da temel gerekçesi olmuştu.

4.2.4. CHP'den İstifa

Tayfur Sökmen CHP'ye olan bağlılığını her fırsatta yazdığı yazılarda, yaptığı konuşmalarda dile getirdiğini görmekteyiz. Bu bağlılığı anlatırken de söylemekten büyük gurur duyduğu “*Kuvay-ı Milliye zamanından beri Halk Partisinin imanlı üyesiyim*” tabirini sürekli kullanır.¹⁰¹⁸ Fakat Sökmen, Atatürk'ün vefatından sonra CHP'nin Atatürk'ün çizgisinden yavaş yavaş uzaklaştığı ve bu uzaklaşmanın sebebinin İnönü olduğu düşüncesini sürekli taşımıştır. Sökmen'i istifaya götüren asıl sebepte Atatürk'ün çizgisinden uzaklaşıp partinin ‘*Ortanın Solu*’na yerleştirilme çabalarıdır. Zaten CHP'den istifa gerekçesini İsmet İnönü'ye bildirdiği telgraf onun gelinen noktada CHP ve İnönü'ye bakışını net bir şekilde ortaya koyması açısından önemlidir. Sökmen'in İnönü'ye gönderdiği istifa dilekçesi şöyledir.¹⁰¹⁹

“Pek Sayın İsmet İnönü CHP Genel Başkanı

1946'dan beri giriştiğiniz tertiplerin bir neticesi olarak kazanamadığınız seçimleri “ortanın solundayız” demekle kazanacağınız hülyasına kapılarak 1965'de parti yöneticileriyle görüşmeden üç beş çocuğun telkinleriyle CHP'nin ortanın solunda olduğunu söylemek suretiyle partiyi sola kaydırma yoluna girdiniz.

Bu gidişin partiye, memlekete hayır getirmeyeceğini söyleyenleri susturmak için envai tertiplere başvurduunuz. 1953'te parti merkeziyle meclis grubu arasında iş bölümü ve selahiyet meselesine dair çıkan ihtilafta parti genel sekreteri Kasım Gülek'ti. Merkezin ve teşkilatın gaye ve vazifesi meclise Mebus kazandırmaktır. Meseleler Meclis grubunda görüşülerek halledilebilir. ‘Genel sekreterliği ittihat ve terakkinin merkezi umumisi yapamam’ demiştiniz. Bu defa genel sekreter yaptırduğunuz zati tutup meclis grup başkan vekillerinin vazife selahiyetine yaptığınız müdahale karşısında vazife ve şahsiyetlerini korumak isteyenlere hasım oldunuz. Hatta birçokları gibi bunları da çürütmek maksadıyla topladığınız olağanüstü Kurultay'da gerek meclis, gerekse CHP'nin şahsiyeti manevisine gerek tesis ettiğiniz söylediğiniz demokrasi ve Anayasaya ve insanlığa yakışmayacak tertiplerle Atatürk partisinin kıymetli elemanlarını istifaya mecbur ettiniz. Bu hareketiniz bir avuç solcu ve sosyalistlerden başka herkesi müteessir etmiştir. Halbuki hiziplerin üzerinde kalmanız için iki yıldır ricaları dinlemeyip kin ve hislerinizin tesirinde kalarak bidayette alakanız olmayan, CHP'yi parçalamak amacıyla kurultay üyelerini coşturup arkanızdan konuşurmak için ‘Büyük Atatürk ve ulu önder’ demeyi ihmal etmediniz. Arkasından da ona kavuştuğunuz zaman ebediyen huzur içinde kalacağınızdan bahsettiniz. Haklısınız çünkü partisini tertiplerle parçaladınız. Ne hazindir ki bu

¹⁰¹⁷ a.y.

¹⁰¹⁸ **Tayfur Sökmen Diyor ki...** “Tayfur Sökmen CHP ortak Grubunu uyardı.”, s. 171.

¹⁰¹⁹ **Tayfur Sökmen Diyor ki...** “CHP sola kaydığı için istifa ettim”, s. 180-181; **Tayfur Sökmen Diyor ki...** “Tayfur Sökmen CHP ortak Grubunu uyardı.”, s. 171-172.

cümlelerin ifade ettiği mananın altında Atatürk'ü sizi başbakanlıktan uzaklaştırdığı kini sezilmektedir. Bu fani hayatta güçbela sizden kurtulan o büyük insanın ebedi alemde huzuruna nasıl çıkacaksınız.

Zira Atatürk'ü yerleşmiş olan milletin kalbinden çıkarmak için vasiyet ettiği Çankaya'ya defnettirmediniz. Senelerce merhuma bir Anıt Kabir yaptırmadınız. Paradan puldan ismini ve resmini kaldırdınız. Müteaddit partili hayata girdikten sonra rey almak için DP'den önce inkılaplarından taviz verip rötuş yaptırınız. Bütün bunlar ortada dururken nasıl olurda Atatürk'ün yüzüne bakar. Mamefih o eşsiz insan sizin gibi kindar değildir.

Hülasa ben ki 'mezarıma kuvayi milliyeden beri içinde bulunduğum saflarından çalışmakta mübahi olduğum Atatürk'ün kurduğu CHP'li' olarak yazdırmak fikrindeyim. Ama başında bulunduğunuz ortanın solundaki partiden istifa ettiğimi saygılarımla arz edirem."

Sökmen'in bu istifa telgrafı yıllardan beri CHP ve İnönü'nün siyasetinden duyduğu rahatsızlığın bir özeti niteliğindedir. Böylece uzun yıllar içinde bulunduğu CHP'den 2 Mayıs 1967'de istifa etmişti.¹⁰²⁰ Bu istifanın değerlendirilmesi farklı yorumlara da sebep olmuştu. Sökmen, istifa dilekçesinde istifa sebeplerini tek tek sıralamış ve İnönü'ye karşı muhalefetini çok net bir şekilde ortaya koymuştu. Ama bu sebepler içerisinde ön plana çıkan, CHP'nin Atatürk'ün çizgisinden uzaklaşp kendini '*Ortanın Solu*' olarak göstermesidir.

Bu durum sadece Sökmen'in istifasına sebep olmamış, '*Ortanın Solu*' ilkesine karşı olanları da kapsamıştı. Zira 18. Kurultaydan sonra CHP'yi '*Ortanın Solu*' ilkesini savunanlar kontrol altına almış¹⁰²¹ bu durumu kabullenemeyenlerde istifa etmek zorunda kalmışlardı. Bu zorunluluk 1 Mayıs 1967 tarihinde istifa eden senatör ve milletvekilinin istifa sonrası kullandıkları ortak tabir de görülebilir. Onların ortak tabirleri: '*Biz CHP'den değil, CHP bizden ayrıldı.*' olmuştu.¹⁰²²

¹⁰²⁰ "Eski Hatay C.Başkanı Tayfur Sökmen ile Oğuz Oran dün CHP den istifa ettiler", **Dünya**, 3 Mayıs 1967, s. 1.

¹⁰²¹ Bu süreç '*Ortanın Solu*' Söylemine Tayfur Sökmen'in Tepkisi ve Tenkidi" başlığı altında incelenmiştir. s. 294.

¹⁰²² İstifa eden bu vekillerin istifa mektupları şöyledir: "*Türkiye için doğru yolun Atatürk ilkelerinin gösterdiği yol olduğuna inanan, CHP nin gütgide tehlikeli hale gelen bir sol maceranın vasıtası yapmak yolundaki tertiplerin günden güne su yüzüne çıktığını gören: Türkiyede demokratik rejimin ve Anayasaya dayanan milli, demokratik, sosyal, hukuk devletinin yaşaması için siyasi partilerin iç bünyesinin de demokratik olması gerektiğini bilen, yüce Türk milletinden başka hiçbir kudretin, hiçbir şahsın emir ve sultasını kabul etmiyen, zulüm usullerinden uzak olmanın millete yaklaşmak olduğuna inanan, gerçek dışı ithamlarla, Anayasaya ve siyasi partiler kanununa aykırı tertepelerle, solcu nümayişçilerin baskılarıyla yürütülen bir kurultayın, CHP yi tarihi yolundan ayırdığına kani olan, CHP nin daima reddettiği (Merkezi umumi) sultasını, sosyalist ve Katolik partilerde görülen merkez hakimiyeti usullerini CHP ye getirmenin, CHP için, kendi kendini inkar anlamını taşımasından üzüntü duyan, Kurultayı açık konuşmasında, sosyalizm, ortanın solu ve milliyetçilik gibi konularda söylenenlerle, öğleden sonra Genel Başkanın imzasıyla komisyonun sunulan raporda aynı konular da söylenenlerin birbirine zıt olmasının ev adeta, parti içinde sosyalizm heveslerini teşvik edici sözlere bu raporda yer verilmesinin ortaya kuyduğu samimiyetsizliği tesbit eden, Olağanüstü Kurultayın demokrasi esaslarına inanmış bir siyasi partiye yakışmayan sol nümayiş tertipleri içinde kanunsuz ve usulsüz yürütüldüğünü müşahede eden, Biz, imza sahipleri, CHP den istifa etmeğe ve iktisadi*

Bu istifalardan bir gün sonra 2 Mayıs 1967 tarihinde CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit teşkilatlara bir bildiri göndererek istifaları şu sözlerle değerlendirdi: “...CHP’deki ortanın solu hareketiyle Türk halkı için yakılan umut ışığını söndürmek isteyenler, buna nefeslerinin yetmeyeceğini gördüler. CHP’yi içinden vurmağa kalkışanlar, bu ülkücü partide artık barınamayacaklarını anladılar ve yalanları ile iftiraları ile, ihanet silahları ile birlikte aramızdan çekilip gittiler.”¹⁰²³

İsmet İnönü ise CHP’den istifalar hakkında ilk konuşmasını 4 Mayıs 1967 günü CHP Senato Grubunda yapmış ve “...Aramızdan bazı arkadaşlar fikir ayrılığı yüzünden ayrılmışlardır. İlerde bu durum daha iyi anlaşılacaktır. Bir uzlaşmaya gidilemezdi. Kemiyet bakımından azaldık ama keyfiyet bakımından daha güçlüyüz.” yorumunu yapmıştı.¹⁰²⁴

CHP’den ayrılan milletvekillerinin beyanatları ve ortaya koydukları gerekçeler çok net olmakla birlikte, bu ayrılmalar hakkında farklı yorumlarda yapılıyordu. Özellikle Tayfur Sökmen’in ayrılığı hakkında yorum yapan Doğan Keçeçioğlu bu istifaya çok farklı bir anlam yüklemekteydi.

Doğan Keçeçioğlu, CHP’nin içindeki bölünmeleri il il köşe yazılarıyla değerlendirirken, Hatay’daki CHP’nin bölünmesini ve Hatay’ın siyasî durumu hakkında şunları yazacaktı: “Hatay’ın iktisadi olduğu kadar, siyasi yönünden de tayininde birinci derecede rolü olan Reyhanlıda, senatör Enver Bahadırılıyı takiben Hatayın eski Devlet Başkanı Tayfur Sökmen ve ilçenin Belediye Başkanı Reşit İhsan Bahadır ile toprak sahibi 14 arkadaşı ‘Ortanın Solu’na karşı olduklarını ilan ederek, yıllarca çalıştıkları CHP’den istifa etmişlerdir.” Keçeçioğlu yazısının devamında, bu istifa edenlerin aslında akraba olduklarını ve bu istifalarda Tayfur Sökmen’in etkisinin bulunduğunu iddia eder. Keçeçioğlu, Hatay’da CHP’nin parçalanmasına Tayfur Sökmen’i sebep göstererek, bu sebebi Sökmen’in son günlerde İnönü’ye karşı sert çıkışlarına bağlar. Bu sert çıkışların tek sebebi olarak İnönü’nün Hatay’ı ana vatana katarak Sökmen’in Cumhurbaşkanlığına son vermesine bağlar ve şunları

kalkınmayı, sosyal adaleti, milletimizin muhtaç olduğu bütün ileri hamleleri, solculuk heveslerine kapılmadan, demokratik rejimi ve Anayasa düzenini sarsmadan başarmanın mümkün olduğu inancıyla, büyük Türk Milletinin emrinde ve Atatürk ilkelerinin yolunda mücadeleye devam etmeğe karar vermiş bulunuyoruz”, “48 Milletvekili ve Senatör CHP’den İstifa Etti”, Cumhuriyet, 1 Mayıs 1967, s. 1-7.

¹⁰²³ “Ecevit Teşkilata bildiri yayınladı”, Cumhuriyet, 2 Mayıs 1967, s. 1.

¹⁰²⁴ “CHP Senato Grubu İnönü’nün başkanlığında toplandı”, Cumhuriyet, 5 Mayıs 1967, s. 1; İnönü, “CHP Senato Grup Toplantısında Kurultay Sonrası Partiden Ayrılmalar Üzerine Yapılan Konuşma”, Konuşma, Demeç, Makale... 1965-1967, s. 423.

yazar: “*Türk Ordusu Hataya 1938 de girmişti. İlhak, 1939 da oldu. Tayfur Sökmen Devlet Başkanlığı uzun sürmedi ve 9 ay devam ettiği için İnönüye bu bakımdan kızmaktadır. O, uzun zaman Devlet Başkanı olarak kalmak istiyordu.*” Keçecioğlu’nun yazısının tamamı ele alındığı zaman kendi içinde de tutarsız olduğu görülecektir. Zira aynı yazı da şu satırları da görmek mümkündür: “*Toprakları ellerinden alınacak diye korkularından istifa ettiler.*”¹⁰²⁵

Bu yazıda iddia edilen sebeplerle, Tayfur Sökmen’in ve Hatay’daki istifaların geçmişteki yaşanan mücadelelerle örtüşmediği görülmektedir. Zira Tayfur Sökmen’in Hatay mücadelesi, Cumhurbaşkanlığı dönemi ve sonrasında Hatay’ın Anavatan’a katılma süreci değerlendirildiğinde yazının siyasî bir bakışla yazıldığı anlaşılacaktır. Çalışmamızda da ortaya koyulduğu gibi Sökmen, Hatay’ın ana vatana katılmasında en büyük pay sahibidir. Onun en büyük ideali Hatay’ı esaretten kurtarmak ve ana vatana dahil etmektir. Bunun haricinde onun Devlet Başkanlığında kalmak için bir düşünceye sahip olduğu hiçbir kayıta ve sözlerinde görülmemiştir.

Tayfur Sökmen’in istifadan sonra diğer ayrılan CHP milletvekillerinin kurdukları Güven Partisi’nin¹⁰²⁶ kurucuları arasında yer alacağı ve bu yeni oluşuma dahil olacağı yorumları yapılsa da Sökmen, hiçbir partiye ve siyasî oluşuma dahil olmamıştı. Her ne kadar Sökmen, başka siyasî partilere dahil olmasada, bazı CHP’liler onu Adalet Partisi’ne yakın görmüş ve bazı durumlarda da iktidar adına hareket ettiği suçlamasında bulundular. Buna örnek olarak Senato Kars Üyesi Sırrı Atalay gösterilebilir. Bu suçlamaya sebep olan olay şöyledir.

Camal Madanoğlu, 1969 yılı bütçe kanunu tasarısı münasebetiyle Kontenjan Grubu adına 28.1.1969 tarihinde, bir konuşma yapmıştı. Bu konuşmayı da “*Kontenjan Grubunun 1969 bütçesinin tümü üzerindeki genel görüşünü, çoğunluğumuzca onaylanan, anaçizgileri ile belirtmeye çalışacağım*”¹⁰²⁷ diyerek grubunun genel kanaatini ifade edeceğini belirtir. Konuşması, “*solculardan anarşistlerden başka kimse tarafından tasvip edilmeyen... vahim iddialar*”¹⁰²⁸

¹⁰²⁵ Doğan Keçecioğlu, “C.H.P Bölünmesinin Teşkilattaki Akisleri, G.P. Hatay’da Şanlı Görünmüyor, **Cumhuriyet**, 1 Haziran 1967, s. 5.

¹⁰²⁶ “*Güven Partisi*” Turhan Feyzioğlu başkanlığında CHP’den ayrılan milletvekillerinden 12 Mayıs 1967 tarihinde kurulmuştu. “Yeni Partinin adı: GÜVEN”, **Cumhuriyet**, 13 Mayıs 1967, s. 1.

¹⁰²⁷ Bu konuşmanın sosyalizm ve komünizmi öne çıkarması, bu fikirlere sempati duyanları memnun etmesi karşısında Tayfur Sökmen’in bu düşüncelere karşı yukarıda açıkladığımız bakışına göre tepki göstermesi beklenir bir davranıştı. Konuşmanın tam metni için bkz.: **CSTD**, Cilt: 50, Bileşim: 25, Toplantı: 8, Tarih: 28.1.1969, s. 84-86.

¹⁰²⁸ **Tayfur Sökmen Diyor ki...** “Sayın Tayfur Sökmen’in İstifası”, s. 182.

ortaya atan Madanoğlu'na ilk tepkiyi Tayfur Sökmen'in de aralarında bulunduğu 4 senatör gösterdi. Diğer senatörler, Fahri Korutürk, Mehmet İzmen ve Hidayet Aydın' dır. Bu dört senatör, “*Kontenjan Grubu Başkanı Cemal Madanoğlu'nun 25 nci birleşimde grup adına yaptığı konuşmaya katılmadıklarına dair önergesi*” ni senatoya verdiler. Önergede, 28 Ocak 1969 günü Senato Kontenjan Grubu adına çoğunluğun kararı olarak grup başkanı Cemal Madanoğlu tarafından yapılan konuşmanın, daha önce Kontenjan Grubu'nda görüşüldüğünü ve Madanoğlu tarafından hazırlanan metnin, grubun gerçek düşüncelerine uygun olmadığı ve konuşmanın yapılmasının isabetsiz olacağı söylenmişti. Önergede ayrıca bu konuşmanın yapılmaması konusunda görüş bildiren çoğunluğun içinde Madanoğlu'nun olmadığı beyan edilerek, Genel Kurul'un bilgisine sunuldu.¹⁰²⁹

Önergenin okunmasından sonra Adalet Partisi sıralarından şiddetli alkış gelirken, CHP sıralarından müdahaleler ve gürültüler gelmekteydi. CHP sıralarından bu önergeye karşılık söz istense de, söz hakkı verilmeyerek diğer görüşmelere geçildi. Bu durum elbette CHP'de büyük rahatsızlık yarattı.

Bu dörtlü bildiriye köşe yazısında değerlendiren Necmettin Önder, “*Bu sağduyulu hareketin parlamenter hayatta örnek davranışlardan birisidir.*” yorumunu yapar. Aynı yazısında Önder, CHP'nin bu şekilde dürüst davranışı ve hür kanaati anlamayarak, Sökmen'i iktidarın isteği ile önergeyi verdi suçlamasında bulunduğunu yazar.¹⁰³⁰

Bu suçlamayı dile getiren ise Senato Kars Üyesi Sırrı Atalay olmuştu. Sırrı Atalay Anayasa'nın 84. maddesinin ikinci fıkrasının mahiyeti hakkında Senato'daki görüşmeler sırasında söz almış ve gündem dışı bir konuşma yapmıştı. Bu konuşmasında 31 Ocak 1969 tarihinde Sökmen'in de içinde bulunduğu 4 Senatör tarafından verilen ve Senato'da okutulan önergeyi eleştirmişti. Atalay Başkanlık tarafından okutulan önergenin usul yönünden yanlış olduğunu söyleyerek, Grup içi bir tartışmanın Cumhuriyet Senatosu'na taşınmasına karşı çıkmıştır. Başkanlık Divanı'nın böyle bir önergeye izin vermesinin, Grup içinde yapılan konuşmaları beğenmeyenlere bu tarz genelge verme hakkını kazandırdığını söyler. Atalay, bunun haksız bir işlem olduğunu, Başkanlığın tüzüğü keyfi ve yanlış uyguladığı iddiasında bulunur. Atalay'ın bu sözlerinden ziyade Tayfur Sökmen'i asıl rahatsız eden ve

¹⁰²⁹ CSTD, Cilt: 50, Bileşim: 28, Toplantı: 8, Tarih: 31.1.1969, s. 484.

¹⁰³⁰ **Tayfur Sökmen Diyor ki...** “Sayın Tayfur Sökmen'in İstifası”, s. 182.

kontenjan grubundan istifasına sebep olan ise Atalay'ın tüzüğe aykırı olan bu uygulamanın ancak Başbakanın siyasî telkinleri ile izin verilebileceğini söyleyerek, dolaylı da olsa, bu önerenin verilmesinde iktidarın etkisinin olduğunu söylemesidir.¹⁰³¹

Tayfur Sökmen, Atalay'ın bu sözleri üzerine Başkandan kendi isminin geçtiği bu konuşma için söz ister. Fakat ondan önce usul hakkında konuşmak için söz alan AP Grup Başkanı Şeref Kayalar, Atalay'ın konuşmasına atıfta bulunarak, "*Sayın Atalay 'Kontenjan Grubunun dört tane üyesi bu takriri Sayın Başbakanın siyasî telkini ile vermiş' gibi bir konuşma yaptılar; eğer yanlış anlamadımsa...*" der. Kayalar'ın bu sözlerine, Atalay "*Öyle bir şüphe uyandırır dedim...*" sözleriyle cevap vermişti. Kayalar, konuşmasının devamında Başbakan'ın hiç kimseye telkinde bulunmayacağını, kontenjan üyelerinin de böyle bir siyasî telkine itibar etmeyeceklerini söyler.¹⁰³²

Tayfur Sökmen ısrarla bu sözlere açıklık getirmek için söz istese de, Başkan meseleyi burada kapatmak istiyorum ısrarına Sökmen karşı gelerek iki kelime açıklama ister ve kürsüye gelerek şu açıklamayı yapar: "*Sayın Atalay'ın bu takrir meselesinde ismimi mevzu bahis etmiş olmasalardı huzurlarınızı işgal etmeyecektir. Kendileri de çok yakından bilirler ki, hiçbir kuvvete eğilmemiş ve hiçbir kuvvetin tesiri altında kalmamış bir insan olarak ben de arkadaşlarımı da böyle bir tesir altında kaldığımız yolundaki ithamı sureti katiyede kabul etmiyorum.*" sözleriyle Atalay'ın bu ithamını reddeder. Sökmen, daha önce Madanoğlu'na böyle bir konuşma yapmamasını yaparsa da kendi adına yapmasını söylemişti. Fakat Madanoğlu'nun bu telkinleri dikkate almadan konuşmayı yapması rahatsızlık yaratmıştı. Bu rahatsızlıkta önerge ile ortaya konulmuş ve Madanoğlu'nun sözlerine katılmadıklarını beyan etmişlerdi. Sökmen sözlerini: "*Yine tekrar arz ediyorum herhangi bir tesir altında verilmiş değildir ve biz de tesir altında olmadığımızı da Sayın Atalay ve bütün memleketin bilmesi lazımdır ve bilir. Bu yaştan sonra hiçbir tesir altında kalmadık, vicdanımızın duygusunu ifade etmişizdir.*"¹⁰³³ Sökmen'in bu konuşması siyasî hayatındaki duruşunun da bir özeti niteliğindedir.

¹⁰³¹ CSTD, Cilt: 51, Bileşim: 34, Toplantı: 8, Tarih: 6.2.1969, s.794-802.

¹⁰³² CSTD, Cilt: 51, Bileşim: 34, Toplantı: 8, Tarih: 6.2.1969, s.803.

¹⁰³³ CSTD, Cilt: 51, Bileşim: 34, Toplantı 8, Tarih: 6.2.1969, s. 804.

4.3. SENATÖRLÜK DÖNEMİ VE BU DÖNEMİN SİYASAL-SOSYAL OLAYLARI HAKKINDA DÜŞÜNCELERİ VE TUTUMU (1968-1974)

4.3.1. Kontenjan Senatörü Olarak Atanması

Cumhuriyet Senatosu'nun Türkiye'de kuruluşu 1961 Anayasası'nın kabulüyle olmuştur. Senato sisteminin uygulandığı ülkelerde ikinci bir meclisin kurulmasındaki en mantıklı ve güçlü savunma, demokrasinin tehlikelerini önleme ve sakıncalarını azaltmaktır. Zira seçimle işbaşına gelen tek yapılı meclisin sahip olacağı gücü kötüye kullanma ihtimali bulunduğundan, bu ihtimali ikinci meclisin önleyebileceği kabul görmüştür. Birinci meclisin aşırılıklarını frenlemesi, orada kabul edilen bir kanunun, gerek yerindelik ve gerekse anayasaya uygunluk açısından ikinci meclis tarafından gözden geçirilmesi amaçlanmıştır.¹⁰³⁴

Türkiye'de bu amaca yönelik ikinci meclis niteliğindeki Cumhuriyet Senatosu'nu kurarken beklentiler diğer ülke sistemleriyle paraleldi. Amaç, Millet Meclisi'ni başka kurumlarla dengelemek suretiyle DP'nin (ve ondan önce CHP'nin) sahip olduğu türden bir iktidar tekeli engellemektir. Eski yapıda, Millet Meclisi'nde çoğunluğa sahip olan parti neredeyse sınırsız bir hareket özgürlüğüne sahipti. Fakat kurulan Cumhuriyet Senatosu ikinci bir meclis oluşturmuş ve bütün yasaların her iki meclisten geçmek zorunluluğu getirilmiştir.¹⁰³⁵

Böylece kurulan Cumhuriyet Senatosu'nun temel gerekçesi olarak yasamanın etkili ve verimli işleyeceği düşünülmüştü. Anayasa'nın demokratik bir rejimde ikinci meclise yüklediği görevlerin başında, parti politikalarının kamuoyunun bazı kesimlerinin düşüncelerini göz ardı etmesinin giderilmesi ve *“Millet Meclisinden farklı bir seçim sistemi ile seçilen ve kamuoyunun istikametlerini daha nüanse hale getiren Cumhuriyet Meclisinin”* bu yararı sağlayacağı gösterilmiştir. Bu şekilde genel seçimlere Mecliste tecelli eden küresel siyasî tercih ve istikametleri temelinden değiştirmeden, gereken ince ayrımların dikkate alınması veya bunlara dikkatin çekilmesi ikinci meclisin görevlerinden sayılmıştır. Senato'dan beklenen bir diğer fayda ise, modern demokrasilerde siyasî tercihlerin ve kararların oluşumunun, geniş ve kamuoyuna açık tartışmalarla yapılmasının iktidarların sorumluluklarından olduğu, hükümet çalışmalarının bir başka organ önünde de tartışılmasının yararlı

¹⁰³⁴ Bülent Yavuz ve Mahmut Bülbül, “Çift Meclis Sistemi ve Türkiye”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 16(1), Ankara 2012, s. 221.

¹⁰³⁵ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul 1996, s. 357.

olacağı düşüncesidir. Bu tartışmalarında yasalara ve hükümet çalışmalarına olumlu etki yapacağı öngörülmüştür.¹⁰³⁶ Türk siyasi hayatında bu beklentilere Cumhuriyet Senatosu cevap verebilmiş midir, bu ayrı bir tartışma konusudur.

Cumhuriyet Senatosu için ayrı bir bina yapılmamış, Senatörler TBMM içinde kendilerine ayrılan bölümde görevlerini yapmaya çalışmışlardır. Senatonun oturumlarının yapıldığı salon, Senato kapatıldıktan sonra iktidar partilerinin grup toplantılarını yapmaları için tahsis edilmiştir.¹⁰³⁷

Cumhuriyet Senatörlerinin yasal durumları ise 1961 Anayasası'nın 79. maddesiyle belirlenmişti. Bu maddeye göre: *“Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden ve bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar.”*¹⁰³⁸ Anayasa, 79. maddesinde getirdiği sorumsuzluk ve dokunulmazlık güvenceleri açısından ve bunların 81. maddesinde öngördüğü yargısal denetimi bakımından, iki Meclis üyeleri arasında bir ayırım yapmamıştır.¹⁰³⁹

Cumhuriyet Senatosu üyeliğine seçilme yeterliliği ise Anayasanın 72. maddesinde belirlenmişti.¹⁰⁴⁰ Cumhuriyet Senatosu'nun kuruluş amacına uygun olarak genel oyla seçilenlerin yükseköğrenim yapmış bulunmaları şartı arandığı halde, Cumhurbaşkanı tarafından seçilen üyelere bu şart aranmamaktadır. Cumhurbaşkanı tarafından atanan üyeliğin boşalması halinde ise boşalan üyeliğe Cumhurbaşkanı tarafından bir ay içinde yeni bir atama yapılır.¹⁰⁴¹ Tayfur Sökmen yükseköğretim yapmadığı için Senatör olması bu şartlarla mümkün olabilmıştır.¹⁰⁴² Tayfur Sökmen, Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin üçte birinin yenilenmesi¹⁰⁴³ için boşalan Kontenjan üyeliğine, 7 Haziran 1968 yılında Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay

¹⁰³⁶ Tunca Özgişi, **Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosu**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 2012, s. 57.

¹⁰³⁷ Özgişi, a.g.e., s. 59.

¹⁰³⁸ **TC Resmi Gazete**, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Sayı: 10816, 31 Mayıs 1951.

¹⁰³⁹ Özgişi, a.g.e., s. 59.

¹⁰⁴⁰ 72. madde şöyledir: *“Kırk yaşını doldurmuş ve yüksek öğrenim yapmış bulunan ve milletvekili seçilmeye engel bir durumu olmayan her Türk, Cumhuriyet Senatosuna üye seçilebilir.*

Cumhurbaşkanınca seçilecek üyeler, çeşitli alanlarda seçkin hizmetleriyle tanınmış ve kırk yaşını bitirmiş kimselerden olur. Bunlardan en az onu bağımsızlar arasından seçilir.” **TC Resmi Gazete**, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Sayı: 10816, 31 Mayıs 1961.

¹⁰⁴¹ Özgişi, a.g.e., s. 75.

¹⁰⁴² Tayfur Sökmen Rüştüye mezunu olduğu için bu şartla atanabilmiştir. Cumhurbaşkanı tarafından seçilen Senatörler istatistikinin de tek Rüştüye mezunu olarak senatörlük yapan Sökmen'dir. Özgişi, a.g.e., s. 83.

¹⁰⁴³ 1961 Anayasası 73. maddesinde *“Cumhuriyet Senatosunun genel oyla ve Cumhurbaşkanınca seçilen üyelerinin üçte biri her iki yılda bir yenilenir.”* hükmü vardır. **TC Resmi Gazete**, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Sayı: 10816, 31 Mayıs 1961.

tarafından atandı.¹⁰⁴⁴ Tayfur Sökmen'in Cumhuriyet Senatosuna katılma tarihi 10 Haziran 1968'dir.¹⁰⁴⁵ Genel Kurul'da çeşitli konularda (33) konuşma yapmış olan Sökmen, İçişleri Komisyonunda da görev almıştı.

Senatörlük döneminde Tayfur Sökmen'in, 13 Mart 1973 yılında yapılacak olan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden önce aday olduğuna dair haberler çıkmıştı. Gazete, onun yakın arkadaşlarına Cumhurbaşkanı olması gerektiğini söylediğini iddia eder. Haber şöyledir: *“Ve bir yeni aday daha var, yakın parlamenter arkadaşlarına Cumhurbaşkanı seçilmesi gerektiğini söyleyen... eski Hatay Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanlığı Kontenjan Grubu senatörlerinden Tayfur Sökmen...”*¹⁰⁴⁶ Gazetenin bu haberine karşılık Tayfur Sökmen'in aday olduğuna dair bir kayıt veya söylediği bir söze rastlanmamıştır. Yine Cumhurbaşkanlığına adaylığı konusunda diğer bir haberde 11 Mart 1973 tarihli Cumhuriyet gazetesinin *“Cumhurbaşkanı Adayları”* başlığının altındaki isimlerde rastlıyoruz. Haberde, *“Resmi olmamakla beraber, öbür gün yapılması gereken Cumhurbaşkanı seçimi için Parlamentoda çeşitli adayların adları geçmektedir.”* deniyor ve Tayfur Sökmen ismi üçüncü sırada yazılıyordu.¹⁰⁴⁷ Bunlar sadece kulislerde konuşulan aday isimleri olup bir karşılığı da olmamıştı. 13 Mart'ta Cumhurbaşkanlığına aday olan isimler içinde de Tayfur Sökmen yoktu. Sökmen'in aday olduğu konusunda da ne kendisinin söylediği veya yazdıklarında herhangi bir kayda rastlamadık.

Sökmen, Senatörlük görevini 2 Haziran 1974 tarihine kadar devam ettirmiş ve süresinin dolmasıyla da Senatodan ayrılmıştı.¹⁰⁴⁸ Sökmen, Senatodaki son konuşmasını 30.5.1974 tarihinde yapmıştı. Sökmen senatoya veda konuşmasına, altı yıl önce Senatör olarak tanışıp samimi dostluklar kurduğu Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e müteşekkir olduğunu söyleyerek başlamıştır. Fahri Korutürk'ün kendisini

¹⁰⁴⁴ “Tayfur Sökmenle birlikte atanan diğer Senato Üyeleri; Mehmet İzmen (Eski Tarım Bakanlığında), Fahri Korutürk (Emekli Oramiral Eski Deniz Kuvvetleri Komutanı ve eski Moskova Sefiri), Hayri Dener (Profesör Fen Fakültesinde), Vahap Güvenç (Teksif Sendikası Genel Sekreteri).” **TBMM Arşivi**, TBMM Cumhuriyet Senatosu Üyelerine Ait Özlük Dosyası, Sicil No: 314, Kütük Sıra No.:3/4, Cumhuriyet Senatosu Genel Sekreterliği Kanunlar Müdürlüğü, Sayı:4-471, 7 Haziran 1968, bkz.: Ek-8.

¹⁰⁴⁵ **TBMM Arşivi**, TBMM Cumhuriyet Senatosu Üyelerine Ait Özlük Dosyası, Sicil No: 314, Kütük Sıra No.:3/4.

¹⁰⁴⁶ “Adaylar Üzerine”, **Cumhuriyet**, 18 Şubat 1973, s. 6.

¹⁰⁴⁷ Bu haberde geçen ve sadece söylentilerde olan Cumhurbaşkanı aday listesi şöyledir: 1. Faruk Gürler, 2. İsmet İnönü, 3. Tayfur Sökmen, 4. Tekin Arıburun, 5. Rıfat Öztürkçine, 6. Orhan Oğuz, 7. Mevlüt Ocakçıoğlu, 8. Hasan Dincer. “Cumhurbaşkanı Adayları”, **Cumhuriyet**, 11 Mart 1973, s. 6.

¹⁰⁴⁸ Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi, Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri (1966-1980)**, II. Cilt, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1999, s. 767.

Hatay'ın Cumhurbaşkanı olarak daimî senatör yapma çabalarındaki samimiyete teşekkür ederek, Korutürk'ün bu girişimi gerçekleştirmeyince, kendi kontenjanından senatör yapma düşüncesi olduğunu düşünen Sökmen, “...*Bugünkü şartlar içerisinde teşrii vazife yapmaya yaşımın, sıhhatimin müsait olmaması dolayısıyla vazife göremeyeceğim için beni affetmelerini kendilerinden rica ettim. Bu itibarla acı ve tatlı geçen altı senelik teşrii hayatım bugün hitam bulmuş olduğundan gerek Sayın Cumhurbaşkanımıza, gerek altı sene burada vazife görmemi sağlamış olan eski Cumhurbaşkanı Sayın Sunay'a ve heyeti celilenize arzı veda eder, derin saygılar sunarım.*” sözleriyle Senatoya veda etmiştir.¹⁰⁴⁹

4.3.2. Senatörlük Dönemi Konuşmalarında ve Yazılarında Bazı Konular Hakkında Düşünceleri ve Tutumu

Cumhuriyet Senatosu'nda birçok konu görüşülmüş, tartışılmış ve araştırma yapılmıştı. Bu başlık altında çalışmamızda ele alacağımız konular, Tayfur Sökmen'in konuşma yaptığı konular ve bu konulara paralel olarak bazı gazetelere gönderdiği demeçler olacaktır. Sökmen'in konuşmaları ve yazıları değerlendirilip görüşleri aktarılmaya çalışılacaktır.

Sökmen, senatoda yaptığı konuşmaların ve yazdığı yazıların dayanağını ve kendine göre üstlendiği vazifeyi şöyle ifade eder:¹⁰⁵⁰

“Anayasanın hükmüne uyarak, oturaklı ve piri fanileri (Senatörleri) göstermelik olarak veya geçinsinler diye değil, millet ve memleket meseleleri mevzuubahs olduğu zaman hiçbir şeyden perva etmeden ve hiç kimseden çekinmeden ellerini vicdanlarına koyarak bilgi ve tecrübelerinden millet ve memleket faydalansın, diye senatör seçmişlerdir. Bu itibarla, milletin ve memleketin meseleleri mevzuubahsolunca şimdiye kadar olduğu gibi yazmayı, bu kürsüden amme efkarına intikal ettirmeyi vicdan borcu, vatan vazifesi saydığım için her zaman yazar ve konuşurum. Beğenen beğenir, beğenmiyen beğenmez. Takdir kendilerininindir.”

4.3.2.1. İhtilaller Hakkında Düşünceleri

4.3.2.1.1. Cumhuriyetin İlk İhtilal Tecrübesi (1960)

Çok partili siyasal hayatın 1945-1950 devresi, DP'nin kurulmasıyla iktidarı ele geçirme, CHP'nin ise iktidarı elinde tutma mücadelesi ile geçmiştir. İktidarı ele geçirmek ise elde edilecek oylarla mümkündü. Artık mücadele bir oy kavgasına dönüşmüştü. Tayfur Sökmen'e göre bu durumda muhalefet iktidarı yıpratmak

¹⁰⁴⁹ CSTD, Cilt: 17, Bileşim: 63, Toplantı: 13, Tarih: 30.5.1974, s. 33.

¹⁰⁵⁰ CSTD, Cilt: 57, Bileşim: 57, Toplantı 9, Tarih: 7.4.1970, s. 540.

amacıyla her çareye başvurup her vasıttan istifade etmekte, iktidar ise muhalefete imkân ve fırsat vermemek için kuvvetini kullanmaktadır. Tarafların bu gibi davranışlarını yanlış ve hatalı bulan Sökmen, meşrutiyet devrinde Hürriyeti-ihtilaf Cemiyeti'nin İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni yıpratmak için her çareye başvurup her vasıttan istifade etme yoluna sapsa İttihatçıları sert hareketlere sevk ettiğini söyleyerek, 1945 sonrası durumu da bu olayla bağdaştırmıştır. Ona göre 1945'de DP kurulunca CHP'yi yıpratmak için her çareye başvurdu, hatta düşmanlık yarattı. CHP ise şiddete başvurmayıp, kendine has kurnazlıkla idare etme yolunu tuttu. Bu tutumu ile CHP yüzde yüz 1950 seçimlerini kazanacağı ümidi ile seçime girdi. Ama hesap yanlış çıkıp iktidar DP'nin eline geçince, iktidarda iken itidalli hareket eden Halk Partisi'nin bu defa DP'yi yıpratmak için her çareye başvurması DP'yi yavaş yavaş şiddete başvurma yoluna itti.¹⁰⁵¹ Böylece: *“İktidara gelmek veya iktidarda kalmak amacı ile partilerin didişip, davranışları, sertleşe sertleşe nihayet Tahkikat Komisyonu¹⁰⁵² diye bir ucubenin ortaya çıkması veya çıkarılması bardağı taşıyıp 27 Mayıs ihtilalinin yapılmasına sebep oldu.”*¹⁰⁵³

Bu sebep oluşun bir başka gerekçesi olarak Sökmen, DP'nin 10 yıllık icraatı sırasında memleket hayrına yaptıkları işler arasında kötü işlerin ve basiretsiz davranışların çoğunlukta olmasını gösterir. Özellikle bu davranışların başında da, zorlayıcı ve yasaklayıcı zihniyetlerini görerek, tahkikat komisyonunu çok kötü ve çirkin bir davranış olarak nitelendirir. Bunun neticesi olarak da DP idarecilerinin değişmesi zaruretinin doğduğunu ve kardeş kavgasını önlemek amacıyla denerek 27 Mayıs ihtilalinin olduğunun altını tekrar çizer.¹⁰⁵⁴

Sökmen, ihtilal öncesi yaşananların belki ihtilal değil ama kötü sonuçlar doğuracağını farkındadır. Bu konularda iktidar ve muhalefeti çoğu konuşmasında uyarır. Bu konuda son uyarısını, Milli Savunma Bakanı Etem Menderes üzerinden iktidara yapar. Ethem Menderes'e gönderdiği 10 Aralık 1959 tarihli mektupta,

¹⁰⁵¹ **Tayfur Sökmen Diyor ki...** “Ordu üzerine polemikler”, s. 84.

¹⁰⁵² Bu komisyon 18 Nisan 1960 tarihinde DP'nin önergesi ile mecliste kabul edilmişti. Önerge *“C.H. Partisinin yıkıcı, gayrimeşru ve kanun dışı faaliyetlerinin memleket sathında cereyan tarzı ve bunların mahiyetinin nelerden ibaret olduğunu tahkik, tesbit ve memleketin her tarafında yaygın bir halde görülen kanun dışı siyasi faaliyetlerin muhtelif sebeplerine intikal etmek, matbuat meselesi ile adli ve idari mevzuatın ne suretle tatbik edilmekte olduğunu tetkik eylemek üzere kurulması kabul edilen 15 kişilik tahkikat encümeninin kabulü”*nü içeriyordu. Önergenin kabulü kapsamı ve tartışmaları için bkz.: **TBMMTD**, Dönem: XI, Cilt: 13, İçtima: 3, Tarih: 18.IV.1960.

¹⁰⁵³ Sökmen, “General Ali Fuat Cebesoy'la münasebet ve dostluğumuz”, **Dünya**, 16 Ocak 1968, s. 3; **Tayfur Sökmen diyor ki...** “General Ali Fuat Cebesoy'la münasebet ve dostluğumuz”, s. 65.

¹⁰⁵⁴ **Tayfur Sökmen diyor ki...** “Yassıada Mahkûmlarının Siyasi Hakları Üzerine Birkaç Söz”, s.170.

İktidarı bazı konularda tedbir almaya çağırır. Özellikle o dönemde, Saidi Nursi'nin yazdığı yazılar ve gazetelerde çıkan haberlerine müdahale edilmeyişini ve cemaatlara gösterilen müsamaha sonucu serbestçe seyahat etmelerini, mürit ve taraftar toplamalarını eleştirir. Bu endişelerini “*Din elden gidiyor*” propagandalarıyla geçmişte yaşanan kötü hatıraları örnek vererek anlatan Sökmen, “*Allah göstermesin bu gibiler bir defa vaziyete hakim oldular mı, ayırmaz hepimizin icabına bakar.*” uyarısını yapar. Mektubuna ek olarak da, gazetelerde çıkan Saidi Nursi haberlerini¹⁰⁵⁵ ekler. Mektubun sonunda da Demokrat Partiyi “*İktidar ve kuvvet elimizdedir gafleti içinde*” olmakla suçlar.¹⁰⁵⁶ Sonuçta Sökmen, bu yaptığı değerlendirmelerle, ihtilalin asıl sebebini partiler arası çekişmede, politikadaki şiddette, DP yöneticilerin basiretsizliğinde ve o zamanki muhalefetin uzlaşmaz tavrında görmektedir.

Bütün bu sebepler 27 Mayıs 1960 ihtilalini doğurmuş fakat beklenen huzur yine gelmemişti. Zira partiler arasındaki çekişme ve fikir ayrılığı şimdi ihtilalcileri sarmıştı. Sökmen'e göre, 27 Mayıs ihtilalinden sonra ihtilali yapanlar arasında fikir ayrılığı yüzünden ortaya çıkan anlaşmazlık beklenen huzurun yerleşmesine engel oluyordu. İhtilalcilerin huzursuzluğun sebebi oldukları gerekçesiyle 14'ler diye adlandırılan kimseler memleketten uzaklaştırıldı, ama huzur yine gelmemişti. Çünkü ihtilalin yarattığı genel heyecanın zaruri bir gereği olarak memleket meseleleri sükûnetle düşünülemiyor ve her kafadan bir ses çıkıyor, her ihtilalci bir fikir beyan edip karar alıyordu.¹⁰⁵⁷

İhtilal sonrası süreç bu fikir ayrılıklarının artarak devam ettiği dönem olacaktı. Cumhurbaşkanı kim olacak tartışmasıyla başlayan fikir ayrılıkları ihtilalcilerin arasında bölünmeye kadar gidecek, sonrasında kurulan Adalet Partisi ile CHP'nin koalisyonu da anlaşmazlıkların artmasıyla çıkmaza girecekti.

¹⁰⁵⁵ Mektubun ikinde gönderilen Said-i Nursi'ye ait gazete kütüphanelerinin başlıkları şöyleydi: “Saidi Nursi'nin Maksadı”, “Bediüzzaman Kimdir”, “ Said'i Nursi Konya'ya Mevlananın Türbesini...”, **BCA**, Belge no: (010.9.325.1006.7), 963/107, 5 Eylül 1960, Görevi Kötüye Kullanma Davası: Ethem Menderes'in odasından alınan Saidi Nursi ile ilgili gazete kütüphaneleri ve Tayfur Sökmen'in mektubu, s. 4,5,6.

¹⁰⁵⁶ **BCA**, Belge no: (010.9.325.1006.7), 963/107, 5 Eylül 1960, Görevi Kötüye Kullanma Davası: Ethem Menderes'in odasından alınan Saidi Nursi ile ilgili gazete kütüphaneleri ve Tayfur Sökmen'in mektubu, s. 7.

¹⁰⁵⁷ Sökmen, “Tarafsız Cumhurbaşkanlığının kıymet ve ehemmiyeti”, **Dünya**, 26 Mayıs 1966, s. 2; **Tayfur Sökmen diyor ki...** “Tarafsız Cumhurbaşkanlığının kıymet ve ehemmiyeti”, s. 120.

4.3.2.1.2. 12 Mart 1971 Muhtırası

1960 ihtilali ile başlayan ve 1971 Muhtırasına giden süreçte ekonomik, sosyal ve siyasal bakımdan Türkiye’de yeni kavramların ortaya çıktığı, siyasal hayatın yeniden şekillendiği, toplumsal ve ideolojik kamplaşmaların yoğunluğunda üniversite gençliğinin çatışma ortamına girdiği ve nihayetinde bütün bu kargaşalıkları önlemek için askeriyenin siyasete müdahale ettiği bir zaman dilimi olmuştur. Bu zaman dilimi içerisinde Tayfur Sökmen’in bütün konuşmalarında ve yazılarında görülen en belirgin özellik ülkenin girdiği çatışma ve uzlaşmazlık ortamının ülkeyi felakete götürdüğü endişesidir. Sökmen, sürekli olarak partiler arası çekişmeleri ve uzlaşmazlıkları, üniversitedeki sağcı, solcu ve sosyalist faaliyetleri, onlara destek veren üniversitedeki bazı hocaları, sendikaların düzenlediği grevleri eleştirmiş ve çözüm için geçmişten örnekler vererek ders alınması gerektiğini vurgulamıştı.

Sökmen, 12 Mart 1971 Muhtırası öncesi senatoda yaptığı son konuşmasında da yukarıda saydığımız endişelerini dile getirmiş ve bu olumsuzlukların ülkeyi felakete götüreceğini savunmuştu. Aslında yaptığı bu konuşma 1960 sonrası ülkenin içine düştüğü durumu ve gelinen noktayı özetler nitelikteydi. Sökmen, 23 Şubat 1971 tarihinde yaptığı konuşmasına 1918 sonrası ülkenin nasıl esarete düştüğünü, Atatürk’ün bu umutsuz ve karanlık günlerden ülkeyi nasıl çıkartarak Türk Milletine, Türk Ordusuna ve Türk gençliğine emanet ettiğinden bahseder. Sonrasında sözlerine şöyle devam eder:¹⁰⁵⁸

“Atatürk’ün emanet ettiği Cumhuriyetin bir zamandır sağcılarının, solcu ve sosyalistlerin hücumlarına uğradığını kemali teessür ile görmekteyiz. Ne hazindir ki, bazı yolunu şaşırılmış veya satılmış yazarlarla, bir kısım profesörlerin tahrik ve fesatlarına kendilerini kaptıran komünist öncülerini sağcılarla, solcu ve sosyalistler memleketi bir uçuruma sürüklemektedirler.

...Fesat erbabı kimseler haris emellerini tahakkuk ettirmek için birtakım bahanelerle ifsad ettikleri sağlıklı solum gençlerin yarattıkları anarşi hareketlerini kâfi görmemiş olacaktı ki, muhterem Reiscumhurun re’sen ve dolayısıyla şahısların ve aziz Atatürk ordusunun üst kademelerine zaman zaman saldırmaya başladılar. Bu yolunu şaşırılmış veya satılmış kimseler yanılmaktadırlar. Çünkü Atatürk ordusu bir küldür, gerek üst kademesinde, gerek alt kademesinde fesad erbabına kıymet verecek kimseler bulunmaz. Bilakis, erbabı fesada karşı memleketin koruyucusudur.”

Sökmen’e göre memleketin koruyucusu olan ordu fesada karşı harekete geçecekti. Bu harekete geçiş uzun sürmeyecekti. Ülkenin geldiği durum,

¹⁰⁵⁸ CSTD, Cilt: 64, Bileşim: 43, Toplantı: 10, Tarih: 23.2.1971, s. 123.

üniversitelerdeki çatışmalar, insan kaçırma olayları, banka soygunları, hükümetin istikrarsızlığı askeri kesimi de hareketlendirecekti.

3 Mart 1971 günü Genelkurmay Başkanı olan Memduh Tağmaç, Hava Kuvvetleri Karargâhında 300 Subay'a yaptığı konuşmasında “*Son günlerde, gazetelerde, radyo ve televizyonda memleketimizin kritik bir ortam içinde olduğunu görüp okumaktasınız. Bu durumdan hepimiz ve hepiniz üzelmektesiniz.*”, sözleriyle gelinen noktanın ne kadar hassas olduğunu ve bunun farkında olduklarını vurguluyordu. Sözlerinin devamında, “*İçinde bulunduğumuz kritik ortamın düzelmesi için komuta zinciri içinde ve uhdemize düşen yetkilere dayanarak ilgililer nezdinde gerekeni yapıyoruz. Ben sizler Anayasal düzen içinde gerekeni yerine getirmeye çalışıyoruz. Çünkü, bizler bu Anayasayı getirdik, bu Anayasa nizamı ve demokrasiyi korumak zorundayız.*” Bu sözler aslında Anayasal düzen içerisinde ülkenin geldiği durumdan kurtarılması için yasal dayanakların dile getirilmesi idi. Tağmaç, hazırda bulunan komutanlara endişe etmemelerini, “*Anayasa ve Demokratik düzen içinde gereken gerektiği zaman yapılacaktır*” mesajını çok net bir şekilde vermişti.¹⁰⁵⁹ Bu konuşma demokratik ve Anayasal düzen içinde meselelerin halledilmesini Türk Silahlı Kuvvetlerinin beklediğini, halledilmemesi durumunda “*Gerektiği zaman*”ın gelmesi ile endişelerin giderileceğini vurguluyordu.

Ülkenin içindeki karışıklık ve düzensizlik hiç hız kesmeden devam ediyordu. Muhtıranın yaklaştığı zamanın en kritik iki olayı kaçırılan Amerikan askerleri¹⁰⁶⁰ ve ODTÜ’deki olaylardı. Kaçırılan askerlerin ODTÜ’deki öğrenci yurtlarında olduğuna dair ihbarın yapılması, ODTÜ’de asker ile öğrenciler arasında çatışmaya yol açmış, ölen ve yaralananlar olmuştu.¹⁰⁶¹ Bu olayların devamında kendisini “*Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu*”¹⁰⁶² olarak isimlendiren bir örgüt olayları üstleniyor ve TRT ile

¹⁰⁵⁹ “Orgnl. Tağmaç 300 subayla görüştü”, **Cumhuriyet**, 4 Mart 1971, s. 1-7.

¹⁰⁶⁰ “Amerikalı Dört Asker Kaçırıldı”, **Cumhuriyet**, 5 Mart 1971, s. 1.

¹⁰⁶¹ ODTÜ’de çıkan olaylarda bir öğrenci hayatını kaybetmiş, 32 öğrenci yaralanmış, 1 üsteğmen, 2 er, hastaneye kaldırılmıştı. Yüzlerce öğrencide gözaltına alınmıştı. Bu olayların başlamasına sebep olan olay ise kaçırılan 4 Amerikan askerinin ODTÜ yurtlarında olduğuna dair bir ihbarın yapılmasıydı. “ODTÜ, Dün Bir Savaş Alanına Döndü”, **Cumhuriyet**, s. 1.

¹⁰⁶² Tayfur Sökmen, örgütlerine “*Türk Halk Kurtuluş Ordusu*” ismini vermiş ve kendilerini Atatürkçü ve devrimci olarak göstermeye çalışanlara: “*...Hakiki Atatürkçülerin Türk Halk Kurtuluş Ordusu olmaz ve yoktur. Bu asil milletin yalnız ve yalnız Atatürk ordusu vardır. Aksini söylemek, yazmak, müdafaa etmek vatana, millete, Atatürk’e ve Atatürk ordusuna hakaret ve ihanettir. Bu suretle Atatürk’e şanlı ve kahraman ordusuna ihanet ve hiyanet edenler hiçbir zaman Türk milletini temsil etmezler. Haddi zatında “Türk Halk Kurtuluş Ordusu” deyimi bir Bolşevik ifadesidir. Bolşevik ifadesi olduğuna göre, komünizmin nerede görülürse başının ezilmesini emreden Atatürk “Halk Kurtuluş Ordusu” mensuplarının da başlarının ezilmesinin de bir Atatürk emri olduğu muhakkaktır.*”

bazı ajanslara bildirimler göndererek, silahlı mücadeleye başlayacaklarını duyuruyordu.¹⁰⁶³

Yaşanan bu gelişmeler askerdeki hassasiyeti her geçen gün artırıyordu. Alınması gereken önlemler ve durum değerlendirmesi için Yüksek Askeri Şura olağanüstü toplantı yaparak, kaçırılan Amerikan askerleri, banka soygunları, üniversite olayları gözden geçirildi.¹⁰⁶⁴ 10 Mart günü tekrar Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç başkanlığında toplanan Yüksek Komuta Konseyi toplantı sonunda, hükümetin olayları önlemede yetersiz ve başarısız olduğu konusunda görüş birliğine vardı.¹⁰⁶⁵

Netice 12 Mart 1971 tarihinde ikinci kez ordu siyasete müdahale ediyordu.¹⁰⁶⁶ Türk Silahlı Kuvvetleri adına Genel Kurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarının ortak imzalarını taşıyan ultimatoma niteliğinde bir muhtıra¹⁰⁶⁷ Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a, Cumhuriyet Senatosu¹⁰⁶⁸ ve Millet Meclisi Başkanlığına¹⁰⁶⁹ sunulmuş ve "Parlamento ile hükümetin süregelen tutum, görüş ve icraatının yurdu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine soktuğu" nu belirterek bu durumu giderecek ve Anayasa'nın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin teşkilini zaruri gördüklerini bildirmişlerdi. Bu muhtıra üzerine Süleyman Demirel Başbakanlıktan istifa etmişti.

sözleriyle tepkisini gösterecektir. Sökmen, "Profesörlerin Mektubu" **Dünya**, 2 Haziran 1971, s. 2; **Tayfur Sökmen Diyor ki...** "Profesörlerin Mektubu", s. 130.

¹⁰⁶³ "Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu İmzalı Bildiri", **Cumhuriyet**, 5 Mart 1971, s. 1.

¹⁰⁶⁴ "Yüksek Askeri Şura olağanüstü toplanıyor, Son olaylar görüşülecek", **Cumhuriyet**, 8 Mart 1971, s. 1.

¹⁰⁶⁵ "Olayları Önlemede Hükümet Yetersiz, Yüksek Komuta Konseyi toplantısında Başbakan'ın çekilmesi istendi", **Cumhuriyet**, 11 Mart 1971, s. 1.

¹⁰⁶⁶ 12 Mart 1971 Muhtırası ayrıntıları için bkz.: Kurul Altuğ, **12 Mart ve Nihat Erim Olayı**, Yedigün Yayınları, İstanbul, 1973; Cüneyt Arcayürek, **Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965-1971**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1985; Mehmet Ali Brand-Can Dündar-Bülent Çaplı, **12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi**, İMGE Kitabevi Yayınları, İstanbul 2000; İsmail Cem, **Tarih Açısından 12 Mart**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009; Davut Dursun, **12 Mart Darbesi-Hatıralar, Gözlemler, Düşünceler**, Şehir Yayınları, İstanbul 2003; Nihat Erim, **Günlükler 1925-1979**, (Haz. Ahmet Demirel), 2 Cilt, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005; Sadi Koçaş, **12 Mart Anıları**, MAY Yayınevi, İstanbul 1978.

¹⁰⁶⁷ Muhtıranın metni için bkz.: "Muhtıranın Tam Metni", **Cumhuriyet**, 13 Mart 1971, s. 1; **MMTD**, Dönem:3, Cilt:12, Bileşim: 70, Toplantı 2, Tarih: 12.3.1971, s. 235.

¹⁰⁶⁸ **CSTD**, Cilt: 64, Bileşim 51, Toplantı: 10, Tarih: 13.3.1971, s. 373.

¹⁰⁶⁹ Millet Meclisi Başkanlığına Kuvvet Komutanlarının saat 12.55'de tevdi edilmiş yazının başlığı şu şekilde taktim etmiştir: "Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç ile kuvvet kumandanlarının; Parlamento ve Hükümetin tutumunu eleştiren, demokratik düzen içinde Anayasanın kapsadığı tedbirlerin süratle alınmasını öngören, bu yapılmadığı takdirde Türk Silahlı Kuvvetlerinin idareyi doğrudan doğruya ele almaya kararlı olduğunu belirten yazısı" **MMTD**, Dönem:3, Cilt:12, Bileşim: 70, Toplantı 2, Tarih: 12.3.1971, s. 235-236.

Eğer bu talepler yerine getirilmezse ordunun yönetime tamamen el koyacağı ihtarı da yapılmaktaydı.¹⁰⁷⁰

Genel olarak bakıldığı zaman iki darbe arasında (1960-1971), özellikle 1965'ten sonrası ülkeyi tek başına yöneten Adalet Partisi (AP)'nine, 1961 Anayasası'nı ülkeyi daha iyi yönetmek iddiasıyla değiştirme isteği vardı. Buna karşılık, muhalefetteki CHP, ülkeyi yönetmede Anayasal bir sorun olmadığını, sorunun hükümetten kaynaklandığını, zira hükümetin Anayasayı uygulamak istemediğinden problemlerin çıktığını, iktidarın değişmesiyle sorunların çözüleceğini savunuyordu.¹⁰⁷¹

Neticede ne iktidardaki AP ne de muhalefetteki CHP uzlaşma için bir çaba göstermiyordu. İhtilalden bir ay önce Tayfur Sökmen, yaptığı senato konuşmasında özellikle bu partilerin uzlaşmazlık durumu üzerinde ısrarla durmuş ve *“Nedir bu hal?”* sorusunu sorduran, ülkenin yarınından ümitsiz durumunu, *“Memleket her gün elim hadiseler içinde çalkanmaktadır. Yarının nasıl olacağı bilinmez bir devredeyiz.”* sözleriyle senatonun dikkatini çekmeye çalışmıştı. İçinde bulunulan durum karşısında birlik çağrısı yapan Sökmen, *“Böyle bir zamanda iktidar ve muhalefetin hislerden ve şahsiyetten tecerrüde erek, ellerini, vicdan ve vatanperverliklerinin üzerine koyarak memleketin bugünkü elim vaziyeti karşısında birleşmelidirler.”* çağrısını yapmış, aksi halde, *“...anarşistler, hainler bu didişmeden kuvvet almaktadırlar. O vakit ne iktidar, ne muhalefet ne sen, ne ben kalırız.”* endişesini senato ile paylaşacaktı.¹⁰⁷²

Başlangıçta aşırı sol kesim 12 Mart'tan memnuniyet duyarak, devrimci kuruluşlar muhtırayı destekleyen bir bildiri yayınladılar.¹⁰⁷³ Fakat zamanla gelişen olaylar muhtıranın aslında kendilerine yapıldığı düşüncesini güçlendirecek ve sol kesim desteklerini çekecektir.

¹⁰⁷⁰ “Komutanların ultiyatomu üzerine Demirel istifa etti”, **Cumhuriyet**, 13 Mart 1971, s. 1.

¹⁰⁷¹ Davut Dursun, “Türk Demokrasisinde Kurumsallaşma Sorunu ve Krizleri Çözme Yöntemi Olarak Askeri Darbeler”, **Muhafazakâr Düşünce**, (3), 2004, s. 178.

¹⁰⁷² **CSTD**, Cilt: 64, Bileşim: 43, Toplantı: 10, Tarih: 23.2.1971, s. 122.

¹⁰⁷³ “Devrimci kuruluşlar, tutumu destekliyor”, **Cumhuriyet**, 14 Mart 1971, s. 1.

Artık sıra muhtıranın ikinci maddesinde öngörüldüğü gibi bir hükümetin kurulmasına gelmişti. İkinci maddede kurulacak hükümet ve niteliği şöyle açıklanıyordu:¹⁰⁷⁴

“Türk Milletinin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetlerinin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin partiler üstü bir anlayışla Meclislerimizce. değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek ve Anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılâp kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir Hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.”

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, parti liderleriyle bir toplantı yaparak, siyasî partilerden Hükümetin kurulması konusundaki görüş ve tekliflerini bildirmelerini istemişti.¹⁰⁷⁵ İsmet İnönü, 15 Mart günü CHP'nin olağanüstü ortak grup toplantısında 12 Mart muhtırası hakkında konuşmuş, konuşmasında demokratik rejimin gerekli olup olmadığı konusunda düşünmeye dahi taraftar olmadıklarını bildirmiş ve *“Meseleyi seçmen halledecektir. Yoksa bir Meclise askeri bir kıta gibi şunu şöyle bunu böyle yapacaksın demeye imkân yoktur. Böyle bir tartışmada bizim yerimiz bellidir. Biz, demokratik rejim dışında bir rejim kabul etmeyeceğiz.”* demişti.¹⁰⁷⁶

Hükümetin biran önce kurulması için Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay temaslarda bulunmuş ve hem Demirel ile hem de İnönü ile ayrı ayrı görüşmüştü. Sunay, tarafsız bir Başbakan yönetiminde AP-CHP koalisyonuna gidilmesi düşüncesindeydi.¹⁰⁷⁷ Nihayet yeni Başbakanın ismi belli oldu. Yeni Başbakan CHP Kocaeli Milletvekili Prof. Nihat Erim'di. Erim, Cevdet Sunay'ın isteği ile CHP'den istifa ederek, 19 Mart'ta hükümeti kurma görevini resmen aldı.¹⁰⁷⁸ Aldığı bu görevi 26 Mart'ta tamamlayan Erim, kabinesini açıklayarak yeni hükümeti ilan etti. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay da kabine listesini meclise göndererek hükümetin kurulduğunu resmen bildirdi.¹⁰⁷⁹

Tayfur Sökmen, Nihat Erim Hükümeti'ne destek vererek, onun başarılı olması için çaba göstereceğini söylemişti. Yıllardır partiler arası çekişmeden, anarşik olaylardan, aşırı sağ, sol hareketlerden şikayetçi olan Sökmen'in, bunlarla mücadele

¹⁰⁷⁴ **MMTD**, Dönem: 3, Cilt:12, Bileşim: 70, Toplantı: 2, Tarih: 12.3.1971, s. 235; “Muhtıranın tam metni”, **Cumhuriyet**, 13 Mart 1971, s. 1.

¹⁰⁷⁵ “Sunay, siyasilerle 25 dakika görüştü, Partilerden görüşlerini bildirmeleri istendi”, **Cumhuriyet**, 15 Mart 1971, s. 1.

¹⁰⁷⁶ “İnönü'ye göre meseleyi seçmen çözecek”, **Cumhuriyet**, 16 Mart 1971, s. 1.

¹⁰⁷⁷ “Sunay, AP-CHP koalisyonu istiyor”, **Cumhuriyet**, 18 Mart 1971, s. 1.

¹⁰⁷⁸ “Nihat Erim Başbakan”, **Cumhuriyet**, 20 Mart 1971, s. 1.

¹⁰⁷⁹ **MMTD**, Dönem:3, Cilt:12, Bileşim: 78, Toplantı: 2, Tarih: 26.3.1971, s. 382-385.

eden bir hükümete destek vermemesi zaten düşünülemezdi. Sökmen, bir yazısının sonunda Erim'e hitaben:¹⁰⁸⁰

“Sayın Başbakan Profesör Erim, hülasa omuzlarına yüklenen ve yüklediğin bu milli ve vatani mukaddes vazifeyi ifa ederken fikrine menfaatine uymadığı için beğenmeyen, hoş görmeyen, kızan hatta şikayet edenler de olabilir ve oluyor. Bunların sizi yıldıracağı ve yolunuzdan ayıracağını zannetmem. Arkanızda Türk milleti, Türk Ordusu vardır. Yolunuz açık olsun.”

diyerek, onun bu mücadelede güçlü olmasını temenni etmişti. Sökmen'e göre Erim Hükümeti'nin *“Sağcısına, solcusuna ve sosyalistine karşı giriştiği icraat da yardım ve hizmette bulunmak memleket severlikti.”* Sökmen, yıllardır ülke için en tehlikeli gördüğü bu gruplarla Erim'in mücadelesinde başarılı olmasını candan temenni ediyordu.¹⁰⁸¹

Tayfur Sökmen, 12 Mart muhtırasından sonraki icraatlarında desteklediği Nihat Erim Hükümeti'ne ilk eleştiriyi ve karşı duruşu 1961 Anayasasının 11. maddesinin değiştirilmesi görüşmelerinde yapmıştı. Sökmen, Atatürk Türkiye'si'nin bünyesine uymadığı için bir takım maddelerinin değiştirildiğine inandığı 1961 Anayasası'nın 11. maddesinin de yanlış yorumlandığını düşünmektedir. Sökmen'e göre bu yanlış yorumlayanlardan birisi çalışmalarını takdirle karşıladığı Başbakan Erim olunca bu durumu üzüntü verici bulmuştur. Zira Erim, 11. maddeyi *“Demokratik sosyalizme açıktır”* şeklinde yorumlayanları destekler nitelikte beyanatta bulunmuştu. Sökmen, bu beyanatın kendisini nasıl üzdüğünü anlatırken, Erim'in en kritik zamanda aldığı Başbakanlık görevinden beri kendisine bir konu hariç sağcısı, solcusu ve sosyalisti ile şiddetle mücadeleye giriştiğinden ötürü, sadece temenniden ziyade her türlü görevi vatan borcu olarak gördüğünü söyleyerek desteklediğini, fakat kendisinin bu beyanatının üzüntü verici olduğunu söyler. Sökmen'in bu üzüntüsü sadece Erim'in beyanatından ibarete değildir, aynı zamanda endişeleride vardır. Bu endişelerinin temelinde ise *“Demokratik Sosyalizm”* kavramının masum gösterilip böyle bir eğilimin ülkede oluşma endişesidir. Sökmen bu kavramı başka bir şekilde yorumlar. Ona göre, orta şarkta sosyalizmin, demokrasi değil de, demokratik olmayanları arasında bir fark yoktur. Sonuçta onların komünizm öncülüğünde birleştiğini düşünür. Bunun örneklerini de, Mısır, Suriye, Irak, Libya, Cezayir üzerinden vererek, buralarda da ilk anda demokratik sosyalizm

¹⁰⁸⁰ Sökmen, “Profesörlerin Mektubu” **Dünya**, 2 Haziran 1971, s. 2; **Tayfur Sökmen diyor ki...** “Profesörlerin Mektubu”, s. 130.

¹⁰⁸¹ **CSTD**, Cilt: 65, Bileşim: 75, Toplantı 10, Tarih: 15.6.1971, s. 347.

diye idarenin değiştirildiğini, çok geçmeden ise demokratik sosyalizmin komünizmin öncülüğünü yapmaya başladığını ve yaptığını söyler.¹⁰⁸²

Sökmen konuşmasının sonunda da, Erim'den “...iğne deliğinden sızıp memleketimizin huzur ve sükûnunu bozan ve sıkıyönetim mahkemesinde mevkuf bulunurken dahi, ‘biz Kemalist değil, sosyalistiz’ diyen, böyle satılmış ve azıtlmışlara açık kapı bırakılmaması... Anayasanın kapısını solcu ve sosyalistlere açmamasını” isteyecektir.¹⁰⁸³

Sonuç olarak Tayfur Sökmen 12 Mart Muhtırasına taraftar olmuştur ve desteklemiştir. Sökmen bu desteği niçin verdiğini ve hangi endişeleri taşıdığını da şu sözlerle açıklamıştı: “...Aziz Atatürk'ün büyük şahsına, eser inkılaplarına içten bağlı ve hürmetkar olan muhterem Cumhurbaşkanı ile Türk Silahlı Kuvvetlerinin saygıdeğer kumandanları, 12 Mart Muhtırası ile işe elkoymasalardı; yukarıda belirttiğim (anarşik) olayların netice olarak bugün Atatürk Türkiye'si, Lenin veya Mao ülkelerinin bir peyki olacağı muhakkaktı.”¹⁰⁸⁴

4.3.2.2. Orduya Politikanın Sokulmasına Karşı Tutumu

Tayfur Sökmen bütün yazı ve konuşmalarında ordu-politika ilişkisinin hassasiyetinden bahsederek, çok net bir şekilde ordu içerisine politikanın sokulmasına şiddetle karşı çıkar. Sökmen'e göre ordunun politikaya karıştırılması, İttihat ve Terakki'nin meşruti idare kuracağız diye yapılan 1908 ihtilalidir. Sökmen, ordunun içine bu politikayı sokan İttihat ve Terakki'nin ihtilal sonrası devletin idaresini ellerine geçirerek bir müddet sonra halkın şikâyet ettiği Sultan Abdülhamit'in istibdat idaresini gölgede bırakacak şekilde davrandıklarına ve halkı hayal kırıklığına uğrattıklarına dikkati çeker.¹⁰⁸⁵

Sökmen, orduyu politikaya karıştıran İttihat ve Terakki'ye en büyük tepkiyi Atatürk'ün gösterdiğini, hatta İttihatçılar ile bozuşmasının başlıca sebebinin bu olduğunu söyler.¹⁰⁸⁶ İttihat ve Terakki'nin orduyu politikaya karıştırması orduda

¹⁰⁸² CSTD, Cilt: 67, Bileşim: 114, Toplantı: 10, Tarih: 13.9.1971, s. 330.

¹⁰⁸³ a.y.

¹⁰⁸⁴ CSTD, Cilt: 4, Bileşim: 82 Toplantı: 11, Tarih: 16.3.1972, s. 82.

¹⁰⁸⁵ Tayfur Sökmen diyor ki... “30 Ağustos zaferinin şerefi inhisar altında değil”, s. 134.

¹⁰⁸⁶ CSTD, Cilt: 65, Bileşim: 75 Toplantı: 10, Tarih: 15.6.1971, s. 347.

disiplinin bozulmasına ve ikilik çıkmasına sebep olmuştu. Sökmen, orduda ki bu ikiliğin nelere sebep olduğunu şöyle kaleme alacaktır:¹⁰⁸⁷

“... İttihat Tarakki, Hürriyeti ve itilaf cemiyetlerinin bir araya gelmemeleri yüzünden 15 günde koca Rumelini kaybetmedik mi? Bilmiyorum o elim devri görenleriniz var mıdır? Bendeniz görmekle kalmadım, merhum Şükrü Kanatlı Paşa'dan da işitmişim. Orduya partiler politika soktuğu için ittihatçı olan Kanatlı, İtilafçı olan üst kademedeki amirinin emrini dinlemezmiş.”

Ordu içindeki bu ikilik ve politika yüzünden en ağır bedelini Rumeli ödemiş, Balkanlar kaybedilmişti. Bu felaketin ve hezimetin giderilmesi için bu defa İttihat ve Terakki, Osmanlı Devletini hesapsız bir dünya savaşının içine sokmuştu. Osmanlı Devleti büyük güçlükler içinde savaşta yenilmiş, bu yenilginin en önemli sebeplerinden biriside ordudaki idaresizlik ve çekişme olmuştu. Bu duruma ordunun bir parçası olarak Mustafa Kemal Paşa şahitlik etmiş ve sonraki dönemde ordunun siyasetin dışında tutulması konusunda çok hassas davranmıştı.¹⁰⁸⁸ Sökmen, Atatürk'ün o acı günleri gördüğü için gerek Milli mücadele zamanında ve gerekse sonraki dönemlerde orduya politikanın girmesini önlediğini söyleyerek, 1945 sonrası durumun değiştiğini, buna sebep olanın da, 1945 sonrası çok partili hayatın, çatışma ile başlaması ve orduya politikanın sokulması olarak yorumlar. Sökmen, sadece Atatürk'ün değil, milli mücadele döneminin çoğu seçkin isminin de, partilerin hiç olmazsa ana davalarda birleşmelerini ve orduya politika sokulmamasını sağlamak için çok çaba sarf ettiklerini fakat başarılı olamadıklarını aktarır. Sökmen, bu olumsuz durum sonrası, huzursuzluğun arttığını ve sonucunda da 27 Mayıs ihtilalinin olduğunu, bu ihtilalinde huzuru sağlayacağı düşünülürken, zaman içinde hayal kırıklığı yaratacağını söyler. Bunun sebebini de politika bilmeyen askerlerin tutumuna bağlar. Gelişen olayların ve orduya giren politikanın ihtilalcileri de kendi aralarında ikiye böldüğünden bahseden Sökmen, bir tarafın diğer tarafı tasfiye etmesine rağmen huzur ve düzenin hala sağlanamadığının altını çizer. Bu karışıklıklar içinde hazırlanan Anayasa'nın, kurulan yeni partilerin ve gidilen seçim sonrası durumun da huzuru temine muvaffak olamadığını, 1965 sonrası tek partili iktidardan beklenen huzurun da bir türlü gelmediğini söyler.¹⁰⁸⁹

¹⁰⁸⁷ CSTD, Cilt: 47, Bileşim: 61, Toplantı: 7, Tarih: 30.9.1968, s. 422; **Tayfur Sökmen diyor ki...** “İktidar ve muhalefet çatışması fırsat kollayan sağcı ve solcuların işine yarıyor.”, s. 78.

¹⁰⁸⁸ **Tayfur Sökmen diyor ki...** “30 Ağustos zaferinin şerefi inhisar altında değil”, s. 134.

¹⁰⁸⁹ CSTD, Cilt: 47, Bileşim: 61, Toplantı: 7, Tarih: 30.9.1968, s. 422; **Tayfur Sökmen diyor ki...** “İktidar ve muhalefet çatışması fırsat kollayan sağcı ve solcuların işine yarıyor.”, s. 78.

Tayfur Sökmen, askeri politikaya alet etmenin bedellerinin ağır olduğunu bilerek 1969 olaylarının ve partiler arası çekişmelerin yaşandığı bu dönemde Senato’da yaptığı konuşmasında bir uyarı yapma ihtiyacı duymuştur. Sökmen’e göre o dönemin en üzücü olaylarından birisi, politikacıların orduyu politikaya çekme çabalarıydı. O, ordunun politikanın dışında tutulmasının her namuslu vatanperverin görevi olduğu düşünerek, sözlerine şöyle devam eder:¹⁰⁹⁰

“Hal böyle iken, bir zaman için görüyoruz ki, gözleri kaybettiği mevki ihtirasının kıvılcımlarıyla çakan politikacılarımız Türk Ordusunu alt kademe, üst kademe diye ikiye ayırmış olarak gösterme gayretindedirler. Halbuki aziz Atatürk’ün disiplin esasına göre kurduğu Türk Ordusu alt kademe, üst kademe diye ikiye ayrılmış olmayıp bir kül ve bir vahdet halinde Atatürk’ün tesis ettiği millî hâkimiyetin tecelligâhı olan Meclislerin ve Türk vatanının ve Cumhuriyetin koruyucusudur. Atatürk Ordusu filân ve filân politikacının veya filân teşekkülün vasıtası olmaz ve olamaz. Türk Ordusu en dokunulmaz bir varlığımız olduğundan politikacıların tahriklerine asla müsaade edilemez. Ordu işlerine sağcıların, solcuların karışmaları yüzünden Suriye, Irak, Mısır, Cezayir, şimdi de Sudan’da cereyan eden faciaların yarattıkları sefalet meydandadır.”

Sökmen bir başka yazısında da yine ordunun dokunulmazlığından bahsederek, ordunun tenkit edilmesine karşı çıkmaktadır. Sökmen’e göre disiplin ve düzene göre hareket eden ordunun, *“Profesörler, politikacılar, sağcı ve solcuların”* orduya ait işlerin kontrol ve tenkit etmek istemelerine asla izin verilmemelidir. Sökmen, *“Ordunun işleri tenkid edilebilir diye yazı yazıp, söz söyleyenlerden”* hiçbirinin memleketin kötü günlerinde en küçük bir hizmetlerinin dahi bulunmadığını, geçmişte yaşanmış kötü günleri ve tecrübeleri sadece duymuş veya kitaptan okumuş olmalarından bahsederek, hayati meselelerde fikir yürütmelerinin yersiz hatta haddini bilmezlik olarak görür.¹⁰⁹¹

4.3.2.3. Üniversitede Çıkan Olaylar ve Öğrenci Hareketlerine Karşı Tutumu

1960 yılı sonrası ihtilalden beklenen düzen kurulamamış, ihtilali yapanlar bile birbiriyle anlaşamaz duruma gelmişti. Bu anlaşmazlık, CHP-AP arasında da hız kesmeden yükseliyor, birde bu anlaşmazlık ve çekişmelere üniversiteler dahil oluyor, ülkenin umudu olan gençler, ideolojik bir bölünmenin içinde kutuplaşıyordu.

1964’lerin Türkiye’inde yedi üniversite ve bu üniversitelere kayıtlı 50 bine yakın öğrenci bulunmaktaydı. Bu öğrencilerin iki büyük talebe birliği vardı. Türkiye

¹⁰⁹⁰ CSTD, Cilt: 53, Birleşim: 67, Toplantı: 8, Tarih: 28.5.1969, s. 535-536; Tayfur Sökmen Diyor ki... “Ordu ve Siyasi Haklar”, s. 112.

¹⁰⁹¹ Tayfur Sökmen Diyor ki... “Hadiseler Karşısında Düşüncelerim”, s. 159.

Milli Talebe Federasyonu (TMTF) ve Milli Türk Talebe Birliği (MTTB). Öğrenciler her ne kadar bu talebe birliklerinde kendilerine bir yer bulmuşlarsa da, mevzuat gereği “*Talebe Cemiyetleri*” siyasetle meşgul olamaz ve okulların idarelerine karşı bir harekette bulunamaz. Mevzuatlar böyle olsa da, pratikte hiçte böyle olmuyordu.¹⁰⁹²

Türkiye siyasetinde ki bölünmüşlük ise, 1965 seçimleri öncesi daha belirgin bir hal alıyor, sağ ve sol kesim birbirlerine yükledikleri sıfatlarla mücadele ediyorlardı. 1965 seçimleri öncesi TİP, sağ ideoloji savunucuları tarafından komünistlik ve dinsizlikle suçlanıyor, bu suçlamalara karşılık sol kesin ise kendilerini, muhafazakârlara, mukaddesatçı-milliyetçilere, yabancı sermaye ile işbirliği yapanlara ve liberallere karşı cephe alıp anti-Amerikancı olarak tarif ediyorlardı. Sağcılar ise Komünizmle Mücadele Dernekleri kuruyor ve solculuğu Moskova ve Lenin’e bağlı komünizmi isteyen maskeli akım olarak niteliyordu. Yani anti-komünist bir misyon üstlenmişlerdi.¹⁰⁹³

Tayfur Sökmen’in bu iki kesime de yaklaşımı serttir. Ona göre, “*Sağcılık, gericilik ve taassup nedir? Sağcılık, gericilik ve taassup, her yeni çıkan şeyleri gavur icadıdır diye kabul etmemektir. Solculuk ve sosyalistlik de, komünizmin öncüsü olup, müesses nizamı bozan kanun tanımayan anarşistliktir.*” ve bu iki kesiminde ülkeye vereceği zararı aynı ölçüde görür.¹⁰⁹⁴ Sökmen, “*Her fikir, aslında hürmete layıktır*” anlayışında olsa da, özellikle aşırı solcu ve sosyalist olanların fikirlerini kafalarında saklamalarını, okullarda bu fikirlerin çocuklara telkin edilmesine müsaade edilmemesini ister. 16 Şubat 1969 tarihli olayları da¹⁰⁹⁵ örnek gösteren Sökmen, o günkü olaylar hakkında şu değerlendirmede bulunur:¹⁰⁹⁶

“16 Şubat olayları, her Türk’ün kalbini sızlatmaktadır. Bu elim hadiseler, senelerden beri fikir hürriyeti namına yapılan sağ ve sol tahriklerinin neticesi olup, sağcılarının rıhtımında ‘cihat namazı’ kılmaları ne kadar çirkin ve yersizse solcu ve sosyalistlerin Beyazıt Kulesindeki Türk Bayrağının yerine resimli veya oraklı kızıl bayrak çekmeleri de haiyanane bir harekettir. Ne hazindir ki, bu çirkin ve kötü hareketleri satılmış safta yobazlarla kiralık yazarlar, Atatürk gençliğinin asilani

¹⁰⁹² Bülent Daver, “Türk Üniversite Öğrencileri ve Siyaset”, **AÜSBF Dergisi**, 19 (3), 1964, s. 39.

¹⁰⁹³ Özgişi, a.g.e., s. 209.

¹⁰⁹⁴ **Tayfur Sökmen Diyor ki...** “Hadiseler karşısında düşüncelerim”, s. 158.

¹⁰⁹⁵ “*Amerika Birleşik Devletleri’nin Akdeniz’de görevli 6. Filosuna bağlı bazı savaş gemilerinin İstanbul limanına yaptıkları ziyaret, 15-16 Şubat 1969 tarihlerinde yurdun çeşitli yerlerinde gösterilere yol açmış, özellikle İzmir, Ankara ve Trabzon’da çıkan kanlı olaylarda 14’ ağır, 130 kişi yaralanmıştı*”, “İzmir ve Trabzon’da arbede”, **Cumhuriyet**, 16 Şubat 1969, s. 1; Bir gün sonra ise gazeteler “Kanlı Pazar” manşetleriyle çıkacaktı. 2 kişi ölmüş 200 kişi yaralanmıştı. “Kanlı Pazar”, **Cumhuriyet**, 17 Şubat 1969, s. 1.

¹⁰⁹⁶ **Tayfur Sökmen diyor ki...** “Hadiseler Karşısında Düşüncelerim”, s. 160.

davranışları diye tavsif etmektedir. Atatürk gençleri, rıhtımda 'cihat namazı' kılıp, Beyazıt Kulesine şu veya bu sebeple kızıl bayrak çekmezler. Dost ve müttefik donanmasının mensuplarına tecavüz etmezler. Atatürk, bu gibi gençlere Cumhuriyeti değil, bir köyü dahi emanet etmez ve etmemiştir. Yaşasın hakiki Atatürk gençleri, yaşasın büyük Türk milleti, yaşasın kahraman Türk ordusu.”

Sökmen'in bu yazısı, Türkiye'nin içinde bulunduğu öğrenci olaylarına da bakışını netleştirir. Sert bir şekilde eleştirdiği her iki kesiminde Atatürk gençliği olamayacağını yazan Sökmen, dinin ve Atatürk'ün bu şekilde istismar edilmesine şiddetle karşı çıkar. O, kanun dışı hareket ve davranışları yapanların Atatürkçü olamayacağını söyleyerek, “Aziz Atatürk elleri tabancalı, kanun tanımayan, asayişî ihlâl edenlerle, bu gibileri hangi sebeplerle olursa olsun müdafaa edenleri kendinden saymamış ve saymazdı.” sözleriyle, Atatürk'ün ‘Hayatta En Hakiki Mürşit İlimdir’ sözlerini hatırlatarak, ilim ve bilginin tabanca ile dinamit fitilleri ile değil, disiplinli okumakla öğrenilebileceğini ve elde edilebileceğinin vurgusunu yapar.¹⁰⁹⁷

Sökmen, “...bütün bu olayların en hazin ve çirkin tarafı, bu gibi nizam ve huzur bozucu hareketlerin Atatürkçülük ve devrimcilik olduğunun söylenip müdafaa edilmesidir.” diyecektir. Sökmen, nizam bozucu anarşist hareketler asla Atatürkçülük ve ilerçilik olamayacağını, Atatürk'ün nizam bozmayı ve anarşik hareket edenleri hiçbir zaman hoş görmediğini, irtica unsuru olan sağcılıktan nasıl şiddetle nefret ediyor idiyse, komünizmin öncüsü olan solculuktan ve sosyalistlikten de o derece nefret ettiğini söyler. Sökmen, sözlerinin sonunda da: “...bunları; şundan, bundan duyarak değil, bizzat işittiğim için arz ediyorum. Bundan ötürüdür ki, sağcılar, solcular, sosyalistler katiyen Atatürkçü ve devrimci olamazlar.” diyecektir.¹⁰⁹⁸

Bu görüşünü birçok kez dile getiren Sökmen'in, buna benzer bir değerlendirmesi de şöyledir. Ona göre: “Kafasında ve kalbinde Stalin, Mao doktorini taşıyan kendini sağcı, solcu ve sosyalist sayan ve gösteren hocalar, profesörler, doçent ve asistanlarla elleri tabancalı gençler asla Atatürkçü ve ilerici değiller ve olamazlar.” Gerçek Atatürkçüler, “En hakiki mürşit ilimdir.” buyruğundan uzaklaşmadan, ilim disiplinini okuyarak elde etmiş, kafalarında ve kalplerinde Kemalizm'den başka bir ideolojiyi taşımayanlar olabilir. Sökmen eğer kafalarında

¹⁰⁹⁷ CSTD, Cilt: 57, Bileşim: 57, Toplantı: 10, Tarih: 7.4.1970, s. 539

¹⁰⁹⁸ CSTD, Cilt: 57, Bileşim: 57, Toplantı: 10, Tarih: 7.4.1970, s. 540.

başka ideolojiler; “...taşıyanlar varsa bunlar iki pasaportlu kaçakçı ve hilekârlardır.” tabirini kullanır.¹⁰⁹⁹

Kafadaki fikirlerin tehlikesini bu şekilde ortaya koymaya çalışan Sökmen, sadece fikri bir tehlikenin olmadığını da farkındadır. Özellikle şiddet içeren öğrenci hareketlerinin huzurun bozulmasında ve karışıklığın artmasında asıl sebep olduğunu söyler. Silahlanmanın ve buna bağlı olarak şiddetin artmasının tek suçlusu olarakta öğrencileri görmez. İktidarı ve üniversite hocalarını da suçlar. Sökmen, Üniversitelerin ve öğrenci yurtlarının birer silah deposuna döndüğü örneğini, Yıldız Mimarlık ve Mühendislik Akademisi olayı üzerinden verir ve “*bu olaylar olurken Hükümet nerede*” sorusuna, “*Yıldız’daki akademi, ilim ocağı mı, yoksa komite merkezi midir?*” sorusunu ekler. Buradaki çatışmaların sorumluları arasında Akademi hocalarını gösteren Sökmen, “*Akademinin içi silah deposu haline gelir, hocaların haberi olmaz olur mu? Beyanname neşredip çocukları tahrik edeceklerine, gözlerini açıp mektepe silâh getirilmesine mâni olmaları lâzımdı.*” diyerek hocaların bu konuda suçlarının fazla olduğunu söyler.¹¹⁰⁰ Yıldız Mimarlık ve Mühendislik Akademisi’ndeki olaylar bir hafta boyunca devam etmiş, 20 Aralık 1969 tarihine jandarma ve polis tarafından akademi ve öğrenci yurdu basılarak aranmış, binada çok sayıda silah ve işkence yapılmış bir genç bulunmuştu.¹¹⁰¹

Ülkenin içinde bulunduğu karışık durumun yanında, üniversitedeki öğrenci olayları, boykotlar, fakülteleri işgaller artarak devam etmesi, ülkeyi hiç olmadığı kadar karışıklık içine sokmuştu. Bu karışıklıklardan ve ülkenin düştüğü çatışma ortamından her zaman derin endişeler duymuş olan Sökmen için, bu dönemin en sevindirici ve umut verici tarafı İsmet İnönü’nün 24 Aralık 1970 tarihinde Veteriner Fakültesi’nde yaptığı konuşma olmuştur. Bu konuşmada İnönü, Sökmen’in deyiimiyle:¹¹⁰²

¹⁰⁹⁹ Sökmen, “Profesörlerin Mektubu” **Dünya**, 2 Haziran 1971, s. 2; **Tayfur Sökmen Diyor ki...** “Profesörlerin Mektubu”, s. 130.

¹¹⁰⁰ **CSTD**, Cilt: 54, Bileşim: 16, Toplantı: 9, Tarih: 23.12.1969, s. 586.

¹¹⁰¹ “*Akademinin yurt binasının ikinci katında bulunan beş kişilik bir yatakhaneye giren polisler her yatağın altında birer tabanca bulmuşlardır. Aynı odada bir sandığın içinde 35 Molotof kokteyli, 2 av tüfeği, 2 kama, 2 sustalı, 250 mermi; diğer odada yapılan aramalarda ise 3 tabanca daha bulunmuştur. Polis öğleden sonra da yaptığı baskında birde dürbünlü tüfek ele geçirmişti. Bu silahın sahibi olduğu iddiasıyla da, devrimci öğrenci liderlerinden Deniz Gezmiş gözaltına alınmıştı. Ayrıca yurtta işkence yapılmış Edebiyat Fakültesi öğrencisi Mustafa Avşaroğlu’da bulunmuştu.*”; “Akademi Kapatıldı”, **Cumhuriyet**, 21 Aralık 1969, s. 1.

¹¹⁰² **CSTD**, Cilt: 62, Bileşim: 19, Toplantı: 10, Tarih: 24.12.1970, s. 380.

“...Her hâdiseden fırsat kollayan sağcı, solcu ve sosyalistlerin, ‘bağımsız Türkiye istiyoruz, ikinci Kurtuluş Savaşı içindeyiz, sömürü düzenin değiştirilmesi lâzımdır’ diye yaptıkları yaygara ve feryadın tesirleri altında kalan, bugün için vazife ve gayeleri okumak öğrenmek olan yarının memleket mukadderatına ön olacak olan bugünün gençlerinden bâzılarının ellerinde silâh sokaklarda nara atıp, fakülteler basarak, arkadaşlarını yaralamak ve öldürmek suretiyle Türk halkının yarının ne olacağı endişesiyle huzursuz bırakanları”

suçlu görerek, kınamıştır. İsmet İnönü, o konuşmasında şunları söylemişti:¹¹⁰³

“Şimdi arkadaşlarım dekanın konuşmalarından anladığıma göre Veteriner Fakültesi’nde, öğrenci ve öğretim üyesi münasebetleri oldukça iyidir... Öğrenci ve öğretim üyesi ilişkilerinin karşılıklı saygı, koruma esasları içinde herkes hür memleketin, hür öğrencileri olarak düşündüğünü söyleyebilir, ama nihayet ödev gelir, öğrenme gelir, memlekete hizmet etme gelir, bunlar şakaya gelir konular değildir. Ben bir yerde boykotla işgalden şikayet ettikleri zaman, gazetecilerin sıkı bir sorusuna maruz kaldığım zaman ‘İşgal ile boykot birbirinden farksızdır’ dedim. Bunu azizlik yapmak istediler. İşkali boykot zararsız gösterip, işgale teşvik ediyor diye söylenen sözler haksızdı. Benim maksadım işgal ne kadar zararlı ise, boykot da okadar zararlıdır demektir Öğrenci gelecek, imtihana girmeyecek, silah taşıyacak. Ben böyle bir öğrencilik tanımıyorum. Öğrencinin bütün taleplerinde hakkı vardır. Ama bütün bunlar öğrenme vazifesini ifa ettikten sonra gelir.”

İnönü’nün konuşması şu noktada önemlidir, bazı üniversite hocalarının ve öğrencilerinin kendilerine destek olarak gördükleri İnönü’nün, Tayfur Sökmen’in deyimiyile; “...geç de olsa takdire şayan bir ifade ile silahlı üniversite gençleri tanımadığını, bu gibilerin anarşi yarattıklarını” ilân ederek onlara olan desteğini kesmiştir.¹¹⁰⁴

Sökmen, üniversitelerde olay çıkartan öğrencileri, “...bunlar üniversite talebeleri mi, üniversite mensupları mıdır yoksa 1,5 asır evvelki Yeniçeri zorbaları mıdır?”¹¹⁰⁵ diyerek eleştirse de, bu işte yine asıl suçlu olarak bazı üniversite hocalarını ve iktidarı ele geçirmek isteyen politikacıları görür. Sökmen, bu görüşünü desteklemek için, 12 Mart 1971 muhtırasından sonra Başbakan¹¹⁰⁶ Nihat Erim’e bazı profesörlerin 1971’de yaşanan olaylardan endişeye düşüp yazdığı mektubu gösterir. Profesörlerin yazdığı bu mektuba: “Bu mübarek memlekete 60 sene muhtelif yönlerden hizmet ederek saç sakal ağartmış pirifani bir vatandaş olarak” cevap vereceğini söyleyerek Profesörlere hitaben kaleme aldığı yazısında,

¹¹⁰³ İsmet İnönü, **Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler, 1970-1973**, (Haz.: İlhan Turan), Ankara 2004, “Veteriner Hekimliği Öğretiminin 128. Yıldönümü Dolayısıyla Düzenlenen Törende Yapılan Konuşma, s. 55; **Ulus**, 24.12.1970.

¹¹⁰⁴ **CSTD**, Cilt: 65, Bileşim: 70, Toplantı: 9, Tarih: 20.5.1971, s. 231.

¹¹⁰⁵ **CSTD**, Cilt: 65, Bileşim: 70, Toplantı: 9, Tarih: 20.5.1971, s. 230.

¹¹⁰⁶ 12 Mart 1971 tarihinde Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarının verdiği muhtıradan sonra Cumhurbaşkanı A. Cevdet Sunay’ın ısrarları ve partisiz olma koşuluyla 19 Mart’ta Türkiye Büyük Millet Meclisi’ndeki parti başkanlarının da olurlarını alarak partiler üstü hükümetin başkanlığını üstlendi. Nihat Erim, **12 Mart Anıları**, (Haz.: Raşit Çavaş), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s. 1168.

“Şimdi gösterdikleri telaş ve heyecanı okuttukları üniversitelerde üniversitelilerin patlattıkları dinamit ve tabanca sesleri ile memleketin huzuru bozulurken neden göstermediler.” eleştirisiyle, üniversitedeki olayların sorumluluğunun bir kısmını hocaların olaylar karşısındaki duyarsızlıklarına bağlar. Eleştirilerini, “Üniversiteler ve talebe yurtları silah deposu ve eşkiya yatağı haline gelip üniversite gençleri birbirini öldürürken neden telaş göstermek zahmetinde bulunmadılar” sözleriyle devam ettiren Sökmen, eğer bu gençlere gerekli önem verilmiş olsaydı bu olayların önüne geçilebilirdi kanaatini taşır.¹¹⁰⁷

Sökmen, ordudan, camiden ve eğitimden politikanın uzak tutulması gerektiğini, bu yerlere politikayı sokmanın ihanet olduğunu söyler: “...Nasıl ki, vatanın, milletin varlığını korumakla mükellef olan orduya politika sokmak hıyanet ise camilere ve hatta ilim müesseseleri olan mabetlere de politika sokmak hıyanettir.”¹¹⁰⁸

Ülkede yaşanan tüm bu olumsuzlukların ve üniversite olaylarının önlenmesi için Sökmen, sert tedbirlerin alınması ve cezaların uygulanması taraftarıdır. Ona göre, İngiltere, Fransa ve Almanya’da sosyalist ve komünist hareketlere nasıl cezalar uygulanmışsa, Türkiye’de de verilen cezaların uygulanmasını ister. Buna niçin taraftar olduğunu ve gerekçelerini de, Deniz Gezmiş, Yusuf Arslan ve Hüseyin İnan’ın idam kararlarının Senato’da görüşüldüğü oturumlarında ortaya koyar. Sökmen her ne kadar idam kararının uygulanmasından yana olsa da, vicdani olarak bundan duyduğu rahatsızlığı da şu sözlerle anlatır:¹¹⁰⁹

“...Bu arada bir noktayı da belirtmeyi bir vicdan borcu saymaktayım, idamları istenen talebeler bidayette masum gençlerdi. Bu talebeleri, sosyal adalet, gelir dengesizliği ve ilerencilik propagandası ile anarşist yapan sapık ve satılmış profesör, doçent ve asistanlar ile gözleri iktidar hırsı ile dönmüş politikacılar mesul değiller mi? Hadiselerin cereyan tarzına göre asil mesul, bu çocukları anarşist hale getirenlerdir. Mesul oldukları mahkemelerce sabit görülerek hapsediliyorlar, bir müddet sonra da müşevvik ve muharrik profesörler acaba müsamahaya mı mazhar oluyorlar, yoksa vaktiyle sivil mahkemelerde olduğu gibi delil kifayetsizliğinden mi tahliye ediliyorlar? Bu hal, calibi dikkattir.

¹¹⁰⁷ Sökmen, “Profesörlerin Mektubu” **Dünya**, 2 Haziran 1971, s. 2; **Tayfur Sökmen Diyor ki...** “Profesörlerin Mektubu”, s. 129.

¹¹⁰⁸ **CSTD**, Cilt: 47, Bileşim: 61, Toplantı: 7, Tarih: 30.9.1968, s.422; **Tayfur Sökmen diyor ki...** “İktidar ve muhalefet çatışması fırsat kollayan sağcı ve solcuların işine yarıyor.”, s. 79.

¹¹⁰⁹ **CSTD**, Cilt: 4, Bileşim: 82 Toplantı: 11, Tarih: 16.3.1972, s. 82.

Sökmen aslında cezalandırılması gerekenlerin bu gençlerden ziyade onları kendi emelleri için kullanın ve yönlendiren, üniversite hocaları ile iktidara biran önce ulaşmak isteyen politikacılar olduğunu söyler.¹¹¹⁰

“Hayatın ağır ve acı sıkıntıları içinde veya meddü cezri arasında didişerek yetişip, memleketine hizmet etmek amacı ile köylerden, kentlerden koşarak üniversitelere gelen masum Türk gençleri birtakım sapık ve satılmış profesör, doçent ve asistanlar ile iktidara biran evvel gelmek hevesi ile kıvranan insafsız politikacıların iblisane telkin ve tahriklerine kapılarak bugün birer şehir eşkıyası olmaktan çok ileri gidip, aziz Atatürk’ün bin müşkilat içinde işgal ve istiladan kurtardığı bu mübarek memleketi, Atatürk’ün nerede görülürse başının ezilmesini emrettiği komünizmin istilacılarına öncülük etmekte.”

Sökmen bu sözlerle her ne kadar gençlerin kandırılmış olduklarını kabul etse de, memleketin en büyük düşmanı olarak gördüğü aşırı sağ ve sol hareketlerin önlenmesi için bu suça karışanların cezalandırmasını gerekli görür.

4.3.2.4. Sıkıyönetime Bakış Açısı

12 Mart Muhtırasını doğuran ülkenin içindeki karışıklıklar, 12 Mart sonrası kurulan Partiler üstü bir hükümetle, partilerinde desteğiyle, reformlar yaparak, ülkede huzur ve güven yaratabileceği umudunu taşıyanlar, kısa sürede tekrar umutsuzluğa düşeceklerdi.

Böyle bir ortamda reform hükümeti olarak en başta sosyal adaleti yaygın bir biçimde gerçekleştirmek niyetinde olan Erim Hükümeti’nin önceliği asayişsizliğin her geçen gün artmasıyla değişiyordu. Nihat Erim bunun sinyallerini 23 Nisan Ulusal Egemenlik Bayramı nedeniyle yaptığı radyo ve televizyon konuşmasında veriyordu. Erim, özellikle asayiş konusu üzerinde durmuş ve *“Olağanüstü davranışlar karşısındayız. Bu davranışları olağanüstü tedbirlerle yok edeceğiz.”* demişti. Banka soyma, adam kaçırma ve bomba atma gibi olayları düzenleyenlere çok sert bir dille çatan Erim, *“Bunlar bugünkü son azgınlıklarının içinde boğulacaklardır. Alınacak tedbirler balyoz gibi kafalarına hemen inecektir.”* şeklinde konuşmasına devam etmiş ve hükümeti daha geniş yetkilerle güçlendirecek Anayasa değişikliğinin *“Hükümet kadar sorumluluk taşıyan TBMM tarafından gerçekleştirileceğini”* belirtmişti.¹¹¹¹

¹¹¹⁰ **Tayfur Sökmen diyor ki...** “Atatürkçüyüm diyen anarşist olamaz”, s. 146; **Son Havadis**, 20.05.1972.

¹¹¹¹ “Erim, anarşistlere çattı, Asayiş için Anayasa değişecek”, **Cumhuriyet**, 23 Nisan 1971, s. 1.

İlerleyen günlerde Erim benzer açıklamalarını devam ettirmiş, Türkiye’de gerçekleşen anarşik hareketlerin: *“Parlamentar rejimi yıkmaya yöneldiğini”* belirterek, *“Bunların niyetleri bu düzeni değiştirip yerine Marksist-Leninist ve Mao’cu bir sistem getirmektir”* demiştir. Erim’in bu açıklamaları sol eğilimli çevrelerde rahatsızlık yaratmış, Erim’in devrimci güçlere karşı kaba kuvvet gösterisine hazırlandığı yorumları yapılmıştı. Dev-Genç Genel Başkanı Ertuğrul Kürkçü’de: *“Anti emperyalist mücadeleyi durdurmak ve devrimci hareketin legal imkanlarını yok etmek istiyorlar. Büyük kapitalist çevrelerden yardım gören Erim hükümetini hiçbir zaman desteklemeyiz.”* ¹¹¹²

Devam eden olaylar sebebiyle artan halkın huzursuzluğu böylece reform isteğinin önüne geçmiş ve alınması gereken tedbirleri farklılaştırmıştı. Bu tedbir 26 Nisan 1971 tarihinde uygulamaya konulmuştu. On bir ilde sıkıyönetim ilan edildi. ¹¹¹³ Bakanlar Kuruluna göre *“Vatan ve Cumhuriyete kuvvetli ve eylemli bir kalkışma”* mevcuttu. ¹¹¹⁴ Nihat Erim imzalı Başbakanlık tezkeresi olarak TBMM’nin onayına sunulan Sıkıyönetim ilanı şöyleydi: ¹¹¹⁵

“Memleketimizde uzun süreden beri gözlemlenen çıkarıcı çevrelerin tutumu ile anarşik nitelikteki eylem ve davranışların sadece kamu düzeni ve güvenliğini bozucu amaçlara yönelmiş olmayıp aslında ideolojik maksatlarla Devletin temel nizamına, yurt bütünlüğüne, vatan ve laik Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma mahiyeti aldığını gösterir kesin belirtilerin meydana çıkması nedeniyle, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 124 ncü maddesi gereğince İstanbul, Kocaeli, Sakarya, Zonguldak, İzmir, Eskişehir, Ankara, Adana, Hatay, Diyarbakır ve Siirt illerinde 26.4.1971 günü saat 24,00 ten itibaren bir ay süre ile Sıkıyönetim ilanı Bakanlar Kurulunca 26.4.1971 tarihinde kararlaştırılmıştır. Keyfiyetin Türkiye Büyük Millet Meclisinin onamasına sunulmasını arz ederim.”

¹¹¹² “Anayasa için 2 Fransız uzman geliyor”, **Cumhuriyet**, 25 Nisan 1971, s. 1.

¹¹¹³ 1961 Anayasasının Sıkıyönetimle ilgili 124. maddesi şöyledir:

“b) Sıkıyönetim ve Savaş Hali

Madde 124- (20.9.1971-1488) (29) Savaş hali, savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi, ayaklanma olması veya vatan ve Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışmanın veya ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren veya Anayasanın tanıdığı hür demokratik düzeni veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketleri hakkında kesin belirtilerin ortaya çıkması sebebiyle Bakanlar Kurulu, süresi iki ayı aşmamak üzere, yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya her yerinde sıkıyönetim ilân edebilir ve bunu hemen Türkiye Büyük Millet Meclisinin onamasına sunar. Meclis, gerekli gördüğü zaman, sıkıyönetim süresini kısaltabileceği gibi, tamamıyla de kaldırabilir. Meclisler toplanık değilse, hemen toplantiya çağırılır.

Sıkıyönetimin her defasında iki ayı aşmamak üzere uzatılması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin kararına bağlıdır. Bu kararlar Meclislerin Birleşik Toplantısında alınır.

Sıkıyönetim veya genel olarak savaş halinde, hangi hükümlerin uygulanacağı ve işlemlerin nasıl yürütüleceği, hürriyetlerin nasıl kayıtlanacağı veya durdurulacağı ve savaş veya savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi halinde vatandaşlar için konulabilecek yükümler kanunla gösterilir.” <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm>; “Anayasa’nın Sıkıyönetim ili ilgili 124. Maddesi”; **Cumhuriyet**, 27 Nisan 1971, s. 1.

¹¹¹⁴ “Onbir ilde sıkıyönetim ilan edildi”, **Cumhuriyet**, 27 Nisan 1971, s. 1.

¹¹¹⁵ **TBMMTD**, Dönem: 10, Cilt: 10, Toplantı: 10, Tarih: 28.4.1971, s. 295.

Başbakanlığın bu tezkeresi 24 Nisan 1971 tarihli TBMM Birleşik Toplantısında müzakere edilmeye başlanmıştı. Hükümet adına İçişleri Bakanı Hamdi Ömeroğlu Meclise ülkenin içinde bulunduğu karışıklığa sebep olan yıkıcı ve bölücü akımların hangileri oluşunu ve ne amaçladıklarını anlatmıştı. Ömeroğlu bölücü faaliyetleri, aşırı sağ ve aşırı sol faaliyetler olarak izah etmişti. Ona göre aşırı sağın yapmak istediği, lâikliğe aykırı olarak, Devletin sosyal, ekonomik ve hukukî düzenini dini esas ve inançlara dayandırmaktı. Bunu yapmaktaki amaçları da, demokratik ve lâik Cumhuriyeti temelinden yıkmak, Halifeliği getirmek ve şeriat düzenini toplum hayatının her alanında hâkim kılmaktı. Ömeroğlu'na göre bu durum gerçekleşirse, Ortaçağlarda görülen koyu taassup zihniyeti toplum hayatını etkileyerek din ve mezhep kavgalarını başlatacak, mezhep farklılıklarından doğacak karışıklıklarda ülkeyi sonu belli olmayan karanlıklara sürükleyecekti. Ömeroğlu, aşırı sağın bu amaçlarına ulaşmak için gizli teşkilâtlar kurduklarını ve bu teşkilâtların da yurt dışından beslendiklerini kesin olarak tespit ettiklerini söyler.¹¹¹⁶

Ömeroğlu'nun aşırı sağ için söylediklerinden sonra aşırı sol için söyledikleri ülkenin içinde bulunduğu o zor durumu netleştiriyordu. Ömeroğlu'na göre, aşırı solunun asıl hedefi, mevcut Devlet düzenini, şehir ve kır gerillacılığının her çeşit faaliyetleriyle ve kendi düşüncelerine uygun bir siyasal örgütün önderliğinde işçi, köylü ve gençliği de ayaklandırarak halk savaşı yoluyla yıkmak ve yerine Marksist, Leninist veya Maoocu bir devlet düzeni kurmaktı. Bunun için de silahlı saldırılara girişmişlerdi. Ömeroğlu, bu ideolojik grupların kendi içlerinde bile çalışma içinde olduklarına dikkat çekerek, bu grupların faaliyetlerini devam ettirmek için ihtiyaç duydukları parayı temin için de banka soymak, adam kaçırmak, tehditle para istemek yollarını seçtiklerini söyler. Ayrıca Ömeroğlu, bu grupların ülkede karışıklık ve terör havası yaratmak için, başta büyük şehirler olmak üzere her gün yurdun birçok yerlerinde patlamalar, silahlı çatışmalar, devam ettirdiklerini, önceleri bir korku havası yaratmak için başvurulan bu eylemlerin, artık hayata kasteder bir duruma geldiğinin de altını çizer.¹¹¹⁷

Ömeroğlu, bu iki grubun (aşırı sağın ve solun), üniversitelerde ki amaçlarını da; *“Atatürk'ün Cumhuriyeti emanet ettiği Türk Gençliğinin gerçek Atatürkçü ülkülere göre değil, kendi sakat ideolojilerine göre eğitilmelerini gerçekleştirmek”*

¹¹¹⁶ TBMMTD, Dönem: 10, Cilt: 10, Toplantı: 10, Tarih: 28.4.1971, s. 296.

¹¹¹⁷ a.y.

olduğunu söylüyordu. Hükümet adına söylenen bu sözler aslında, yıllardır Tayfur Sökmen'in yaptığı konuşmalarında, yazdığı yazılarda, hem milletini hem de meclisi uyardığı konuların devlet tarafından dile getirilmesiydi.

Sökmen, müzakere edilen sıkıyönetime taraftar olmuş ve ilan edilmek istenen sıkıyönetimi: “...*Memleketin yüksek menfaati namına alınmış isabetli bir karar*” olarak görmüştür. Sökmen, birkaç senedir memleketimizde Atatürkçülük, devrimcilik ve ilericilik namına yaratılan anarşist ve huzursuzlukların bir türlü hükümetler tarafından önlenememesini ise bu hareketlerin Şimal komşumuz (Rusya) tarafından desteklenmesine bağlıyordu. Sökmen Rusya'nın Türkiye'nin NATO'da olması dolayısıyla, 1945'de olduğu gibi, doğrudan doğruya saldıramadığını, ülkede bulunduğu taraftarlarla ve onları “*Atatürkçülük*” ve “*İlericilik*” maskesi altında kullanarak ideallerine ulaşmaya çalıştığını söyler. Rusya'nın Türkiye üzerindeki oyunlarının çok daha eskiye dayandığını anlatan Sökmen, bu tarihi olaylar üzerinden şimdi üniversitelerde olan olayların aslında bunların bir devamı olduğunu iddia ediyordu.¹¹¹⁸

Sökmen, bu gibi yolunu şaşırımların asıl rahatsız edici ve tiksinti verici tarafının ise, “...*kendilerini Atatürkle kıyaslamaları, sonra da kanun ve nizam harici giriştikleri hareketleri Millî Mücadeleye benzetmeleri*” olduğunu söyler. Üniversitelerin içine düştüğü karışıklıklarında sebebini de anlatan Sökmen, oradaki birtakım hocaların Anayasa'yı kendilerine göre yorumlayarak, sınırsız bir özgürlük adı altında, bu bölücü hareketlerde bulunanları kahramanmış gibi göstermelerinin ve onları desteklemelerinin bu yaşanan karışıklıklarda başlıca rolü oynadığının altını çizer. Sökmen, sözlerinin sonunda, 12 Mart muhtırasının ülkede kardeş kavgasını önlediğini belirterek, hiç kimsenin Atatürk Türkiye'sini yıkmaya gücünün yetmeyeceğini söyler.¹¹¹⁹

28 Temmuz 1971 tarihinde çıkartılan sıkıyönetimin iki ay daha uzatılması müzakerelerinde Sökmen, sıkıyönetimin tekrar uzatılması taraftarı olmuş, Erim hükümetinin, sağcısı ile solcusu ile sosyalisti ile mücadelesinde başarılı olmasını temenni ederek, bu mücadelede her türlü hizmet yapmayı bir vatan vazifesi olarak görür. Sıkıyönetimin ülkedeki olayların hızını kestiğini; fakat ülkeyi bölmeye yönelik bu hareketlerin kökünü kazımak ve kurutmak için daha çok mücadeleye

¹¹¹⁸ TBMMTD, Dönem: 10, Cilt: 10, Toplantı: 10, Tarih: 28.4.1971, s. 317.

¹¹¹⁹ a.y.

ihtiyaç olduğunu söyler. Sözlerinin devamında Rusya'nın Türkiye üzerindeki ideallerinden bahseden Sökmen, Atatürk'ün Batı yaklaşımını politikasının Rusya'yı nasıl rahatsız ettiğini, NATO'da olmanın Türkiye'ye neler kazandırdığını, Amerikan ittifakının niçin benimsendiğini, üniversitedeki olayların sebeplerini ve hocaların yaklaşımını, MİT ve Polis teşkilatının üslendiği kritik görevlerini uzun uzun anlattı.¹¹²⁰

Sökmen bütün anlattığı bu olaylardan sonra sözlerini tamamlarken, ülkeyi bugünkü huzursuzluk ortamına sokan en önemli sebebi, partiler arası ilişkilerin ülke menfaatine yönelik yürütülmemesi olarak gösterir. Sökmen'e göre, önemli memleket meseleleri ortaya çıkınca hislerden, parti menfaatlarından uzak kalınarak el ve fikir birliği ile meseleyi halletme yolu tutulmalıdır. Fakat bunun böyle olmadığını vurgulayan Sökmen, Türkiye'de çok partili hayata geçildikten sonra ülke menfaatlerini bir tarafa iterek parti menfaatlerinin ön sıraya geçirildiğinden yakınır. Partilerin bu olumsuz yaklaşımlarının ise, 27 Mayıs ihtilâlini doğurduğunu, aynı çatışmaların devamı da 12 Mart muhtırasını yarattığını söyler. Muhtıradan sonra kurulan partilerüstü hükümetin ise milletin umudu olduğunu, fakat partilerin yine önceki gibi kısır çekişmelerin içine girdiğini, fakat ülkenin durumunun bunu kaldıramayacağını zira artık ülkenin dertlerine çare bulmak gerektiğini söyler. Konuşmalardan sonra müzakerelerin yeterli görülmesiyle sıkıyönetimin uzatılması mecliste oylanmış ve 2 ay daha uzatılmıştı.¹¹²¹

Erim Hükümetinin asayişini sağlamak ve olayları kontrol edebilmek için 26 Nisan 1971 yılında uygulamaya koyduğu sıkıyönetim, Erim'in başbakanlığı boyunca ve sonrasında Eylül 1973 tarihine kadar sürmüştü. Sökmen, sıkıyönetimin 2 aylık sürelerle uzatılması müzakerelerinde konuştuğu oturumlarda sıkıyönetimden yana olmuş ve Erim Hükümetinin bu kararını desteklemişti.¹¹²²

4.3.2.5. Amerika'ya Bakışı

Tayfur Sökmen, Amerika'yı dost ve müttefik ülke olarak tanımlar. Sökmen, yazılarında ve konuşmalarında Amerika ile olan ilişkilerin başlangıcını Atatürk

¹¹²⁰ **TBMMTD**, Dönem: X, Cilt: 10, Toplantı: 10, Tarih: 23.7.1971, s. 392-395.

¹¹²¹ **TBMMTD**, Dönem: X, Cilt: 10, Toplantı: 10, Tarih: 23.7.1971, s. 395.

¹¹²² Tayfur Sökmen'in, sıkıyönetimin uzatılmasına dair yapılan müzakerelerde katıldığı oturumlar ve yaptığı konuşmalar şunlardır: **TBMMTD**, Dönem: XI, Cilt: 11, Toplantı: 11, Tarih: 24.1.1972, s. 209; **TBMMTD**, Dönem: XI, Cilt: 11, Toplantı: 11, Tarih: 19.7.1972, s. 713; **TBMMTD**, Dönem: XII, Cilt: 12, Toplantı: 12, Tarih: 24.11.1972, s. 29-32; **TBMMTD**, Dönem: XII, Cilt: 12, Toplantı: 12, Tarih: 25.1.1973, s. 124-126.

dönemine dayandırır. Ona göre bu ilişkilerin başlamasına asıl sebebin Rusya'nın Türkiye'ye karşı izlediği siyaset olduğunu söyler. Özellikle Rusya'da 1924 yılından sonra komünizmin kuvvet kazanmasıyla yarattığı tehlikeden korunmak için Türkiye'nin müttefik aramak zorunda kaldığını, bunun için de Avrupa ve Amerika'yla müttefik olduğunu belirtir. Sökmen, Rusya'ya karşı Avrupa ve Amerikalılarla dostluk kurmanın Türk Milleti, Türk vatani için fayda sağlayacağını kabul eden aziz Atatürk'ün, her işte olduğu gibi, bunda da haklı olduğunun gelişen olaylarla anlaşıldığının altını çizer.¹¹²³

Sökmen'e göre, Atatürk'ün haklılığını ortaya koyan ve Rusya'nın Türkiye'ye karşı düşmanlığını gösteren olayın: *“Memleketimizde ne Amerika füzesi; ne Amerika üssü, ne de ortada hiçbir tahrik sebebi de yokken; sırf tarihi emellerini tahakkuk ettirmek gayesiyle Şimal komşumuzun 1945 te üç vilâyetimizle boğazlardan üs istemeleri”*dir. Sökmen, bu tarihten sonra Atatürk'ün de arzu ve eğilimlerini dikkate alan CHP'nin büyük çabalarla geliştirdiği Avrupa ve Amerika dostluk ve ittifakının, Türkiye'ye sağladığı faydaları yok etmek için kampanya başlatıldığını ve Amerika düşmanlığı yaratılarak olaylar çıkarıldığını söyler. Sökmen, Rusya'nın tehdidine karşı Türkiye'nin yanında olan Amerika'nın dostluğuna kıymet verdiği için, dost ve müttefik Amerika aleyhindeki davranışları hoş karşılamadığını belirtir. Sökmen'e göre, üniversitelerde çıkan olaylar ve Amerikan karşıtlığının en hazin ve üzücü tarafının, *“...bu gibi nizam ve huzur bozucu hareketlerin Atatürkçülük ve devrimcilik”* adına yapıyor olmasıdır.¹¹²⁴

Amerikan karşıtlığının en belirgin karşılığı 6. Filo'nun protesto edilmesi idi. Filo'nun protesto edilmesi ve çıkan olaylar Amerikan karşıtlığı propagandasının ne denli etkili olduğunun da göstergesiydi. Bu protestoları eleştiren Sökmen, bu olayla ilgili şunları söyleyecektir:¹¹²⁵

“...hala da huzursuzluk içinde çırpınıp duruyoruz. Zira iktidar ve muhalefet çatışmalarından fırsat bulan sağcılık, solculuk kuvvet bulup memleket sathında sere serpe at oynatmaya başladılar. Solcuların Dolmabahçe Rıhtım nümayişleri yapıp sokaklara (Go Home) yazmaları, buna karşı da sağcıların ilahi bir yer olan mabetlerimizde politika namazı kılmaya başlamaları... Dolmabahçe Rıhtımında nümayiş yapılır, kime? Dost ve müttefik donanmasına değil, zinhar, Namıslı Dolmabahçeye çevrilmiş müstevli donanmasına karşı yapılır. Yoksa dost ve

¹¹²³ CSTD, Cilt: 57, Bileşim: 57, Toplantı: 9, Tarih: 7.4.1970, s. 539.

¹¹²⁴ CSTD, Cilt: 57, Bileşim: 57, Toplantı: 9, Tarih: 7.4.1970, s. 540; “AP senatörü Özer, ‘Millet, Anayasanın Esiri Oldu’ dedi”, **Cumhuriyet**, 8 Nisan 1970, s.1.

¹¹²⁵ CSTD, Cilt:47, Bileşim 61, Toplantı: 7, Tarih: 30.9.1968, s.422; **Tayfur Sökmen diyor ki...** “İktidar ve muhalefet çatışması fırsat kollayan sağcı ve solcuların işine yarıyor.”, s. 78-79.

müttefiklere yapılmaz. Yapılan nümayişler düpedüz küstahlık ve tecavüzdür. Mabetlerde namaz kılınır, ibadet yapılır, ama politika namazı asla kılınmaz. Nasıl ki, vatanın, milletin varlığını korumakla mükellef olan orduya politika sokmak hıyanet ise camilere ve hatta ilim müesseseleri olan mabetlere de politika sokmak hıyanettir.”

Sökmen yazılarından da, konuşmalarından da anlaşılacağı gibi iki kutuplu dünyada Amerikan ittifakını desteklemektedir. Bunu kendisi de şu sözlerle ifade eder: “...bugünkü dünya şartları içinde Amerika düşmanlığının mefhumu muhalifi Rus dostluğu mânasına geldiği itiraz kabul etmez bir hakikattir.”¹¹²⁶

Sökmen’e göre birtakım yazarların gençleri tahrik ederek yaratmak istedikleri kargaşalık ve Amerikan aleyhtarlığının asıl maksadı, Türkiye’yi Amerikan ittifakından uzaklaştırıp, Rusya’ya yaklaştırmaktır. Bu konuyla ilgili 17.11.1970 tarihinde Hürriyet gazetesindeki köşesinde “Amerika bizden kopuyor”¹¹²⁷ başlığını taşıyan Kasım Gülek’in yazısını eleştirir ve şunları söyler:¹¹²⁸

“Sayın Kasım Gülek Beyin ‘Amerika bizden kopuyor’ başlıklı yazısının muhtevasında dost ve müttefikimiz Amerika aleyhine birkaç senedir girişilen olayların izahı vardır. Bunlar birtakım yolunu şaşırılmış kimselerin masum gençlerimize yaptıkları esef verici davranışların bir neticesi olduğu meydana. Bu esef verici davranışları tertibedenlerin maksat ve gayeleri bizi Amerika dostluğundan ve NATO ittifakından ayırıp kendi başımıza yalnız bıraktıktan sonra, Türkiye’mizi Rusya’nın Bolşevik blokun lokması haline getirmektedir.”

Sökmen’in konuşmasından da anlaşıldığı gibi, Rusya’ya karşı olan güvensizliği ve Türkiye’ye karşı izlediği siyasetten endişe duyması, onun Amerikan ittifakını savunmasında en büyük etki sahibidir.

4.3.2.6. Rusya Hakkında Düşünceleri

Tayfur Sökmen’in tüm konuşmalarında ve yazılarında Rusya karşıtlığı çok net bir şekilde görülür. Hiçbir değerlendirmesinde Rusya’ya karşı olumlu düşüncesi yoktur. Bu karşıtlığında tarihi sebeplerin yanında, özellikle Rusya’nın benimsediği emperyalist düşünce olarak komünizmin etkisi fazladır. Sökmen, Rusya’yı ve dolayısıyla komünizmi Türkiye için en tehlikeli unsur olarak görür.

Sökmen, Türkiye’ye karşı Rus tehlikesinin başlangıcını Altınordu Devleti’nin 15. Yüzyılda yıkılmasıyla başlatır. Bu yıkılıştan sonra fırsat bulan Rusya’nın ilk yaptığı şey ise Türkiye’ye saldırmak olmuştur. Sökmen, Baltacı Mehmet Paşa’nın ağır bir anlaşma imzalatarak dizginlediği Rusya’nın, fırsat bularak yeniden

¹¹²⁶ CSTD, Cilt: 57, Bileşim: 57, Toplantı: 9, Tarih: 7.4.1970, s. 539.

¹¹²⁷ Yazının içeriği için bkz.: Kasım Gülek, “Amerika bizden kopuyor”, **Milliyet**, 17.11.1970.

¹¹²⁸ CSTD, Cilt: 62, Bileşim: 9, Toplantı: 10, Tarih: 19.11.1970, s. 73.

Türkiye'ye saldırmaya başlamasıyla, Osmanlının ittifak kurarak Rusya'yı durdurduğunu, fakat Osmanlı'nın zayıflamasıyla birçok bölgenin Ruslar tarafından işgal edildiğini tarihi seyri içerisinde anlatır. Birinci Dünya Savaşı'nda ise, Rusya'nın birçok bölgeyi işgal ve istila ettiğinden bahseden Sökmen, bu işgal ve istiladan zarar görmemiş aile kalmadığını vurgular. Bolşevik ihtilalinden sonra ise, Mustafa Kemal ile Lenin'in içinde buldukları güçlükler, Türk-Rus yakınlaşmasını zaruri kılmış idi. Karşılıklı menfaatler etrafında olan ilişkilerde, Rusya'nın Türkiye'ye maddi yardım yapması karşılığında, Türkiye'nin de Rusya'da bulunan Türk ve Müslümanlar nezdindeki manevi nüfuzunu ihtilaller lehine kullanarak yardımda bulunmuştu. Sökmen, Bolşeviklerin kendilerini ilk tanıyan Ankara Hükümetine dost görünüp yardımda bulunmayı menfaatlerinin bir icabı gördüğünü, bu menfaatlerinin devamını sağlamak içinde, bir anlaşmayla birbirlerinin iç işlerine karışmamayı ve topraklar üzerinde bir istekte bulunmamayı iki taraf taahhüt etmişlerdi.¹¹²⁹

Tayfur Sökmen'in Türk-Rus ilişkilerinin tarihi seyrini anlatmaktaki maksadı, *"Huylu huyundan vazgeçmez"* sözüne zemin hazırlamaktı. Zira Sökmen, Rusya'nın Türkiye'ye karşı takip ettiği politikanın, güçlü olduğu zamanlarda saldırmak, güçsüz ve menfaatinin olduğu zamanlarda ise dost görünmek üzerine kurulduğunu izaha çalışır.

Sökmen'e *"Huylu huyundan vazgeçmez"* sözünü söyleten olay ise, Sökmen'in anlatımıyla, 1936 yılında Rusya'nın Türkiye'yi Rusya haritası içerisinde altıncı hayali bir Cumhuriyet olarak göstermesiydi. Sökmen, *"...Bu hal Türkün ve Türkiye'nin varlığını temin eden ve koruyan Mustafa Kemal'i çok üzmüş olmalı ki, Rus Sefarethanesinde Rus Sefiri Karahan'a bu hareketin gerek mevcut muahedeye ve gerekse Türk-Rus dostluğuna uymadığını Stalin'e bildirmesini ihtar etmişti."* sözleriyle, Atatürk'ün tepki gösterdiğini hatta büyük bir mecburiyet içinde kurulan Türk-Rus dostluğunun devam etmeyeceğini bildiren Atatürk, yavaş yavaş Batı dünyası ile dostluk kurma yolunu seçmişti.¹¹³⁰ Sökmen'e göre Atatürk, Rusya'nın Türkiye'yi rahat bırakmayacağı hakikatini ilk defa 1924 de görmüş ve ömrünün sonuna kadar da Rusya'ya karşı temkinli davranmıştı. İnönü'de Atatürk'ten sonra bu

¹¹²⁹ Sökmen, "Türk-Rus dostluğu", **Dünya**, 11 Ocak 1966, s. 2; **Tayfur Sökmen Diyor ki...** "Türk-Rus Dostluğu", s. 162-163.

¹¹³⁰ Sökmen, "Türk-Rus dostluğu", **Dünya**, 11 Ocak 1966, s. 2; **Tayfur Sökmen Diyor ki...** "Türk-Rus Dostluğu", s. 163.

temkinli siyaseti devam ettirmiş, Rusya'ya karşı 1948-1949 yıllarında Türkiye'nin NATO'ya girmesi için de büyük gayret göstermişti.¹¹³¹

Sökmen, Rusya hakkındaki konuşmalarını ve yazılarını 1960 sonrası yaptığını görmekteyiz. Zira Türkiye'nin 1960 sonrası değişen siyasî ikliminde, solun ve sosyalizmin ideolojik olarak itibar görmesi, bu kavramların karşılığı komünizmin öne çıkmasına zemin hazırlamıştı. Sökmen'in Rusya'ya karşı güvensizliği ve ülkedeki sosyalistleri desteklediği ve karışıklık çıkarttığı düşüncesi, bu durumdan da Türkiye'nin zarar göreceği endişesi, bu konu üzerinde yoğun bir şekilde durmasının sebeplerindendi.

Sökmen'e göre komünist Rusya emperyalistlikte çarlık Rusya'sının bir devamı idi. Bunun en somut kanıtı da, İkinci Dünya Savaşı sırasında Stalin'in Türkiye'den talepleriydi. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sırasında, her türlü konuda Rusya'nın aleyhine hiç bir şey yapmadığı gibi, Almanların Kafkaslara geçmesine izin vermemişti. Türkiye'nin gösterdiği bu dostane davranışa karşılık Rusya, galip devletler arasına katılınca, savaş sonrası, bizden Kars, Ardahan ve Boğazlardan bir üst verilmesini istemişti.¹¹³²

Sökmen, bu geçmişe dönük Rusya'nın Türkiye'ye yaptıkları emperyalist istek ve düşmanca davranışlardan bahsederken, Türkiye'deki komünistlere karşı bir savunma yapıyordu. Komünizmin Türkiye için nasıl tehlike olduğunu, bu ideolojide olanlarında Türkiye'yi bölme, parçalama ve komünizmin bir uydusu yapma düşüncesiyle hareket ettiklerini ortaya koymaya çalışıyordu. Sökmen, komünist söylemlerle Amerika'yı protesto edenlere ve NATO'ya girmekle Türkiye'nin bağımsızlığını kaybettiğini söyleyenlere karşılık, Rusya'nın bu emperyalist yaklaşımını örnek vermekteydi. Sökmen, Amerikan karşıtlarına, Komünist Rusya'nın zaman zaman dost görünmesine rağmen her zaman tehlike teşkil edeceğini bildiği için Atatürk'ün, 1924 yılından sonra Batı ve Amerikan dostluğuna kıymet ve ehemmiyet verdiğini, komünizmin nerede görülürse de kafasının ezilmesi gerektiğini vasiyet olarak işaret ettiğini vurgular.¹¹³³

Sökmen, Türkiye'de 1965 sonrası üniversitelerde çatışmaların çıkması, Amerikan karşıtlığının olması ve toplumsal huzurun bozulmasının en büyük sebebi

¹¹³¹ Sökmen, "Üçüncü Dünya'da yer arayanlar", *Dünya*, 26 Nisan 1966, s. 2.

¹¹³² Sökmen, *C.H.P. Ortadadır...* s. 4-5.

¹¹³³ Sökmen, *C.H.P. Ortadadır...* s. 5; Sökmen, "Üçüncü Dünya'da yer arayanlar", *Dünya*, 26 Nisan 1966, s. 2.

ve destekleyicisinin Rusya olduğunu iddia eder. Zira Sökmen'e göre “*Solculuk ve sosyalistlik de, komünizmin öncüsü olup, müesses nizamı bozan kanun tanımayan anarşistliktir.*”¹¹³⁴ Sökmen, bu iddialarda bulunurken bu söylediklerinin dayanağı olarak da, Rusya'nın Türkiye üzerinde elde etmeye çalıştığı menfaatlerini siyasetini değiştirerek uygulamaya çalıştığını söyler.

Tayfur Sökmen göre, Türkiye'de birkaç senedir Atatürkçülük, devrimcilik ve ilericilik namına yaratılan anarşizm ve huzursuzlukların bir türlü önlenememesinin temel sebebi, Rusya'nın Türkiye üzerindeki politika değişikliğidir. Zira Rusya artık 1945 yılındaki gibi saldıramadığından, çünkü Türkiye NATO üyesidir, onun için Rusya'nın, ülkede bulunduğu taraftarlarla ve onları “*Atatürkçülük*” ve “*İlericilik*” maskesi altında kullanarak ideallerine ulaşmaya çalıştığını söyler. Sökmen, Rusya'nın Türkiye üzerindeki oyunlarının hiç bitmediğini, sadece yöntem değiştirdiğini, şimdiki üniversite olaylarının da bu değişen yöntemin bir devamı olduğunu iddia ediyordu.¹¹³⁵ Ayrıca Sökmen, Türkiye'deki sosyalistlerin Rusya'nın kışkırtmasıyla “*Bağımsız Türkiye*” istiyoruz söylemlerine, Çekoslovakya'yı örnek vererek, onlarında bağımsızlık isterken Rusya'nın işgaline uğradılar diyerek, sosyalistlerin Türkiye'yi Rusya'nın bir uydusu yapmak istediklerinden bahseder.¹¹³⁶

Neticede Sökmen'in, çoğu konuşmasında ve yazılarında Rusya'ya karşı güvensizlik ve karşıtlık görülmektedir. Sürekli olarak Rusya uyarısı yapan Sökmen'in asıl endişesi, Rusya'nın dışardan desteklediği ve Türkiye'de karışıklıklara sebep olan solcu-sosyalistlerin çıkardığı olaylarla Türkiye'nin düzeninin bozması olasılığıdır. Ona göre düzenin bozulması anarşinin doğması demektir. Anarşinin doğması ise memleketin felakete sürüklenmesiydi. Bu felaket Türk Milletini ve vatanını tehlikeye sokabilirdi.¹¹³⁷

4.3.2.7. Suriye'nin Türkiye Siyaseti Üzerine Düşünceleri

Tayfur Sökmen, Hatay'ın Türkiye'ye katılmasından sonra Suriye'nin izlediği siyaseti ve orada kalmış olan Türklerin durumunu yakından takip etmiş, yaşanan olumsuzlukları her fırsatta gündeme getirerek, dikkatleri Hatay üzerine çekmeye çalışmıştır. Özellikle 1954 yılında gazetelerde çıkan Hatay'ın Suriye'ye ait bir toprak

¹¹³⁴ **Tayfur Sökmen Diyor ki...** “Hadiseler karşısında düşüncelerim”, s. 158.

¹¹³⁵ **TBMMD**, Dönem: 10, Cilt: 10, Toplantı: 10, Tarih: 28.4.1971, s. 317.

¹¹³⁶ **CSTD**, Cilt: 55, Bileşim: 21, Toplantı: 9, Tarih: 6.1.1970, s.9; Sökmen, “Aşırı solun tahrikleri”, **Dünya**, 3 Şubat 1970, s. 3; **Tayfur Sökmen diyor ki...** “Aşırı Solun Tahrikleri”, s.75.

¹¹³⁷ **CSTD**, Cilt: 54, Bileşim: 16, Toplantı: 9, Tarih: 23.12.1969, s. 587.

parçası olduğuna dair haberler, Sökmen'i fazlasıyla rahatsız etmişti. Bu rahatsızlığını 24 Şubat 1954 yılı Dışişleri Bakanlığı'nın bütçe görüşmelerinde dile getirmişti. Sökmen, zamanın Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü'nün, dört yıllık dış siyaseti değerlendirdiği konuşmasından sonra, Suriye konusuna hiç değinilmemiş olmasının kendisi üzerinde yarattığı üzüntüyü kürsüden paylaşmış ve Suriye'nin Hatay üzerindeki siyasetine kayıtsız kalındığı eleştirisini yapmıştı. Sökmen, Hatay konusundaki hassasiyetini ortaya koyarak, bunun siyaset üstü milli bir dava olduğunu, bu konuda Dışişleri Bakanlığının gerekli tedbirleri alması gerektiğini söylemişti.¹¹³⁸

Aslında Sökmen, Suriye'nin Hatay konusundaki olumsuz tavırlarını ve izlediği siyaseti meclisteki bu görüşmelerden önce, Başbakan Adnan Menderes'e bir mektup yazarak bildirmiş ve onun bu konuya dikkatini çekmek istemişti. Mektubunda, Suriye'nin yıllardan beri Türkiye'ye beslediği kötü niyetlerini her fırsatta gösterdiğini, bunun en önemli göstergesinin de Hatay'ı ve Güney Anadolu'yu istemeleri olduğunu yazar. Bunu gerçekleştirmek için de, Ermeni Taşnak ve Türkiye'ye muhalif olan Kürtleri, Komünist teşkilatlarını himaye ettiğini, kaçakçılığı teşvik edip, diğer zararlı hareketlere destek verdiğini ve böylece Türkiye'nin aleyhine bir fesat oluşturduğunu yazar.¹¹³⁹ Sökmen'in bu uyarılarının kayda değer olduğunu, 20 Ağustos 1954 tarihli Bakanlar Kurulu kararında görmek mümkündür. Zira bu kararda, Suriye'de basılan ve Hatay ile İskenderun'u Suriye toprakları dahilinde gösteren haritaların Türkiye'ye sokulmaması için gerekli tedbirlerin alınması kararı vardı.¹¹⁴⁰ Bakanlar Kurulu'nun bu kararı Sökmen'in, Suriye'nin Türkiye aleyhtarı olumsuz siyasetinden duyduğu rahatsızlığın yersiz olmadığını ve tedbir alması gerektiğini ortaya koymuştur.

Sökmen'in her fırsatta gündeme getirdiği Suriye'nin Türkiye aleyhtarı siyaseti elbette yeni değildi. Hatay'ın Türkiye katılmadan önce başlayan bu siyaset, Hatay'ın Türkiye'ye bağlanmasıyla daha da artmıştı. Suriye, Hatay'ın Türkiye'ye

¹¹³⁸ **TBMMTD**, Dönem: IX, Cilt: 28, İçtima:4, Tarih: 24.II.1954, s. 793; Bu görüşmeler, Tayfur Sökmen'in iddiaları ve Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ile tartışması ayrıntılı bir şekilde çalışmamızın, "*1954 Hariciye Vekâleti Bütçesinde Suriye Tartışmaları*" başlığı altında aktarılmıştır. Bkz.: s. 260.

¹¹³⁹ **BCA**, Belge no: (030.01.18.106.8) Tayfur Sökmen'in 08 Şubat 1954 tarihinde Başbakan Adnan Menderes'e siyasi konulardaki görüşlerini ihtiva eden mektubu, s. 1.

¹¹⁴⁰ Sait Korkmaz, "Menderes Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri (1950-1960)", **Asia Minor Studies**, 4 (7), 2016, s. 57'den naklen **BCA**, (030.18.01.02.136.75.7) 20 Ağustos 1954.

dahil olmasını asla hazmedememiş, yakın zamana kadar da kendi toprağı gibi göstererek elde etmeye çalışmıştır.

Hatay'ın Türkiye ile birleşmesini bir düşmanlık sebebi olarak gören Suriye, İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye'nin NATO'ya girmesine ve Bağdat Paketi'nde yer almasına karşılık Sovyetler Birliğine yaklaşmıştı. Bu yaklaşımı değerlendiren Sovyetler, hem komünist propagandası hem de Türkiye aleyhtarlığını ustaca Suriye'de işlemiş ve Baas Partisi de bundan yeterince etkilenmişti. Baas Partisi'nin 1963 yılında solcu subaylara darbe yaptırarak hükümeti ele geçirmesi Türkiye düşmanlığı siyasetini devam ettirmişti. Suriye'de gelişen olaylar 1970 yılında Hafız Esad'ın bir darbeye iktidarı ele geçirmesine sebep olmuştu. Hafız Esad'ın iktidara gelmesinin şu açıdan önemi vardı, zira Esad, Antakya'ya bağlı Samandağ İlçesi'nde bir alevi Arap ailesinden doğmuştu. Esad'ın, doğduğu bölgenin Türkiye sınırları içinde kalması ve son derece Türkiye aleyhtarı fikirlerle yetişmiş olması onun açıktan bir Türkiye aleyhtarı politika takibi için yeterliydi. Bu Türkiye aleyhtarlığı ve Hatay'ı Suriye sınırları dahilinde gösterme siyaseti 1990'lı yıllara kadar devam etmiş, Sovyetlerin dağılmasıyla daha ılımlı bir politikaya dönmüştü.¹¹⁴¹

Suriye'nin Hatay'ı kendi topraklarında gösteren haritalar çizmesi ve bunu propaganda şeklinde dağıtması, senatoya Hatay Üyesi Mustafa Develi ve Tayfur Sökmen tarafından taşınmış ve gündem dışı konuşmalarıyla da senatonun dikkatine sunulmuştu.

Konuşmaların yapılmasına sebep olan olay: *“Suriye Hükümetinin Hatay'ı Suriye hududları içinde gösteren haritalar bastırıp Beyrut Hava Alanından Türkiye'ye gelen her yolcunun eline bir adet verdiklerine dair”* haberin gazetelerde yayınlanmasıyla olmuştu.¹¹⁴²

Senatoda bu konuda ilk söz alan Senatör Mustafa Deliveli olmuştu. Develi, bu konudaki hassasiyetlerinin, esaret altında kaldıklarından daha fazla olduğunu söyleyerek söze başlar. Konuşmasında, Hatay'ı büyük Suriye hayali içinde kendi bastırıldığı haritada göstermesinin hüner olmadığını, fiilen bunu yapmak gerektiğini, bunun da tarihi geçmiş ve ordular kıyaslandığı zaman utanılacak bir iddia olduğunu söyler. Develi konuşmasının bir bölümünde de, Hatay mücadelesinin başında olan ve

¹¹⁴¹ Mehmet Saray, **Türkiye ve Yakın Komşuları**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006, s. 81-82.

¹¹⁴² **CSTD**, Cilt: 55, Bileşim: 24, Toplantı: 9, Tarih: 13.1.1970, s. 189.

senatoda hazır bulunan Sökmen'e ve onun şahsında bütün mücadeleye katılanlara ve Hatay halkına teşekkür eder.¹¹⁴³

Develi'nin konuşmasından sonra söz isteyen Sökmen, Başkan tarafından: *“Kontenjan Senatörü Sayın Sökmen eski Müstakil Hatay Cumhurbaşkanı olması sıfatıyla aynı hassasiyeti göstermişler ve gündem dışı söz istemişlerdir. Buyurun Sayın Sökmen”* sözleriyle kürsüye davet etmişti. Kürsüye gelen Sökmen, konuşmasına Suriye'nin Hatay üzerindeki iddialarını ortaya koyarak, Hatay'ın tarihi hakikatler ışığında niçin Türk yurdu sayıldığını ve Atatürk'ün Hatay'ı alırken dayanaklarının ne olduğunu anlatarak söze başlamıştı. Sökmen, Atatürk'ün milletine son armağanı diye nitelendirdiği Hatay üzerinde Suriye'nin zaman zaman birtakım haksız ve manasız iddialarını gizli ve açık olarak yaptığına dikkat çekerek, haritalarında Hatay'ı Suriye'nin bir parçası olarak göstermekten de çekinmediklerini söyleyerek, kürsüden söz konusu haritayı gösterdi. Sökmen, Suriyelilerin Hatay'a dair yaptıkları iddiaları tamamen haksız ve yersiz bularak, sebebini de şöyle açıklar:¹¹⁴⁴

“Çünkü güzel Hatay'ın dağlarının, vadilerinin, göllerinin, nehirlerinin, ırmaklarının adları, eski tarihlerde bile, Türkçe yazılmış olduğu gibi, ananeleri, darbimeselleri dahi eski Türklere aid olduğu meşhur tarihçi Bedugar tarafından teslim edilmiştir. Aynı zamanda beş asır evvel buralarda seyahat eden, diğer bir tarihçi olan Tarante'nin ifadesinde de açıkça belirtilmiş olmakla beraber, daha bir çok asarı tarihiyeden de anlaşıldığı veçhile Garbı Asya'da Türkler mevcudiyetlerini gösterdikleri günden itibaren, Atabeyler Mısır'ın Türk hükümdarları Ramazanoğulları idaresinde yaşamış olan bu ülke, nihayet Osmanlı idaresine geçmiş olup Haçlılara karşı Hatay Türklerinin savaş ve müdafaaları bütün ecnebi tarihlerinde apaçık belirtilmiştir. Nitekim Aziz Atatürk bu tarihî hakikatlere dayanarak 'kırk asırlık Türk eli düşman elinde kalamaz' vecizesini tahakkuk ettirmişlerdir.”

Sökmen konuşmasına, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Hatay'ın işgal altına girmesi ve kurtuluş sürecini anlatarak devam etmiş, bütün hakikatlerin ortada olmasına rağmen Suriyeli politikacıların böyle bir talep ve iddiada bulunmalarının haksız ve yersiz olduğunu söyler. Sökmen, aslında Suriye'nin kendi rızası ile 4,5 asır boyunca Türk idaresinde kaldığını, fakat Birinci Dünya Savaşı sonrası Suriyeli politikacılar tarafından dini, ahlaki bütün kaidelerin çiğnenerek Türkiye'nin bağrından Suriye'nin koparılmasına yardım ettiklerini, bu politikacıların yaptığı nankörce hareketin cezasını da 25 sene hem kendilerine, hem de Suriye Milletine çektirdiklerini söyler. Arkasından Sökmen, Suriye politikacılarına şu soruyu sorar:

¹¹⁴³ CSTD, Cilt: 55, Bileşim: 24, Toplantı: 9, Tarih: 13.1.1970, s. 190.

¹¹⁴⁴ CSTD, Cilt: 55, Bileşim: 24, Toplantı: 9, Tarih: 13.1.1970, s. 191.

“Hatay mı Suriye'nin bağrından koparılmış, yoksa Suriye mi Hatay'ın” kendisi de cevabını verir: “Türkiye'nin bağrından koparılmış?”¹¹⁴⁵

Yaptığı bu açıklamalardan sonra Sökmen: *“Hak ve hakikat ve tarih böyle iken haksız ve yersiz iddiada bulunan, bulunmaktan çekinmeyen Suriyelilerden 25 senedir bizim bir haklı isteğimiz var.”* diyerek, 1925'deki Ankara Antlaşması'ndan elde edilmiş, Suriye'de kalmış bir milyona yakın Türk'ün haklarının verilmediği ve çiğnendiği gerçeğini hatırlatır. Bu hakların 1945 yılına kadar Fransızlar tarafından uygulandığını fakat Suriyelilerin idareyi Fransızlardan aldıktan sonra uygulamadıklarını söyler. Sökmen, bu konuda 1945 yılında ve 1950 DP zamanında hükümet nezdinde girişimlerde bulunduğu bahsederek, Dışişlerinin bu konuda duyarsız kaldığından yakınlık, bu duyarsızlığın sebebinin de Suriye'nin Fransızlarla yapılan anlaşmayı kabul etmemesine bağlamalarını yanlış görür. Sökmen, bu durumda sınır anlaşmasını kabul edip, bu anlaşmayı kabul etmemenin ters olduğunun altını çizer. Sökmen, hükümetten Kıbrıs Türkleri için gösterilen hassasiyetin binde biri kadar Suriye topraklarında kalmış Türkler için gösterilmesini ve Türkçelerini korumaları için anlaşmanın verdiği hakları onların adına savunmalarını hükümetten ister. Sözlerinin sonunda ise, senatoda bulunanlara aralarında fikir ayrılıkları olsa dahi, bu fikir ayrılığının birbirlerini sevmelerine, saygı göstermelerine ve haklı davalarında birleşmelerine mani olmadığını vurgular.¹¹⁴⁶

Sökmen'in, Suriye Türkleri için 1945 yılından beri yaptığı uyarılar ve gösterdiği çabalar Suriye'de kalmış Türklerin haklarını korumalarına yetmemişti. Özellikle 1970'li yıllardan sonra Hafız Esad'ın takip ettiği Türkiye aleyhtarı politikaların olumsuz etkisini Suriye'de yaşayan bu bir milyonu aşkın Türkmen görmüştü. Türkmenlerin yarıya yakını Esad yönetiminin baskı ve zorlamalarıyla asimile edilmiş, diğer yarısı da haklarını arayamayan pasif bir toplum haline getirilmişti.¹¹⁴⁷

4.3.2.8. Sağcılık, Solculuk ve Komünizm Hakkında Düşünceleri

Tayfur Sökmen, sağcılık ve solculuk hakkındaki görüşlerini yazdığı yazılarda ve Senatörlük dönemi konuşmalarında zaman zaman dile getirir. Sağcılık ve solculuk onun için ülkeye zarar veren ve kaçınılması gereken bir durumdur. Zaten ikisine de

¹¹⁴⁵ a.y.

¹¹⁴⁶ CSTD, Cilt: 55, Bileşim: 24, Toplantı: 9, Tarih: 13.1.1970, s. 192.

¹¹⁴⁷ Saray, a.g.e., s. 83.

karşı olan Sökmen, bu iki kavramın tanımlamasını yaparken de bir literatüre bağlı kalmadan yapar: “*Sağcılık, gericilik ve taassup nedir? Sağcılık, gericilik ve taassup, her yeni çıkan şeyleri gavur icadıdır diye kabul etmemektir. Solculuk ve sosyalistlik de, komünizmin öncüsü olup, müesses nizamı bozan kanun tanımıyan anarşistliktir.*” Kendi tanımlamasına göre kavramları ortaya koyan Sökmen, sağcılık ve solculuğu birbirinden ayırmaz ve ülkeye vereceği zararı aynı ölçüde görür. “*Sağcılık, gericilik ve taassup memleketler için nasıl bir bela ve afet ise, Orta Şark’ta Asya’da solculuk ve sosyalistlik de bir tehlike ve bir afettir.*” Sökmen’e göre asırlardır memlekete zarar veren sağcılık, gericilik ve taassup Türk Milletinin ilerlemesi ve gelişmesine de mani olmuştur.¹¹⁴⁸

Sökmen, ilerleme ve gelişme yolunda geri kalmış milletlerin diğer gelişmiş milletlere esir oldukları yorumunu yapar ve yakın tarihimizden örnekler vererek, asıl endişe duyulacak olayların dışardan destek bulan girişimler olduğu yazar. Sökmen’e göre, yakın tarihimizde çıkan olaylar (31 Mart faciası, Şeyh Sait İsyanı, Ağrı ve Dersim olayları) bastırılmış olsa da, asıl tehlikeli olanın, aşırı solun ve komünizmin yardımcılarının dışarda ve kuvvetli olmasından, eğer yakamızı kaptırırsak bir daha kurtulma imkânı olmadığıdır. Buna örnek olarak da Çekoslovakya’da olan olayları¹¹⁴⁹ örnek verir. O akıbete düşmemek için, ise komünizmin öncüsü olan aşırı solculuğun ve sosyalistliğin kanunla yasaklanmasını ister.¹¹⁵⁰

Tayfur Sökmen, kendisinin karşı olduğu solculuk, sosyalistlik ve komünistliğe Atatürk’ün de karşı olduğunu, hatta Atatürk’ün komünistliğe giden yoları da kapattığını vurgular.¹¹⁵¹ Sökmen, Atatürk’ün bu karşıtlığını ortaya koyarken, onun, “*Mürteci ve yobazlardan nefret ettiği kadar, solcu ve sosyalistlerden*

¹¹⁴⁸ **Tayfur Sökmen Diyor ki...** “Hadiseler karşısında düşüncelerim”, s. 158.

¹¹⁴⁹ “Çekoslovakya’da, sosyalizm veya komünizmin yeni bir şekli olan ‘insancıl komünizm’ hareketi 1960’larda başlayıp 1967 yılında ortayı çıkmıştı. Bu hareket ne Moskova’dan kopmayı, ne bağımsızlık politikası takibini ve ne de Varşova Paktı’ndan çıkmayı amaçlamaktaydı. Bu hareket sistemin tatbikatını insan haysiyetine yaraşır bir şekilde sokmak istemekteydi. Bu arada gelişen olaylar ve Çekoslovakya Komünist Partisi’nin 9 Nisan 1968’de ‘Çekoslovakya’nın Sosyalizme Giden Yolu’ adını alan, bir belge yayımlandı ve bu belge sosyalizmi demokrasi ile birleştirerek yeni bir siyasi sistem kurmak istiyordu. Bu ‘reformcu’ mahiyette yeni bir sosyalist devlet modeliydi. Sovyetlerin, hemen yanı başında ve kendileri için stratejik öneme sahip bir ülkede, Sovyet modelinin dışında böyle bir sistemin kurulmasına tahammül etmesi mümkün değildi. Öylede oldu ve Sovyetler Varşova Paktı ülkeleriyle birlikte 20-21 Ağustos gecesi Çekoslovakya’yı işgal ettiler.” Daha geniş bilgi için bkz.: Armaoğlu, a.g.e., s. 563-572.

¹¹⁵⁰ **Tayfur Sökmen Diyor ki...** “Hadiseler karşısında düşüncelerim”, s. 158

¹¹⁵¹ Sökmen, “Bari Aziz Atatürk’ü rahat bırakın”, **Dünya**, 13 Mayıs 1968, s. 2; **Tayfur Sökmen Diyor ki...** “Bari Aziz Atatürk’ü rahat bırakın”, s. 62.

de nefret ettiğini” söyleyerek, tarihi olaylardan bu söylediklerini destekler örnekler verir:¹¹⁵²

“Birçok deliller arasında ve başlıca 1923 de Paris'te toplanan solcu ve sosyalist kongresine davet edilen Halk Partisinden bir kimseyi göndermemiştir. Nefret ettiği solcu ve sosyalistlerin, Atatürkçülük ve ilericilik namına yaptıkları üzücü ve anarşi yaratıcı hareketler aziz Atatürk'ün ruhunu tazip etmektedir. Atatürkçülük, kâkül bırakmak, kâkül uzatmak, pantolon paçalarının kıvrımını kaldırmak değildir. Atatürkçülük, mektepleri silâh deposu yapmak ve yaptırmak değildir. Atatürkçülük ve ilericilik; bankaları ve hususi teşebbüsleri devletleştirmek değil, hakiki Atatürkçülük ve hakiki ilericilik; kışlaya, mektebe, camiye politika sokmayıp, tefrika çıkarmamaktır.”

Sökmen, Atatürk'ün karşı çıktığı bu kesimlerin kendilerine Atatürkçü ve devrimci görmelerinin çok üzücü olduğunu: *“...nizam bozucu anarşist hareketler asla Atatürkçülük ve ilericilik değil ve olamaz.”* diyerek, bu kesimlere Atatürk'ün tavrının ne olduğunu ortaya koyar. Sökmen'e göre, Atatürk solcuları ve sosyalistleri sevmediği gibi onlarda Atatürk'ü sevmezlerdi. Bu durumu Sökmen şu sözlerle anlatır:¹¹⁵³

“Atatürk nizam bozmayı ve anarşik hareket edenleri hiçbir zaman hoş görmemiştir. Atatürk, irtica unsuru olan sağcılıktan nasıl şiddetle nefret ediyor idiyse, komünizmin öncüsü olan solculuktan ve sosyalistlikten de o derece nefret ederdi. Bunları; şundan, bundan duyarak değil, bizzat işittiğim için arz ediyorum. Bundan ötürüdür ki, sağcılar, solcular, sosyalistler katiiyen Atatürkçü ve devrimci olamazlar. Sağcı da, solcu da sosyalisti de Atatürk'ü sevmez. Ama onlar hasis maksatlarına paravana yapmak istiyorlar.”

Tayfur Sökmen, sağcı ve solcuların gayelerinin ayrı olmasına rağmen yollarının bir olduğunu, yaptıkları sokak gösterilerinden bir ümit beklemekten çok, sonuç almak inancı taşıdıklarının açıkça görüldüğünü söylemektedir. 27 Mayıs sonrasında sağ ve sol akımların etkilerinin kalmadığını ve sindirildiklerini fakat 27 Mayıs'ı yapan Milli Birlikçilerin zaman içerisinde bu akımlara karşı etkin bir önlem de almadıklarının altını çizer. Sökmen'e göre daha sonraki iktidara gelen ve oy endişesi taşıyan hükümetlerin sağcı ve solculara müsamaha göstermesi, sokak olaylarına ve gösterilere ortam hazırlamıştı. Hükümetlerin bu kesimlere nasıl müsamaha gösterdiğini 1964 yılında Amasya Valisi'nin yerinin değiştirilmesine sebep olan olayla örneklendirir. Vali, Amasya'da Tevhidi Tedrisat Kanununa aykırı görüp eski yazı ile eğitim yapan mahalle mekteplerini kapattırması, bunun sonucu olarak görevinden alınarak başka bir yere gönderilmişti.¹¹⁵⁴

¹¹⁵² CSTD, Cilt:54, Bileşim: 16, Toplantı: 9, Tarih: 23.12.1969, s. 587.

¹¹⁵³ CSTD, Cilt: 57, Bileşim: 57, Toplantı 9, Tarih: 7.4.1970, s. 540.

¹¹⁵⁴ **Tayfur Sökmen Diyor ki...** “Sokak Gösterilerinin Düşündürdükleri”, s. 126.

Sökmen'e göre solcu ve şark sosyalistlerinin gayesi, fikir özgürlüğü çiğneniyor yaygarasını yaparak memleketimizde komünizme zemin hazırlamaktı.¹¹⁵⁵ 1968'lerde ki bu duruma imkân verenin ise 1961 Anayasasının memleket gerçeklerine ve şartlarına göre hazırlanmamış olmasıydı. Böyle olunca da bazı kesimler Anayasayı kendilerine göre yorumlayarak kötüye kullanma imkânı bulmuşlardı.¹¹⁵⁶ Sökmen, bu kesimlerin fikir hürriyeti adı altında, memleket işlerini eleştiri perdesi arkasından, şahıslara ve zümrelere saldırdıklarını, bununla da yetinmeyip, sokak gösterileri yaparak Amerika ve NATO'nun yurdumuzu istila ve işgal ettiği safsatasını yaydıklarını söylemekteydi.¹¹⁵⁷ Hatta komünizmin getireceği felaketlerden bahseden ve memleketi bu afetten korumak için NATO ittifakı ve hür dünya dostluğundan fayda bulunduğunu söyleyenleri satılmış ve hain diye gösteriyorlardı. Onların satılmış ve hain gösterdiklerinin, vatanseverlikte birçok imtihan verdiklerini söyleyen Sökmen, asıl işgal ve istila görmemiş bu solcu ve sosyalist yazarların ülkenin içine düştüğü işgal ve istilayı babalarından bir masal gibi dinlediklerini, kitaplardan ise bir roman gibi okuduklarını anlatır. Bu yazarlara karşı eleştirisini sürdüren Sökmen, fakat aynı kesimin, Kırım ve Kafkasya'daki Türk ve Müslümanların varlığının Rusya tarafından ortadan kaldırılmakta olduğundan, Balkanlar ve Doğu Almanya'dan özgürlük kelimesinin lügatten çıkarıldığından hiç bahsetmedikleri eleştirisini yapar.¹¹⁵⁸

Sökmen, solcu ve sosyalistlerin dediği gibi sınırsız bir özgürlüğün olamayacağını, bu özgürlüğünde sokaklarda aranamayacağını söyleyerek şu uyarıda bulunur:¹¹⁵⁹

“Hülasa dünyanın hiçbir yerinde hudutsuz hürriyet yoktur. Memleketin şu veya bu meselesini sokağa dökmek zarardan başka bir sonuç vermez. Umumi huzuru bozar. 31 mart vakasından evvel görülen aşırı cereyanlar 31 Martı davet etmiştir. Ondan sonra Balkanları kaybettik. Bakalım şimdi bu aşırı cereyanlar neyi davet edecektir. Bu cereyanların bir an evvel önlenmesi partilerin ve hükümetin başlıca görevi olmalıdır.”

¹¹⁵⁵ **Tayfur Sökmen Diyor ki...** “Temel Haklar ve Gösterilen Telaş”, s. 109.

¹¹⁵⁶ “1961 Anayasası müthiş bir örgütlenme, müthiş bir eleştiri serbestisi getirmişti. Eski solcular ortaya çıkıp yazı yazmaya, konuşabilmeye başladılar, örgütlenebildiler. Sendikalar kurdular.” İlber Ortaylı ve İsmail Küçükkaya, **Cumhuriyet'in İlk Yüzyılı 1923-2023**, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s. 205.

¹¹⁵⁷ Sökmen, solcuların ve sosyalistlerin NATO ve Amerika'ya karşıtlığını anlatırken şu ifadeyi kullanır: “Yarasa kuşları nasıl ışıktan hoşlanmazlarsa solcular Şark Sosyalistleri de NATO İttifakı ve Amerika dostluğunu hoşgörmezler.” Sökmen, “Mütecavizane Bir Yazı Karşısında Birkaç Söz”, **Dünya**, 11 Eylül 1968, s. 2.

¹¹⁵⁸ **Tayfur Sökmen Diyor ki...** “Sokak Gösterilerinin Düşündürdükleri”, s. 126-127.

¹¹⁵⁹ **Tayfur Sökmen Diyor ki...** “Sokak Gösterilerinin Düşündürdükleri”, s. 128.

Sökmen'in bu uyarıları yapmasındaki en büyük endişesi de, bu karışıklıkların bir düzen bozulmasına varması ve arkasından anarşinin doğma olasılığıdır. Ona göre düzenin bozulması anarşinin doğması demektir. Anarşinin doğması ise memleketin felakete sürüklenmesiydi. Bu felaket Türk Milletini ve vatanını tehlikeye sokabilirdi.¹¹⁶⁰

Bu felakete uğramamak için Sökmen, iktidarı ve muhalefeti uyanık olmaları konusunda uyarır. Sökmen'e göre “...nasıl ki, gericilik, taassup, irticain öncüsü ise; nizam bozan, anarşi isteyen ve yaratan aşırı solun beşer sosyalistliği, mutlak komünizmin sosyalistlik kafile salaradır. Bunların aksini söylemek, iddia etmek yanlış, hatalı olur.” Sökmen'e göre aşırı solun ve aşırı sağın 1960'lardan sonra yapmaya çalıştıkları “Düzen değiştirme hevesi” dir. Aşırı solun ve sosyalistlerin bu konudaki gerekçeleri ise “irticainin” hortlamakta olduğudur. Bu gerçeği “şurada burada bazı hareketlerin vuku bulduğu” sözleriyle kabul eden Sökmen, bu harekete kalkışanların ve suçluların tutuklanıp adalete teslim edildiğini de söylemektedir. Bu durumdan endişe edenlerin haklı olduklarını belirten Sökmen, aynı kişilerin, aşırı solun ve sosyalistlerin çıkardıkları olaylardan ve kanunsuzluklarından hiç bahsetmediklerinden yakınmaktadır.¹¹⁶¹

Ona göre solculuk ve sosyalistlik 1960'lardan önce bu kadar yaygın değil iken, gericilik ve taassup Türk Milleti ve vatanı için bir tehlikeydi. Fakat gelinen noktada Anayasanın yanlış ve arzuya göre yorumlanmasından dolayı, solculuk ve sosyalistlik Türk Milleti ve vatanı için tehlikeden de öte afet olmuştur. Sökmen, endişelerini daha da öteye taşır. Ona göre hurafelerin, taassubun çıkaracağı irticai hareketlerin, önceden olduğu gibi bastırılması ve başının ezilmesi kolaydır, ama aşırı solun ve sosyalistlerin çıkaracakları ihtilal veya anarşi bastırılmaz. Çünkü arkası kuvvetlidir.¹¹⁶²

Sökmen, sosyalistlerin kullandıkları söylemlerden de rahatsızlık duyar ve eleştirir. Özellikle iki söylem üzerinde eleştirilerini yoğunlaştırır. “Bağımsız Türkiye” ve “Göstermelik demokrasi”. Sökmen, bugünkü Türkiye’de bunları söylemek için en aşağı insafsız olmak lazımdır diyerek, “...bağımlı ülkelerde

¹¹⁶⁰ CSTD, Cilt: 54, Bileşim: 16, Toplantı: 9, Tarih: 23.12.1969, s. 587.

¹¹⁶¹ CSTD, Cilt: 55, Bileşim 21, Toplantı: 9, Tarih: 6.1.1970, s.8-9; Sökmen, “Aşırı solun tahrirleri”, **Dünya**, 3 Şubat 1970, s. 3; **Tayfur Sökmen diyor ki...** “Aşırı Solun Tahrirleri”, s.74 .

¹¹⁶² CSTD, Cilt: 55, Bileşim 21, Toplantı: 9, Tarih: 6.1.1970, s.9; Sökmen, “Aşırı solun tahrirleri”, **Dünya**, 3 Şubat 1970, s. 3; **Tayfur Sökmen diyor ki...** “Aşırı Solun Tahrirleri”, s.75.

'bağımsızlık istiyorum' diye bir kimse söz söyleyebilir mi?" sorusuna örnek olarak, çoğu yazısında örnek verdiği Rusya'nın Çekoslovakya'yı işgal olayını gösterir. Bu olayın bir ülke için felaket olduğunun altını çizen Sökmen, "Allah'a şükür, Türkiye'miz, Aziz Atatürk'ün yüce himmetiyle bağlardan kurtulmuş", bağımsızlığını eline almıştır sözleriyle, bu söylemlerin gereksizliğini ortaya koymaya çalışır. Sökmen, Türkiye'deki demokrasi için, "Göstermelik demokrasi" yakıştırmasını yapanlara karşılık: "... içinde bulunduğumuz demokrasi, söyledikleri gibi, göstermelik olsa idi sağcılar, solcular ve sosyalistler; Devleti, Hükümeti temsil edenler aleyhinde her gün bir bahane icadederek uluorta yazı yazıp söz söyleyebilirler mi idi? 'Yeni bir rejim, yeni bir sistem kurmak için yeni yöneticiler gelecektir' diyenler acaba komşularımızdaki gibi bir halk Cumhuriyeti veya bir dikta rejimi mi istiyorlar? Böyle dolambaçlı yollardan fikir yürüteceklerine isteklerini açıkça ifade etmelidirler." diyecektir.¹¹⁶³

Sökmen, bütün bu karışık durumun düzeltilmesinin yolunun da, "Vaktiyle memleketin kurtuluşunda aziz Atatürk'ün refakat ve maiyetinde büyük ve değerli hizmetler görmüş olan eski Garp Cephesi Kumandanı" İnönü'nün aşırı sağcılar ve aşırı solcu, sosyalist anarşistlerin tahriklerinden memleketimizi korumak ve kurtarmak için hükümete bir an evvel ana muhalefet parti başkanı olarak yardımcı olması gerektiğini ve bu durumu bütün memleket halkının istediğini söylemektedir. Çünkü bu önemli durumun çözüme kavuşması için mutlaka İnönü'nün iktidarla birleşmesi gerektiğine inanmaktadır.¹¹⁶⁴

Bu durumun ne kadar önemli olduğunu anlatmak için de Sökmen, İnönü'nün bir vecizesini kullanmaktadır: "Namuslu insanlar, namussuzlar kadar cesur olmadıkça memleket salah bulmaz." Bu söze ilave olarak Sökmen; "Bende naçizane olarak bu söze bir şey ilave ediyorum: "Solcu ve sosyalistliği kabul etmeyenler, kabul edenler kadar vazifelerini yapmadıkça bunların mazarratlarından memleket kurtulmaz ve kurtulamaz."¹¹⁶⁵

¹¹⁶³ a.y.

¹¹⁶⁴ a.y.

¹¹⁶⁵ CSTD, Cilt: 55, Bileşim: 21, Toplantı: 9, Tarih: 6.1.1970, s. 9; Sökmen, "Aşırı solun tahrikleri", **Dünya**, 3 Şubat 1970, s. 3; **Tayfur Sökmen diyor ki...** "Aşırı Solun Tahrikleri", s. 76.

4.3.2.9. Ekonomi Hakkında Düşünceleri

Tayfur Sökmen serbest ekonomik sistemden yana olup, “*Her şeyi devletleştirmek sosyalist ve komünistlerin davasıdır.*” görüşündedir. Özel sektörün desteklenmesinden ve yabancı şirketlerin ülkede işletmeler kurmasından yanadır. Bazı kesimlerin yabancı şirketlerin ülkeye yatırım yapmalarını işgal ve istila göstermelerine karşılık Sökmen, yabancı şirketlere yatırım için imkân verilmesini işgal ve istila görmediği gibi, bu yatırımların yapılmasını milletin fakirlikten kurtulması, işgal ve istilaya karşı maddi bir güç kazanması olarak görür.¹¹⁶⁶

CHP'nin politikalarının yanlışlığını dile getirdiği bir konuşmasında da Sökmen, devletleştirme politikasına karşı tenkitte bulunur ve bu durumun Atatürk'ün devletçilik politikasıyla bağdaşmadığını söyler. Sökmen, konuşmasına şöyle devam eder: “*...Parti (CHP) idarecilerinin devletleştirme istek ve iddiaları da, Atatürk'ün devletleştirmeciliğine aykırıdır. Atatürk, vatandaşların yapmadıklarını Devletin yapması keyfiyeti üzerinde durduğu için, İzmir İktisat Kongresinin açılışında, okunmasını devrin İktisat Vekili Sayın Bayar'a emrettikleri nutuktaki noktai nazarları apaçık meydandadır.*”¹¹⁶⁷

Sökmen, ekonomiyi yakından ilgilendiren bir diğer konu olan toprak reformu konusunda da düşüncelerini zaman zaman ortaya koymuştur.¹¹⁶⁸ Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren yapılmaya çalışılan fakat bir türlü başarısız toprak reformu konusunda Sökmen'in düşünceleri, genel olarak köylünün toprak sahibi yapılması yönündedir. Fakat köylülerin toprak sahibi yapılırken de, toprak sahiplerinin mağdur edilmemesini ister. Bazı zamanlarda Sökmen için toprak ağası olduğu gerekçesiyle reforma karşı olduğu söylenmiş olsa da, onun reforma değil fakat yapılmak istenen reformun şekline karşı çıktığını görürüz.¹¹⁶⁹

¹¹⁶⁶ **Tayfur Sökmen Diyor ki...** “Sokak Gösterilerinin Düşündürdükleri”, s. 126.

¹¹⁶⁷ **CSTD**, Cilt: 7, Bileşim: 4, Toplantı 12, Tarih: 16.11.1972, s. 46.

¹¹⁶⁸ Tayfur Sökmen'in daha önceki “*Toprak reformu*” tartışmalarındaki düşünceleri çalışmamızın “*TBMM'de Çiftiçi Topraklandırma Kanunu' Tartışmaları ve Tayfur Sökmen'in Tavrı*” başlığı altında incelenmiştir. Bkz.: s. 223.

¹¹⁶⁹ Bu konuda Sökmen'i eleştiren olarak karşımıza Doğan Keçecioğlu çıkmıştır. Keçecioğlu CHP'deki 1967 yılında olan istifaları ve partinin bu süreçteki il teşkilatlarının değerlendirmesini yaptığı yazılarında, Hatay'da Tayfur Sökmen'in CHP'den istifasına da değinmiş ve Sökmen'in istifasıyla ilgili saydığı diğer gerekçelerinin yanında birde, CHP'nin o dönemde (1967) toprak reformu yapma düşüncesi olduğunu ve bu düşüncenin de Sökmen'i bir toprak sahibi olarak rahatsız ettiğini, bundan dolayı da “*Toprakları ellerinden alınacak diye korkularından istifa ettiler.*” iddiasını ortaya atmıştır. Doğan Keçecioğlu, “C.H.P Bölünmesinin Teşkilattaki Akisleri, G.P. Hatay'da Şanslı Görünmüyor, **Cumhuriyet**, 1 Haziran 1967, s. 5.

Sökmen, toprak reformuna bu karşı çıkışının gerekçelerini 1970 yılındaki Tarım Bakanlığı bütçe görüşmelerinde, Atatürk'ün toprak reformunu çok istediği yönündeki konuşmalara bir cevap niteliğinde ortaya koyar. Atatürk'ün yapmak istediği toprak reformu şekliyle, daha sonraki yıllarda yapılmak istenen reformu karşılaştıran Sökmen, ikisi arasındaki farkı göstermeye çalışmıştır. Sökmen, Atatürk'ün yapmak istediği toprak reformunu anlatırken, onun toprak sahiplerinin elinden toprakları zorla almak yerine, onlara sulu araziden bin dönüm, susuz araziden bin beş yüz dönüm bırakılmasını, alınan topraklarında değer beledi ile alınıp, yarısının peşin verilmesini öngördüğünü söyleyecektir. Sökmen, Atatürk'ün yapmak istediği bu reforma karşılık, ondan sonra düşünülen reformlara niçin karşı çıktığını da şu sözlerle açıklayacaktır:¹¹⁷⁰

“Buna mukabil, 1944 te hazırlanıp tatbik imkânı bulamıyan toprak inkılabının aldığı şekil; 17 nci madde ile, 50 ila 200 dönüm tarla, bedeli de 1912 deki vergi bedeli nispetinde 20 sene taksitle verilmek suretiyle yapılmak istenmiştir. 1944 te toprağın beher dönümü 500 lira ederken 30 liradan verilmek istenmiştir ki, bunun adı, toprak reformu veya inkılabı değil, doğrudan doğruya, gasptir. Haddizatında zerre kadar vicdanı olan her toprak sahibinin toprak inkılâbını istememesi imkânsızdır. Ancak, gasbeder mahiyetteki toprak inkılabını sizlerin de razı olacağını zannetmem. Aynı zamanda elimizde kalkan olarak kullandığımız Anayasada, alınacak arazinin, bedeli peşin ve değer fiyatla alınmasını öngörmektedir.”

Sökmen, toprak reformunun yapılma şeklinin bir gasp mantığıyla değil, günün koşullarına uygun olarak yapılması taraftarıdır.¹¹⁷¹ Toprak sahiplerinin gerçeklere dayanan şikâyetlerinin ise bazı politikacılar ve yazarlar tarafından toprak reformunun karşısındaymış gibi gösterilmesinin üzücü olduğunu, bunun da topraksız vatandaşları toprak sahiplerine karşı kıskırttığını söyler. Sökmen, hiç kimsenin mağdur edilmeden, topraksız vatandaşların toprak sahibi yapılmalarının mümkün olduğunu, bunun da olması için devletin elinde bulunan ve bir verim alamadığı arazileri topraksız vatandaşlara dağıtılarak yapabileceğini, eğer o da yeterli olmazsa çok toprağı olanlardan da belli ölçülerde alınabileceğinin altını çizer.¹¹⁷²

¹¹⁷⁰ CSTD, Cilt: 58, Bileşim: 71, Toplantı: 9, Tarih: 13.5.1970, s. 424.

¹¹⁷¹ Sökmen, yapılacak toprak reformuna Almanya, İtalya ve Fransa örneğini verir ve toprak sahibinden alınacak toprağın bedelinin peşin ödenmesini, toprak sahibine sulu (1500), susuz (2500) dönüm tarla bırakılması suretiyle de reformun yapılmasını ister. **Tayfur Sökmen Diyor ki...** “Ordu Üzerine Polemikler”, s. 86.

¹¹⁷² **Tayfur Sökmen Diyor ki...** “Toprak reformu ve politikacı”, s. 102-103.

4.3.3. Tayfur Sökmen'in Siyasî Yaşamında Etkisi Olan Kişiler Hakkında Düşünceleri

4.3.3.1. Atatürk'e Yakınlığı

Tayfur Sökmen'in yaşamı boyunca hep saygı ve hürmetle andığı, hiçbir zaman dilinden düşürmediği, Hatay davasında ve kendi siyasî yaşamında değişmeyen lider Atatürk'tür. Ona karşı duyduğu derin hisleri ve gösterdiği sevgiyi, çoğu konuşmasının ve yazılarının başında görmekteyiz. Sökmen Atatürk'e bağlılığını ve vefasını, onun “*Manevi huzurunda*” eğilerek sürekli göstermeye çalışmıştır. Sökmen meclis konuşmalarında söze başlamadan önce Atatürk için sürekli “*Manevi huzurunda eğilerek*” tabirini kullanmıştır:

“İptida bu mübarek memleketi işgal ve istiladan kurtarıp, bizleri bu mukaddes çatı altında vazife görmemizi temin etmiş olan aziz Atatürk'ün mânevi huzurunda eğilerek...”¹¹⁷³

“Minnet ve şükran duygularıyla her zaman çarpan kalbimin derinliklerinden gelen heyecanın uğultusu ile eşsiz Atatürk'ün manevî huzurlarında tazimle eğilirken...”¹¹⁷⁴

“Milli ve vatani bir dava ve bir mesele konuşulurken, ‘Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir.’ vecizesi ile bizlerin bu kubbe zerrin altında toplanmamızı temin etmiş olan aziz ve muhterem Atatürk'ün mübarek isminden bahsedip, manevi huzurlarında eğilmeyi vazife edinmiş olmanın hazzı içinde....”¹¹⁷⁵

“Her zaman olduğu gibi bugün de burada yine Aziz Atatürk'ün manevi huzurlarında kemali tazimle eğilerek....”¹¹⁷⁶

Sökmen, “*Türkiye'nin ulu Önderi, Ulu Şef*”ine her zaman “*Candan bağlılığını, sonsuz saygısını*”¹¹⁷⁷ hiç eksik etmemiş, onunla tanıştığı ilk günden ölümüne kadarda bu duyguları taşımıştır. Atatürk öldükten sonra bile Tayfur Sökmen ona ve eserlerine her zaman sahip çıkmış, ona karşı olan vefasını her zaman dile getirmiştir. Eşsiz olarak gördüğü Atatürk'ü, hiçbir şöhretli politikacı, devlet adamı veya bir kumandanla kıyaslanamaz görür ve kıyaslandırılmaması gerektiğini düşünür. Onun için Atatürk, “*Türkiye'yi yeniden bir varlık olarak dünyaya tanıtan, işgal ve istilaya uğramış milletlere rehberlik eden bugünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin*

¹¹⁷³ CSTD, Cilt: 10, Bileşim: 7, Toplantı: 10, Tarih: 28.04.1971, s. 316.

¹¹⁷⁴ CSTD, Cilt: 13, Bileşim: 11, Toplantı: 10, Tarih: 11.12.1973, s. 205.

¹¹⁷⁵ TBMMTD, Dönem: X, Cilt: 10, Toplantı: 10, Tarih: 23.7.1971, s. 392.

¹¹⁷⁶ TBMMTD, Dönem: XI, Cilt: 11, Toplantı: 11, Tarih: 24.1.1972, s. 209.

¹¹⁷⁷ Tayfur Sökmen'in Hatay Cumhurbaşkanlığına seçildiği zamanki Atatürk'e çektiği telgraf, Sökmen, a.g.e., s. 108.

banisi” olduğundan, “...Aziz Atatürk ile herhangi bir ünlü politikacı ve devlet adamı veya bir asker kıyaslanabilir mi?” sorusunu sorar.¹¹⁷⁸

Yazılarının hemen hemen tamamında Atatürk'ten bahseder ve çoğu yazısında ona karşı yapılan vefasızlıklara ve saygısızlıklara tepki gösterir. Sökmen'e göre, Atatürk'ün manevi değerleri ve inkılapları zaman içerisinde zarar görmüştür. Buna sebep olarakta, Atatürk'ün sağlığında gizlenen ve ölümünden sonra aldıkları siyasi destekle gün ışığına çıkan yıkıcı ve bozgunculardır. Sökmen, bu duruma örnek olarak, Ticanilerin Atatürk'e saldırılarını gösterir. Ama bunlara fırsat veren ve Atatürk'ün inkılaplarına sahip çıkmayan siyasileri de eleştirir.

Sökmen'e göre: “1946 yılında yapılan seçimlerde, Ticanilerin şeyhi Kemal'in yararı ve halifesinin Ankara'dan CHP adayı gösterilmesi, Hicaza gitme yasağının kaldırılması, İmam Hatip Okullarının bu senelerde açılması.” Atatürk'ün inkılaplarına verilen zararların başlangıcıdır. Sonraki yıllarda da bu durumun devam ettiğini yazan Sökmen, buna sebep olanında, ortanın solcuları (CHP) ve Adalet Partisinin oy endişesiyle hareket etmeleri olduğunu yazar. Ama Sökmen'i asıl şaşırtan ise oy endişesi olmayan, ama Atatürk inkılaplarına da sahip çıkmayan senatörlerdir. Bir de Milli Birlik devrinde güç ellerinde varken, “Neden Atatürk'ün bir cüzü olan Türkçe ezan¹¹⁷⁹ işini ele almadılar? Neden İmam Hatip Okullarını kaldırmadılar? Bunlar pek ala yapılabilirdi. Şimdi boş yere söylüyorlar.”¹¹⁸⁰

Sökmen, Atatürk'e karşı yapılan saygısızlıkları şu şekilde sıralayacak ve yorumlayacaktır:

¹¹⁷⁸ Sökmen'in bu yazıyı kaleme almasındaki temel sebep, bazı sosyalistlerin Bülent Ecevit'e “İkinci Atatürk” demeleriydi. Sökmen, Ecevit'in kendisi için bu sıfatın kullanılmasından üzüntü duyduğunu, onun “Atatürk'ten aldığım ilham ile hareket ediyorum, o eşsiz insanın yolunda yürüyorum ve yürüyeceğim.” sözleriyle de “İkinci Atatürk'sünüz!” diyenlere ders verdiğini yazar. **Tayfur Sökmen Diyor ki...** “Atatürk'le hiçbir kimse kıyaslanamaz!..”, s. 95.

¹¹⁷⁹“Ezan 1932 yılında Türkçeleştirilerek okunmaya başlanmış, daha sonra 1936 yılında 526 ncı maddeye ek yapılmış ve Arapça ezan okumak suç haline gelmiştir. 1950 yılına kadar devam eden uygulama, Demokrat Parti'nin 526 ncı maddenin değiştirilmesi ile ilgili hazırladığı kanun tasarısının 16 Haziran 1950 tarihinde mecliste kabul edilmesiyle birlikte, Arapça ezan okunması suç kapsamından çıkartılmıştır. Tasarı CHP grubunun da desteklemesiyle birlikte kabul edilmişti. CHP grubu adına söz alan Trabzon Milletvekili Cemal Reşit Eyüboğlu, “Türkçe ezan, Arapça ezan mevzuu üzerinde bir politika münakaşası açmaya taraftar değiliz. Milli şuurun bu konuyu, kendiliğinden halledeceğine güvenerek Arapça ezan meselesinin ceza konusu olmaktan çıkarılmasına aleyhtar olmyacağız.” diyerek CHP'nin tavrını ortaya koymuştur. Yapılan oylamayla da hem DP hem de CHP oylarıyla kanun değiştirilmiştir.” **TBMMTD**, Dönem: IX, Cilt: 1, Toplantı: Olg., Tarih: 16.VI.1950, s.181-188; **Celal Bayar anlatıyor: Başvekilim Adnan Menderes**; Der.: İsmet Bozdağ, Tercüman Aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları, İstanbul 1986, s.111.

¹¹⁸⁰ **Tayfur Sökmen diyor ki...** “Atatürk'e bu hürmetsizliği kimler yaptı?”, s. 136-137.

“Diyelim ki Atatürk İsmet Paşayı başvekillikten uzaklaştırdığı için Cumhurbaşkanı olur olmaz, Atatürk’ün paradan, puldan isimini ve resmini kaldırdı. Heykelini mahzene attırdı. İnkılaplarından taviz verip rötüş yaptırdı. Atatürk’e bağlı olduğu zannedilen Demokrat Parti, 1950’de iktidara gelir gelmez Türkçe ezanı kaldırıp yerine Arapça ezanı okutturmuş, Said-i Nursi ile Atatürk aleyhinde yapılan hezeyanlara susmuş, Orman Çiftliğindeki köşkün hüviyeti değiştirilmiş, eşyanın mahzene atılmasına meydan vermiştir. Memafi bütün bunların üstünde Atatürk’e yapılan ihanet ve saygısızlığın başında gelen mesele 30 bin metre uzunluğundaki Atatürk’ün hayatına ait filmin vefatından sonra bir mahzene atılıp tamamen denecek şekilde bozulmasına sebebiyet verilmesidir. Atatürk’ün puldan, paradan kaldıran resimleri yerine konulabilir. Hatta inkılaplarından yapılan rötüşde düzeltilebilir. Fakat hayatının filmi çekilip bir daha nesillere gösterilemez.”¹¹⁸¹

Tayfur Sökmen’in, Atatürk söz konusu olduğu zaman bu kadar hassas olması ve kimilerine göre büyük tepkiler göstermesi, Hatay mücadelesinde ve daha sonraki dönemlerde Atatürk’ün Tayfur Sökmen üzerindeki etkisiyle doğru orantılıdır.

Hatay’ı Atatürk’ün bir emaneti olarak gören Sökmen, Atatürk’e minnettarlığını ve Hataylıların bağlılığını şu sözlerle ortaya koyacaktı: *“Ey aziz Atatürk, Türk vatanının ayrılmaz bir parçası ve aziz Türk milletinin bir cüz’ü olan Hataylılar ayrıca sana minnettar ve müteşekkirdirler. Habegahı ebediyetinde müsterih yat ve uyu. Milletine son armağanın olan Hatay daima korunacaktır.”¹¹⁸²*

Tayfur Sökmen’i Atatürk konusunda en çok üzen olaylardan birisi, *“Atatürk’ün yakını değildir”* diyerek kurulacak olan Atatürk Enstitüsü’ne şeref azası olarak seçilen Sökmen’e bazı azaların karşı gelmeleri idi.¹¹⁸³ Tayfur Sökmen’le yapılan bir mülakatta bu soru kendisine sorulmuştu:¹¹⁸⁴

Soru şöyledir: *“Halkevlerinin kurmak istediği (Atatürk Enstitüsü) nün şeref azalarının 11 Mayıs 1968 Cumartesi günü Divan Otelinde yaptıkları toplantıda sizin şeref azası olmamanızı, Atatürk’ün yakını olmadığınızı ileri sürerek hoş görmeyenler olmuş ne dersiniz?”*

Tayfur Sökmen bu soruya şu cevabı vermiştir:

¹¹⁸¹ **Tayfur Sökmen diyor ki...** “Atatürk’e bu hürmetsizliği kimler yaptı?”, s. 137-138; Tayfur Sökmen bu konuya diğer yazılarında da yer vermiştir. Diğer yazıları için bkz.: “Bir Bilirkişi Konuşuyor”, s. 140; “Tarihi Hakikatlar tevil ve inkarla kapanmaz.”, s. 165; “Tayfur Sökmen CHP ortak Grubunu uyardı.”, s. 172.

¹¹⁸² **Tayfur Sökmen diyor ki...** “Aziz Atatürk ve Türk Hatay”, s. 56.

¹¹⁸³ Atatürk Enstitüsüne şeref üyesi yapılan isimler şunlardır: “Cevat Dursunoğlu, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Afet İnan, F. Rıfki Atay, Fahrettin Altay, Yusuf Kemal Tengirşek, İsmail Hakkı Tekçe, Tevfik Rüştü Aras, Hikmet Bayur, Hasan Rıza Soyak, Tayfur Sökmen, Cevdet Tolgay, Kazım Özalp, Damar Arıkoğlu, Kılıç Ali ve Cemal Hüsnü Taray. Halkevleri Genel Merkezinin kurduğu Atatürk Enstitüsü’nün Genel Başkanı Prof. Dr. Celal Ertuğ’dur.”; “Ata’nın yakın arkadaşları Atatürk Enstitüsü’nün şeref üyesi oldular”, **Cumhuriyet**, 12 Mayıs 1968, s. 7.

¹¹⁸⁴ **Tayfur Sökmen diyor ki...** “Tayfur Sökmen’le bir mülakat”, s. 123-124.

“Toplantıda naçiz şahsım hakkında herhangi bir söz söylenmemiştir. Ancak, orada hususi mahiyetteki görüşmeler sırasında benim şeref azası olmamı hoş görmeyen olmuşsa, o arkadaş yanlış hareket etmiştir. Çünkü aziz Atatürk, beni kendilerine yakın görmemiş olsalardı, 1933’de Hatay davasına daha yakından çalışabilmem için Antalya’dan müstakil olarak Milletvekili seçtirmezdi. Hatta serd ettiğim mazeretime rağmen, kendi eserleri olan Hatay Cumhuriyetine beni namzet gösterirler mi idi?”

Mülakatta nasıl Antalya bağımsız milletvekili ve Hatay Cumhurbaşkanı olduğu sorularına tarihi seyri anlatarak cevap veren Sökmen, mülakatın sonunda ise şunları söyleyecektir:¹¹⁸⁵

“Hülasa, dünyanın takdir, hürmet ve hayranlığını kazanmış olan eşsiz Atatürk’ün iltifat itimad ve teveccühlerine mazhar olmuş, aynı zamanda maşarünileyhin Hatay Cumhurbaşkanlığına her bakımdan layık görmüş olduğu bir kimseyi, Atatürk Enstitüsü’nün şeref azalığına alınmasını şu veya bu sebeple hoş görmemek iyi davranış olmadığı kanaatindeyim.”

Bu son sözleri Sökmen’in böyle bir tartışmadan nasıl üzdüğünü de göstermektedir. Tayfur Sökmen’in Atatürk’e bağlılığı yukarıda da değindiğimiz gibi hiçbir zaman eksilmemiş aksine her ortamda Atatürk’ü bu ülkenin varlık sebebi görmeye devam etmiştir. Atatürk hakkındaki düşüncelerini en iyi ifade ettiği konuşması ise, Atatürk’ün 32 nci ölüm yıldönümü vesilesiyle senatoda yaptığı konuşmadır. Sökmen, *“Ey eşsiz insan, aziz Atatürk”* diye başladığı sözlerinin devamı şöyledir:¹¹⁸⁶

“...Aramızdan ayrıldığınızın 32 nci yıldönümünde dahi büyük namın, tarihî şahsiyetin, kıymetli hatıraların manevi bir varlık ve kıymetli bir abide olarak kurtarıp, koruduğun Türk Milletinin minnet ve şükran dolu kalbinde yaşıyor ve yaşıyacaktır. Aziz Atatürk, bu mukaddes vatanın halaskarı olduğun gibi, son asırda, cihanda Türkün, Türkiye’nin sembolü oldun. Yüz yıllar boyu eskimiş tarihin örselenmiş, yıpranmış yaprakları arasında okunmaz ve unutulmuş olan Türkün kahramanlık destan ve menkıbelerini Çin Şeddinden Pirene dağlarının şahikalarına, Pirene dağlarının şahikalarından okyanusun engin sahillerine kadar uzayan semalarda kahraman namın, büyük şahsiyetin zafer sancağı gibi dalgalanmaktadır. Aynı zamanda eserlerin birer cevheri giranbeha, inkılapların milletler için birer meşale reha olmuş ve olmaktadır.

Aziz Atatürk, cihanın takdir ve hayranlıkla teslim ve kabul ettiği bir hakikattir ki; sen olmasaydın bu mübarek yurttaki Türk varlığı düşman çizmesi altında ezilir, mahvolur, tarihe karışır. Sen olmasaydın bugün abidelerimizde şanlı Türk Bayrağı yerine düşman bayrağı sallanırdı. Sen olmasaydın mabetlerimizde ezan yerine çan sesi işitirdik. Aziz Atatürk, inkılap meşaleleriyle aydınlattığın terakki ve tekâmül yolunda bazı sapık ve satılmış olanlar hariç asil Türk Milleti kahraman ordusu ile, gençleri ile, ihtiyarları ile, köylüsü ile, işçisi ile bir küll ve bir vahdet, halinde yürüyor ve yürüyecektir. Bu itibarla habegahi ebedinde müsterih yat ve uyu.”

¹¹⁸⁵ **Tayfur Sökmen diyor ki...** “Tayfur Sökmen’le bir mülakat”, s. 125.

¹¹⁸⁶ **CSTD**, Cilt: 62, Bileşim: 5, Toplantı 10, Tarih: 10.11.1970, s. 47.

4.3.3.2. İsmet İnönü Hakkında Düşünceleri

Tayfur Sökmen'in, İsmet İnönü ile çok da anlaştığı söylenemez. Bunun sebebini değişik zamanlarda, değişik konularda aramak gerekir. Bunun özel bir sebebi olmadığı kesindir. Zira Tayfur Sökmen'in, kendi kişisel menfaatleri açısından olaylara yaklaşmadığını birçok olayda görmekteyiz. Onun, İnönü'ye karşı yakınlık ve uzaklık ölçüsü, devlet ve millet meselelerindeki farklı bakış açılarıdır. Bu durumu tahlil edebilmek ve İsmet İnönü hakkındaki düşüncelerini ortaya koyabilmek için Sökmen'in, İnönü hakkında yaptığı konuşmalar ve yazdığı yazılar yeterlidir. Sökmen, çoğu konuna İnönü'ye karşı tenkitte bulunur. Bu tenkitlerinin başlangıcı şu olaydır demek zor olsa da, 1967 yılına kadar çok fazla tenkiti yoktur. Fakat 1967 yılında CHP'den istifa ettikten sonra, geçmişe dönük birçok olay hakkında İnönü'yü tenkit ettiğini görmekteyiz.

Sökmen'in geçmişe dönük ilk eleştirisini Atatürk'ün ölümünden sonra CHP'nin izlediği siyasetin farklılaşması meselesinde görmekteyiz. Sökmen, Halk Partisi'nin kökünü Rumeli ve Anadolu Müdafaayı Hukuk Cemiyetlerine dayandırsada¹¹⁸⁷ CHP'nin geçen zaman içerisinde İnönü'nün yanlış siyasetiyle Atatürk'ün açtığı ve aydınlattığı ilerleme ve gelişme yolundan ayrıldığını düşünmektedir.¹¹⁸⁸

Sökmen'in İnönü'ye karşı diğer bir tenkiti ise, “İnönü'nün partiyi aşırı solculuğu veya komünistliği önleyeceğim hülyası ile ortanın soluna kaydırmasıyla” olacaktır. Sökmen, 1965 sonrası benimsenen ‘Ortanın Solu’ anlayışının Atatürk'ün partiye yüklediği misyonla hiçbir bağının olmadığını, CHP anlayışının sosyal bir yön taşıması ve sosyal adaleti savunmasının hiçbir zaman solcu veya sosyalistlik olmadığını vurgular. CHP'nin bu yönüne bakarak partinin ‘Ortanın Solu’ndadır denilmesini icap ettirecek hiçbir durumun olmadığını, zaten Halkçılık ilkesinin bu kavramları karşıladığını söyler. Ona göre Halkçılık ilkesi halka inmek ve halka hizmet demektir. Halka hizmet için de soldayız veya ortanın solundayız demenin lüzumu yoktur.¹¹⁸⁹

¹¹⁸⁷ Sökmen, C.H.P. Ortadadır... s. 3.

¹¹⁸⁸ Bu konu çalışmamızın “Atatürk'ün CHP'sini Arayış ve CHP'den Uzaklaşması” başlığı altında açıklanmış olup tekrar bu başlıkta değerlendirilmemiştir. Bkz.: s. 276.

¹¹⁸⁹ **Tayfur Sökmen Diyor ki...** “Bir Bilirkişi Konuşuyor”, s. 141.

Sökmen, Atatürk'ün kurduğu partinin inkılapları yaparken partinin '*Ortanın Solu*'nda olduğunu söyleme ihtiyacı duymadığı gibi, solculuğu komünistlik sayıp solcuları hapsedtiğini hatırlatır. CHP'nin içine sızmış bir avuç solcuların Türkiye'de hiçbir zaman yüz ve kuvvet bulamayacaklarını, seçim sırasında Moskova ağzıyla konuşarak sadece memlekete zehir saçtıklarını, memleket çocuklarını da birbirine düşürerek halk tarafından iyi karşılanmadığı tespitini yapar. Ayrıca Sökmen, CHP'siz bir demokrasinin Türkiye'de olamayacağını, çünkü Atatürk tarafından kurulan bu partinin ülkeye büyük hizmetler verdiğini, birçok kıymetli adamlar yetiştirdiğini belirttikten sonra, CHP'nin muhalefette de iktidarda da memlekete daha büyük hizmetler yapabileceğinin altını çizer. Bu hizmetlerin yapılabilmesi için de parti içi demokrasinin işlemesi gerektiğini şu sözlerde dile getirir: *"...zorla, inatla, illa benim dediğim olacaktır, aksini düşünen ve yapanlar kötüdür ve kötülemekle ve arzumunu hilafında hareket edenler partiden çıksınlar veya çıkarılır demekle olmaz. Başbaşa gelip elbirliğiyle çalışmakla hizmet edilebilir. Aksi halde parti için de, memleket için de felaket olur."*¹¹⁹⁰ Son cümleden de anlaşılacağı gibi İnönü'nün tek otorite gibi davranması Sökmen'in tenkit sebebidir.

Sökmen'in İnönü'ye karşı tenkitlerinin bir diğer başlığı da, İnönü'nün belli bir dönemde söyledikleri ile daha sonra söylediklerinin birbirini tutmamasıdır. Sökmen'e göre İnönü, kendisinin yapmadığı her işe muhalif olur ve yapılan her işi kötü olarak görür. Çeşitli zamanlarda yaptığı konuşma ve yazılarında bu eleştirilere somut örnekler verir. Elbette zaman içinde Türkiye'nin siyasî şartlarına göre politikacıların söylemleri değişiklik gösterebilir, bu konuda yorumdan ziyade Sökmen'in tenkitleri aktarılmaya çalışıldı.

NATO örneği bunlardan biridir. Sökmen, zamanında NATO'ya girmek için gayret sarf eden İnönü'nün, 1952'de Demokrat Parti zamanında NATO'ya girmesiyle tavrını değiştirdiğini ve *"Türkiye büyük tehlikenin içine girdi"* diye kıyametleri kopardığını aktadır. Sökmen, İnönü'nün Türkiye'nin ortak Pazar'a girmesi konusunda da solcularla hemfikir olarak karşı çıktığını, ama bu durumun aslında Atatürk'ün Batı dünyası ile birleşme isteğinin gerçekleşmesi anlamına geldiğini yazar. İnönü'yü, Atatürkçü görünüp, bir taraftan da Atatürk'ün en büyük arzusunun gerçekleşmesine mani olmakla suçlar.¹¹⁹¹

¹¹⁹⁰ **Tayfur Sökmen Diyor ki...** "Üzücü bir olay karşısında", s. 143-144.

¹¹⁹¹ **Tayfur Sökmen Diyor ki...** "Ortak-Pazar, Boğaz Köprüsü ve Solcular", s. 97.

Sökmen'in bir tenkiti de 1969 yılında Demokrat Partisi'nin ileri gelenlerinin siyasî haklarının iadesi konusunda İnönü'nün geçmişe göre takındığı tavırla alakalıdır. Sökmen, 1950-60 yılları arasındaki DP ve CHP arasındaki husumetin 27 Mayıs ihtilalini getirdiğini ve neticesinde DP'nin tasfiye edildiğini söyler. Sökmen'i şaşırtan ise İnönü'nün önce karşı çıktığı fakat şimdi DP'lilerin siyasî haklarının iadesi için gösterdiği büyük çabadır. Sözlerinin devamında Sökmen, bu işin bir de acayip bir tarafı olduğunu söyler ve olayı anlatır:¹¹⁹²

“Siyasi hakların iadesi için 8 ay evvel Adalet Partisi kurultayında kabul edilen takrir üzerine Milli Birlikçi zevat, 27 Mayıs ihtilalinin o zaman manevi destekçisi saydıkları ve herkesin de böyle bildiği muhterem İnönüyü Sayın Osman Köksal ziyaret edip Adalet Partisinin kurultay kararını arz ve şikayet ettiği zaman, Sayın İnönü, siyasi hakların iade edilmesinin % 100 aleyhindeyim diyerek cevaplandığı halde; şimdi neden ve nasıl dün kendini müdafaa eden, beraber yürüyen Milli Birlikçi zevatin ve ordunun karşısına çıkıyor? Öyle zannederim ki, siyasi hakların iadesi teşebbüsünün kendi tarafından yapıldığı zaman bir reaksiyonun yapılmıyacağı tahmin etmiş olacaktı. Hadiseler göstermiştir ki, bütün seçimlerde olduğu gibi, bunda da muhterem İnönü aldanmışlardı.”

Sökmen'in eleştirilerinde İnönü'nün daha önce karşı olduğu sosyalizme yaklaştığı da vardır. Sökmen çoğu zaman gösterdiği yaklaşımı bu yazısında da göstererek, İnönü'yü Atatürk'ün çizgisinden uzaklaşmakla eleştirir. Sosyalizm konusunda da önce Atatürk'le aynı çizgide olan İnönü'nün daha sonra değiştiğini şöyle anlatır: *“Sosyalizm veya Sosyalistlik memleketimizde mergup veya millete fayda sağlayacak bir rejim olsaydı, memleketi kurtarıp Türkiye'yi muasır medeni milletler seviyesine çıkartan Aziz Atatürk solculuktan ve sosyalistlikten nefret eder miydi?”* sorusunun devamında, bu düşünceye 1963 yılına kadar İnönü'nün de katıldığını hatta solcuları da, sosyalistleri de, memlekete zarar verdikleri için cezalandırdığını yazar. Hatta İnönü'nün solculuktan ve sosyalistlikten uzak durup, nefret ettiğini bu nefretinden dolayı da, çok sevdiği ve gözbebeği olarak gördüğü Hasan Ali Yücel'in aşırı solculukla itham edildikten sonra onunla bağlantısını kesmesini ve Ulus gazetesinde yazmasına izin verilmediğini örnek verir.¹¹⁹³

Sökmen'in asıl eleştirisi sosyalizmden ve solculuktan bu kadar nefret eden İnönü'nün 180 derece dönerek CHP'nin *'Ortanın Solu'*nda olduğunu söylemesidir. İnönü'nün *'Ortanın Solu'*nu komünizmi önleyici bir tedbir sayarak halka inandırmaya çalışmasının boşuna bir uğraş olduğunu, zira *'Ortanın Solu'*nun komünizme zemin hazırladığının halkın farkında olduğunu yazar. Bu durum

¹¹⁹² CSTD, Cilt: 53, Birleşim: 67, Toplantı: 8, Tarih: 28.5.1969, s. 434-435; Tayfur Sökmen Diyor ki... “Ordu ve Siyasi Haklar”, s. 111-112.

¹¹⁹³ Tayfur Sökmen Diyor ki... “Anayasa ve Sosyalizm”, s. 150.

karşısında Sökmen'e göre en hazin olanın ise, İsmet Paşa gibi bir tarihi şahsiyetin 'Ortanın Solu'ndayım ve sosyalizm siyasî hayatımıza faydalıdır demek suretiyle solculara, sosyalistlere destek olması veya İsmet Paşanın solcu ve sosyalistleri her fırsatta koruyup kollamasıdır.¹¹⁹⁴

Sökmen'in İnönü'ye karşı bir diğer tenkiti de 1969 yılı milletvekilleri ara seçimleri kampanyasını açış konuşmasında söyledikleriyle alakalıdır. Bu yazısında birçok eleştiri konusu varsa da en çok dikkati çeken, İnönü'nün köylüyü kalkındırma ve toprak reformu ile ilgili sözleridir.¹¹⁹⁵ Sökmen, İnönü'nün köylüyü kalkındırma konusundaki sözleri karşısında "Şaşa kaldığını", çünkü 1939'dan 1950 yılına kadar 11 sene Milli Şeflik zamanında her istediğini yaptırabilecek İnönü'nün "Şimdi aldatmaya çalıştığı köylüye ve köylülere neden yüzü değil de arkası dönük idi." sorusunu sormaktadır. Sökmen, artık İnönü'nün toprak reformu iddiasına kimsenin inanmadığını, eğer inansalardı yüzde ellisinden fazla toprak ve servet sahibi olan Halk Partililerin çoktan Partiden ayrılmış olurdu iddiasında bulunur. Ayrılmamalarını ise İnönü'nün 25 senedir aynı sözleri seçim zamanı "Zavallı ve yoksul halkı kandırmak için" kullandığını partililerin bilmelerine bağlar.¹¹⁹⁶

Tayfur Sökmen'in, İnönü hakkındaki tenkitleri ve kendince yanlış bulduğu siyasetini ortaya koyması, bazı çevrelerce Sökmen'in İnönü'ye karşı düşmanlığı olarak yorumlanıyordu. Bunu işiten Sökmen, bu durumdan rahatsızlık duymuş ve işittiklerine açıklık getirmek için bir yazı kaleme almıştı.

Sökmen, bazı kötü ruhlu insanların kendisinin İnönü düşmanı olduğunu ve ona hakaret ettiğini hayretle işittiğini söyler. Sökmen, bu işittiklerine cevap vermeden önce bir insanın diğerine düşman olma şartlarını sıralar. Ona göre dünya kurulalı insanları birbirine düşman yapan üç unsur vardır. Bunlar, makam ve mevki rekabeti, para ve diğer menfaatler, kadın meselesi. Yazısının devamında Sökmen, bu üç unsurun İnönü ile olan ilişkisindeki yerini analiz eder. Bu analizi yaparken de geçmiş ilişkilerini de ortaya koyar.¹¹⁹⁷

"Muhterem İnönü'nün ulaştığı mevki ve makamlara ne ulaşabilirim, ne de o mevkilere ve makamlara kendimi layık görmem ve görmemişimdir. İsmet Paşa ile

¹¹⁹⁴ Tayfur Sökmen Diyor ki... "Anayasa ve Sosyalizm", s. 150-151.

¹¹⁹⁵ İsmet İnönü, "İstanbul Şan Sinemasında Milletvekili Ara Seçimleri Kampanyasını Açış Söylevi", **İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşileri 1965-1967**, (Haz.: İlhan Turan), Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 2004, s. 358; **Ulus**, 27.08.1969.

¹¹⁹⁶ Tayfur Sökmen Diyor ki... "Atatürk politika mataı olamaz", s. 131.

¹¹⁹⁷ Tayfur Sökmen Diyor ki... "İftira ve tevizir karşısında hakikatler", s. 118-119.

aramızda para ve diğer maddi menfaat meselesi de geçmemiştir ve geçmez. Kadın meseleleri ise zaten mevzuubahis değil ve olamaz. O halde nasıl ve ne için Sayın İnönü'ye düşman olabilirim.”

Sökmen, bir insanı diğerine düşman eden bu üç unsurunda hiçbir şekilde İnönü ile arasına giremeyeceğini söyledikten sonra, İnönü'ye düşman olmadığını geçmişten örnekler vererek ortaya koyar:¹¹⁹⁸

“Bilakis muhterem İsmet İnönü'nün aziz Atatürk'ün refakat ve maiyetinde memlekete yaptıkları değerli hizmetlerin daima takdirkarıyım. Bu itibarla da bugüne kadar muhterem İnönü'ne karşı hürmet ve tazimden geri kalmamışım. Ben düşman olsa idim, Başbakanlıktan ayrılıp Pembe Köşke istirahat ettikleri zaman yanlarına nimet dideleri dahe vehme kapılarak uğramazken, ben İsmet Paşa'ya uğrar, ziyaret eder, emirlerini telakki etmekle de zevk alırdım.”

sözleriyle Sökmen, İsmet İnönü'nün başbakanlıktan ayrıldıktan sonra, çoğu kimsenin Atatürk duyar endişesiyle İnönü'nün yanına gitmediğinden bahseder. Sökmen, aslında Atatürk'ün böyle bir şey istemediğini aksine, İnönü'nün Başbakanlıktan ayrıldıktan sonrada yine ona hürmet edilmesini arkadaşlarından ve emrindekilerden istediğini Hasan Rıza Soyak'tan duyduğunu söyler. Kendisinin de İnönü'ye hürmet ettiği için Hatay Cumhurbaşkanı adayı olarak Hatay'a giderken İnönü'yü ziyaret için Pembe Köşke gittiğini anlatır. Bu ziyaretten memnun kalan İnönü'nün de kendisine Hatay'da göreve başladıktan sonra iltifat eden bir telgraf gönderdiğini yazar.¹¹⁹⁹ Yazının devamında ise İnönü'ye karşı yaptığı tenkitlerin şeklini ve gerekçelerini şu satırlarla anlatır:¹²⁰⁰

“Karşılıklı bu güzel münasebetlerimiz bu suretle devam ederken 1943'den sonra bir kısım hareketlerinden Gruptaki konuşmalarından hoşlanmamış olacaktardır ki hareket ve konuşmaların tenkid etmişlerdir. İsmet Paşanın beğenmediği, hareketlerini tenkid etmelerini düşmanlık telakki etmeyerek, münasebet ve hürmetlerimi devam ettirdim.

1943'den sonra Sayın İnönü'nün vicdan ve kanaatime uymayan davranışlarını tenkid ediyorum diye bana nasıl İsmet Paşa düşmanı denebilir. Hatta tenkidimden evvel kanaat ve vicdanıma uymayan hareketlerini kendilerine mektup ve telgrafla arz ederdim. Cevap alamayınca o vakit tenkidimi matbuata intikal ettirirdim. Muhterem İnönü büyük bir devlet adamı ve medeni bir insan olduklarına göre, bu davranışlarımı zannetmem ki, düşmanlık sayınlara. Tenkid ettiğim noktalarda yalan veya yanlış bir cihet varsa kendilerinin beni ikaz ve tezip etmesi lazım olduğu kanaatindeyim.

Bu beyanatım üzerine gene bir takım kötü ruhlu insanlar, canım İsmet Paşa gibi bir zat kendine cevap vermeye tenezzül eder mi, diyeceklerine Sayın İnönü'nün bana yazdığı mektubu okumalarını tavsiye ederim.”

¹¹⁹⁸ a.y.

¹¹⁹⁹ Sökmen'in bu ziyareti için bkz.: Sökmen, a.g.e., “İnönü'yü Ziyaret”, s. 108.

¹²⁰⁰ **Tayfur Sökmen Diyor ki...** “İftira ve teviz karşısında hakikatler”, s. 118-119.

Sökmen yaptığı bu açıklamayla hem İnönü'ye düşman olmadığını hem de kendi vicdan ve kanaatine uymayan siyasetini de tenkit ettiğini ortaya koyar. Sökmen söylediklerinin yanlışı ve yalanı varsa da İnönü'nün kendisini ikaz edeceğini düşünerek söylediklerinin arkasında olduğunu da net bir şekilde ifade eder. *“Bugün iş ve fikir birliği yaptığı işçi partisinin genel başkanını solcu diye üniversiteden kovdurup hapsedtirdiler. İşte İnönü'nün birbirinden zıt tutumu dolayısıyledir ki, hüviyeti değiştirilen ortanın solundaki halk Partisinden benim gibi daha nice kıdemli Halk Partililer içleri sızlayarak dirsek çevirmişlerdir.”*¹²⁰¹

1970'li yılların başında Türkiye'nin siyasetindeki karışıklık, partilerin anlaşmazlıkları, çıkan olaylar ve ülkenin içine düştüğü karmaşadan kurtulmak için milletin ve Sökmen'in, tarihi bir şahsiyet olarak İnönü'den beklentisi fazladır. Sökmen, İnönü'den bir muhalefet lideri olarak değil, tarihi bir şahsiyet olarak tarafsız davranarak partiler arasındaki anlaşmazlığı önlemesini bekler. Fakat İnönü'nün tarafı davranarak bu beklentilere cevap vermemesi Sökmen'de hayal kırıklığı yaşatır ve şu sözlerle İnönü'yü tenkit eder:¹²⁰²

“...böyle mühim ve müşkül anı yenmek, buhranı önlemek ve gidermek için tarihi şahsiyetinden bütün milletin hizmet beklediği muhterem İnönü, fırsat bekliyen laalettayin¹²⁰³ bir muhalefet partisinin lideri değil, partiler üstü bir varlık olarak, iki tarafa, 'Ne yapıyorsunuz? Memleketi buhrana, felâkete sürüklemeye hakkınız yok' demesi lazım ve zaruri iken, bir tarafı suçlar şekilde beyanatta bulunmasını Aziz Atatürk'ün omuzlarına yüklediği hamuleyi giranbaha ile bağdaştıramadığımı, eski bir arkadaşı olarak, saygılarla arz ederim.”

Tayfur Sökmen'in bu konuşmasından dokuz ay sonra, üniversitedeki öğrenci olayları, boykotlar, fakülteleri işgaller artarak devam etmiş, ülke hiç olmadığı kadar karışıklık içine girmişti. Bu karışıklıklardan ve ülkenin düştüğü çatışma ortamından

¹²⁰¹ **Tayfur Sökmen Diyor ki...** “Bir Bilirkişi Konuşuyor”, s. 141.

¹²⁰² **CSTD**, Cilt: 57, Bileşim: 46, Toplantı: 9, Tarih: 3.3.1970, s. 199.

¹²⁰³ Tayfur Sökmen'in İnönü'yü tenkitinde kullandığı *“laalettayin”* tabirine CHP Grup Başkanvekili Fikret Gündoğan, Sökmen'in daha önce söylediği *“...ileriye gören ve Türkiye'nin yetiştirdiği en mümtaz Devlet adamı' diye vasıflandırdığı Sayın C. H. P. Genel Başkanı İnönü'ye bu kez Hükümet buhranı sırasında bundan evvelki izafe ettiği sıfatları çok görerek geriye aldı ve 'laalettayin bir adam gibi hareket etme' suçu ile onu âdeta suçlandırdı.”* sözlerine karşılık, bir açıklama gereği duymuş ve kullandığı bu tabiri, Gündoğan'ın yanlış anladığını veya anlayamadığını ifade ederek, şu izahatı yapmıştır: *“...Ben burada Sayın İnönü hakkında geçen defakinin aksine bir şey söylememişimdir. ...ilk defa bu tabiri söylüyeyim de, ondan sonra diğer maruzatımı arz edeceğim. 'Böyle mühim ve müşkül anı yenmek, buhranı önlemek ve gidermek için tarihî şahsiyetinden bütün milletin hizmet beklediği...' Tarihî şahsiyetlerini kabul etmiyorlar mı bilmiyorum; Tarihî şahsiyet olduğu dünyanın kütüğüne yazılmış bir şeydir. Sonra, laalettayin - dikkat buyurulursa - laalettayin bir muhalefet partisi başkanı olarak değil, partiler üstü bir insan olarak kabul ettiğim için hakemliğinin yapılmasını arzu ve rica ettim. Dikkat buyurulursa, laalettayin bir parti lideri olarak değil, partiler üstü bir insan olarak kabul ettiğim için ifade ettim.”* Sökmen, bu açıklamayla İnönü'ye karşı yaptığı tenkitin açıklamasını yapmıştır. **CSTD**, Cilt: 57, Bileşim: 46, Toplantı: 9, Tarih: 3.3.1970, s. 203.

her zaman derin endişeler duymuş olan Sökmen için, bu dönemin en sevindirici ve umut verici tarafı İsmet İnönü'nün 24 Aralık 1970 tarihinde Veteriner Fakültesi'nde yaptığı konuşma olmuştur. Bu konuşmada İnönü, Sökmen'in deyimiyle:¹²⁰⁴

“...Her hâdiseden fırsat kollayan sağcı, solcu ve sosyalistlerin, ‘bağımsız Türkiye istiyoruz, ikinci Kurtuluş Savaşı içindeyiz, sömürü düzenin değiştirilmesi lâzımdır’ diye yaptıkları yaygara ve feryadın tesirleri altında kalan, bugün için vazife ve gayeleri okumak öğrenmek olan yarının memleket mukadderatına ön olacak olan bugünün gençlerinden bâzılarının ellerinde silâh sokaklarda nara atıp, fakülteler basarak, arkadaşlarını yaralamak ve öldürmek suretiyle Türk halkının yarının ne olacağı endişesiyle huzursuz bırakanları...”

suçlu görerek, kınamıştır. İsmet İnönü, o konuşmasında öğrenci ve öğretim üyelerinin temel görevlerinin başında vatana hizmet etmek geldiğini söyleyerek, yapılan işgal ve boykotları haksız görür.¹²⁰⁵ Sökmen, İnönü'nün bu konuşmasından ziyadesiyle memnun kalmıştı. Zira üniversite olaylarının yoğunlaştığı bir dönemde bu konuşmanın yapılmış olması Sökmen üzerinde, İnönü'nün tarafı davranmasından güç aldıklarını düşündüğü solcu ve sosyalistlerin bu hareketlerinin önlenilebileceği umudunu yaratmıştı.

Sökmen, dokuz ay önce senato kürsüsünden tenkit ettiği ve *“...Sirtında, eşsiz insan aziz Atatürk'ün yüklediği hamulei giranpaha taşıyan Muhterem İnönü, laalettayin bir parti başkanı olmayıp, partiler üstü bir varlık olması hasebiyle gerek partilerarası münasebetin şu veya bu sebeple gerginleştiği sırada, gerek sağcı, solcu ve sosyalistlerin bâzı bahaneler icadederek hasis emellerine yetişebilmek için çaba sarf ettikleri böyle bir zamanda dur demeleri, müşarünileyhin vatan severliklerinin bir icabı olmaktadır”* dediği İnönü için şimdi Veterinerlik Fakültesi'ndeki yapmış olduğu konuşmasından dolayı takdir ediyordu. Sökmen'in, İnönü için bu eleştirisini ve sonrasındaki övgüsünü çelişkili gören ve *“Sayın İnönü'nün sizin takdirinize ihtiyacı yoktur”* diyenlere karşı bir açıklama yapmak ihtiyacı duyar. Sökmen bu durumu şöyle izah eder: *“...Nasıl bâzı davranışları arasında kanaatime uymıyanları belirtmeyi vicdan borcu sayıyor isem, takdire şayan olan dünkü beyanatlarını da şükranla karşılamayı piri fani emektar bir vatandaşı, aynı zamanda eski bir arkadaşı olarak vicdan ve rahmet borcu saymaktayım.”*¹²⁰⁶ Bu durum Sökmen'in, İnönü'ye karşı kişisel bir eleştirisinin veya övgüsünün olmadığını, bu farklılığın ülkenin

¹²⁰⁴ CSTD, Cilt: 62, Bileşim: 19, Toplantı: 10, Tarih: 24.12.1970, s. 380.

¹²⁰⁵ Konuşmanın tamamı için bkz. İsmet İnönü, **Konuşma, Demeç, Makale...1970-1973**, “Veteriner Hekimliği Öğretiminin 128. Yıldönümü Dolayısıyla Düzenlenen Törende Yapılan Konuşma, s. 55; **Ulus**, 24.12.1970.

¹²⁰⁶ CSTD, Cilt: 62, Bileşim: 19, Toplantı: 10, Tarih: 24.12.1970, s. 380.

menfaatlerine göre yapıldığını göstermektedir. Onun bu davranışı kişisellikten ziyade vatanını, milletini düşündüğündendir.

Sökmen'in tenkitlerinin, İnönü'nün 6 Kasım 1972'de CHP'den istifasından sonra olmadığını görmekteyiz. Sökmen, kendisinin yıllardır karşı olduğu CHP siyasetinin İnönü'yü de istifa ettirdiğini senato yaptığı konuşmasında değerlendirmiş ve kendi haklılığını vurgulamıştı. “...Gün geçtikçe haklı olduğumun en bariz delili, parti idarecilerinin tutum ve davranışlarına dayanamayarak yarım asra yakın bir zamandır başında bulunduğu partiden sırtındaki hamüle-i giranbaha ile Sayın İnönü'nün ayrılmış olmasıdır.”¹²⁰⁷

4.4. TAYFUR SÖKMEN'İN YAZDIĞI YAZILAR İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRME

Tayfur Sökmen 1954 sonrası milletvekilliğinin sona ermesiyle birlikte siyasî yaşamdan fiili çekilmiş olsa da siyasetten kopmamış, Dünya gazetesine gönderdiği yazılarla siyasetin içinde kalmıştı. Bu yazılar 1960 ihtilalinden sonra daha yoğun olmuştur. Özellikle 1960 sonrası siyasî karışıklıklar ve ülkenin iç siyasetine dair değerlendirmeleri önemlidir. 1968 yılında senatör atandıktan sonra da yazıları devam etmiş ve o günün olaylarına dair değerlendirmeler yapmıştır.

Sökmen, gazete yazılarında günlük olaylar üzerinde değerlendirmelerde bulunurken, geçmiş olayları da örnek göstererek, siyasî çekişmelere engel olmak düşüncesi yoğunluktadır. Partiler arası çekişmenin siyasî liderlerden kaynaklandığı düşüncesinde olan Sökmen, birçok yazısında o liderleri eleştirdiğini görmekteyiz. Bu liderler arasında ise en çok eleştirdiği isim İsmet İnönü olmuştur. Bu eleştirilerin temelinde ise CHP'nin Atatürk'ün kurduğu partiden farklı bir yapıya bürünmüş olması ve İnönü'nün uzlaşmaz muhalefet anlayışı gelmektedir.

Yazıları genelde Türkiye'nin iç siyasetine dairdir. Bütün yazılarının içerikleri ele alınıp incelendiğinde, en sık rastlanılan konular, partiler arası çekişme, siyasîler arasındaki uyumsuzluk, sağ-sol davaları, üniversite olayları gibi o dönemin temel gündemiyle ilişkili olduğu görülür.

¹²⁰⁷ CSTD, Cilt: 7, Bileşim: 4, Toplantı: 12, Tarih: 16.11.1972, s. 44-45.

SONUÇ

Bu çalışma, Tayfur Sökmen'in hayatını ele almaktan ziyade, onun Hatay mücadelesindeki yeri ve Türk siyasi hayatındaki faaliyetlerini bütün yönleriyle incelemeyi amaçlamıştır. Bunun için çalışmanın kapsamını da, Sökmen'in içinde bulunduğu olaylar ve siyasi faaliyetleri belirlemiştir. Bu bağlamda Sökmen'in Hatay mücadelesi ve siyasi faaliyetleri tüm detaylarıyla irdelenerek tetkik edilmiş ve kayda değer sonuçlara ulaşılmıştır.

Tayfur Sökmen'in hayatındaki yönünü belirleyen, devlet geleneğinden gelen ve köklü bir geçmişe sahip olan ailesidir. Yaşamının bütün dönemlerindeki mücadelesinin, devletine ve milletine sarsılmaz bağlılığının da temel sebebi budur. Tayfur Sökmen'in gençliği Osmanlı Devleti'nin yıkılışına şahitlik etmiş, vatanın işgal altına girmesi ve milletin düşdüğü esaret, onun karakterini de şekillendirmiştir. Mondros Mütarekesi sonrası Osmanlı Devleti'nin işgali, askeri ve siyasi gücünün yok edilmesi, işgale uğramış halkı ümitsizliğe sürüklemiştir. Bu ümitsizlik içinde bölgesel kurtuluş yolları arayan halk, esareti kabul etmeyen, halkına cesaret ve umut veren, ona önderlik edecek kahramanları aramıştır. Dönemin koşullarında bu cesareti gösterip halkına önderlik edenler, kurtuluşunda mimarı olmuşlardır. Zaman, onların yaptıkları fedakârlıkları yeni gelen nesillere unutturamayacaktır. Zira varlık sebebi olarak görülmeye devam edileceklerdir. O isimlerden birisi de Hatay'ın bağımsızlık mücadelesinde ve esareten kurtulmasında öncülük eden Tayfur Sökmen'dir.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında galip devletler, mağluplar üzerinde menfaatlerini paylaşıyor ve bu paylaşımın en çok etkilenen de Osmanlı Devleti oluyordu. Artık Osmanlı Devleti yıkılmak üzeredir. Türk milleti varlığını özgürce devam ettirmek için yeni bir mücadeleye giriyordu. Bu mücadelenin başlangıcı biraz umutsuz olsa da, işgale uğrayan her bölgenin ümitlerini yeşertecek yerel teşkilatlanmalar ve direniş güçleri halkı biraz olsun ümitlendiriyordu.

Mondros Mütarekesi, Galip Devletler'in ince paylaşım planlarına uygun zemin hazırlayan, maddelerinde tam bir açıklık olmayan, Osmanlı Devleti'nin itiraz hakkını kullanamadığı diplomatik bir tuzaktı. Bu tuzağın farkında olan ve ülkenin içinde bulunduğu durumdan çıkış yolu arayanlar çok geçmeden mücadeleye başlayacaklardı. Bu mücadelenin öncüsü de daha Suriye sınırından henüz çekilmeye

başlayan ve ilk işgalci güçlerle karşılaşan Mustafa Kemal Paşa olacaktı. Zira İskenderun'un işgali mütarekenin hemen sonrasındadır. Galip devletler hiç zaman kaybetmeden uzun yıllar bekledikleri yerlere sahip olmak istiyorlardı. Bu kapsamda başlayan işgaller vatanın her tarafına yayılmaya başlıyordu. Bu işgallerle ilk tanışan yerlerden birisi de İskenderun olmuştu. Önce İngilizler, sonra Fransızlar bölgenin yeni hakimleri idi. İlk yaptıkları ise bölgede hakimiyet kurmak için gayri Türk unsurlarla işbirliği yapmak ve Türklerin direncini kırmaktı. Ulusal anlamda Milli mücadeleyi 19 Mayıs'da Samsun'a çıkararak başlatan Mustafa Kemal Paşa, kısa sürede bu mazlum milletin umudu olmaya başlayacak, bölgesel anlamda Hatay'da ise işgallere karşı direnişin öncülerinden birisi Tayfur Sökmen olacaktı.

İşgale karşı başlayan bölgesel direnişler Mustafa Kemal Paşa ve silah arkadaşlarının gayretleriyle düzenli bir hale getirilerek birleştiriliyordu. Bu direnişin gücünü arttırırken, savunulacak vatanın da sınırları belirleniyordu. Bu sınır Misak-ı Milli ile bölünmez bir bütün olarak son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde 20 Ocak 1920 de ilan ediliyordu. Misak-ı Milli'nin ilan edilmesi Hatay için bir dönüm noktasıydı. Zira ilan edilen vatan sınırları içinde kalan bölgenin maneviyatı artıyor, mücadele gücü hız kazanıyordu. Hatay Mücadelesinin hiç kuşkusuz en önemli kahramanlarından biri olan Tayfur Sökmen'de, Misak-ı Milli sınırları içinde olan Hatay için teşkilatlanmayı sağlıyor ve Mustafa Kemal Paşa'nın emri ile Antep Kuvayı Milliye güçleriyle bağlantıya geçiyordu. Böylece Hatay'ın silahlı mücadele dönemi 1921'de Fransızlarla yapılan Ankara Antlaşması'na kadar devam ediyordu. Bu anlaşma, Anadolu'nun Batısının işgal altında olduğu bir dönemde yapılmış olması ve Ankara'nın bir galip devlet tarafından tanınması açısından önemli olsa da, Hatay bölgesi için tam bir hayal kırıklığıydı. Hatay'a göre hayal kırıklığı olan bu anlaşma, Ankara için diplomatik bir başarı sayılıyordu. Hatay için Fransızlardan buranın ayrı bir statüsünün olduğunu kabul ettirmek, gelecekteki kurtuluş için en önemli dayanak noktası olacaktır. Lozan, Türk Devleti'nin Avrupa tarafından kabul edilmişinin bir belgesi olarak her ne kadar önemli ise de, Hatay için bir o kadar beklentilerin umutsuzluğa döndüğü belgedir. Misak-ı Milli sınırları içinde olmasına rağmen Hatay, Türkiye sınırlarına dahil edilememişti. Her ne kadar durum böyle olsa da, Lozan Antlaşması ile de, Ankara Antlaşması'nda olduğu gibi Hatay'da özerk bir Türk varlığının tanınması kararlaştırılmıştı.

Bu umutsuzluğa rağmen, Antlaşma sonrası Hatay'da yerel teşkilatlanmalar sürmüştü ve bu teşkilatlanmalarda yine Tayfur Sökmen aktif rol almıştır. Türkiye'nin işgal durumu Lozan sonrası bitmiş olsa da, ülkenin içte ve dışta içinde bulunduğu daha birçok halletmesi gereken sorunu vardı. Bu Hatay'ın unutulduğu anlamına gelmiyordu, fakat zamana ihtiyacın olduğu da bir gerçektir.

Hatay'da kurulan cemiyetler, bölgede ki Türklerin birliğini ve haklarını savunuyor, Tayfur Sökmen'de Ankara ile olan bağlantıyı kuruyordu. Tayfur Sökmen, Ankara için güvenilir ve bölgenin kurtuluşunda etkin olabilecek bir isimdi. Sökmen, 1935 yılı geldiğinde Antalya'dan bağımsız milletvekili yapıldığı zaman, herkes onun Hatay için mücadelesinin farkındaydı. Bu milletvekilliği onun Ankara ile temasını daha resmi bir duruma getiriyordu. Türkiye, Tayfur Sökmen üzerinden Hatay'a verilecek istiklalin planını uygulamaya başlıyordu. Bu plan ve Hatay sorununa sahip çıkma Atatürk'ün, 1936 Kasım başında yaptığı Meclis açılış konuşmasıyla ilan ediliyordu. Hatay artık Türkiye için milli bir davaydı. Atatürk'ün bu konuşmasına sebep olan en önemli gelişme ise 9 Eylül 1936 tarihinde Fransa'nın Suriye'ye ile yaptığı 'Dostluk ve İttifak Antlaşması' gereği Suriye'ye bağımsızlık verme düşüncesi idi. Artık Türkiye, Hatay sorununa kesim bir çözüm bulunması için diplomatik dilin bütün gücünü kullanmaya başlamıştı. Bu yapılırken, çok ince bir diplomasi yürütülecek, hiçbir şekilde şiddet yanlısı olduğu izlenimi verilmeyecekti. Bunun en iyi örneklerinden birisi de, Suriye için Fransa'nın vereceği bağımsızlığı Türkiye'nin şiddetle desteklediğini göstermesiydi. Türkiye bu desteği verirken de, Hatay'ın büyük çoğunluğunun Türk olduğunu ve bu bölgeye de Suriye'ye verildiği gibi bir bağımsızlığın verilmesi gerektiğini savunuyordu. Bunu savunmasına gerekçe ise Hatay'a, Ankara ve Lozan Antlaşmalarıyla verilmiş olan özel statü idi. Bu durum Türkiye'ye Hatay'ın bağımsızlığını isteme hakkı veriyordu.

Bu istekler Hatay için başlangıçta böyle bir çözüm düşünmeyen Fransa açısından kabul edilemez görünse de, Avrupa da değişen siyasi durum ve Fransa'nın bölge çıkarları için Türkiye'ye ihtiyaç duyması, onu biraz daha çözüme yaklaşıtıyordu. Türkiye bu dönemde her ne kadar diplomasiyi çözüm için kullansa da, çözümün geciktiği zamanlarda da –özellikle basın yoluyla- askeri müdahalenin de yapılabileceği kuşkusu yaratıyordu. Fransa Türkiye'nin bu çözüm önerileri karşısında sorunun Milletler Cemiyetine götürülmesini teklif etmesi üzerine, bu teklif

Türkiye tarafından kabul görmüş, artık Türkiye, Fransa ile Hatay'ın bağımsızlığını isteme noktasında masaya oturmuştu.

Fakat bu süreç hiç de kolay olmayacaktı. Zira sorun sadece masada çözülecek gibi durmuyordu. Sonuçta yapılan müzakereler ve çözüm arayışları bir neticeye varmayacaktı. Bu zaman içinde Hatay için Türkiye'nin Milletler Cemiyetine sunduğu tezler kabul görerek, Hatay'ın ayrı bir varlık olduğu kabul edilmiş olmasına rağmen, Kasım 1937'de resmen Hatay'da uygulanması çokta mümkün olmadı. Fransız manda idaresinin yanlı davranması, Suriye'nin tahrikleri, Hatay'da çıkan olaylar ve çatışmalar, sorunun sadece müzakere yoluyla çözümlenemeyeceğini ortaya çıkarmıştı. Bu dönemin olaylarını özellikle Hatay ile Türkiye arasındaki iletişimi sağlayan Tayfur Sökmen'in Ankara'ya gönderdiği raporlarda görmek mümkündür. Sökmen, Dört Yol'da şubesi bulunan Egemenlik Cemiyeti aracılığıyla, Hatay ile bağlantı kuruyor, bu bağlantının sonuçlarını da Ankara'ya bildiriyordu. 1938 yılının ilk yarısında Hatay'da yaşanan olayları günü gününe takip eden Türk basını da sorunu sürekli işliyor, dünyaya olayların ciddiyetini anlatmaya çalışıyordu. Türk basınının soruna sahip çıkması, kamuoyunun destek vermesi, Hükümette Hatay sorununun halli için daha çok baskı yaratıyordu. Bu baskıyı da Hükümet Fransa ya gösteriyor ve sorunun halli için çözüme yaklaşıyordu.

Türkiye'nin bu kararlı tavrı, Fransa üzerindeki baskıları arttırmış, Avrupa'da değişen dengeler de Fransa'yı Türkiye'nin isteklerini kabule zorlamıştı. Türkiye Milletler Cemiyetini devreden çıkararak, ikili müzakerelerle anlaşma yoluna gitti ve sonunda Fransa ile yapılan 1938 Anlaşmasıyla Türk askerleri 5 Temmuz'da Hatay'a girerek kurtuluşun teminatı oldu. Hatay'da yapılan seçimlerin Türkiye'nin istediği gibi sonuçlanması, Hatay Devleti'nin kurulması ve Meclisi'nin çoğunluğunu Türk vekillerin oluşturması, sorunun Türkiye lehine çözüldüğüne işaret etti. Dünya'da bir benzeri olmayan bir olay da, Tayfur Sökmen'in Türkiye Cumhuriyeti Milletvekili olarak, kurulan yeni Hatay Devletine Cumhurbaşkanı olmasıydı. Onun Cumhurbaşkanlığı süreci Hatay'ın Türkiye'ye katılmasında süreci hızlandırmış ve Hatay ana vatanın bir parçası olmuştu.

Hatay'ın bağımsızlığını gören ama ana vatana katılmasına şahit olamayan Mustafa Kemal Atatürk'ün, bu aziz millete son hediyesi Hatay olmuştur. Tayfur Sökmen, Türk Milletini kurtuluşa götürebilecek tek lider olarak Mustafa Kemal Atatürk'ü görmüş ve ona inanmıştı. Bu inancını Hatay'ın kurtuluşu için de göstermiş

ve daima onun yanında yer almıştır. Sökmen'in bu duruşu Mustafa Kemal Atatürk'ün gözünden kaçmamış, Hatay sorununun çözümünde onu hep ön planda tutmuştur. Atatürk, Sökmen'in vatanına ve milletine olan bağlılığından emindir. Bu eminliğini onu Hatay Cumhurbaşkanlığına aday göstermesinde görebiliriz.

Hatay'ın bağımsız bir devlet olarak kurulmasında emeği geçen en önemli kahramanlardan olan Tayfur Sökmen'in, Devletin Cumhurbaşkanı sıfatı ile Hatay'a yaptığı en büyük hizmet ise, bölgede ki değişik unsurların bir arada yaşama ve birlik olmaları konusunda öncü rol oynamasıdır. Belki de Hatay gibi bu kadar hoşgörülü, bu kadar farklı unsurların birbirine saygı gösterdiği başka bir bölge yoktur. Atatürk'ün birlik ve beraberlik için herkesin inanış ve düşüncelerine saygı gösterilmesi gerekliliğini Hatay'da öne çıkartanlardan biri olan Sökmen, bu başarının en büyük mimarlarından birisidir.

Tayfur Sökmen, Hatay mücadelesinde muvaffak olduktan sonra Türk siyasi hayatında da yapmak istedikleri vardı. Özellikle çok partili hayata geçtikten sonra siyasi çekişmeler onun en büyük ızdırabı olmuştur. Bu ızdırabı dindirmek ve gücü yettiğince siyasete ve partiler arası çekişmelere yeni bir bakış açısı getirme çabaları kayda değerdir. Onun bakış açısı, çoğu siyasetçiden farklı olarak, daha uzlaşmacı ve hırslardan uzak, memleketin ortak ana davalarında siyasilerin birleşmesini öngören yaklaşımdır.

Sökmen, bu yaklaşımını bütün siyasi hayatı boyunca devam ettirmiş, hoşgörünün ve uzlaşmacı tavrın, siyasetteki çekişmelere ve şiddete engel olacağına olan inancını kaybetmemiştir. Sökmen'in siyaset yaptığı sürede en çok kaygılandığı ve önlemeye çalıştığı siyasi çekişmelerdir. Özellikle çok partili dönemin başlamasıyla birlikte kutuplaşan siyaset, demokrasinin gerekleri dışında sertleşmiş, çekişmeler Cumhuriyeti ihtilallerle tanıştırmıştır. Bu partiler arası çekişmeler ve bunlara bağlı olarak yaşanan süreçler, Tayfur Sökmen'in tabiri ile Atatürk Türkiye'sinde iç çatışmaların yaşanacağı bir ortam hazırlamıştır. Bu çatışmalardan Üniversiteler de payını almış, sağcılık-solculuk kavgaları Türkiye'nin enerjisini olması gereken gelişmişlik düzeyinden aşağıya çekmiştir. Sökmen, bir siyasi partinin ötesinde, asıl varlık değeri olarak vatanını ve milletini görmüştür. Onların menfaatleri için siyasetin hep bir adım geride kalmasını savunur. Özellikle yıkıcı muhalefetin veya ezen iktidarın her zaman karşısında olmuş ve doğru bildiklerini söylemekten çekinmemiştir.

Sökmen'e göre, Türk siyasetinde çok partili hayat devam edecekse, olması gereken, partilerin ortak değerlerde ve memleketin ana davalarında birleşmeleridir. Bunun olmadığı yerde didişme ve çatışmaların memlekete büyük felaketler getireceğini söyler. Bu didişmelerin ve çatışmaların sebebini de yıllarca devlet adamlığı yapmış fakat hala hisleriyle hareket eden parti liderlerinde görür. Sökmen çok defa parti liderleri arasındaki bu çekişmeyi önlemeye çalışmıştır. Sonu gelmeyen bu çabaları Sökmen'i teşebbüslerinden vazgeçirmemiş, her fırsatta partiler ve liderler aralarındaki çekişmeyi ve anlaşmazlığı önlemek için gayret göstermiştir. Bunu yapmayı da vicdani bir borç saymıştır. Vicdanını rahatsız eden durum ise, Atatürk'ün birlik ve beraberlik içinde bıraktığı memleketin, birliğinin ve huzurunun bozulmasıdır. Türkiye'nin maruz kaldığı olumsuz olaylar düşünüldüğü zaman Sökmen'in tespitinin ne kadar doğru olduğunu anlıyoruz.

Sökmen, siyasi hayatının büyük bir bölümünde, siyasi çekişmelerin ülkeye verdiği zararları, buna bağlı olarak millet menfaatlerinin nasıl zedelendiğini ve siyasetin nasıl yozlaştığının tespitini yapmıştır. Bu yönü ile Sökmen'in gözünden, yaşadığı dönemi itibariyle Türk siyasetinin 1935-1974 yılları arasındaki problemlerini tespit etmek ve değerlendirmek önemli olmuştur. Sökmen bu tespitleri yaparken, bu durumun düzelmesi, memleket davalarının halledilmesi ve siyasi çekişmelerin önlenmesi için de çözüm yollarının ne olduğunu da ortaya koymuştur. Ona göre çözüm, öncelikle partilerin partizanlığı bırakmalarıdır. Zira oy almak ve iktidar olmak için yapılan politikalar memleketteki huzursuzluğun asıl sebebidir. Bunu önlemenin yolu ise, gerçek partici olmaktan geçer. Gerçek partici iktidar olduğu zaman tolerans sahibi, hoşgörülü olur, yaptığı yanlış ve hatalı işlerini tenkit eden muhaliflerine kızmayıp hatasını düzeltmeye çalışır, muhalefette ise iktidarın ülkenin lehine başardığı işleri kötülemez ve kötü göstermek için yalan söylemez. Kötü olanları insaf ve anlayış dahilinde tenkit eder.

Sökmen'in siyasi çekişmelerin önlenmesi noktasında bir diğer tespiti de, yapılan seçimler sırasında partilerin birbiri aleyhine yaptıkları kışkırtıcı ve kırıcı konuşmaların ve propagandaların yarattığı küskünlüğü medeni insanlar olarak unutmalarıdır. Türk milletinin sorunlarını halletmek için meclis üyelerinin el ve fikir birliği yaparak, duygularından ve partizanlıklarından arınıp, vicdani hareket etmelerini ister. Bunun aksi olursa geçmişte yaşandığı gibi ülkede birlik ve

beraberlik bozulacak ve neticede ülke üzerinde emelleri olan düşmanlar cesaretlenecektir.

Sökmen, herkesin ortak düşüncesinin vatanın birlik, beraberlik, huzur ve düzen içinde olması olduğuna göre, hangi parti veya siyasi anlayışta olunursa olunsun, gidilen yollar ve düşünceler her ne kadar farklı olursa olsun, herkesin hislerine hakim olup, aklın ve mantığın icaplarına göre hareket ederek, birlik ve beraberlik içinde, birbirlerine saygılı ve hoşgörülü olunmasını ister. Bunun olması durumunda ise istenen her şeyin başarılabilirliğinin altını çizer. Tayfur Sökmen'in bütün bu istek, arzu ve temennileri, samimi ve vicdani davranışları, samimiyetle partiler arası çekişmeleri önleme gayretleri Türk siyasi hayatında çokta etkili olamamıştır. Bunu Sökmen de çoğu yazısında ve konuşmalarında dile getirir. Zira Sökmen'in vefat ettiği yıl (1980) dahi ülkenin huzursuzluğu ve çekişmeleri yeni bir ihtilali doğurduğu dikkate alındığında bu durum daha net görülecektir.

Bu çalışmanın yapılması, bu güne kadar fikirleri çok net bir şekilde ortaya koyulmayan Tayfur Sökmen'in daha iyi tanınması açısından katkı sağlayacağı umudunu taşımaktayız. Bundan sonra yapılacak çalışmalara faydalı olacağı ümidiyle, bu ülke için çaba göstermiş kahramanlarımıza ve Tayfur Sökmen'e vefa borcumuzun farkında olarak, onları rahmetle ve saygıyla anıyoruz.

KAYNAKÇA

A-ARŞİV BELGELERİ

1. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, Belge no: 030.10.83.548.3; 030.10.222.500.14; 030.10.222.501.4;
 030.10.222.501.5; 030.10.222.501.15; 030.10.222.501.16; 030.10.222.501.16;
 030.10.222.501.16; 030.10.222.501.16; 030.10.222.501.16; 030.10.222.501.16;
 030.10.225.515.4; 030.10.222.501.22; 030.10.222.501.24; 030.10.222.501.25;
 030.10.1.3.17; 030.10.223.503.17; 030.10.223.504.52; 030.10.223.504.6;
 030.10.223.504.10; 030.10.223.504.43; 030.10.223.504.46; 030.10.223.505.7;
 030.10.223.505.7; 030.10.223.505.10; 030.10.223.505.42; 030.10.223.505.57;
 030.10.223.507.11; 030.10.223.507.17; 030.10.223.508.1; 030.10.223.508.12;
 030.10.223.508.13; 030.10.223.508.18; 030.10.223.508.34; 030.10.223.508.48;
 030.10.223.505.31; 030.10.224.510.12; 030.10.224.511.9; 030.10.224.511.5;
 030.10.224.511.5; 030.10.230.549.5; 030.10.224.511.5; 030.10.224.511.5;
 030.10.223.502.5; 030.10.224.509.28; 030.10.223.502.18; 030.10.224.510.9;
 030.10.224.510.12; 030.10.224.510.12; 030.10.224.510.12; 030.10.224.510.12;
 030.10.224.510.12; 030.10.224.510.12; 030.10.224.510.12; 030.10.224.510.12;
 030.10.224.510.14; 030.10.224.510.17; 030.10.224.510.18; 030.10.224.511.3;
 030.10.224.511.4; 030.10.224.511.8; 030.10.224.511.10; 030.10.224.511.12;
 030.10.224.512.38; 030.10.224.512.40; 030.10.224.512.40; 030.10.224.513.3;
 030.10.224.513.5; 030.10.224.513.1; 030.10.224.513.6; 030.10.224.513.10;
 030.10.224.513.12; 030.10.224.513.13; 030.10.224.513.16; 030.10.224.513.32;
 030.10.224.513.20; 030.10.224.513.25; 030.10.224.513.52; 030.10.224.513.53;
 30.10.224.514.6; 030.10.224.514.10; 030.10.224.514.20; 030.10.225.515.3;
 030.01.17.94.7; 030.10.225.515.18; 030.10.225.515.19; 030.10.225.515.22;
 030.10.225.515.26; 030.01.41.242.21; 010.09.458.1327.7; 030.01.18.106.8;
 10.9.0.0.-325.1006.7; 030.13.01.02.81.102.2; 030.18.01.02.82.14.10;
 030.18.01.02.82.26.13; 030.18.01.02.85.119.15; 030.18.01.02.83.51.11;
 030.18.01.02.84.71.15; 030.18.01.02.85.110.4; 030.18.01.02.89.122.4;
 030.18.01.02.88.78.17; 0303.18.01.02.86.15.10; 030.18.01.02.91.59.18.

2. TBMM Arşivi

TBMM Cumhuriyet Senatosu Üyelerine Ait Özlük Dosyası, Sicil No: 314, Kütük Sıra No.:3/4.

TBMM Azasına Mahsus Zat ve Sicil Dosyası, Dönem: 5, Sicil No: 875 Defter no: 28, Kutu numarası: 4; Dönem: VII, Sicil No:875, Defter no: 61, Kutu numarası: 5; Dönem: VIII, Sicil No:875, Defter no: 84, Zarf No: 5; Dönem: IX, Sicil No: 875, Defter No: 2-419, Zarf No: 24.

Hatay Devleti Belgeleri (TBMM Elektronik Veri), “ Hatay Anayasası Kanunu”.

Cumhuriyet Senatosu Genel Sekreterliği Kanunlar Müdürlüğü, Sayı: 4-471, Haziran 1968.

B. RESMİ YAYINLAR

1. Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi (MMZC)

MMZC, Dv. 4, C. 1, İ. 1 (17.II.1336).

2. TBMM Gizli Celse Zabıtları (TBMMGCZ)

TBMMGCZ, Dv. 1, C. 1, İ. 1, (24.IV.1336); Dv. 1, C. 2, İ. 2, (13.X.1337); Dv. 1, C. 2, İ. 2, (16.X.1337); Dv. 1, C. 2, İ. 2, (18.X.1337).

3. TBMM Zabıt Ceridesi

TBMMZC, Dv. IV, C. 25, İ. 4, (5.XII.1934); Dv. V, C. 1, İ. F., (1.III.1935); D. V, C.13, İ. 2, (27.XI.1936); Dv. V, C. 19, İ. 2, (14.VI.1937); Dv. V, C.20, İ. 3, (1.XI.1937); Dv. VI, Cilt 1, İ. F., (17.IV.1939); Dv. VI, C. 3, İ. F., (30.IV.1939); Dv. VI, C. 3, İ. F., (30.VI.1939); Dv. VI, C. 6, İ. 1, (20.XI.1939); Dv. VI, C. 4, İ. F., (07.VII.1939); Dv. VI, C. 14, İ. 2, (8.XI.1940).

4. TBMM Tutanak Dergisi

TBMMTD, D. V, C. 13, T. 1, (1.XI.1936); D. V, C. 20, İ. 3, (8.X.1937); D. VII, C. 1, T. F., (8.III.1943); D. VII, C. 17, T. 2, (01.VI.1945); D. VII, C. 17, T. 2, (9.V.1945); D. VII, C. 17, T. 2, (17.V.1945); D. VII, C. 17, T. 2, (04.VI.1945); D. VII, C. 17, T. 2, (05.VI.1945); D. VII, C. 17, T. 2, (14.V.1945); D. VII, C. 18, T. 2, (11.VI.1945); D. VII, C. 24, T. 3, (10.VI.1946); D. VIII, C. 1, T. O., (5.VIII.1946); D. VIII, C. 1, T. O., (26.VIII.1946); D. VIII, C. 24, T.4, (10.II.1950); D. VIII, C. 24, T. 4, (16.II.1950); D. VIII, C. 25, T. 4, (24.III.1950); D. IX, C. 6, T.1, (30.III.1951);

D. IX, C. 7, T.1, (4.V.1951); D. IX, C. 1, T. Olg., (16.VI.1950); D. IX, C. 28, T. 4, (24.II.1951); D. IX, C. 7, T.1, (7.V.1951); D. IX, C. 9, T.1, (23.VII.1951); D. IX, C. 8, T. 1, (13.VI.1951); D. IX, C. 9, T.1, (23.VII.1951); D. IX, C. 28, İ. 4, (24.II.1954); D. XI, C. 13, İ. 3, (18.IV.1960); D. X, C. 10, T. 10, (28.4.1971); D. X, C. 10, T. 10, (23.7.1971).

5. Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi (CSTD)

CSTD, C. 47, B. 61, T. 7, (30.9.1968); C. 50, B. 25, T. 8, (28.1.1969); C. 50, B. 28, T. 8, (31.1.1969); C. 51, B. 34, T. 8, (6.2.1969); C. 53, B. 67, T. 8, (28.5.1969); C.54, Bileşim 16, T. 9, (23.12.1969); C. 55, Bileşim 21, T. 9, (6.1.1970); C. 55, B. 24, T. 9, (13.1.1970); C. 57, B. 46, T. 9, (3.3.1970); C. 57, B. 57, T. 9, (7.4.1970); C. 58, B. 71, T. 9, (13.5.1970); C. 62, B. 5, T. 10, (10.11.1970); C. 62, B. 19, T. 10, (24.12.1970); C. 64, B. 43, T. 10, (23.2.1971); C. 65, B. 70, T. 9, (20.5.1971); C. 65, B. 75, T. 10, (15.6.1971); C. 67, B. 114, T. 10, (13.9.1971); C. 4, B. 82 T. 11, (16.3.1972); C. 7, B. 4, T. 12, (16.11.1972); C. 13, B. 11, T. 10, (11.12.1973); C. 17, B. 63, T. 13, (30.5.1974).

6. Millet Meclisi Tutanak Dergisi (MMTD)

MMTD, D. 3, C. 12, B. 70, T. 2, (12.3.1971); D. 3, C. 12, B. 78, T. 2, (26.3.1971).

7. Düstur

Düstur (1929). Üçüncü Tertip, C. 2, İstanbul: Milliyet Matbaası.

Düstur (1931). Üçüncü Tertip, C. 5, İstanbul: Necmi İstikbal Matbaası.

8. TC Resmi Gazete

TC Resmi Gazete, Sayı: 4255, 11 Temmuz 1939; Sayı: 5285, 17 Kanunuevvel (Aralık) 1942; Sayı: 6032, 15 Haziran 1945; Kanun no: 5545, Sayı: 7438, 21 Şubat 1950; Sayı: 7469, 29 Mart 1950; Sayı: 7872, 31 Temmuz 1951; Sayı: 10816, 31 Mayıs 1961.

9. Hatay Devleti Resmi Gazete

Hatay Devleti Resmi Gazete, Kanun no:18, 24 Birinciteşrin 1938, No:32, s. 537; Kanun no.26, 22 Eylül 1938.

10. Ayın Tarihi

Aralık 1936, Sayı 36; Şubat 1937, S. 38.

C. TELİF VE TETKİK ESERLER

1. Kitaplar ve Tezler

Ada, Serhan (2005). **Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)**. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Akbayar, Nuri ve Koloğlu, Orhan (1996). **Gazeteci Bir Aile Us'lar**, Ankara: Kozan Ofset Matbaası.

Altuğ, Kurul (1973). **12 Mart ve Nihat Erim Olayı**, İstanbul: Yedigün Yayınları.

Arcayürek, Cüneyt (1985). **Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965-1971**, İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Armaoğlu, Fahir (1994). **20.yy.Siyasi Tarihi (1914-1980)**. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Arslan, Ali (1997). **İngilizlerin İskenderun'u İşgal Projesi ve Osmanlı Devletinin Aldığı Tedbirler**. Antakya: IV. Hatay Tarih ve Folklor Sempozyumu (18-19 Ekim 1996) Bildirileri. Hatay Folklor Araştırmaları Derneği Yayınları.

Arslan, Kadir (2008). **Milli Mücadelede İlk Kurşun ve Dört Yol**, İskenderun: Dört Yol Belediyesi.

Atatürk Araştırma Merkezi (2006). **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III**. Ankara: Divan Yayıncılık.

_____ (1991). **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Atay, Falih Rıfkı (1966). **Atatürkçülük Nedir?**, İstanbul: Ak Yayınları.

Aydemir, Şevket Süreyya (1968). **İkinci Adam, 1938-1950**, Cilt II, Ankara: Remzi Kitabevi.

_____ (1999). **Tek Adam Mustafa Kemal, 1922-1938**;Cilt III, Ankara: Remzi Kitabevi.

Bayar, Celal (1986). **Celal Bayar anlatıyor: Başvekilim Adnan Menderes**. (Der.: İsmet Bozdağ). İstanbul: Tercüman Aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları.

Bayur, Yusuf Hikmet (1965). **Birinci Genel Savaşın Sonra Yapılan Barış ve Anlaşmalarımız**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- _____ (1973). **Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Bilgili, Mesut Fani (1939). **Manda İdaresinde Hatay Kültür Hayatı**. Antakya: İktisat Basımevi.
- Binark, İsmet (2004). **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-VI. Dönem (3 Nisan 1939-15 Ocak 1943)**, I. Cilt, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.
- _____ (2009). **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-VII. Dönem (3 Mart 1943-5 Ağustos 1946)**, I. Cilt, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.
- Brand, Mehmet Ali – DüNDAR, Can- Çaplı, Bülent (2000). **12 Mart İhtilalin Peşesinde Demokrasi**, İstanbul: İMGE Kitabevi Yayınları.
- CHP (1935). **C.H.P. Programı**, Ankara: Ulus Basımevi.
- Cem, İsmail (2009). **Tarih Açısından 12 Mart**, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Çelenk, Selim (1997). **Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesi Anıları**. (Haz.: Günay Çelenk). Antakya: Antakya Gazeteciler Cemiyeti Yayını.
- Çınar, Menderes (2012). **Türk Parlamento Tarihi, TBMM – XIII. Dönem (1965-1969)**, I. Cilt, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.
- Çufalı, Mustafa (2012). **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-VIII. Dönem (1946-1950)**, I. Cilt, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.
- Çoker, Fahri (1999). **Türk Parlamento Tarihi, Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri (1966-1980)**, II. Cilt, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.
- Gürkan, Nilgün (1998). **Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Goloğlu, Mahmut (1982). **Demokrasiye Geçiş 1946 -1950**, İstanbul: Kaynak Yayınevi.
- Göztepe, Tarık Mümtaz (1942). **Hatay Albümü**. İstanbul: Ticari Birlik Gazetesi Yayını.
- Dağıstan, Adil ve Sofuoğlu, Adnan (2008). **İşgalden Katılıma Hatay, Atatürk'ün Dış Politika Zaferi**. Ankara: Phoenix Yayınevi.

- Dursun, Davut (2003). **12 Mart Darbesi-Hatıralar, Gözlemler, Düşünceler**, İstanbul: Şehir Yayınları.
- Ecevit, Bülent (1966). **Ortanın Solu**, İstanbul: Kim Yayınları.
- _____ (1968). **Bu Düzen Değişmelidir**, İstanbul: Tekin Yayınevi.
- _____ (1975). **Demokratik Solda Temel Kavramlar ve Sorunlar**, Ankara: Ajans-Türk Matbaacılık Sanayi.
- _____ (1970). **Atatürk ve Devrimcilik**, İstanbul: Tekin Yayınevi.
- _____ (1976). **Türkiye 1965–1975**, Ankara: Ajans-Türk Matbaacılık
- Erkin, Ferudun Cemal (1980). **Dış İşlerinde 34 Yıl Anılar, Yorumlar**, C.1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Erim, Nihat (1953). **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları)**, C. I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- _____ (2005). **Günlükler 1925-1979**, C.II. (Yay. Haz. Ahmet Demirel). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- _____ (2007). **12 Mart Anıları**, (Yay. Haz. Raşit Çavaş), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Fromkın, David (1989). **Barışa Son Veren Barış, Modern Ortadoğu Nasıl Yarattıldı? 1914-1922**, (Çevr. Mehmet Harmancı). İstanbul: Sabah Kitapları.
- Gazi Mustafa Kemal (Atatürk) (1989). **Nutuk Söylev. C.I-II**. (Yay. Haz. İsmail Arar, Uluğ İğdemir, Sami N. Özerdim). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- _____ (1989). **Nutuk Söylev Vesikalar/Belgeler**, C. III (Yay. Haz. İsmail Arar, Uluğ İğdemir, Sami N. Özerdim). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Genelkurmay (1938). **Antakyada Yapılan Genelkurmaylar Anlaşmasına Merbut 1 No.lı Protokol**, Ankara: Genelkurmay Matbaası.
- Halaçoğlu, Ahmet ve Öztürk, Mustafa (1995). **Hatay'ın Anavatana Katılmasında Dört Yol'un Yeri ve Önemi, 1938 Suriye Olayları ve Halil İbrahim Efendi'nin Faaliyetleri**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Hatay'a gitmekte olan ve Hatayda bulunan Türkiye'den gitmiş memurların çalışma talimatı, (1937). Ankara: y.y.

Hatipoğlu, Süleyman (1999). **Orta Toros Geçitleri'nde Türk-Fransız Mücadelesi (1915-1921)**, Antakya: Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları

_____ (2009). **Filistin Cephesi'nden Adana'ya Mustafa Kemal Paşa**, İstanbul: Yeditepe Yayınları.

_____ (2012). **Milli Mücadele ve Anavatana Katılım Sürecinde Hatay**, Ankara: Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları.

Irmak, Kemal. (1937). **Atatürk'ün Büyük Hediyesi Türk Hatay Zaferi ve Tarihi**, İstanbul: Tecelli Basımevi.

İğdemir, Uluğ (1999). **Sivas Kongresi Tutanakları**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İnönü, İsmet (2003). **Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler, 1933-1938**, (Haz.: İlhan K. Turan), Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.

_____ (2004). **Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşileri, 1965-1967**, (Haz.: İlhan K. Turan), Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.

_____ (2004). **Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşileri, 1968-1970**, (Haz.: İlhan K. Turan), Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.

_____ (2004). **Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşileri 1970-1973**, (Yay. Haz. İlhan Turan), Ankara: TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.

_____ (2006). **Hatıralar**, (Yay. Haz.: Sabahattin Selek). Ankara: Bilgi Yayınevi.

İskenderon-Antakya Meselesi, (1936). Ankara: (y.y)

Karpat, Kemal (1967). **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul: İstanbul Matbaası.

- Kili, Suna (1976). **1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler: Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme**, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Kocak, Sadi (1978). **12 Mart Anıları**, İstanbul: MAY Yayınevi.
- Kocak, Cemil (2003). **Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, c.1. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Konuralp, Nuri Aydın (1970). **Hatay, Kurtuluş ve Kurtuluş Mücadelesi Tarihi**, (Yay. Haz. Abdurrahman Konuralp). İskenderun: Hatay Postası Yayınevi.
- Kurat, Yuluğ Tekin (1986). **Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması**, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Kutay, Cemal (1995). **150'likler Faciası**, İstanbul: Tarih Kütüphanesi Yayınları.
- Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, (2001). (Çev. Seha L. Meray). C.I, I.takım. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Melek, Abdurrahman (1966). **Hatay Nasıl Kurtuldu**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Meray, Seha L. ve Olcay, Osman (1976). **Montreux Boğazlar Konferansı Tutanaklar Belgeler**, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi.
- Mumcu, Ahmet (1994). **Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi**. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Mursalöğlü, Mehmet (2012). **Sancak, Devlet, Millet, Hatay "Belgelerin Işığında Gün Gün Hatay'ın Kurtuluş Savaşı, Devletleşme ve Anavatana Katılma Süreci"**. İskenderun: Color Ofset.
- _____ (2017), **Hatay'a ve Atatürk'e Adanan Bir Hayat, Tayfur Sökmen-Hatay Devlet Reisi**, İstanbul: Bizim Gezegen Yayınları.
- Nur, Güney (2008). **Özdemir Bey'in Hatay ve Musul Harekatı**, Antakya: Hatay Folklor Araştırmaları Derneği.
- Onar, Mustafa (1995). **Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları I**, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Orbay, Rauf (t.y.). **Cehennem Değirmeni, Siyasi Hatıralarım 1**, İstanbul: Emre Yayınları.
- Ortaylı, İlber ve Küçükkaya, İsmail (2012). **Cumhuriyet'in İlk Yüzyılı 1923-2023**, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Öcal, Hulki (1953). **Hatay Savaşı**, Ankara: Desen Matbaası.
- Özakman, Turgut (2008). **1981-1938 Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Kronolojisi: açıklamalar, kaynaklar, temel belgeler ve devrim yasaları**, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Özgişi, Tunca (2012). **Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosu**, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.
- Öztürk, Kazım (1999). **Türk Parlamento Tarihi, TBMM – IX. Dönem 1950-1954**, I. Cilt, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.
- _____ (1999). **Türk Parlamento Tarihi, TBMM – IX. Dönem 1950-1954**, II. Cilt, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.
- _____ (1999). **Türk Parlamento Tarihi, TBMM – IX. Dönem 1950-1954**, VII. Cilt, (Özgeçmiş), Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.
- Payaslı, Volkan (2017). **Sancak'tan Vilayet'e Hatay (1921-1960) (Siyasal, Sosyal ve Kültürel Yönüyle)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2017
- Saray, Mehmet (2006). **Türkiye ve Yakın Komşuları**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Sarı, Zafer (1993). **Hatay'ın Manevi Mimarları**, Antakya: Kültür Ofset Basımevi.
- Sarınay, Yusuf, Pehlivanlı, Halit ve Yıldırım, Hüsametdin (2001). **Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1939)**, Ankara: Avrasya-Bir Vakfı ASAM Yayınları.
- Selçuk, Hamdi (1972). **Bütün Yönleriyle Hatay'ın O Günleri**, İstanbul: M. Sucuoğlu Matbaası.
- Seyfeli, Erol (1988). **Milli Mücadele'de Hatay (Silahlı Mücadele Devri) 1918-1923**, Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Sılay, Mehmet (1989). **Hatay Evliyalari**, İskenderun: Hatay Yayınları.

- _____ (1993). **Hatay Mücahitleri**, Antakya: Hatay Yayınları.
- Soyak, Hasan Rıza (2008). **Atatürk'ten Hatıralar**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Soysal, İsmail (2000). **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, 1.Cilt (1920-1945). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Soysal, İlhami (1985). **150'likler**, İstanbul: Gür Yayınları.
- Sökmen, Tayfur (1992). **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sökmenoğlu, Murat ve Semenderoğlu, Vefa O. (t.y.). **Doğumunun 100üncü Yılında Eski Hatay Devleti İlk ve Son Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen Diyor ki**, İstanbul: V.O.S. Yayınları.
- Tekin, Mehmet (1985). **Hatay Basınında Atatürk (1928-1939)**, Antakya: Türk Kütüphaneciler Derneği Hatay Şubesi Yayınları.
- _____ (1988). **Mehmetçik Hatay'da, Basında 5 Temmuz 1938**, Antakya: Kültür Eğitim Tesisleri.
- _____ (1993). **Hatay Tarihi**, Antakya: Hatay Kültür Turizm ve Sanat Vakfı: Antakya Gazeteciler Cemiyeti.
- _____ (2002). **Hatay Devlet Reisi Tayfur Sökmen**, Antakya: Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları.
- _____ (Haz.)(2009), **Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- _____ (2010). **Hatay İşgal Yılları ve Bağımsız Hatay Devleti Kronolojisi (1918-1939)**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Tengirşenk, Yusuf Kemal (1981). **Vatan Hizmetinde**, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (1973). **Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl, Montreux ve Savaş Öncesi Yılları (1935-1939)**, Ankara: TC Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü.
- TBMM (1939). **C.H.P. Nizamnamesi**, Ankara: Ulus Basımevi.

_____ (1982). **Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamalar**, Ankara: TBMM Basımevi.

_____ (1982). **Toprak ve Tarım Reformu Bibliyografyası**, Ankara: TBMM Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü.

_____ (1984). **Toprak Reformu ve Türkiye**, Ankara: TBMM Basımevi.

_____ (1993). **Anadolu ve Rumeli'de Gerçekleştirilen Ulusal ve Yerel Kongreler ve Kongre Kentleri Bibliyografyası**, Cilt: 1, Ulusal Kongreler, Ankara: T.B.M.M. Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.

_____ (2010). **TBMM Albümü, (1920-2010), 1950-1980**, Cilt: 2, Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü.

_____ (2010). **TBMM Albümü, (1920-2010), 1960-1983**, Cilt: 4, Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü.

_____ (2015). **Milli Egemenlik Belgeleri, Havza Genelgesi, Amasya Tamimi, Erzurum Kongresi Beyannamesi, Sivas Kongresi Beyannamesi, Misak-ı Milli Beyannamesi**, (Der. Sefer Yazıcı), Ankara: TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı.

Tunaya, Tarık Zafer (1995). **Türkiye'de Siyasi Partiler, 1859-1952**, İstanbul: Arba Yayınları.

Türkmen, Ahmet Faik (1939). **Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi**, C. 4. İstanbul: Tan Matbaası.

Us, Asım (1964). **Gördüklerim Duyduklarım Duygularım, Meşrutiyet ve Cumhuriyet Devirlerine Ait Hatıralar ve Tetkikler**, İstanbul: Vakıf Matbaası.

Ünal, Tahsin (1977). **Türk Siyasi Tarihi 1700-1958**, Ankara: Emel yayınları.

Yavuz, Bilge (1994). **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri (Fransız Arşiv Belgeleri Açısından) 1919-1922**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Yenigün (1939). **Hatay Meclisinin Son Toplantısında Söylenen Tarihi Nutuklar, 29 Haziran 1939**, Antakya: Yenigün Basımevi.

Yılmaz, Hasan (Ed.) (2011). **Tarihe Düşülen Notlar 1, Yasama Yılı Açılışlarında Cumhurbaşkanlarının Konuşmaları-1, (1 Mart 1924-14 Aralık 1987)**, Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları.

Zürcher, Erik Jan (1996). **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İstanbul: İletişim Yayınları.

2. Makaleler ve Köşe yazıları

2.1. Tayfur Sökmen'e Ait Olanlar

Sökmen, Tayfur, "Üzücü bir olay karşısında" (1965, 16 Haziran), **Dünya**, s. 2.

_____, "Türk-Rus dostluğu" (1966, 11 Ocak), **Dünya**, s. 2.

_____, "Üçüncü Dünya'da yer arayanlar", (1966, 26 Nisan), **Dünya**, s. 2.

_____, "Tarafsız Cumhurbaşkanlığının kıymet ve ehemmiyeti", (1966, 26 Mayıs), **Dünya**, s. 2.

_____, "Anayasamız ve Memleket Realiteleri", (1967, 25 Nisan), **Dünya**, s. 3.

_____, "General Ali Fuat Cebesoy'la münasebet ve dostluğumuz", (1968, 16 Ocak), **Dünya**, s. 3.

_____, "Yakın siyasi tarihimizde Ali Fuad Cebesoy'un rolü", (1968, 9 Şubat), **Dünya**, s. 2.

_____, "Bari Aziz Atatürk'ü rahat bırakın", (1968, 13 Mayıs), **Dünya**, s. 2.

_____, "Mütecevizane Bir Yazı Karşısında Birkaç Söz", (1968, 11 Eylül), **Dünya**, s. 2.

_____, "Tarihi Hakikatlar tevil ve inkârla kapanmaz", (1969, 9 Haziran), **Dünya**, s. 7.

_____, "Bir hakikatin aydınlanması", (1969, 16 Ağustos), **Dünya**, s. 1-3.

_____, "Aşırı solun tahrikleri", (1970, 3 Şubat), **Dünya**, s. 3.

_____, "Profesörlerin mektubu", (1971, 2 Haziran), **Dünya**, s. 2.

_____, (1967). "Atatürk, Hatay'ı nasıl aldı?", **Kemalizm**. 6(64), s. 16.

_____, (1968). “Yakın Siyasi Tarihimizde Ali Fuat Cebesoy’un Rolü”, **Kemalizm**. 6(67), s. 6-8.

_____, (1969). “Atatürk Diplomasisi”, **Kalkınan Köylü**. 4(48), s. 6-7.

_____, (1966). **C.H.P. Ortadadır, Ortanın Solu Moskova Yoludur**, Broşür.

_____, (1969). “Atatürk’e Ait Hatıralar, Atatürk ve Hatay, Anlatan: İlk Hatay Devlet Reisi ve Halen Senatör Tayfur Sökmen”, **Hatay’ın Sesi Aylık Dergi**, Yıl: 1, (2), s. 6-7.

_____, (1970) “Hatay Bir Türk İlidir”, **Hatay’ın Sesi Aylık Dergi**, Yıl: 2, (16), s. 4-5.

_____, (1970) “Hasan Rıza Soyak’la Dostluk ve Münasebetlerimiz”, **Hatay’ın Sesi Aylık Dergi**, Yıl: 2, (17), s. 4-5.

2.2. Diğer Makaleler

Atay, Falih Rıfki (1936, 25 Eylül). “Suriye ve Sancak”, **Ulus**, s. 1.

_____, (1938, 7 Temmuz). “Kat’i Safha”, **Ulus**, s. 1.

Ayata, Ayşe Güneş (1995), “Türkiye’nin Demokratikleşme Sürecinde Ortanın Solu Hareketi”, **AÜSBF Dergisi**, 50 (3), 1995, s. 79-88.

Aytepe Oğuz (1999). “Milli Mücadele’de Manda Sorunu ve Mustafa Kemal’in Yaklaşımı”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 6(24), s. 475-486.

Baydar, Nasuhi (1938, 5 Temmuz). “Türk-Fransız dostluğu”, **Ulus**, s. 1.

Birsel, Hakan ve Duman, Olcay Özkaya (2012). “Le Sandjak Est Turc (Sancak Türktür) Broşüründe İskenderun Sancağı Sorunsalı”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, (49), s.343-366.

_____, (2013), “Fransa’nın Suriye Mandater Yönetimi Müfettişlerinden Pierre Bazantay Gözüyle Yakındoğu’da Bir Melliyetçi Çatışma Alanı: İskenderun Sancağı (1934-1939)”, **Turkish Studies**, 8(9), s.799-817.

Budak, Mustafa, (1996). “TBMM Gizli Celse Zabıtlarına Göre Lozan Konferansı ve İskenderun Sancağı”, **İlmi Araştırmalar Dergisi**, (2), s. 39-46.

- _____ (2000). “Ankara İtilafnamesi Sürecinde Suriye Sınırı Üzerindeki Tartışmalar”, **AAMD**, 13(38), s. 243-271.
- Bozkır, Gürçan (2005). “Cumhuriyet Halk Partisi’nde Bülent Ecevit ve Ortanın Solu Düşüncesi”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 4 (11), s. 232-248.
- Çelik, Kemal (1988). “Milli Mücadelede İlk Kurşun ve Dört Yol’un Düşman İşgalinden Kurtuluşu”. **AAMD**, 14(41), s. 477-486.
- Dağıstan, Adil (1995). “Arşiv Belgeleri Işığında Hatay İçin Verilen Mücadele ve Atatürk”, **Kara Harp Okulu Bilim Dergisi**, 5(1), s. 152-164.
- Dağıstan, Adil ve Sofuoğlu, Adnan (2004). “Sancak’ta Fransız “Mandat” Yönetimi ve Türkiye”, **AAMD**, 20(60), s. 687-704.
- Daver, Bülent (1964). “Türk Üniversite Öğrencileri ve Siyaset”, **AÜSBF Dergisi**, 19 (3), s. 37-46.
- Demir, Yaşar (2007). “Fransız İşgalinden Sonra Antakya ve Civarına Ermenilerin Yerleştirilmesine Yönelik Faaliyetler”. **Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi**, 9.
- Duman, Olcay Özkaya (2013). “İşgal’den İltihak’a Hatay’da Entelektüel Bir Kadro Hareketi, “Yenigün Gazetesi ve Yenigüncüler”, **Tarih Okulu Dergisi (TOD)**, (16), s. 397-422.
- Dursun, Davut (2005). “Türk Demokrasisinde Kurumsallaşma Sorunu ve Krizleri Çözme Yöntemi Olarak Askeri Darbeler”, **Muhafazakâr Düşünce**, (3), s.175-196.
- Ertem, Barış (2013). “Atatürk’ü Koruma Kanunu’nun Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Tartışılması”, **Turkish Studies**, 8(5) s. 261-278.
- Gülek, Kasım (1970, 17 Kasım). “Amerika bizden kopuyor”, **Milliyet**, s.1.
- Güneş, İhsan (2004). “Atatürk Döneminde Türkiye’de Seçimler (1919-1938)”, Cumhuriyetin 80. Yılına Armağan, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü**, s. 205-232.
- Mursalıoğlu, Reşad (1939, 25 Şubat) “Akrabalık ve memuriyet”, **Yenigün**, s. 1.
- Mümtaz, Tarık (1942). “Aslan Sürüleri Şehre İndiler!”, **Hatay Albümü**, s. 32.

- Hatipoğlu, Süleyman (1992). “Milli Mücadele’de Dört Yol ve İlk Kurşun”, **Sosyal Bilimlerde Araştırma**, 1(5).
- _____ (1996). “Atatürk ve Hatay’ın Anavatana Katılması”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, (102), s.12-23.
- _____ (1997). “Atatürk, Ayşe Fitnat ve Hatay”, **Güney Rüzgarı Dergisi**, 3.
- _____ (1998). “Fransız İşgali Sırasında Çukurova’da Ermeni Mezalimi (1918-1922)-II”, **Türk Yurdu**.
- _____ (2001). “Hatay’ın Kurtuluşunun Fikri Temelleri”, Anavatana Katılışının 60. Yıldönümünde Hatay, **AAMD**, s.41-67.
- _____ (2002). “Hatay’ın Türkiye’ye Katılması”, **Türkler**, (16), s.685-690.
- Kasalak, Kadir (1992). “Sivas Kongresi Öncesinde Manda ve Himayenin Türk Basımında Tartışılması ve Komutanlar Arasında Yazışmalar” **AÜ Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 3(10), s. 187-211.
- _____ (2007). “Irak’ta Manda Yönetiminin Kurulması ve Atatürk Dönemi Türkiye-İrak İlişkileri” **Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi**, (9), s. 187-201.
- Keçecioglu, Doğan (1 Haziran 1967) “ C.H.P Bölünmesinin Teşkilattaki Akisleri, G.P. Hatay’da Şanslı Görünmüyor, **Cumhuriyet**, s. 5.
- Kemal, Cemal (2010), “Mustafa Kemal’in Mondros Mütarekesi’ne Tepkisi”, **AÜ Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 12(46), s. 367-400.
- Keyder, Çağlar ve Pamuk, Şevket (1984-1985). “1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Üzerine Tezler”, **Yapıt**, (8), s. 52-63.
- Kocatürk, Utkan (1986). Utkan Kocatürk, “Celal Bayar’la Bir Konuşma”, **AAMD**, 2(5), s. 323-359.
- Korkmaz, Sait (2016), “Menderes Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri (1950-1960)”, **Asia Minor Studies**, 4 (7), s. 55-99
- Mayakon, İsmail Müştak (1936, 10 Birinciteşrin-Ekim). “Tarihten Bir Yaprak, Bir Türk Camiasının Adı”, **Cumhuriyet**, s. 1.
- _____ (1936, 22 İkinciteşrin (Kasım). “Açık Konuşalım...”, **Cumhuriyet**, s. 1.

- _____ (1936, 4 Birincikanun-Aralık). “Biz sulhu sevdiğimiz kadar silah oyunlarından da hoşlanırsınız” **Cumhuriyet**, s. 1.
- Mekki, Said (1939, 25 Nisan). “Hatay Devlet Reisinin mühim beyanati”, **Cumhuriyet**, s. 1-8
- Mumcu, Ahmet (1985). “Misak-ı Milli ve Anayasamız”, **AAMD**, 1(3), s. 813-830.
- Nadi, Yunus (1936, 24 Birincikanun-Kasım). “Hakkımızdan olduğu kadar kuvvetimizden de tamamile eminiz!”, **Cumhuriyet**, s. 1.
- _____ (1936, 25 İkinciteşrin-Kasım). “Hatay Davası Münasebetiyle Türk Mucizesi”, **Cumhuriyet**, s. 1.
- _____ (1937, 6 İkincikanun 1937). “Fransız Dostluğuna hala kıymet veriyoruz” **Cumhuriyet**, s. 1.
- _____ (1938, 6 Temmuz). “Hatay Türk bayrağının gölgesinde hürriyete ve istiklale kavuştu.”, **Cumhuriyet**, s. 1.
- İlter, Erdal (1989). “Milli Mücadele’de ‘Doğu Lejyonu’nun Fransız İşgal Bölgesindeki Fonksiyonu”, **AÜ Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 1(3), s.419-436.
- _____ (1996). “Fransa’nın Suriye’yi İşgaline Dair Yayınlanmış Bir Risale”, **AÜ Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu**, 5(17), s. 61-81.
- İnce, Erdal (2006). “Köylüyü Topraklandırma Kanunu’nun Türk Siyasal Yapısının Oluşumu Üzerineki Etkileri” **ÇTTAD**, V (13), s. 59-78.
- Olgun, Kenan (2011). Türkiye Cumhuriyetinin İlanından 1950’ye Genel Seçim Uygulamaları”, **AAMD**, (79), s. 1-36.
- Payaslı, Volkan, Özkaya Duman, Olcay, (2013). “Şapka (İnkılabı) ve Din Üzerinden Verilen Hatay Bağımsızlık Mücadelesi – Vedi Münir Karabay ve Risalesi: Şapka Giymek Haram Değil?”, **Tarihin Peşinde, Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, (9), s.293-325.
- Pehlivanlı, Hamit, (1998). “Atatürk Dönemi Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatı İstihbarat Raporlarında Hatay Meselesi”, **AAMD**, 14(40), s. 159-205.
- Sarınay, Yusuf (1996). “Atatürk’ün Hatay Politikası-1 (1936-1938)”, **AAMD**, 12(34), s. 3-65.

_____ (1998), “Hoybun Cemiyeti ve Türkiye’ye Karşı Faaliyetleri”, **AAMD**, 14 (40), 1998, s. 207-244.

Siliöz, Remzi (1944, 29 Mart). “Bir Halk Nüktesi”, *Yenigün*, s.1.

Seyfeli, Erol (1996). “Milli Mücadele’nin İlk Kurşunu”, **AAMD**, 12(34), s. 397-405.

Soysal, İsmail (1982). “1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı”, **Belleten**, 46(182), s. 367-414.

_____ (1985). “Hatay Sorunu ve Türk-Fransız Siyasal İlişkileri, 1936-1939”, **Belleten**, 49(193), s. 78-111.

Sökmenoğlu, M. Murat (2000). “Tayfur Sökmen’in Anılarının İzinde... Ata’nın Son Armağanı Hatay”, **Popüler Tarih**, 7(40), s. 40-46.

Şimşir, Bilal N. (1981). “Atatürk’ün Yabancı Devlet Adamlarıyla Görüşmeleri, Yedi Belge (1930-1937)”, **Belleten**. 44(177), 157-207.

Tekin, Mehmet (1994). “Devlet Kuran Cemiyet: Antakya İskenderun ve Havalisi Türkleri Yardım Birliği Yahut “Hatay Erkinlik Cemiyeti”, **Güneyde Kültür**, 6(67), s. 2-11.

Turan, Esin Tüylü (2017). “Ulus ve Cumhuriyet Gazetelerine Göre Hatay Sorunu ve Hatay’ın Anavatana Bağlanması”, **Vakanüvis**, 2 (1), s. 284-312.

_____ (1989). “İskenderun Yurdu Cemiyeti”, **Güney Kültür**, 1(6), s. 3-13.

Tosun, Hüseyin (1994). “Möntrö Boğazlar Sözleşmesi (Boğazlar Sorununda Son Aşama), **AÜ Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 4(13), s. 87-112.

Türkmen, A. Faik (1938, 28 Temmuz). “Şapka Meselemiz ve Halkımız”, **Yenigün**, s.1

Türkmen, Zekeriya (2000). “Mustafa Kemal Paşa ve Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı”, **AAMD**, 16(47), s. 395-419.

_____ (2000). “30 Ekim 1918 Tarihli Mondros Ateşkes Antlaşmasına Göre Türk Ordusunun Kuruluş ve Kadrosuna Bir Bakış”, **AÜ Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, (11) s. 615-632.

Umar, Ömer Osman (2000). “Hatay Meselesi ve Atatürk”, **Askeri Tarih Bülteni**, (48), s. 71-87.

- Umar, Ömer Osman (2003). “Hatay ve Çevresinde Ermeniler’in Faaliyetleri”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, (146), s. 121-142.
- Umar, Ömer Osman, “Milli Mücadele Dönemi Atatürk’ün Ortadoğu Politikası”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 20(1), 2010, s.443-470.
- Unat, Kadri (2015). “Tek Parti Döneminin Son Genel Seçimi: 1943 Seçimleri ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin Seçim Propagandaları”, **AÜ Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, (56), s. 209-248.
- Ünal, Kemal (1936, 24 Eylül). “Suriye’deki Türkler Ekalliyet Değildir”, **Ulus**, s. 1.
- Us, Asım (1938, 5 Temmuz). “Artık Sevinebiliriz”, **Kurun**, s. 1.
- Yalman, Ahmet Emin (1938, 4 Temmuz). “İnsanlık hesabın zaferimiz”, **Tan**, s. 1.
- Yavuz, Bige (1992). “1921 Tarihli Türk-Fransız Anlaşması’nın Hazırlık Aşamaları”, **AAMD**, 8(23), s. 273-308.
- Yavuz, Bülent ve Bülül, Mahmut (2012) “Çift Meclis Sistemi ve Türkiye”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 16(1), s. 217-260.
- Yorulmaz, Şerife (1998). “Fransız Manda Yönetimi Döneminde İskenderun Sancağı (Hatay)’nın Sosya-Ekonomik ve Siyasal Durumuna İlişkin Bazı Kayıtlar (1918-1939)”, **AÜ Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 6(22), s. 231-259.

D. ELEKTRONİK KAYNAKLAR (İnternet Yayınları)

- “Müttefik ve Ortak Devletlerle Türkiye Arasında 10 Ağustos 1920’de Sevres’de İmzalanan Barış Andlaşması”, http://sam.baskent.edu.tr/belge/Sevr_TR.pdf, s. 12-29, (Erişim Tarihi: 20.01.2016).
- Demir, Yaşar, “Hatay’da Siyasi Çekişmeler ve Türkiye’nin Politikası (1936-1938)”, <http://www.historystudies.net/dergi/tar2015128b9af.pdf>, s. 47-72, (Erişim Tarihi: 10.01.2016).
- Sir Mark Sykes: https://tr.wikipedia.org/wiki/Mark_Sykes, (Erişim Tarihi: 10.2.2016).
- Hasan Rıza Soyak: https://tr.wikipedia.org/wiki/Hasan_R%C4%B1za_Soyak, (Erişim Tarihi: 10.02.2016).

T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, Türk İstiklâl Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, Ankara, 1972, s.117, https://tr.wikipedia.org/wiki/Selahattin_Adil, (Erişim Tarihi: 07.01.2016).

Ulusan, Şayan, “Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ne (Cemiyet-i Akvam) Girişi, - Öncesi ve Sonrası”,

http://web.deu.edu.tr/ataturkilkeleri/ai/uploaded_files/file/yeni%20dergi%2016-17/sayan%20ulusan%20202.pdf, s. 238-258, (Erişim Tarihi: 01.4.2016).

Yavuz, Bige Sukan, “Kurtuluş Savaşı Dönemi Türk-Fransız İlişkileri Açısından Pierre Loti”, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/tr,80373/bilge-yavuz.html>, (Erişim Tarihi: 28.01.2016).

Zeki el-Arsuzi, https://tr.wikipedia.org/wiki/Zeki_el-Arsuzi, (Erişim Tarih:5.5.2016).

E. GAZETELER

Akşam

Atayolu

Cumhuriyet

Milliyet

Dünya

Hatay

Kurun

Milliyet

Ulus

Son Posta

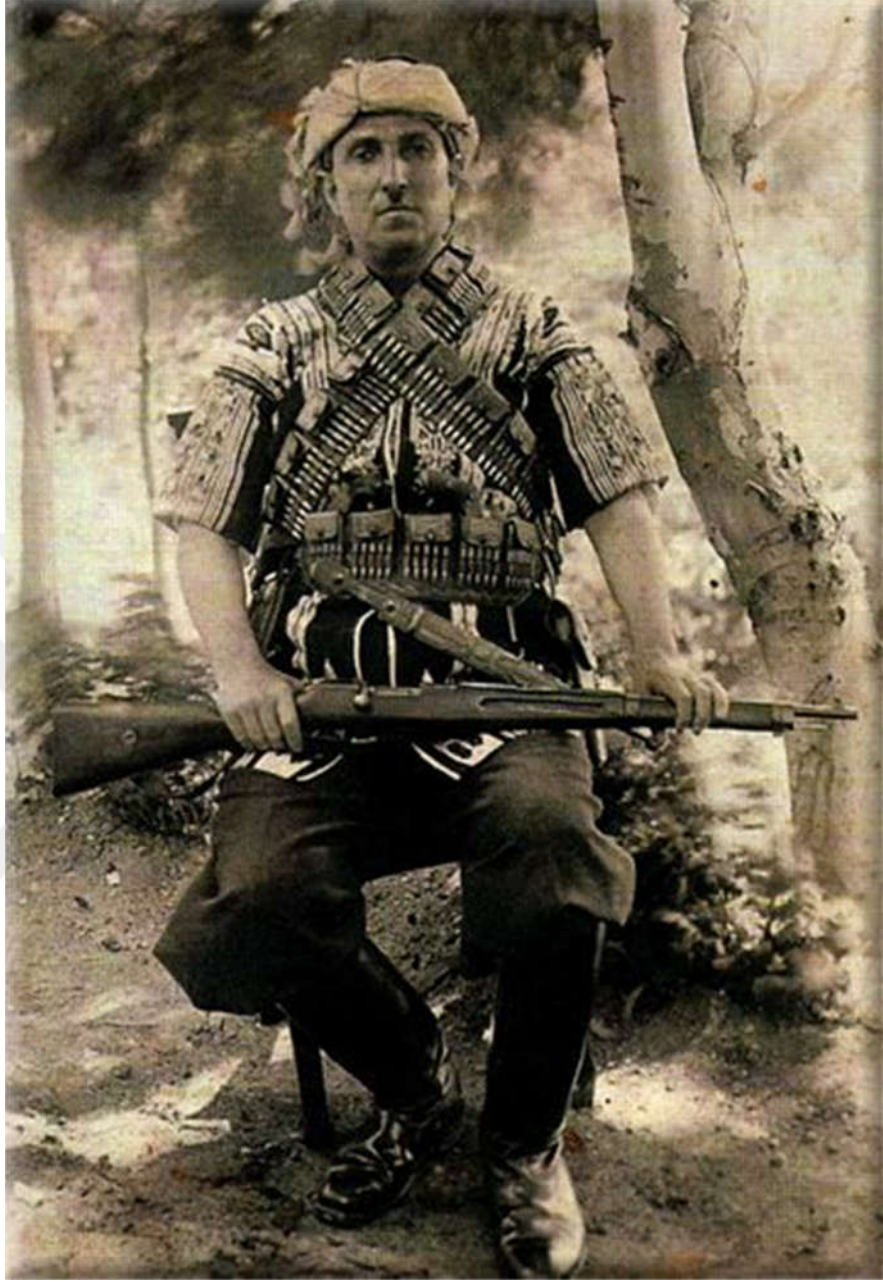
Sabah

Yenigün

EKLER

EK-1: Tayfur Sökmen'in Hatay Milli Mücadelesine ait bir fotoğrafı.¹²⁰⁸

¹²⁰⁸ <http://www.biyografya.com/biyografi/17812> (Erişim Tarihi: 15.3.2017)

EK-2: Tayfur Sökmen'in IX. Dönem Milletvekilliği ait bir fotoğraf.¹²⁰⁹

EK-2/a: Tayfur Sökmen'in Senatörlük yıllarına ait bir fotoğraf.¹²¹⁰

¹²⁰⁹ TBMM Albümü, 1920-2010, 2. Cilt, 1950-1980, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, Ankara 2010, s. 564.

¹²¹⁰ TBMM Albümü, 1920-2010, 4. Cilt, 1960-1983, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, Ankara 2010, s. 1751.

EK-2/b Tayfur Sökmen'in 4 Temmuz 1939 tarihine ait Hatay Meclisi'nden bir fotoğrafı.¹²¹¹

¹²¹¹ Cumhuriyet, 4 Temmuz 1939, s. 1.

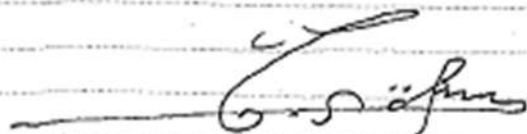
EK-3: Tayfur Sökmen'in Cumhuriyet Senatörlüğüne seçildiği zaman verdiği kısa hal tercümesi (7.6.1968)¹²¹²

HAL TERCÜMESİ (Kısaca)

1- Valilikten Emekli Mustafa Sanki'nin oğlum.
 1892. Gaziantep'te doğmuş isemde İlk ve İhtisapî tahsilimi HATAY'da bitirdiğim sırada 1909'da çıkan Emniyet Vakası üzerine tahsilime ara vermek meclisimizde kalınca tekrar Rüşdiye Mektebine girerim. Haruri surette tahsil yaparken 1912'de çıkın eden Balkan Harbini Atavik lüğü ile görevli olarak katıldım. Terhis edilince tekrar Haruri tahsil ile başladım. Bu sırada ağır lü hastalığı yakalanarak askerliğim sevil edildi. 1915'de Kırkkent - Hama yolunun müteahhütlüğün askerlik sayıldı. 1918'de Harp Türkiye Alogüne sonuc lümp Fransızlar HATAY'a işgal edince; her Hataylı gibi ben de Hatay Milli Mücadelesine katıldım. 1920'de Gaziantep'ten Ankarada Mustafa Kemal Paşa Hazinesine çektiğini telgrafla Müsadirîleyhin Gaziantep Muntıkasından Minsay Recep lüç varitariyle verdiği cevapta Marastaki 2. Klavdu ile terisi müvaselet etmemiz emredildiği için 2. Klavdunun emrine geçerek Hatay'ın Karsoyr muntıkasında lülahare Kürt Dağı hava lüsünde Fransızlarla döğü süken 1921'de 2. Klavdunun Sakarya Muharebesine istisak emri üzerine müvessil müvadele dönüce Marastan

¹²¹² TBMM Arşivi, TBMM Cumhuriyet Senatosu Üyelerine Ait Özlük Dosyası, Kütük Sıra No.:3/4, Sicil No: 314.

Ankaraya geldi. Fransız hukukçu Franckler - Bism ile Hükümet
 arazisinde anlaşıldı. HATAY işi kalul edilmiş hüsnü idareyi Fransızlar
 tuttuk. Elverişli. Adanada yerleşen Hataylı sivil ve asker
 dergahı - Antakya - İskenderun - Maraş'ta. İstinaî Cemiyetinde
 Galatasaray - 1833 de Cemiyet Tutarlıla vakıf edilince kârde istem -
 lula geldi. Adı geçen Cemiyette Galatasaray Hatay davasında dâhil
 yakından çalışılmasını işi Aziz ATATÜRK ben 1833 de Patural
 yadon müstakil Mebus seçildi. 1838 senesinde kârde Mecliste teşrii
 vazifesi yaparken HATAY Devleti teşekkül etmiş üzere idi. ATATÜRK
 Hatayda kurulmuş Cemiyetlerin Başkanlığına seçildiğini meşhur meclis
 kararları ben yazmış gibidir. HATAY Millet Meclisinde ben 2. defa
 1838 de HATAY Cümhuriyetine seçti. Ben önce yâni bir
 zaman Cümhuriyetin vazifesi görürken Hatay Millet Meclisi
 HATAY an İsmi hakına karar verdi. Bende İsmi vatana dâhil
 oldu. Ben Antakya Millet Meclisi olarak teşrii vazifesi 1850 senesinde
 kârde devam etti. 1850 Sejiminde HATAY'dan Mebus seçilerek teşrii
 vazifeye devam etti. 1854 Sejiminde kârde aynı zamanda katılmaya
 İstanbulla dâhil. 1862 senesinde kârde parti ile anında yâni
 dâhil olan Antakya Meclisi işi dâhil ve kalemimle uğraştım. Anında
 çalıştım. Senesinde devam. 1863 C. Senatosu Sejiminde
 meclis Reisi Cümhuriyetin Meclisi olan Senatosu
 reserik üyesi C. Senatosunda teşrii vazifesi ifa
 ediyim.

EK-4: Tayfur Sökmen'e ait IX. Dönem (1950-1954) Hal Tercümesi Kâğıdı
Örneği.¹²¹³

8 1 1

MİLLET MECLİSİ ÜYESİ
HAL TERCÜMESİ KÂĞIDI ÖRNEĞİ

Adı ve Soyadı	Tayfur Sökmen	İmi rütbesi	
Babasının ve Annesinin adı	General Mustafa Bayan Sayan	Mesleki ve iş- gileli	Vatani megguliyetler
Doğum yarı ve tarihi	Gaziantep 1892	Yedek Subay ise sırası ve sicil No. su	
Tahsil	Lise	Evlil olup olma- dığı, kaç çocuğu bulunduğu	Evlil beş çocuğu ve iki menevi iki evladı vardır
Bildiği diller	Türkçe	Serinden erval- ki iş durumu	Antalya ve İskenderun ve havalisi birliki Başkanı
İhtisas	Siraat ve Ticaret	Mamur olup olmadığı	
Esaslı		Mebuslukları	Antalya

İskenderunlu Mustafa Fağanın oğluyum. Mitharekeyi müteakip Fransızların istilâına maruz kalan bedbaht yurdumun saygıya iltihakı için çıktım. Antakya, Beylân ve Hirtdeği kurve milliye ve akıncı komandanlığında bulundum. Ankara itilafnamesinden sonra İskenderun, Beylân ve reyhaniyeye müteakikil bulunan müdafasi Hukuk cemiyetleri Murahassı olarak /338 yılında Ankaraya tekrar geldim. Büyük Millet Meclisi tarafından vasifem lütfen kabul edilerek/934 yılına kadar muhtelif şakillerde memleketin istilâına bu vechile çıktım. 1934 yılında İstanbul da te-
gikil eden Antalya ve havalisi yardım birliki başkanlığını da derhde ederek bu suretle de vatani vasifemi ifaya koğtum. 8 şubat 1935 tarihinde Antalya dan Büyük Millet Meclisi sayıslığına seçildim. 6.3.935

Tayfur Sökmen

¹²¹³ TBMM Arşivi, TBMM Üyelerine Mahsus Zat ve Sicil Dosyası, Dönem: IX, Sicil No:875, Defter No: 2-419, Zarf No.: 24.

EK-5: Tayfur Sökmen'in Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'ya Gönderdiği 22.8.1937

Tarihli 379 nolu Gönderdiği Rapor.¹²¹⁴T. C.
Dâhiliye Vekilliği
Kuvvet Mektebi Müdürlüğü

379

Gönderdiği yer	Tiğ. No.	Tarih	Şifre Numarası	Gönderen	Açılacak adı		
Dörttyol	3960	22.8.1937	Kalem 7122	1500	İ. Güver		
Telgrafhaneye virdiği	Tarih	Sa.	Da.	Telgrafhaneye aldığı	Tarih	Sa.	Da.
	22.8.1937	18	10		22.8.1937		
Kâğıda geldiği	Tarih	Sa.	Da.	Kâğıda geldiği	Tarih	Sa.	Da.
	22.8.1937	20			22.8.1937	8	

Dâhiliye Vekilliğine

AGELER :Sayın Bay Şükrü Kaya,
Dâhiliye Vekili

21.8.1937 tarih ve saat 20 de alınan rapordur:

1) Şehir kapalı vaziyetini temadî ettirmektedir. Evvelki günlere nisbetle sükûnet bağlanmıştır.

2) 20.8.1937.günü akşamı Halep konsolosu Paik Antakya'ya gelmiş ve yollarındaki askeri tahfidata hizmet göstermiştir. Hey'eti temsiliyeden Vadi Mührün riyasetinde bir hey'et görüşmek üzere gönderilmiş hediye etrafınca anlatılmıştır. Alınan raporla: Antakya'ya konsolos gelinceye kadar kendisinin vekâlet edeceğini, hadisesler hakkında mensup vekiliyle görüştüğünde bu için hususî sebeplerinin Araplar olduğuna, selâhiyeti vâsi olduğundan bundan böyle vaki olacak tevazül ve hareketleri kendisine bildirmesini emir buyurmuşlardır.

3) Harbiyeden Antakya'ya gelmekte olan vardır. Oğlu Kevfik Affan civarında Üsbecilere mensup ağhas tarafından döğülüp ağır surette hangerye cerh edilmiş ve Köprü cephesinde Hacı Hasan Misiri döğülüp, Hamed Ali Derviş cerh olunmuştur. Bu hadisenin biri asker diğeri Üsbeciler tarafından yapılmıştır.

¹²¹⁴ BCA, Belge no: (030.10.222.501.16), 22.8.1937, no:379, s. 5-6.

EK-5/a

- 2 -

4 - Karaman, Malazgirt, Kocaeliye Haidi Hoca İbrahim ve safir Memur tahsilinde toplandıktan sonra Kocaeliye nahiyesine gitmişlerdir. Bu gün Kocaeliye'nin Adana ocağında silâh atılmıştır. Sırf nahiyeleden vahut kışafisi alınmıştır. Kocaeliler tarafından Kocaeliye gıdıcılığına Haidi Hoca İbrahim için Antakya tahsis edilmiştir.

5 - Kocaeliye mahallinde bulunan ve tahsil edilmemiş ve bu mahallde Alavi ve şerhi 20 kadar alaya da mahallde bulunuyor.

6 - Kocaelilerden bir kısmının fotoğrafları alınmıştır. Fotoğraflar tahsis edilecektir.

7 - Kocaeli mahallinden Abdülhamid ve rüşdî Antakya'ya tahsis edilmiştir.

8 - Son alınan mahallde göre Kocaeliye köy mahallindeki Arap köylülerin mahallde orada bulunan Türk taraflarına mahallde tahsil edilmiş ve Kocaeli mahallinde silâh atılmıştır.

9 - Kocaeli mahallinde son sınıf tahsilinden olup Antakya'da mahallde bulunan Haidi Hoca İbrahim mahallde tahsilinden mahallde tahsil edilmiş ve Kocaeli mahallinde tahsil edilmiştir. Mahallde tahsil edilmiştir.

10 - Bu mahallde olduğu gibi Abdülhamid mahallde tahsilinden sonra mahallde tahsil edilmiş ve Kocaeli mahallde tahsil edilmiştir.

11 - Kocaeli mahallinde ve Kocaeliye Mahallinde tahsil edilmiştir.

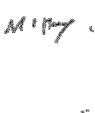

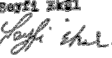

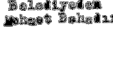
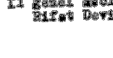
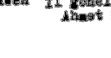

Antakya Seyfisi

Seyfisi Şaban

EK-7: Tayfur Sökmen'in IX. Dönem (1950-1954) Hatay Milletvekili Seçildiğine Dair Tutanak.¹²¹⁶

Adı ve Soyadı	Doğum yeri ve tarihi	Meslek veya San'atı	ALDIĞI OYLAR		Seçmenlerin Sayısı	Oyların kullanılmalarının sayısı	Seçimi hakkında itiraz ve şikâyet olup olmadığı	Düşünceler
			Rakamla	Yazı ile				
Tayfur Sökmen	Gaziantep 1892	Çiftçi	53968	Elle üç bin sekiz yüz altmış sekiz	116888	103561	Olmasağıtır	

Milletvekili seçimi kaununu gereğince ilimizde yapılan seçme sonunda Elle üç bin sekiz yüz altmış sekiz oy ile Tayfur Sökmen'in ilimiz Milletvekiliğine seçilmiş olduğunu gösterir bu tutanak kurulunuz tarafından kendisine verildi. 15 / 5 / 50

Başkan Hatay Ağır ceza başkanı Zeki Balıkcı	Üye Cemil Yurtcan	Üye Mehmet Bure	Üye Fatih Ağıtdoğru	Üye Mehmet Halafoglu	Üye Şevket Serincalı
					
Üye Seyfi Akıl	Üye Balıkcıoğlu	Üye Mehmet Balıkcı	Üye Balıkcıoğlu	Üye İl genel meclisinden Rifat Deviren	Üye İl genel meclisinden İsmet Türkaya
					

NOT: Başkan ve üyelerin imza edebilecekleri yerlerde hatıra ayvı ayrı ayrı yazılacaktır.

Kanunların 15.VI.1951 tarihli Şehencükununca Birleşiminde ancağıtır.

Hoşay Mükemm - Ancağıtır

EK-8: Tayfur Sökmen'in Cumhuriyet Senatosuna Seçildiğine Dair Karar. ¹²¹⁷

CUMHURİYET SENATOSU

GENEL SEKRETERLİĞİ

7 HAZİRAN 1968

Kasunlar Müdürlüğü

T C R P İ Y E
CUMHURBAŞKANLIĞI
ANKARA

/ / 1968

Sayı :

4-471

Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına

Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin üçte birinin yenilenmesi için, sürelerini doldurmuş bulunan Cevat Açıkalın, Amil Artus, Ömer Ergün, Hasan Kangal ve Kaver Kökten boşalan Kontenjan Üyeliklerine, aşağıda isimleri yazılı zevatın seçilmiş olduklarını arz ederim.

CEVDET SUNAY
Cumhurbaşkanı

1. Tayfur Sökmen (Hatay Eski Cümhur Bşk.)
2. Mehmet İşmen (Eski Tarım Bakanlarından)
3. Fahri Korutürk (Emekli Oraniral Eski Deniz Kuvvetleri Komutanı ve eski Moskova Sefiri)
4. Hayri Dener (Profesör Fen Fakültesinde)
5. Yahap Güvenç (Teksif Sendikası Genel Sekreteri)

ASLİ CUMHURİYET S.

Hayri Dener

Cumhuriyet Senatosu Genel Sekreteri

Zat No: 821

Kari: 9142

3/682

EK-9: Tayfur Sökmen'in Kendi El Yazısıyla 28.9.1944 Yılında Mazeret İzni
Almak İçin TBMM'ye Yazdığı Dilekçe.¹²¹⁸

T. B. M. M.
Husuf

T. B. M. M. EVRAK KALEMİ	
T. :	28-IX-1944
No.	1559

Resp mühterem efendim

Mağdum bendemize yapturaca
gün fatuş ameliyat i için on
beş gün lük bir mazeret taer
ilmedini derin ve nihayet siz
saygılarunla rica ederim
efendim.

K.K.
28-IX-1944

Ankara
Tayfur Sökmen

¹²¹⁸ TBMM Arşivi, TBMM Azasına Mahsus Zat ve Sicil Dosyası, Devre: 5, Sicil No: 875 Defter no: 28, Kutu numarası: 4.

EK- 10: Hatay Devlet Reisliğine tayin edilmiş olan Antalya eski Saylavı Tayfur Sökmen'in vatandaşlık işi hakkında. ¹²¹⁹

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü
Şube 1. Hat. B.
Hususi :
Umumi : 50419

8. X. 1938

Özü: Hatay Devlet Re-
isliğine tayin edil-
miş olan Antalya es-
ki Saylavı Tayfur Sök-
men'in vatandaşlık işi
hakkında.

İşığı: 2

Türkiye Büyük Millet Meclisi Yüksek
Reisliğine

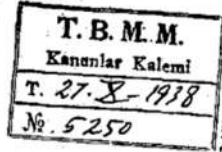
1 - Hatay Devlet Reisliğine tayin edilmiş olan
Antalya Eski Saylavı Tayfur Sökmen'in icabında, Türk va-
tandaşlığı hakkı mahfuz kalmak şartıyla, yurda dönebilece-
ği hakkındaki İcra Vekilleri Hey'etinin kararnameşi örne-
ğini saygularım ile arz ve takdim eylerim.

2 - Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisliğine ve
Riyaseti C.U. Katipliğine arz edilmiştir.

Dahiliye Vekili

u. d.

J. J. C. C.

K.K.
21-X-1938

Karşılık yazılacak Bittiye ait olduğu şubenin gün ve sayısının yazılması.

NO.29.

**EK-11: Hatay Devlet Reisliğine Tayin Edilmiş Olan Antalya Eski Saylavı
Tayfur Sökmen'in Vatandaşlık İşi Hakkında Kararname.**¹²²⁰

Kararname örneğidir .

Sayı: 9592

Hatay Devlet Reisliği makamına seçilmiş olan
Antalya Saylavı Tayfur Sökmen'in icabında Türk vatandaşlığı
hakkı mahfuz kalmak şartıyla, Türkiye'ye avdet edebilmesi;
Dahiliye Vekilligininin 2/9/938 tarih ve 44187 sayılı tezkeresiyle
yapılan teklifi üzerine icra vekilleri hey'etince 14/9/938
tarihinde onanmıştır .

14/9/938

REİSİCUMHUR
K. ATATÜRK

TBMM © HER HAKKI
MAHFUZDUR
(12 Vekilimizin imzası)

Aslı gibidir .

**EK-12: Hatay Millet Meclisi'nin Hatay Devleti Hükümetine 30.11.1938 Tarihli
Verdiği Kanun Yapabilme Yetkisinin Kullanılmasına Dair Karar.**¹²²¹

H. D.
BAŞVEKÂLET

Sayı: 439/11

Antakya : 30/II/1938

Özû Muvakkat kanunlar
hakkında.

Millet Meclisi Yüksek başkanlığına

22 / II / 1938 gün ve 79 sayılı yazıya karşılıktır.

Meclisin tatil devresinde , bilahare meclisin tasvibine arz edilmek üzere Hükümetin muvakkat kanun yapabilmek salahiyeti Hatay ana yasasının 4 üncü maddesi ahkâmından olup bu cihet yüksek meclisinizce kabul edilen 5 sayılı kanun ve 7/9/938 günlü kararlar teyid edilmiştir.

Hükümete verilen bu salahiyet hiç bir kayitle takyid edilmiş değildir. Binaenaleyh icra meclisi , Millet meclisinin tatil devresinde Teşkilatı esasiye kanunundan başka bütün kanunların tadil manasını dahil tazammun edebilecek muvakkat kanunlarda yapmak hakkını haizdir.

Esasen her kanun meriyete girdiği andan itibaren , hükümlerine muğayir diğer kanun ahkâmını lagvedeceğinden 22 sayılı muvakkat kanunun 8 inci maddesi hükümüne muğayir bulunan 3 sayılı bütçe kanununun 2 inci maddesi, birinci muvakkat kanununun neşredildiği 26/10/938 gününden itibaren lagvedilmiş bulunmaktadır. Binaenaleyh 22 sayılı kanunun bu maddesi yeni bir kanunla tagyir edilmedikçe , Millet meclisi memur ve kâtipleri maaşlarından temettü ve belediye vergilerininin tevkifi kamuni bir zaruret olduğumu arzeder derin saygılarımı sunarım.

W.

Başvekil
Z. Abdülmahmud
c. H. D.

M. W. Evrak Memurluğu
Tarih: 1 / 12 / 1938
Sayı: 39

¹²²¹ TBMM Arşivi, Hatay Devleti Belgeleri.

EK-13: Atatürk'ün Adana-Mersin Gezisi ile İlgili 25 Mayıs 1938 Tarihli Gazete Haberi.¹²²²

ATAYOLU
Gündelik Gazete
— 25 MAYIS 1938 Çarşamba — YIL 1 Sayı 15

Zafer bizindir
Mükemmel birlik hareketleri, mükemmel zaferlerdir. Bizim birlik hareketleri, mükemmel zaferlerdir. Bizim zaferlerimiz, mükemmel birlik hareketleridir.

Atatürkten Hataylılara Selâm !

ULU ÖNDERİN Hataylılara selâmı ve selâmları

Mersin 24 — Riyaseti Cumhuru'na Başkanlığından Hataylılara selâm ve selâmlarıdır ki:

Hatay Halk Partisi Başkanı B. Akbulğamı Türk Riyaseti Cumhuru'na Başkanlığına bir mektup yazarak vaki olmuştur. Mektupta, Parti Kurulunun Riyasetinde bir mektupla Büyük Kurtarıcı Atayolu Hataylılara selâm ve selâmları arz edilmiştir. Aynı bir mektup Mersin Riyasetine mektupla yazılmaya çalışılmaktadır.

ATATÜRK, kendilerine arz edilen bu selâmlardan çok memnundur. Çünkü istihabata emrinde beyefendi vasfında bulunan aydınlarımızın emir ve iradisiyle selâm ve selâmların Hataylılara selâmıdır.

Dörtayakta Tethiş başladı

Şehrin 7 muntakasında dün tethiş işi devam etmiştir. Öğleden sonra faaliyete başlayan Dörtayak muntakasında, Alfandan askerlerin himayesinde ve otomobillerle bu muntakaya gelen Uabecilerle İttihatçılar, her muntada ve her yerde olduğu gibi jandarmanın himayesinde tethişe başlamışlardır. Adedi 150 yi bulan bu tabriki unsurların bir çoğu İken derun hadisesini çıkaran ve hiç bir takibata maruz kalmayan adamlardır. Resmî teminat, beyanat ve vailere rağmen hükümetin aldığı bu vaziyet asil tethiş edilecek ?

Büyük Şefin Mersinde tetkikatı
Atatürk bir deniz gezintisi yaptı ve on binlerce halk tarafından alkışlandı
Yüce Önder köylülerle haspîsal ederek isteklerini dinliyor ve tetkikatlarını devam ediyor

Her kuşun Eti genmez!
Hatayın Türk devleti hak karanlıklarında Uabeciler ve İttihatçılar gidememiş, hükümet kuvvetleri de tarafların arifesinde bekliyorlar. Dün İskenderanda Kurbanında, Reyhanlıya gelmiş jandarması, mülki idaresinde kaldırmış ve bekleyen asker ordularında talanca ile adam parçalıyor. Türk devleti her türlü tehdit ve tehlike ile yollarından geçirmeye muktedir her bir polis memuru, her bir asker memuru, her bir memuru Atatürk'ün de boy göstermek her zaman istiyor.

Bu selâm girişimi varan hükümet kuvvetleri kollektif, zabıta himaye etmiş, tutuklanma suçlarından, bunların hiçbir ehemmiyeti yok. Zira acın benden daha edasızdır. O halde mi? Dünyamız bir kere. Bizim hükümet kuvvetleri Türkler aleyhine saldırıyor. Hükümet kuvvetleri köş gelinmiş bu kuvvetlere Uabeci ve İttihatçı denen bir kısım askerler ve şahıslar üye olmuyor. Bunların hiçbir hareketi suç teşkil edilemez için kendilerine teminat verilmelidir. Fihakiki bu kellelele diğer iki parti emiyen şahıslar, emellerinin düşkünlere gelmede hareket etmekte kınur etmediler. Biz Uabecilerin ve İttihatçıların faaliyetine zerre kadar kıymet ve ehemmiyet vermezse asla tenaz zül ehemiyet. Hükümetin biteraf değil, bir taraflı hareket etmesine tahammül edemiyorduk. Hükümetten "Hükümet, olmasın bu buyduz getilerine destek olmasın bir kerere daha istiyoruz. Fakat bizim bu yolsuzluklara rağmen zafere bizimdir. İskenderanda bir (Sayfayı çeviriniz)

Büyük Şef Mersinde Kabraman Kumandanlarla Beraber

Mersin 24 — Dört gündüze Mersin'in şerefli misafiri olan büyük Şef ATATÜRK, dün otomobilleriyle Mersin köylerini dolaşmış ve kendisini çok kın tenazirata ve bütünlüklemek bilmiş aydınlarla karşılaşan köylülerle uzun müddet görüşmüş ve derdlerini dinliyerek kendileriyle haspîsal etmiştir.

ATATÜRK, köylülerdeki tarhi eserleri tetkik buymuşlar ve notlar almışlardır.

Akşama doğru Mersin avdet buyuran Ulu Önder saat 11 de mayelerine Vaili ve askeri kumandanları alarak motörlü bir deniz gezintisi yapmışlar ve saat 20.30 da sahile dönerek köşlerini tetkik ve mayetindeki zevat ile bütün askeri kumandanları yemeğe alkışmışlardır.

ATATÜRK'ün mülki denizde İken sahillerle karşılaşan on binlerce halk, büyük Şefi zana gelmiş bir tebrik ve müteahhems alkışlarıyla karşıladılar. Büyük Kurtarıcı kendisine karşı gösterilen bu sonuz sevgi ve muhabbetten müteahhems olarak selâm ve müteahhemsinin İttihatçıya ziyasetcumhuru baş kâtipi kâtipi memur buyurmuşlardır.

Büyük Şef bu gün kırk berinde meşgul olarak bir tarafa çıkmışlardır.

Hükümet asayışı muhafaza edemiyor mu?
Yoksa herkes kendi başının çaresine mi baksın?
Dün bir takım serseriler tarafından çıkarılmak istenen hadise Türklerin soğuk kanlılığı sayesinde bertaraf edilmiştir. Fakat bu hal tekrür ederse ne olacak

Dün sabah saat dokuzda hükümetin caddeğinde bir yol kesme hadisesi olmuştu. Tescil işinin erestisi günü yapılan tethiş hatırlanıyor. Sonu Sa 2 Sü 3

EK-14: İskenderun Sancağı'nın Milletler Cemiyeti Tarafından 27 Ocak 1937 Tarihinde Aldığı Kararla "Ayrı Bir Varlık" Olarak Kabul Edilmesinin Türkiye'de Sevinçle Karşılanması ve Yapılan Mitingler.¹²²³

İÇ SAHİFLERDE
3 saatlik haberler. Türkiye yurdu.
İstanbul'da. Cumhuriyet'in 10. yıldızı.
Önemli haberler. Türkiye yurdu.
3 saatlik haberler. Türkiye yurdu.

Cumhuriyet

HATAY
İskenderun, Antakya ve Tavşanlı
HARİTASI
Türk Milletleri Cemiyeti tarafından hazırlanan Harita
Piyade 25 Kurum
KANAKAT KİTAPÇIĞI

İSTANBUL — CUMHURİYET
Baskı ve nakliyat: Cumhuriyet, İstanbul - Posta No: 24800, 24801
Yayın: Her hafta 1000, 2000, 3000, 4000, 5000, 6000, 7000, 8000, 9000, 10000
Fazlası 1 Şubat 1937

Bütün Yurd Hatay Zaferini Kutladı

Hatayın hatırasıyla anılmalı diye Beyazıt meydanında yapılan muazzam mitingten iki saat önce ve hatırlanmış bir aydın meclis üyesiyle söyleşen

**Bir mukayese
Ve bir hasbihal**
İstiklallerini muhabbet
ve alkış ile karşıla-
dığımız Seripiler için
en doğru, en makul ve
manfaatli olan muvafık
yol, Türk-Arab dost-
luk yoludur.

Hatay Türkistanı içinde kurtar-
maları için Türkiye için ta-
hisi yeri, İstanbul'da en çok si-
hali kadeh vakti bir söyleşme oldu.

**Dün yapılan mitinglere üç
milyon vatandaş iştirak etti**

**Bütün millet yekpare bir kütle halinde
Büyük Şefe minnet ve şükranını sundu**

Şehrimizde yapılan büyük tezahürat

**Beyazıt meydanında yapılan büyük mitingden sonra halk
vapurlarla sarayın önüne giderek tezahüratta bulundu
ve Büyük Şefin iltifatına mazhar oldu**

Atatürkün teşekkürleri
Cumhur Başkanlığı Genel Sekreterliğinden:
Millî Hatay Zaferinin tahkiminde neticelenmesinden dolayı Hataydaki Türklerden, cemiyet ve müesseselerden ve yurdumuzdaki Hatay Erkinlik Cemiyetlerinden Atatürk'e gelen sayısız pek çok telgraflarda vaktularımız, yüksek hayran ve amlı duygularını ve bağlılıklarını ifade etmekteydiler. Bu samimi tezahürattan mütehasin olan Atatürk, Hataylılara teşekkürlerinin bildirilmesi ne Anadolu Ajansı memur etmişlerdir. (A.A.)

**Büyük Şef Atatürk'e Dilemekçiler Sarayının İnkılabından Sonra Hatay safesi müessesetle
suyulmuş anarak için sayısız gelen halkı selamlıyor**

Bütün Türkiye'nin selamladığı üç-
milyonluk hataylılar, büyük şefi Hatay
Zaferinin neticelenmesinde, neticelen-
mesinde her tarafında olduğu gibi ulu-
munda da öyle için için büyük teza-
hüratla ve şükranla, Hatayın - çok
yüksek, kati ve sayısız hataylılar
yürüldü ve her bir hataylı, Be-
yazıt meydanında yapılan büyük
mitingde, büyük şefin önüne giderek
tezahüratını sundu ve büyük şefin
iltifatına mazhar oldu.

Beyazıt meydanında yapılan büyük
mitingden sonra, büyük şefin önüne
giderek tezahüratını sundu ve büyük
şefin iltifatına mazhar oldu. Büyük
şefin önüne giderek tezahüratını
sundu ve büyük şefin iltifatına mazhar
oldu.

**Kuvvetleri müdahaleye gelen Akhisar meclis üyesi
Sarayın önüne giderek Atatürk'e selam**

Büyük şefin önüne giderek Atatürk'e selam
sundu ve büyük şefin iltifatına mazhar
oldu.

Büyük şefin önüne giderek Atatürk'e selam
sundu ve büyük şefin iltifatına mazhar
oldu.

¹²²³ Cumhuriyet, 1 Şubat 1937.

EK-15: Tayfur Sökmen'in 25 Ağustos 1938 tarihinde Hatay'a gelişi hakkında Gazete Haberi.¹²²⁴

CUMA 26 AĞUSTOS 1938

Sayısı beryerde 1 kuruş

YIL 11-1 - SAYI 617 - 39

Genel ve özel mübadele... İskenderon Kışla Caddesi... Posta kutusu 164 - Telefon 1-29

HATAY

İSKENDERON'DA ÇIKAR GÜNDELİK SİYASİ GAZETE

ABONE ŞARTLARI... Dahiye... İlan tarifesi 4 üncü sahifede

Hataylılar Dün yeni bir Bayram yaptılar

Hataylılar büyük ve kahraman çocuğunu bağrına bastılar

Bay Tayfur Sökmen dün sabah hudutta, İskenderonda ve Beylanda binlerce hataylı tarafından candan tezahüratla karşılandı

1938 saygıncı Hataylı genç... Hataylılar büyük ve kahraman çocuğunu bağrına bastılar

Bay Sökmen Hataylı bir mürettebatın... Hataylılar büyük ve kahraman çocuğunu bağrına bastılar

Sayın Bay Tayfur Sökmen... Hataylılar büyük ve kahraman çocuğunu bağrına bastılar

Bay Sökmen, kendisine... Hataylılar büyük ve kahraman çocuğunu bağrına bastılar

Hataylılar büyük ve kahraman çocuğunu bağrına bastılar... Hataylılar büyük ve kahraman çocuğunu bağrına bastılar

Karşınlanırken... Hataylılar büyük ve kahraman çocuğunu bağrına bastılar

Önce büyük bir kumru ve... Hataylılar büyük ve kahraman çocuğunu bağrına bastılar

Bu konuda Kurhan mebusu... Hataylılar büyük ve kahraman çocuğunu bağrına bastılar

Sayın Sökmen ölüy... Hataylılar büyük ve kahraman çocuğunu bağrına bastılar

Sayın Sökmen... Hataylılar büyük ve kahraman çocuğunu bağrına bastılar

Atatürk... Hataylılar büyük ve kahraman çocuğunu bağrına bastılar

Almanya'da... Hataylılar büyük ve kahraman çocuğunu bağrına bastılar

Berlin... Hataylılar büyük ve kahraman çocuğunu bağrına bastılar

ve mevazirlerine... Hataylılar büyük ve kahraman çocuğunu bağrına bastılar

Bu konuda Kurhan mebusu... Hataylılar büyük ve kahraman çocuğunu bağrına bastılar

Bay Sökmen ölüy... Hataylılar büyük ve kahraman çocuğunu bağrına bastılar

Sayın Sökmen... Hataylılar büyük ve kahraman çocuğunu bağrına bastılar

Atatürk... Hataylılar büyük ve kahraman çocuğunu bağrına bastılar

Almanya'da... Hataylılar büyük ve kahraman çocuğunu bağrına bastılar

Berlin... Hataylılar büyük ve kahraman çocuğunu bağrına bastılar

Berlin... Hataylılar büyük ve kahraman çocuğunu bağrına bastılar

Atatürk dün bazı elçilerini kabul etti

İstanbul, 19(A.A.) - Reisi cumhur Atatürk bugün öğleden sonra Dolmabahçe Sarayında memur elçilerini yarıdan gelen Moskova büyükelçisi Zeki Akayem, Bulgar elçisi Cemal Hüsnü Taray, Sofya elçisi Şevki Berker ve Bağdat elçisi Tahir Lütfi Tokay'ı kabul buyurmuşlardır.

YENİ TAYİN ve nakiller

Antalya Tayin İktidarı... Hataylılar büyük ve kahraman çocuğunu bağrına bastılar

Arap çeteleri

Amik ovasında yine üç köy basarak bir çok hayvan ve eşya gasb ettiler. Ahali korkusundan köylerini bırakıp kaçıyor

Sarıpınar'da... Hataylılar büyük ve kahraman çocuğunu bağrına bastılar

Vatandaş: 30 Ağustos Zafer bayramı; 2 Eylül Hatay bayramıdır, unutma!

EK-16: Tayfur Sökmen'in Hatay'a Gittiğine Dair Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'nın 26.8.1938 Tarihli Başvekil Celal Bayar'a Gönderdiği Rapor.¹²²⁵

Şifre eden makam : Dâhiliye Vekâleti
Yazıldığı tarih : 26/8/938
Alındığı ve açıldığı tarih : 27/8/938

Elaşığı'da :

Sayın Başvekil Celâl Bayar'a

- 1 - Antakya Sayılabı Tayfur Sökmen H.
- 2 - Antakya Sayılabı Tayfur Sökmen Hataya vardığına dair Cevat Açıkaldan alınarak 54 , 55 sayılı tel örneklerini 3 ve 4 nolu maddelerde saygılarımla arz ederim .
- 3 - Sayın Tayfur Sökmen bugün (25/Ağustos/938) sabah Hataya gelmiş ve Peyas'dan itibaren güncelâh üstünde bütün halkın samimi tezehrata arasında Antakyaya muvasalat etmiştir . Öğleden sonra Halk Partisine gidilmiş ve bilâhare Fransız Hükümeti mümessili ziyaret edilmiştir . Ve hemen akabinde bu ziyaret Fransız mümessili tarafından isade edilmiştir . Hatay halkı ve Halk Partisi Sayın Tayfur'a çok samimi ve candan resmî kabul yapmışlardır . Kole ile temas çok güzel bir hava içinde cereyan etmiştir .
- 4 - Arzetmiş olduğum veçhile Sayın Tayfur Sökmen Antakyaya muvasalat etmiş ve çok candan kabul edilmiştir . Fransız Hükümeti mümessili kendisine müstakbel mevkiine lâyük olan asarı hürmeti ibraz etmiştir . Cerek halk gerek Fransız Hükümeti tarafından daha şimdiden kendisine Hatay Reisi isafe edilen Sayın Tayfur'un bundan sonra geri dönmesi kat'iyen muvafık hal ve maslahat olmayacağını arz eder ve kendisinin artık bundan böyle burada kalmasına müsaade buyurulmasını istirham ederim .

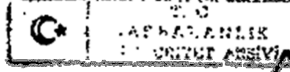
Em. 1. Ş. 43365 sayılıdır .

26/8/938

Dâhiliye Vekili
Ş. Kaya

**EK-17: Tayfur Sökmen'in Hatay'da Kalması Gerektiğine Dair Fevkalâde
Murahhas Cevat Açıklahn'ın 26.8.1938 Tarihli Hariciye Vekâletine Gönderdiği
Telgraf.¹²²⁶**

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti
Umum Evrak Müdürlüğü
M

Geldiği yer Fıras
Yazıldığı tarih 26.8.1938
Geldiği tarih 26.8.1938
Numarası 55

AÇIK TEL

Hariciye
Ankara

Arzetmiş olduğum veçhile Sayın Tayfur Sökmen Antakya'ya muvassalat etmiş ve geç candan kabul edilmiştir. Fransız Hükümeti müessili kendisine müstakbel mevkiine lâyık olan esarı hürmeti ibraz etmiştir. Gerek Halk gerek Fransız Hükümeti müessili tarafından daha şimdiden kendisine Hatay Reisi sıfatı isafe edilen Sayın Tayfur'un bundan sonra geri dönmesi kat'iyyeh muvafıkı hal ve maslahat olmayacağını arzeder ve kendisinin artık bundan böyle burada kalmasına mücadele buyurulmasını istirham aylırım.

H A

Cevat Açıklahn

*Bu mahirvat Bahiliye Vekâletinden
26/8/1938 ve 2478 sayılı ile Sayın Başvekil'e
arz edilmiştir.*

G. Sökmen

¹²²⁶ BCA, Belge no: (030.10.224.513.3), 26.8.1938.

EK-18: Tayfur Sökmen'in Hatay Devleti Cumhurbaşkanlığına Seçildiğine Dair Gazete Haberi.¹²²⁷

CUMA 2 EYLÜL 1938

Sayısı her yerde 1 kuruş

YIL 11-1 - SAYI 623 - 4

<p>Sahibi ve mesul müdürü : NURİ GENÇ İdarehanesi : İskenderon Kışla caddesi Posta kutusu : 64 - Telefon : 1-29 Telex adresi : "HATAY, Gazetesi"</p>	HATAY	<p>ABONE ŞARTLARI Dahilde yıllık : 400 kuruş Haricte " : 150 frank İlan tarifesi 4 üncü sahifede Makbuzalarda imtiyaz sahibinin imzası bulunmalıdır</p>
İSKENDERON'DA ÇIKAR GÜNDELİK SİYASİ GAZETE.		

Bugün Hatay parlamentosu toplandı Devlet reisliğine büyük kahraman hemşehrimiz Tayfur Sökmeni seçti

Ergin Hatayın Parlamentosu bugün toplanarak sayın Tayfur Sökmeni Hatay Devleti reisliğine intihap etti

Antakya muhabirlerinden, Telegraf, meclis kapısı hakkında, aldıkları malumatı okuyularımıza sunuyoruz. Bu husustaki tafsilatı yarınki sayfanımızda arz edeceğiz.

Mebuslar tam saat 9,30 da meclis salonuna girdiler. Samim taraflardan aytağ kalkmak suretiyle sekmeler oldu. Mebuslar tamamen gelmişlerdi. Meclis binasının önünde bir müfrez Türk ve bir müfrez Fransız askerle Türk askeri bandosu abah mevki etmişdi. Saat 10 da Türk falkalide mürahhası Cevat Açıkalın ve Türk kıtası komutanı Albay Şükrü Kanadı ve Fransız delegesi kolonel Kole ve Türk Fransız kumandanları geldiler.

Bando tarafından evvela Türk intihap marşı ve müteakiben Fransız milli marşı çalmak suretiyle selamlandı. Ve salona girdiler. Sayınlar tarafından aytağ kalkmak suretiyle selamlandı. Muvakkat riyasete en yaşlı olanak itibarıyla B. Mehmed Adalı, Kütübhiklere de Hamdi Selçuk, Hikmet Erbayır geldiler. Celse tam saat 10,5 da açıldı müvakkat reis namına B. Vadi Böği tarafından "bu nutkun okundu alkışlandı, "bu nutkun metni yarın neşr edeceğiz" B. Süphî Bereket aytağakarak meclis riyasetine Halk partisince Abdülhamî Türkmenî namzed gösterildi. başka namzed olup olmadığı soruldu. Yoklar cevabı alındı. Reylerin toplanmasına başlandı. Taisir neticesinde B. Abdülhamî Türkmenî'nin "bu nutkun" neticesinde

ya haritasında yepyeni, bir devlet kurulduğunu söylemiş ve şiddetle alkışlanmıştı. Bundan dolayı Ulu Ataya minnet ve saygılarını ilân etmişler.

Bunu müteakip devlet reisimin intihabına geçildi. Reylerin taslimi neticesinde Bay Tayfur Sökmen alkışlar arasında ittifakı ara ile Devlet Reisliğine seçildi ve bu haber derhal 21 pare top atılmak suretiyle ilân edildi.

B. Vadi Karabay (Antakya) meclisten seçilecek bir heyet teşkil edilerek Sayın Bay Tayfur Sökmen meclis kararının ibadığını teklif etti. Bu esnada B. Süphî Bereket aytağ kalkarak bu kararın ibadından evvel yapılacak iki mühim maddenin tabii karara alınmasını istedi. Bunlardan birincisi yeni Devletin Bayrağı, ikincisi imadidir.

Devlet reisi hangi devletin reisi, ve meclise hangi bayrakla gidilmesi icab etmektedir. Buna bir karar verilmeli, teklifinde bulundu. Yapılan müzakere neticesinde teşekkül eden devletin ismi HATAY oldu, bayrak hususunda bir çok munakaşalardan sonra meclisçe seçilecek bir heyet tarafından bayrağın şekil ve ebadının tesbiti cihetine gidilmesi karar alınmış oldu.

Bundan sonra Hataya yapılacak hizmetlerden dolayı

Bugün Hatay parlamentosu tarafından Hatay Devlet reisliğine seçilen Atatürkün kahraman çocuğu

Sayın bay Teyfur Sökmen

Başvekil döndü

Manevralar ve tedip hareketi hakkında beyanatta bulundu

Başvekil Celal Bayar

Büyük askerî manevramızda bulunan Başvekilimiz B. Beşîl Bayar, Milli Müdafaa Vekili General Kâzım Özalp ile birlikte dün sabak Ankara muhtelifine bağlanan husus vagonla İstanbul'a gelmişlerdir.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı : Yahya YILMAZ

Uyruğu : TC

Doğum Tarihi ve Yeri: 1973-Trabzon

e-posta Adresi : yahya.yilmaz@iste.edu.tr

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lise	Trabzon Ticaret Lisesi	1989
Lisans	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	1998
Yüksek Lisans	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakıncağ Tarih	2000
Doktora	2008 SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü başlama, 2015 MKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yatay Geçiş.	2018

İŞ DENEYİMİ

Yıl	Kurum	Görev
2005-2016	Mustafa Kemal Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi	Okutman
2016-Devam	İskenderun Teknik Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü	Okutman

YAYIN:

YILMAZ, Yahya, (2017). Tayfur Sökmen'in Hatay Cumhurbaşkanlığı Döneminde Hatay'ın Birlik ve Beraberliği İçin Gösterdiği Çabalar ve 'Hataylılık' Anlayışı, **Hatay Araştırmaları-III**, (Ed. Ahmet Gündüz ve Haydar Çoruh), Ankara, s. 149-174.

YILMAZ, Yahya, (2018), Mondros'tan Ankara Anlaşması'na İskenderun-Antakya Bölgesinin Durumu, İşgallere Karşı Mustafa Kemal Paşa'nın Tepkisi ve Tayfur (Sökmen) Bey'in Faaliyetleri (1918-1921), **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, 17 (1), 378-403.